

მის. ჯანდუკელი

ახალი
მართული ლიტერატურა

ტ. III

ნაწილი პირველი

პ/მგებელი რედაქტორი—კ ა რ ბ . ბ ე რ ი ძ ე
კორექტორი-ტექნედაქტორი—თ. მოდებაძე
ს. ს. ნ.—39040
ქ. ფ.—62X94
გადაეცა წარმოებას—31/X
ხელმოწერილია დასაბეჭდათ—2/XII.
წიგ. № 1578.
მთავლიტი № 10397
ტირაჟი 3000.

გამომცემლობა „ტექნიკა და შრომა“-ს სტამბა, ტფილისი, ფურცელათს ქ. № 5.

ჩუბი დარჷნიქარო დუდის ძვირუას სსოუნას
.ჷრბეუნო აბ წიჷნს

წინასიტყვაობა

„ახალი ქართული ლიტერატურა“ ტ. III მიზნად ისახავს 1934 წელს ამავე სახელწოდებით გამოსული ჩვენი შრომის II ტომის ბუნებრივი გაგრძელება მისცეს მკითხველს და მით XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის განვითარების მეორე პერიოდის სახე მას ძირითად ხაზებში წარმოუდგინოს.

ამ მიზნით წინამდებარე ტომში დასაბუთავენ ზღაპრის წინამდებარე შემდეგი ლიტერატურული მოვლენები: 1) ხალხოსნური მიმართულება და მისი წარმომადგენელი ქართულ ლიტერატურაში; 2) ფეოდალურ-კონსერვატორული ლიტერატურა—გადაგვარებული რომანტიზმი და მისი წარმომადგენელი და 3) „მთის პოეზია“ (ამ ტერმინით პირობით აღვნიშნავთ ქართული ლიტერატურის იმ მიმართულებას, რომელიც ჩვენი მთის კარჩაკეტილი მეურნეობის კაპიტალიზმის განვითარებასთან შექიდეზის ნიადაგზე ჩნდება) და მისი წარმომადგენელი.

როგორც ჩვენი შრომის „ახალი ქართული ლიტერატურის“ მეორე ტომში გვქონდა აღნიშნული, XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის განვითარების მეორე პერიოდის (1845—1890 წ. წ.) მანძილზე კაპიტალიზმის განვითარებისა და მით გამოწვეულ სოციალ-კულტურულ საფუძვლებზე ჩნდება საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ოთხი ძირითადი მოქმედი სოციალური ფენა და ქართულ ლიტერატურაშიც საკმარისად თვალსაჩინოდ მკლავნდება მათი შესაბამის ოთხი ლიტერატურული მიმართულება.

1. ლიბერალური თავად-აზნაურობა (საშუალო შეძლების შემამულეები და მათი ახალგაზრდა მოწინავე ნაწილი). ამ სოციალურმა ფენამ იგრძნო ახალი ცხოვრების მძლავრი მიწოლა; იგრძნო ძველი ყოფის ნიადაგის მაგარი რყევა; განიცადა შიში, რომ თავად-აზნაურობა, როგორც კლასი, ახალი ეკონომიური ფაქტორის (კაპიტალიზმის) განვითარების გამო, წაილეკება, დაილუპება; რწმუნდება, რომ კაპიტალიზმის განვითარებასთან ბრძოლა უკვე შეუძლებელია, მასთან შეგუება აუცილებელია და ამიტომ, თავის თავის გადარჩენის მიზნით, ცდილობს შეეზარდოს მას. ესენი არიან ე. წ. თერგდალეულები, რომელთაც ქედი მოიხარეს ბურჟუა-

ზიის წინაშე და მასთან შეზღუდვის ნაკლები მტკივნეული გზის გამო-
ნახვას შეეცადენ. ლენინის ტერმინით რომ ვისარგებლოთ, თერგ-
დალეულნი ეკუთვნიან თავად-აზნაურობის იმ წრეს თუ შინაფენს,
რომელიც კაპიტალიზმში გადაზრდას ცდილობდა პრუ-
სიული გზით. მხოლოდ ამ გარემოებით შეგვიძლია ავხსნათ,
რომ თავად-აზნაურობის ეს ნაწილი ლიტერატურასა და კრიტიკა-
პუბლიცისტიკაში ავითარებს რეალიზმს უტილიტარული
ტენდენციებით. ჟანრის მხრით თერგდალეულნი ავითარე-
ბენ: კომედიას, სატირას, სოციალურ მოთხრობას,
ისტორიულ პოემას, იგავ-არაკს.

ამ მიმართულებას ქართულ ლიტერატურაში იწყებენ გ. ერის-
თავი, მ. თუმანიშვილი, ლ. არდაზიანი, 60-ნი წლები-
დან კი ავითარებენ ე. წ. თერგდალეულნი, რომელთა შორის მალე
სხვადასხვაობა იჩენს თავს: ილ. ჭავჭავაძე, აკაკი წერე-
თელი, გ. წერეთელი, რაფ. ერისთავი, გ. ჭალადი-
დელი; პუბლიცისტიკაში: ნ. ნიკოლაძე, ს. მესხი, ვ. თუ-
ლაშვილი, დავ. ყიფიანი და სხვანი.

2. კაპიტალიზმის განვითარება თანდათან მედგრად არღვევს
ბატონყმურ ბორკილებს. გლეხი თანდათან ითავისუფლებს თავს ბა-
ტონყმობის უღლისაგან; აწყობს აჯანყებებს, რომელთაც, თუმცა
ხშირად სტიქიური ხასიათი ჰქონდათ, მაგრამ გლეხთა რეფორმის
გატარებისათვის კი გადამწყვეტი როლი ითამაშეს.

50-იანი წლების მიწურულეებში სამწერლო ასპარეზზე გამოდის
ხალხის წრიდან გამოსული „რაზნოჩინეცი“ დან. ჭონქაძე,
რომელიც ხალხის სულიერ განწყობილებასა და მისი ცხოვრების
სინამდვილეს, მის ბატონყმობასთან შეურიგებელ ბრძოლასა, და ადა-
მიანური ცხოვრების დაუშრეტელ ნდომას რეალურ ფერებში გვიხა-
ტავს „სურამის ციხეში“.

დან. ჭონქაძის სახით ქართულ ოფიციალურ ლიტერატურაში
ასე მძლავრად პირველად იჭრება ხალხი და მისი შემოქმედება. ამ
მიმართულების გამგრძელებელნი XIX საუკუნის მეორე ნახევარ-
ში წვრილბურჟუაზიული ხალხოსნური მწერლობაა (მ. ასათი-
ანი, ნ. ლომოური, ს. მგალობლიშვილი და სხვანი) და
წვრილბურჟუაზიული ხელოსნური მსოფლმხედველობის გამოხატვე-
ლი ი. დავითაშვილი, ხოლო პუბლიცისტიკაში: ნ. ინაშვი-
ლი, ანტ. ფურცელაძე, ნ. ხიზანაშვილი, სტ. ჭრე-
ლაშვილი და სხვანი. გლეხი და მისი გაჭირებული მდგომარეო-
ბა, გლეხზე ზრუნვა, მომავალი ცხოვრებისათვის მისი მომზადება—

აი ძირითადი საკითხები ამ მწერლებისა. დან. კონქაძე და მისი მიმდევარნი—ხალხოსანი მწერლები ჩვენს ლიტერატურაში გამომხატველნი არიან კაპიტალიზმის ამერიკული გზით განვითარებისა.

ეს მწერლები ლიტერატურაში ავითარებენ წვრილბურჟუაზიულ რეალიზმს, ხოლო ჟანრის მხრით ძირითადად—სოციალურ რომანს ან მოთხრობას.

3. 70—80-იან წლებში ქართული ლიტერატურის განვითარებაში თავს იჩენს ახალი მიმართულება—წვრილბურჟუაზიული იდეოლოგიის გამომხატველი მწერლები. ეს ის ჯგუფია, რომლის შემოქმედება გაიშალა მთის კარჩაკეტილი ნატურალური მეურნეობის კაპიტალიზაციის პროცესთან შეჭიდებისა და თემის გაბზარვის დაწყების ნიადაგზე. ამ მიმართულების გამომხატველნი არიან ყაზბეგი, ვაჟა-ფშაველა და სხვანი.

ეს მწერლები ქართულ ლიტერატურაში ავითარებენ თავისებურ ლიტერატურულ მიმართულებას. ესენი მთის პირობებში შექმნილი წვრილბურჟუაზიული მსოფლმხედველობის ამსახველნი არიან. ამ მიმართულებას, თავისებურების გამო, პირობით ვუწოდებთ მთის პოეზიას. ეს მიმართულება, განსაკუთრებით ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, ვერც ერთ გაბატონებულ ლიტერატურულ მიმართულებაში ვერ ეტევა.

ჟანრის მხრით ესენი ავითარებენ: მოთხრობას, პოემას, სიმღერას.

4. თავად-აზნაურობის მეორე ნაწილი (მსხვილი მემამულეები) განაგრძობს ძველი მსოფლმხედველობის, წყობისა და ტრადიციების უპირატესობის აღიარებას; გრძნობს ეკონომიურ რღვევას, ნიადაგამოცლილობას; ძველს ეჯაჯგურება; ფერცვლილი ცხოვრების მოთხოვნილებებს ალღოს ველარ. ართმევს, ყოველ ახალს შეგნებულად და შეუგნებლად ებრძვის, რუსეთის ტახტისადმი ნებისითი თუ უნებლიეთი ერთგულებით ჰსურს გაიგრძელოს ბატონობა და სიცოცხლე. ესენი არიან ე. წ. „მამები“. ესენი ლიტერატურაშიაც ასეთივე კონსერვატორულ-რეაქციონური მსოფლმხედველობითა და მიმართულებით მკლავდებიან. ესენი არიან, რომ 60—80-იან წლებშიც-კი სანტიმენტალიზმ-რომანტიზმის, სამგვარი ენის (სამწიტილის) არსებობისა და ანტონ კათოლიკოზის გრამატიკისა და თეორეტიკის უპირატესობას აღიარებენ, ძველს მისტირიან. ეს არიან ისინი, რომელნიც წარსულის ლანდებში მძიმე ტკივილებით დასტურავენ. ესენი არიან—ალ. ორბელიანი, ვახტ. ორბელიანი; მამია გურიელი, დ. ერისთავი, გრ. აბაშიძე და სხვანი.

ქანრის მხრით ესენი ლიტერატურაში ავითარებენ: ელე-
გიას, რომანტულ პოემას, პატრიოტულ დრამას,
ოდას.

აღნიშნული ოთხი სოციალური ფენის ლიტერატურულ მიმარ-
თულებიდან პირველი ე. წ. თერგდალეულთა ლიტერატურული
მოღვაწეობა, ხასიათი და მნიშვნელობა „ახალი ქართული
ლიტერატურის“ II ტომში განვიხილეთ. დანარჩენ სამ თა-
ნაარსებულ ლიტერატურულ მიმართულებათა განხილვა განზრახული
გვქონდა მკითხველისათვის წინამდებარე წიგნში მიგვეცა.

მაგრამ, ვინაიდან წიგნის მოცულობა ძალიან გაიზარდა, გა-
დავწყვიტეთ ჩვენი შრომის მესამე ტომი გაგვეყოს ორ ნა-
წილად.

პირველ, წინამდებარე ნაწილში მკითხველს ვაძლევთ ზევით
აღნიშნულ თანამიმდევრობის მიხედვით შემდეგ სპეციალურ თავს:
„ხალხოსნური მიმართულება და მისი წარმომადგე-
ნელნი ქართულ ლიტერატურაში“. დანარჩენი თავები კი
შევა III ტომის მეორე ნაწილში, რომლის დაბეჭდვაც უახ-
ლოეს მომავალში გვაქვს განზრახული.

მ. ზ.

ნაწილი კირველი

ხალხმსნური მიგარტულეგა

ქართულ ლიტერატურაში

ხალხოსნები და მათი მისწრაფებანი

1

XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარება, რაც ჩვენი შრომის „ახალი ქართული ლიტერატურის“ წინა ტომებშიც ფართოდა გვაქვს განმარტებული, მეტად თავისებური მრუდე ხაზით მიიმართებოდა. მისი ეკონომიური, სოციალური და კულტურული ცხოვრების ღერძი XIX საუკუნის დასაწყისიდანვე გაეცროპიელებისაკენ მძლავრად მიტრიალდება და ახალ ცხოვრებას დაეწაფება. ისტორიამ საქართველოს ევროპისაკენ გზა რუსეთზე დაუქნა. კაპიტალიზმის განვითარებით ამოძრავებული რუსეთის საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების ნაკადს დარღვეული, ჯერ კიდევ ფეოდალური საქართველო სასოწარკვეთილებითა და სასოებით გაჰყვა. საქართველომ რუსეთთან ერთად იწყო ძველის გამოგლოვება, ახალის ძიება. საქართველოს ისტორიულ ცხოვრებას განვითარების აჩქარებული ტემპი განსაკუთრებით დაეტყო რუსეთის სამრეწველო კაპიტალიზმის გაშლის შემდეგ. ამ გარემოებამ ძველი ფეოდალური ყოფის განადგურების საკითხი საბედისწეროდ დააყენა. ახალი რუსეთის გზის გაკაფვას ის მძლავრ მემადაროესავით შეუდგა. რუსეთის სამრეწველო კაპიტალიზმის იმოქმედებამ საქართველოსაც მძლავრად ჩასჭიდა თავისი ბასრი და ხარბი კლანჭები და ის რუსეთის საზოგადოებრივი ცხოვრების საერთო კალაპოტისაკენ ძალუმად გაიტაცა. ახალ საფეხურზე აყვანილმა ახალი ეკონომიური ფაქტორის განვითარებამ ძველი ფეოდალური საქართველოს დაუსუსტებული ორგანიზმის დაღრღნა ადვილად მოახერხა. მწვავედ დაისვა საკითხი განვითარების ახალი გზის გამონახვისა, საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ახალი შინაარსის ძიებისა. ამ ნიადაგზე ჩნდება გაბატონებულ კლასში მოწინააღმდეგე შინა ფენები, იწყება ძველსა და ახალ თაობათა შორის შეურიგებე-

ლი ბრძოლა, ე. წ. „მამათა“ და „შვილთა“ ბრძოლა. ამ ნიადაგზე გაიშალა თერგდალეულთა საგულისხმიერო მოღვაწეობა¹⁾.

ამ საკითხის გამწვავებასა და გაღრმავებას ვხედავთ ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ, რომელიც საქართველოში შედარებით რუსეთთან ცოტა მოგვიანებით (1864—1866 წ. წ.) გატარდა.

ამ რეფორმამ გლეხაკობას არამც თუ სასურველი მდგომარეობა არ შეუქმნა, არამედ მათი ცხოვრების პირობები პირველ ხანებში საგრძნობლად დაამძიმა კიდევ. გლეხთა რეფორმამ გლეხებს ჩამოართვა მრავალ შემთხვევაში მიწები, რომლებიც აქამდის მათ ხმარებაში იყო და მით უფრო გაამწვავა მათსა და მემამულეთა შორის ურთიერთობა. რეფორმის შემდეგ მთელი თავისი ცხოვრების სიმძიმით გლეხი დარჩა კაბალურ დამოკიდებულებაში მემამული-საგან.

ცნობილია, რომ „დიდმა რეფორმებმა“ იმედი გაუცრუეს არა მარტო გლეხაკებს, არამედ აგრეთვე „საზოგადოებისა და ინტელიგენციის“ მოწინავე ნაწილს. მთავრობის მიერ დეკლარირებული გლეხაკება და ერობათა თვითმართველობა, თავისუფალი ბეჭდვა და დამოუკიდებელი სასამართლო ფიქცია აღმოჩნდა. „დიდმა რეფორმებმა“ ოღნავაც კი ვერ შეძლო საზოგადოებაში აღძრული თვით-მოქმედების სურვილის დაკმაყოფილება.

ხსენებული რეფორმის გატარებას საუფუძვლად ედვა კაპიტალისტური ურთიერთობის თავისუფალი განვითარებისათვის რუსეთში ფართოდ კარის გაღება. მაგრამ, ვინაიდან, ერთის მხრით, თავად-აზნაურული და ბიუროკრატიული მმართველობა, რომელიც ჯერ კიდევ განაგრძობდა თავად-აზნაურობაზე დაყრდნობას, მძლავრი აღმოჩნდა, ხოლო, მეორის მხრით, რუსეთის ბურჟუაზია—სუსტი, რადგანაც რუსეთში შექმნილი სოციალური პირობების გამო, ეკონომიურად განადგურებული რუსეთის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი—გლეხაკობა შინაგანი ბაზრის შესაქმნელად გამოუსადეგარი იყო, მოთხოვნილება ნაკლები ჰქონდა და თუნდაც მეტი ჰქონოდა სიღარიბის გამო ვერ დაიკმაყოფილებდა. ეს გარემოება შინაგანი ბაზრის გაფართოებას აყოვნებდა. ამის გარდა, დიდი იყო უცხო კომერციის კონკურენცია, რომლის მოწვესრიგებაც მთავრობას ძალიან უძნელდებოდა. სავაჭრო-სამრეწველო წამოწყებათა გარეშეც ჰქონდა კაპიტალს ფართო ასპარეზი თავისი გამოყენებისა: კუსტა-

¹⁾ დაწვრილებით იხ. მ. ი. ხ. ხანდუკელი—ახალი ქართული ლიტერატურა, ტ. II.

რული და შინამრეწველური ხალხის საშუალებით ზარალის ნაკლები შიში ჰქონდა და დიდ მოგებასაც ჩვეულებრივ ყოველთვის იღებდა. ამით აიხსნება, რომ რუსეთის ბურჟუაზია არ ცდილობდა ფართო და რადიკალური ეკონომიური რეფორმის გატარებასა და მით პოლიტიკურ ძალაუფლებაზე გავლენის ხელში ჩაგდებას. მაგრამ მიუხედავად ამისა, რუსეთში მაინც მძლავრად ვითარდებოდა კაპიტალიზმი და კაპიტალისტური ბურჟუაზიის სახით რუსეთის ბიუროკრატიულმა მმართველობამ ახალი მძლავრი დასაყრდენი გაიჩინა. მით სათავე დაედვა მამულებდაკარგული, შემცირებული, თავდაზნაურობის გაწირობებს.

ამრიგად, ე. წ. „დიდი რეფორმები“, თუმცა უძლურნი და უბადრუკნი გამოდგნენ, მაგრამ ხალხისა და სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიურ ცხოვრებაში მათ მაინც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდათ (ქვეყნის კაპიტალიზაცია და მასთან დაკავშირებული ღრმა სოციალურ-ეკონომიური ცვლილებანი უდაო ფაქტია). აქიდან თანდათან უფრო ღრმადება ის უფსკრული, რომელიც ახალსა და ძველ ქვეყანას შუა გაჩნდა. თანდათან უფრო მწვავედება და გარკვეულ ხასიათს იღებს მჩაგვრელსა და დაჩაგრულს შორის წინააღმდეგობა და მასზე გაშლილი ბრძოლა.

ბატონყმობის გადავარდნის გარდა, ჩვენი ქვეყნის კაპიტალიზაციის სწრაფ განვითარებას ხელი შეუწყო კიდევ შემდეგმა გარემოებამ: რკინისგზის გაყვანამ, ნავთის ამუშავებამ, ტყიბულის—ქიათურის წარმოების დაწყებამ, ფაბრიკა-ქარხნების წამოწყებამ როგორც ტფილისის, ისე ქუთაისის გუბერნიებში. ყველა ეს მოვლენა, რასაკვირველია, გამოწვეულია განვითარებით რუსეთის სამრეწველო კაპიტალიზმისა, რომელიც თანდათან შინაურ ბაზარს იპყრობს და დამორჩილებულ პროვინციაზე დიდ ეკონომიურ გავლენას ახდენს. ყველა ამან გამოიწვია კაპიტალიზაციის სწრაფი განვითარება. ამ ნიადაგზე ჩნდება საქართველოში ალებ-მიცემობის თვალსაჩინო ზრდა¹⁾. ამ გარემოებამ კი გამოიწვია ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების სოციალური რღვევის გართულება. საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე ჩნდება ახალი ფორმაციები; ხდება ახალი სოციალური გადანაცვლება. თვით გლეხობაში ემჩნევა მეტად თვალსაჩინო და თავისი შედეგებით მეტად საგულისხმიერო შინაგანი დაჯგუფებანი: დარღვეული გლეხკაცის მეურნეობა და ბიუ-

¹⁾ მიხ. ზანდუკელი—ახალი ქართული ლიტერატურა, ტ. II, გვ. 242—253.

როკრატიულ-პოლიტიკური სახელმწიფოებრივი აპარატი ხელს უწყობდა გლეხობის დიფერენციაციას. 70-იანი წლების დასაწყისშივე გლეხებს შორის ირკვევა: შეძლებული გლეხი („კულაკი“), საშუალო შეძლების („მეურნე გლეხი“) და უმიწაწყლო გლეხი (ლატაკი—პროლეტარი).

აღნიშნულ მოვლენას ვლ. ლენინი თავის ცნობილ შრომაში „Развитие капитализма в России“ ასე ასაბუთებს: „კაპიტალისტურ წარმოებაში შინაური ბაზრის შექმნის საფუძველია სოფლის წვრილი მემამულეების დარღვევის პროცესი—სოფლის მეურნე წამომწყები (предприниматель) და მუშა: თითქმის ყოველი შრომარუსი გლეხკაცობის ეკონომიური მდგომარეობის შესახებ რეფორმების შემდგომ ხანაში აღნიშნავს ეგრეთწოდებულ გლეხთა „დიფერენციაციას“.

ლენინი, რუსეთის სხვადასხვა გუბერნიაში ამ მდგომარეობის დაწვრილებით შესწავლის შემდგომ, მიდის შემდეგ დასკვნამდის: „შეძლებული გლეხობა მრავალჯერ უფრო უზრუნველყოფილია ინვენტარით, ვიდრე ღარიბი და „საშუალო გლეხი“. სრულიად ბუნებრივია, რომ შეძლებულ გლეხს სამიწათმოქმედო ტექნიკა გაცილებით უკეთესი აქვს, ვიდრე საშუალოს (მეურნეობის მეტი მოცულობა, ინვენტარის საკმარისი რაოდენობა, თავისუფალი თანხის ქონა), ამიტომ შეძლებული გლეხი დროზე თესავს, უკეთესად სარგებლობს ამინდით, უკეთესად რწყავს, -დროზე იღებს მოსავალს, მოტანისთანავე ლეწავს და სხვა. გადავიდეთ გლეხების დაბალ ფენებზე: ამ ფენებს შეადგენენ ცოტას მთესავნი და სრულიად არამთესავნი გლეხები. მათ შორის მეურნეობის მიხედვით დიდი განსხვავება არ არის... როგორც ერთნი, ისე მეორენი ან მუშებად არიან (служат батраками) თავისსავე სოფელთან, ან გადიან რაიმე მიწათმოქმედების სამუშაოზე..., ე. ი. ჰქმნიან სოფლის პროლეტარიატს... თავისი შრომის ძალის გაყიდვასთან ერთად სოფლის პროლეტარიატი იძულებულია შემოსავალი მიიღოს თავისი სანადელო მიწის გაქირავებით... უნდა ითქვას, რომ სოფლის პროლეტარიატის სანადელო მიწებს ქირაობს უმთავრესად გლეხკაცი-ბურჟუა (крестьянская буржуазия)¹).

აი, სწორედ, ამ მთელი სოციალური რღვევისა და ძვრების საფუძველზე გლეხკაცობაში რუსეთში ჩნდება ის რთული იდეოლო-

¹) В. Л. Ленин—Развитие капитализма в России, стр. 43, 46, 49.

გიური დიფერენციაცია, რომელიც 70—80-იან წლებში ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების სარბიელზეც სიცხადით გამომჟღავნდა.

2

რა გზით უნდა წავიდეს ჩვენი ცხოვრება მომავლისაკენ? როგორი გზით უნდა დაიწყოს ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნა, რომ გაძვალტყავებული ხალხის მასები გაძლიერდენ? ეს საკითხები მთელი სიმძიმითა და სიმწვავეით წამოიჭრა 60-80-იანი წლების საზოგადოების მოწინავე მოაზროვნე ნაწილის წინაშე და დაუყოვნებლივ მოითხოვდა გადაჭრას და ხშირად რადიკალურ გადაჭრასაც.

ამავე საკითხების გაგებაში და გადაწყვეტაში გამოაჩინა დიფერენციაცია ჩვენი მოაზროვნე საზოგადოების რიგებშიც. განსხვავება მათ შორის იმდენად დიდია და არსებითი, რომ ისინი ცალკ-ცალკე იკრიბებიან, თავ-თავიანთ ორგანოს აარსებენ და ცხოველ პრინციპალურ კამათსაც აწარმოებენ ერთმანეთში.

70-იანი წლებისათვის ჩვენი საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარების ისტორიაში შემდეგ მთავარ დაჯგუფებებთან გვაქვს საქმე. ერთი ნაწილი ქართველი ინტელიგენციისა, ე. წ. თერგდალეულნი — ილია ჭავჭავაძე, ს. მესხი, ნ. ნიკოლაძე, გ. წერეთელი, აკ. წერეთელი, გრ. თარხან-მოურავი, პ. უმიკაშვილი და სხვანი თავს იყრიან „დროება“ — „კრებულის“ გარშემო. მართალია, ზემო აღნიშნული საკითხების გაგება გადაწყვეტაში მათ შორისაც არის სხვაობა, — ზოგი მარჯვნივ იწევს, ზოგი მარცხნივ, მაგრამ ესენი, როგორც ნიკო ნიკოლაძე გვიმოწმებს, მაინც თითქოს ერთ საერთო პოზიციაზე იდგენ: „განა ამ სტრიქონების დამწერი, — ახასიათებს ხსენებული თაობის მუშაობას ნიკო ნიკოლაძე, — ყველაფერში ეთანხმება გ. წერეთელს, ილია ჭავჭავაძეს, აკაკი წერეთელს ან ს. მესხს? ან განა ესენი ყველაფერში ეთანხმებიან იმას? არა. ზოგიერთ საქმეში, ზოგიერთ კითხვებზე ჩვენ სხვადასხვა აზრისანი ვართ. მაგრამ ჩვენ საზოგადო მიზანი ყველას ერთი და იგივე გვაქვს და უნდა გვექონდეს. ამ საზოგადო მიზანს ჩვენ ყველანი, ჩვენი ძალისა და ცოდნის მიხედვით, ერთგულად ვემსახურებით“.¹⁾

რა თქმა უნდა, უდაოა, რომ „დროება“ — „კრებულის“ თანამშრომელთ, მიუხედავად ინდივიდუალური მსოფლმხედველობის სხვადა-

¹⁾ ნ. სკანდელი (ნ. ნიკოლაძე) — ახალი-ახალგაზრდობა — „კრებული“, 1873 წ. № 1.

სხვაობისა, საერთო მიზანიც ჰქონდათ. და ეს მიზანი იყო—ეროვნული საკითხის მოგვარება. „მხოლოდ 1860 წლიდან,—წერს გ. მაიაშვილი,—ჩანს მოძრაობის ნიშნები ჩვენის მიძინებული ქვეყნისა... ეს მოძრაობა იყო ხალხში ახალი ეკონომიური პირობების შეტანის პასუხად. აზრმა გაიღვიძა, სამშობლოსათვის მოღვაწენი გამოვიდნენ საზოგადო ასპარეზზედ, საზოგადო საქიროებამ მოითხოვა მათი გამოსვლა... მე უარს არა ვყოფ მათს გავლენას ჩვენი ქვეყნის საქმეების მიმდინარეობაზედ. არა, იმათ მისცეს მიმართულება და სახე მოძრაობას... მათის მოღვაწეობის წყალობით, მათის დაუღალავის და კეთილშობილურის მუშაობის მეოხებით მოძრაობას ფერი დაედო, მაგრამ... გავკადნიერდები და ვიტყვი, რომ, ცოტა არ იყოს, იმათვე მოქმედების წყალობით მოძრაობამ მიიღო ერთგვარი ხასიათი, მეტიმეტი, თუ შეიძლება ასე ვსთქვათ,—კულტურული და მხოლოდ მცირედ ხალხოსნური“ 1).

უნდა ითქვას, რომ „დროება“—„კრებულის“ თანამშრომლებმა, მართლაც, ეროვნულ საკითხს მიაქციეს განსაკუთრებული ყურადღება და ეროვნულ-კულტურული მუშაობისაკენ მიჰმართეს თავიანთი ძალები.

თერგდალეულთა მოღვაწეობის ასეთი შეფასება დასტურდება „დროების რედაქტორის ს. მესხის „დროების“ ათი წლის (1876 წ.) თავზე წარმოთქმული სიტყვებიდანაც: „ძალიან კარგად მესმის,—მიჰმართავს დამსწრე საზოგადოებას ს. მესხი,—რომ კერძოთ მე კი არ მიცხადებთ ამ თანაგრძობასა, არამედ უცხადებთ იმ დროშას, რომლის ქვეშ დღეს ყველანი შეკრებილნი ვართ აქ.

„ეს დროშა მარტო ერთს გაზეთს, ან რომელსამე მიმართულებას ანუ თაობას კი არ წარმოადგენს! ამ დროშაზე არ აწერია არც ბატონი, არც გლეხი, არც ახალი და არც ძველი თაობა,—ეს არის დროშა ქართული ლიტერატურისა (ე. ი. ქართული აზროვნებისა, ქართული ეროვნული საქმისა—მ. ზ.).

„შესაძლებელია,—და არა თუ შესაძლებელი, უეჭველიცაა, რომ ზოგს თქვენგანს არ აკმაყოფილებს „დროება“ და იმის მიმართულება! ზოგი თქვენგანი ახალს მოდემას, ახალს თაობას ეკუთვნის და ზოგი ძველსა.

---

1) გ. მაიაშვილი—წერილი ჩვენ საზოგადო მოღვაწეთა მიმართ—„ივერია“, 1882 წ. №№ VII, VIII, გვ. 116.

„მაგრამ, როდესაც ჩვენს საზოგადო ქართულს ლიტერატურაზე ჩამოვარდება ლაპარაკი, მაშინ ამგვარი გარჩევა აღარ უნდა იყოს მაშინ ჩვენ ერთის მიწის შვილნი, ენისა და ლიტერატურის მოყვარენი ვართო“¹).

ჩვენი თერგდალეულების მოღვაწეობა, მიუხედავად მათი შინაგანი სხვადასხვაობისა, ხანდახან მათ მიერ თვით რადიკალური იდეების წამოყენებაც კი, რომელთაც ხშირად განყენებული ხასიათი ჰქონდათ, ჩვეულებრივ ეროვნულ-კულტურული მიმართულების საქმიანობაში ითქვიფებოდა. ესენი ასოციაციებისა და ამხანაგობების თეორიებითაც ხშირად სარგებლობდნენ ეროვნულ-კულტურული ხასიათის მიზნით, რათა ხალხში ფართოდ გაეტანათ გაერთიანების შეგნება.

„იცხოვრეთ ძმურად, თანხმობით, ნუ იქონიებთ ერთმანეთ შორის შურსა და უკმაყოფილებასა და მტერი, ხუთჯერ თქვენზე ძლიერიც რომ იყოს, ვერ მოგერევით თქვენ“—აი სასიქადულო და სანუკველი ოცნება თერგდალეულთათვის. აი ჩვეულებრივი ლოზუნგი, რომელსაც ისინი ყოველ ფეხის გადადგმაზე გაჰკივიან. და ს. მესხიც ამ აზრს ასე განმარტავს—„რა კარგი იქნება, რომ ეს ბრძნული სიტყვები მუდამ გვახსოვდეს ჩვენ და დარიგებისა თანახმად ვიქცეოდეთ! რა კარგი იქნება, რომ ჩვენ ერთმანეთში უფრო მეტი თანხმობა და ძმური სიყვარული გვქონდეს“²).

თერგდალეულნი, როგორც ჩვენი შრომის მეორე ტომში დაწვრილებით გვაქვს განმარტებული, ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ ეროვნულ-კულტურულ მუშაობაში ჩაებნენ. ისინი დარჩენილებერალ-პროგრესისტებად. ისინი გატაცებულნი იყვნენ ევროპის ქვეყნების პროგრესით, რომელიც, წარმოებისა და მრეწველობის განვითარების გამო, ჩქარის ტემპით მიდიოდა წინ. ამიტომ თერგდალეულნი ცდილობდნენ ევროპის ცხოვრებისათვის თვალყური ედევნებინათ. ისინი ცდილობდნენ გააცნონ მკითხველს, აუხსნან და მიუთითონ მათი ცხოვრების გაუმჯობესების საშუალებებს. ამით ისინი ერთგვარ აგიტაციას ეწეოდნენ ჩვენი ცხოვრების სინამდვილეში მათი გადმონერგვის სასარგებლოდ.

1866 წლიდან თერგდალეულებს აღარ ახასიათებთ ის ბრძოლის ენის, რომელსაც ისინი 1861—1865 წლებში ამჟღავნებდნენ. ისინი ახალი ცხოვრების მოთხოვნილებებს ალღოს ვეღარ უღებენ

1) ს. მესხი—ნაწერები, ტ. I, გვ. 345.

2) მისივე—მეყველეთა ამხანაგობა, ნაწერები—ტ. I, გვ. 6.

მათში თანდათანობით ხდება გადახრა ვიწრო ეროვნულ-ბურჟუაზიული მოქმედებისაკენ. განსაკუთრებით ეს აშკარაა ედუარდ 80-იანი წლებისათვის, როდესაც „დროება“ და „ივერია“ ერთმანეთს ხელს უწყვდიან და, ბოლოს, შეერთდებიან კიდევც.

70-იანი წლებისათვის, როდესაც წინააღმდეგობა მემამულეთა და გლეხკაცთა შორის მწვავედება, კლასთა შორის ბრძოლა დარაზმულობას თხოულობს, თერგდალეულთა საზოგადოებრივი ცხოვრების თანდათანობითი წინმსვლელობის სურვილები არ აკმაყოფილებს ჩვენი ინტელიგენციის ერთ ფრთას, შეიძლება უფრო მკირეს, მაგრამ უფრო რადიკალურად განწყობილს. სწორედ 70-იანი წლების უღელტეხილზე (1869 წელს) ამ ჯგუფმა დაარსა ორგანო „მნათობი“.

თავის მოწინავე წერილში ეურნ. „მნათობის“ რედაქცია აცხადებს, რომ „საქართველოს მოამბის“ შემდეგ ქართველ საზოგადოებას ჯერ კიდევ არა აქვს დამაკმაყოფილებელი ეურნალი, რომლის საშუალებითაც შეეძლოს ფართოდ გაიტანოს ხალხში მისთვის სასარგებლო იდეები. „მნათობი“ უთითებს „დროება“ — „კრებულთან“ დაპირისპირების სახით, თავის დევიზად აცხადებს ხალხთან დაახლოებას, ხალხისა და მის გათვითცნობიერების სამსახურს. „ჩვენი დრო, — საპროგრამო წერილში აცხადებს ნ. ინაშვილი, — არის კრიტიკული დრო; ჩვენ ვცხოვრობთ ძველსა და ახალს შუა. ძველი სამუდამოდ წავიდა ჩვენგან, მაგრამ ახალი გზა კი ჯერ არ გაგვიკვლევიან. ჩვენ უნდა ვეცადოთ. გავუნათლოთ ხალხს მსვლელობის გზა გონებითი, ზნეობითი და ნივთიერებითი წარმატებისათვის... ამისათვის არის კიდევ საჭირო ეურნალი, რომ იმან შეიყვანოს ხალხი თავის ცნობაში, ახსნას და შეიმუშაოს ის კითხვანი, რომელნიც ყველაზე მომეტებულად შეეხებიან ხალხის ცხოვრებას, მის კეთილდღეობას და სხვა.“¹⁾

მართლაც, „მნათობის“ გარშემო შემოკრებილი იყო იმ დროისათვის რადიკალურად, უფრო თავისუფლად მოაზროვნე ნაწილი ქართული საზოგადოებისა, სახელდობრ: ნ. ინაშვილი, მ. ქიქოძე, ან. ფურცელაძე, დიმ. ჯანაშვილი და სხვანი. ეურნალი „მნათობის“ წერილებიდან აშკარაა ჩანს, რომ მას არა მარტო მძლავრი სურვილი აქვს ხალხთან ახლოს მივიდეს, არამედ გარკვეულიცა აქვს საშუალება, როგორ უნდა ემსახუროს მის ცხოვრების მოთხოვნილებათა დამაკმაყოფილების საქმეს, რა საშუალებით შეიძლება ასწიოს ხალხის კულტურული დონე.

¹⁾ „მნათობი“ — 1869 წ. № 2, გვ. 5.

„ბუნების მეცნიერების ნაწილში,—წერს ნ. ინაშვილი რედაქციის სახელით,—ისეთი სტატიები იქნებიან დაბეჭდილნი, რომელნიც შეიცავენ თავისში კაცის სხეულის აგებულობისა და მისი შინაგანი ცხოვრების აღწერას. ამავე ნაწილში იქნება ბუნების მოვლენების აღწერა, მათი მიზეზები, მნიშვნელობა, ხალხზედ გავლენა და საზოგადოდ იმგვარი სტატიები, რომელნიც ჰუმანიან ხალხში ცრუ და ამოო მორწმუნებას. აქვე დავბეჭდავთ გიგიენურ სტატიებს, ანუ იმგვარ სტატიებს, რომელთაც საგნათ ექნებათ კაცის კარგამყოფობა და ხანგრძლივი სიცოცხლე: აგრეთვე ყმაწვილების მოვლა და გაფრთხილება... სხვადასხვა საგნის შესახები სტატიების ნაწილში ისეთს სტატიებს დავბეჭდავთ, რომელთაც საგნათ ექნებათ: ჩვენი ცხოვრების აწმყო მდგომარეობა და მიმართულება, მისი გაუმჯობესობისათვის საჭირო მოთხოვნილებანი“¹⁾. და უნდა აღინიშნოს, რომ ჟურნალ „მნათობში“ ხმ მიმართულებით იწერება სტატიების მთელი რიგი.

„მნათობისა“ და „დროება“—„კრებულის“ მიმართულებათა შორის განსხვავება აშკარაა და თვალსაჩინო, თუმცა იდეოლოგიური მხრით მათ შორის გამიჯვნა ჯერ კიდევ არ არის გარკვეული. „მნათობის“ თანამშრომელთა მსოფლმხედველობა ჯერ კიდევ მერყევიან, არ არის სათანადოდ მტკიცე. „დროება“—„კრებულის“ მიმართულება და თანამშრომელთა ბანაკი უფრო ძლიერი გამოდგა, ვიდრე „მნათობისა“. ჟურნალი „მნათობი“ მალე შეწყდა, „დროება“—„კრებულის“ მიმართულებაში გაითქვიფა, მიუხედავად ნ. ინაშვილის განცხადებისა, რომ „მნათობის რედაქცია თავის ჩასახვიდგან აქომამდე ჰგრძნობს ძალიან უხერხულ გარემოებას, მაგრამ მაინც მტკიცედ არის თავის საქმეზედ, ერთი-ორის ხელით მახინჯის აზრი და წინააღმდეგობა ისე შეიმუხრება იმის სიმტკიცეზედ, როგორც ზვირთები შეიმუხრებიან ხოლმე კლდეზედ“-ო²⁾.

ჟურნალი „მნათობის“ დაწყებული საქმე: ხალხთან ახლო მისვლა, მათი აწმყო ცხოვრებისათვის ზრუნვა, ხალხის კულტურული და ეკონომიური ცხოვრების გაცნობა-შესწავლა და მისი მომავლის მოწყობა უფრო გარკვეულ მსოფლმხედველობაში და მიმართულებაში ყალიბდება 80-იანი წლების დასაწყისშივე.

გიორგი მანიაშვილი, ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენელი 70—80-იანი წლების მოწინავე ახალთაობისა, თავაზიანობით, მაგრამ გამიჯვნის გარკვეული მიზნით, ასე მიჰმართავს „დროება“—„ივერიის“ თანამშრომლებს: „თქვენი მოქმედება, ბა-

1) „მნათობი“, 1869 წ. № 1.

2) „მნათობი“, 1869 წ. № 2, გვ. 5—6.

ტონებო, ძლიერ პატივსაცემია, თქვენი ღვაწლი ყველასათვის ცხადია, ჩვენც თანაფუგრძობით მას. მაგრამ ამასთანავე ჩვენის მხრით დიდი უზრდელობა იქნებოდა თქვენის წმინდა განზრახვათა წინაშე დაგვეძალა თქვენთვის, რომ ის კითხვები და საგნები, რომელთაც თქვენ ეხლა სულითა და გულით მისცემიხართ, ჩვენ უსაქიროეს და არსებით საგნებათ არ მიგვაჩნია: ღალატება სკოლებში ქართული ენის შემოღებაზედ, სახალხო სკოლების დაფუძნებაზედ, ქართულის თეატრის გამართვაზედ, სასარგებლო წიგნების გამოცემაზედ, ჩვენის ენის განვითარებასა და გამშვენიერებაზედ და სხვადასხვა. და ყოველივე ეხუნი ძლიერ საჭირონი და თანაგრძობის ღირსნი საგნები არიან. მაგრამ ამ საგანზედ გაჩერება, მათ გარშემო ტრიალი და მასთანავე კმაყოფილებით ძახილი, რომ მხოლოდ ამებზედ არის დამყარებული ჩვენი ქვეყნის ბედნიერებაო, იმასა ნიშნავს, რომ თქვენ მოქმედების პროგრამა ჯერ კიდევ არა გქონიათ შემუშავებული და მტკიცე ნიადაგზე დამყარებული. ეს მიუტოვებელი ცოდვა გახლავთ თქვენთვის. არც ერთ წრეს ხალხის ბელადთა, რომელსაც კი სურს შეიქმნეს ქეშმარიტი გამომეტყველი და წარმომადგენელი თავის ქვეყნის ინტერესებისა, არ ექნება მომავალი, თუ რომ იგი განზრახ ან გაუგებრობით უქცევს გზას ეკონომიურის საგნების ახსნას და გადაწყვეტას, რომლებს გამოსარკვევადაც იბრძვის ეხლაც ყველა თანამედროვე პარტიები, მთელი კაცობრიობა“¹⁾.

გ. მ ა ი ა შ ვ ი ლ ი კარგად იცნობს „ჩვენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა“ მოქმედებასა და მიმართულებას. იცის, რომ იმათ მოქმედებაშიცაა ჩაქსოვილი კაცობრიობის ახლანდელი ბრძოლის, საქმიანობის საჭირბოროტო საკითხები. მაგრამ მან ისიც კარგად იცის, რომ ამ საკითხთა გადაწყვეტას მათ თავი ვერ აართვეს. გ. მ ა ი ა შ ვ ი ლ ი ცდილობს თერგდალეულთ უჩვენოს მოღვაწეობის ქეშმარიტი დასაყრდენი ბაზა, რომელსაც თერგდალეულებმა ვერ მიაგნეს. „არ შეიძლება, — მიჰმართავს თერგდალეულთ გ. მ ა ი ა შ ვ ი ლ ი, — რეფორმა მოახდინო რომელისამე საზოგადოების ცხოვრების ნაწილისა, თუ იგი უცნობია და გამოუარკვეველი. ამისათვის არის საჭირო სვინდისიერი და ყოველმხრივი შესწავლა ხალხის ეკონომიურის ცხოვრების ყოველ მხარეთა. მხოლოდ ამგვარ შესწავლაზე დამყარებით შეიძლება დაასკვნა ესა თუ ის დიდი აზრი, გამოიკვლიო ხელმძღვანელი პრინციპი და გზის მაჩვენებელი ნათელი ქეშმარიტი, რომლის შემწყობით შე-

¹⁾ გ. მ ა ი ა შ ვ ი ლ ი — წერილი ჩვენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა მიმართ — „ივერია“, 1882 წ. №№ VII—VIII, გვ. 99—100.

საძლებელი იქნება მოიპოვოს კაცმა ზომანი და ღონისძიებანი საკი-
როებათა დასაკმაყოფილებლად, დამაშვრალ და ტანჯულ მშრომელ-
თა გაკვირვების და უილაჯობის ცრემლების მოსაწმენდათ. მართლაც,
ვიცით განა ცოტა მაინც წესიერად ეხლანდელი მდგომარეობა ხალ-
ხისა? შეგვიძლიან ვუჩვენოთ უახლოესი მიზეზნი ხალხის წუხილისა,
გაკვირვებისა და გაღარიბებისა? მეტისმეტად უსასოობაა ჩვენში შესა-
ხებ ამგვარ წყაროთა და ძასალათა.“¹⁾

გ. მაიაშვილი თავის იმ დროისათვის მეტად საგულისხმეორო
სტატიაში, გამონახავს რა მომავალი ცხოვრების მშენებლობისათვის
ახალს, სწორ დასაყრდენ ნიადაგს, საკიროდ თელის დაწვრილებით
იქნას შესწავლილი ჩვენი ხალხის ეკონომიური ცხოვრება და მისი
ზნე-ჩვეულებანი: ხალხის—გლეხობის ოჯახური და საზოგადოებრივი
(თემური) ცხოვრება, მის წევრთა იურიდიული მდგომარეობა და
უფლება. ამისათვის ის იძლევა „შემოქმედების პროგრამასაც“, „რო-
მელსაც უმთავრესად გლეხის, ვაჭრის, ამქრისა და ბოგანო პროლე-
ტარის ეკონომიური საკითხების გამოკვლევის ხასიათი აქვს. უნდა
კი აღინიშნოს, რომ ხსენებულ წერილში დებულებები კონკრეტუ-
ლობით არ არის წამოყენებული. გ. მაიაშვილი თავის ცნობილ სტა-
ტიას ათავებს მისთვისა და მის თანამოაზრეთათვის ასეთი დამა-
ხასიათებელი მოწოდებით: „შევაწყობ და შევუთანხმობ ჩვენი ნაწე-
რების ხასიათი და მიმართულება ხალხის ინტერესებს და მოთხოვ-
ნილებათა, ვისწავლოთ და განვითარდეთ ხალხთან ერთად, მასთან
ერთადვე შევიმუშავოთ საზოგადოებრივი იდეალები, რომელნიც მხო-
ლოდ ხალხის მიერ მიიღებენ უაღრეს ძალას და შეიძლებენ ყოველ-
გვარ პრძოლისა და დევნის ატანას.“²⁾

აი სწორედ ეს „ხალხოსნური“ მიმართულებაა საფუძველი იმ
ახალგაზრდა ჯგუფისა, რომელმაც თავი შემოიკრიბა ჟურნალ „იმე-
დის“ გარშემო და მოინდომა მათგან გამიჯნა. მათი (ე. ი. აზნაუ-
რული პერიოდის³⁾ (1860—1881) მწერლობისა—მ. ზ.) დიდი ნაკლუ-
ლევანება, —წერს „იმედის“ ერთი ბურჯთაგანი სტ. ჭრელაშვილი „იმე-
დის“ საპროგრამო წერილში,—იმაში მდგომარეობს, რომ თავიანთ
ნიჭიერებასთან და სწავლასთან სრულებით ავიწყდებოდათ დროება,

¹⁾ გ. მაიაშვილი—წერილი ჩვენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა მიმართ
—„ივერია“ 1882 წ. № № VII, VIII, გვ. 101—102.

²⁾ იქვე—გვ. 123.

³⁾ ეს ტერმინი ვუთვნის სტ. ჭრელაშვილს, ნახშირი აქვს სტატიაში
„ქართული მწერლობა“ („იმედი“—1881 წ. № 1), სადაც XIX საუკ. ქართული
ლიტერატურის ისტორიას ის ყოფს სამ პერიოდად—თავადური, აზნაუ-
რული და ხალხური (ხალხოსნური).

გარემოება და ადგილი... მთელი ხალხი სწყდებოდა შიმშილითა და უმოსავლობითა, ამ დროს ჩვენი მწერლები გაცხარებული ბაასობდნენ ტიერზე და გიზოზე; ხალხს ავიწროებდა და სტანჯავდა ათასნაირი გაცხარებული უსამართლობა მოსამართლეებისაგან,—მწერლები ალტაცებულნი მოგვითხრობდნენ ლუი ბლანზე, რომეორებზე და გამბეტაებზე; ხალხი იწვებოდა და იდაგებოდა უთვალავი ხარჯისა და ბეგარებისაგან,—მწერლები კი ბოკლისა და დარვინის თეორიების მეტს ვერას პოულობდნენ სალაპარაკოდ; ხალხს უქირდა და წყებითი სწავლის მიღება, ჩვენ მწერლებს კი სრულებით დავიწყებოდეთ ესა და ელაპარაკებოდნენ ქართველს მკითხველებს მეცნიერებისა და ცხოვრების უკანასკნელ სიტყვაზე“. 1)

სწორედ ამ ჯგუფისაგან გამიჯვნა და მასთან წინააღმდეგობა გამოაცხადა „იმედის“ ჯგუფმა. დაიწყო ბრძოლა „იმედსა“ და „ივერია“—„დროებას“ შორის.

„დროების“ ფურცლებზე თერგდალეულთა აზრს აკაკი წერეთელი ასე გამოხატავს: „ამ დღეებში ქურნალი „იმედი“ გამოხობორიკდა, და მართლა, რომ ხობორიკივით არც თავი ეტყობა და არც ბოლო! რალაც ნამორია გამოუკობიტებელი, და მისი ხუროები კი იძახიან ეს არის ჩვენი ქვეყნის ბედისწერაო! დღემდის არც მწერლობა ყოფილა, არც მწიგნობრობა და არც ახალგაზრდობაო! ჩვენა ვართ და ჩვენი ნაბადი გამთენებელი ღამისო, რადგანაც მისთანახელობას ვადგევართ, რომელსაც არც ნიკი ექირეება და არც სწავლა-ხელოვნებაო!...

იმე! იმე! იმე! რა ხელობაა ამისთანა, რომელსაც არაფერი არ ექირეება? უთუოთ ლობიოს კამაა!... და მართლაც, ამ მუშებს ეტყობათ, რომ ლობიოს ოსტატები უნდა იყვნენ: გაბერილან ლობიოთი, ჩაუვლიათ ერთმანეთისათვის ხელი, ერთმანეთს ყურს უგდებენ და ალტაცებაში მოდიან... რაებს არ ამბობენ?!

„არ გახლავართ მდიდრის შვილი,
არც თავადი, აზნაური“-ო!

ამას ისეთის დატრაბახებით იძახიან, თითქო რამე ღირსება იყოს. თურმე მათის აზრით, ვისაც ან თავადი ჰყოლია წინაპარი და ან აზნაური მომაკვდინებელი ცოდვა ჰქონია დღეს და მხოლოდ მღვდლის შვილობა საკვირველი რამ ყოფილა, და არ გვცოდნია!... დახეთ დღემდის კი ჩვენს თვალში დიაკნობას მაინც და მაინც დიდი ფასი არა ჰქონია რა და არც რამე გავგიგონია მათზე შესამჩნევად, არდა ამ ლექსისა:

1) სტ. კრ.—შვილი—ქართული მწერლობა—„იმედი“, 1881 წ. № 1, გვ. 97.

„დიაკვანო, კერასა
თავი გიგავს ძერასა,
აი თვალი კი დაუდგა
მაგ შენ კრთხვა-წერასა!“¹⁾

ცხადია, „დროება-ივერიელებს“ „იმედის“ გამოსვლა არაფრად ექაშნიკათ. ცხადია, პირველთ უნდათ მეორეთა მნიშვნელობა და ძალა მკითხველის თვალში დააკნინონ; დროება-ივერიელთა ამგვარი სულიერი განწყობილება იქიდანაც ჩანს, რომ ისინი მიმართავენ უღირსი დაძმობიებული სახელების გამონახვასაც კი. აშკარაა ბრძოლას ღრმა სოციალური საფუძველი აქვს, რასაც არც ერთი მხარე არ მალავს. აკაკი წერეთელს „იმედის“ რედაქტორი მიხ. გურგენიძე ახალი ჯგუფის სახელით საკმარისად მახვილ პასუხს აძლევს: „რატომ უყვირს უფ. აკაკის,—გესლიანი კილოთი წერს მიხ. გურგენიძე,—რომ „მღვდლის შვილები“—„დიაკვნები“ სალიტერატურო ასპარეზზე გამოსულან? ეს ხომ უეჭველად ასე უნდა ყოფილიყო. მაშ ვის შეეძლო აკაკისა და მის ამბანაგების ანდერძის აგება! ყოველივე წესის აგება მხოლოდ მღვდელ-დიაკვნებს შეუძლიანთ, და ბედის წერამაც საქმე იხე მოიყვანა, რომ „იმედში“,—რომლის დანიშნულებაც არის დასთრგუნოს ყოველგვარი გონებითი, ზნეობითი და მოქმედებითი მახინჯობა, მაშასადამე, მწერლობისაც,—მიიღებენ მონაწილეობას „დროება“—„ივერიისაგან“ მოძულებული დიაკვნები“²⁾.

ჟურნალ „იმედში“ მოხდა პირველად ჯგუფობრივი გამოსვლა სამწერლო ასპარეზზე ჩვენი „რაზნოჩინეცისა“. მიხ. ასათიანი, მიხ. გურგენიძე, სტ. კრელაშვილი, ნიკო ხიზანაშვილი, გ. კრელაშვილი, გრ. ყიფშიძე, შაქრო (ზ. გულისაშვილი) და მრავალი სხვა. ყველანი „რაზნოჩინეცები“, „დიაკვნის“ შვილები იყვნენ. „იმედის“ თანამშრომლები თავიანთ ვინაობასა და სოციალურ მდგომარეობას აშკარად ამჟღავნებენ ჟურნალის პირველსავე ნომერში³⁾:

¹⁾ აკაკი—ცხელ-ცხელი ამბები—„დროება“, 1891 წ. № 44.

²⁾ მიხ. გურგენიძე, ერთი ჩვენი მწერლობის სენი, — „იმედი“, 1881 წ. № II, გვ. 100.

³⁾ ჟურნალი „იმედის“ გამოცემა ჯგუფის ნდომებია 1879 წლიდან, მაგრამ ვერ მოუხერხებია. როგორც მიხ. გურგენიძის წერილიდან (ერთი ჩვენი მწერლობის სენი⁴⁾) ირკვევა, ეს მდგომარეობა გამოწვეული იყო ჟურნალის ნებართვის ძალიან დაგვიანებით. მრავალი სტატია, დაბეჭდილი შემდეგ „იმედში“, როგორც წერილების თარიღები გვიჩვენებს, ეკუთვნის 1879 წ. უნდა ვიფიქროთ, რომ ჟურნ. „იმედის“ ჯგუფის მუშაობა დაწყებულია ადრე, არა უგვიანეს 1878 წლისა.

„არ გახლავართ მდიდრის შვილი,
 არც თავადი, აზნაური,
 ამის მეტად ჯერედ ხელში
 არც მკერია მე ჩონგური!...
 მამა მყვანდა მიწის მუშა,
 დედას მე არ მოვსწრებივარ!...
 დაბრძოვებას, სისაწყლესა
 თვის უბეში გაუზრდივარ.“¹⁾

და ამ „უენომ, დაბრძოვებულმა“, სისაწყლეში გამოზრდილმა მიწის მუშის შვილმა ტანჯვასა და კენესაში შეიგნო ქეშმარიტება და გაემიჯნა იმათ, ვისაც გულით უნდათ „თვალმარგალიტი, ჩინაპელატი, მაზედ დადგმული ბედნიერება“. ის იქით არ მიისწრაფვის, რადგანაც, სადაც შეძლებულნი გრძნობენ თავს ბედნიერად, იქ მათი „სული ამოიხრჩობა“. ეს თაობა თერგდალეულებისაგან თავის განსხვავებას როგორც სოციალურს, ისე ფსიქოლოგიურსაც კარგადა გრძნობს. აი რასა წერს ახალი თაობის მისწრაფებათა განმომხატველი „სტუდენტი“ პეტერბურგიდან:

„ის ქია, რაიც თერგის ნაპირზედ
 ილიას „მგზავრსა“ გულს უღირღნიდა,
 ეხლა სრულიად მე არ მაწუხებს,
 ის დრო ჩემთვისა მანდეე წავიდა.
 მე ეს კითხვები კარგა ხანია
 დამიძლევია, გამომიხსნია!...
 ჩემ გულის ბოლმა, თქვენთან საკითხი,
 სიტყვა სრულებით სხვანაირია:
 მექნება ნება ლაპარაკისა? -
 ხალხთან საუბრათ მე მიმიშვებენ?
 სწორედ სიტყვასა სამართლიანსა
 განა მე მისთვის მათქმევეინებენ?“²⁾

ასეთია რეალური მისწრაფებანი ახალი თაობისა, რომელიც ლამობს გზა ჩამოართვას წინათაობას, თერგდალეულთ და ცხოვრებას ჩაუდგეს წრეში. მართალია, „იმედის“ გარშემო შემოკრებილ ახალთაობას „არც ხანში შესული და არც მოხუცებული არა სძაგდა განუსაზღვრელი სიძულვილით, ძლიერ ბევრს იმათში პატივსაცა სცემდა“, მაგრამ სწამდა (და ამას ცხოვრების საერთო მსგელობდაც

1) მიხ. ასათიანი, — შიკრიკი — „იმედი“, 1881 წ. № 1.

2) მისივე — შიკრიკი — 1881 წ. № 2, გვ. 54.

უმტკიცებდა, „რომ საქმის სიყვარული, საქმით გატაცება დავიწყებადის, საქმის დაწყება და ბოლომდის გატანა შეუძლიან ახალგაზრდობას, ოღონდ-კი იმან მოიწადინოს“. 1) ამიტომ მ. იმედა-შვილი (მ. ასათიანი) აღტაცებით მოუწოდებს პეტერბურგელ სტუდენტს:

„სამკალი გვაქვს მეტად დიდი,
მომკლები კი არ გვიჩანან...

ვისაც გერჯით, მართლა, გული,
სამუშაოდ მოდით აქა!...

წინ დაგხვდებით, მამოგძახებთ:

გამარჯობა და ბარაქა!

კარგ ნამკლებთან წამოიღეთ .

ტარიანი მკრელი ცელი:

ყანას ნარი მორევია

არ დაგაკრათ, რომ მან ხელი!“ 2)

მართლაც, უნდა ითქვას, რომ იმ პერიოდში ჩვენი ცხოვრების ყანის სამკალად გამოვიდა ეს თაობა, რომელიც კარგად იცნობდა ჩვენ ცხოვრებაში მორეულ ნარ-ეკალს, კარგად იცნობდა მისი წარმოშობის მიზეზს. ტანჯული ხალხის ცხოვრების წილიდან გამოსვლა, მისი პირობების ზედმიწევნით ცოდნა, ნდობა ცხოვრების ასპარეზზე შექრისა, ხალხის ახალი უკეთესი ცხოვრების გზის გაკაფვაში გატაცებით ჩაბმა—აი რა ახასიათებდა ქართველი ხალხოსნების მოწინავე ნაწილს (გ. მაიაშვილს, სტ. კრელაშვილს, ნ. ხიზანაშვილს და სხვას).

ჩვენი ხალხოსნები სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე აღნიშნავენ, რომ ისინი სამოქმედო სარბიელზე ახალი მიმართულების, ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ახალი გზის გამონახვისათვის გამოდიან. ჟურნალი „იმედის“ გარშემო შემოკრებილი ხალხოსანთა ჯგუფი თავის ორგანოს ფურცლებზე არაერთხელ აღნიშნავს, რომ ის ახალი ცხოვრების მქადაგებელია, ცხოვრების ახალი ფორმების მაძიებელია. ეს ჯგუფი ამაში ხედავს ერთ-ერთ მთავარ განსხვავებას თავისსა და „ივერია“—„დროებას“ შორის. მაგალითისათვის: 1881 წელს ტფილისში მოწყობილმა არქეოლოგიურმა ყრილობამ ქარბული ჟურნალ-გაზეთებისა

1) მ. ხ. ასათიანი, — შიკრიკი, — 1881 წ. № 2, გვ. 55.

2) მისივე—შიკრიკი—„იმედი“, 1881 წ. № I, გვ. 56—58.

და მათ წარმომადგენელთადმი სათანადო ყურადღება არ გამოიჩინა. „იმედი“ ამ შემთხვევითაც სარგებლობს და აი რასა წერს: „ახალ ჟურნალსა და გაზეთს—„იმედსა“ და „შრომსა“ თავი დაეანებოთ, თუ გნებავთ, რადგანაც ესენი მაინც და მაინც ძველს მაგდენათ არა სწყალობენ და ქადაგებენ, რომ საქმე სისხლშია და არა ძველშიო, სიცოცხლეში და არა სიკვდილშიო, აწმყო მომავალში და არა წარსულშიო; მაგრამ „დროება“ და „ივერიამ“ რაღა დაუშავეს იმათ, რომ ჩირადაც არ ჩააგდეს. ნუთუ ამ ჟურნალ-გაზეთის თანამშრომლები, რომლებიც იმდენად „ყოველივე ძველის“ თაყვანისმცემლები არიან, რომ სურთ კიდევ ხელი მიათარონ მას და დაიხსნან ის ახალი თაობის ავი თვალისა და ენისაგან, ღირსნი არ იყვნენ არხეოლოგებისაგან კეთილ მოხსენებისა?!” ეს წერილი ვინმე ეკალაძისა მთავრდება ლექსითა, რომელშიც აშკარადაა გამოთქმული „იმედის“ ახლისკენ მისწრაფება: „მათ (ე. ი. „დროება“—„ივერიას“—მ. ზ.) ვეძახით ამ უსტარით:

„ვიწვევთ ყველას დაგვეხმაროთ,
ვდევენოთ ივინი ისარით,
მით მომავლისკენ გზა ვკაფოთ“¹⁾.

ჟურნალი „იმედის“ თანამშრომლებს კარგად ესმით, რომ „ახალი ჩვეულება, რომელმაც უნდა განაგდოს ძველი, ვერ მოთავსდება ძველ ჟურნალში“. ეს გარემოება აუცილებელი იწვევს ბრძოლას ძველსა და ახალს შორის. „იმედის“ თანამშრომლებს კარგად ესმით, რომ „ეს ბრძოლაც არ არის აღვილი საქმე, როდესაც, მაგის გარდა,—წერს სტ. ჯრელაშვილი,—საბრძოლი ბევრი სხვა რამა გვაქვს. მაგალითად, ლუკმა-პურის შოვნა, კაცური ღირსების დაცვა და სხვანი“.²⁾ რაზნოჩინეცი ხალხოსანისათვის ეს რკივილები უდაოდ დამახასიათებელია.

3

ქართველი ხალხოსნები, ექვ გარეშეა, რუსი ხალხოსნების იდეოლოგიის დიდი და უშუალო გავლენის ქვეშ აღიზარდენ და განვითარდენ კიდევ, როგორც სხვადასხვა ცნობიდან ვრწმუნდებით, მათ 70-იანი წლების ნახევრიდან რუსეთის ხალხოსნურ ორგანიზაციებ-

1) ეკალაძე—ისარი—„იმედი“, 1881 წ. № 9, გვ. 34—37.

2) სტ. ჯრელაშვილი—მამულისშვილი—„იმედი“, 1881 წ. № 10—11—12, გვ. 74.—ხაზი ჩვენია.

თან გარკვეული კავშირი ჰქონდათ. „გამოდიდოდენ რა იმ დებულები-
დან,—წერს შ. დავითაშვილი,—რომ საქართველო მკიდროთ არის
დაკაჟშირებული რუსეთთან და რომ ქართველი ხალხის ხსნა სავსე-
ბით დამოკიდებულა რუსეთის სახელმწიფოებრივი წესწყობილების
დამხობაზე (მეფის რეჟიმისაგან დაჩაგრული რუსეთის ხალხის გან-
თავისუფლებისათვის), ქართველი რევოლუციონერები ფიქრობდნენ,
რომ, ემსახურებიან რა რუსეთის რევოლუციის საქმეს ცენტრში,
ამით ისინი ემსახურებიან ქართველი ხალხის ინტერესებსაც“.¹⁾

რუსი ხალხოსნების მოძრაობითა და მოქმედებით გატაცებულ-
ნი, ჩვენი ხალხოსნებიც ცდილობენ ხალხში გასვლას. 70-იანი
წლების დასაწყისში ჩვენი ცხოვრების სინამდვილეში ადგილი აქვს
ხალხში სიარულის დასაწყისს. ეს სიარული ზოგან, შეიძლება ით-
ქვას, ორგანიზაციულია. „ტფილისში მე კვლავ შევეუდექი,—წერს
შ. დავითაშვილი,—რევოლუციური ლიტერატურის გავრცელებას,
ხოლო სასწავლებლების დახურვის დროს ზაფხულზე გადავწყვიტე
„ხალხში გასვლა“.

„წავედი ქ. გორში აუარებელი არა ლეგალური ლიტერატურით
და ვესტუმრე მასწავლებელ სოფრომ მგალიბლიშვილს, რომელმაც
გამაცნო მათე ქერესელიძე და ივანე ხიმშიაშვილი.
რამოდენიმე დღის შემდეგ გავსწიე საზოგადოდ ქართლის სოფლებში,
მაგრამ საზაფხულო თვეების უდიდესი ნაწილი დაეყავი სოფ-
ტყვიავეში.

„ტყვიავეში მოვიდნენ შშობლებთან ტფილისიდან კოლია
ფავლენიშვილი და პეტერბურგიდან სტუდენტი რომან ფავ-
ლენიშვილი, რომელსაც მოჰყვა თავისი ამხანაგი გიგო გაბა-
ვეი (მედიკი). სტუმართმოყვარეობით სახელგანთქმულ ფავლენიშვი-
ლებს ესტუმრენ აგრეთვე სოფრომ მგალიბლიშვილი, ვანო
ხიმშიაშვილი, ანტონ ფურცელაძე, დავით ფურ-
ცელაძე, ილიკო მაჭავარიანი, ვასო დეკანოზოვი
(რევოლუციონური ბროშურების მთარგმნელი) და სხვანი.

„დაარსდა პატარა რევოლუციონური წრე ადგილობრივი მღვდელ-
ლის—ვასო სამაძოვის აქტიური მონაწილეობით. წრეს მიემხრენ
ადგილობრივი წვრილი მემამულენიც—მიხეილ და ლუარსაბ ერისთა-
ვები, დები—კესო და ნატო გაბუნიები და ბაბო კორინთელი (ბო-

¹⁾ შ. დავითაშვილი—მოგონებანი—„რევოლუციის მატყანე“, 1923 წ. № 3,
გვ. 204.

ლოს ქართული სცენის არტისტები). რევოლუციონური ლიტერატურა ხელიდან ხელში გადადიოდა, რევოლუციური სიტყვები და სიმღერები თავისუფლად გაისმოდა.

„როგორც ტყვიავის, ისე სხვა სოფლების გლეხობაში რევოლუციური აზრი იწყევდა ცოცხალ ინტერესს, მაგრამ მათ ვერ წამოაყენეს აქტიური მოქმედად: გლეხები მეტისმეტად დატვირთულნი იყვნენ მუშაობით საარსებო პურისათვის“. ¹⁾

დასახელებულ პირთა გარდა, შ. დავითაშვილი და სხვები ასახელებენ კიდევ მრავალთ, რომლებიც ამ დროს გატაცებულნი იყვნენ ხალხში რევოლუციონური მოძრაობის გაღვივების მისწრაფებით. ისინივე გვაძლევენ ცნობებს ამ ადგილობრივი ორგანიზაციების კავშირის შესახებ რუსეთის ანალოგიურ რევოლუციონურ ორგანიზაციებთან. როგორც იმ პერიოდის მოღვაწეთა მოგონებანი გვაუწყებენ, ისინი ცდილობდნენ არ ჩამორჩენილიყვნენ რუსი ხალხონების მოძრაობას.

„1876 წელს შემოდგომის გასულს საქართველოში მოხდა მრავალი გაჩხრეკა (ეს, ალბათ, დაკავშირებული იყო რუსეთში მომხდარ გლეხაკოთა აჯანყებებთან და რუსეთის „რევოლუციონერთა“ მიმართ მიღებულ რეპრესიებთან). ამ გაჩხრეკას მოჰყვა მრავალი რევოლუციონერის დატუსაღება: ტფილისში დაატუსაღეს—ეგნატე იოსელიანი და სტამბის მეპატრონე არსენ კალანდაძე, გორში—ვასო დეკანოზოვი, სოფ. მერეთში—დ. ფურცელაძე, სოფ. ტყვიავში—მღვდელი ვასო სამაღოვი, სოფ. ქვიშხეთში—მიხ. ყიფიანი, ქუთაისში—ვარლამ გაბიჩვაძე და პოლიევქტ კვიციანი და სხვანი“ ²⁾.

ამ პირველმა რევოლუციონურმა ორგანიზაციამ გორში გაშალა მოღვაწეობის ფრთა. იქ ის უფრო კულტურულ მოღვაწეობას მისდევს: წარმოდგენების გამართვას ხალხისათვის, კითხვებისა და საუბრების მოწყობას. ამასთან ერთად, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ორგანიზაცია ხალხში რევოლუციონური ჟინის გაძლიერებასაც ცდილობს.

1878 წლის გაზაფხულზე მთავრობა კიდევ დაესხა თავს ამ ჯგუფს. ორენბურგის გუბერნიაში გადაასახლა ეგნატე იოსელიანი და მიშა ყიფიანი. „ზოგიერთი ამხანაგი, —გადმოგვცემს

¹⁾ შ. დავითაშვილი—მოგონება—„რევოლუციის მატთან“—1923 წ. № 3, გვ. 201.

²⁾ იქვე.

შ. დავითაშვილი, — და, სხვათა შორის, სოფ. მგალობლიშვილი და ვანო ხიმშიევი დატუსაღებულ იქნენ განუსაზღვრელი ვადით“. ვასო დეკანოზიშვილი და რომან ფავლენიშვილი ციხეში დასწვდნენ ქლეჩით და მალე დაიღუპნენ.

ამის შემდეგ რევოლუციონერთა რიგები თანდათან დიდდება, რევოლუციონური მოძრაობა თანდათან ღრმავდება და ჩვენი ხალხოსნების მოღვაწეობაც თავის კეთილ კვალს სტოვებდა დიადი საქმის, ხალხის განთავისუფლებისა და ბედნიერების მოპოების მიღწევაში, ხალხის მასების გაღვიძებაში, თვით ხალხის მასების ამ დიადი საქმის გამარჯვების პროცესში ჩაბმით. ამაშიც ჩვენი ხალხოსნები რუსებიააგან იღებენ მაგალითს.

60—70-იან წლებში რუსი ინტელიგენცია (ხალხოსნები) მასიურად დაიძრა ხალხისაკენ, დაიწყო გლეხკაცის ქოხში შესვლა, მისი ახლო გაცნობა, ინტელიგენციის ცხოვრების გასადავება, გლეხკაცის ცხოვრების მიბაძვა. რუსი ინტელიგენციის მამოძრავებელი დევიზი ასეთი შეიქმნა: ყველაფერი გასწიროს, თავის თავიც კი ხალხის საკეთილდღეოდ, ხალხის თემობრივი წყობილება შეინახოს და გარდაქმნას ის კომუნად (ფურციესებურ ფალანსტერად). მაგრამ როგორც ვლ. ლენინი სამართლიანად განმარტავს, ისინი „პრაქტიკაში დარწმუნდნენ, რომ გლეხკაცის კომუნისტურ ინსტიტუტზე შექმნილი წარმოდგენა გულუბრყვილოა“.¹⁾

ხალხოსანთა მოღვაწეობა ერთი საუკეთესო და საინტერესო ფურცელთაგანია როგორც რუსი, ისე ჩვენი ხალხის განმათავისუფლებელი მოძრაობისა.

4

სანამდის თვით ხალხოსნურ მიმართულებაზე ქართულ ლიტერატურაში და მათ წარმომადგენლებზე მუშაობას შევეუდგებოდეთ, მკითხველის ყურადღება გვინდა მივაქციოთ ერთ საგულისხმეო მოვლენას. ზევიტ აღენიშნეთ, რომ ჩვენი ხალხოსნობა რუსეთის დიდი გავლენის ქვეშ განვითარდა. გავლენა იმდენად ძლიერი იყო, რომ ჩვენი ხალხოსანი მწერლები და საზოგადო მოღვაწენი ხშირად შეუცნობლადაც კი მიდიოდნენ იმ გზით, რომელსაც რუსული ჟურნალ-გაზეთების საშუალებით გაეცნობოდნენ ხოლმე. მაგრამ, მიუხედავად ასეთი მკიდრო ურთიერთობისა და გავლენისა, ჩვენი ხალხოსნები თავისებურებას მაინც გამახვილებულად ამჟღავნებენ. მათ შორის არის განსხვავება და განსხვავება, უნდა ითქვას, თვალსაჩინო. როდესაც ხალხოსნების მოღვაწეობის შეფასება გვიხდება, ჩვენ

¹⁾ Ленин — Что такое „Друзья народа“, стр. 175.

აუცილებლივ მხედველობაში უნდა მივიღოთ ხალხოსანთა მსოფლ-მხედველობის ორმაგი ბუნება, რომელიც მათ, როგორც ვლ. ლენინი სამართლიანად განმარტავს, ახასიათებს: „ის (ე. ი. ხალხოსანი—მ. ზ.), წერს ლენინი, — პროგრესულია იმდენად, რამდენადაც ის აყენებს ზოგად დემოკრატიულ მოთხოვნისებებს, ე. ი. იბრძვის საშუალო საუკუნეების ეპოქისა და ბატონყმობის ყოველივე ნაშთის წინააღმდეგ; ის რეაქციონერია, რამდენადაც იბრძვის თავისი, როგორც წვრილ-ბურჟუაზიის მდგომარეობის შენახვისათვის, ვინაიდან ცდილობს შეაჩეროს, უკან მოღრიცოს ქვეყნის ბურჟუაზიული მიმართულებით განვითარება“¹).

ხალხოსნები, უდავოდ, წვრილ-ბურჟუაზიული იდეოლოგიის გამომხატველნი იყვნენ; ისინი ცდილობდნენ სხვადასხვა პროგრესული საშუალებით გაეუმჯობესებინათ ხალხის მეურნეობა და სრულებით ვერ ამჩნევდნენ, რომ არსებულ საწარმოო ძალთა ურთიერთობაში ყველა ეს საშუალება უფრო ღრმად მოახდენდა პროლეტარიზაციის პროცესს. ხალხოსნები, სამართლიანად ამბობს ლენინი, ვერ ამჩნევდნენ კაპიტალიზმის პროგრესულ მნიშვნელობას, ვერ ხედავდნენ, რომ კაპიტალიზმის განვითარებამ დაარღვია ადამიანის ცხოვრების ძველი ვიწრო პირობები, მისი გონებრივი დაზღუნება, მწარმოებელს მისცა საშუალება თავისი ბედი საკუთარ ხელში დაეჭირა. ისინი ვერ ამჩნევდნენ, რომ კაპიტალიზმის განვითარებამ დაარღვია ძველი ზღუდეები, წარმოშვა გვარის, ოჯახის, ტერიტორიული თემისა და მრავალმხრივი განვითარების შესაძლებლობა რომელმაც ასე წასწია წინ დასავლეთ-ევროპა.

გამომდინარეობს რა ასეთი განწყობილებიდან, რუსი ხალხოსნების უმეტესი ნაწილი რუსეთს და მისი განვითარების გზას უპირისპირებს დასავლეთ-ევროპას, აღნიშნავს რუსეთის სხვაობას. მის უპირატესობას დასავლეთ-ევროპასთან შედარებით; ამტკიცებს, რომ რუსეთმა დასავლეთ-ევროპისაგან არაფერი არ უნდა გადმოიღოს, რადგანაც, რუსი ხალხოსნების შეხედულებით, დასავლეთ-ევროპა უკვე ძალა გამოლეულია, იხრწნება. რუსი ხალხოსნების რწმენით, რუსეთი უნდა წავიდეს არა დასავლეთ-ევროპის (ბურჟუაზიული) განვითარების გზით, არამედ თავისი ისტორიული გზით, რომ მან შეძლოს ნამდვილი წინმსვლელობის გზა გამონახოს.²)

1) Ленин — Что такое „Друзья народа“, стр. 184.

2) ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ, მიუხედავად ასეთი შეხედულებისა, რუსი ხალხოსნების მსოფლმხედველობა არ არის დამუშავებული ევროპის გავლენის გარეშე. ისინი გარკვეულად განიცდიან ევროპის უტოპიური სოციალიზმისა და იდეალისტური ფილოსოფიის გავლენას.

ჩვენი ხალხოსნები, რა თქმა უნდა, იტოვებენ რუსი ხალხოსნების ამგვარ ორმაგ ბუნებას, მაგრამ მათსავე მტრულად არ უყურებენ დასავლეთ-ევროპას. პირიქით, ქართველი ხალხოსნები ცდილობენ მისი ცხოვრების გაკეთილებით ისარგებლონ. „ჩვენ,—წერს სტ. კრელაშვილი „იმედის“ საპროგრამო წერილში,—არც ევროპულ მეცნიერებაზედ და ცხოვრებაზედ ავიღებთ ხელსა, რადგან მხოლოდ მასში ვხედავთ კაცობრიობის გაუმჯობესების და მალა აწვევის ძალას. მხოლოდ ამაზე გვაქვს დამყარებული იმედი ჩვენი ძალღუმაღური ცხოვრების განათლებისა და ამალღებისა“¹⁾

მაგრამ ახალი ცხოვრების მშენებლობის საფუძვლად ჩვენი ხალხოსნებიც ოხოულობენ თვით ჩვენი ხალხის გლეხობის ცხოვრების სინამდვილისა და მოთხოვნილების დადებას. „არ შეიძლება,—წერს გ. მაიაშვილი,—რეფორმა მოახდინო რომელიმე საზოგადოებრივი ცხოვრების ნაწილისა, თუ იგი უცნობია და გამოურკვეველი, ამისათვის არის საჭირო სეინდისიერი და ყოველმხრივი შესწავლა ხალხის ეკონომური ცხოვრების ყოველმხარეთა. მხოლოდ ამგვარ შესწავლაზე დამყარებით შეიძლება დაასკვნა ესა თუ ის დედა-აზრი, გამოიკვლიო ხელმძღვანელი პრინციპი და გზის მაჩვენებელი ნათელი ქეშმარიტება, რომლის შემწეობით შესაძლებელი იქნება მოიპოვოს კაცმა ზომანი და ღონისძიებანი საჭიროებათა დასაკმაყოფილებლად, და მაშვრალ დატანჯულ მშრომელთა გაქირების და უილაჯობის ცრემლების მოსაწმენდათ. მართლაც, ვიცით განა ცოტად მაინც წესიერად ეხლანდელი მდგომარეობა ხალხისა? შეგვიძლიან ვუჩვენოთ უახლოესნი მიზეზნი ხალხის წუხილისა, გაქვიერებისა და გაღარიბებისა? მეტის-მეტი უსასოებაა ჩვენში შესახებ ამგვარ წყაროთა და მასალათა“²⁾.

გ. მაიაშვილის ეს შენიშვნა, როგორც სტატიის სათაურიდანაცა ჩანს, დაწერილია ჩვენი მოღვაწეების მიმართ, რომელნიც ხშირად ოცნების მალალ ფარდებში დანავარდობდნენ, ხოლო ფაქტიურად, ერთის მხრით, მათ სურვილებსა, ხოლო მეორის მხრით, სინამდვილესა და შესაძლებლობას შორის დიდი და გარდაუვალი უფსკრული არსებობდა.

ასეთსავე აზრს გამოთქვამს „იმედის“ მეორე თანამშრომელი გრ. ყიფშიძეც. მისი სავართლიანი აზრით, ჩვენი მოწინა-

¹⁾ სტ. კრელაშვილი—ქართული მწერლობა—„იმედი“, 1881 წ. № 1, გვ. 100.

²⁾ გ. მაიაშვილი—წერილი ჩვენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა მიმართ—„ივერია“, 1882 წ. № 9, გვ. 101—102.

ვე ახალგაზრდობა ისეთი არ არის, როგორც უნდა იყოს; მას ან სწავლა-განათლება აკლია და მეცნიერების იარაღით არ არის შექტურვილი, ან, თუ აქვს განათლება, იგი ისე ვერცელი და ფილოსოფიურია, რომ სრულიად ვერ გამოუყენებია ხალხისა და ქვეყნის ხელმძღვანელობისათვის. „საჭიროა, — წერს ის, — ჩვენი ქვეყნის შესწავლა და დამყარება ისტორიული, ეთნოგრაფიული და ეკონომური მეცნიერებისა ჩვენში. ესევე არის პირდაპირი მოვალეობა იმ ახალგაზრდობისა, რომელიც უმაღლეს განათლებას იღებს რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში“¹.)

რუსი ხალხოსნების ერთი დამახასიათებელი თვისება კიდევ ის იყო, რომ ისინი უარყოფითად უყურებდნენ კაპიტალისტურ წყობილებას, რომელმაც წარმოშვა პროლეტარიატია საშინელი ტანჯვითა და მწუხარებითა. „ხალხოსანი თეორიაში, — წერს ვლ. ლენინი, — გვეხატება, როგორც იანუსი, რომელიც ერთი სახით იყურება წარსულში, მეორით მომავალში. როგორც ცხოვრებაში იანუსად გვეხატება წვრილი მწარმოებელი, რომელიც ერთი სახით იყურება წარსულში, იმ სურვილით, რომ განამტკიცოს თავისი წვრილი მეურნეობა და არავეითარი სურვილი არა აქვს იცოდეს საერთო ეკონომური წყობაზე და აუცილებლობაზე და ანგარიში გაუწიოს მასზე გაბატონებულ კლასს, — ხოლო, მეორის სახით, — მომავალში, მტრულადაა განწყობილი მისი ცხოვრების დამრღვეველი კაპიტალიზმის წინააღმდეგ“².)

რუსი ხალხოსნების მიზანი იყო, ხალხი წაეყვანა ისეთი განვითარების გზით, რომ კაპიტალისტური განვითარების სტადია თავიდან აეცილებინათ. ასეთმა შეხედულებამ წარმოშვა კულტი თემობრივი წყობილებისა, რომლის საფუძვლების განვითარება, ხალხოსნების რწმენით, ხალხს საშუალებას მისცემდა უშუალოდ სოციალიზმში გადასულიყო.

ჩვენი ხალხოსანი მწერლების მსოფლმხედველობაში თემობრივი წყობილების კულტს მნიშვნელოვანი ადგილი არ უჭირავს (გამონაკლისს მხოლოდ ყაზბეგი შეადგენს, რაც აიხსნება ჩვენი მთის თავისებურებით, რომელმაც თემური წყობილება თითქმის XX საუკუნის კარამდის მოიტანა). ამით აიხსნება, რომ მათ კაპიტალიზაციისადმი ისეთი მტრული დამოკიდებულება

¹) გ. რ. ყ ი ფ შ ი ძ გ — თავიდან თუ ბოლოდან (შენიშვნა ჩვენი სტუდენტობის მიმართულებაზე) — „იმედი“. 1891 წ. № 5, გვ. 105.

²) Л о н и н — Экономическое содержание „народничества“, т. I, стр. 359.

არ ეტყობათ, როგორც რუს ხალხოსნებს. ისინი თითქოს კაპიტალის ძალას ურიგდებიათ. „დღეს ყველა თვალხილულისათვის,—წერს „იმედის“ თანამშრომელი დ. აბდუშელიშვილი,—ცხადია, რომ მეცნიერებით დაიარაღებული კაპიტალი, რომელმაც ხალხს ხელიდან გამოაცალა მიწა და ხელფების მეტი არა დაუჯდო რა, დღეს თუ ხვალ ჩვენც გვესტუმრება, და აბა რას გვირჩევეს ჩვენი ლიტერატურა? ხმასაც არ იღებს, ყურსაც არ ანძრევს... თითქოს ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთხიდან იწერებიათ სიღარიბეს და სიღატაკეს გლეხისას, რომელიც ღმერთს თაყვანსა სცემს, თუ კი დღიური ლუკმა-პური არ შემოაკლდა, ტანზე ძველი შალის ჩოხა და ფეხზე ქალამანი მაინც არ შემოაცვდა... ყოველივე ეს კარგად ვიცით და კარგად ვხედავთ, რომ მებატონის გადასახადს გარდა, ჩვენ გლეხს საზოგადო და სახელმწიფო გადასახადიც არ აკლია; მაგრამ ჩვენი ახლანდელი ლიტერატურა, ნაცვლად იმისა, რომ... გლეხის ნამდვილი ეკონომიური მდგომარეობა დაენახებინა, გვარწმუნებს, რომ ჩვენებური გლეხი ბევრად უფრო მდიდრათა ცხოვრობს, ვინემ გგონიათო“.¹⁾

აშკარაა, არა მარტო დ. აბდუშელიშვილი, არამედ მთელი ის ჯგუფი ხალხოსნებისა, რომელიც „იმედის“ გარშემო მუშაობდა, იღებს კაპიტალიზაციის პროცესს, როგორც ფაქტს და ცდილობს აუღოს ალლო ცხოვრების ახალ მიმდინარეობას.

„იმედის“ ერთ-ერთი საუკეთესო თანამშრომელთაგანი და ჩვენი ხალხოსნობის ერთ-ერთი ნიჭიერი გამომხატველი სტ. კრელაშვილი ჟურნალი „იმედის“ შემდეგ ნომერში, თითქოს დ. აბდუშელიშვილის აღნიშნული წერილის საპასუხოდ, არჩევს ლ. არდაზიანის რომანს „სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილს“ და შემდეგ საგულისხმოა შეხედულებას გამოთქვამს: „ერთი სიტყვით,—წერს ის,—მეჯღანუაშვილი და კიდევ მეჯღანუაშვილი. ეს არის თავი და ბოლო ჩვენი ცხოვრების ბოროტისა. ეს ამშვენებს და აძლევს სპეტაკ ფერს დღევანდელ ჩვენ უფერულობას. ყველანი გულწრფელად ვიტყვით, რომ უამისოთ ჩვენ ჩალათაც არ ველირებოდით. ამიტომაც მეჯღანუაშვილს შეუძლია ამაყად და გულდაგულ შეპყუროს ქვეყანას, რომლის უმთავრეს მოვალეობას შეადგენს დაუთმოს ყველგან უპირველესი ადგილი... რომ მოკლეთა ვსთქვათ, მეჯღანუაშვილი გახლავთ ყველაფერში მოწინავე პირი ჩვენი ცხოვრებისა, ნამდვილი იდეალი მთელი ხალხისა.“

¹⁾ დ. აბდუშელიშვილი — ბიბლიოგრაფია — „იმედი“, 1881 წ. № 1, გვ. 105.

„რის წყალობით დაუჭერია, — განაგრძობს აზრის განმარტებას სტ. კრელაშვილი, — ჩვენს გმირს ასეთი მაღალი ადგილი, რით გამხდარა ასეთ მოწინავე პირად? ჯერ პირველად იმითი, რომ იმას ზურგზე აკრამს ვეებერთელა ტოპრაკი, პირამდის გაქედული თითქმის ერთი მთლიანი თეთრი ფულით; მეორე კიდევ იმიტომ არის იგი ძვირფასი, რომ ეს ამოტელა ფული იმას უშოვნია თავისი საკუთარი ოფლით, თავის მეცადინეობით“.¹⁾

სტ. კრელაშვილიც აშკარად ხედავს და რწმუნდება, რომ ეს მოვლენა ჩვენი ცხოვრების ბუნებრივი და აუცილებელი გზაა, ეს მოვლენა „ჩვენი ცხოვრების ნამდვილი ყვავილია“. „საქმე არც სოლომონის პიროვნებაზეა — წერს კატეგორიული ტონით სტ. კრელაშვილი, — ის არ იქნება, სხვა იქნება... საქმე თითონ იმ საზოგადოებაზეა, იმ ცხოვრებაზეა, სადაც ამისთანა პირები თამამად დაიარევიან, სადაც ცხოვრება თითოთ გვიჩვენებს მათზე და თავმომწონეთ გვეუბნება: „აჰათ, ესე არს ძვალი ძვალთა ჩემთაგან და ხორცი ხორცთა ჩემთაგან! ამაშია ჩემი დიდება და სასოება. ეს არის ჩემი ძალა და ღონე. აბა ვხს შეგიძლიათ ხმა გაგვცეთ ან სოლომონებს, ან მე. სოლომონი გავემდიდრე, ავაყვავე... მაგიერად ათასი სოლომონისთანა ობოლი შემოვანარცხე და ვინაცვალე“.

სტ. კრელაშვილი იმავე წერილში ცოტა ქვევით უფრო გარკვევით აღნიშნავს მეჯღანუაშვილთა წარმოშობის აუცილებლობას: „მეჯღანუაშვილი კი არა, თვით უცუდესი ქვეყნის გამომწუწნავი რომ ერთ დღეზე ამოაგდოთ დედამიწის ზურგიდან, მაინც ხვალე თქვენი გაშტერებული თვალები დაინახვენ, რომ იმათი ადგილები სხვებს დაუჭერიათ, მათ სკამზე სხვები გამოკიშულან, იმიტომ, რომ... ყველა ჩვენთაგანში ცხოვრების უარაქათობამ ღრმად ჩანერგა ფულის მოყვარეობა... ყველას ფული მიგვაჩნია უღონიერეს იარაღად ნეტარების და სიამის მოსაპოვებლად“.

მეჯღანუაშვილს და გაფულიანებას სტ. კრელაშვილი რომ უარყოფითად არ უყურებს, რომ მეჯღანუაშვილებსა და დაბალ ხალხს შორის ერთგვარ ნათესაობასაც კი ხედავს, ამას ის იქვე გამოთქვამს: „ისა (ე. ი. მეჯღანუაშვილი — მ. ზ.) და ათასი იმისთანა სულყველა უბრალო დაბალ ჩამომავლობისანი არიან, მათ მამა პაპებს ჩვენსავით შავი სისხლი უდღუღდათ ძარღვებში“.

ავტორს თითქოს მეჯღანუაშვილის უხეშობის გამართლებაც უნდა. ამ თვისების განვითარების მიზეზებს მის გარშემო აუტანელ

¹⁾ სტ. კრელაშვილი — ჩვენი ცხოვრების ღვიძლი შვილი — „იმედი“. 1891 წ. № 2, გვ. 59 — 60.

ცხოვრებაში ხედავს: „ცხოვრებამ, — წერს იქვე სტ. კრელაშვილი, — ქვეყნის ეკონომიურმა მდგომარეობამ გაუჭირა იმას (მეჯღანუაშვილს) საქმე იჭამდის, რომ მარტო ტალახში დაინახა მან სიცოცხლის წყარო“. ¹⁾

ასეთი შეხედულებით აიხსნება, რომ „იმედის“ თანამშრომლები დიდ ყურადღებას აქცევენ ვაქროპა-მრეწველობის განვითარებას. აკი „იმედის“ თანამშრომლებს ჩვენი ცხოვრების წინმსვლელობისათვის საჭიროდ მიაჩნიათ, ბაზრის გაჩენა. „ხეირიანად მეურნეობის წაყვანა, — წერს ვინმე*“, — რამდენადაც პატრონის ცოდნაზე, იმდენად ხეირიან მაზანდაზედაც და ნაწარმოების გასაღებაზედ არის დამოკიდებული“. ამიტომ, მისი შეხედულებით, საჭიროა სასოფლო ბაზარი: „ერთი უმთავრესი მუწუჯი. — ამბობს ის, — ჩვენი მეურნულ ცხოვრებისა არის ისეთი ადგილის უქონლობა, საცა ყოველ შემამულებს შეეძლოს ქირნახულის რიგიანად გასაღება“. ²⁾

ამ აზრს უფრო გარკვევით ავითარებს ნ. ხ — ი „ივერიის“ ეკონომისტს რომ აკრიტიკებს: „ჩვენ ვამტკიცებთ მხოლოდ იმ აზრს, — წერს ნ. ხ — ი, — რომ ეკონომიურ ცხოვრებაში მიწის მუშაობა თანდათან ნელნელა ჰკარგავს უწინდელ თავის დიდს მნიშვნელობას და საპატიო ნაწილს მფლობელობისას უნებლიედ უთმობს სხვა ეკონომიურ ფაქტორებს. მაგ. ქარხნულ მრეწველობას, ვაქრობას და სხვა. ამას ცხადად ამტკიცებს ეკონომიური ისტორია“. ³⁾

ქართველი ხალხოსნების ეს შეხედულება მათი მოღვაწეობის პროგრესულ მიმართულებას უფრო აღრმავებდა და ხალხოსნობის რეაქციონურ ბუნებას, რომელიც, ვლ. ლენინის სიტყვით, გლეხკაცს ამაგრებს მიწას და წარმოების ძველ საშუალებებს... და მტრულადაა განწყობილი მისი (გლეხკაცის — მ. ზ.) ცხოვრების დამრღვეველი კაპიტალიზმის წინააღმდეგ“ ⁴⁾ — ასუსტებდა.

რუს ხალხოსნებთან შედარებით, ჩვენი ხალხოსნების მსოფლ-შეხედველობა განსხვავდება ეროვნული საკითხის გადაჭრითაც. მაშინდელი საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა მეტად უმწვო იყო. მთელი ხალხი დამონებული იყო როგორც პოლიტიკურად, ისე

¹⁾ სტ. კრელაშვილი — ჩვენი ცხოვრების ღვიძლი შვილი — „იმედი“, 1881 წ. № 3 4, გვ. 25 — 26.

²⁾ * — რამოდენიმე სიტყვა ჩვენს მეურნეობაზე — „იმედი“ 1881 წ. № 1, გვ. 59 60.

³⁾ ნ. ხ — ი — ივერიის ეკონომისტი — „იმედი“, 1882 წ. № 9 — 19, გვ. 82.

⁴⁾ Л о н и н — Экономическое содержание „народничества“ — т. I, стр. 359.

ეკონომიურადაც და სრული განადგურების გზაზე იდგა. ქართველი თავადაზნაურობა, ეკონომიურად დარღვეული და გაკოტრებული, რუსეთის მთავრობის მიერ ადვილად შეიქმნა მოსყიდული და თავდავიწყებით დაიწყო აცოცება ჩინოვნიკურ და ბიუროკრატიულ კიბეზე. მისი უმრავლესობა ცხოვრებას ისე უყურებდა, როგორც სიაფრომ მგალობლიშვილის მიერ დახატული გმირი ღეკიაშვილი. „ბევრი ადამიანი ასეა:—გადაუშლის ღეკიაშვილი ცოლს თავისებური გაგებით ცხოვრების ფილოსოფიას,—ბევრი მიხედება ცხოვრებაში: ზოგან ქიმუნჯს წაგკრავენ, ზოგან წიკაპურტს, იქნება სახრეც მოგხედეს, მაგრამ აწინდელ ცხოვრებას მაინც არ უნდა ჩამორჩე. უნდა იწიო მალლა-მალლა და ახვიდე სამსახურის ზემო საფეხურზე“. 1) ხალხი კი, თუმცა, თითქოს, ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ, უფლება მინიჭებული იყო, მაგრამ სილატაკე, ყოველგვარი შევიწროება, უკულტურობა მას თავს მალლა ვერ აღებინებდა. ქვეყნის პოლიტიკური შევიწროებაც საშინელ მძიმე უღლად აწევბოდა სწორედ მას, ხალხს.

ამ გარემოებას არ შეიძლებოდა ჩვენს ხალხოსნებზე თავისი მწვავე დალი არ დაესვა; არ შეიძლებოდა მას ნაციონალური საკითხი არ ჩაემატებინა და მტკიცედ არ ჩაეწერა მათ მსოფლმხედველობაში. „დღეს, ვინც უყურებს ჩვენს ცხოვრებას,—წერს სტ. კრელაშვილი,—ქართველი კაცი თუ უცხო ქვეყნელი, ყველას უკვირთ, რომ მთელი ჩვენი სამშობლოს შინაგანი, თუ გარეგანი არსებობის აქტი ხდება სხვა ქვეყნების ხელით:—ვაპრობა გინდა—სხვის ხელშია, გაშგეობა ჩვენი ბედისა—სულაც არ გვეკითხება ჩვენა, მისვლა-მოსვლაში სხვას შევეყურებთ. ერთი სიტყვით, დაგვწოლია კისერზედ ცხრა-თავიანი დევი და ყოველ ჩვენ საქმეს იგი ასრულებს, რასაკვირველია, ჩვენდა საზარალებლად. იგი სუნთქავს ჩვენს მაგივრად, იგი ფიქრობს ჩვენი ტვინის საფიქრებელზედა და სხვანი. ეს დევი გახლავთ ჩვენი დაწყევლილი ბედი, ჩვენი ცხოვრებას გარემოებანი“. 2)

სწორედ ამ გარემოებამ მისცა ნიჭიერ ხალხოსან მწერალს სოფ. მგალობლიშვილს მასალა ასეთი გესლითა და დაუნდობლობით დაეხატა ჩინ-მენდლებისთვის გამყიდველი ქართველი ინტელიგენტი ღეკიაშვილის სახით მოთხრობაში „წითელი სარჩული“.

1) სოფ. მგალობლიშვილი—წითელი სარჩული, ტ. II, გვ. 48.

2) სტ. კრელაშვილი—ძვირფასი მხარე ჩვენი წარსული ცხოვრებისა,—„იმედი“, 1882 წ. № 7—8, გვ. 38—39.

სოფ. მგალობლიშვილი აპოლოს პირით ღვიძიშვილებს, რომელთაც სამშობლოს საღაროში ხელუყუღმა თავიანთი წვლილი შეჰქონდათ, აი რას ეტყვის: „ისტორიის კვლევა სხვა არის, კაცური კაცობა კიდევ სხვაა, შუა დიდი ზღვარი უფევთ, რად გვინდა შენი ისტორიკოსობა, თუ დღევანდელ დღეს პირნათლად არ გმსახურები, თუ შენ ახალთაობას ჩაჰკლავ, ენას მოჰკლავ, ენას მოგლეჯ და წმინდათა წმინდას შეუგინებ“. ¹⁾

ასეთია შეხედულება ჩვენი ხალხოსნებისა. ეროვნული გრძნობა მათში უდაოდ მძლავრი და საზრუნავი საკითხია.

მაგრამ დაბრმავებული პატრიოტიზმი, შოვინიზმი მათთვის უცხოა. და ეს იმიტომ, რომ ხალხოსნები თვით ცხოვრების წიაღიდან არიან გამოსულნი, მათ გამოიარეს ხალხის ცხოვრების სიდუხჭირე, განიცადეს ხალხის ტკივილი. ამ გარემოებამ მათი ფიქრი და მისწრაფება ცხოვრების სინამდვილეს მიაჯაჰკა და მათ მიმართულებას რეალური ხასიათი მისცა. აკი საუკეთესო რეალისტ მწერლებად ჩვენ ლიტერატურაში (ასეა რუსეთშიც) ხალხოსნები უნდა ჩაითვალოს.

ხალხოსნებს უკრიტიკოდ, ხალხის ინტერესების გარეშე არც ერთი დებულება არა აქვთ წამოყენებული, არც პატრიოტული, მამულიშვილური გრძნობა უნდათ აღნიშნულ პირობებს გარეშე. მათ არ მოსწონთ გადაქარბებული, უსაფუძლო ლაპარაკი ქართველი საზოგადოების გზადაფანტული წევრებისა, რომელთა პატრიოტობა პირადი სარგებლობისა და სახელის მოხვეჭის მიზნისათვის უნდათ. ამ პატრიოტებს, ხალხოსნების შეხედულებით, ნამდვილი არსი ამ გრძნობისა არა აქვთ შეთვისებული და გათვალისწინებული. „ვინც კერძო საქმეს ადგა,—გესლიანად წერს სტ. ჭრელაშვილი,— და აკეთებს რასმე სამშობლოს სახელით, იმას შეუძლია ერთი თვალის დახამხამებაზე უდიდესი სახელი დაიმსახუროს მამულის მსწნელებ შუა, და ვისაც განსაზღვრული სახელი არა აქვს, ან არ შეუძლიან, არც ის არის სამუდამოდ იმედმიხდილი, რომ მამულისადმი არ მიუძღოდეს რაიმე ღვაწლი: იმას ნება აქვს მინიჭებული, რომ თავისი მდიდარი სუფრიდან თითო-ოროლა ნალირნი ლუკმა, რომელიც ძაღლს უნდა რგებოდა, გადაუგდოს საწყალ ლაზარე-საქართველოს, ან თუ ფული ვერ გაუშეტებია, აქოს და აღიდოს ჩვენი პატრიოტები, სადაც კი შეხვდება, თეატრში უყვიროს ჩვენ აქტიორებს და მე-

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი — წითელი სარჩული—გვ. 61.

ტადრე აქტრისებს „ბრაავო“ და „ბისი“ შეერთებული ხმამალა ტაშის კვრასთან, და მეტიც საკირო არ არის, მისი სახელიც პანთეონში გამოიკიმება. ამიტომაც ვხედავთ, რომ ჩვენი პატრიოტების რაზმს შეადგენს ჩვენი თავადაზნაურობა. გლახობა ამ მაიმუნობას ვერც გაიგებს და არც მონაწილეობას მიიღებს, იმას უჩვენე ნამდვილი საქმე და ქკვიანი აზრი. მაშინ სრულებით სხვა მოთხოვნილებებს წაუყენებენ იმათ, ვინც მოინდომებდა ნამდვილ პატრიოტებში ფეხის შედგმას, მაშინ თვითონ ეროვნული კითხვები სხვა ნიადაგზე აშენდებოდნენ“.¹⁾

ამიტომ ქართველ ხალხოსნებს, რათა ცრუ პატრიოტების ყვირილს ფასი დაუკარგონ, პატრიოტულ გრძნობაზე ლაპარაკი ზედმეტადაც კი მიაჩნიათ. „თითქოს ქვეყანაზე,—გესლიანი კილოთი წერს სტ. კრელაშვილი,—გარდა ათასში ერთი მახინჯისა, მოიძებნებოდეს სალი კაცი, რომელსაც ან თავისი სამშობლო არ უყვარდეს და მისი ენა... თითქო (ვისმე) შეეძლოს, რომ წაგვართვას, გამოგვწუნოს ისა, რაც ჩვენს სხეულს შეუთვისებინა და ბუნებად გადაუქცევია“.²⁾

ქართველი ხალხოსნების შეხედულებით, ეროვნული გრძნობა ჩვეულებრივი, ბუნებრივი გრძნობაა სალი ადამიანისათვის და ამ ეროვნული გრძნობის ღირებულება, მათი გაგებით, იმდენადაა ღირსების მატარებელი, რამდენადაც ის ხალხის მდგომარეობის გაუმჯობესებას ემსახურება. „ერთი და იგივე მამულის შვილი,—წერს სტ. კრელაშვილი,—განირჩევიან ერთმანეთისაგან არა მამულის სიყვარულით, არამედ იმითი, თუ რომელი მათგანი მომეტებულ სამსახურს გაუწევს თავის სამშობლოს. მაშასადამე,—დაასკვნის ავტორი,—ჩვენი პირდაპირი მოვალეობაა გამოვიკვლიოთ ჩვენი ქვეყნის მდგომარეობა, მისი ისტორიული მიდრეკილებანი, ტრადიციები, მისი ჩვეულებანი, მატერიალური გარემოებანი, მისი ავი და კარგი, მოკეთე და მტერი, ერთი სიტყვით, მთელი მისი ავან-ჩავანი, რომ ამით წარმოდგენილი გვქონდეს მისი ფიზიონომია, და შეძლებისა და გვარად, მივცეთ მას ხელი, ვაჩვენოთ მას გაუმჯობესების საღსარი და შეუღღეთ იმ გზას, რომელიც დააყენებს წარმატებისაკენ“.³⁾

¹⁾ სტ. კრელაშვილი—მამულის შვილი—„იმედი“, 1881 წ. № 10—11—12, გვ. 94. ხახი ჩვენია.

²⁾ მისივე—ქართული მწერლობა—„იმედი“, 1881 წ. № 1 გვ. 92

³⁾ მისივე—მამულის შვილი—„იმედი“, 1881 წ. № 10—11—12, გვ. 17-ხახი ჩვენია.

აქაც გარკვეულად და მძლავრად გვესმის მთელი ენერჯის ხალხის საკეთილდღეოდ მიმართვის აუცილებლობა, რომელიც წითელი ზოლივითაა გატარებული ჩვენ ხალხოსნურ ლიტერატურაში და რომელიც ყოველ სფეროში თავისებურ გეზს აძლევდა ჩვენი ხალხოსნების მოღვაწეობას.

ხალხოსნები არა მარტო ასეთ კულტურულ მიზანსა და დანიშნულებას უყენებენ ეროვნულ გრძნობასა და პატრიოტს, არამედ ისინი უფრო მეტის გარკვევით და, იმ დროისათვის გაბედულად, გამოთქვამენ თავიანთ ეროვნულ სურვილებს. „ყოველ ისტორიულს და კულტურულს ერს, — წერს ნ. ხიზანაშვილი, — ბუნებრივი უფლება აქვს თავისუფალი და ეროვნული სახის პირის დაცვის... ჩვენ ღრმად ვართ დარწმუნებული, რომ ამ დედააზრის დასარღვევად არც ერთი მტერი კაცობრიობისა და ცალკე ხალხის წარმატებისა ვერ წარმოადგენს არა რაიმე შესაწყენარებელ საბუთს, გარდა რომელიმე პოლიტიკური მოსაზრებისა, და ეს უკანასკნელი ხომ მეცნიერებაზე არ არის დამყარებული, მას ხომ დროებითი მნიშვნელობა აქვს.“¹⁾

ჩვენი ხალხოსნები, როგორც ცხოვრების დუდილის მორევში გამოსულნი, აწმყოსი და მომავლის შვილები არიან. მთელი მათი გულისყური აწმყოს გაუმჯობესებისა და უკეთესი მომავლის გამოქედვისაკენაა მიმართული. ამიტომ ვერ ეგუებიან იმ პატრიოტებს, რომელთათვისაც „დიდება ივერიისა“ წარსულში იყო დამარხული და წარსულის დიდებით თავი დიდად მოჰქონდათ და კმაყოფილების აღერსით ითვრებოდენ. „არ შეიძლება,“ — წერს ნიკო ხიზანაშვილი, — წარსული აღიარებული იქნას ცხოვრების დასაბამად და დასაწყისად, რადგანაც ეს წინააღმდეგი იქნებოდა საზოგადო წარმართების კანონისა²⁾... ეს უკანასკნელი (ბედნიერი მომავალი) უნდა იყოს მიზანი ხალხისთვის მოღვაწე პირთა. ამისათვის საჭიროა წინ ცქერა და არა უკან ხედვა, გოდვა და ტირილი კი არა წარსულზედ, მხიარული სიმღერა კეთილ მომავალზედ... თუ აწმყო შავითა და ბნელით მოცულია, ეს კიდევ იმას არ ამტკიცებს, რომ წარსული ელვარებდა წმინდა ნათელით; თუ კიდევ აწ-

¹⁾ ნ. ხიზანაშვილი — მცირედი რაიმე ჩვენს „მამულის შვილობაზე“ — „იმედი“, 1892 წ. №11—12, გვ. 51. ხაზი ჩვენია.

²⁾ აქ ნიკო ხიზანაშვილისა და „იმედის“ თანამშრომლებს მხედველობაში ჰყავთ „დროება“ — „ივერიის“ თანამშრომელნი და მათ მიერ ეროვნული გრძნობის შესახებ გამოთქმული აზრი.

მყო ქვევით სდგას წარსულზე, აქედან ის დასკვნა არ გამოდის, რომ წარსული უნდა შეადგენდეს ჩვენს „წმინდათა-წმინდასა“.¹⁾

ჩვენ ხალხოსნებს ეროვნული გაგებაც არა აქვთ ვიწრო პატრიოტული, რომელსაც კაცი ხშირად შოენინიზმამდის მიჰყავს: მომეტებულად აყვარებს თავის ყველაფერს, ხოლო სხვისას გულგრილად აკურებინებს. ჩვენი ხალხოსნები ეროვნული გრძნობის გაგებაშიც თერგდალეულებისაგან არსებითად განსხვავდებიან.

„იმედის“ თანამშრომელნი ხერხიანად სარგებლობენ ეროვნული გრძნობის განმარტებით, რომ თავიანთი რადიკალურ-რევოლუციონურ-დემოკრატიული მისწრაფებანი გამოთქვან და მკითხველის მასებში გაიტანონ: „მე როგორც ნამდვილი პატრიოტი (!),—გაკვირვებული და აღშფოთებული მოკამათის ტონით მიჰმართავს პატრიოტებს ტა ტ ა ლ ა“²⁾,—უნდა მიყვარდეს ჩემი სახელმწიფოსა ყველაფერი და ყველაფერში უნდა იგულისხმებოდეს მთელი ის უწესობაც, რომელიც ხდება გარეშე ჩემისა: მიყვარს ის სახარჩობელა, რომელმაც მოუსპო დღენი მშვენიერ ახალგაზრდას... მიყვარს ის უშველებელი ციხეებიც, რომლებშიაც აგერ სული ხდებათ იმოტელა ხალხს ბრალიანს და უბრალოს სამართლის მოლოდინითა და განუსაზღვრელი უსაქმურობითა. მიყვარს აგრეთვე ისა, რომ ჩვენში გამართლებას იპოვის ფულით; გინდა უშველებელი დამნაშავე იყოს... უნდა მეჯავრებოდეს,—განაგრძნობს ტატალა თავის პოლიტიკურ-სოციალისტურ მსოფლმხედველობის გადაშლას,—ხალხთა თვითმპყრობელობის აზრი, რომელიც კადაგებს, რომ ხალხი... არა ჰგავს ცხვრის ფარას, ანუ ცხენის ჯოგს, ამიტომ იწას უნდა ჰქონდეს სრული უფლება თავისი ბედ-იღბლის მომართვისა სურვილისამებრ თვისაო“.³⁾

მძლავრად და ხერხიანადაა გაშლილი „იმედის“ ჯგუფის პროგრესულ-რადიკალური შეხედულებანი ცხოვრების სხვადასხვა მოვლენაზე.

თავის შეხედულებათა მეტი სიმკვეთრით გამოტანის მიზნით ტატალა მეტად გაბედულად ხსნის თავისი აზრების ფრჩხილებს: „რათ უნდა მეჯავრებოდეს,—კითხულობს ტატალა და თვითონვე არა ორაზროვნად უპასუხებს: რათა და იმათა, რომ... ხალხი ჩვენს თვალში მართლა და მარტო ცხვრის ფარაა, რომელსაც ჰკრეჭენ

1) ნ-თ ხ-ი—მცირედი რაიმე ჩვენს „მამულისშვილობაზე“—„იმედი“, 1882 წ., №11-12, გვ. 53.

2) ტატალა, როგორც ირკვევა სტ. კრელაშვილის დის, ეკატერ. ასათიანის, მოწმობით, სტ. კრელაშვილის ფსევდონიმიცა.

3) ტატალა—პოლიტიკა,—„იმედი“, 1881 წ. №2, გვ. 157-159.

მოხერხებული მწყემსები... ვემტერებოდე იმ აზრს, რომელიც თხო-
ულობს შემდეგ სამართლიან წესიერებას: რადგანაც ყოველი
სარჩო მოიპოვება მხოლოდ შრომით, რადგანაც ყო-
ველი ნივთი გაკეთებულია მხოლოდ მუშის ხელით,
ამიტომ ყველაფერი უნდა შეადგენდეს იმის საკუთ-
რებას, ვისაც ის გაუკეთებია. მანამდის ასეთ გვარად არ
იცილის ყველაფერი ფერს, მანამ უბედურება კაცობრიობისა კი არ
იკლებს, დღითი დღე იმატებს... მე, როგორც ნამდვილმა პატრიოტ-
მა, უნდა ყოველი ღონისძიება ვიხმარო ამ აზრის დანერგვისათვის...
იმიტომ, რომ ჩვენში სარჩოს მოპოება ცარცვა-გლეჯაზეა აშენებუ-
ლი და ზემოდ მოყვანილი საშიში აზრი ჩვენ მიწა-წყალზე არ და-
ბადებულა“.¹⁾

აშკარაა, ხალხოსნებს ეროვნული საკითხი მჭიდროდა აქვთ და-
კავშირებული ხალხის მასების ეკონომიური, პოლიტიკური და კულ-
ტურული ცხოვრების სხვადასხვა მოვლენის რადიკალურ გადა-
ქრასთან.

ჩვენი ხალხოსნები ეროვნულ შეხედულებას არამც თუ ვაწროდ
არა ფარგლავენ, პირიქით, მათი ღრმა რწმენით, რაც ბევრი ქვეა
შეერთდება ერთად, ბევრი ხელი და ფეხი, ზურგი და წელი მიეცე-
მა ერთს საყოველთაო შრომას, რაც უფრო დიდად ეყვარება ყვე-
ლას ერთმანეთი, მით უფრო ბევრი საქმე გაკეთდება, მით უფრო
შომეტრებული დღეგრძელობა ჩამოვარდება კაცობრიობაში.. „ვისაც
მართლა თავისი ხალხი უყვარს,—წერს ტატალა,—იმას იმავე სიყვა-
რულით უნდა უყვარდეს მთელი ქვეყნიერებაც, რად-
გან მისი ხალხისათვის საჭიროა ქვეყნიერების
დახმარება და ქვეყნიერებისათვის კიდევ იმისი
ხალხისა. აი ნამდვილი პატრიოტობაც და მამულის სიყვარულიც
ეს არის“.²⁾

ცხადია, ჩვენი ხალხოსნების შეხედულებაში ეროვნული გრძნო-
ბა ფართო ფარგლებში იშლება. ცხადია ამ მხრით, ჩვენ ხალხოსნებს
ეროვნული საკითხის გადაწყვეტა ახალ ეტაპზე აყავთ. ერის წინ-
მსვლელობა დაკავშირებული აქვთ საერთო კაცობრიობის, სხვა ქვე-
ყნების განვითარებასთან. აკი ისინი პრაქტიკულ მოღვაწეობაშიც
ფართო გეზს ატარებენ. ჩვენი ხალხოსნების ადგილობრივი რევოლუ-
ციონური ჯგუფი მიზნად ისახავდა მოემზადებინა „მთელი კავკასიის

1) ტატალა—პოლიტიკა, — იმედი“, 1881 წ. № 2, გვ. 159—160. ხახი
ჩვენია.

2) იქვე—გვ. 161.

მოსახლეობა, განურჩევლად ეროვნებისა, საერთო აჯანყებისათვის იმ მომენტში, როდესაც შიდა რუსეთში დაკრავდა ბრძოლის საათი“.¹⁾

ყველა აღნიშნულიდან უდაოა, რომ ჩვენი ხალხოსნებისათვის ეროვნულ საკითხსა და გრძობას, მაშინდელი პოლიტიკური მდგომარეობით გამახვილებულს, არ დაუქარგავს სიმწვავე და სიმკვეთრე. ეროვნული საკითხი ჩვენი ხალხოსნებისათვის მტკივნეული და საკირბოროტო საკითხია, მაგრამ ეს საკითხი არ ნთქავს მთელ მათ შემოქმედებით ნიქსა და უნარს, როგორც ამას თერგდალეულთა მოღვაწეობაში აქვს ადგილი.

ხალხოსნებმა პრიორიტეტი ხალხის (გლექაცობის) სოციალურ-ეკონომიური მდგომარეობის მოგვარების საკითხს მიანიქეს და ამ საკითხის გადაქრა დაუდევს საფუძვლად მომავალ ქვეყანას, სადაც ადამიანური ცხოვრება უნდა დამყარებულ იყოს (მ. ასათიანი, ნ. ლომოური, ს. მგალობლიშვილი, შაქრო, ტატალა, ნ. ხიზანაშვილი და სხვანი). ამასთან ერთად ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენი ხალხოსნების მოღვაწეობა შედარებით რუსი ხალხოსნების მოღვაწეობასთან ნაკლებ რევოლუციონურია, უფრო მკრთალია. ქართველი ხალხოსნები ხშირად რუსების მიმდევარნი არიან თემის გადაქრაშიც და სხვა სტილური ნიშნების გამოყენებაშიც. მაგრამ თავისებურობასა და ორგინალურობას, რასაკვირველია, ირჩენენ და ამჟღავნებენ.

5

80-იან წლებისათვის ქართველი ხალხოსნები პოლიტიკაში გულუბრყვილო ოცნების მიმყოფნი აღარ არიან. პოლიტიკაშიც სიფხიზლეს იჩენენ. ყოველსავე მოვლენას ზომავენ ხალხისა და კაცობრიობის კეთილდღეობის თვალსაზრისით. ეს აიხსნება იმით, რომ ჩვენი ხალხოსნები, „იმედის“ გარშემო რომ იყრიდენ თავს, თითქმის ყველა რაზნოჩინეცია. როდესაც ეცნობით „იმედს“ გაკვირვებთ და სასიამოვნოდ განცვიფრებთ მისი თანამშრომლების აზრის გამოთქმის სითამამე და გაბედულობა. შეიძლება ითქვას, იმ დროინდელი რუსეთის ლეგალური პრესა ყოველთვის ვერ იჩენდა „იმედისთანა“ გაბედულობას. ამ გაბედულობასა და სითამამესთან ერთად ჟურნალი „იმედი“-ს თანამშრომელთა შორის ბევრია საკმა-

¹⁾ შ. დავიდოვი — მოგონებანი — „რევოლუციის მატინე“, 1923 წ. №3, გვ. 204.

რისად დაჯილდოებული პუბლიცისტური ნიჭითა და პოეტური ალლოთი. ამიტომ „იმედი“, როგორც მგრძნობიარე ბარომეტრი, აღნიშნავს საზოგადოებრივ საკირბოროტო მოვლენებს. ყოველ შემთხვევაში, ამა თუ იმ მოვლენას, თუ საკითხს შექმლებისადა გვარად მოურიდებლივ ხალხის მასების საკეთილდღეოდ აშუქებს და წყვეტს.

იგივე ტატალა თავის პოლიტიკურ მიმოხილვაში არჩევს იმისა და მისი მნიშვნელობის საკითხს და საკმარისად თამამად გამოთქვამს სწორს, მოწინავე, დემოკრატიულ შეხედულებებს:¹⁾ კაცი, რომ ღრმად იყურებოდეს ქვეყნიერების ცხოვრებაში და არ ჰქონდეს გარშემო გასართობი, სწორედ. რომ ჰქუაზე უნდა შესცდეს: რანაირი სისაძაგლე გინდა რომ იქ არ ტრიალებდეს. მაგრამ ამაზე უშველებელი და წარმოუდგენელი სისაძაგლე კი არ იქნება, როგორიც არის საზოგადოდ ომიანობა, კაცთა ჟღერვა და მუსვრა, მეორე ისიც... დამყარებული სამხედრო მეცნიერებაზე“.²⁾

ტატალა გონება-მახვილებით აღნიშნავს კაცის მკვლევლობის წინააღმდეგობას ადამიანის ბუნებასთან და ხალხის ეკონომიური ცხოვრების ინტერესებთან და ბოლოს დაასკვნის: „კიდეჯ ჯანი გავარდნოდა, რომ ომიანობას მარტო ხალხის დროებითი გამუსვრა და ხანგრძლივი ეკონომიურა სიჯინდავე მოსდევდეს,—ძნელი ის არის, რომ ამ უშველებელ ვაი-ვაგლახთან ერთი ისეთი თვისება სჭირს, რომელიც ყოველ სხვა ზარალს აღემატება და ყველაზე ძლიერ სწვეს უკან მთელი კაცობრიობის გონებითა და ზნეობით ამაღლებას... ეს თვისება არის ხალხთა შორის სიძულვილი, ნაციონალური მტრობა, ისეთი ჭირი, რომელსაც ცალი და ბადალი არ გამოუჩნდება ქვეყნის უბედურებაში და რომელიც სრული შედეგია ომიანობისა“.³⁾ აქიდანაც, ცხადია, ინტერნაციონალური ტენდენციები ჩვენნი ხალხოსნებისა.

ამასთან ერთად „იმედს“ და მის თანამშრომლებს რევოლუციონური მოძრაობის ჟინიც ახასიათებთ. „იმედი“ და მისი თანამშრომლნი ძირითადში კულტურტრევერი ხალხოსნების მიმართულების გამტარებლები არიან. ისინი აგრეთვე მიზნად ისახავენ ხალხში რევოლუციონური იდეების გავრცეებას. არც ერთ მოვლენას, რომე-

1) საცენზურო კომიტეტის შენახული არქივიც მკერმეტყველურად ადასტურებს ჩვენს ამ შეხედულებას: „იმედის“ გამოსვლის მანძილზე (1881—1883 წ. წ.) „იმედის“ თანამშრომლების შრავალი წერილი აქვს კომიტეტს „შეჩერებული“. მათ შორის ტატალასიც ყველაზე მეტია.

2) ტატალა—პოლიტიკა—„იმედი“, 1881 წ. № 2, გვ. 148.

3) იქვე, გვ. 157.

ლიც მათ შესაძლებლობას აძლევდა ხალხის საკეთილდღეო მისწრაფებანი ცხოვრებაში გამოეტანათ, არ ტოვებდენ უპასუხოდ და აღუნიშნავად. ცენზურა, რომელიც რუსეთის განმათავისუფლებელ საზოგადოებრივ აზროვნებას რკინის ბრკეალებში ხუთავდა, აქ ჩვენში, თითქოს რალაც დაუდევრობას იჩენდა. მაგ. მიხ. გურგენიძე, „იმედის“ რედაქტორი, მოგვითხრობს ალექსანდრე მეორის მოკვლის ამბავს, მის მხადებას, ე. ი. რევოლუციონური მოძრაობის პროცესს და აგრეთვე ახალი იმპერატორის ალექსანდრე III მუქარას. ყველა ამას, რასაკვირველია, აგიტაციის მიზანი აქვს. მაგრამ მიხ. გურგენიძე ისეთ ეპიურ ფორმას აძლევს, რომ მის საწინააღმდეგოდ, ალბათ, ვერაფრის თქმა ვერ მოახერხებს. თავის წერილს ის იგავის ხერხიანობით შემდეგნაირად ამთავრებს: „რუსეთის ლიტერატურა კი, ჩვეულებრივ, ან უცხადებს რევოლუციონერებს თავის უმაყოფილებას, ან კიდევ ურჩევს სამეფო სასახლე მოსკოვში გადასახლდეს. როდემდის უნდა ვატყუოთ ასე: ან სხვა, ან ჩვენი თავი. ამგვარი საშუალებები ბევრი დაიხარჯა, მაგრამ ყველა ამო გამოდგა. რევოლუციონერები მაინც თავისას არ იშლიან. ვერც ამ საშუალებამ, რომელსაც აქამდის მართებლობა ხმარობდა რევოლუციონერთა მოსასპობად, გააწყო რამე. როგორც ვხედავთ, დრო არის გაიღვიძოს ლიტერატურამ, გამოიფშენატოს თვლები და შეუდგეს თავის წმინდა მოვალეობას—ამ შემადრწუნებელი მიზეზის გამოკვლევას და იმის ძირში ამომთხვრელი საშუალებების ჩვენებას“!)

ქართული ხალხოსნები და მათი ორგანო „იმედი“ იმ დროისათვის, და რასაკვირველია, რამდენადაც მათი წვრილ-ბურჟუაზიული მსოფლმხედველობა მათ ამის შესაძლებლობას აძლევდა, საკმარისად მკაფიოდ, ღრმად და სერიოზულად ერკვევიან საჭირობოროტო სოციალ-ეკონომიურ და პოლიტიკურ საკითხებში; იმ დროისათვის საკმარისად სწორი გაგება აქვთ რევოლუციონური მოძრაობის მოვლენებისა და მათი გამომწვევი მიზეზებისა.²⁾ ამას მშვენიერად ამჟღავნებს ჟურნალი „იმედი“ თანამშრომელთა და სხვა ხალხოსანთა სტატიები. სანიმუშოდ მოვიტანთ ციტატას სტ. კრელაშვილის პოლემიკიდან „ივერიასთან“.

სტ. კრელაშვილი „ივერიის“ თანამშრომლებს უკიჟინებს, რომ მათი აზრით „აქამდის გამოგდებული შეგირდები იყვნენ არეულობის

1) მიხ. გურგენიძე—შინაური მიმოხილვა—„იმედი“, 1891 წ. №. 2, გვ. 142.

2) რასაკვირველია, ხალხოსნებს აქ ვიხილავთ იმ დროს საქართველოში არსებულ სხვა სოციალურ დაჯგუფებებთან შედარებით.

უსტაბაშებად ტოლსტოის მეოხებით, ეხლა კიდევ ჩინოვნიკების ტყუილა ცილისწამებამ, სიცრუემ და გარყვნილობამ მოიგონა ვილაც სოციალისტები, მართებლობის წინააღმდეგნი, რომლებიც ტყუილ-უბრალოდ დალუპეს ციმბირში?—თავი არ უნდა ამისთანა სიბრძნის გამოთქმას?!.—შხამიანად შენიშნავს სტ. კრელაშვილი,—მე იქნება მომეტებული ზიზლით ვუყურებდე საზოგადოდ ყოველგვარ ბიუროკრატას, ვიდრე გ. თ-მ-ი, მაგრამ საქმე აქ ჩვენი გრძნობაზე კი არ არის, საქმე იმაშია, თუ რამდენად ჩინოვნიკობაა პირველი და უკანასკნელი მიზეზი არეულობისა... რუსეთის ახლანდელი მოძრაობა,—განაგრძობს ის,—თითო რამე წვრილმანით არ აიხსნება: ამ მოძრაობას აქვს თავისი ნიადაგი, სადაც მას გაუდგამს ფესვები და იკვებება ათასნაირი ნაყოფიერი საზრდოთი. ჩვენ იმასა ვკითხულობთ, თუ ვინ ამზადებს ასე უხვად ამ საზრდოს?... ტოლსტოი დიდი დამნაშავეა ამ საქმეში, მაგრამ ისიც ვიკითხოთ, ტოლსტოესა ჰქონდა ამოდენა შეძლება, რომ მარტო თვითონ ეკვებნა ეს უშველებელი ვეშაპი—რევოლუცია? შეუძლებელია. რომ ერთმა კაცმა, ისიც სწავლავანათლების სისტემით, მოახდინოს „სოციალური არეულობა“... უმანკო ანგელოზები რომ ყოფილიყვნენ ჩვენი ჩინოვნიკები, რუსეთი სრულებით დაწყნარებული იქნებოდა? რევოლუციონერები აღარ გაჩნდებოდნენ?... ჩინოვნიკობასაც ბევრი დანაშაული აქვს ამ მოძრაობაში, იმანაც კაი საზრდო მისცა რევოლუციონერებს... მაგრამ მარტო ჩინოვნიკებს არ შეუძლიანთ ამოტელა მოძრაობის აღძვრა, სოციალური არეულობის მარტო თავის ჯიბიდან მოტანა... თუ მართლა არ შეიძლება ამ საგანზე ლაპარაკი,—მკვახეთ შენიშნავს სტ. კრელაშვილი,—მაშინ რათ ლაპარაკობთ? და თუ შეიძლება კიდევ და ამნაირად არა, ჩემო ბატონო. ეს მართლა ბავშური ლიტერატურაა, როგორც სამართლიანად გაწყენინათ დ. აბდუშელიშვილმა.¹⁾

მართალია, ჩინოვნიკების უკულმართი და უსინდისო საქციელი გაკიცხვისა და დაგმობის ერთ მთავარ საგნადა და მოვლენად გადაიქცა ხალხოსანი მწერლებისათვის — ნიკოლოზ ურის, სოფ. მგალობლიშვილის, შაქროსი და სხვათათვის, მაგრამ ისინი თითოეული ცალკე და ყველა ერთად კარგად ხედავდნენ, რომ ჩინოვნიკობა, როგორც ასეთი, არაფერ შუაშია. მათ კარგად ესმოდათ, რომ საერთო ხელსაყრელი მდგომარეობაა საჭირო და მაშინ ჩინოვნიკები თავიანთი მოვალეობის კემშარიტი შემსრულებელნი იქნებიან. „ჩვენ ვხედავთ,—წერს ტატალა,—სხვა სახელმწიფოებს..., სადაც ხალხს ვე-

¹⁾ სტ. კრელაშვილი—ბიბლიოგრაფია („ივერიის“ IV ნომერი),—„იმედი“ 1881 წ. № 3—4, გვ. 61—63.

ღარ უყურებენ მგლის თვალებით, სადაც თითონ ხალხი ნებას არ აძლევს თავის დაჩაგვრისას; სადაც პოლიტიკა ძალაუნებურად ემსახურება ხალხის პირდაპირ მოთხოვნილებათა, სადაც ზრუნავენ მთელი სახელმწიფოს ამალგებას, განათლებას, სადაც ჩინოვნიკები ბატონებთან კი არ მიაჩნიათ, არამედ ხალხის წყნარ მოსამსახურებად ითვლებიან¹⁾.

ცხადია და მკაფიო ხალხოსნების მისწრაფება (ყოველ შემთხვევაში სუბიექტიურად მაინც)—ცხოვრების მთლიანი გარდაქმნა ახალ საფუძვლებზე. უმთავრესი რაც მათ ყურადღებას იპყრობს, არის ხალხის ცხოვრების ეკონომიური მოუწყვსრიგებლობა. ამიტომ მათ პირველ რიგში ხალხის ეკონომიური ცხოვრების გაუმჯობესების პრობლემა აქვთ დასახული. ხალხის მდგომარეობის ეკონომიური უზრუნველყოფა, ხალხოსნების სამართლიანი შეხედულებით, ძირითადი საწინდარია ხალხის ბედნიერებისა და ადამიანური ცხოვრების პირობების მოპოებისა.

პრაქტიკულმა მოღვაწეობამ ისინი მალე დაარწმუნა, რომ სოციალ-ეკონომიური კეთილდღეობის მოპოებისათვის ხალხი უნდა შეეცადოს პოლიტიკური თავისუფლების მოპოებასა.

1878 წლიდან ამ მიმართულებით მომხდარი გარდატეხა რუსი ხალხოსნების მსოფლმხედველობასა და პრაქტიკულ მოღვაწეობაში, უდაოდ, ჩვენ ხალხოსნებზეც თავის დიდ გავლენას ახდენს. „ამჟამად,—წერს არადელი,—თითქმის მთელ ევროპაში მცნებად არის აღიარებული... და ცხოვრებაში განხორციელებული ერთი აუცილებელი პირობათაგანი საზოგადოებრივი ცხოვრების კანონიერი, სამართლიანი და მართებული მიმდინარეობისათვის. ეს პირობა გახლავთ თვით ხალხის, ერის მიერ მონაწილეობის მიღება საზოგადო, სახელმწიფოებრივ საქმეთა მსვლელობაში. ხალხი თუ ერი დასდასებად, თემებად თუ რგოლებად დაყოფილი, ირჩევს თავის წარმომადგენლებს... ეს წარმომადგენლნი ხალხის აზრისა და გრძნობისა, მოთხოვნილებათა და სურვილთა ერთად შეკრებილნი, შეადგენენ ერთ უზენაეს სახელმწიფო დაწესებულებას, ხელმწიფობითი აგებულების მთავარ ორგანოს²⁾.

აქ ამკარადაა გამოთქმული რესპუბლიკანური მიმართულება ქართველი ხალხოსნებისა: ძალა-უფლება უნდა ხალხის ხელში იყოს;

1) ტატალა—პოლიტიკის მაგიერ — „იმედი“, 1881 წ. № 1, გვ. 151.

2) არადელი—პოლიტიკა—„იმედი“, 1881 წ. № 7-8, გვ. 162.

სახელმწიფოსა და ხალხის ცხოვრების სრულუფლებიანი გამგებელი თვით ხალხი უნდა იყოს.

მაგრამ ხალხოსნები მარტო პოლიტიკური თავისუფლებით არ კმაყოფილდებიან. ისინი სოციალიზმისაკენ მიისწრაფვიან და ასეთ "შეხედულებას ააშკარაებენ „იმედის“ ფურცლებზე.

ჩვენი ხალხოსნები, რასაკვირველია, აქაც იმავე პოზიციაზე დგანან, როგორც რუსი ხალხოსნები, რომელთა შესახებ ლენინი ამბობს, რომ სოციალისტები ისინი იყვნენ მხოლოდ სუბიექტურად. „ამ თეორიას (ე. ი. ხალხოსნობას—მ. ზ.),—ამბობს ლენინი,—სწამდა „თემური გლეხის კომუნისტური ინსტიტუტები და ამიტომ გლეხობში ის ხელადა სოციალიზმის გარკვეულ მებრძოლს. მაგრამ მას აკლდა თეორიული დასაბუთება, რომელიც, ერთის მხრით, დამტკიცებული იქნებოდა რუსეთის ცხოვრების სინამდვილის ფაქტებით და, მეორის მხრით, გლეხის აღნიშნული თვისებებით გამართლებული პოლიტიკური პროგრამის გამოყენების ცდით... მუშაობა სრულიად საწინააღმდეგო გამოდგა, ვიდრე ამას მათი გამოსავალი წერტილი თხოვლობდა“...¹⁾

ზოგიერთ შემთხვევაში ქართველი ხალხოსნები ცდილობდნენ უფრო თვალღიან შეეხედათ ამ მოვლენისათვის, მაგრამ ესენი სოციალისტები იყვნენ მხოლოდ სუბიექტური განწყობილებით.

„ბურჟუამ თავისუფლების ძალით,—წერს ნიკო ხიზანაშვილი,—ტყავი გააძრო მუშა ხალხს. თუ რა შეუძლიან მარტო პოლიტიკურ თავისუფლებას, სჩანს იმ ფაქტიდან, რომ დიდი რევოლუციის შემდეგ ბურჟუა სულ ლიბერალობს, სულ თავისუფლებას ღალადებს, სულ ეწინააღმდეგება სახელმწიფო მზრუნველობას და არა მარტო პოლიტიკურ სფეროში, არამედ ეკონომიურშიც... ნაყოფი ამ ღალადებისა იშვა, მას ყველა ჰხედავს, იგი ბევრს მოსვენებას არ აძლევს, მისი მრავალთ ეშინიანთ. ეს ნაყოფი არის ბურჟუას უკანონო შვილი, რომელიც ითხოვს უფლებასა და რომელიც ქვეყანაზედ გააჩინა მუდამ ჟამს თავისუფლების ღალადებამ და ამ თავისუფლების ძალით მეტად თავისუფლად დაბალი ხალხის ყვლეფამ, გლეჯამ. ამ ნორჩ არსებას ჰქვიან სახელად სოციალიზმი“.²⁾

ვინ უნდა იყოს, ხალხოსნების რწმენითა და განსკვრეტით, ამ მომავლის, ხალხის ბედნიერების—სოციალიზმის დამყარების ბურჯად? ვინ უნდა შეძლოს გავლა ამ მაღალი, მაგრამ უმადური ცხოვრების,

¹⁾ Л е н и н—Что такое „Друсья народа“—т. I, стр. 174.

²⁾ ნიკო ხიზანაშვილი—საფუძველი სახალხო განათლებისა—„იმედი“, 1881 წ. № 9—10, გვ. 35.

ნარ-ეკლიანი გზისა? ვინ უნდა შეიყვანოს ხალხი ალთქმის ქვეყანაში? ვისი შემწეობით უნდა მოხდეს სოციალიზმის განხორციელება? ვის გამოიყვანს სამოქმედო ასპარეზზე მომავალი?

აი საკითხები, რომლებიც ამ დროს არა მარტო ქართველი საზოგადოების, არამედ მთელი კაცობრიობის ატმოსფეროს დაჟინებით ჟღერებდა.

ჩვენი ხალხოსნები ამ საკითხებს წყვეტდნენ ისე, როგორც რუსი ხალხოსნები. „მაინც უნდა ითქვას, — წერს ნიკო ხიზანაშვილი, — რომ ჩვენი მომავალი გლახაკობას განავითარებს. დაბალი წოდება უნდა შეიქმნას კეთილ ცხოვრების ბურჟუაზად. ამას გრძნობს ყველა, ამას ლაღადებს თვით ჩვენი მწერლობაც“. და არა მარტო გლახაკი უნდა შეიქმნეს მომავლის ბურჟუაზად, არამედ თვით გლახაკის ცხოვრება და მისი წყობილება უნდა დაედევას საფუძვლად მომავლის შენებას. „საქიროა, — განაგრძობს ნიკო ხიზანაშვილი, — ჩვენი გლახაკობის წარსული უფლებრივი მდგომარეობის შესწავლა, საქიროა მით უფრო, რომ მხოლოდ ამ შესწავლის შემდეგ შევიტყობთ თუ რა გზას უნდა დაადგეს ჩვენი მწერლობა, რა მიმართულება უნდა მიეცეს ჩვენ შეერთებულ ღვაწლს.“¹⁾

უნდა აღინიშნოს, რომ ხალხოსნები 80-იანი წლების დასაწყისიდანვე არა მარტო გლახის მდგომარეობითა და მისი გაუმჯობესებით არიან დაინტერესებულნი, არამედ აგრეთვე მუშის მდგომარეობითაც. უნდა კი ითქვას, რომ მუშა და ხელოსანი მათ გაიგივებული ჰყავთ. ცნობილია, რომ ამ დროს ხალხოსნები ცდილობდნენ ურთიერთობა ხელოსნებთანაც დაეკავებინათ.

1883 წ. ჟურნალი „იმედის“ იანვრის ნომერში რედაქცია მკითხველთა საყურადღებოდ აცხადებს: „თებერვლის წიგნიდან „იმედში“ დაიწყება ბეჭდვა ვრცელი სტატიისა — „მუშა ხალხი საქართველოში“. ეს სტატია მნიშვნელობას არ არის მოკლებული, რადგანაც ჯერ-ჯერობით ჩვენს მწერლობაში შესახებ მუშა ხალხისა თითქმის არაფერი არ არის ნათქვამი“.

ასეთი წინასწარი განცხადება იმის მაჩვენებელია, რომ „იმედი“ ამ ახალ საკითხს — მუშის მდგომარეობას უტრიალებს და მის მოწესრიგებას დიდ მნიშვნელობას აძლევს.

¹⁾ ნიკო ხიზანაშვილი — უფლება და კანონი ძველ საქართველოში — „იმედი“, 1882 წ. № 11—12, გვ. 25. ხაზი ჩენია.

აღნიშნული წერილის ავტორი—ი ა-ძ ე მწუხარებას გამო-
თქვამს, რომ „საქართველოს ისტორიულ წერილებში არ მოიპოვება
არც ერთი ცნობა იმის შესახებ, თუ როგორ ვრცელდებოდა ჩვენში
ხელოსნობა, ანუ მუშა ხალხი როდის რა გვარ მდგომარეობაში
იყო?“ მას სურს ეს ნაკლი შეავსოს. მკითხველს მიუთითებს, რომ ევ-
როპაში ამ მოვლენას დიდ ყურადღებას აქცევენ და ცდილობენ
გაქირებულ მოძმეთა—მუშათა ცხოვრება გააუმჯობესონ. „ჩვენ ში კი,—
წერს ის,—სადაც მუშა ხალხის სიღარიბე, სამწუხაროდ დღე-დღე-
ობით მატულობს, ყურს არვინ ათხოვებს. თითქოს არვის შეეხებო-
დეს... თუ დავაკვირდებით და გავიცნობთ, ჩვენშიაც შევინშნავთ
იმგვარ სურათს, რომელნიც ევროპაში ფრიად ხშირნი არიან, ჩვენ-
საც დღე-დღეობით თითო ოროლა ოჯახებს იმსხვერპლებს ხოლმე
სიღარიბე“. 1)

ავტორი აღნიშნავს, რომ მუშის უგულვებელყოფა მწერლობის
ერთ-ერთი დიდი ნაკლია, „თითქოს ამ კითხვებს კი კავშირი არა
ჰქონდეთ ეროვნების აღორძინებაში“. 2)

ი ა-ძ ეს, როგორც თითქმის ყველა ხელობაში გამოცდილსა,
როგორც თვითონვე წერს, შეუძლია მკითხველს მიაწოდოს ცნობები
მუშის შესახებ. ავტორი აღნიშნავს, რომ „ამ ბოლო დროს საქარ-
თველოს ყველა ქალაქებში, განსაკუთრებით ქ. ტფილისში, ერთობ
გამრავლდა ხელოსანი მუშა ხალხი“, რომელთა მუშაობის პირობები
ერთობ მძიმეა. „ხშირად,—გადმოგვცემს ავტორი,—როდესაც კი მათ-
თან მივსულვარ და მისაუბრია, შემოუჩივლიათ თავიანთ ავადმყო-
ფობაზე და ათასნაირ სხვადასხვა სატკივრებზე. განსაკუთრებით
მკირეწლოვან შაგირდებს და სუსტის აგებულობისას ხომ მეტის,
განუხომელის. შრომისაგან გული უტრუვედებათ, ხშირად ხელობასაც
სტოვებენ და მით ვერ სარგებლობენ“. სამწუხაროდ, ი ა-ძ ის
წერილი დაუმთავრებელია. მაგრამ, ცხადია, ავტორს სურვილი
აქვს წერილი ხელოსნების შევიწროებული მდგომარეობა აგვიწეროს,
ხაზი გაუსვას მათი მოღვაწეობის მნიშვნელობას და მათზე ზრუნ-
ვის აუცილებლობას.

უნდა ხაზგასმით აღინიშნოს, რომ ავტორს არ ესმის მუშის
ნამდვილი სახე და მისი ისტორიული როლი. და ეს დამახასიათებ-
ელია არა მარტო ავტორისათვის, არამედ საერთოდ ხალხოსნები-
სათვის.

მუშის შესახებ ამგვარ შეხედულებას ამ დროს, რა თქმა უნდა,
სხვა ხალხოსნებიც აყენებენ, მაგრამ ძირითადად მათი საზრუ-

1) ი ა-ძ ე—მუშა ხალხი საქართველოში—„იმედი“, 1883 წ. № 2, გვ. 35.

2) იქვე, გვ. 37.

ნავი მაინც გლახი რჩებოდა. თითქოს გვერდს უხვევდენ სოციალურ ცხოვრებაში მომხდარ ცვლილებას, რომელიც ურყევი ფაქტი იყო, ქვეყნის კაპიტალიზაციით გამოწვეული. ამაში იყო ხალხოსნების მსოფლმხედველობის სისუსტე და მისი დარღვევის მიზეზი.

გლახკაცის ცხოვრების შეფასებაში „იმედის“ თანამშრომელნი არ იზიარებდენ „დროება“—„ივერიის“ მიერ ჩვენი ხალხის წარსული ცხოვრების განდიდებას, გაიდეალებას, ერთგვარი ქება-დიდებას შესხმას. ასეთი გზა „იმედს“ ისტორიის დამახინჯებად მიაჩნია. მისი სამართლიანი შეხედულებით, ეს არც საჭიროა, და არც სარგებლობა მოაქვს მას. „ჩვენ,—აცხადებს ნიკო ხიზანაშვილი,—ვიწყებთ მით, რომ ვამბობთ: ჩვენი გლახი იურიდიულად იყო ყოველ მხრივ დაჩაგრული არსება.“¹⁾

გლახკაცი, რომელიც, ხალხოსნების შეხედულებით, მომავლის ბურჟუად უნდა შეიქნას, ყოველ დროს დაჩაგრული არსება იყო. ახლაც, ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგაც. დაჩაგრული დარჩა. მართალია, ამ აქტის შემდეგ, თითქოს, მან პირადი (პიროვნების) თავისუფლება მოიპოვა, თითქოს ის ადამიანად იქნა აღიარებული და ცნობილი, მაგრამ უფლებას ხომ მოპოება, შენახვა და დაცვა უნდა. ამას კი ეკონომიურად გამაგრებული წელი ესაჭიროება, რაც ჩვენს გლახს ყოველთვის აკლდა. ამიტომ მონობის უღელი კვლავინდებურად მძიმედ ედგა მას კისერზე.

სოფ. მგალობლიშვილი აი როგორ გვიხატავს გლახკაცის მდგომარეობას ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ: „რაც დღე გადიოდა სოფელი უკან-უკან მიდიოდა, ღარიბ-ღატაკდებოდა; ვისიც ოჯახში ხალხი მრავალი იყო, იმას კიდევ არა უშავდა რა; ვინც მარტოხელი იყო, მისი საქმე მთლად დაღუპული იყო: სული გაუნთავისუფლდა ხალხს, ხორცი კი ბატონს დარჩა; სულის ძალა ჯანის სინამდვილეზეა დამყარებული, თუ ხორცი უძლეურია, სულიც უძალაა, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს ხალხის სულიც ბრკყალებში ჩაიჭირეს და მისი სულის თავისუფლება გალიაში ჩამწყვედულ ბულბულის ყოფაში ჩავარდა, ყოველ მხრივ შეეზღუდა თავისუფლება; საითაც კი გაიწევდა მაგარ კედელს აწყდებოდა, როგორც გალიაში ჩიტი—ბულბული.“²⁾

ამ დაჩაგრული არსების ვინაობისა და მისწრაფებათა გამოსამქლავნებლად, მისი ინტერესების დასაცავად სამოქმედო ასპარეზზე გამოვიდნენ ჩვენი ხალხოსნები — „რაზნოჩინცები“. აქი ისინი თავიანთი

1) ნ. ხიზანაშვილი — უფლება და კანონი ძველ საქართველოში — „იმედი“, 1892 წ. 11-12.

2) სოფ. მგალობლიშვილი — ჯორჯაქარა — ტ. II, გვ. 155.

ორგანოს— „იმედის“ პირველი ნომრის პირველსავე წერილში გვაცნობენ თავიანთ სულიერ განწყობილებას: „ის კაცი (ე. ი. ტუტიკაშვილი—ხალხის შვილი—მ. ხ.),—წერს მიხ. ასათიანი—მართლა ბედისაგან ძლიერ დატანჯული ვინმეა და თუ მართლა მოახერხა როგორმე და ჩამოვიდა აქა, ბევრს ყურადღებებს ღირსს და თავზარის დამცემს ამბავს გაამბობთ.“¹⁾

აკი გიორგი ქრელაშვილი, „იმედის“ ერთ-ერთი თანამშრომელი, ამ ხალხის სახელით აღფრთოვანებითა და იმედით ასე მიპართავს „იმედის“ ჯგუფს:

„ყველა მოგვღვარძლა უსამართლობამ...
მსინელად გამოჩნდი ... მაშ აპა ხელი!
შეღავათს, ძმობას, პატიოსნებას
ეხლა კი მტკიცედ შენგან მოველი.
წინასწარ მთქველად, გინდ იყო ერთი,
ნუ შეშინდები—ახსენე ღმერთი!

ბევრი ისურვებს შენსა დაჩაგვრას...
მაგრამ დაუხედი,—ვერ დაგძლევს ავი,
იყავ ტანჯულთა მომხრე, ერთგული,
სიმატლეს დაბლა დაუქარ თავი!
წინასწარ...

ხალხს ჩააგონე სიტყვა მართალი,
მაღალ აზრს მიეც გზა რიგიანი,—
გულში ჰქარ მტერსა მწვეტი ისარი
და იყავ მუდამ პატიოსანი!
წინასწარ...“²⁾

ამგვარი განწყობილებით გამოდის „იმედის“ მთელი ჯგუფი ხალხის წიაღიდან გამოსული მოღვაწეთა გუნდი, ხალხის ცხოვრების კარგი მცოდნე, და მართლაც, გამოაქვს საზოგადოებაში ბევრი ყურადღების ღირსი და თავზარდამცემი ამპავი ტანჯული ხალხის ცხოვრებისა. სწორედ ამ ჯგუფმა დაისახა საზოგადოებრივ სათვის გაეცნო ამ ხალხის მძიმე მდგომარეობა:

1) მიხ. ასათიანი—შიკრაკი—„იზედი“, 1981 წ. №1, გვ. 7

2) გიორგი ქრელაშვილი—ლექსი—„იმედი“, 1981 წ. №2.

მისი კულტურულად დაქვეითება, მისი ეკონომიური უილაჯობა, მისი სულიერი ტკივილები—თუ რა ჰლუპავს და რა ჰნთქავს მას, რა ანადგურებს მის სიცოცხლეს. ამასთან ერთად ეს ჯგუფი შეეცადა ეჩვენებინა ხალხის ბუნებისა და ცხოვრების დადებითი მხარეებიც, რომელთაც შეუნახეს და არ მოუსპეს მას (ხალხს) ცხოველმყოფელი ძალა. შეეცადა ხალხის ცხოვრებისაგან ხშირად შევიწროვებულ და გატეხილ გულში ღრმად ჩაეხედა და ამოეეთხა მისი მისწრაფებანი.

უნდა ითქვას, რომ ჩვენი ხალხოსნები, მიუხედავად მათი ორმაგი ბუნებისა — რეაქციონურ-პროგრესულისა, გატაცებით წავიდნენ ადებული გზით და მტკიცედ შეებრძოლენ დაბრკოლებებს არჩეულ ნარეკლიან გზაზე.

ჩვენი ხალხოსნების მოღვაწეობა მხატვრულ ლიტერატურაში ძირითადადში ერთი მთავარი კულტურტრეგერული მოღვაწეობის გზით გაიშალა, (ჟურნალი „იპედის“ თანამშრომელთა უმრავლესობაც კულტურტრეგერული მიმართულებით განეცარდა. ამიტომ ჟურნალ „იპედს“ ამ მიმართულების გარკვეული ბეჭედი აზის). მართალია, ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში ხალხოსან მწერალთა შორის გვხვდებიან რევოლუციონური მიმართულების გამომხატველნიც — მაგ. სოფ. მგალობლიძევილი, მაგრამ არც ეს არის ტიპური რევოლუციონერი ხალხოსანი (მისი შემოქმედების პირველი პერიოდი მკვეთრადაა მატარებელი კულტურტრეგერული ელემენტებისა). ჩვენი ხალხოსანი მწერლობისათვის: მიხ. ასათიანის, ნიკოლოზ მოურის, შაქროს (ზაქარია გულისაშვილის), ყაზბეგის,¹⁾ ანტ. ფურცელაძის და სხვათათვის ძირითადი კულტურტრეგერული მიმართულებაა, ხოლო მათთვის უცხო არ იყო რევოლუციონური მოტივებიც.

უნდა აღინიშნოს რომ რუსეთშიც კი ხალხოსან-მწერლების უმეტეს ნაწილში (შეიძლება ითქვას ჩვენში თითქმის სულ ყველაში) ორივე ეს მიმართულება ერთმანეთში მკიდროდ იკვანძებოდა. უმეტესი მაიგანისათვის გზაკულტურტრეგერული მოღვაწეობისა ეკონომიურად და კულტურულად დატეხილი და დაქინებული ხალხის ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის მთავარი და უფრო დამახასიათებელი შე-

1) მიუხედავად იმისა, რომ ყაზბეგი ჩვენს ლიტერატურაში ხალხოსანი მიმართულების თვალსაჩინო გამომხატველია (იხ. ჩვენი „ოცნებადღეული და ხალხოსანი ქართულ ლიტერატურაში“), მაინც წინააღმდეგარე შრომაში, რომელშიც ხალხოსან-მწერლების სპეციალური განილვა მოცემულია, არ შეგავკვს. ეს იმითაა გამოწვეული, რომ XIX საუკუნის ლიტერატურის განვითარების სწორი გაგებისათვის, ჩვენი სქემის მიხედვით, ყაზბეგი განხილული იქნება შემდეგ ნაწილში — მთის მწერალთა ჯგუფში.

იქნა. მაგი მიზანი იყო ხალხის ცხოვრებასთან ახლო მისვლა, შესწავლა და აღნიშვნა ასახვა მისი ცხოვრების იმ თვისებათა და მოვლენათა, რომელნიც გაუმადლარ წურბილასავე მოჰკიდებიან ხალხის ორგანიზმს და უსპობენ მას გაჯანსაღების საშუალებას. ეს „ხალხის მოკეთებები“ აგრეთვე ცდილობდნენ გამოეძებნათ და დაენახებინათ ის საშუალებანი, რომელნიც საჭირონი იყვნენ მისი ცხოვრების გამოფხიზლებისათვის, ამოქმედებისათვის, გადახალისებისათვის.

აკი ამ მიზნით ვატაცებული ჩვენი ხალხოსნების ჯერ მცირე, შემდეგ კი კარგა მოზრდილი ჯგუფი 70—80 წლების უღელტეხილზე გადის ხალხში, როგორც თავისი პრაქტიკული მოღვაწეობით, იაე თავისი ლიტერატურული შემოქმედებით, ყველასათვის და უპირველესად მშრომელთათვის ახალი ადანიანური ცხოვრების მქადაგებლად.

ხალხოსანთა სულისკვეთებას, მისწრაფებას და მათ გამომწვევ მზებებს ნიკო ლომოური მშვენივრად გვიჩატავს თავის მოთხრობაში „გიგო ღრუბელაშვილი“.

გიგო ღრუბელაშვილი ტიპია ვატაცებული ხალხოსნისა, რომლის ფიქრი და გონება ხალხის ბედს მკიდროდ გადაჰკიდებია და მის ქირისუფლად შექმნილა. „მას წარმოუდგა,—გადმოგვეცემს ღრუბელაშვილის სულისკვეთებას. ავტორი,—საცოდავი ქობახები, რომლებშიაც მცხოვრებნი ამ სოფლებისა წვითა და დაგვით ათრევედენ თავიანთი სიცოცხლის მწარე დღეებსა. ის ცხადად ხედავდა გლეხკაცის განუზომელ სიღარიბეს, მის დავრდომილობას, მისი აზრისა, გრძობისა და გონების დაუძღურებას. ხედავდა მის გამუდმებულ მძიმე ჯაფასა, რომლისაგან იგი ჯანითა და აგებულობით სუსტდებოდა, წრიოკდებოდა და გადაშენების საზარელ უფსკრულს უახლოვდებოდა. შემდეგ მას გადაეშალა წინ საზიზლარი სურათი იმ ავაზაკთა კრებისა, ოპოელნიც მთელი თავიანთი მეცადინეობით ხელს უწყობენ მუშა კაცის უბედურებასა, მის დაჩაგვრას და მიწასთან გასწორებასა. ბოლოს მას წარმოუდგა ის შავბნელი გარემოებანი, რომელთაც დაბადეს ქვეყნად, ერთის მხრივ, ეხლანდელი მშიერ-მწყურვალნი გლეხკაცი; ხოლო, მეორეს მხრივ, მასი ოფლისა და სისხლის მსველი, მისი მკამელა ორუფხა ნადირი...“

„არა, არა,—დაიძახა გიგომ ხმამაღლა,—საქმე ძრიელ ცუდათ მიდის. ასე რომ ვაგრძელებს კიდევ ოციოდე წელიწადს, ხალხი სრულად დაეცემა, სასუებას დაჰკარგავს; სიღარიბე და უსამართლობა სამუდამოთ ბოლოს მოუღებენ მას. დაე, რაც მოსახდენია მოხ-

დეს. მე უნდა მივეშველო ხალხსა, ძმურად გვერდში ამოვუდგე და მის ფეხზე წამოყენებას შევეწირო მთელი ჩემი სიცოცხლე“¹⁾)

ამ ნაწყვეტში და მთლიანად ხსენებულ ნაწარმოებში ნიკოლოზოური მეტად მკვეთრად იძლევა არა მარტო ჩვენი ხალხოსნური მიმართულების გამომწვევე მიზეზს, მის მიზანსა და სამოქმედო გეგმასა, არამედ საერთოდ ხალხოსნობისაც. ხალხოსანთა იმ დეკლარაციას თავისუფლად ხელს მოაწერდენ არა მარტო ქართველი, არამედ რუსი ხალხოსნებიც.

აი ასეთი მიზნისა და გეგმის განხორციელებისათვის ხალხოსნებმა გამოიყენეს „ხალხში სიარულიც“, ჟურნალიც და მხატვრული შემოქმედებაც, განსაკუთრებით 70—80 წლებში.

1883 წლიდან რუსეთში და მასთან დაკავშირებით საქართველოშიც თანდათან იწყება ხალხოსნური იდეოლოგიისა და ორგანიზაციების დეკადანსი. ეს დაკავშირებულია ალექსანდრე III მეფობაში გაძლიერებულ რეაქციასთან. მაგრამ ხალხოსანთა მიმართულების დეკადანსი ძირითადად გამოწვეულია კაპიტალიზმის სწრაფი განვითარებით. კაპიტალიზმის განვითარების ნიადაგზე გართულბულ სოციალ-ეკონომიურ ცხოვრებას ხალხოსნებმა სათანადოდ ვეღარ აართვეს ალლო.

80-იანი წლებიდან რუსეთში (80-იანი წლების დამლევს საქართველოში) განვითარდა ახალი იდეოლოგია (მარქსიზმი), რომელმაც კაპიტალისტური განვითარების საფუძველზე შექმნილი სოციალ-ეკონომიური ცხოვრების ბუნების სწორი გაგება მოისურვა და თავისი მსოფლმხედველობის შესაფერი სამოქმედო პროგრამის გამოშვებებს შეუდგა.

ხალხოსნურმა მიმართულებამ და ორგანიზაციებმა როგორც რუსეთში, ისე საქართველოში თანდათან მარქსისტულ მიმართულებასა და ორგანიზაციებს დაუთმეს სამოღვაწეო ასპარეზი.

90-იანი წლებისათვის ხალხოსნური მიმართულება საქართველოში დაიშალა: ხალხოსნების ერთი ნაწილი (უმეტესი) წავიდა „ნიკერია“ — „მომამბის“ ჯგუფთან, ნაწილიც „ქვალში“ მომუშავე ახალ — „მესამე დასთან“ — ლეგალურ მარქსიზმთან მივიდა.

1) ნიკოლოზოური — გოგია ღრუბელაშვილი, გვ. 138—139.

ხალხოსნების მხატვრული შემოქმედება

ხალხოსნების მოღვაწეობამ, როგორც ორგანიზებული მემართულების გამოხატველმა, თავისი მოქმედება სისრულითა და სიმახვილით გაშალა ალექსანდრე II მეფობაში რეაქციის გაძლიერებიდან (1866 წ. კარაკოზოვის გასროლის შემდეგ). აქიდან რუსეთის საზოგადოებრივი ცხოვრება და აზროვნება უფრო გამახვილებული წინააღმდეგობით განვითარდა: თანდათან საგრძნობი და თვალსაჩინო სისწრაფით ძლიერდება, როგორც მთავრობის მხრით რეაქცია, თეთრი ტერორი, აგრეთვე მოწინავე საზოგადოების რევოლუციონური მოძრაობა, ტერორი, რომელსაც ხალხოსნები განსაკუთრებით 70-იან წლებში ასეთი თავგანწირვით აწარმოებდნენ.

ასეთი საშინელი რეაქციის პერიოდში: ხალხოსნებმა თავისი მიზნების განსახორციელებლად საჭირო და სასარგებლო იარაღად მიიჩნიეს მწერლობაც და კერძოდ მხატვრული შემოქმედება.

ჩვენი ხალხოსნები მწერლობის მნიშვნელობისა და დანიშნულების გაგებაში პირმო შვილები არიან რუსეთის 60—70-იანი წლების საზოგადოებრივი აზროვნებისა. ისინი ადამიანის მოღვაწეობას, მეცნიერებას, ხელოვნებას და კერძოდ ლიტერატურას უტილიტარულ მიზნებს უსახავენ. ლიტერატურა, ხალხოსნების შეხედულებით, იარაღია, რომლითაც ისინი უნდა ებრძოდნენ ძველ, დრომოკმულ ცხოვრების პირობებს, ახალი ცხოვრების ყველა შემთავრებელ მოვლენას. ხალხოსნების შეხედულებით, ლიტერატურა მათ უნდა დაეხმაროს ახალი ცხოვრების გზის გაკვალვაში. „ეძიეთ ახალი იდეალები კაცობრიობის ბრძოლაში თავისუფლებისათვის... აი აქ უნდა იყოს ახლანდელი ხელმძღვანელი აზრი ხელოვნებისათვის“ — ამბობს ა. გერცენი. და თითქოს ის ერთგვარ ბიძგს აძლევს იმ შეხედულებას, რომელიც 60-იანი წლებიდან საფუძველად დაედვა რუსეთის საზოგადოების მოწინავე ნაწილის აზროვნებას. სწორედ ამ მისწრაფებათა საფუძველებზე, რასაკვირველია, უფრო რადიკალურზე გაიშალა ნ. ჩერნიშევსკის თეორიუ-

ლი შეხედულებანი ხელოვნებაზე („Эстетические отношения искусства к действительности“). ამ საფუძველზე 60-იანი წლების საუკეთესო მოღვაწეებმა: ნ. დობროლოვოვმა, დ. პისარევიჩმა, ნ. ნეკრასოვმა, სალტიკოვ-შჩედრინმა და სხვებმა განავითარეს თავისი შინაარსიანი და იდეური მოღვაწეობა.

მწერლის მოღვაწეობას ნ. ნეკრასოვი, ლიტერატურაში ხალხოსნური მიმართულების ერთ-ერთი საუკეთესო გამომხატველი, ასე განმარტავს:

„Служи не славе, не искусству,
Для блага ближнего живи,
Свой гений подчиняя чувству
Всеобнимающей любви“.

როგორც თავის ადგილზე (ჩვენი „ახალი ქართველი ლიტერატურა“, ტ. II) დავინახეთ, უტილიტარული შეხედულება პოეტურ შემოქმედებაზე ქართულ ლიტერატურაში პირველად თერგდალეულებმა შემოიტანეს. თერგდალეულნიც შეეცადნენ თავიანთი პოეტური ნიჭი გამოეყენებიათ მოძმის საკეთილდღეოდ, რომ მათ ჩონგურს ორხმოვნად ეძღერა: მათ ჩონგური მისთვის უნდათ „რომ დაჩაგრულს მის სიმღერით თვალს ცრემლები უშრებოდეს, და მჩაგვრელს კი გულში ძგერით ისარივით ესობოდეს“.¹⁾

რასაკვირველია, მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ის გარემოება, რომ იდეოლოგიურად ჩვენ თერგდალეულებსა, და 50-იანი წლების რუს მოღვაწეთა (ჩერნიშევსკის, დობროლოვოვის და მათთანებს) შორის ძირითადი განსხვავებაა.

უტილიტარული შეხედულება თერგდალეულ მწერალთა შემოქმედებაში თავისი ძალით, შემბორკავი ხასიათითა და შედეგებით ისეთი თვალსაჩინო არ იყო, როგორც ხალხოსან მწერალთა მოღვაწეობაში. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. ეს მოვლენა შეიძლება აიხსნებოდეს შემდეგი გარემოებით: 1) თერგდალეული მწერლები წარმოშობით დარღვეული თავად-აზნაურობის კლასიდან გამოდიან. ეს ჯგუფი ამ კლასის რღვევის პროცესში შინადაჯგუფების ერთ-ერთი სახეა, რომელიც ძველის დამცველ კონსერვატორულ ნაწილს თუმცა ეწინააღმდეგება, მაგრამ მისი კლასობრივი ბუნებისაგან სავსებით მაინც ვერ თავისუფლდება. ჯერ კიდევ ცხოვრების ასპარეზე ძალა უფლების მქონე, თუმცა ძალიან დაძაბუნებული, კლასი, თავად აზნაურობა თავისი ესტეტიზაციის მიდრეკილებით თერგდალეულებზეც, რასაკვირველია, ავრცელებდა თავის გავლენას. 2) თერგდალეულთა წარმომადგენელნი ლიტერატურაში — ილია ქავჭავაძე და აკაკი წერეთელი (სხვაებზე ეს არ ითქმის) დიდი პოეტური ნიჭით იყვნენ დაჯილდოებულნი. მიუხედავად იმისა, რომ

¹⁾ აკაკი წერეთელი — ჩონგური.

სარგებლიანობისა და აზრის უპირატესობის პრინციპი ელინთავს ილიასა და აკაკის შემოქმედებას, მათი შემოქმედება მაინც ხშირად მძლავრი და ფარსო მხატვრული სახეების საშუალებით იშლება მკითხველის წინ. ეს ორი გარემოება ანელებს იმ უტილიტარობას, რომელიც მათ პოეტურ მოღვაწეობაშიც მთავარი მამოძრავებელი ძალაა.

მაგალითისათვის მოვატანოთ რამდენიმე ნაწყვეტი:

„ერთ ბედ ქვეშა ვართ, ლაბავ, მე და შენ,
წილად გვარგუნეს შავი მიწა ჩვენ,
ერთგულად ვკიმოთ ქაპანი ჩვენი,
უსიხარულოდ დავლიოთ დღენი...“

შენ პირუტყვი ხარ და მე მეტყველი?...
ეგ, ჩემო ლაბავ, ნუ შეგშურდება...
რად მინდა ხმალი, თუნდ იყოს ჰკრელი,
თუ სიმართლისთვის დამიჩლუნგდება?

მე ჩემის კირის, ჩემის წუხილის,
ჩემის კაცობის გულის დუღილის
სიტყვანი გულში მებადებიან,
მაგრამ გულშივე უხმოდ კვდებიან.
შენ ვერ ზაოგებ მეტყველის ტანჯვას,
როცა სიტყვასა მართალს გულში ჰკლავს...
აქ მენდე, ლაბავ, ჩემი უღელი
შენს უღელზედა უფროა ძნელი“.¹⁾

ილია ქავჭავაძის ეს ლექსი თითქმის მთლიანად მხოლოდ სარგებლიანობის პრინციპზეა აგებული. პოეტს მიზნადა აქვს გამოხატოს მასში პროტესტი გლეხკაცის დაბეჩავებული მდგომარეობისადმი და მისი დაუძლეველი ნდობა ადამიანური ცხოვრებისა. ამ ლექსში ყოველი სიტყვა, ყოველი სახე წინასწარ განზრახული მიზნითა და აზრითაა გამოწვეული. მაგრამ პოეტის დიდმა მხატვრულმა ინტუიციამ ინდივიდუალური პოეტური გასაქანით გაანელა და დაიცვა თავისი შემოქმედება უტილიტარობის უკიდურესობისაგან. ასეთი მხატვრული სახეობითაა აღბეჭდილი ილია ქავჭავაძის „მგზავრის წერილები“, „განდევილი“, „კაცია ადამიანი?!“, „ოთარაანთ ქვრივი“ და სხვა.²⁾

¹⁾ ილია ქავჭავაძე—გუთნის დედა—ტ. I, გვ. 33—34.

²⁾ იმ. მის. ხანდუქელი—ახალი ქართული ლიტერატურა, ტ. II, გვ. 254—351.

მართალია, ილია ქავეკავაძე, აზრისა და სარგებლიანობისადმი სამსახურით გატაცებული, ხანდახან ამძიმებს და ზომაზე მეტადაც ამძიმებს თავის პოეტურ შემოქმედებას; ალაგალაგ მის შემოქმედებას ნაძალადეობაც კი ემჩნევა და, ძალიანაც ემჩნევა (უფრო კი ლექსს), მაგრამ დიდი ნიჭი პოეტისა თავს ართმევს უტილიტარული შეხედულებით გამოწვეულ ტენდენციას, პოეტური ილუზიის ქვეყანაში აყავს მკითხველი, თუმცა კი მიწას არასოდეს არც თვითონ შორდება და არც მკითხველს აშორებს. ეს, რასაკვირველია, მაჩვენებელია ილიაზე ეპოქის დიდი გავლენისა. თანდათან ეს მის მოქმედებაში ნელდება.

ესევე უნდა ითქვას აკაკი წერეთელზე და ც. მასში პოეტური ცეცხლი და აღმაფრენა უდაოდ ძლიერია; ენა, და ლექსი მისი მკვირცხლია და მსუბუქი:

„ამაღლით, გრძობავ, გონებავ...

ასცილდით მზეს და მთვარესა...

შეუკავშირდით ვარსკვლავებს,

მოციმციმ მოელვარესა.

შეიტყვეთ საიდუმლობა

ზეციურ ტკბილი ხმებისა

და შეისწავლეთ კანონი

იმათი შეთანხმებისა.

მე მაშინ მხოლოდ გაუბედავ,

ხელი შეეახო ჩონგურსა*

და მწარე ზარი ამ ქვეყნის

შეერთო იმ ქვეყნის ზევსურსა.

რომ მეც გალობით, გედივით,

დავაგლო ქვეყნის საზღვარი,

ჩავდნე ჩემსავე ჰანგებში

და გავქრე როგორც ლამპარი“.¹⁾

მგოსანს მისთვის უნდა პოეტური აღმაფრენა, იმისათვის ეტრფის მას, რომ ასცილდეს მზესა და მთვარეს, შეუკავშირდეს ვარსკვლავებს, რომ შეიტყოს საიდუმლოება „ზეციურ ტკბილი ხმებისა“, შეისწავლოს კანონი „იმათი შეთანხმებისა“. ყველა ეს აკაკი წერეთელს მისთვის უნდა, რომ მაშინ მან აილოს ჩონგური და მწარე ზარი ამ ქვეყნისა შეუერთოს იმ ქვეყნის ზევსურსა“... ცხადია, პოეტი მარტო ტკბილ ხმათათვის არ აელერებს თავისი ჩონგურის სიმებს.

¹⁾ აკაკი წერეთელი — ნათელა — ტ. II, გვ. 253.

საკმარისია მოვიგონოთ აკაკის „სულიკო“, „თავო ჩემო“, „აღმართ აღმართ“ და მრავალი სხვა მისი ლირიკული და ეპიკური ნაწარმოები, რომ ზემოგამოთქმული აზრის ქეზმარტივბაში დაერწმუნდეთ.

თუ თერგდალეულ მწერალთა საუკეთესო წარმომადგენლებმა მაინც თავი დააღწიეს მათ მიერვე წამოყენებული უტილიტარიზმის უკიდურესობას და მხატვრებადაც (დიდ მხატვრებადაც, რომელთაც დღესაც არ დაუკარგავთ თავიანთი დიდი მნიშვნელობა და მიმზიდველობა) შეიქმნენ ჩვენს ლიტერატურაში, ამისივე თქმა არ შეგვიძლია ხალხოსანი მწერლების შესახებ. მათ შემოქმედებაში უტილიტარიზმმა უფრო მძლავრად გაიდგა ფესვი.

ეს გარემოება ძირითადში აიხსნება შემდეგით: ხალხოსნების უმეტესი ნაწილი თავისი სოციალური წარმოშობით „რაზნოჩინეცია“, ხალხის ცხოვრების ნაცარტუტაში, სიღარიბესა და დაჩაგრულობაში აღზრდილი და გამოვლილი. მან, მუდამ ადამიანური ცხოვრების წრის გარეთ მყოფმა, დამცირებულმა, სხვისი ნასუფრალით მცხოვრებმა, ახალი ცხოვრების პირობებით გამოფხიზლებულებმა მოინდომა ცხოვრება. ამისათვის მან ყველაფერი უკუაგდო, რაც უშუალოდ ასეთი ცხოვრების მოპოებას არ ემსახურებოდა. აი ამგვარმა სულიერმა განწყობილებამ ჩვენი რაზნოჩინეცი — ხალხოსანი გადააგდო უტილიტარიზმის უკიდურესობაში. ეს უკიდურესობა ყველას ერთად და ყოველს მათგანს (კალკ-კალკე მძლავრად ამჩნევია.

ხალხოსნების შეხედულობით, „მწერლობა არის ექიმობა მთელი ხალხის ავადმყოფობისა, როგორც მედიცინა კაცის ავადმყოფობისა“. ¹⁾

ყურნალი „იმედიც“ მთლიანად, თავიდან ბოლომდის ასეთი შეხედულობით არის გაქდენთილი და ცდილობს ცხოვრებაში ურყევად გაატაროს ის. „ყოველი მწერლობის დანიშნულება, — წერს „იმედის“ საპროგრამო წერილში სტ. კრელაშვილი — იმაში უნდა მდგომარეობდეს, რომ იგი თვალმ-გაფაციცებული ჩაიყურებოდეს ცხოვრებაში, სულგანაბული ყურს უგდებდეს იმის ჩარხის ტრიალს, ეფარებოდეს და ესარჩლებოდეს ყველა საკეთილო ფეხის გადადგმას, დაუღალავად ებრძოდეს და წიხლსა კრავდეს ყოველ სიბოროტეს და ძავენე შეცთომილებას, მწერლობა, რომელიც დაუძინებლივ არა წინამძღვრობს ასეთი შეხედულებით თავის მოვალეობაზე, არის უმნიშვნელო, ფუჭი და ქიანი“. ²⁾

¹⁾ სტ. კრელაშვილი — ქართული მწერლობა — „იმედი“, 1981 წ. № 1, გვ. 99.

²⁾ იქვე — გვ. 81.

ასეთსავე შეედრულებას გამოთქვამენ ჟურნალი „იმედის“ სხვა თანამშრომელნიც, რომელთა შეხედრულებით, ლიტერატურა ხალხის კეთილდღეობის, სარგებლობის მოძრანი საშუალებაა. „მწერლობამ, — წერს ჟურნალი „იმედის“ რედაქტორი მიხ. გერგენიძე, — უნდა გაუსწოროს ხალხს ხასიათი, უჩვენოს მას მისი ნაკლულევიანებები და მათგან განმათავისუფლებელი საშუალებები“.¹)

ასეთივე აზრი გამოთქვა ქართველი ხალხოსნების ერთ-ერთმა საუკეთესო წარმომადგენელმა გ. მათიაშვილმა, რომელიც, გაუჟვავარია, რა უომ გამოვიდა მეტად საგულისხიერო, შეიძლება ითქვას ჩვენ ხალხოსანთა საპროგრამო სტატიით „ივერიაში“ და არა „იმედში“. ეს გარეპოება მით უფრო გვაკვირვებს, რომ გ. მათიაშვილი ამ სტატიაში „წერილი ჩვენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა მიმართ,“ თუმცა რბილსა და მორიდებულს, მაგრამ მაინც კრიტიკას უკეთებს „ივერიის“ და „დროების“ მესვეურთა მოღვაწეობას. „ლიტერატურა, — წერს ის, — უნდა შეიქმნეს უპირველეს ყოვლისა სახალხო ლიტერატურად. უკეთუ გვსურს, რომ მას ჰქონდეს გავლენა, ძლიერება, ფასი და მნიშვნელობა ჩვენი ქვეყნის საქმეების და საგნების გადაწყვეტის დროს. მხოლოდ ეს მაშინ მოხდება, როცა ლიტერატურა ერთად ერთს ნამდვილს გზას და ქვეშაირიტს მიმართულებას დაადგება, როცა იგი მიიღებს პატივსადაში ხალხის სურვილს და, რაც უფრო პირველია, დაიცავს მის ინტერესებს, ე. ი. ლიტერატურის მიერ ზშირად და უმთავრესად წამოყენებული იქნება საასპარეზოდ ხალხის გულის მომგები საგნები ეკონომიური და საზოგადოებრივი საქმეების“.²)

ასეთს გარკვეულსა და, შეიძლება ითქვას, განსაზღვრულს დანიშნულებასა და მიზანს უყენებენ ხალხოსნები მხატვრულ ლიტერატურას. და მართლაც, ლიტერატურა და თავიანთი ლიტერატურული ნიჭი ხალხოსნებმა გამოიყენეს, როგორც ბრძოლის საშუალება, რათა შეეტანათ სხივი და ნდობა ცოდნისა, განათლებისა, წინსვლელობისა, ადამიანური ცხოვრების უფლებების მოპოებისა წყვედიადით მოცული, დაჩაგრული, დამონებული ხალხის მოდუნებულ და ჩამორჩენილ ცხოვრებაში. ხალხოსან-მწერალთა შემოქმედება ბუნებრივი გარგძელება იყო მათი პრაქტიკული და იდეოლოგიური ბრძოლისა და მოქმედებისა.

ნიკოლოზოური, თავის მოთხრობაში „გიგო, ღრუბელა-ველი“, ხალხოსნებისათვის მეტად დამახასიათებელ შეხედრულებას ჩაურთავს.

¹) მიხ. გერგენიძე — ერთი ჩვენი მწერლების სენი — „იმედი“, 1881 წ. № 2 გვ. 89.

²) გ. მათიაშვილი — წერილი ჩვენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა მიმართ — „იმედი“, 1882 წ. № 9, გვ. 24.

გიგო ღრუბელაშვილს მწერალი ალტაცებით ათქმევინებს ახალგაზრდა ქალისადმი შემდეგ (რასაკვირველია თავის) აზრს: „წელან ბუნების სიმშვენიერემ დაატკბო მთელი ჩენი არსება. მაშინ მზად ვიყავი: ეს სიმშვენიერე ღვთაებია გამოხატულებად მელვიარებინა და მისთვის მოწიწებით თაყვანი მეცა. მაგრამ ამ დროს ჩემმა მრავალმოწყალე ბედის ვარსკვლავმა გამომიშუქა, საჩქაროზე თვალები ამიხილა და მითხრა: რაც უნდა დახატული იყოს უსულდგმულო ბუნება, მაინც სულიერი მშვენიება მასზე დაშორებით მალა იდგება. და აი ახლა თქვენ წინ ვდგევარ და ხმამალა ვიძახი: თაყვანისცემა შე შევენის მხოლოდ მ მშვენიერებას, რომელშიაც დამკვიდრებულია სული ცხოველი“.¹⁾

ასე უყურებდენ ხელოვნებას და კერძოდ ლიტერატურას ხალხოსნები როგორც საქართველოში, ისე რუსეთშიც. სინამდვილეშიც ასეთი გამოყენება ჰქონდა პოეზიას მათ მოღვაწეობაში. რასაც ხალხოსნები, როგორც ჩვენში, ისე რუსეთში, პუბლიცისტური და პრაქტიკული მოღვაწეობის შემწეობით ვერ ახერხებდენ, იმის შევსებასა და განმტკიცებას ცდილობდენ მხატვრული შემოქმედების დახმარებით.

ხალხოსნების ამგვარმა სულიერმა განწყობილებამ და მხატვრულ შემოქმედებაზე, საერთოდ ხელოვნებაზე უკილიტარულმა შეხედულებამ თავისებური დალი დაასვა მათ ლიტერატურულ მოღვაწეობას.

მხატვრული ლიტერატურა 60-იანი წლებიდან (რუსეთში უფრო ადრეც) შეუსისხლხორცდა პუბლიცისტიკას — ეურნალისტიკას. მწერალი გამოდიოდა როგორც საზოგადო მოღვაწე, პედაგოგი, მკვლევარი. მოთხრობის პარალელურად ვითარდებოდა ფელეტონი, ფოზიოლოგიური ნარკვევი, საეურნალო „შენაერთები“ („СМЕСИ“), რომლებიც მკითხველს მხატვრულ ფორმებში აწვდიდა დროის შესაფერ მეცნიერულ, ეკონომიურ, ტექნიკურ, საყოფაცხოვრებო ცნობებს. აქ ხდება თავისებური შეზრდა პუბლიცისტიკისა ხელოვნებასთან და არა თანაარსებობა მწერლობის ორი სახისა.

ხალხოსანი მწერლები მხატვრულ ლიტერატურაში ჩენი ხალხის ყოფა-ცხოვრების „შეუფერავი“ ამსახველები არიან. გატაცებულნი ხალხის კეთილდღეობის იდეით, თავიანთ მხატვრულ შემოქმედებას ისინი ხშირად ისე უდგებიან, როგორც პუბლიცისტები. მხატვრული სა-

1) ნიკოლოზოვი — გიგო ღრუბელაშვილი — გვ. 142-143 ხ.ხი ჩენია.

ხეები მათ შემოქმედებაში ხშირად ახსნა-განმარტებით არის დაძენ-
ძილი (სოფ. მგალობლიშვილი, ნიკო ლომოური, ანტ.
ფურცელაძე, შაქრო და სხვანი).

ეს გარემოება, რასაკვირველია, ხალხოსან მწერალთა შემო-
ქმედებას მხატვრულობის მხრით ამდარებს. მათი შემოქმედების ეს
თვისება გამოწვეულია მით, რომ ხალხოსან-მწერლების თხზულე-
ბებში მოქალაქეობრივი ინტერესი სკარბობს მხატ-
ვრულს. ეს კიდევ აიხსნება მით, რომ თვით ავტორი უშუა-
ლოდ ჩაბმულია ცხოვრების მდინარებაში; უშუალო
მონაწილეა ცხოვრების პროცესისა. ის უპირველესად დაინტერესე-
ბულია გაერკვიოს, თვითონ და მკითხველსაც გაურ-
კვიოს ესა თუ ის საზოგადოებრივი მოვლენა. ამი-
ტომია, რომ ხალხოსანი-მწერლის პოეტური ასახვა შერეულია სოცი-
ალური ხასიათის პუბლიცისტურ მსჯელობაში. ხალხოსან მწერალ-
ში მოაზროვნე ხშირად ჩრდილავს მხატვარს. ხალხოსანი-მწერლის
შემოქმედებაში მხატვრული სახეები კი არ ირევიან,
არამედ უფრო ხალხის ცხოვრების მტკივნეული საკითხები.

ამ გარემოებამ გამოიწვია მათ შემოქმედებაში მხატვრობის
მხრით დაუმუშავებლობა: მშენიერი მაღალი პოეტური ნიჭითა და
აღმაფრენით შესრულებულ ალაგებთან ერთად გვხვდება მეტად მო-
საწყენი პუბლიცისტური ხასიათის მსჯელობა, რომელიც მდარე პოე-
ტური სახეებითაა შეხამებული. ხალხოსანი-მწერლისათვის ფორმა,
ნაწარმოების გარეგნული მხარე, მეორეხარისხოვანია, მთავარია
შინაარსი. ისინი არ ცდილობენ ენა დახვეწონ, ნაწარმოებში მო-
ცემული მხატვრული სახეები ლამაზ ლიტერატურულ ფორმაში ჩა-
მოაყალიბონ. მათ შემოქმედებას მხატვრობის მხრივ დაუდევრობა
ეტყობა. ეს მოვლენა ხალხოსანი მწერლების შემოქმედებაში მეტად
საგრძნობია. ასეთსავე მოვლენას ვხედავთ რუსეთის ლიტერატურის
ისტორიაშიც. ხალხოსანი მწერლები იქაც შემოქმედების პოეტური
მხრისადმი ერთგვარ დაუდევრობას იჩენენ (გლ. უსპენსკი,
ზლატოვრატსკი და სხვები). ამ გარემოებას ხშირად დიდი
პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული ხალხოსანი-მწერალი მეორე ხა-
რისხოვან მწერალთა ბანაკში გადმოჰყავს—ფორმისა და საერთოდ
მხატვრული სტილური ნიშნების თვალსაზრისით. ხალხოსან მწერ-
ლებს შემოქმედება მხატვრული მთლიანობის მხრით მოისუსტებს.
ცალკეული დეტალი და უმნიშვნელო სახეები ხშირად არაჩვეულებ-
რივადაა გაზრდილი და ძირითად იდეას ფარავს.

ეს აიხსნება ნაწილობრივ მაინც მწერალთა სოციალური მდგომარეობით. ისინი, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, ხალხის ცხოვრების დუხჭირში გამოსული, ხალხის შვილები იყვნენ. მათი გაღვიძებული შემოქმედების უდიდესი და უმტკივნეულებსი სურვილი, ნდობა და მისწრაფება გამოიხატებოდა შექმდე საკითხებში: როგორ უნდა მოტრიალდეს ცხოვრების ჩარხი, რომ ხალხმა აჯცილებელი მოთხოვნილებანი ადამიანური ცხოვრებისა მაინც დაიკმაყოფილოს? და ხალხოსანი-მწერლები, ხალხის ცხოვრების კირ-ვარამის ახლო მკოდნენი, უნდობლობითა და მტრულის თვალთ უყურებდენ ყველა მას, რაც ამ კირ-ვარამთან ცხოვრებას უშუალოდ არ ემსახურებოდა, რაც მას აცილებდა. აქიდან წარმოდგა მათი სურვილი: მხატვრულ აღმფრენასაც ხალხის ცხოვრების კირ-ვარამით მოქსოვილი ლაგამი ამოსდონ, რეალური ცხოვრების დუღილის გარეშე მოქმედი ოცნების დაუარულებელ სრაოლას არ მიჰყენენ, რადგანაც უკანასკნელს მწერალი რეალური ცხოვრების რკალს იქით გადაჰყავს.

ხალხოსანი-მწერლები მიწის შვილები არიან, ისინი მთელი არსებით მიჯაჭულნი არიან ცხოვრების ვაი-ვაგლახსა და მისგან განმთავისუფლებელ მისწრაფებას. მათ თავიანთი ჩანგი ხალხის გასაღვიძებელ, ასამოქმედებელ, დასარაზმავ მძლავრ საყვირად გადააქციეს; მათ, ცხოვრების ნაცარ-ტუტას დველფში გამოვლილთ, ყოველისავე მორთულობისა და ხელოვნების უცნობთ და მტერთ, უნდა შეექმნათ და სინამდვილეში შექმნეს კიდევ ლიტერატურული მიმართულება, რომელშიაც ხალხის შვილის სტიქიური ბუნების აღფრთოვანებითა და გატაცებით, მართალია, ზოგიერთ კონსერვატორულ მისწრაფებასთან ერთად, მძლავრადაა ჩაწნული ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე მფლობელნი მოწინავე მოქალაქეობრივი მისწრაფებანი. ხალხოსანი-მწერალთა მისწრაფებაში ერთი რამ აშკარაა: შერიგება არსებულთან შეუძლებელია, დამცირებული კაცობრიობის განთავისუფლებისათვის ბრძოლა აუცილებელია.

ხალხოსანთა მოღვაწეობის სწორედ ამ მეორე მხარეში—პროგრესულ-რევოლუციონურ-დემოკრატიულ მოქმედებაში—არის მათი ისტორიული მნიშვნელობა. ამაშივეა ხალხოსნური ლიტერატურის ძალა და ღირებულება.

ხალხოსანი-მწერლებმა მხატვრული ლიტერატურის საშუალებით მოახერხეს ფართო მასებში გაეტანათ ის, რის გატანაც მათ სხვა გზით ვერ შეძლეს და ვერც შეძლებდენ იმ მძიმე ობიექტურ პირობებში, რომლებშიც მათ მოუხდათ ცხოვრება და მოღვაწეობა.

ამიტომ გასაგებია ხალხოსანთა მხატვრული შემოქმედების სხვა სტილური ნიშნებიც. ხალხოსნებს არ აკმაყოფილებს სინამდვილის ფოტოგრაფიული აღწერა. ისინი მოითხოვენ ცხოვრების ღრმა შესწავლას (თუმცა მათ ცხოვრების განვითარების ნამდვილი გეზი ვერ გაიგეს) და ამ შესწავლიდან მხატვრული დასკვნების გამოტანას განზოგადოებული სახით. ხალხოსნები ცდილობენ მკითხველს მისცენ ცხოვრების კონკრეტული გამოკვლევა, მისდამი კრიტიკული დამოკიდებულება (ასეთია რუსი ხალხოსნები: გლ. უსპენსკი, ზლატოვარატსკი, ასეთები არიან ქართველებიც—ნიკო ლომოური, შაქრო, სოფ. მგალობლიშვილი და სხვანი).

ხალხოსნების უმრავლესობას ასასიათებს დიდი მხატვრული ძალა და უნარი ინდივიდუალური ხასიათების მოცემისა (მიხ. ასათიანი — „მე და ონისიმე“, შაქრო — „განთიადი“, „მარტიანთ პაპა“, სოფ. მგალობლიშვილი — „ჯორ-ზაქარა“, „და შეჰფიცეს“...). მაგრამ მასთან ერთად ეს ინდივიდუალური სახეები განზოგადოებულ ხასიათსაც ატარებენ (ნიკო ლომოური — „ვოგი ღრუბელაშვილი“, „ბედი. უბედურთა“ და სხვანი).

ხალხოსნები, გატაცებულნი მოქალაქეობრიობით, იდეურობით, ხშირად თავიანთ შემოქმედებაში ავტობიოგრაფიულ ხასიათს იძლევიან (შაქრო — „განთიადი“, ანტ. ფურცელაძე — „სამის თავგადასავალი“, „ვაი მართალთა“, ეკ. გაბაშვილი — „ფრთებ დაგლეჯილი“ და სხვა).

ამასთანავე დაკავშირებული ხალხოსნების შემოქმედების ზოგიერთი უნარიც — მემუარი, დღიური (სოფ. მგალობლიშვილი — „წარსულიდან“ შაქრო — „განთიადი“, ეკ. გაბაშვილი — „ეფროს დღიური“ და სხვანი).

ამით აიხსნება, რომ ხალხოსანი მწერლების განწყობილება მოვლენის აღწერაში, სურათის განვითარებაში ძალუმად იჭრება, ვნებიანობას იჩენს მოვლენის შეფასება-თანაგრძნობაში და სიძულვილში.

ხალხოსანი მწერლებისთვის ეს უნარი — მემუარი, მოგონება ჩვეულებრივი მოგონება კი არ არის ცხოვრებიდან განდგომილი მოღვაწისა, არამედ ცოცხალი გამოხატულებაა საზოგადოებრივი ცხოვრების საკირბოროტო საკითხისადმი მათი დამოკიდებულობისა. ხალხოსნები მოგონებას მიჰპართავდნენ, რადგანაც აულუბრყვილო გადმოცემის მიღმა მკითხველს აგრძნობინებდნენ საზოგადოებრივი მოვლენებით გამოწვეულ ტკივილებს. მაგრამ აქაც, ამ ინტიმურ გადმოცემაში ხალხოსანი-მწერლებს მოვლენის განზოგადოე-

ზის სურვილი არა სტოვებდათ (მიხ. ასათიანი— „მე და ონისი-
მე“, სოფ. მგალობლიშვილი— „წარსულიდან“ და სხვანი).

გარდა მოგონებისა, ხალხოსნები თავიანთ შემოქმედებაში იყენებდნენ კიდევ შემდეგ ქანრებს: სოციალური როქანი, მოთხრობა (ნიკო ლომოური, სოფ. მგალობლიშვილი, ეკ. გაბა-
შვილი, ანტ. ფურცელაძე და სხვანი). მოგზაურობა-ნარკვევი (შაქრო, მიხ. ასათიანი). საყოფაცხოვრებო ლექსები (ნიკო ლომოური, ი. დავითაშვილი, ანტ. ფურცელაძე). ლექსი-სიმღერა, რევოლუციონური-დემოკრატიული განწყობილებით (მიხ. ასათიანი, ი. დავითაშვილი, ანტ. ფურცელაძე). ყველგან ხალხოსანი მწერლები ამქლავებენ ხალხის მდგომარეობის კარგ ცოდნას და გულწრფელ მისწრაფებას აღებული საკირობოროტო მღელვარე თემები ხალხის საკეთილდღეოდ გადაწყვიტონ. და თუ ისინი ამ საკითხების სწორ გადაწყვეტას ხანდახან ვერ იძლევიან, ამისი მიზეზი მათი წვრილბურჟუაზიული მსოფლმხედველობის ორმაგ ბუნებაშია—კონსერვატორულ-პროგრესულში. სუბიექტურად კი მათი განწყობილება უდაოდ, გულწრფელად ხალხის საკეთილდღეოა.

ხალხოსანი-მწერლების მხატვრული შემოქმედების ავტობიო-
გრაფიულობით აიხსნება მათი შემდეგი ძირითადი სტი-
ლური ნიშანიც. იდეურობით დატვირთულ ხალხოსანთა მხატვრული შემოქმედების ცენტრალური სახეა—მთავარი მოქმედი პირი—გმირი. ეს გმირი, ჩვეულებრივ, მოცემულია როგორც ნიშნუ-
ში იდეალური მოღვაწისა, რომელიც ხასიათდება საზოგადოებრივი ტკივილებითა და მათდამი თავდავიწყებითი სამსახურით. ავტობიო-
გრაფიულნი, სუბიექტური არიან ხალხოსანი-მწერალთა შემოქმედე-
ბაში ხალხში მოსიარულენი, ე. წ. ერთობის ან ახალი კაცები (შაქრო—სიმნო, პოლე, სოფ. მგალობლიშვილი—ილიკო მშველიძე, მიხ. ასათიანი—ონისიმე, ეკ. გაბაშვილი—ინო ნაკეთიაშვილი, ანტ. ფურცელაძე—სვიმონ ბადლაძე, ბესარიონ ვარგისაშვილი და სხვანი).

ეს მოვლენა შემდეგით შეიძლება აიხსნას. ხალხოსნებმა, მიუ-
ხედავად მათი ხალხში და ხალხისათვის გმირული მოღვაწეობისა, მაინც ვერ შეძლეს ხალხთან მკიდრო კავშირის გაბმა. ვლ. ლე-
ნინი ამბობს: „ხალხოსნების თეორია არსებითად არ იყო რევო-
ლუციონური თეორია და მათ ვერ მოახერხეს თავიანთი მოძრაობა დაეკავშირებინათ რევოლუციონური, კაპიტალისტური საზოგადოე-
ბის შიგნით არსებულ კლასობრივ ბრძოლასთან. ამიტომ მათ ასე
წინ წამოსწიეს „გმირი“. მწერალი-რევოლუციონერის ხალხის მოძრა-

ობისაგან ამ გათიშვაში, ამ მარტოობაშია მიზეზები, რომ ხალხოსანი მწერალი იდეურ-აგიტაციურ მისწრაფებებს ასახიერებს თავისი განვლილი პირადი ცხოვრებისა და ტკივილების გზის გამოხატვით, ვინაიდან მისთვის საზოგადოებრივი განვითარების სხვა გზა არც არსებობდა.

ხალხოსნების მხატვრულ შემოქმედებას, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, უღიწთავდა იდეურობა, — გლეხის მიუღებელი აწმყო ცხოვრების ასახვა და მისი უკეთესი მომავლისათვის გადაუღებელი ბრძოლა. ყველა და ყველაფერი ხალხოსან-მწერლებს, როგორც დავინახეთ, ამისათვის ჰქონდათ გამოყენებული.

ხალხოსან-მწერალთა მხატვრული შემოქმედების საერთო თავისებურ სტილურ ნიშნებში უნდა აღინიშნოს კიდევ ბუნების — პეიზაჟის გამოყენება. ბუნება ხალხოსან-მწერლებს გამოყენებული აქვთ არა როგორც მზერის საგანი, არამედ, როგორც ფონი, რომელზედაც იშლება გლეხკაცის ყოველდღიური მძიმე შრომა. ბუნება გააზრებულა გლეხის მთლიან ცხოვრებაში, მისტიკისა და ესტეტიზაციის გარეშე. ბუნების აღწერაში ხშირად გამოყენებული აქვთ ეტნოგრაფიული მასალა (ნიკო ლომოური, შაქრო, სოფ. მგალობლიშვილი და სხვანი).

ამის გარდა, ხალხოსან-მწერლების დიდი დამსახურება მდგომარეობს ლიტერატურული ენის გახალხურებაში. ენის გახალხურების ისტორია ჩვენს ლიტერატურაში გ. ერისთავიდან იწყება. 60-იანი წლების მოღვაწეებმა უდაოდ ამ დიდ საქმეში თავიანთი დიდ წვლილი შეიტანეს. ხალხოსნებს ამ მიმართულებითაც თავისებურება ახასიათებთ. მათ ლიტერატურაში განამტკიცეს ჩვეულებრივი, შეუფერავი ხალხური დიალექტი თავისი მაგარი, კორძიანი აღნაგობით და გამოთქმებით. ხალხოსნების ენა შეეფერებოდა ამოცანებს რევოლუციონური დემოკრატიისა, რომელიც იღვიძებდა და თავის ახს თხოულობდა. ხალხოსნურმა ლიტერატურულმა ენამაც გააფართოვა ლიტერატურის ვიწრო ჩარჩოები. მათ შემოქმედებაში არ არის ხელოვნურობა. გლეხკაცი, მშრომელი არ ლაპარაკობს დახვეწილი, სტილიზებული ენით, როგორც ეს წინა პერიოდის მწერლებს და თვით თერგდალეულთაც სჩევოდათ. ხალხოსანთა პოეტური ქმედება მძიმე ცხოვრების პირობებში ამეტყველდა ლალი გლეხური ენით. ამაშია მათი შემოქმედების ერთ-ერთი თავისებური და მასთან ერთად დადებითი მოვლენა.

ამასთან დაკავშირებით ხალხოსნები ჰქმნიან ლიტერატურას, როგორც საშუალებას თავიანთი მისწრაფებების პოპულა-

რ ი ზ ა ც ი ა - ა გ ი ტ ა ც ი ის ა თ ვ ი ს . ისინი თავიანთ ლიტერატურის დანიშნულებას ხედავენ ხალხის გონებრივ და ზნეობრივ გაფხიზლება-გათვითცნობიერებაში. ამიტომ ცდილობენ ისეთი ენითა და სტილით სწერონ, რომ მათი ლიტერატურა მასებისათვის ადვილად გასაგები გახდეს. ყველა ზემოაღნიშნული სტილური ნიშანი სწორედ ამ მიზანდასახულობით აიხსნება.

გარდა აღნიშნულისა, ხალხოსნები ამავე მიზნისათვის თავიანთი შემოქმედების გასადავებას შემდეგი მომენტებით ცდილობენ. გ მ ი რ ი — მოქმედი პირი, რომელიც ხალხოსანთა შემოქმედებაში ცენტრალურ როლს თამაშობს, რომ მკითხველისათვის ადვილი გასაგები გახდეს, ავტორი მას ისეთს სათაურს აძლევს, რომ მკითხველმა ადვილად აითვისოს გმირის ბუნება და მისდამი მწერლის დამოკიდებულება, მაგ. ე შ მ ა კ უ რ ა შ ვ ი ლ ი , ბ ლ უ ნ ძ ე ლ ა შ ვ ი ლ ი („ლამის მეხრე ცეცო“), მ ა ი ა ლ ა რ ი ბ ა შ ვ ი ლ ი („დღდა მაია“), ა რ ა შ ე ნ დ ა შ ვ ი ლ ი („ალი“), ყ ლ ა პ ი ა შ ვ ი ლ ი , ხ მ ა მ ა ლ ა ლ ა შ ვ ი ლ ი („ბედი უბედურთა“), თ ა ვ ბ რ უ ა ძ ე („კონა“), ლ უ ა რ ს ა ბ . ც ხ ო ნ ე ბ ა შ ვ ი ლ ი , ვ ე რ ა მ ა ც დ ე რ ა შ ვ ი ლ ი („ლუარსაბმა ცოლი შეერთო“) და სხვა მრავალი.

ვინაიდან ცენზურული პირობები ხალხოსნების პოეტურ შემოქმედებას თავიანთი ზრახვების გატანისათვის გასაქანს არ აძლევდა, ისინი იძულებულნი იყვნენ მიემართათ სიმბოლოსა და ალეგორიისათვის. მაგ. ნიკო ლომოური („გიგო ღრუბელა-შვილი“, „ყოველის მხრიდან“). მართალია, ეს ალეგორიები და სიმბოლოები ხშირად პოეტურის თვალსაზრისით უხეშია, მეტად გამკვირვალეა, სუსტია, მაგრამ, სამაგიეროდ სწორია, მწერლის აზრს ადვილად ეუბნება მკითხველს და ხალხოსნებიც ხომ უმთავრესად ამით იყვნენ დაინტერესებულნი.

ამავე გზით აიხსნება ის გარემოებაც, რომ ხალხოსანი მწერლების შემოქმედება კომპოზიციურად მარტივია, მწერალი არ ცდილობს მკითხველის ფანტაზია და ათვისებითი ალლო რთული ტეხილი მიმართულებით აამოძრაოს. არა, ის პირდაპირ მიდის და, როგორც კარგი პედაგოგი, ცდილობს თავისი განცდები მარტივად, სწორად და უშუალოდ გააგებინოს მკითხველს და გადასცეს მას.

ასეთივეა მათი შემოქმედების ფაბულური განვითარება. ხალხოსანი მწერალი თავს არ იმტვრევს მასზე, რომ კვანძის შექვრა, მისი განვითარება და გახსნა, რაღაც არაჩვეულებრივი მიმართულებით განავითაროს. არა, ის პირდაპირ, მარტივი ხერხებით მიდის.

მას ყოველთვის განუყრელად მხედველობაში თავისი მასიური მკითხველი ჰყავს. ის იძლევა სინამდვილის უშუალო გადმოცემას ისე როგორც თვით ხედავს, განიცდის და უნდა მკითხველსაც განაცდევინოს.

ხალხოსანი მწერლების ასეთ დამოკიდებულებას მოხდენილად და ზედმიწევნით სწორად გამოხატავს შაქრო თავის მოთხრობა „ბედნიერი კუნძულის“ დასასრულში: „...ესე მკითხველო, მგონი ჯავრობ—რაზე დავწერე ამტენი—მირე დაულაგებლივ—აუკონაიო... რა ვქნათ, ბიძია, მე გასართობათ არცა ვწერ, ვწერ იმას, რაც ვნახე—ვწერ იმას, რასაც ყოველ ნაბიჯზე ნახავ ჩვენ სოფელში. ეხლა შენი და ჩემი ვალია შევაერთოთ ეს ამოდენა ხალხბაილად, დასკვნა გამოვიყვანოთ“...

ასეთია საერთო მიმართულება და სტილური ნიშნები ხალხოსნური ლიტერატურისა, რომელმაც თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა და საგრძნობი კვალი დასტოვა ქართული ლიტერატურის საგანძურში. ამ დებულებათა დადასტურებას მოგვცემს შემდეგ ნაწილში მოცემული ხალხოსან-მწერალთა შემოქმედების კონკრეტული მასალის განხილვა.

აქ კი უნდა ითქვას, რომ ხალხოსან-მწერალთა შემოქმედება, რომელმაც ჩვენი ცხოვრების მეტად საგულისხმიერო ეტაპზე გაჭირებული მასების ცხოვრების უტყუარი სახე დაგვიხატა, წარმოადგენს დიდ კულტურულ მემკვიდრეობას, რომელშიც, ვლ. ლენინის სიტყვით, „არის, რაც წარსულს არ გადაცემა, რაც მომავალს ეკუთვნის. ამ მემკვიდრეობას იღებს და მას ამუშავებს პროლეტარიატი“.

დიახ, ხალხოსანი მწერლების კულტურული მემკვიდრეობის ათვისება უნდა მოხდეს კრიტიკულად. მოიხსნას ის, რაც შეცთომად იყო, რაც შეუფერებელი, ნაკლი და მიუღებელი. გამახვილდეს დადებითი, რაც მომავალს, რაც თავის დროზე უკეთეს მომავალს უმზადებდა ნიადაგს, რაც დღესაც ჩვენთვის გამოსადეგი და მისაღები იქნება და უნდა გამოვიყენოთ. მეტად საგულისხმიეროა ვლ. ლენინის ხალხოსნების ამ მხრითაც შეფასება... „ხალხოსნების პროგრამის სრული უარყოფა, განურჩევლად, —წერს ის, —აბსოლუტურად უმართებულოა. მასში გარკვეულად უნდა გავარჩიოთ მისი რეაქციონური და პროგრესული მხარეები. ხალხოსნობა რეაქციონურია, რამდენადაც ის ისეთს საშუალებებს იცავს, რომელიც გლეხკაცს ამგარებს მიწას და წარმოების ძველ საშუალებებს, მაგ. წილად ნარკები მიწების გაუცემლობა და ა. შ., რამდენადაც იმათ უნდათ

შეაფერხონ ფულის განკითარების მეურნეობა, რამდენადაც ისინი „საზოგადოებისა“ და ბიუროკრატიული ძალაუფლების წარმომადგენლებისაგან ელიან კერძო გაუმჯობესებას კი არა, არამედ გზის შეცვლას. ხალხოსნების პროგრამის ამგვარი მუხლების წინააღმდეგ, რასაკვირველია, საკიროა აუცილებელი ომი, მაგრამ მათ აქვთ სხვა პუნქტებიც, რომლებიც შეეხება თვითმმართველობას, „ხალხის თავისუფალ ფართო ცოდნას, ხალხური მეურნეობის გაძლიერებას სხვადასხვა საშუალებით: მაგ. იაფი კრედიტების, ტექნიკის გაუმჯობესების, ნაქარბის გასაღების და სხვა. ამგვარი დემოკრატიული საშუალებანი პროგრესულია... ესენი კი არ შეაფერხებენ, არამედ ააჩქარებენ რუსეთის კაპიტალისტური გზით ეკონომიურ განვითარებას, დააჩქარებენ შინა ბაზრის შექმნას, დააჩქარებენ ტექნიკისა და სამანქანო ინდუსტრიის განვითარებას მშრომელთა მდგომარეობის გაუმჯობესებითა და მის მოთხოვნილებათა გადიდებით, დააჩქარებენ და გააღვივებენ მის დამოუკიდებელ აზროვნებას და მოქმედებას... მარქსისტებმა უნდა უარყონ მათი პროგრამის რეაქციონური მხარეები. ხოლო მათი პროგრამის ზოგადი დემოკრატიული პუნქტები მათ არა მარტო უნდა მიიღონ, არამედ უნდა გაატარონ კიდევ უფრო ზუსტად, ღრმად და ფართოდ... მარქსისტები არამც თუ არა „სწყვეტენ დემოკრატიულ ხაზს, ან მიმართულებას... პირობით, მათ უნდათ ამ მიმართულების განვითარება და გაძლიერება, მათ უნდათ მისი ცხოვრებასთან დაახლოვება, მათ უნდა გასწიონ „ძაფი“, რომელსაც ხელიდან უშვებენ „საზოგადოება“ და „ინტელიგენცია“.¹⁾ ვლ. ლენინის ეს დებულება ხალხოსნური მიმართულების მკვლევარისათვის ჩვენშიაც, რა თქმა უნდა, სახელმძღვანელოა.

---

¹⁾ Ленин—Экономическое содержание „народничества“—т. I. стр. 359—360.

ნაწილი მეორე

ხალხოსანი-მწერლები
და მათი უემოქმედავა

მიხეილ იოსების ძე ასათიანი

1849—1879.

ლიტერატურის ისტორიისა და საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარების ისტორიის შესწავლისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო გიგანტების—დიდი მოაზროვნეებისა და შემოქმედი მწერლების მოღვაწეობის შესწავლას, არამედ აგრეთვე ეგრეთწოდებულ მეორეხარისხოვან მუშაკთა საქმიანობის გათვალისწინებასაც. ხშირად მეორეხარისხოვანი, ე. წ. პატარა მწერალი, თუ პატარა საზოგადო მოღვაწე, მეტად მკვეთრად ამჟღავნებს თავის ეპოქას, თავის წრეს, მის მოთხოვნილებასა და კულტურულ დონეს. ამიტომ, როდესაც სერდოზულად ისმება საკითხი ლიტერატურის ისტორიისა და საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარების შესწავლის შესახებ, ამ „მეორე ნომრის“ მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეთა საქმიანობის შესწავლაც აუცილებელ მოთხოვნილებად ხდება.

ერთ-ერთ ასეთ მუშაკად ჩვენი XIX საუკუნის საზოგადოებრივი მოღვაწეობის დანიშნული ასპარეზიდან სრულიად მივიწყებულად გამოიყურება მიხეილ იოსების ძე ასათიანი. მიხ. ასათიანი, რომლის ნიქსა და მოღვაწეობას სათანადოდ გამოჩენისა და გაშლის საშუალება არ მიეცა, მიეკუთვნება მოღვაწეთა და მწერალთა იმ კატეგორიას, რომელიც მრავალთათვის მოქმედების წყაროდა და ბიძგად ხდება, მაგრამ თვითონ კი სხვადასხვა შემთხვევითი პირობებისა გამო ჟამთა ვითარებაში იჩრდილება.

მიხ. ასათიანი სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდის 70-იანი წლების მეორე ნახევარში. ეს ის დროა, როდესაც რუსეთის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ხალხოსნურმა მოძრაობამ ფართოდ გაიღვა ფესვი, ფართოდ მოედვა მასებს და სახელმწიფოებრივ წყობას ჯანიახად დაუწყო რყევა. სწორედ ეს ის დროა, როდესაც ჩვენშიც საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზზე, ცნობილი და გარკვეული ეკონომიური და მასზე განვითარებული სოციალური და პოლიტიკური პირობების გამო, მასობრივად გამოდის „რაზნოჩინცი“, ჩვენში „ღია-

კენის თუ ღვდლის შვილად“ წოდებული, ხარბად ეწაფება საზოგადოებრივ ცხოვრებას და მასზე განმტკიცებას ლამობს.

მიხ. ასათიანიც ამ წრის ღვიძლი წარმომადგენელია, ისიც სოფლის უღარიბესი მღვდლის შვილია.

მიხ. ასათიანის მამამ, იოსებ ასათიანმა, სასულიერო სემინარიაში კურსის დამთავრების შემდეგ, ხელმოკლეობის გამო, მიუხედავად დიდი სურვილისა, სწავლის გაგრძელება ვერ შეძლო. შეერთო ცოლად სიღონია ზირაქი შვილი და სოფლად, მძიმე პირობებში დაიწყო ცხოვრება. მიუხედავად ეკონომიურად მძიმე მდგომარეობისა, იოსები ყოფილა მუდამ მხიარული, გულკეთილი, შრომის მოყვარე და გაჭირებულის შემბრალბელი. „ის—გვიხასიათებს იოსებ მღვდელს ეკატერინე ასათიანისა, ¹⁾—როგორც კეთილი მწყემსი უვლიდა თავის ყოვლად შეუზღებელ და მეტად ცრუმორწმუნე მრევლსა. გადასახადებისაგან განთავისუფლებული ჰყავდა თავადებისაგან გატყავებული გლეხებიო“.

თვითონ მიხ. ასათიანი თავის ავტობიოგრაფიულ მხატვრულ ნაწარმოებში „მე და ონისიმე“ უღაო და ურყევი თანაგრძნობითა და პატივისცემით გვიხატავს თავისი მამის მოქმედებას: „ონისიმეს მამა,—აღნიშნულია რომანში,—როგორც მოგახსენეთ, ღარიბი მღვდელი იყო. მე თვითონ ვნახე იგი ძველ დაკონკრებულს ანაფორაში, დაქმუქნულს და დაგლეჯილს შლიაპაში, როცა მან უკანასკნელად ჩამოიყვანა თბილისში თავისი ონისიმე. მეტად ღარიბი... მეტი მისაზიდეელი და საყვარელი კაცი იყო ეს ზაქარია მღვდელი. შეხედამდა მას კაცი თუ არა, მაშინვე მიხედებოდა; რომ მის გულში არავითარ ხინჯსა, ბოროტებას არ შეუძლიან თავის შეფარებაო... მრევლის ხალხი, სადაც იგი მღვდლობდა, თურმე ღვთის კაცს ეძახოდა მასა და ეხლაც კურთხევით იხსენიებს მის სახელს... ის კი არავინ იცოდა, რომ სამრევლოდან იმდენსაც ვერა რჩებოდა ეს მღვდელი, რომ თავისი შინაურობა ერჩინა, როგორც რიგი იყო წლითი წლობამდე, და ხშირად უნაფქვობისაგანაც შეწუხებული იყო...²⁾

¹⁾ ეკატერინე ასათიანისა, მიხ. ასათიანის მეჯღლგა, თედორე კრელა შვილის ქალი, ცნობილი პუბლიცისტი-ხალხოსანის სტეფანე კრელაშვილის და. თვით ეკატერინე ასათიანისა მონაწილეობას იღებდა ჩვენ მწერლობაში, ეურნალ „იმედში“, შემდეგ ჟურნ. „ნაკადულში“. მას აქვს მოთხრობები როგორც საკუთარი—ორიგინალური, ისე ნათარგმნიც.

²⁾ მიხ. ასათიანი—მე და ონისიმე—ჟურნ. „იმედი“, 1881 წ. № V, გვ. 14-15.

აი ამისთანა ღარიბი მღვდლის ოჯახში 1849 წელს სიღნაღის მაზრის, სოფ. ბაკურციხეში ¹⁾ დაიბადა მიხ. ასათიანი. მიხეილს სწავლა დააწყებინა მამამ. მალე მოამზადა და სიღნაღის სამოქალაქო სკოლაში შეიყვანა. ეს სკოლა მიხ. ასათიანს დაუმთავრებია 1861 წ. რის შემდეგაც ის მამას გადმოუყვანია ტფილისის სასულიერო სასწავლებელში. ეს სასწავლებელი მას დაუმთავრებია 1865 წ. და იმავე წელს, სწავლაში წარმატების გამო, მიხეილი ტფილისის სასულიერო სემინარიაში სახელმწიფო ხარჯზე მიუღიათ.

როცა მიხეილი სემინარიის მესამე კურსზე იყო, მას მამა გარდაეცვალა. დარჩა საშინელ სიღარიბეში: დედა გასათხოვარი ქალი-თა და პატარა ვაჟიშვილით.

აქიდანვე იგრძნო მიხეილმა პასუხიმგებლობა ოჯახისადმი და ამასთან ერთად ცხოვრების სიმუხთლე და სიმკაცრე. მის წინაშე მთელი სიმძიმით დაისვა საკითხი—რა გზა უნდა აირჩიოს მან ამიერიდან? სასწავლებლისათვის თავის დანებება მას არ უნდოდა, ცოდნის შეძენის სურვილი მასში დაუძლეველი იყო. არა და ოჯახი მისგან მზრუნველობას თხოულობდა. მალე სემინარიაში საქმის მწარმოებლის ადგილი განთავისუფლდა²⁾. მიხეილი იძულებული გახდა ემუშავა ამ თანამდებობაზე, რაც მას აძლევდა თვეში 5 მანეთს და საკუთრად ცხოვრების შესაძლებლობას. ამით კი მას შეეძლო ოჯახისათვის დიდი დახმარება გაეწია.

მართლაც, გადმოიყვანა მან თავისი უმცროსი ძმა ტფილისში და დაუწყო მას სასწავლებლისათვის მზადება. დაც მალე კურსდამთავრებულ სემინარიელზე გაათხოვა. ამის შემდეგ მან გადაწყვიტა კარგად ესწავლა, რომ აკადემიაში ან უნივერსიტეტში შესულიყო. „მე კიდევ შეცადინებობას ერთი ორად ვუმატე,—გადმოგვცემს მიხეილის მოგონებას მისი მეუღლე ეკატერინე ასათიანისა,—მინდოდა უსათუოდ აკადემიაში ან უნივერსიტეტში შევსულიყავი. თუმცა ვიცოდო, რომ მთავრობა უკანასკნელ კურსზე გეზათ მიყურებდა. ასეც

---

1) ეს ცნობა ავიღე საქ. სახ. ცენტრარქივის ტფილისის სასულიერო სემინარიის 1870 წ. არქივიდან. სადაც დაცულია მიხეილ ასათიანის სემინარიის დამთავრების შესახებ მოწმობა (СВИДЕТЕЛЬСТВО), მოკლე ბიოგრაფიული ცნობებითა და საგნებში წარმატების ნიშნებით. ევ. ასათიანის ცნობით კი, მიხ. ასათიანი დაიბადა სოფ. ვეჯინში (სიღნაღის მაზრა).

2) სემინარიაში, ჩვეულებრივ, საქმისმწარმოებლისა და ფერშლის მოვალეობას უფროსი კლასის მოწაფეები ასრულებდნენ მცირე ჯამაგირისა და მცირე შეღავათის მიღებით.

მოხდა. მე უკეთესი მოწაფე ვიყავი და მასთან უღარიბესი, მაგრამ ორი სხვა სრულებით ბეჩავი და დაქვეითებული მოწაფე წარადგინესო“.

როგორც ჩანს, მიხ. ასათიანისათვის, ეს პერიოდი მეტად მძიმე ყოფილა. ამ პერიოდის განცდებს თვითონაც საკმარისი დაწვრილებითა და სითბოთი აგვიწერს თავის ზემოხსენებულ ავტობიოგრაფიულ მოთხრობაში „მე და ონისიმე“. „ძნელი იყო ონისიმესათვის იმ დროს მამის სიკვდილი, საყვარელი მამისა, ძნელი უფრო იმით, რომ ეხლა ნორჩ თავზედ უნდა დასწოლოდა მთელი ოჯახის პატრონობა, წერილფეხობაზე ზრუნვა. ზაქარია მღვდელს არა დაუტოვებია რა თავის ცოლშვილისათვის, გარდა ერთი პატარა მამაპაპეული ვენახისა და მართალი, ღვთისნიერი, ადამიანისათვის კაცის სახელისა“...¹⁾

იქვე დაწვრილებით გადმოცემულია ის შევიწროება, რომელიც მისმა ქვრივმა დედამ მღვდელ-ბლალოჩინებნისგან განიცადა და რამაც ონისიმეს (ე. ი. ავტორს) ბევრი მწარე ტანჯვა მიაყენა. „აი ამ დროს იყო, რომ ონისიმემ უკლო მეცადინეობასა და სწავლასა. უკლო უფრო იმის გამო, რომ მწერლად შევიდა სემინარიის სამმართველოში“.

მიხ. ასათიანი ამავე ავტობიოგრაფიულ მოთხრობაში ადასტურებს იმასაც, რომ მან მალე დაც გაათხოვა კურსდამთავრებულ სემინარიელზე, რომელმაც „ონისიმეს გამოუტხადა, რომ შინაურებზედ შენ ახლა ჯავრი ნულარა გექნება რა, ყველას მე ვუპატრონებ და აბა, ვინძლო, შენ იმდენი იმეცადინო, რომ აკადემიაში წახვიდეო“.²⁾

ღის გათხოვებისა და მასთან ერთად ოჯახის დაბინავების შემდეგ მიხეილს დამახასიათებელი ბეჯითობით დაუწყია სწავლა და 1870 წლის გაზაფხულზე დაუმთავრებია ტფილისის სასულიერო სემინარია.

1870 წლის 13 ივნისის თარიღით მიხეილს სემინარიაში კურსის დამთავრების შესახებ მიღებული აქვს მოწმობა, რომელშიაც ყველა საგანში საუკეთესო ნიშნებთან ერთად (ყოველ საგანში ოთხიანი ან ხუთიანი ნიშანი აქვს—თერთმეტ საგანში მიღებული აქვს 5¹/₄). ასეთი დახასიათებაცაა ჩაწერილი: „Михаил Асатиани от роду 21 года в Тифлисской Духовной Семинарии слушал предметы во

1) მიხ. ასათიანი—მე და ონისიმე—„იმედი“, 1881 წ. № V გვ. 17.

2) მისივე—მე და ონისიმე—„იმედი“, 1882 წ. № 1, გვ. 3.

всех трех классах при способностях отличных, прилежании очень ревностным и поведении очень хорошем“ ¹⁾ (ყოფა ქცივის შესახებ ჯერ დაწერილია отличном, მაგრამ წაშლილია და ზევიდან ჩაწერილია очень хорошем). ყოფაქცევაში ნიშნის დაკლება, ალბათ, გამოწვეულია იმ გარემოებით, რომ 1870 წელს სემინარიის პანსიონ-ში მოწაფეებმა მოაწყეს აჯანყება. ამ აჯანყების ერთი მთავარ მონაწილეთაგანი იყო მიხ. ასათიანი.

აი ამის შესახებ რა შენიშვნას უკეთებს ჟურნალი „იმედის“ რედაქტორი მიხ. გურგენიძე. მიხეილ ასათიანის სიკვდილის შემდეგ დაბეჭდილი მისი მოთხრობის: „იმე და ონისიმე“ XI თავს: ²⁾ „რედაქციას, — წერს მიხ. გურგენიძე, — მეტად სამწუხაროთ მიაჩნია, რომ აქ აკლია ამ წარჩინებულ მოთხრობას რამდენიმე თავი, რომელიც განსვენებულს ავტორს თეთრათა ჰქონდა გადაწერილი და წაეკითხა კიდევ ბევრ თავის კეთილ მყოფთათვის. აქამდის ამიტომ ვაგვიანებდით ამ გაგარძელების დაბეჭვდას, რომ იმედი გექონდა მის ნაწერებში გამოგვენახა სადმე აღნიშნული ადგილები. მაგრამ მეცადინეობა უქმი გამოდგა. თვითონ ეს გაგარძელება მხოლოდ შავად დაწერილია ვიზოვნეთ და მაინც ვბეჭვდავთ, რადგან ეს შავიც ცხადად გვიჩვენებს, თუ რა (?) შესაძლოა თვითონ ჩვენი ცხოვრების აღწერა, რამოტელა სიმშვენიერე, ლაზათი და აზრი მოიპოვება ჩვენ გარშემო, თუ კი კაცს აქვს ნიჭი, რომ თვალეზი გამოიყენოს დასახანახად და ყურები — გასაგონათ. უნდა განვუცხადოთ მკითხველსა, რომ დაკარგულ ადგილებში განსვენებულ მ. ასათიანს, მართლა შესანიშნავათა ჰქონდა გამოხატული სემინარიაში უკანასკნელი ორი წელიწადი ონისიმეს გახსნილობისა, ხასიათის გამაგრებისა, ზნეობითი იდეალების გამოკვევისა. იქამდის მიიყვანა ავტორმა ონისიმე, მანამ სამართლიანობისა და პატიოსნების დაცვისათვის ონისიმემ ითავა მთელი სემინარიის აჯანყება უსინდისო და უსამართლო მასწავლებელ მოხელეებთა წინააღმდეგ. აქ იყო ხელოვნურად და უტყუარად აღწერილი ამბავი...“ ³⁾ რომელიც მოხდა მგონი 1871 წელს ⁴⁾ და, რომელშიაც თითონ ავტორმა მიიღო უმთავრესი

¹⁾ საქ. სახ. ცენტრარქივი Тифлисской Духовной Семинарии за 1970 г.

²⁾ ჟურნალი „იმედი“, 1882 წ. № 1, გვ. 28-29.

³⁾ ჟურნალის რედაქტორის შენიშვნაშიც მრავალწერტილია. აქ, ცხადია, ცენზორის ხელითაა აქიდან ამოღებული ტექსტი.

⁴⁾ მიხ. გურგენიძე აქ ცდებდა. უნდა იყოს 1870 წ. რადგანაც 1871 წ. მიხ. ასათიანი სემინარიაში აღარ სწავლობდა.

მონაწილეობა. 1) აღწერილი იყო ის უშვერი საქციელი, რომელსაც იმოტელა შაგირდების თვალწინ იჩენდნენ მაშინდელი, რექტორ-ინსპექტორ-ეკონომ-მასწავლებლები. შიმშილით და უწმინდურებით... და მათზე გადახდილი ფული ვინ იცის საითა ჰქრებოდა მოთავეების წყალობით. ვინც გაბედავდა და ხმას აპოილებდა, მაშინათვე ამოუქოლავდენ სემინარიის კარებსა და გააგდებდნენ. ამისთანა საშინელი შევიწროებების დროს, რამდენიმე გამბედავი მასწავლებლის თაოსნობით მოხდა იშვიათი შეთქმულება სემინარიელებისა—გადასწყვიტეს ისე ეცემნათ მოხელეთათვის, რომ სადაც თავისი დაეკეხნათ, იქ არც სემინარიელები დავიწყებოდათ. მაგრამ მამუზარებმა შეატყობინეს რექტორსა და შულამისას, როდესაც ერთი თვალის დახამხამებამდ თითქმის სამასამდის მოსწავლე გამოიფინა ზემოთა ბალკონზედ და შეიქმნა უცებ საშინელი ყვირილი: „პური გეშინა, პური გეშინა“. იმ იმედით, რომ ამ ხმაურობაზე გარედ გამოვლენ მოხელეებიო; ესენი არ გამოვიდნენ. მაშინ „ბუნტოვჩიკებმა“ მხოლოდ ესლა მოახერხეს, რომ დაუწყეს რექტორის ფანჯრებს სროლა და რამდენიმე შუშაც ჩაღწეეს“... 2)

ამონაწერი საგრძნობლად გრძელი გამოვიდა, მაგრამ მოტანილი ცნობა მრავალმხრივად დამახასიათებელი და საგულდისხმიერო. ჯერ ერთი მით, რომ ახასიათებს იმ დროის სასულიერო სემინარიის მოსწავლეებსა და მასწავლებელ-აღმზრდელთა ურთიერთობას, მოსწავლეთა უკმაყოფილო სულიერ განწყობილებას, მათ აღშფოთებასა და გამბედაობას. და ყფრო კი მით, რომ მიხ. ასათიანის ხასიათსა და როლს ამ მოსწავლეთა მოძრაობაში ერთგვარად ამჟღავნებს. ამიტომაც, რომ მიხ. ასათიანი, როცა მოიგონებდა იმ მომენტს, ამბობდა: „მინდოდა უსათუოდ აკადემიაში ან უნივერსიტეტში შევსულიყავი, თუმცა ვიცოდი, რომ მთავრობა უკანასკნელ კურსებზე გეზათ მიყურებდაო“.

ამასვე ადასტურებს მიხ. ასათიანის ავტობიოგრაფიული მოთხრობა „მე და ონისიმე“, როდესაც ონისიმეს დიდგულაძის ნათესავი დაიბარებს და ურჩევს: „წადი აკადემიაში, შეასრულე კურსი, მოდი იქიდან და მაშინ იზრუნე მოძმისათვის და მამულისათვის. დასასრულ ამას გეტყვი,—განაგრძობს დიდგულაძის ნათესავი,—მე როგორც შემიტყვი, შენ შენიშნული ყოფილხარ რექტორისაგან

1) ხაზი ჩვენია.

2) დედანშეაც აქ მრავალწერტილია. ჩანს აქაც ცენზორის ხელი ამის მიზეზი.

და მაშინ იმედი ნუ გექნება, რომ მალე მიიღებდე მღვდლობასა. მე ეს თვით შემიტყვია ნამდვილი წყაროდგანაო¹⁾.

საინტერესოა გავვრკვიოთ რატომ შემოაქვს ავტორს ახალგაზრდა სემინარიელების სურვილი მღვდლის გზის არჩევის შესახებ და როგორ ეხატება მას მღვდლის მოღვაწეობის დანიშნულება? შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ აქ მღვდელი, ერთგვარი ნილაბია ავტორისათვის, რომ მან მოქალაქის საზოგადოებრივი დანიშნულება გაარკვიოს ისე, როგორც ეს მას ეხატება ახალი მსოფლმხედველობის თანახმად. და მეორის მხრით, პატრიოსანი მღვდლის დახატვით, უფრო გაამახვილოს სამღვდლოების უარყოფითი მხარეები, რასაც ავტორი ასე დაუნდობლად და მოურიდებლად ასახავს.

მართლაც, უნდა აღინიშნოს, რომ ავტორი „მე და ონი-სიმე“-ში ხერხიანად გადაგვიშლის სალი, აზრიანი ცხოვრებით მოწყურებულ ახალგაზრდა სემინარიელებს პიროვნებისა და ცოცხალი აზრის მომსპობ სემინარიის პირობებში. ცნობილია, როგორც რუსეთში, ისე საქართველოშიც, სასულიერო სემინარიაში, მთავრობის სურვილების წინააღმდეგ, ადამიანის გამათახსირებელ სემინარიის პირობებში, როგორც წინააღმდეგობა მძლავრად გაღვივდა არსებული უარყოფა და სალი, ადამიანური ცხოვრების მოპოების აუცილებლობის შეგნება. რუსეთში ამ დროს აზრთმფლობელნი არიან სემინარიელები: ჩერნიშევსკი, დობროლუბოვი და სხვანი, საქართველოში სემინარიელები: სტ. ქრელაშვილი, დ. კეხელი, ნ. ხიზანაშვილი, ს. მგალობლიშვილი, ნ. ლომოური, მიხ. ასათიანი და სხვანი. შემდეგში „მესამე დასელების“ უმრავლესობაც ხომ სემინარიიდან გამოვიდა.

ტფილისის სემინარიელთა ცხოვრების ეს მხარეც მიხ. ასათიანს თავის მოთხრობაში საკრძობი მკვეთრი ფერადებითა და ემოციით აქვს მოცემული: „საცაკი ორი და სამი სემინარიელი თავს მოიყრიდა, აუცილებლად აგვიტყდებოდა გაჩაღებული ბაასი. ბაასობა, რომელსა, ვეძახოდით „სპორსა“. იმ დროს მეტად გაძლიერებული იყო ჩვენში სხვადასხვა მაღალ კითხვებზე. მოდი და თუ შეგიტყვია რამ ამ საგანზედ, ან წაგიკითხნია, ნუ დაეჯაჯგურები ორთავე ხელით, რომ გამოიყენო და მოწინააღმდეგემ არ „გაგჯოროს“, როგორც ვიტყოდით ხოლმე მაშინ დამარცხებულზედ“²⁾.

1) მიხ. ასათიანი—მე და ონისიმე—„იმედი“, 1882 წ. № 1, გვ. 31—32.

2) იქვე — გვ. 6—7.

მაგრამ მარტო ბაასით არ კმაყოფილდებოდენ ეს დაინტერესებული ახალგაზრდები. როგორც ჩანს და, უნდა ვიფიქროთ, ასეც უნდა ყოფილიყო, მათ თავიანთ თავზე ღიდი მუშაობა უნდა ჩაეტარებიათ. ამ მიზნისათვის თავიანთი ბიბლიოთეკაც 'კი შეუდგენიათ — ყოველ წლის დასაწყისში კაცის თავზე თითო მანეთს თურმე შეკრებდენ ხოლმე და ასე ამდიდრებდენ თავიანთ ბიბლიოთეკას. „მივადექით, — გადმოგვეცემს მიხ. ასათიანი, — ამ წიგნების კითხვას და ისე დაეხივიანთ მათგან ცოდნით, რომ ზოგიერთ მასწავლებელთაგანს ემინოდა ჩვენთან პირში შემობმისა“-ო.¹⁾

მოთხრობის გმირნიც გაშმაგებით არიან ჩაბმულნი სემინარიელთა ამ მუშაობაში. „ონისიმე, — მოგვითხრობს ავტორი, — ისე შეითვისა ყოველივე წაკითხული და გაგონილი, რომ, როდესაც ის დაიწყებდა ლაპარაკს, კაცს ეგონებოდა ყველაფერი იმას თითონ სცოდნია, თითონ უნახავს, თითონ გამოუცდია, გამოუგვრძნია და არა წიგნებიდან შეუძენიაო.“²⁾

ამის გარდა, ავტორი კიდევ ერთს გარემოებას უსვამს ხაზს. სახელდობრ: ონისიმეს, როგორც ბევრს სხვასაც, ჩვეულება ჰქონია რვეულში ეწერა თავისი განცდები, მისწრაფებანი, ან ამოეწერა გამოჩენილ პირთა სახელმძღვანელო აზრები. დამახასიათებელია მოსწავლეთა ამ ჯგუფისათვის ის ქართული წარწერა, რომელიც ავტორის გადმოცემით, ამ რვეულებს ჰქონდა: „ამ ქვეყანაზედ მარტო ერთი ადგილია ყველასათვის სასურველი — ადგილი პატროსანი კაცისა. რომელიც ახალგაზრდობაშივე არ ეცდება მასზედ მოიქეცოს, იგი დარჩება საბოლოოდ ან რეგვენად, ან უავაზაკათ“. აქაც საერთო ეპოქის გავლენა მოჩანს, ადამიანის ღირებულება ფასდებოდა მისი ზნეობრივი ხვედრითი წონის სიმაღლისა და სიდიდის მიხედვით.

ცნობილია, რომ 70-იანი წლების სემინარიელები თანამშრომლობდენ მაშინდელ ჩვენ პერიოდულ გამოცემებში ზოგი თარგმანებით, ზოგიც ორიგინალური ნაწარმოებითა და კორესპონდენციებით (მაგ. ნ. ლომოური, სოფ. მაგალობლიშვილი და სხვანი). მიხ. ასათიანი გვიმოწმებს, რომ შიგნით სემინარიაშიც ხელიდან ხელში გადადიოდა რამდენიმე ხელნაწერი რვეული სემინარიელების ლექსებისა. მაგრამ ავტორი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს

1) მიხ. ასათიანი — მე და ონისიმე — „იმედი“, 1882 წ. № 1, გვ. 5.

2) იქვე, გვ. 7.

ხელნაწერ ჟურნალს „ხმა უდაბნოდ გან“, რომელშიაც, ავტორის მოწმობით, „გამოხეტია სემინარიელთ ტვინის ძალამ“.

ცხადია, ასეთი განწყობილების ახალგაზრდობა გატაცებით დაუწყებდა თვალჭურის დევნებას იმ აფორიაქებულ, ატეხილ ცხოვრების ნაკადს, რომელიც 60—70 წლებში მძლავრ კარტეხილსავით იჭრებოდა რუსეთის დახვესებულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და აქიდან ჩვენ ცხოვრებასაც ახალი გზით მიმართვის შესაძლებლობას უხსნიდა.

სემინარიელთა ეს წრე ხარბად იყო დაწაფებული მაშინდელი საზოგადოების ახრთა მფლობელთა თხზულებებს: (ჩერნი შევსკი, დობროლუბოვი, პისარევი), იმ დროის რუსეთის მოწინავე ჟურნალ-გაზეთობა, მათთვის აღმზრდელ წყაროდ გადაიქცა. აქას მოწმობენ იმ პერიოდის სემინარიელები. ამას მოწმობს ნ. ლომოური თავის მოგონებაში, ამას მოწმობს მ. ბ. ასათიანი თავის ხსენებულ მოთხრობაში „მე და ონისიმე“ და სხვანი.

ამჟამად, 70-იანი წლების ხალხოსნურ მოღვაწეობას „ხალხში სიარულის“ იდეას, ასეთი გატაცებითა და დიდი მსხვერპლის განწირვით რომ ტარდებოდა რუსეთში, ტფილისის სემინარიის წყვედი-ადილ მოკულ ჯურღმულშიც შეუშუქებია, საუკეთესო ნაწილი სემინარიელებისა გაუტაცია, კეთილი მოქმედებისათვის აღტყინებული, ახალგაზრდა გული მძიძედ დაუკოღია, გარემოს დანახვისათვის მათი თვალი გაუღიღებია, ყური საზოგადოებრივი მაჯის ცემის გაგონებისათვის გაუმახვილებია; გაქირებული, ჩამორჩენილი, დაპრიყვებული ძმის საშველად მოჰზადებისა და სათანადო მოქმედების ასპარეზის გამონახვის ტკივილებს მათ ტვინსა და გულში ღრმად დაუბუღებია.

ხალხის ბედნიერების მოპოებისათვის აღფოთოვანებული ონისიმე მოწინავეებით ემზადება საპოღვაწოდ. მოუთმენლად ელის კურსის დამთავრებას. ცოდეად მიაჩნია უმაღლეს სასწავლებელშიც კი შესვლა. მისი გაგებით დაბრყვეებული ძმის დაბეჩავეებული ცხოვრება დაუყონებლივ ითხოვს მის პრაქტიკულ მოქმედებას. და ონისიმეც, როგორც ეს დამახასიათებელი იყო 70-იან წლებში რუსეთშიც, მაღალი თეორიებითა და იდეური მისწრაფებებით გატაცებული, პიროვნების მნიშვნელობის გაზვიადებული წარმოდგენით იმედიანად ლამობს რაც შეიძლება მალე გადაეშვას გამძვინვარებული ცხოვრების წუმპეში, რათა გაწმინდოს იგი და დაჩაგრული ძმა განადგურებისაგან იხსნას.

ავტორი ონისიმეს აი როგორ ალაპარაკებს: „ვისაც ცოტა არის მანც ადამიან ს ფერი გვაქვს და კაცობრიობის სიყვარულში თავა ვღებთ, უნდა შევდგეთ მღვდლათა და გაუღეთ ხალხს ნამდვილი მამა, მოძღვაოი, მწყემსი. ჩვენ ზი სამწყსო დიდია და ამ სამწყსოს ჩვენსენაც აქვს თვალები მოქვეული. მიგველის, რომ აი ეს აოის გამოკლენ, მოიხატრონებიან, მწყემსობას გაიწყვენო. ჩვენ კი ამას ყურადღებას არც კი ვაქცევთ და მივრბივართ აქეთ-იქით... და ამ დიდ და უპირველეს ჩვენს თანამღებობას კი უტოვებთ ნაბოლოვარა. ყარტალ-ყურტალა პირთა, რომელთაგანაც ვერა კეთილსა და სამაგალითო საქმეს ვერა ხედავს ხალხი...¹⁾

მიხ. ასათიანმა კარგად იცის ჩვენი სოფლის ჩამორჩენილობა; კარგად იცის, რომ ის დაეწყებულა, აბუჩად აგდებულა, შეძლებულთა და მოხელეთა ბოროტი თკითნებოჯის თარეშის ქვეყანაა. ავტორი კარგადა ხედავს საზოგადოებრივ მოღვაწეთა ძალთა სიმცირეს, მათ საქიროებას და ახალგაზრდა, გარაცებულ ონისიმეს ასე ალაპარაკებს: „გხლაც არავის შეუძლია იმდენი კეთილის დათესა, მე ჯადრე სოველ ალაგას, როგორც მღვდელს, რომლისთვისაც ხალხს შეურჩენია აქხოზამდის კიდევ წინანდელი სახელი „მოდღვარი“. მაგრამ ჩვენი მოძღვრები, საუბედუროთ, კარგა ხანია ველარ მოქღვრობენ. ძლიერ დაბლა ჩამოჰკრეს მათ თავი. დაეცნენ ხალხის თვალში... ხალხმაც ამოითაჯლისწუნა იგინი... რათ ეძღურიან ჩვენი მღვდლები ხალხს? განა აქეთ საბუთი ამისათვის? სრულიადაც არა... რა კეთილსა და სასარგებლო გზაზედ აყენებენ იგინი იმათ, რომელნიც მათ უწოდებენ ამ დიდ მნიშვნელობიან სახელს „მოდღვარო“? აბა იგინი, როგორც მწყემსნი, განა მწყსობენ ერსა, იხსნიან, იფარებენ იმ ბოროტებასაგან, უსამართლოებისგან, რომელნიც ესე მოღებულნი არიან ჩვენში? არა მგონია... აქ ბევრ სხვა საყვედურს ამბობს ავტორი მღვდლებისადმი, კიდევ ბევრი საყვედურის თქმა უნდა მათდამი, ბევრი მათი ნაკლის აღნიშვნა, მაგრამ, ალბათ, ცენზორის ბრჯალების გამო, აზრს სწყვეტს. თუკა მღვდლების უარყოფითი მოღვაწეობის შთაბეჭდილება რომ უფრო გააღრმავოს, მკითხველში, ის მოხერხებულად შექმნის ჩაურთავს: „ვინ იცის, რაები არ ჩამოეთვალა მღვდლების საქციელიდან, რომ მქსიტყვა არ გამეწყვეტინებინა“ ო.

ამრიგად, მიხ. ასათიანისათვის სემინარიის უკანასკნელ კლასშივე მოხვეალი მოღვაწეობის გზა გარკვეულია—უანგარო ხალ-

¹⁾ მიხ. ასათიანი, — მე და ონისიმე — „იმედი“, 1882 წ. № 1, გვ. 12—15.

ხის ერთგული მასწავლებლის ეკლიანი ასპარეზი მისთვის მიმზიდველი ძალითაა აღქურვილი და ისიც შეგნებულად მიდის ამ გზისაკენ.

„ვიცხოვროთ ისე, როგოც ხალხი ცხოვრობს... ურყევად და იმედინად ამბობს ონისიმე, —ხალხი ღარიბია—ჩვენც გამოვცადოთ, რა გემოსია ეს სიღარიბე. სხვა რამ მწუხარება და ვაება დაადგება—ავიჯანოთ ჩვენც მასთან ესეები. და თუ იმას ვიზამთ, რომ წამოვახედებთ და წელში გავემართავთ ჩვენს სამწყსოს, ხომ ჩვენც შელავათი მოგვეცემა ამითა. ჩვენ უნდა ვიყვნეთ ხალხის ნამდვილი მამა, თანამომე, მისი ქირისა და სიხარულის გამყოფი, მისი უბედურებისა და ბედნიერების თანამოაზრე, რომ ნამდვილათ:

„მისი წყლული გაჩნდეს წყლულად,
გვეწოდეს მის ტანჯვით სული,
მის ბედით და უბიდობით
დაგვედაგოს მტკიცეთ გული“.

აი მხოლოდ მაშინ გაგვიცნობს ჩვენ ხალხი და მიგვიღებს თავისათ...¹⁾

ეს ხომ ჩვეულებრივი და დამახასიათებელი მისწრაფებაა რუსი და ჩვენი ხალხოსებისა, რომელნიც (განსაკუთრებით კი რუსეთში) დიდი გატაცებით გამოვიდნენ სამოღვაწეო ასპარეზზე გლეხქაცისათვის, დაბეჩავებული ხალხისათვის ბედნიერების მოპოების მიზნით. მკითხველი მწვავეთა გრძობს ავტორის ტკივილებს, გრძობს, თუ ავტორის ქუა-გონებას გარემო-მდგომარეობა რამდენად აუწონდაუწონია, მანამდის ის გარკვეულ გზას და გადაწყვეტილებას დაადგებოდა. მიხ. ასათიანის რომანი „მე და ონისიმე“ ტიპური ჟანრია — ავტობიოგრაფიული რომანი —ხალხოსანი-მწერლებისათვის. ხალხოსანი-მწერლები გამოდიოდნენ თავისი პირადი განცდებიდან, მათ განზოგადოებულ ტიპიურობაში აპყავდათ პირადი ცხოვრება.

მიხ. ასათიანი კარგად იცნობს ცხოვრების სინამდვილეს, ზედმიწევნით იცნობს ხალხს, მის გაჭირებულ მდგომარეობასა და მის სულისკვეთებასაც. იცის რა სტკივა ხალხს, რას თხოულობს, რას ელის ის ნამდვილი კეთილის მსურველისაგან. ამიტომ ავტორი ონისიმეს დახატვაში კიდევ ერთ საგულისხმეო და ეპოქისათვის, ხალხოსნებისათვის დამახასიათებელ ხაზს უსვამს. ონისიმესათვის ისიც აშკარაა, რომ მარტო სურვილი და სიტყვა, თუნ-

¹⁾ მიხ. ასათიანი—მე და ონისიმე—„იმედი“, 1882 წ. № 1, გვ. 13.

დაც ძალიან კეთილი და ბრძნული, ამგვარი მოღვაწეობისათვის საკმარისი არ არის, მან კარგად იცის, რომ ხალხმა საქმეში უნდა დაინახოს, განიცადოს ნათქვამის სარგებლობა. ამიტომ საქმე და სიტყვა ერთი უნდა იყოს. ამას კი წინასწარ მომზადება ესაჭიროება. ონისიმეც ემზადება ასეთი მოღვაწეობისათვის, და რადგანაც ონისიმე, სხვა გზის უქონლობის გამო, მღვდლის სახით აპირებს პრაქტიკულ ცხოვრებაში ჩაბმას, აი როგორ ეხატება მას თავისი მოვალეობა: „მღვდელს არა გამოადგება რა სოფელში ისე, როგორც პატარათი მაინც ექიმობის ცოდნა. მღვდლისათვის საჭიროა ისტორიის ცოდნაცა. ხალხს ძლიერ უყვარს, როცა მას ძველებურ ამბავს ეუბნებიან. მღვდლისთვის აგრეთვე საჭიროა მეურნეობაში პატარა მაინც დახელოვნება, რომ ხალხს ასწავლოს ამაშიაც რამ. ამისათვის ონისიმემ მიაქცია თავისი ყურადღება ამ საგნების შესწავლასა—ამათში მარტო პედალოლიას გვასწავლიდნენ, დანარჩენი სულ ჩვენთავად დავიწყეთ სწავლაო“.¹⁾ — დასძენს ავტორა.

ესეც ხომ ტიპიურია ხალხოსნების კულტურული, იდეური მოღვაწეობისათვის. ახალგაზრდა ონისიმეს ჰგონია, რომ ის შეძლებს გაწმინდოს ცხოვრების წუმპე, რომელშიც აღვირახსნილად ხალხის მტრები და მათთან მღვდლებიც ბატონობენ.

ამ გათახსირებული მღვდლების ტიპიურ გამომხატველად ავტორს ტიტია მღვდელი ჰყავს გამოყვანილი.

ავტორმა კარგად იცის, რომ ცხოვრებამ ბევრი აღფრთოვანებული მოღვაწე დაამარცხა. ამ დამარცხების მიზეზიც ავტორს გამოუძებნია—ესაა ცხოვრების სინამდვილის არ ცოდნა, მისდამი გულუბრყვილო დამოკიდებულება, ნაკლები გამძლეობა. ონისიმეს ეს ყველაფერი კარგად გაუთვალისწინებია. ის ენერგიულად თხოულობს, რომ ცხოვრებას კაცმა ღია თვალით შეხედოს. კარგად იცის მან, რომ ცხოვრება ადვილად დაგვამარცხებს, ადვილად ჩაგვითრევს თავის მორევში, „თუ ეხლავე არ წარმოვიდგინეთ, რომ ჩვენი გზა და კვალი, რომელთაც ეხლა ვირჩევთ, ნართა და ეკლით იქნება მოდებული და არა ია და ვარდის ფოთლებით მოფენილი“.²⁾ და ისიც ურყევად და შეგნებულად აპირებს ამ სარბიელზე შედგომას.

მიხ. ასათიანის ცხოვრება არ წარიმართა მღვდლის მოღვაწეობის გზით. აჯანყებაში მონაწილეობის გამო ადმინისტრაციის უნ-

¹⁾ მიხ. ასათიანი—მე და ონისიმე—„იმედი“, 1882 წ. № 1.

²⁾ მისივე—იქვე.

დობლობამ და ოჯახის დაბინავებამ ახალგაზრდა მიხეილს გეზი შეაცვლევინა. მან აქჯობინა უმაღლეს სასწავლებელში შესულიყო, კურსი შეეარულებინა და დაბრუნების შემდეგ ეზრუნა მოძმისათვის.

კურსის დამთავრებისას, როგორც მოსალოდნელი იყო, სასულიერო ადმინისტრაციას აკადემიაში გასაგზავნად სრულიად უღირსნი პირნი დაუნიშნავეს. აი თვით მიხეილ ასათიანი რა ცნობას იძლევა მოთხოვნი „მე და ონისიმე“. აკადემიაში წასვლაზე „პირველმა და მეორემ უარი განაცხადეს, რადგანაც იგინი საუნივერსიტეტოთ ემზადებოდნენ, მესამეს წილი არ არგუნეს...¹⁾ ჩემზედაც გადახტნენ, გულდიდაძეზედაც“.²⁾

მიხ. ასათიანის მტკიცე ხასიათი არც ამ გარემოებას შეუშინებია. საქართ. ცენტრარქივში, ტფილისის სასულიერო სემინარიის 1870 წ. არქივში დაცულია ტფილისის სასულიერო სემინარიის მმართველობის სახელზე მიხ. ასათიანის მიერ 1870 წელს 2 ივნისს შეტანილი განცხადება, სადაც ნათქვამია: „Имея намерение в нынешнем году поступить в Академию и, считая себя подготовленным к принятию в оную, всепокорнейше прошу Правление Семинарии оказать мне такую милость в денежном пособии, какую оно оказало ученику высшего же отделения Николаю Татиеву, а докуменгы, необходимые для поступления, всенижайше прошу заранее отправить, как это требуется существующими постановлениями“.

არქივიდან არა ჩანს რა ბედი ეწია ამ განცხადებას. მისცათუ არა სემინარიის მმართველობამ მიხ. ასათიანს დახმარება.

იმავე 1870 წელს 13 ივნისს მიხ. ასათიანს ტფილისის სასულიერო სემინარიის მმართველობისათვის შემდეგი ხელწერილი მიუცია:

„Я нижеподписавшийся ученик высшего отделения Тифлисской Духовной Семинарии Михаил Асатиани даю сию подписку Правлению оной же Семинарии в том, что а) отправляюсь в Казанскую Академию на свой счет, б) что, явившийся в Академию прежде допущения моего к экзамену, представляю в Правление

¹⁾ საქ. სახ. ცენტრარქივში ტფილისის სასულიერო სემინარიის 1870 წ. არქივში დაცულია სემინარიის უკანასკნელი კურსის მსმენელთა საგამოცდო უწყება და, მათულაც, მიხ. ასათიანი წარმატებით მესამეა: პირველი მექანაროვი (155), მეორე ჰეიშილი (53) და მესამე მიხ. ასათიანი (51 1/4).

²⁾ მიხ. ისათიანი—მე და ონისიმე—„იმედი“, 1882 წ. № 1, გვ. 33

Академии на первоначальную экипировку следующие 34 р. 28 коп., в) что, в случае не выдержания экзаменов в Академии на свой же счет возвращусь на свою родину, г) что по принятии в Академию буду во всем подчиняться Академическим правилам и довольствоваться доставляемым Академией содержанием и д) что я по окончании Академического курса, обязываюсь служить духовному ведомству не менее четырех лет и там, где укажет Духовное начальство¹⁾

მიხ. ასათიანი შეუპოვრად მიემგზავრება რუსეთში უმაღლეს სასწავლებელში შესასვლელად სულ მცირედი თანხით, რომელიც მას ბიძაშა და სიძემ მისცეს. „ჩემი იმედი აღსრულდა,—გადმოგვცემს მიხ. ასათიანი თავის ავტობიოგრაფიულ მოთხრობაში,—ერთმა მომცა ხუთი, მეორემ ოთხი თუმანი, იქნება მომეტებულიც მოეცათ, რომ ქესატად არა ყოფილიყვნენ იმ დროსა, როგორც თითონ მოიჩივლეს. ესრეთ საგზაოდ შემიღდა მე ცხრა თუმანი, რაც იმ დროს მე ცხრა მილიონად მიმაჩნდა.“²⁾

იმავე 1870 წელს მიხ. ასათიანმა წარმატებით ჩააბარა ყაზანის აკადემიაში გამოცდები და შევიდა კიდევ. იქ ის ბეჯითად შეკადინებოდა.

ამ პერიოდის სულიერ განწყობილებას და თავის საზოგადოებრივი ღირებულების გაგებას მიხ. ასათიანი მშვენივრად გვიშლის იმავე ავტობიოგრაფიულ მოთხრობაში: „ოცნებას უფრო იქით მივყავდი. ჩემს თვალწინ დგებოდა ის სიცოცხლით სავსე და იმედიანი ახალგაზრდობა, რომელშიც მე უნდა შევსულიყავ, მეჩვენებოდა, რომ ის ახალგაზრდობა ელტვოდა აბალ მიზანს, გალუებული ლეთიური ცეცხლით სავსე იყო მისი გული და დღედაღამ ეძებდა, ამზადებდა იმ...“³⁾ რომელსაც შეუძლიან ვაებისა და ქირის შემცირება ქვეყნიერებაზედ და ლხინის მომატება დაჩაგრულ ადამიანისათვის. დაუცხრომლად ფიქრობდა იგი ბოროტების მოსპობაზედ, უმეტრების დაბლა დაკემაზედ, სამართლისა და ქეშმარიტების მოფენაზე...“³⁾ მე სიცოცხლეს მიმატებს ასეთ ცხოვრებაში ჩავარდნა, ბედნიერად ვგვრძობ ჩემ თავსა; ედემის შუა გულში მგონია ჩემი თავი. ვიწერები წერილებს სეჩინარიაში, ვიწვევ ყველას იქით, ამ სიტკობების

1) საქართ. ცენტრარქივი—Архив Тифлисской Духовной Семинарии за 1870 г.

2) მიხ. ასათიანი—მე და ონისიძე—1882 წ. № 11, გვ. 11.

3) დედანიაც შრავალწერტილია: ალბათ, აქაც ცენზურის ხელმა ამოიღო წესაფერი ახრი.

ტაძრისაკენ და უკვდავების წყაროს დასაწაფებლად... ამასაც არ მაჯერებს ოცნება... მას უფრო იქით მივუყვარ. წარმომიდგა, რომ აი კურსიც შევასრულე და გამსებული გულით ვბრუნდები ჩემი ქვეყნისაკენ... მეხატება ისიც, როგორი სიხარულით შეგებებიან ჩემი ნაცნობები, ამხანაგები, როგორ ხელს მიმართავენ, თავისკენ მივუყვარ მე ჩვენ პატროსან მუშას და დაწინაურებულ ახალგაზრდობას. მეც თამამათ ვართმევ ყველას ხელს, სწორედ ვუყურებ თვალეში თითოეულს მათგანს, რადგანაც ვხედავ, რომ

მეცნიერების ჩაჩქანი მხურავს,

ტანხედ მაცვია მისი აბჯარი

მარტო რაშს ვუტყდი, თორემ ხელთა მაქვს

ფარ-ხმალ, ისარიც მეტად მაგარი“...¹⁾

1874 წელს აკადემიაში კურსის დამთავრების შემდეგ მიხ. ასათიანი დაბრუნდა საქართველოში ვალდებულების მოსახდელად. ამავე წელს ის დანიშნულ იქნა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველად.

მიხ ასათიანი 1874 წელს აკადემია დამთავრებული, ცოდნით, ნიჭით, უნარით, ენერჯითა და საზოგადოებრივი მოღვაწეობისათვის გატაცებული მისწრაფებით იწყებს ნარ-ეკლიან გზაზე პატროსნურ მოღვაწეობას. მას, როგორც ირკვევა, განზრახვა ჰქონდა თავისი ცხოვრების გზა ფართოდ და მისთვის დამახასიათებელი სიმკვეთრით აეწერა თავის ავტობიოგრაფიულ მოთხრობაში „მე და ონისიმი“, მაგრამ, სამწუხაროდ, მისი მოულოდნელი სიკვდილის გამო, მისი არქივის დაზიანების და ბოლოს დაკარგვის გამო, ამ მოთხრობის მხოლოდ პირველი ნაწილის აღდგენა მოხერხდა.

მიხ. გურგენიძე ჟურნალ „იმედის“ 1882 წ. 11 №-ში ასათიანის მოთხრობის „მე და ონისიმი“-ს დასასრულს ასეთ შენიშვნას უკეთებს: „ამით თავდება პირველი ნაწილი ამ მოთხრობისა. მეორე ნაწილში განსვენებულ ავტორს სურდა გამოეხატნა ჩვენებური ახალგაზრდობის ცხოვრება რუსეთში, მისი ტანჯვითა და სიხარულითა, მისი მოქმედებითა და წადილებით მეტადრე შესანიშნავი და ძვირფასი რამ არის თითონ გიორგის წერილები სამშობლოში მეგობრებთან. მესამე ნაწილით ავტორს უნდოდა აეწერა უიმედო, უფერული და დაცემული მდგომარეობა სამღვდლოებისა, სადაც ონისიმემ წამოჰყო თავი,—ისა თუ რამდენი ცუდი თვისებანი არიან აღზრდილნი ამ წოდებაში, როგორ პირსა აქვს მათ შორის პატივი

¹⁾ მიხ. ასათიანი—მე და ონისიმი—„იმედი“, 1882 წ. № 11, გვ. 29—30.

და დიდება, რას ჩაიდნენ ბლალოჩინები, როგორა სდევნიან ნამუსიან და ნასწავლ ამხანაგებს და ათასი „ლონისძიებით“, ენის ლაქ-ლაქითა ჰლაპავენ მათ, რომ ასეთი პირნი არ გადუღებოდნენ ხოლმე გზაში და არ უშლიდნენ ქვეყნის გაძარცვასა და გარყვნას. ამ დასში, რასაკვირველია, ყველაზედ ძლიერ ხედებოდა იმ არხიმაშენიკს, რომელიც დაუძინებელი მოსისხლე მტერი იყო ავტორისა, ამ თავგანწირული და პატიოსნებით საესე მოქმედი კაცისა და, რომელზედაც განსვენებულ მიხ. ასათიანს დარჩა ლექსი ასეთი დასაწყისით:

„ღრიალაზე სახლი მიდგა,
ვარ ცნობილი ბლალოჩინი,
ყველგან ვამბობ: მე გახლავართ
იმერეთის თვალის ჩინი“ და სხვა.

„უნდოდა აღეწერა, — განაგრძობს მიხ. გურგენიძე, — ის ჯოჯოხეთი, რომელსაც შემოახვევენ ხოლმე თავზედ პატიოსან მოქმედ კაცს ათასი კლიაუზნიკები და მაჰენიკები. უნდოდა დაეხატა ის ტრაგიკული სურათი, რომელშიაც თითონ ავტორი ჩავარდა სასწავლებლის ზედამხედველობით. უნდოდა თავზე ლაფი დაესხა გაზეთი „დროების“ ბრიყვი, უკუწერი და დამნაშაური მიდგომილობისათვის ასათიანის მტრებისადმი, მაგრამ სიკვდილმა აღარ დააცალა და ამებიდგან დარჩა მხოლოდ შენიშვნები, თითო-ოროლა ადგილები“.

მიხ. გურგენიძის მოტანილი შენიშვნა ჩვენთვის საგულისხმიეროა არა მარტო იმით, რომ მიხ. ასათიანის დაკარგული ხელნაწერი მოთბრობის შინაარსსა და მიმართულებას გვაცნობს, არამედ აგრეთვე იმითიც, რომ იძლევა პრესაში დახასიათებას მიხ. ასათიანის „თავგანწირულ და პატიოსნებით საესე“ მოღვაწეობისას, რომელმაც ავტორს ბევრი სიმწარე, უსიამოვნობა მიაყენა და, ბოლოს, რომლის მსხვერპლადაც ის შეიქმნა 1879 წ. 19 დეკემბერს.

მიხ. ასათიანს სასულიერო სემინარიის ზედამხედველობა, როგორც თანამედროვეთა ჩვენებიდან ირკვევა, დიდ ენერჯიასა და დროს ართმევდა. ისიც ყოველნაირად ცდილობდა დავალებულ საქმეს წარმატებით გაძლოლოდა. მან ოთხი წლის განავლობაში საგრძობლად გამრასწორა მისდამი რწმუნებული სასწავლებელი.

არის ცნობები, რომ მიხ. ასათიანი სასულიერო სასწავლებელში, გარდა საძღვდელოების შეილებისა, გლეხობასაც იღებდა. ამის გამო მას ხშირად უსამოვნობაც ხვდებოდა უპასუხისმგებლო და ინტრიგით გატაცებული მღვდლებისაგან. აი რა ცნობას გვაძლევს ეკ. ასათიანისა: — „სასწავლებელში რამდენიმე ვაკან-

სია იყო შღვდლის ობლებისათვის. ეს ობლები კი არსად ამოჩნდნენ, შიხაკომ (ასე ეძახოდნენ მიხ. ასათიანს ოჯახში—მ. ზ.) ოთხი გლეხის შვილი მიიღო კარგი გადასახადით. ყმაწვილები ძლიერ კარგად სწავლობდნენ და ძლიერ სუფთად იყვნენ ჩაცმულები. ეპისკოპოსთან ეჩვილათ მიხაკოს უკანონო მოქმედებაზე. ეპისკოპოსიც იბარებს მიხაკოს და ეკითხება: „მართლა გლეხის შვილები დაუშვი სკოლაში ობოლი მღვდლის შვილების მაგიერ“?—ღიახ მე მივიღე გლეხის შვილები, იპიტომ, რომ ობოლი მღვდლის შვილები არ აღმოჩნდნენ,—მიუგო მიხაკომ.—მერე შენ ეგ ნება ვინ მოგცა მღვდლების ხარჯზე გლეხის ბიჭები მიიღო?

— „ეგ სიცრუეა. ისინი მე მივიღე სრულ თავიანთ ორკეც ხარჯზე. გარდა ამისა, უნდა მოგახსენოთ, თუ თქვენ მაგრე შემბოქავთ, მე დღესვე თავს ვანებებ თანამდებობასო“.

ეპისკოპოსი გაბრიელი მიხ. ასათიანს ყოველთვის სიფრთხილითა და პატივისცემით ეპყრობოდა თურმე და ასეთს საჩივრებს ყურადღებას არ აქცევდა. პირიქით, უფრო მეტ პატივისცემასა და ნდობას უცხადებდა.

ამ დროს მიხ. ასათიანისათვის ქუთაისის ვაჟთა გიმნაზიის დირექტორს ეთხოვა მთლიანად მასთან გადასულიყო გიმნაზიაში გეოგრაფიის მასწავლებლად. მაგრამ მიხ. ასათიანი ტფილისისაკენ მიიწევდა, ქუთაისში ქალთა ეპარქიალური სასწავლებლის გახსნა აყოვნებდა, ამიტომ უარი ეთქვა გიმნაზიაში გადასვლაზე. „ერთი ქალების სკოლაც გაეხსნა და მაშინ წავიდეთ ჩვენ ყოვლად მშვენიერ ტფილისშიო“, ეუბნებოდა ის თურმე თავის მეუღლეს ეკატერინეს.

ქალთა ეპარქიალური სასწავლებლისათვის მიხ. ასათიანს შენობა უკვე ეშოვა. სკოლის საქმეების გამო ტფილსში ჩამოსულიყო. სწორედ ამ დროს იპოხონდრიკ მასწავლებელს ღვინიაშვილს თედო უორდანიასაგან მოწერილი წერილი დაკარგოდა. ამ გარემოებას ის ძალიან შეეშუთებინა.— „ღვინიაშვილი, —გადმოგვცემს ეკატერინე ასათიანისა, —გაფოთებული, გიჟური თვალებით მე მომჯარდა. მე შევფიცე, რომ არ მენახა არც იმისი და არც სხვისი წერილი. ის გროზდოვთან (მიხეილის თანაშემწესთან) ავარდნილიყო. ამას ეთქვა „მგონია, თქვენ სახელზე წერილი იყოვო“. ექებნათ ორივეს, მაგრამ ვერ ეპოვნათ. ღვინიაშვილს შუბლზე ხელი მიედლა და მალალის ხმით დაეყვირა: „მიხეილ ასათიანი აიღებდაო“.

მიხ. ასათიანი ტფილისიდან რომ დაბრუნებულა, გაუგია ეს ამბავი; ძალიან გაკვირვებია, დაუნიშნავს ამხანაგური გამოძიება. ღვინიაშვილი გამოძიებაზე თურმე შეიარაღებული მისულა. მასწავ-

ლებლებს ყველას ღვინიაშვილი გაუმტყუნებიათ, მიხეილ ასათიანი კი გაუმართლებიათ. ღვინიაშვილს ასეთი მდგომარეობა რომ დაუნახავს, ამოუღია ექვსი ტყვიით გატენილი რევოლვერი, უსროლია მიხ. ასათიანისთვის გულში, მერე დანით თვალები გამოუთხრია და გაქცევა დაუპირებია. ღვინიაშვილი მოსწავლეებს ქვის სროლით შეუჩერებიათ, ძალიან უცემიათ და პოლიციისათვის გადაუციათ. შემდეგ ღვინიაშვილი თავის საქციელს თურმე საშინლად ნანობდა; მან ცხოვრების უკანასკნელი 15 წელი სულით ავადმყოფთა სახლში გაატარა და იქვე გარდაიცვალა.

აი, ამ ინტრიგებით შექმნილი ტრაგედია აქვს მხედველობაში მიხ. გურგენიძეს თავის შენიშენაში მიხ. ასათიანის დაუმთავრებელ მოთხრობას „მე და ონისიმეს“ რომ უკეთებს.

მძიმე პირობებში მოუხდა მიხ. ასათიანს პრაქტიკული ცხოვრების წარმოება. ნარ-ეკლიანი ყანის კრა, ხშირად აკრიდა მას ხელს, მაგრამ ის მაინც იმედიანად უყურებდა მომავალს. „პატარა რამ იყო ეს იმედი, — ამბობს თითონ ასათიანი, — მაგრამ მაინც იგი იყო ჩემი მანუგეშებელი, ის მიბრუნებდა სიცოცხლეს. არ ვიცი რა დამემართებოდა ადამიანს ამ ქვეყნიერებაზედ, რომ ეს ცხოველმყოფელი იმედი მას თან არ დაჰყოლოდა! რა უნდა ყოფილიყო კაცისათვის უიშვლო სიცოცხლე? განა შესაძლებელი იქნებოდა მაშინ ხელის განძრევა, რაიშე კეთილისაკენ ლტოლვა?“¹⁾ მიხ. ასათიანი თავის პრაქტიკულ მოღვაწეობაში ხალხოსნების იღვებით მოძრაობდა.

2

მძიმე, არაჩვეულებრივი ბედი ეწვია მიხ. ასათიანის პოეტურ შემოქმედებასაც. ადამიანის ცხოვრებაც ხომ თავისებური კანონზომიერებისა და პარამონიის შემცვლელია! როგორც ირკვევა, მიხ. ასათიანს ბევრი უწერია. ვფიქრობთ, მისი პოეტური ნიჭი სემინარიაშივე გამოიყვანდა. ხელნაწერი ლექსთა კრებულები, რომლებიც სემინარიაში ხელიდან ხელში გადადიოდა და განსაკუთრებით კი ჟურნალი „ხმა უდაბნოდან“, რომელშიც მიხ. ასათიანის თქმით „გამოხეთქა სემინარიელთ ტვინის ძალამ“, თვით მიხ. ასათიანის ნამოქმედარსაც, ალბათ, შეიცავდა. ბევრთათვის ცნობილი ყოფილა მცხეთის ქალთა სასწავლებლის ზეიმზე მიხეილის მიერ (როცა ის ჯერ კიდევ სემინარიელი იყო) წარმოთქმული ექსპრომტი სა-

¹⁾ მიხ. ასათიანი—მე და ონისიმე—„იმედი“, 1882 წ. № 11, გვ. 30-31.

თაურით „ქართველ ქალებს“¹⁾. „მიხაკომ, — გადმოგეცეპს ეკატ. ასათიანისა, — დიდებული ხოცბა შეასხა სასწავლებელს, გამოსთქვა ღიდი იმედი იქ აღზრდილ ქალებზედ... იმავე დღეს ექპრომტად დაწერილი ლექსი ჩვენც გადმოგვცა. სათავე ამ ლექსისა არის „ქართველ ქალებს“, რომელიც ჩვენ დავისწავლეთ და ვმღეროდით თავისუფალ დროსო“.

მაგრამ სერიოზული სამწერლო მუშაობა მას დაუწყია 1876 წლიდან: სემინარიისა და საზოგადოებრივი ცხოვრებიდან რომანი „მე და ონისიმე“, სადღეისო მღელვარე საკითხებზე წერილები „შიკრიკი“ (თავისებური ჟანრია), მოქალაქეობრივი მოტივებით დატვირთული ლექსები და პოემები.

როგორც მიხ. გურგენიძე, ეკატ. ასათიანისა და მრავალი სხვა ადასტურებს, მიხ. ასათიანს სიკვდილის შემდეგ აუარებელი ხელნაწერები დარჩა; მაგრამ, მცირე ნაწილის გარდა, სრულიად დაღუპულა. მიხ. ასათიანის მოულოდნელი და ტრაგიკული სიკვდილის შემდეგ ცოლი ავად გამხდარა და ყველაფერი უპატრონოდ დარჩენილა. ქმრის სიკვდილის შემდეგ ეკატ. ასათიანისა გადასახლებულა თავის სოფელში (მალაროს კარი, სიღნაღის მაზრა). ბარგი ტფილისიდან გაღუბაენია ურმით. ურემი ალაზანში გასვლის დროს მდინარეს წაუღია, გადაუბრუნებია და ხელნაწერები სხვა ბარგთან ერთად წყალს წაუღია და უკვალოდ დაკარგულა.

მიხ. ასათიანი ცენტრშია ხალხოსნური მიმართულების იმ წრისა, რომელიც ქუთაისში მოღვაწეობდა და თავის ორგანოს „იმედის“ გამოსაცემად ემზადებოდა. მასთან უშუალოდ დაკავშირებული იყვნენ: მიხ. გურგენიძე, ანდრო ბენაშვილი, დათა ჩიმაკაძე, სპირ. მატარაძე, ალ. გაბაშვილი, მ. პეტრიაშვილი და სხვანი. როგორც ეკატ. ასათიანისა მოწმობს: — „ტფილისიდან მიხეილს მასაღები მოსდიოდა სტ. ქრელაშვილისაგან, უთურგაულისაგან და მესამის გვარი დამავიწყდა, იმისაგანო. სხვები სულ ქუთაისლები იყვნენ. უფრო ხშირად ჩვენსა იკრიფებოდნენ, ხანდისხან ან ბენაშვილთან და დათა ჩიმაკაძესთანო“.

მიხ. ასათიანს ჟურნალი „იმედის“ გამოსაცემად არა მარტო პრაქტიკული მუშაობა უწარმოებია, არამედ ლიტერატურული, მხატვრული შემოქმედებაც დიდი ჩაუტარებია. როგორც 1881 წ. ჟურნალ „იმედში“ მიხ. ასათიანის დაბეჭდილი ნაწერების თარიღებიდანა ჩანს, მას მასალები „იმედისათვის“ ჯერ კიდევ 1879 წლისათ-

¹⁾ შესაძლებელია ეს ის ლექსია, რომელიც ავტორს შემდეგში შეტანილი აქვს ამავე სათაურით თავის „შიკრიკში“, „იმედი“, 1881 წ. № 11.

ვის დაუმზადებია. მაგ. მისი „შიკრიკი“ განზრახული ყოფილა ჟურნალი „იმედის“ მოწინავე, საპროგრამო წერილად. მართლაც, „იმედმა“ თავისი მოღვაწეობის ასპარეზი მიხ. ასათიანის „შიკრიკით“ გახსნა. „შიკრიკი“ „იმედის“ პირველ ნომერშია მოთავსებული მოწინავე წერილის დანიშნულებით. ამ ნაწარმოებს ჟურნალი „იმედის“ რედაქტორი მიხ. გურგენიძეც შესაფერ საგულისხმინო შენიშენას უკეთებს: „განსვენებულს, ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველს, მიხეილ იოსების ძეს ასათიანს, რომელსაც ეკუთვნის ჩვენი ჟურნალის დაარსების აზრი, შემდეგ იმის მოკვლისა, დარჩა ბევრი ხელნაწერები, თხზულებები თუ ლექსათ, თუ ისე. ეს იმის თხზულებები მისმა მეუღლემ, ქვრივმა ეკატერინე ასათიანისამ, გადმოგვცა ჩვენ და დაიბეჭდებიან ჩვენს ჟურნალში. ამ იანვრის წიგნში იბეჭდებიან „შიკრიკი“, პოემა („მტკერის ბაასი რიონთან“ — მ. ზ.) და „ოსეფას ანდერძი“.

ამრიგად, დასტურდება, რომ მიხ. ასათიანს ბევრი ნაწერი ჰქონია, მაგრამ არ უბეჭდიდა. როგორც ჩანს, შესაფერ ორგანოს დაარსებას უცდიდა. ასეთი ორგანოს („იმედის“) დაარსების ინიციატორად და აქტიურ მონაწილედ ჩვენი ბურუსიანი წარსულიდან მიხ. ასათიანის სილუეტი ენთუზიასტური განწყობილებით გამოიყურება. მისი შემოქმედების მცირედი ნაწილი სწორედ განზრახული ჟურნალი „იმედის“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა, ისიც მხოლოდ მისი სიკვდილის შემდეგ.

მაგრამ მიხ. ასათიანის შემოქმედების ეს გადარჩენილი ნაწილიც გარკვეულად ამკლავნებს, რომ ის ქართველ ხალხოსანთა ტიპიური წარმომადგენელია როგორც აზროვნებისა, ისე ლიტერატურული შემოქმედების სტილური ნიშნების მიხედვით. შეიძლება ითქვას, რომ მიხ. ასათიანი ჩვენს მწერლობაში ხალხოსნური ლიტერატურული მიმართულების ერთი ფუძემდებელი თავანია. შეიძლება ითქვას, რომ ის ჩვენს ლიტერატურაში პირველი იწყებს აშკარა იდეურ და სოციალურ გამიჯვნას წინათაობებისაგან.

მიხ. ასათიანი ჟურნალი „იმედის“ დამფუძნებელი ჯგუფის სოციალურ ვინაობას მ. ტეტია შვილის (ეს მ. ასათიანის ერთ-ერთი ფსევდონიმია — მ. ზ.) პირით აი როგორ აცნობს მკითხველს:

„არ გახლავარ მდიდრის შვილი,
არც თავადი, აზნაური,
ამის მეტად ჯერეთ ხელში,
არც მკერია მე ჩონგური...“

მამა მყავდა მიწის მუშა,
ღედას მე არ მოესწრებოდა...
დაბრძოლებას, სისაწყლესა
თვის უბეში გაუზრდივარ!..

ვისაც ვსობოვე ხელის მოწვდა:
წადი იქით რეგვენო.
სოფლის ღვინში არ გაქვს წილი,
უნდა იყო უნოო!..¹⁾

და ამ „უნოო“, დაბრძოლებულმა, სისაწყლესი გამოზრდილმა, მიწის მუშის შვილმა ტანჯვასა და კენესაში შეიგნო თავისი მდგომარეობის ტრაგიკულობა, მასში გამონახა ქეშმარიტება და ნამდვილი, სამართლიანი ცხოვრების მოპოების აუცილებლობა თავის მამოძრავებელ რწმენად გადააქცია.

მიხ. ასათიანი ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ქიშკართან მოზღვაებულ ახალ თაობას „რანონიჩინეს“, მძლავრად რომ მოიწვევდა ცხოვრების ასპარეზზე გამგებლობის ხელთგდებისათვის, ასეთ: დახასიათებდა აძლევს:

„მე ალვიზარდე ქეჟა-ქუხილს ქვეშ,
გამომიგრძენია ბევრი ვაება,
და ამ ვაების ქვეშ იგრძნო სულმა
თვისი სიმტკიცე და მომწიფება.

ტანჯვით და კენესით მე მიპოვნია
კაცურ ღირსების ჩემში შეგნება,
ღამის თენებით, სულის შფოთებით
მე გაპიცვინა ქეშმარიტება.

ძნელად შევიგნე ქეშმარიტება,
ძვირად ვიყიდე პატოსნება—
რაც ტანჯვა-კენესით მე მოვისყიდე,
მის ჯაჯოფა განა იქნება?!..²⁾

აქ ტონი, ენა ტიპიური რევოლუციონური ხალხოსნისაა 70-იან წლებში ასეთი გატაცებით რომ იბრძოდა.

ამიტომ, მიხ. ასათიანის რწმენით, ახალი თაობა უნდა მტკიცედ გაემიჯნოს წინა თაობას, რადგანაც მას სულ სხვა მისწრაფება,

1) მიხ. ასათიანი—შიკრიკი—„იძუღი“, 1881 წ. № 1, გვ. 3—4.

2) მისივე—შეუპოვარი—„იმედი“, 1881 წ. № IV, გვ. 61.

ცხოვრების სულ სხვა გაგება, სხვა ეთიკა და ესთეტიკა ახასიათებს. ამიტომ „რჩევა-დარიგება“ სხვებისა გამოიცივლოს ცხოვრება, ვინაიდან „შმაგეთი თავითა და გულით“ (როგორც ახალ თაობას აქვს) ამ ქვეყანაში არ გამოდგება, დაიტანჯება, შეხვდება „ვაი-ვაგლახს, უბედურებას“, — მიხ. ასათიანს, როგორც ამ ახალი თაობის ძლიერი განწყობილების მატარებელს, არც იზიდავს და არც აშინებს. მას, პირიქით, ამით არჩეული გზის სისწორის შეგნება უფრო უღრმავდებდა, მრჩეველთაღმი ზიზღიანი სიბრალური დაებადება და შეუპოვრად ასე მიჰმართავს მათ:

„ნუ სწუხარტ ჩემთვის, გული იმშვიდეთ,
არ მინდა თქვენი მე თანაგრძნობა;
თქვენი სიტყვებით და თქვენი რჩევით
ჩემი გამოცვლა არ შეიძლება.“

—

ვერ ვულალატებ მე ჩემსა ვარსკვლავს,
ჩემი სიმტკიცე არ მოიხრება;
მინამ ცოცხალ ვარ, ჩემი მიზნისკენ
გულადათ არ სვლა არ შეიძლება.“

—

ნუ გეგონებათ, თუ ჩემი აზრი
დაბრკოლებაებს შეუშინდება
და ბოლომდისა თავს არ გაატანს,
განსაცდელისა წინა შედრკება...
.....

—

ემებეთ, ვისაც გულით გინდოდეთ,
ამ ქვეყანაზედ ტყბილი ცხოვრება,
თვალ მარგალიტი, ჩინ-აპელატი,
მაზედ დადგმული ბედნიერება.“

—

არ ვარ შობილი ამაებისთვის,
არც შემიძლიან თქვენთან ცხოვრება:
სადაც თქვენა გრძნობთ თავს ბედნიერად,
იქ ჩემი სული ამოიხჩობა.“

ვერ ვურიგდები თქვენს მოქმედებას,
არც შემიძლიან თქვენთან ლხინობა
მძაგს თქვენი საქმე, თქვენი ხადილი,
თქვენი სიაჲე, თქვენი დიდება“!..¹⁾

აქ მიხ. ასათიანში ისმის ნილილისტური დამოკიდებულება ძველი ეთიკისა და ესთეტიკისადმი.

მიხ. ასათიანი ემიჯნება არა მარტო დარღვეულ, დრომოკმულ სოციალურ ფენებს, არამედ თერგდალეულებსაც. თერგდალეულთაგანაც, გარდა სოციალური და იდეური განსხვავებისა, მიხ. ასათიანის გაგებით, ახალ თაობას ასხვავებს ფსიქოლოგიური მომენტებიც. მიხ. ასათიანის შეხედულებით, ურუნალი „იმედის“ გარშემო იკრიბება ის მოსწავლე ახალგაზრდობა, სტუდენტობა, რომელსაც ბევრჯელ სიმშვილით კუქი ეწვოდა, ტანზე სციოდა, მაგრამ ამას ის არაფრად აგდებდა, არც კი იმჩნევდა, ოღონდ პირნათლად შერჩენოდა თავის თავს. ეს ის ახალგაზრდობა იყო, რომელსაც ხალხის კენესა ღამით ძილს უფრთხოებდა, დღისით მოსვენებას არ აძლევდა, რომელიც სისხლის ოფლს მარად შუბლზე იწურავდა და ფუქ ოცნებას არ ეძლეოდა. მწერალი აქ ხაზს უსვამს იმ დროის არსებით გარემოებას, რომ ახალი თაობა, სამოღვაწეო და საძწერლო ასპარეზზე გამოდის უტილიტარულ-რეალისტური მსოფლმხედველობით. ყვალაფერი—მეცნიერებაც, ხელოვნებაც, ლიტერატურაც იმდენად, რამდენადაც ყველა ეს მას მიეშველება მოქალაქეობრივი მოვალეობის შესრულებაში. ამ უტილიტარიზმმა აიძულა ხალხოსანი მწერლები და კერძოდ მიხ. ასათიანიც მხატვრულ შემოქმედებაში ფორმისათვის თითქმის არავითარი ყურადღება არ მიექციათ. ნაწარმოების სტილურად დახვეწა მათ არ ახასიათებდათ. მათთვის მთავარი და არსებითი იყო იდეის, მისწრაფების გატანა, მკითხველში იდეური გატაცების გამოწვევა, მკითხველის მოქალაქეობრივი აღზრდა. ამიტომ ხალხოსან მწერალთა შემოქმედება ხშირად პუბლიცისტის ხასიათს ატარებს. ასეთი ხასიათისაა მიხ. ასათიანის შემოქმედებაც.

მიხ. ასათიანის დაკვირვებითა და გაგებით, 70-იანი წლების ქართველი სტუდენტი საზოგადოებრივ მისწრაფებათა თვალსაზრისითაც განსხვავდება 60-იანი წლების სტუდენტისაგან—თერგდალეულისაგან. რაზნოჩინეცი—სტუდენტი თერგდალეულ-სტუდენტს ამ

¹⁾ მიხ. ასათიანი — შეუპოვარი — „იმედი“, 1881 წ. № VI, გვ. 60—61.

მხრითაც ემიჯნება. მიხ. ასათიანი თავის „შიკრიკში“ აი რას მო-
წერინებს განზრახული „იმედისადმი“ „პეტერბურღელ“ სტუდენტს:

„ის ქია, რაიც თერგის ნაპირზედ
ილიას „მგზავრსა“ გულს უღირღნიდა,
ეხლა სრულიად მე არ მაწუხებს,
ის დრო ჩემთვისა მანდვე წავიდა:

— „რა უნდ წაეულო მე ჩემს ქვეყანას?
„გაიგებს იგი ჩემსა ენასა?
„მიმიღებს, როგორც თავის ღვიძლ შვილსა?
„და თვით საქმითაც ვიზამ რასმესა?..“

მე ეს კითხვები კარგა ხანია
დამიძლევია, გამომიხსნია...
ჩემ გულის ბოღმა, თქვენთან საკითხი
სიტყვა სრულებით სხვანაირია:

მექნება ნება 'ლაპარაკისა?'
ხალხთან საუბრად მე მიმიშეგებენ?
სწორე სიტყვასა, სამართლიანსა
განა მე მისთვის მათქმევიწებენ?“(1)

აქ მიხ. ასათიანის შემოქმედებას დალი აზის რუსეთის ხალ-
ხოსნების 70-იანი წლების მეორე ნახევრის გარდატეხისა — პოლი-
ტიკური საკითხების წინ წამოწევიტ რომ აღნიშნეს. 1878 წლიდან.

მიხ. ასათიანი კარგად იცნობს გაქირებული ხალხის ცხოვრებას.
მას თვითონ აქვს ეს უსიხარულე ცხოვრება გამოვლილი, ის კარგად
იცნობს ტეტკაშვილს. მან კარგად იცის, „რომ ის კაცი, მართლა
ბედისაგან ძლიერ დატანჯული ვინმეა და, თუ, მართლა, მოახერხა
როგორმე და ჩამოვიდა აქა, ბევრს ყურადღების ღირსსა და თავ-
ზარ-დამცემ ამბავს გიამბობთ“-ო.

მიხ. ასათიანი და ქურნალი „იმედის“ გარშემო შემოკრებილი
ჯგუფი გამომბატველნი არიან ამ ტეტკაშვილების დაჩაგრული,
უფულებო ცხოვრებისა, სავსე ბოღმითა, შურიტა და ცხოვრებაზე
გაბატონების გაშმაგებული ნდომითა. „იმედის“ ჯგუფის გამახვი-

1) მიხ. ასათიანი—შიკრიკი—ბარათი „პეტერბურღიდან“, „იმედი“,
1881 წ. № 11, გვ. 54—55.

ლებული გულისყური ტეტრკაშვილებისაკენაა მიმართული. და მიხ. ასათიანიც, როგორც ტეტრკაშვილებისათვის, აგრეთვე სხვებისათვის, რომელნიც კი მოინდომებენ ჟურნალი „იმედის“ ჯგუფის გაცნობას და მასთან მუშაობას, ამ ჯგუფის სახელით, ასეთ „მოწვევას“ აქვეყნებს:

„უანგაროთ გამოვსდივართ
მოქმედების ასპარეზზედ,
გვინდა წმიდა სიყვარული
გავავერცელოთ ქვეყანაზედ...“

—
თუმც ნორჩნი ვართ, მაგრამ მკლავი
გვაქვს მაგარი, მოუხრელი,
ვაი იმას, ვინც მტრად გვიმზერს:—
არ დარჩება მოუთხრელი!...

—
პატოსან მუშას ყველგან
ფასი მივცეუ, ავამალლოთ,
ენა დიდნი, საქმე მრუდნი
გავსდენოთ და გავაწყალოთ.

—
საწყალსა და უნუგეშოს
ხელი მივცეთ, ავაყენოთ,
ძლიერი და უღონონი
სწორე გზაზე დავაყენოთ.

—
ვისაც მოგწონთ ჩვენი საქმე,
მოდით აქეთ!... გაძლევთ ხელსა:
„იმედისა“ სამეფოში
ადგილს მოგცემთ, სასახლესა!“¹⁾

მიხ. ასათიანის ეს ძახილი განსხვავდება წინა თაობის ძახილ-საგან თავისი რადიკალური, დემოკრატიული ხასიათითა და მიმართულებით. ცნობილია, რომ ქართველი საზოგადოების სოციალური შემადგენლობა 70-იანი წლებიდან თვალსაჩინოდ შეიცვალა. თუ 60-იან წლებში მოქმედებდნენ თერგდალეულნი, დარღვეული თავად-აზნაურობიდან გამოსული ლიბერალური ინტელიგენცია, ახლა, განსა-

¹⁾ მიხ. ასათიანი — შიკრიკი — „მოწვევა“, „იმედი“, 1881 წ. № 1, გვ. 7-8.

კუთრეზით 70-იანი წლების მიწურულში 80 იანი წლებისათვის, სამო-
 ღვაწეო ასპარეზზე მასობრივად გამოვიდა „დი აკენის შვილი“ —
 „რაზნოჩინეცი“, ლიტერატორი, საზოგადო მოღვაწე, რომელმაც
 თვალსაჩინო როლის თამაშობა დაიწყო ცხოვრების ასპარეზზე. მთე-
 ლი თოდრობა ე. წ. „საზოგადოებრივი გაღვიძების“ პერიოდისა,
 როგორც რუსეთში, ისე ჩვენშიც წვრილ-ბურჟუაზიული ინტელიგენ-
 ციის ხელმძღვანელობით მიმდინარეობდა, რომელიც, როგორც
 ლენინი განმარტავს, თუ ერთის მხრით, სუბიექტურ განზრახვათა
 წინააღმდეგ, ფეოდალთა და ძახვილი ბურჟუაზიის წინსვლის ახამდა
 წაქაღს, მეორის მხრით, საგონობლად ამქლანებდა გლენკაცთა,
 წვრილ ხელოსანთა და მშრომელთა რევოლუციონურ განწყობილებას.
 ამ წვრილბურჟუაზიული ინტელიგენციის რიგებს ამ დროს უმთავ-
 რესად შეადგენდენ — მასწავლებლები (უმთავრესად, რასაკვირველია,
 სახალხო მასწავლებლები), სტუდენტები და მოსწავლეები (განსაკუთ-
 რებით კი სემინარიელები). ამით აიხანება, რომ, მიხ. ასათიანის
 თქმით, ეურნალი „იმედის“ გარშემო შემოკრებილ ახალთაობას,
 მართალია, „არც ხანში შესული და არც მოხუცებული არა სძაგდა
 განუსაზღვრელი სიძულელით, ძლიერ ბევრს იმათში პატივსა
 სცემდა“, მაგრამ სწამდა (და ამას ცხოვრების საერთო მსკლლობაც
 უმტკიცებდა) „რომ საქმის სიყვარული, საქმით გატაცება დავიწყე-
 ბამდის, საქმის დაწყება და ბოლოადის გატანა შეუძლიან ახალგაზრ-
 დობას, ოღონდ კი იმან მოიწადინოს“. ამიტოვან, რომ მ. იმე-
 და შვილი (ესეც მიხ. ასათიანის ფსევდონიმი) მთელი ჯგუფის
 სახელით აღტაცებით მოუწოდებს პეტერბურგელ სტუდენტობას
 (ამით, რასაკვირვლია, საერთოდ ქართველ სტუდენტობას):

„სამკალი გვაქვს მეტად დიდი,
 მომკლები კი არ გვიჩანან, —
 თუმც მოსულან ორიოდნი,
 გულხელ-დაკრეფილნი დგანანი!

ავდრიან დღის ეშინიანთ,
 უცდიან მზის გამოსვლასა!..
 ამ ლოდინში დრაც წაუუთ,
 წაახდენენ მთლად ყახასა.

ვისაც გერჯით, მართლა, გული
სამუშაოთ, მოდით აქა!..
წინ დაგვხედებით, შემოგძახებთ:
გამარჯობა და ბარაქა!

კარგ ნამგლებთან წამოიღეთ
ტარიანი მკრელი ცული;
ყანას ნარი მოპრეცია,
არ დაგიკრათ რომ მან ხელი!

ვინც რომ განზე გადაგვიდგეს,
ერთად დავსცეთ მას თავზარი:
სადაც საქმეს ველტვით ძმურად
განა გვიდგნობს კლიტე-კარი?!..¹⁾

უდაოა, რომ მიხვ ასათიანის არა მარტო აღნიშნული ნაწარ-
შობები, არამედ ყველა ერთად და ყოველი ცალკე-ცალკე საქმარისი
სიმძლავრით აპყლავნებს 70-იანი წლების მეორე ნახევარში ანაკა-
დებული საზოგადოებრივი ცხოვრების მაჯისცექას.

მკითხველი აშკარად გრძნობს, რომ მიხ. ასათიანის გულისყუ-
რი მიმართულია საზოგადოებრივი ძალების გამრავლებისა და და-
რაზმვისაკენ. მისი ღრმა და ურუვეი შეგნებით, საზოგადოებრივ
ასპარეზზე სამოღვაწეოდ უნდა გამოვიდეს არა მარტო მამაკაცი,
არამედ მას გვერდში უნდა ამოუდგეს სწორედ დანიანი ქა-
ლიც მართალია, ქალის საკითხი მიხ. ასათიანზე ადრე სხვებმაც
წამოაყენეს ჩვენს ლიტერატურაში (მაგალითად, ნ. იხ აშვილმა,
ეკატ. დვინიაშვილმა ურნალ „მნათობში“, ს. მესხმა და
სხვებმა „დროებაში“), მაგრამ ქალის საზოგადოებრივი დანიშნულე-
ბა და როლი მიხ. ასათიანს არა მარტო პირადად მისთვის, არა-
მედ მთელი ეპოქისათვის და ხალხონური მიმართულებისათვის და-
მახასიათებელი სიმკვეთრით, რადიკალობითა და ენთუზიზმით
აქვს განვითარებული. ქალთა ემანსიპაციის საკითხი ხომ ეპოქის
მტკივნეული საკითხი იყო და მიხ. ასათიანსაც ეპოქის ეს ტკივილი
მწვავედ უგრძენია.

ჯერ კიდევ სემინარიელის სკამზე გაჯანსაღებულ მომავალზე
შეოცნეზე ონისიმიე ქალის უარყოფით მხარეებს ხსნის დროითა და

¹⁾ მიხ. ასათიანი — შიკრიკი — „პასუხი სტუდენტებს“ — „იმედი“, 1891 წ.
№ 11, გვ. 56—57.

გარემოებით. „დროებამ,—გატაცებით განმარტავს ონისიმი,—„მარტო მუქთაობას, პრანქვა-გრეხიობას, ჩაცმა-დახურვას, ლეშათ-მოშვებას და უღირსო ტრფობას მიაჩვია ჩენი ქალი... მაგრამ... მაგათვის ადვილი მუშა ახალგაზრდის სახლში არ არის. ეგენი მიემსგავსებიან ძველი დროების ხელთ-უყარა და ენა მრავალა ქალებს.“¹⁾

ამიტომ ონისიმი ქალს აფასებს არა მისი გარეგნობით, არა ქრთამ-მზითვეით, არამედ მით, თუ „მათგან ამორჩეულ ქალებს მათი აზრისა და განზრახულობის გაგება და გაზიარება, მათი ნამდვილი მეუღლეობა“ შეუძლიათ თუ არა. ონისიმეს ღრმად სწამს, რომ განსახორციელებლად ახალი მისწრაფებისა, უკეთესი მომავლისაკენ ასეთი დაქინებით რომ იწვევს, გვერდში უნდა მოიყენონ „მკლავ-მაგარა, ტვინ-გაურყვნელი ქალები, რომლებიც ნამდვილ მეუღლეობას გაგვიწვედნენ. თუ გავაკეთებ რასმე, მხოლოდ მათი დახმარებით და გამხნეებითო“.²⁾

ონისიმეს შეხედულება ქალზე (და ეს ხომ თვით ავტორის შეხედულებაა) გამომხატველია ხალხოსნური მიმართულებისა, რომელმაც რუსეთში 60-იანი წლებიდან ქალებიც მასობრივად გამოიწვია საზოგადოებრივი ცხოვრების სარბიელზე სამოღვაწეოდ. განმათავისუფლებელი მოძრაობის ასპარეზზე ამ დროიდან რუსმა ქალმა, დიდი მსხვერპლის განწირვით, დამსახურებული წვლილი შეიტანა.

აი, როგორ ეხატება ჩენს ახალგაზრდა მწერალ-მოღვაწეს ქალის როლი საზოგადოებრივ საქმიანობაში; „ონისიმეს ცოლი,—გადმოგვცემს ავტორი,—უნდა ყოფილიყო ნამდვილ მის მეუღლედ, მას უნდა გაეყო ონისიმესთან ყოველივე მისი ქირიცა და სიხარულიცა, იგი უნდა ყოფილიყო სოფლის დედაკაცობაში ისეთივე ზოქმენდი, საქმის მტრიალებელი, გავლენიანი, როგორიც იქნებოდა თვით ონისიმი გლეხკაცობაში. გლეხკაცის მოდრეკა და მორჯულება მაგრე ადვილი საქმე არ არის, იტყოდა ხოლმე ონისიმი; მაგრამ გლეხის დედაკაცს კი ყველაფერს მალეც გააგებინებ, შეაგონებ და გააკეთებინებ კიდეცა, თუ შენი ლაპარაკი იმის სასიკეთო იქნებაო. აი, ამიტომაც დაუმატებდა ხოლმე ყოველთვის—განათლებული და ენერგიული ქალი უფრო ბევრი რამის გაკეთებას შეიძლებს ჩვენში, ვიდრე მამაკაციო. არავის არ შეეძლო ის აზრი დაერღვია მისთვის, რომ თუ დედაკაცმაც ხელები არ გაანძრია; მამაკაცი უმისოთ მარტო ვერას გახდებო. ადვილად შესაძლებელი იყო, რომ ვისმეს სიცოცხლენზედ ხელი აეღებინებინა იმისათვის და ამ რწმენაზედ უარს

1) მ. ი. ხ. ასათიანი—მე და ონისიმი—„იმედი“, 1882 წ. № 1, გვ. 20.

2) იქვე—გვ. 21—22.

ვერავინ ათქმევინებდა—ისე ღრმათა ჰქონდა იგი გამჯდარი ძვალსა და რბილში“¹⁾.

მოთხრობაში „მე და ონისიმე“ მრავალ საბუთიანობითაა დამრეკიებული ქალთა ემანსიპაციის არა მარტო მიზანშეწონილობა, არამედ შისი აუცილებლობაც. ქალთა თანასწორობის იდეა, რომ გაამახვილოს და მკითხველს ამ საკითხის ეპოქისათვის მორალური ზასიათი აგრძნობინოს, ავტორი ონისიმეს აღფრთოვანებით აღსავეს მსჯელობას ქალის შესახებ ყველა მის ამხანაგსაც მიაღებინებს და ბოლოს დაამთავრებს ლირიკული წამოძახებით: „ეინ იცოდა, რომ სეზინარიის კედლებს შუა ასეთი ძალუმი მომხრე ეზრდებოდათ ჩვენს ქალებსო“.

ამით აიხსნება, რომ მიხ. ასათიანს და მის თანამოაზრეებს ეს საკითხი არა მარტო სეზინარააში სწავლის დროს აინტერესებდათ, არამედ შეზღუდვით. ეს შემდეგიდან მტკიცდება: მიხ. ასათიანი, როცა მომავალი ჟურნალი „იმედის“ საპროგრამო წერილს ამზადებდა, იქ ქალთა საკითხს და ქალს ახლად დარაზმულ მოღვაწეთა რიგებში საპატიო ადგილს უთმობს. „დაულალავი იმედაშვილი, — ეკითხულობთ „შიკრიკში“, — იმდენს მელაპარაკა, იპოტელა მაგალითები. მომიყვანა ქალის მნიშვნელობაზე კაცობრიობის წარსულში, იმ სიმალღეზე დააყენა დღევანდელი თავგანწირული ბრძოლა რუსეთის ქალებისა ხალხის ბედნიერების ასპარეზზედ, რომ სულ პირში ბურთი დამიციო, გამაჩუმა, და მტვრად აქცია ჩემი იქვიანობა ამ საგანზედ“.

მიხ. ასათიანი „იმედის“ ჯგუფის სახელითა და დავალებით, როგორც ეს აღნიშნულია მის „შიკრიკში“ ტეტიკაშვილებისადმი (ე. ი. მშრომელი, დაბრწყეებული. ახლად გაღვიძებული ხალხისადი) ქართველი სტუდენტებისადმი მოწვევასთან ერთად სამუშაოდ ქართველ ქალებსაც იწვევს და ასე მიჰპართავს მათ:

„თქვენგან თხოულობს სამშობლო მხარე
მხურვალის გულით საქმის შეცვლასა,
ახალი სწავლის; მეცნიერების
ჩვენში მოტანას, გავრცელებასა.

უძლურ ქართველის მოლონივრებას,
მის ბრმა თვალების გახილებასა,
დახვესებული და დაცემული
ჩვენი ცხოვრების განახლებასა:

¹⁾ მიხ. ასათიანი—მე და ონისიმე—„იმედი“, 1882 წ. № 1, გვ. 22.

ნამდვილ მამულის შეილების აღზრდას,
ახალ თაობის გამხნეებასა,
მაღალი მონით და სიყვარულით
ჩვენს მოქმედების ერთად შეეკრასა“. 1)

აქაც მიხ. ასათიანი ტიპიური ხალხოსანია.

მიხ. ასათიანს ხალხოსანი მწერლების შემოქმედების სხვა სტილური ნიშნებიც ახასიათებს. ცნობილია, რომ ხალხოსნური მსოფლმხედველობა კაპიტალიზმის განვითარებას ვერ ეგუებოდა, მას უარყოფითად უყურებდა. კაპიტალიზაციას, ხალხოსნების დაკვირვებით, მშრომელი ხალხისათვის, როგორც გაკვირებული სოციალური ფენებისათვის, ნხოლოდ უბედურება მოაქვს. მშრომელი ხალხი საშინელი ექსპლოატაციის საგნად ხდება.

ასეთი შეხედულება, თუმცა არა ისე ძალზემად, როგორც რუს ხალხოსნებს, მაგრამ ზოგიერთ ჩვენსასაც ახასიათებდა. ჩვენი ხალხონები განსაკუთრებით უარყოფით დამოკიდებულებას იჩენენ ჩარჩი ვაჭრისადმი.

ასეთივე დამოკიდებულება მიხ. ასათიანს, გამოთქმული აქვს ლექსში „ოსეფას ანდერძი“. ჩარჩი ოსეფა სიკვდილის წინ მოიწვევს თავის შეილებს და ასეთ ანდერძს დაუტოვებს:

„თქვენ იცოცხლეთ... ემე ქენით...
ყაირათი გასწიეთ
და ჩემ საცხოვნებლათაც
გთხოვთ, რომ ესე მოიქცეთ.

მე ხომ შეილო თქვენ იცით
ხალხი მისთვის მლანძღაედა,
რომ თუმანი თვეშია
ოთხ აბაზსა მიგებდა.

თუ გინდათ სიკვდილს შემდეგ
ვინემ მითხრას ცხონება,
თქვენ ნურავის მუ მისცემთ
თუმანს მანეთ ნაკლება...

1) მიხ. ასათიანი—შიკრიკი—„პართველი ქალებს“, „იმედი“, 1891 წ. № 11, გვ. 52.

მაშინ მაინც მეტყვიან:
ისევ ცხონდეს ოსეუა —
ის ასე არ გვლვარცლავდა,
იციოდა შებრალება“.

ოსეუას ანალოგიური ტიპი, როგორც ხალხის ზურგზე მონა-
ვარდე პარაზიტი, თითქმის ყველა ხალხისან მწერალს აქვს განვი-
თარებულნი: ნიკოლოზო ურს, ს. მგალობლიშვილს, შაქ-
როს და სხვათა.

მიხ. ასათიანის შემოქმედებას ახასიათებს ეროვნული მოტი-
ვიც. მაგრამ ეროვნული მოტივის ვაშლა მიხ. ასათიანის შემოქმედე-
ბაში, როგორც საერთოდ ხალხთა ან მწერალთა შემოქმედებაში, გან-
სხვავდება თერგდალეულების გაგებისაგან.

მიხ. ასათიანი გრძნობს ახალი თაობის განსხვავებას ძველი
თაობისაგან, ის ითვალისწინებს, რომ ძველმა თაობამ ფეოდალური
ქიშპობით, დავიდობით, მტრობით. უპაუხისმგებლობით დალუპა
ქართველი ხალხი. თერგდალეულთა მიერ ისტორიიდან გამოტანილი
რჩევა — ნუ განცალკევდებიან, შეერთდენ, იყვნენ ერთად, რადგანაც,
თუ დღეს ერთი ცუდ ყოფაშია, ხვალ ეს მწარე დღე მეორესაც და-
ადგება — მიხ. ასათიანს განსახიერებელი აქვს პოემაში „მტკვრის
ბაასი რიონთან“. „მო, შევაზავოთ შენა ქაბუკ სისხლსა, —
ეუბნება მტკვარი რიონს, — მოხუცისა ქვეა, გამოცდილება, ერთადაც
დავხვდით, მამაცათ შევხვდით, რაც რომ წინ გველის და გვემუქრე-
ბა!“¹⁾ მაგრამ რიონი ამ რჩევასაც არ მიიღებს. თ. ვის სიამოვნები-
სათვის რიონი გაექანება სულ სხვა, თავისთვის საბედისწერო მიმარ-
თულებით და დააღუპება ისე, როგორც მართოდ, დაუხმარებლად
დარჩენილი მტკვარიც.

მტკვრის რიონთან საუბარში პოეტს ალევორიულადა აქვს აწე-
რილი ფეოდალური საქართველოს რღვევა. საქართველოს ცალკ-
ცალკე კუთხეების აქეთ იქით წევა, შხაგანი ქიშპობა-მტრობა, და-
უღვერობა, რამაც ერთობა და მშვიდი სახელმწიფოებრივი ცხოვრე-
ბა ქართველ ხალხს ვერ შეაქმნევინა. ამ ფეოდალური რღვევის წიაღ-
ში, როდესაც მტკვარი და რიონი (ე. ი. სხვადასხვა ფეოდალუ-
რი დაჯგუფებანი) ერთმანეთს ახლო ვერ უდგებოდენ. თუმცა უკირ-
დათ მათ ერთმანეთი, მაგრამ ერთობას ვერ ახერხებდენ... და...
სრულიად იმედ-მიხდილნი მუხთალ თავის ბედს ემდურებოდენ“ —

¹⁾ მიხ. ასათიანი — მტკვრის ბაასი რიონთან — „იმედი“, 1862 წ. № 1,
83. 27.

„აი ამ დროსა ჩვილ სურამელა
და ჩხირიმელა რჩევას აწყობდნენ,
ქოჩორის მთაზე უკრთად ამდგარნი,
თითქოს რალაცას იმედოვნებდნენ...“

ეს ჩვენი ლეკვნი დიდთა ლომთანი,
მალლა ასულნი, შორსა სპერეტამდნენ
და მომავლსა, თითქო სპეტაცსა,
დარწმუნებული წინა ხედავდნენ...

ამ მომავალსა, მეტად შორს მყოფსა,
აქეთკენ სწევდნენ, იახლოვებდნენ
და თვის სიხარულს, თვის გულის პასუხს
იმედაშვილსაც უხიარებდნენ“...

სურამელასა და ჩხირიმელას სახით მიხ. ასათიანს
ეხატება ის ახალი თაობა, რომელიც დაბალი ფენებიდან გამოდიოდა
და სპეტაკი მომავლისაკენ მძიმე პირობებში, მაგრამ მაინც შეუპო-
ვრად და იმედიანად გზასა ჰკაფავდა.

ამ მომავლის ასპარეზზე მოღვაწის სახეც მიხ. ასათიანისათვის
აშკარაა და ნათელი.

მომავალი ცხოვრების მოქალაქის სახე, რომ მკითხველს უფ-
რო მკვეთრად ჩაეჭედოს შეკნეიაში, მიხ. ასათიანი სარგებლობს
კონტრასტებით. ძველ უხეჩხემლო, ფუფუნებაში აღზრდილს და
უპრინციპო პოზიორ მოღვაქეს მიხ. ასათიანი „ახალ მოდის
ექიმში“ უპირისპირებს ახალი მსოფლმხედველობის, ხალხის მო-
კეთის, მტკიცე პრინციპის მქონეს.

ხსენებულ ნაწარმოებში მიხ. ასათიანი არ ზოგავს არც გესლს,
არც რისხვას, არც დაცივნას ზერელე მყვირალა მოლიბერალო სა-
ზოგადო მოღვაწეებისადმი, რომელთა სახელი იმ დროს ლეგიონი
იყო, რომ ღირსეულად დაგმოს მათი უზნეო საქციელი. ეს ვაჟბატონნი
იწონებენ და მისდევენ იმას, რასაც უნდა თრგუნვიდნენ და, პირ-
იქით, თრგუნვენ იმას, რასაც უნდა იწონებდნენ. ამ ნაწარმოებშიც
საკპარისად მუქ ფერებშია მოცემული მიხ. ასათიანის ხალხოსნური
მსოფლმხედველობა და მისწრაფებანი.

„ღიდ კაცთა სახლში, ბალს და ვეჩერში,
სადაც აქრელებს თვალს მორთულობა,
სადაც, რომ პირველს ადგილს იკავენბს
ფორმა, მოღები, მრთლად გარეგნობა,—“

იქ მე მარადის ძალად იდეის
ლიტონი სიტყვით ყმა ვარ ერთგული
და, რა თქმა უნდა, რომ ძრიელად ვარ
გახარებული, გახარებული!..

მაგრამ რასაც იქ გატაცებაში
ვიტყვი, რომ შემდეგ ვალად დავიდო
და ცხოვრებაში, ამ მუხთალ ხალხში,
სიტყვა მარადის საქმეთ ვაქციო,
რომ მართლა, რაღაც იდეისათვის
შევივიწროვო თავისუფლება,
თქვენ თვით იფიქრეთ, ეს სიტუტუცი
რას ეგვანება, რას ეგვანება!..."

ავტორი სასტრუქად ჰკიცხავს გავრცელებულ მოვლენას იმ დროის
ლიბერალურად განწყობილ ახალთაობაში, რომლის სიტყვა და
საქმე ჩვეულებრივ ერთმანეთს ეწინააღმდეგებოდა, რომლისთვისაც
მაღალი იდეა მხოლოდ სიტყვის მასალა იყო, საქმე კი მუდამ მრუ-
დედ რჩებოდა და ამაში ის უხერხულობას სრულიადაც არა
გრძნობდა.

მის. ასათიანი ამ პოემაში დაუნდობელი დაცინვით აღნიშნავს,
რომ ეს ლიბერალი დაბრიყვებულ გლახაკზე იწყებს ბრტყელ ლა-
პარაკს, როცა ის „შამპანსკ—ბორდოთია შეხურებული“, ხოლო თუ
გლეჯი მოიწადინებს თავის უფლების გამოყენებას და ამის გამო მას
პირში შეებმის, მაშინ ის მას პასუხის ღირსადაც არ გახდის.

ეს ვაუბატონი სწავლითა და თანამდებობით საზოგადოებაში
მიღებული კაცია. თავის სწავლასა და თანამდებობას ის უჭურებს
მხოლოდ პირადი სარგებლიანობის თვალსაზრისით, როგორც წყა-
როს პირადი კეთილდღეობისა. სადაც გამოჩენა მეტია, ისიც სიხა-
რულით იქ მიდის.

„როდესაცა, მყავს მე მოსარჩენათ
კნენინა მეტად განაზებული,
გაფუფუნებულ თივთიკში მწოლი
ატლას ბაბთებში გამოხვეული,—
მაშინ არ ვზარობ ხშირად მის ნახვას,
ყურთსმენათაც ვარ გადაქცეული...
და რა თქმა უნდა, რომ გულითაც ვარ
გახარებული, გახარებული!..

მაგრამ, როდესაც შუა ღამის ჟამს,
 თავხედი ვინმე ზარს მიჩხარუნებს
 და არ მეხსენება... მთხოვს წაყუყუე თანა,
 შველა რამ მივცე ქერივ-ობრის შეილებს,
 რომ ჯოხით ის არ მოვაფრენინო...
 რომ აღვესრულო, რაც ეხებება...
 ხომ მით თავს გავლენ კვლავაც ისინი!..
 რას ეგვანება, რას ეგვანება!..“

ან კიდევ:

„როდესაც შრომა პაციენტისგან
 მაქვს ერთი ათათ დაჟსებული.
 როცა მასა აქვს ყოველ მისვლისთვის
 ხუთ-ათ თუმნობით გადადებული,
 ერთი სიტყვითა, როცა მე მისგან
 ჯიბე შექნება გამოვსებული,
 რალა თქმი უნდა, გულით ვიქნები
 გახარებული, გახარებული!..
 მაგრამ, როდესაც იუნდ რომ გლახასაც
 სამადლოთ ხელის მიწვდა სკირდება,—
 როს უსასყიდლოთ ვინმე თხოულობს
 ავადმყოფს მივცე ქირიდგან შვება,—
 რომ მე ამ გიჟურ გზასა დავადგე...
 თავს მივაყენო მით შეწუხება...
 რომ მუქთათ ხალხსა რჩენა დაუწყო—
 რას ეგვანება, რას ეგვანება!..“

აქ სრული და მკვეთრი დაპირისპირებაა ორი სხვადასხვა თაობის მსოფლმხედველობისა, მათი სხვადასხვა ეთიკისა. პირველი ეგოისტურ, ზოოლოგიურ სურვილებში იხრჩობა, პირად კეთილდღეობაში პოულობს დაკმაყოფილებას, სიხარულს, ცხოვრების აზრს; ამ თვალსაზრისითაც აფასებს ადამიანის დანიშნულებასა და მის საზოგადოებრივ ღირებულებას; მეორე კი, პირიქით, საერთო ცხოვრების წინ წაწევაში, დავრდომილისა და დაჩაგრულის უანგარო დანხარებაში. და ეს წინააღმდეგობა ხალხოსნებმა ხომ არაჩვეულებრივი სიმკვეთრით გამოიტანეს განსაკუთრებით 60—70-იან წლებში.

მაგრამ მიხ. ასა თიანის ეს ნაწარმოები საგულისხმიეროა არა მარტო აღნიშნული დაპირისპირებით, არამედ კიდევ ერთი მეტად საგულისხმიერო ხაზითაც. მოხერხებული „საზოგადო მოღვაწე“ სა-

ზოგადოებრივ ასპარეზზე, რომ შეიქმნის სასარგებლო მდგომარეობას, როცა ის თავის პირად კეთილცხოვრებას უზრუნველყოფს, მიანებებს თავს ცოდნის შეძენას, თავს არ იწუხებს ახალი აღმოჩენების კურსში იყოს, რომ მეცნიერულმა შეიარაღებამ, ამალღებამ უფრო ნაყოფიერი გახადოს მისი პრაქტიკული მოღვაწეობა. და ეს ზდება იმიტომ, რომ მას არ გააჩნია საზოგადოებრივი მამოძრავებელი იმპულსი. მიხ. ასათიანი თავის „ახალ მოდის ექიმში“ ამ გარემოებასაც შხამიანად გაჰკრავს კბილს:

„ავადყოფს ვარჩენ როგორც მომხედება...
ძველი წამლობა მაქვს მიღებული...
და რა დამიშლის, რომ გულით ვიყო
გახარებული, გახარებული!..

და რომ წიგნებით სტოლი აევსო,
ყური ვადევნო ახალ სწავლასა...
რომ ჩავუღრმავდე მეცნიერებას...
პირს შევაფუროთხო ზარმაცობასა...
ნება თქვენი, ამას ვერ ვიზამ!..
მე ეხლა ეს არ შეგეფერება...
რომ ბაგშვისავით წიგნს გვერდს მოუჯღღ!
რას ეგვანება, რას ეგვანება“!..

უდაოა, რომ მიხ. ასათიანის ეს ნაწარმოები საგულისხმიერო პამფლეტია. ამ ნაწარმოებში, გარდა დრომოკმული, ლიბერალური გაჩინონიკებულის მსოფლმხედველობისა და მოქმედების გაკიცხვისა და იმ დროისათვის მოწინავე, სალი აზროვნების დაქინებით წინ წამოწევისა, მკვეთრად მოჩანს ავტორის ახალი ცხოვრების მოლოდინით გამოწვეული აღფრთოვანებული სულიერი განწყობილება.

ასეთია შინაარსი, ხასიათი და მიმართულება მიხ. ასათიანის გადარჩენილი შემოქმედებისა.

თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ მიხ. ასათიანი მოღვაწეობდა და წერდა 70-იან წლებში, ქართველ ხალხოსან მწერალთა პოეტური შემოქმედება კი 80-იანი წლების დასაწყისიდან გაიშალა, შესაძლებელია ხალხოსნური მიმართულების დამწყებად ჩვენს ლიტერატურაში მიხ. ასათიანი მივი-

ჩნით. ჩვენს მხატვრულ ლიტერატურაში მიხ. ასათიანმა პირველ-
მა გამოხატა 70 იან წლებში ახალთაობათა შორის როგორც სო-
ციალური, ისე ფსიქოლოგიურ-იდუური წინააღმდეგობა („შიკრიკი“).
მან პირველმა მოგვცა ხალხოსანის სინდისსა და ინტერესს გაღვიძებუ-
ლი ინტელიგენტის სახე, რომელიც მშრომელი ხალხის ცხოვრებას-
თან მჭიდროდაა გადაჯაჭვული და მისი გაუმჯობესების დაუღალავი
უანგარო მუშაჲია („შეუპოვარი“, „მე და ონისიმე“), მან პირველმა
გარკვეულად მიგვითითა, რომ მომავლის პატიოსანი მკედელი ლა-
რიბი ხალხის ქობიდან უნდა გამოვიდეს („მე და ონისიმე“, „შეუპო-
ვარი“). მანვე საგრძნობი სიმკვეთრით მოგვცა ახალი ჯიშის (საქი-
რო ინტელიგენტის) მოღვაწის სულისკვეთება გადაგვარებულ ინტე-
ლიგენტის შეხედულებებთან დაპირისპირებით („ახალი დროის ექი-
მი“). მანვე პირველმა დაიწყო ჩვენს ლიტერატურაში სასულიერო
სემინარიაში გამუვებული დამახინჯებული სისტემის დაუნდობელი
გამოფენა („მე და ონისიმე“). მან მძლავრად გაშალა არა მარტო
ცალკეული მღვდლების ზნედაცემლობა, არამედ მთლიანად საზღვ-
დულოების, როგორც სოციალური კასტისა თუ ფენის, მოქმედებას
შეუღებლობა, სიზახინჯე და უზნეო თვითნებობა („მე და ონისიმე“).
მის შემოქმედებაში აშკარად ისმის ახალი ცხოვრების მოპოებისა-
თვის დარაზმული ბრძოლისა და მოქმედების აუცილებლობა („შიკ-
რიკი“, „შეუპოვარი“, „მე და ონისიმე“, „გაზაფხული“).

მიხ. ასათიანის შემოქმედებაში აღძრული ყველა საკითხი ძი-
რითად თემად გადაიქცა ქართველი ხალხოსანი მწერლების შემო-
ქმედებისათვის, რომელიც 80 იანი წლებიდან გაიშალა.

მიხ. ასათიანი წინამორბედ-თანამედროვედ (თუ შეიძლება
ასე ითქვას) მოჩანს ნ. ლომოურის, ს. მგალობლიშვილის, შაქროს
(ზ. გულისაშვილის) და სხვათა.

მიხ. ასათიანს ახასიათებს როგორც სოფლის, ისე ქალაქის
ცხოვრებისა, მცხოვრებთა და მათი ენის კარგი ცოდნა. როგორც
ჩანს მას ბევრი უფიქრია, ბევრი განუცდიია. ტკივილებში მას ბევრი
გარკვეული და სწორი დასკვნა გამოუტანია და დავაყვაცებულს გა-
უმზადებია მოძმეთადმი მტკიცე ძახილი ახალი ცხოვრებისაკენ:

„ნუ გვეშინიან მუხთალის ბედის,
რომელიც სდევნის „ჩვენ ჯურის“ ხალხსა,
ამ ბედს, ეტყობა, ფეხს ვერ აუქცევს,
ვინც მომავლისთვის ამზადებს თავსა“... 1)

1) მიხ. ასათიანი—გაზაფხული—„იმედი“. 1881 წ. № 5, გვ. 52.

მაგრამ უღმობელმა სიკვდილმა აღარ დააცალა მას ნიქისა და მოქმედების შესაფერი გაშლა. მისი მოღვაწეობა დასაწყისშივე იქნა მოკვეთილი. მან, შეიძლება ითქვას, ვერც კი მოასწრო კალმის ხეი-რიანად ხელში გამართვა.

ყველა ზემო აღნიშნული უტყუარი საბუთია ვიფიქროთ, რომ შიხ. ასათიანის მეტად ნაადრევი, მოულოდნელი სიკვდილთ ქართულმა სამწერლო ასპარეზმა დაკარგა ენერგიული და ნიჭიერი მუშაკი, ხოლო ქართულმა სამწერლო სალარომ დიდი განძი გამოუყენებელი.

ნიკოლოზ იოსების-ძე ლომოური

1852 — 1915 წ.

I

ნიკოლოზ ლომოური ქართული ლიტერატურის განვითარებაში თვალსაჩინო ფიგურაა. ის, როგორც პოეტური შემოქმედებით, ისე პრაქტიკული მოღვაწეობით, ტიპიური გამომხატველია ხალხოსნური მიმართულებისა.

ნიკოლოზ ლომოური ლიტერატურულ მუშობას იწყებს 1870-იან წლებში—ჯერ კიდევ ტფილისის სემინარიაში სწავლის დროს—გაზეთ „დროებაში“ ათავსებს კორესპონდენციებს სემინარიელის ფსევდონიმით, ხოლო ჟურნალ „მნათობში“ ლექსებს თავის გვარისა და სახელის მოწერით.

ნიკოლოზ ლომოურის მოღვაწეობის ახლო გასინჯვა ააშკარავებს, რომ მის შემოქმედებას დასაწყისიდანვე იდეურობით გაეღინთვა ემჩნევა. მწერლის შემოქმედებასთან ახლო მისვლა მკითხველს უმალ აგრძნობინებს, რომ მწერლის კალამს თავიდანვე გარკვეული გზა მუშაობისა ურყევად აურჩევია—ის „ხალხის მოკეთა“, მისი მოღვაწეობის მამოძრავებელი მისწრაფებაა. ხალხის მასების ცხოვრების დაუღალავ გუშავად გადაიქცეს.

ჯერ კიდევ სრულიად ჰაბუკი მწერალი 1871 წლიდან ჟურნალ „მნათობში“ ათავსებს მთელ რიგ, მართალია, ფორმის მხრით, მეტად გაუმართავ ლექსებს, სადაც გაქირებული ხალხის—გლეხობის მდგომარეობაზე კენისის პოეტი.

„ისმინე მონა—მოიდრიკე სასწრაფოთ თავი
და შეუშვირე შენი ზურგი ცხელ მათრახებსა;
იასაულო, ვით წესია, თქვენ დაუშინეთ,
ცხარე მათრახი წეს დამრღვეველ თქვენს მოძმეებსა;
და ანაირად—კერძი ღვთისა—ჩუმიად და მღუმრად
იდრეკავს ზურგსა—ზეცის შვილი—პირუტყვის გვარად.

ისმის სასტიკი ამის ზურგზედ მათრახის ცემა,
გალურჯებული კანი მისი ზედი ზედ სკდება,
და წმინდა სისხლი, რომელიცა კაცთ დასაცველად
უნდა იღვაროს—ეხლა სრულად იღვრება ფუქად“.¹⁾

ხალხის ასეთი მდგომარეობა მწერალს ურთობიდანვე სულს
უხუთავს, გონიბას უკლებს, მასში იწყებს, მწარე ფიქრთა გროვას,
რომელიც პოეტს გულს უღრღნის. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ის
სევდებს არ იკარებს, იმედი უკეთესი მომავლისა მას არ შორდება
და წინ ძალუმად მიაქანებს. ქაბუკი პოეტი თავის ამგვარ განცდებს
ასე გადმოგვცემს:

„ისევ შენ და ისევ შენ
ჩემო წინა მორბედო...
გამამხნევე ძაბუნო
მომავალის იმედო.

ოდეს სულში შემოდის
სასოწარკვეთილება,
მეისვე შენ მკვლინები,
მეისვე სულიც მშვიდდება“.²⁾

მაგრამ ნიკო ლომოურის სამწერლო მოღვაწეობის ნამდვილი
მიმართულების გამონახვისა და გამომკვლავების მიჯნად შეიძლება
შვიდწილით 1879 წელი, როდესაც მან, როგორც გავრცელებული გად-
მოცემა მოგვითხრობს, აკაკი წერეთლის რჩევით, ლექსების
წერისადმი ყურადღება შეანელა და მოთხრობის წერას მიჰყო ხელი.
ამის შედეგი იყო ნ. ლომოურის ერთ-ერთი საუკეთესო ნაწარმო-
ები „ალი“, რომელიც მან ჯერ კიდევ კიევის სასულიერო აკადემია-
ში სტუდენტობის დროს, 1879 წელს, დაწერა. ამ ნაწარმოებში არ-
სებითად გამოირკვა ნიკო ლომოურის პოეტური კრედიტა და მისი
შემოქმედების დამახასიათებელი სტილური ნიშნებიც.

ნიკო ლომოური მოთხრობა—„ალით“ გარკვეულად დადგა
ხალხოსან-მწერალთა პოზიციასზე და, შეიძლება ითქვას, სიკვდილამ-
დის მან, მიუხედავად ხალხოსნური მიმართულების დეკადანსისა და
შემდეგ მისი, როგორც პოლიტიკური მიმართულების, ყოველ შემ-
თხვევაში საქართველოში მაინც, თუ გაქრობისა არა, ძალიან, ძა-
ლიან შესუსტებისა მაინც, ხალხოსნური მიმართულების დამახასია-
თებელი ნიშნები ბოლომდის ურყევად შეინარჩუნა.

¹⁾ ნ. ლომოური—ბარბიედამ—„მნათობი“, 1872 წ. № 8—9.

²⁾ მისივე—იმედს (სიმღერა ფიქლის შემდეგ)—„მნათობი“, 1871 წ. № 6.

ვინ არის ნიკო ლომოური? რა სოციალურ-პოლიტიკურ და კულტურულ პირობებში აღიზარდა და ცხოვრობდა ის?

ნიკო ლომოური შიდა ქართლის პატარა სოფელი არბოხ გლეხის შვილია. მამა მისი წარმოშობით გლეხი, იმავე სოფლის ღარიბი მღვდელი იყო. ნიკო ლომოურის მამის ეკონომიურად გაჭირებულ მდგომარეობას აუარესებდა დიდი წვრილ-შვილებიანი ოჯახის გაძლოლა. ამიტომ მთელი ოჯახი დიდთან-პატარიანად ისევე იყო სოფლის ცხოვრებაში (მის ყოველდღიურ მუშაობაში) ჩაბმული, როგორც ჩვეულებრივი გლეხის ოჯახი.

სწორედ ამ გარემოებამ შეუწყო ხელი ნიკო ლომოურს ბავშვობიდანვე ახლო, ზედმიწევნით გაეცნო სოფელი, მისი ზნე-ჩვეულება, მისი ბუნება, კარგი და ავი, მისი მცხოვრებნი თავისი ქმნვითა და სიხარულითა, რაც შემდეგში მის შემოქმედებაში ასე ძალუმაღ აღიბეჭდა.

ნიკო ლომოური დაიბადა 1852 წელს. მამა ნიკოსი ძალიან კარგადა გრძნობდა სწავლის საჭიროებას, მაგრამ ძლიერ მოახერხა უფროსი შვილის სკოლაში მიცემა და მისი გაძლოლა. დანარჩენებისათვის ასეთივე სათანადო მზრუნველობის გაწევა მას გაუძნელდა:

ნიკო ლომოურის სწავლა-აღზრდის ხელმძღვანელობა უფროსმა ძმამ იკისრა. ამ გარემოებით აიხსნება, რომ ნიკო ლომოური შედარებით მოგვიანებით შევიდა სასწავლებელში და ტფილისის სასულიერო სემინარიაში გვიან, 1875 წელს, 23 წლისამ, დაამთავრა.

სასულიერო სემინარიის დასრულების შემდეგ ნიკო ლომოური შევიდა კიევის სასულიერო აკადემიაში, რომელიც მან 1879 წელს დაამთავრა. ამავე წელს ის მიწვეულ იქნა ახლად გახსნილ ტფილისის სათავად-აზნაურო სკოლაში გამგედ, მაგრამ სასწავლებლის დამხმარე კომიტეტთან კონფლიქტის გამო, მალე იძულებული გახდა სკოლისათვის თავი დაენებებინა. როგორც ირკვევა 1880 წელს მიხ. ასათიანის გარდაცვალების შემდეგ, ნიკო ლომოურის კანდიდატურა წამოყენებული იქნა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველის თანამდებობაზე. მაგრამ ქუთაისის სამღვდლოებამ ხსენებულ თანამდებობაზე თედო ქორდანიანი აირჩია. ამის შემდეგ ნიკო ლომოური გადასახლდა ქალ. გორში, დაიწყო იქ ქართული ენის სასწავლებლობა და ამ მეტად წუნარ, იმ დროში მეტად უმაღურ, მძიმე და საპასუხ-სმეებლო პოსტზე დარჩა სიკვდილამდის (1915 წ.) ფხიზელ და ერთგულ დარაჯად.

იქვე შეირთო ცოლად სოფიო ალექსი ხუდადოვის ასული, ცნობილი მოღვაწის ნიკო ხუდადოვის და.

ნიკო ლომოური სწავლობს როგორც ტფილისის სასულიერო სემინარიაში, ისე რუსეთში მეტად საგულისხმიერო პერიოდში — 70-იან წლებში. ესაა ხალხოსნების, ამ სიტყვის ნამდვილი გაგებით, მოღვაწეობის განვითარების უმწვერვალესი მომენტი. სწორედ ამ პერიოდში ხალხოსნები ფართოდა და ენერგიულად მოედვენ მთელ რუსეთს, ყველგან, ცხოვრების ყველა სფეროში ცდილობენ შეიჭრან, აამოძრაონ, აამოქმედონ დაგუბებული, თუ ერთ წერტილზე გაყინულ საზოგადოებრივ სახელმწიფოებრივი ცხოვრება და გარდაქმნან მისი წყობა ხალხისათვის ბედნიერების გამწვლელ საფუძვლებზე. ისინი ცდილობენ აზრთა მფლობელნი შეიქმნენ არა მარტო ფართო მდაბიო მასებისა (გლეხკაცობისა), არამედ მოწინავე ინტელიგენციისა და მოსწავლე ახალგაზრდობისა.

ხალხოსნობა ამ პერიოდში მომამძრავებელი ნერვი იყო რუსეთის საზოგადოებრივი ცხოვრების როგორც პროგრესული ელემენტებისათვის, ისე კონსერვატორულისათვის. თუ ერთი ნაწილი, — პროგრესული, ამ მიმართულების გაღრმავებაში ამახვილებდა თავის ნიქს, უნარს, ცოდნას, ენერგიას, მეორე, პირიქით, მის შევიწროვება-განადგურებაში ცდილობდა თავისი დანიშნულების პოვნას.

ნიკო ლომოური, მისთვის დამახასიათებელი სიმტკიცითა და პირდაპირობით, მაგრად ჩაება ამ მიმართულებაში. ხალხოსნურ მიხწრაფებათა გაყოლა მისთვის ნამდვილი დაკმაყოფილების წყაროდ გადაიქცა. ნიკო ლომოური თავის განცდებს სასწავლებლის დამა ავრების შემდეგ მოთხრობა „გიგო ღრუბელა შვილში“ ასე გადმოგვცემს (გიგო ღრუბელაშვილი, ყოველ ექვს გარეშეა, ავტობიოგრაფიული სახეა): „ჯერ მზე არ იყო ამოსული, როდესაც ერთი ქვითკირის სახლიდან გამოვიდა გარეთ ფერმკრთალი, ცოტა გამხდარი მარილიანი სახის ახალგაზრდა კაცი. მას ეცვა უბრალო, იაფფასიანი ბლუზა, თავზე ეხურა ყვითელი ჩალის განიერი შლიაპა, ხელში კარგა მოზრდილი ძვირფას ყდიანი წიგნი ეჭირა... სულით და გულით უნდოდა შეხვედროდა ვისმე, ძმურად გადახვეოდა, მეგობრულად გადგეკონა“...

ბუნების სილამაზითა და ჭაბუკური სიცოცხლის-მოქმედების წყურვილით აღგზნებული გიგო ღრუბელაშვილი ოცნების სწრაფ მონვარდე ტალღებს სიამოვნებით გაჰყვება. „ორიოდე თვის შემდეგ, გატაცებული ლაპარაკობს გიგო, — მაღალ სასწავლებელში შევყობ თავსა, ვემთხვევი სწავლა-მეცნიერების დიდებულ ტახტსა... მე იქ

შევისწავლი სამკურნალო მეცნიერებას და თანაც გულდადებით ვიკითხვე პედაგოგიურ თხზულებათა. საქიროა ცოდნა აგრეთვე სამართლის კანონებისა, რომ მათის დახმარებით გლახაკი აღარავის არ დავაჩავგვრინო. შეისწავლი ყველა ამს, მივალ ჩვენს სოფელში, გავხსნი შკოლას და ვასწავლი დადებსაცა და პატაოებსაცა. თავისუფალ დროს ვივლი სოფლიდან სოფლად და სადაც კი შევხვდები ღარიბ ავადყოფსა, უსათუოდ ვეწამლებ. ეჭვი არ უნდა, მალე სხვებიც დაადგებიან ჩემს გზასა და ოცი, ორმოცი წლის ამგვარი მოღვაწეობით ხალხის მდგომარეობას, თუ სრულიად არა, ბევრნაირად მაინც გაავუმჯობესებთ. მერმე შეიძლება რაიმე დიდმა შემთხვევამ აწინდელი საერთო ვითარება ძირიან ფესვიანად შეცდას, შეარყიოს, მაშინ ჩვენც გავიბერტყავთ მშვიდობიანობის მტვერსა და თავგანწირული მამულის შეილებად გამოვალთ ბრძოლის ველზე. აბა მობრძანდით მაშინ, მტრვლებო და თქვენის ცოცხალი თავით დაგვედგით წინა, გიჩვენებთ მაშინ თქვენ სეირსა, თქვე შჩვენებულეობო, თქვენა...¹⁾

რა იწვევს ნიკოლოზოვი და მისთანებში ასეთს ზრახვებს?

უნდა ითქვას, რომ ამის მიზეზებს ჩვენი მწერალი ბავშობიდანვე ძალიან კარგად იცნობს. ეს არის ხალხის გაწრიოკებული, დაუჯერებელ მძიმე მდგომარეობამდის დასული გლახაკობის ცხოვრება, სადაც იშლეოდა ზღვარი აღ მიანსა და პირუტყვა ცხოვრებას შორის. და ამ აღამიანებისადმი ხელისუფლება საარაკო დაუდევრობასა და ძალმომრეობას იჩენდა. აქა კე ნძი, რომელიც „ხალხის მოკეთეთა“, მძიმე ტრაგედიას ჰქნიდა; რომელიც მასთან ერთად არ აჩერებდა მოახროგენ აღმიანს არსებული მდგომარეობის დონეზე გაჩერებულიყო, მასში წინმსვლელობის დუძღვევლ სურვილსა და დაუშრეტელ ენერგიას აჩენდა. ამ მდგომარეობაშია მოცემული ხალხოსნების ტკივილებისა და მისწრაფებების დასაბამი.

ნიკოლოზოვი აი როგორ აგვიწერს ამგვარ განცდას: გიგო ღრუბელაშვილი ფიქრთა გრეხილიდან თანდათან ს-ნ მდვილეში გადმოვა: „ჯერ მისმა საკუთარმა პაწია სამშობლომ და შემდეგ მრავალმა სხვადასხვა სოფლებმა დინჯად, აუჩქარეაღივ ჩამოუარეს წინ მის გონების თვალსა. მას წაომოუდგა საცოდავი ქონხეხები, რომელშიაც მცხოვრებინ ამ სოფლების წე და დაგვით ათრევენენ თავიანთ სიცოცხლის ძწარე დღეებსა. ის ცხადად ხედავდა გლახების განუ-

1) ნიკოლოზოვი—გიგო ღრუბელაშვილი—გვ. 129, 139.

ზომელ სიღარიბესა, მის დავრდომილებას, მისი აზრისა, გრძნობისა და გონების დაუძღვრებლს. ხედავდა მას გამუდმებულ მძიმე ჯაფასა, რომლისგან იგი ჯანითა და აგებულებით სუსტდებოდა, წრიო-კდებოდა და გადაშენების საზარელ უფსკრულს უახლოვდებოდა. შემდეგ მას გადაეშალა წინ საზიზღარი სურათი იმ ავაზაკთა კრებისა, რომელნიც მთელი თავიანთი მეცადინეობით ხელს უწყობდნენ მუშაკაცის უბედურებასა, მას დაჩაჯვრასა და მიწასთან გასწორებასა. ბოლოს, მას წარმოუდგა ის მეანებელი გარემოებანი, რომელთაც დაჰბადეს ქვეყნად ერთის მხრივ ეხლანდელი მშვიერ-მწყურვალ გლეხკაცი, ხოლო მეორეს მხრივ, მისი ოფლისა და სიხლის მსმელი, მისი მკაპელი ორფეხა ნადირი...

— არა, არა, — დაიძახა გიგომ სმამალა: საქმე ძლიერ ცუდად მიდის. ასე რომ გაგრძელდეს კიდევ ოციოდე წელიწადს, ხალხი სრულიად დაეცემა, სასოებას დაჰკარგავს: სიღარიბე და უსამართლობა სამუდამოდ ბოლოს მოუღებენ მას. დაე, რაც მოსადენია, მოხდეს, მე უნდა მივეშველო ხალხს, ძმურად გვერდში ამოვუდგე და მის ფეხზე წამოყენებას შევეწირო მთელი ჩემი სიცოცხლე. გიგო ღრუბელაშვილის პრაქტიკული მოღვაწეობის გეზი და გეგმაც აი ამ გარემოებისაგანაა დამოკიდებული, მდაბიო ხალხის მასების ცხოვრებასთან მჭიდროდ გადაჯაჭვული და მისი გაუმჯობესების გარეშე ამუშავებული.

თვითონ გიგო ღრუბელაშვილი, როდესაც თვალს გადაავლენს კარგად ნაცნობი გლეხკაცობის გამოუვალ მძიმე პირობებში დაგუბებულ ცხოვრებას, თავისი მოღვაწეობის გეგმას ასე აცნობს ახალგაზრდა უცნობ ქალს: „მე მინდა სოფლად დავსახლდე. სოფელი შეწყუბებულია გაუნათლებლობით, სხვადასხვა სნეულებით და ორჯერა წურბელა ნადირებით. სკოლითა და ადვილად გასაგები ლექციებია შევებრძოლები პიფელთა; სამკურნალო მეცნიერებით შევასუსტებ მეორეთა; სამართლის ცოდნით, პურის მალაზიებით, საზოგადოებრივების დაარსებით და სხვა გარემოებაზე დამოკიდებული მოქმედებით წინ დაუდგები მესამეთ: იმედი მაქვს, ერთი მეც ბევრ რასმე გავაკეთებ, მაგრამ ისიც კი მტკიცედა მწამს, რომ მე მარტოკა არასოდეს არ დაერჩები დიდხანს: მალე სხვებიც მომეშველებიან...“¹⁾

და ეს ხომ ჩვეულებრივი გეგმაა ხალხოსნებისა, მისი მრწამსი, ვატაკება და მომავლისაკენ დამახასიათებელი იმედიანი ვატკერა. ესაა გეგმა „ხალხში გასვლის“, ხალხის ქირისა და ლხინის მოზი-

1) ნ. ი. კ. თ. ლ. მ. თ. უ. რ. ი. — გიგო ღრუბელაშვილი — გვ. 141.

რედ გადაქცევისა. გიგო ღრუბელაშვილიც 'ურყევი და უკან დაუხვევო-
გატაცებით აკი მოზიარედ გახდება სოფლისა, რომელსაც, მართლაც,
სქირდება მისი შველა, სადაც ხოლერა საშინელი მძვინვარებით
ქლექს მის ისედაც დაბეჩავებულ, გაჩანაგებულ მცხოვრებთ.

ნიკო ლომოური სოფლისა და მის მცხოვრებლების ტიპიურ-
მდგომარეობას გადაშლის გიგო ღრუბელაშვილისა და მისი თანამ-
გზავრი ახალგაზრდა ქალის წინ. „პირველად,—გადმოგვცემს ავტო-
რი,—მათ დაინახეს საბძლები და ოთხ ბოძზე შეყუტული ცარიელთ
ძარები და შემდეგ თვით საცოდავი ქობმახებიცა, რომლებშიაც, ვი-
თომდა, ცხოვრობდნენ აქაური გლეხები. კაცს ეგონებოდა ეს ქობმა-
ხები განგებ აურდაურევიათ, განზრახ დაუდგამთ ასე უსწორ-მასწო-
როდლო... თითქოს ეს არის ვილაცას წიხლი ჩაუკრავს და გულ-ღვიძ-
ლი ჩაუყრევინებიაო, ამ გვარ შთაბეჭდილებას ახლენდა დანარჩენი
ქობმახებიცა.“

„სადგომის შემდეგ თქვენ ყურადღებას მიიქცევედა უსათუოდ
მათ წინ დიდრონ ზვინებად დაყრილი საქონლის პატივი, რომელსაც
როგორც მუდამ, ისე ახლა, შემოხვეოდნენ შინაური ფრინველები,
ფეხ-ნისკარტით თხრიდნენ, სჩიჩქნიდნენ და აქეთ-იქით აღიავებდნენ. ზო-
გიერთ ამ გვარ ადგილებზე წვიმის წყალი შეტბორებულყო და შიგ ჩამ-
პალი საზიზღარი მოშავო ფერი მიელო. ამ წუმპეებს ზემოდან დაჰყურებდა
მკათათვის გახურებული მზე და მთელ სოფელში იდგა საზარელი
სუნი, რომლისგან ჩვენს ნაცნობ ახალგაზრდებს ჯერ ორლობეშივე.
უკმინდებოდათ სული. სახლების წინ შემოწნული ბაკები, კარ-მი-
დამო და სოფლის დახლაკნული გზები აგრეთვე ნავვითა და სხვადა-
სხვა უსუფთაობით იყვნენ მოფენილნი. ამასთანავე საითკენაც კი უნ-
და მიეხებნა ადამიანს ამ სოფელში ყველგან შენიშნავდა საშინელ
სილატაკეს... ყოველივე ეს სოფლის ნაპირშივე ბოხჩასავით გადაეშა-
ლათ ჩვენს ახალგაზრდებს.“ 1)

ესაა ცოცხალი, შეუფერავი—გულის შემზარავი სურათი ჩვენ
სოფლისა, რომლის მცხოვრებნი გლენნი სახელმწიფოსა და საზოგა-
დოების მიერ მხოლოდ ექსპლოატაციის საგნად, სარგებლობისა და
საზრდობის წყაროდ იყვნენ გამოყენებულნი. გლეხკაცის მუდმივი
„ტყინის წოვა“, ყველას—მცირედი „ძალა-უფლები“ მქონის მხრი-
თაც კი, მუდმივი ჩაგვრა, დევნა საერთო ცხოვრების სუფრიდან, მარ-
თლაც, რომ გლეხკაცობას და მით ქვეყნის ცხოვრებას რალაც თაე-
ზარ დამცემი უფსკრულის წინაშე აყენებდა. ხალხის, ქვეყნის წინ-

1) ნიკო ლომოური—გიგო ღრუბელაშვილი—გვ. 145—146.

მსვლელობისა და სიცოცხლის საკითხი მძიმედ დაბურულ ნისლში იხვევოდა, საღად მოაზროვნის ტვინსა და გულს საშინელ კომპარსავით აწვეებოდა და გასაქანს არ აძლევდა.

ნიკოლოზს, როგორც ხალხოსან მწერალს, უნდა ხალხის ცხოვრების ეს მხარე მკვეთრად წარმოუდგინოს მკითხველს, რათა მკითხველის გულიც ისევე დასეროს, ააღელვოს, ააშუოთოს და მასში თანაზიარი შეიძინოს. გლეხთა ცხოვრების ეკონომიურად შევიწროებული მძიმე სურათები უხვადაა ჩაქსოვილი მის შემოქმედებაში საერთოდ და კერძოდ „გიგო ღრუბელაშვილში“. სანიმუშოდ მოვიტანთ კიდევ ერთ სურათს ხალხის თავმინებებულ, უპატრონოდ დატოვებული დაბეგრილი ცხოვრებისა. თითქოს სახელმწიფო თავისი აპარატითა და კულტურული ცხოვრების ყოველივე მიღწევებით იმიტომ არსებობს, რომ გლეხთა შრომით, წვითა და დაგვიტ შეძენილი დოვლათით ისარგებლოს, თვითონ კი მასზე არ იზრუნოს.

გიგო ღრუბელაშვილმა თავის თანამგზავრ, თანაზიარ ახალგაზრდა ქალთან ერთად გულმოდგინებით მოინდომა სოფლის შექლა, მისთვის დახმარების გაწევა. ხედავს სოფელს ხოლერა შუსრავეს, სოფელი საშინელ მდგომარეობაშია და კაცი არ არის მისი მშველელი. გადადის სახლიდან სახლში, უბნიდან უბანში და ყველგან ერთი მეორეზე თავბრუდამხვევი მდგომარეობაა. „ხერელის მსგავსი ბნელი დერეფანი, — აგვიწერს ავტორი, — ფხვების ფრატუნით და ხელების ცაცუნით ჩაიარეს და მიაწვინენ დარბაზის მძიმე კარებსა. დამყარებული გაბმული ქრიალით ნელ-ნელა გაიღო ეს კარი და ჩვენი ყმაწვილები გულის ფანქალით შევიდნენ შიგნითა. კერის ახლო, დედაბოძთან მათ დაინახეს ორი მიწაზედ გაშობილი, გაშეშებული ადამიანი. ერთსა ეცვა კაცურად, მეორეს ქალურად, ორივენი ახალგაზრდები იყვნენ. საზარელი სუნი, რომელიც აქა ტრიალებდა, ცხადი ნიშანი იყო, რომ ესენი სამი-ოთხი დღის გარდაცვალებულნი იყვნენ. ლეში მათი უკვე იხრწნებოდა. კაცი პირქვე ეგდო. ქალი გულადმა და თავი ცოტა მაღლა ჰქონდა წამოწეული. ტუჩებს ხრწნა დაეწყოთ, ზევით ქვევით აწეულ-დაწეულიყვნენ და დახრკენილი კბილები თავზარ დამცემ სიცილით გამოიყურებოდნენ. ამ სანახავმა თავზე თმები აუბურძგნა ჩვენ ახალგაზრდებს. ფერმიხდილნი იდგენ ერთ ადგილას და მუნჯბევით გასცქეროდნენ უსულდგმულო ლეშის ჯოჯოხეთურ ღრექას... მაგრამ ამ დროს დარბაზში მოხდა ამბავი... უცებ ამ გლოვისა და მწუხარების სამფლობელოში, ამ ძლევაგამოსილ სიკვდილის შავბნელ სამეფოში გაისმა ხმა, მაღალი, გატაცებული ხარ-

ბარ-კისკისი. ამ ხმამ ისეთი გავლენა მოახდინა ჩვენს ახალგაზრდებზე, თითქო ამოღებული ხანჯალი ჩაეკრა ვისმე მათთვის გულში. ერთი შეპყვილეს და თავზარ დაცემულნი გამოცვიდნენ კარხედა. იმავე წამს დარბაზიდან გამოვარდა სრულიად დედიშობილა, თმავაბურძგნული მოხეტეებული დედაკაცი, ვენახის ეკლიან ლობეზე შეხტა და წელანდებური კისკისით გადაერია ვაზებში*. 1)

ამგვარი სურათები ერთი მეორეზე შემზარავი, როგორც პანორამა ვადაიშალა ამ ყმაწვილების თვალწინ. არა მარტო ამ ახალგაზრდა მგზავრებს, არამედ მკითხველსაც თავზარსა სცემს, გულს უღრღნიც, გონებას უშფოთებს, თვლებს სისხლის ცრემლით სწვავს და ჟმღვრევს ჩვენი სოფლის ამ უტყუარი სურათის დანახვა: საზოგადო უბედურება მძიმე ლოდსავეთ აწევება არა მარტო მნახველ ახალგაზრდა მგზავრებს, არამედ მკითხველსაც. ჩვენება ამ ცხოვრებასა, მართლაც, ისეთი მძლავრია, რომ დღესაც კი, როცა ეს მოგონება შავპნელი წარსულის უფსკრულსა აქვს ჩაბარებული, დამშვიდებით მისი წაკითხვა შეუძლებელია. ნიკო ლომოურს, როგორც ხალხოსან მწერალს, ასეთი ჩვენებით უნდა მკითხველის გულიც ასევე ააღეღვოს, ააშფოთოს და მით თანაზიარი შეიძინოს. ესეც ხომ სტილური ნიშანი იყო ხალხოსნებისათვის.

მწერალიც ვერ წყნარდება ხილულით, მისდევს ახალგაზრდა ხალხის მოკეთეთა გრძნობების მოძრაობას და მათთან ერთად სოფლის ცხოვრების საერთო ალეგორიული სურათი წარმოუდგება მის შემოფოთებულ თვალსა და ყურსა, გულსა და გონებას: „მას თვალწინ ედგა დიდი, უზარმაზარი საფლავი, რომელსაც ყოვლის მხრიდან შემოხვეოდნენ სხვადასხვა ხორცშესხმული ბოროტებანი: უსამართლობა, მტარვალობა, ძარცვა-გლეჯა. ამათის ბრძანებით ათასობით მოპყავთ დამხდარ-დაყვითლებული, ჯაფისაგან წელში გამომწყდარი ხალხი, შეუტრალეבלად ჰყრიდნენ ამ საფლავში და საზიზღარის სიცილ-ხარხარით ცოცხლებსავე აყრიდნენ ზემოდან მიწასა. ირგვლივ ისმოდა საშინელი კვნესა, გმინვა, წყევლა, შეჩვენება“. 2)

მკითხველი, როდესაც ჩვენი ცხოვრების ასეთ ცოცხალ პანორამას თვალწინ გაატარებს ავტორთანა და განადგურებულ, დაბრიყვებულ, დაბეჩაებულ მოხეტთან ერთად წამოიყვირებს: „მერალია, უსამართლოა სოფელი“, ან „ქვეყანა საზიზღარია, ბუდეა ბოროტებისა“, აი აქ, ხალხის ამ დგომარეობაშია ნიკო ლომოურის შემოქმედების სოციალური საფუძვლები, აქაა მისი დასაბამი.

1) ნიკო ლომოური—გიგო. ღრუბელაშვილი—გვ. 151—152.

2) იქვე—გვ. 152—153.

ნიკო ლომოური როგორც დაკვირვებული, ხალხის ამგვარი ცხოვრებით მძიმედ დასევდიანებული მწერალი მოქალაქე, ცდილობს ხალხის ცხოვრების ძირში ჩაიხედოს, გაზოარკვიოს: რაა მიზეზი იქნა ასეთი გამანადგურებელი მდგომარეობისა. ამის მიზეზი, მისი შეხედულობით, ორგვარია: ერთი მიზეზი თვით გლეხშია, თვით გლეხია მისი უშუალო მატარებელი. ის კონსერვატორია, ძალუძად ებღაუჭება ძველ ზნე-ჩვეულებას, ადათს, რომელიც უფრო ანადგურებს ისედაც დაბეჩავებულ მის-ცხოვრებას.

გლეხკაცობის ჩამორჩენილობაზე აღმოცენებული და გაძლიერებული ცრუმორწმუნეობა ნოყიერ ნიადაგსა და გასაქანს აძლევდა გლეხს ჩაბლაუჭებოდა მანვე ჩვეულებებს, როგორიცაა: ხატობა, ნათლობა, ქელები და სხვა მრავალი ამგვარი („ალი“, „ქაჯანა“ და სხვა).

მეორე კატეგორიის მიზეზი გლეხის გარეშოა. გლეხს წურბელასავით მოკიდებული ჰყავს მემარულე, ჩარჩი ვაჭარი, სახელმწიფოებრივი ადმინისტრაცია—მოსამართლით დაწყებული და სოფლის მამასახლის—გზირით გათავებული („ქრისტიანი ლეკები“, „ბედი უბედურთა“, „წუთისოფელი“, „გიგო ღრუბელაშვილი“, „ყოველი მხრიდან“ და სხვა).

ხალხოსანმა მწერლებმა, როგორც რუსეთში, ისე ჩვენშიც, ლიტერატურა, პოეტური შემოქმედება ხომ გამოიყენეს, როგორც მძლიერი იარაღი ხალხის ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის, „ხალხის აქიშობისათვის“, რასაც ისინი, როგორც ზევეთაც აღვნიშნეო, არაერთხელ ამბობდენ, არა მარტო პუბლიცისტურ და კრიტიკულ წერილებში, არამედ მხატვრულ შემოქმედებაშიც. ლიტერატურის, განსაკუთრებით კი მხატვრული ლიტერატურის, საშუალებით მათ ენერგულად დაუწყეს ბრძოლა ხალხის ცხოვრების მანვე მზარეებს, ხალხის გამოთხიზლება, მისი აღზრდა, მისი ფეხზე დაყენება, რომ ის შეგნებულად ჩაბმულიყო თავისი ცხოვრების გაჯანსაღებისა და გაუმჯობესების საქმეში—აი ძირითადი მიზანი, რომლისკენაც ხალხოსნები ასეთი გატაცებით მისწრაფოდნენ.

უმიწა-წყლოდ დარჩენილი გლეხის ისედაც უნუგეშო ეკონომიურ მდგომარეობას საბოლოოდ ანიავებდა და განადგურების ნიადაგზე აყენებდა ხალხის მეტად დაბალი კულტურული დონე ეს გარემოება პოხიერ ნიადაგს ჰქმნიდა ხალხის შეგნებაში ცრუმორწმუნეობისა და გაიძვერა მკითხავეების რწმენის განმტკიცებისათვის. ეს მოვლენა ერთი უსაშინელესი სენთაგანი იყო გლეხკაცობის

ცხოვრებაში. ცრუმორწმუნეობა დაუნდობლად სძარცვავდა ისედაც, დაცემული და გადატყვებული გლეხის ოჯახს.

ხალხოსნები კარგად გრძნობდნენ, რომ ბედნიერების მოპოვებისათვის, ხალხის წინმსვლელობისათვის საჭიროა ხალხის ამ სენისგან განთავისუფლება. ამიტომ მათ ამ სენის აქიმობასაც ერთგულად მოჰკიდეს ხელი.

ნიკოლოზოური ერთი საუკეთესო წარმომადგენელია ქართულ ლიტერატურაში ქართველი გლეხკაცობის ამ მავნე თვისებასთან ბრძოლისა მხატვრული შემოქმედების საშუალებით. მან, როგორც სარკვეში, მკვეთრად ასახა ხალხის სხვა მხარეებთან ერთად, ეს მავნე თვისებებიც.

ნიკოლოზოზმა ნიქიერად, როგორც ნიქიერმა, ფხიზელმა ექიმმა და პედაგოგმა, დაანახვა ხალხს, როგორ უსაფუძვლოა ცრუმორწმუნეობა, როგორი გზით იჭრება ის ბავშობიდანვე გლეხის შეგნებაში და მავნებელი შედეგები მოაქვს მას ხალხისათვის. ხალხოსნებმსერთ-ერთი მისწრაფება ხომ იყო სახალხო ლიტერატურის შექმნა და გავრცელება. მწერალმა თავისი ამგვარი შეხედულება მეტად მკვეთრად გადაშალა მოთხრობა „აღი“ და „ქაჯანაში“.

ხალხში გავრცელებული ცრუმორწმუნეობა წარუშლელ დაღს ასვამს გლეხკაცს ბავშვობიდან. ბავშვობიდანვე გაუწათლებლობის გამო ცრუმორწმუნეობა თავისი არაბუნებრივი ძალებით: ეშმაკით, ალით, ქაჯით და სხვა ავი თუ კეთილი სულებით ავსებს მის შეგნებას. თუ როგორ იზრდება გლეხკაცი ამ თქულებათა ზეგავლენით, როგორ უმზადდება ფსიქოლოგიურად მას ნიადაგი ავი სულების რწმენის მისაღებად, ნიკოლოზოური, მშვენიერად გვიხატავს მოთხრობაში „აღი“ და „ქაჯანაში“.

„გააბებს ალზე ლაპარაკი, — მოგვითხრობს სიჟონა, — და თითო რამე ალის ამბავი თიჩქმის ყველაზე სთქვა... სიცილი, ხუმრობა ამ დროს სრულიად გაქრა, მათი ალაგი ხშირმა პირჯვრის წეხამ და წინდის გიორგის სახელის მოწოდებამ დაიჭირა. ხალხი არა ხუმრობდა! ამან ძალიან, ძალიან შემაფრქვიანა. ველარც ვახშამი ვკამე ხეირიანად და მთელი ღამეც მამლის ყვილამდე არ დამძინებია. ვფიქრობდი ალზე, თვალწინ მეხატ ბოდა ტყე. აჰის შუ, ალაგას, ვითომ მოჩანდა პატარა, ანკარა, მოჩქრიალე მდინარე, რომელშიაც ერთს მოჰარბულს ალაგას, დიდ-თმა გაშლილი იჯდა მშვენიერი მხეთუნახავი ქალი — ალი. ალი თავის ეუუუნა შავი თვალებით იცქირებოდა აქეთ-იქით. უნდა დაინახოს ვინმე ადამიანი, მივარდეს და დაახროს... ამგვარი წარმოდგენანი მეხვეოდნენ გარშემო მთელი

ის ღამე. პირველ მამლის ყვილის შემდეგ ჩამეძინა, მაგრამ ვაი ამ ჩაძინებას! სიზმარში ენახე ალი და გულგახეთქილმა გავაჰყიტე თვალები. ტყე და ალი ახლა ერთმანეთთან მკვეთრად შეთავსებულ საგნად გარდაიქცნენ ჩემთვის. ერთის ნახვა მენატრებოდა, მეორესი მეშინოდა“.)

ასეთი გაღიზიანებული, დაშინებული ფსიქოლოგიითა და ფანტაზიით მეორე დღეს სიმონა ტყეში წაიყვანეს. დატოვეს ის წყლის პირას. მამა-ბიძები ცოტა მოშორებით შეშის მზადებას შეუდგნენ. აღზე ლაპარაკით აფორიაქებულ სიმონას ფანტაზიას, ტყეში მარტო დატოვებულს, შორს ცულის კაკუნისა და მისი ტყეში გამოძახილისა და მდინარის რაკრაკის გავლენით მოჭრილი კუნძი წყალში ალად მოეჩვენება. შეშინებული სიმონა ისტერიულ ყვირილს დაიწყებს. უფროსებიც, ასეთსავე ატროსფეროში აღზრდილნი, დაიჯერებენ. ალის საბრძანებლის ძირიანად აღმოუხერხის მიზნით კუნძის ჭრას დაიწყებენ. კუნძის მოჭრის დროს ერთ ძმას ცულის პირი ტარიდან გაუვარდება, სიჰონას მამას მოხვდება თავში და მოჰკლავს. შეშის მაგიერად არა შენ და ანი შინ უფროსს ძმას მკვდარს მოიტანენ. მთელი სოფელი ამ შემთხვევას ალის ძალმოქმედებით ახსნის. ყველას და განსაკუთრებით კი არაშენდაანთ დიდ ოჯახს ეს გარემოება რაღაც შიშის ზარს დასცემს.

ანიწყა არაშენდაანთ ოჯახი სულიერადაც და ეკონომიურადაც. ერთი უბედურება მეორეს მოჰყვა. აფორიაქებულა, ბნელი და შეშინებული გლეხის გონება ადვილად უხანის კარს მოსულ უბედურებათ, ის წინააღმდეგობის უნარს ჰკარგავს. „დავპარხეთ მამაჩემი, — მოგვიტხრობს დაობლებული, უცნაური მოვლენით თავზარდაცეპული სიმონა, — მაგრამ ამის შემდეგაც არ ჩაპოგეხსნა ი წყეული ალი. ჯერ სასაფლაოზე ენახათ ის ვიღაც მგზავრებს. შემდეგ გავარდა ხმა, — ეითომც მამაჩემი ალს ამოეღოს საფლავიდან და წაეღოს ტყეში. ეს ამბები ჩვენ შეგვატყობინა ზაქარია დიაკონმა და გვირჩია, რომ მიცვალებულის სულისათვის გვეწირვინებინა. საფლავი გვეკურთხებინა და შემდეგ საზოგადო წირვა გადაგვეხადა. ყველა ესენი სრულიად აღასრულეს ჩვენებმა“.)

მაგრამ ვერც ამ გარემოებამ უშველა. ხალხში მაგრათა ზის ცრუმორწმუნეობის ფესვები, მასთან ბრძოლა არც ისე ადვილია. ხშირად მასთან ბრძოლაში თვით ოფიციალური სარწმუნეობაც კი

1) ნიკოლოზოური — ალი — გვ. 12.

2) იქვე — გვ. 17.

უძლურია. არაშენდაანთა და სოფელს ვერც საფლავის კურთხევამ, ვერც მღვდლის წირვამ და ვერც საზოგადო წირვამ ვერ უშველა. უბედურება ხომ უარესად არაშენს უკულტურო ხალხს აზრს! ასე დაეშართა არაშენდაანთ ოჯახს და მთელ სოფელს.

ხალხის ასეთი მდგომარეობით, ჩვიულებრივ, სარგებლობდნენ სოფლის მტაცებელნი, რომელთა რიცხვი ყოველთვის დიდი იყო. არაშენდაანთ ასეთი აფორიაქებული მდგომარეობით უნდა ისარგებლოს აზნაურმა დიაკვანმა ზაქარიამ. ის ოცნებობს არაშენდაანთ სახლკარი და ნაფუზარი ხელთ იგდოს. ამიტომ არაშენდაანი უნდა მკვიდრი ბინიდან როგორმე აპყაროს. და მოგეხსენებათ რა დიდი უნდა იყოს ის ძალა, რომელიც გლენხს ასეთ ნაბიჯს გადაადგმევინებს! იწყება ზაქარია დიაკვნის კლასობრივი ბუნების გამოვლენება. მან უნდა ისარგებლოს არაშენდაანთ უბედურებით.

ერთხელ გაჩენებისას არაშენდაანთ დარბაზში შუა ბანიდან ვეებერთელა ქვა ჩაუვარდათ და რახა-რუხით დაეცა საკიდელსა და კერასა. არაშენდაანთ ოჯახს თავზარი დაეცა. როცა ერთ-ერთმა ძმამ შესძახა: „ვინა ხარ, ვინ, შე ოჯახ და სახლკარ დაქცეულო?“ — იქიდან გარჩევით და ქალური ხმით მოისმა: „მე ვარ ალი, გამოგზავნილი წმინდის გიორგისაგან, აიყარენით, აიყარენით, თორემ სულ ერთიანად ამოგბოცავთო.“¹⁾

წარმოსაუგენია, რა შიშის ზარი უნდა დასცემოდათ მთელ ოჯახს! არაშენდაანთ ასეთი მდგომარეობის გაძლიერებისათვის, ზაქარია დიაკვანი დაზარალებულთა ოჯახში ალის გამოცხადებას სოფელში ხერხიანად მოფენს. ეს შემთხვევა მეორე დღეს, სანამდის არაშენდაანი იტყოდნენ რასმე, მთელმა სოფელმა თურმე იცოდა. დაზარალებულმა ოჯახმა და მთელმა სოფელმაც გადაწყვიტეს, რომ ალი ახლა არაშენდაანთ სატლში ეწვია.

მთელ სოფელს ეს ხმა საშინელი სისწრაფით მოედვა. ცრუმორწმუნე სოფელში წარმოდგენილი, პირდაპირ ზღაპრული ქორის მაგვარი მითქმა-მოთქმა გაჩნდა. არაშენდაანთ ოჯახის უბედურების მიზეზად ხალხის შეუგნებელმა ფანტაზიამ ოჯახის მოხუცი დიასახლისი, სიმონას დიდება მიახდასახა. რას არ იგონებდა სოფელი საწყალი მოხუცის დამოკიდებულებაზე ავსულებთან!.. ზოგი ამბობდა, რომ მია თანაზიარად გაუხდია ალს შვილების ამოწყვეტაშიო, ზოგიც—მია კულდანიო. „ბევრი ამგვარი და ბევრიც ამაზე უარესები ისმოდა იმ დღესვე. ამ უკანასკნელს ახლო არავინ

1) ნ. ლომოური—ალი—გვ. 18.

იკარებდა. მიმავალი რომ დაენახათ, გარბოდნენ იმისაგან, როგორც გიქისა ან საოფლიანი ავადმყოფობისაგან¹⁾.)

ამ საშინელი ხმებისა და სოფლია ასეთი დაშოკიდებულების გაგებამ საწყალი დედაბერი გამოუთქმელ სატანჯველში ჩააგდო. იმ ღამესვე რაღაც ცახცახმა აიტანა. საშინელ სიცხეში და ალის მოახლოვების ბოღვაში მეორე დღესვე სული განუტევა. ალმა იმსხვერპლა არა მარტო ორი წევრი, არამედ, შეიძლება ითქვას, არაშენდაანთ ოჯახი მთლიანად. არაშენდაანი ალის შიშით გადასახლდენ იმავე სოფელში. ახალმა გამოუშრობელმა და დაუმთავრებელმა სახლმა ისინი გააცივა. შეუდგათ ოჯახში რაღაც ავადმყოფობა. სიცხეში ავადმყოფებს ალი მუდამ თახადევდა და შიშის ზარსა სკვამდა ყველას. ასეთ მდგომარეობაში მალე გარდაიცვალა სიმონას ერთი ბიძა, მეორე გააგუდა. მესამე კი, ზაქარია დიაკენისაგან გაბრიყვებული (მკითხავის დახმარებით), ალის შიშით მთელი ოჯახით გადასახლდა ყარაიაზე. აქ ის თითქმის სრულებით ამოსწყდება. მისი ორი ობლად დარჩენილი შვილი ქალაქში ქუჩა-ქუჩა დარბიან. აი, ცრუმორწმუნეობის გამო ასე განადგურდა დიდი, კარგად გაკეთებული, ოდესღაც ბედნიერი არაშენდაანთ ოჯახის ასეთ მძიმე მაჯლაჯუნასავით აწევს ცრუმორწმუნეობა ხალხს.

ცრუმორწმუნეობა, როგორც ერთი უდიდესი სენი ხალხის ცხოვრებისა, ნიკოლოზოურს მეორე მოთხრობაშიც („ქაჯანაში“) აქვს დახატული. ავი სულების რწმენამ თითქმის განადგურებამდის მიიყვანა კიკოლას ოჯახი. დაამუნჯა მისი საყვარელი ნიჭიერი სიმონა. ამ გარემოებამ დაცარა კიკოლა და მწუხარებაში გაახვია მთელი მისი ოჯახი. მხოლოდ ბავშვების გონებამახვილიანმა ცელქობამ დაუბრუნა სიმონას მეტყველების უნარი და მის ოჯახს სიცოცხლის ხალისი. ეს მოთხრობები, ავტორს მართლაც დიდი პედაგოგიური ალღოთი აქვს დაწერილი. მდაბიო მკითხველს მეტად თვალსაჩინოდ, რეალურ ფერებში აჩვენებს ცრუმორწმუნეობის წყაროს—ხალხის ჩამორჩენილობას. ესეც დამახასიათებელი სტილური ნიშანია ხალხოსანთა მხატვრული შემოქმედებისა.

ხალხის გაკვირებული, ხშირად გამოუვალი მდგომარეობა, განსაკუთრებით ზბედურ შემთხვევებში—ავადმყოფობა იქნება, სიკვდილი, საქონლის კირი, თუ სხვა რამე ამგვარი,—ჩვეულებრივ ხსნასადა შევლას ეძებს არა ექიმის დახმარებაში, განათლების მონაპოვარების გამოყენებაში, ჰიგენურად ცხოვრების მოწყობაში, არამედ

¹⁾ ნიკოლოზოური—ალი—გვ. 18.

მკითხავის რჩევა-დარიგებაში. მკითხავი, ცხოვრებით გაბრუებული, უილაჯო გლენჯაკისათვის, უბედურების ტალკვესია. ამიტომ მკითხავისათვის ლატაკ გლენჯ ფულიც მოენახება და დროცა. მკითხავიც თავის ცბიერებით, გაიძვერობით, დაუნდობელ ძარცვა-გლენჯით ტყავს აძრობს ისედაც „ყოველი მხრიდან“ გატყავებულ გლენჯს.

ხალხის ცრუმორწმუნეობითა და მკითხავისადმი ასეთი ნდობით სარგებლობს ისედაც ხელეგახსნილი ხალხის მტერი „სოფლის წურბელა“ და კაეშირს იჭერს მკითხავთან ხალხის საზარალოდ. მკითხავი, როდესაც ცბიერებით ვერ მოახერხებს საქმის ვითარების გაგებას, მიიშველიებს ღმერთისა და ხატების ძალას, მათი განრისხებით ხსნის გლენჯის უბედურებას, ისედაც შეშინებულ გლენჯაკობაში აძლიერებს არაბუნებრივი ძალების შიშს. განრისხებული წმინდანების გულის მოსაგებად (რაც გაუნათლებელ გლენჯს მეტად სწამს) ხატებთან სალოცავად ჰგზავნის ხოლმე გლენჯს და მის ისედაც დაცარიელებულ ოჯახს ზედმეტი, ხშირად აუტანელი, ხარჯებით ანიავეს.

ესეც ხომ ერთი უდიდესი იარაღთაგანი იყო, რომელსაც ხალხონებმა ბრძოლა გამოუცხადეს, როგორც საქმით, ისე სიტყვით.

ასევე სარგებლობს მკითხავებით ზაქარია დიაკვანი. ვერა და ვერ მოახერხა მან არაშენდაანთ საბოლოოდ აყრა და მათი სახლკარისა და ნაფუზრის ჩაგდება ხელში. ცნობილია, გლენჯაკისათვის შიში ალის მავნე ძალისა და რისხვისა დიდია, ძნელია გამკლავება ალის მუქარისა — „თუ არ აიყრებით და არ გადასახლდებით სუყველას გაგწყვეტო“, მართალია, სული ტკბილია, მაგრამ ისიც ცნობილია, რომ გლენჯაკობისათვის არა ნაკლებ ტკბილია მიწა, რომელსაც ის გამუდმებით ანთხევს თავის სისხლსა და ძალას. ძნელია მამა-პაპით გაკეთებული საბუდრიდან აყრა და ცხრა მთას იქით, როგორც ხალხი ამბობს, გადაეარდნა.

გლენჯაკი თავისი განსაზღვრული სამეურნეო ცხოვრების პირობების გამო შინ მოკალათებულია. ნახევრად მშიერი და ნახევრად ტიტველი ცხოვრების შენარჩუნებაც კი მისთვის იმდენად ძნელია, რომ აღარა რჩება დრო სხვა რისთვისმე ფიქრისა და ზრუნვისა. ეს გარემოება მეტად ვიწროდ ჰფარგლავს მის მსოფლმხედველობას, გასაქანს არ აძლევს. მას ეშინიან, რომ ხმელი ლუკმა-პურიც არ დაკარგოს და ის პრიმიტიული ინსტიქტით ებლაუქება ძველს, თუნდაც მავნე ჩვეულებებს, სულიერი და მატერიალური ხასიათის ტრადიციებს. ეს გარემოება მას საშინელ კონსერვატორად ჰქმნის. აი რატომაა რომ ასე ძნელია მისთვის დაანებოს თავი მამა-

პაპურ ჩვეულებას, გასწყვიტოს მასთან კავშირი, დატოვოს მამა პაპური ქოხი. ასეთი ნაბიჯის გადადგმას გლეხი გაბედავს მხოლოდ მაშინ, როდესაც მას ცხოვრება სრულებით გაანიჲეებს და ხელცარიელს დასევამს, როგორც არაშენდაანთ და თუ ას დაემართა.

დათუას მდგომარეობით ისარგებლა ზაქარია დიაკვანმა. შეურჩია დრო, ერთხელ, როდესაც ჯან-გამოკლილი დათუა გაპარტახებული ოჯახის წინ იჯდა და მძიმე, გამოურკვეველ ფიქრს მისცემოდა, მას ვერ დაეძლია ამ ფიქრას ვერც თავი და ვერც ბოლო, ზაქარია დიაკვანი მას თავზე წაადგა და „ფლიდური ჯავრიანის კლოთი“ უთხრა: „რა ამბავია, კაცო, თქვენს თავს?.. ვფიქრობ და ვერა მომიფიქრებია რა: რა არი და როგორ არი თქვენი საქმე?“ დალონებული დათუა შესტირებს მეზობელს ოჯახის დალუპვას და ამის მიზეზს ალის ბოროტ ძალას მიაწერს. „ჩვენი უბედურება ალის გამოჩენილად იწყო, — ეუბნება ზაქარია დიაკვანს დათუა, — წყეული ახლა უჩინარადა გვლევნის“ — „! ზაქარია დიაკვანსაც ეს უნდოდა. შეუბრალებლად სარგებლობს დათუას ასეთი სულიერი განცდით და ურჩევს მას მკითხავს მიმართოს, სოფელ ეშმაკეულში რომ ცხოვრობს. დათუამ, დიაკვანი ზაქარიას რჩევით, მკითხავთან ცოლის გაგზავნა გადასწყვიტა. დიაკვანი დაბრუნდა შინ, ფაცა-ფუციო შეკაზმა ცხენი და კარგა ხშირს ბინდისას დაადგა სოფელ ეშმაკეულისაკენ მიმავალ გზას.

მეორე დღეს დათუას ცოლიც გაუდგება მკითხავის გზას. მკითხავის ეზოში ხალხი ზიშზიშებს. ზაქარია დიაკვანისაგან განდობილი მკითხავი თითონ გამოიძახებს არაშენდაანთ დათუას ცოლს. ეს გარემოება ყველას, და განსაკუთრებით დათუას ცოლს გააკვირვებს. შემდეგ ამისა მკითხავი არაშენდაათ ოჯახის თავგადასავალსაც დაწვრილებით მოუყვება. უწინასწარმეტყველებს გადასახლების აუცილებლობასა და ახალ ადგილზე კეთილ ბედს.

დათუა უძღურია დიაკვანი ზაქარიას მიერ დაგებულ მახეს თავი დააღწიოს. მძიმე, უკუღმართი ცხოვრებისა და ალის დევნისაგან გატანჯული დათუა, მოწყურებული თუნდაც ნაზევრად მშვიერ და ტიტველ, მაგრამ დამშვიდებულ ცხოვრებას, საშინელ სულიერ ტკივილებში, გადასწყვეტს ცოლშვილით გადასახლდეს. დათუა გადასახლდება უკეთესი ცხოვრების მცირე იმედით, მაგრამ სახელმწიფოს უზრუნველობა მას იქაც მალე გაუცრუებს ამ უკანასკნელ იმედს და უნუგეზოდ დალუპავს.

ასეთია გავლენა და შედეგი ხალხზე მკითხავთან დამოკიდებულებისა. ასეთია ის სოციალური მახე, რომელშიც გლეხი ასე გულუბრყვილოდ იხლართება და იღუპება.

ხალხის ცხოვრების დამჭეეითებელ და მისი ფიზიკურადა და მატერიალურად განჰანადგურებელ მავნე ჩვეულებების კატეგორიას ეკუთვნის ხალხისათვის საზარალო პატრიარქალური ტრადიციები— ხატობა, ნათლობა, ქელები და სხვა ა. შ. მკითხავის „რეცეპტი“, რასაკვირველია, ავადმყოფს ვერ არჩენდა, გლეხს თავზე ვალს ახევედა, ხშირად სიკვდილა უფრო უახლოვებდა.

მიცვალებულს დასაფლავება უნდა, და გლეხმა, აქვს თუ არა აქვს (რა თქმა უნდა მას ფული არასოდეს არა ჰქონდა), ქელები უნდა გადაიხადოს. ეს არის შემდეგი და გლეხის ძვალსა და რბილში მაგრად გამჯდარი დიდი სენი, რომელიც გლეხკაცობას მკამელასა-ყით ღრღნიდა და მის გადარჩენილ ძალას საბოლოოდ სრუტავდა.

ჩვენ ხალხს ამ დრომოკჷული ტრადიციების—ნათლობის, ქორწილის, ხატობის, ქელების—შენახვა უმძიმეს ტვირთად აწვა კისერზე. უურნალო „იმედი“ თანამშრომელნი, რომელნიც გამოდიან ხალხის ცხოვრებაში ქეშმარიტი, მისი საყეთილდღეო აზრების შესატანად, და უურნალოც ამ მიზნისათვის უნდათ გამოიყენონ, უურნალოა პირველივე ნომრიდან ცხოვრების ამ მოვლენას სასტიკად შეებოძოლენ. „ქოთველი ხალხის სიღარიბის მიზეზები“,—წერს მ. გურგულიძე,—ბევრი არიან, მაგრამ ზოგზედ ლაპარაკი არ შეიძლება, ზოგზედ უღროვოა, ზოგზედ კიდევ ძალიან საჩოთაროა. ჩვენ ამ დროებით შეგვიძლიან და გვინდა ვილაპარაკოთ მხოლოდ ერთს მიზეზზე ი. რომლის მოსპობას შეუძლიან ქართველი ხალხი სიღარიბიდან სიმდიდრისაკენ გამოაბრუნოს. ეს მიზეზი არის უთავბოლო, უსომო, შეუსაბამო, ტყული ხარჯი ნათლობაზედ, ქორწილზედ, დღეობაზედ და მკვდრის დაძარხვაზედ. თვით დაბადებიდან კაცისა სიკვდილამდინ იმის ცხოვრება ისე არის დაყენებული ჩვენ ქვეყანაში, რომ თითქო ეს ცხოვრება დამღუპავი ჩვეულებისათვის არის გაჩენილი.“¹⁾

მართლაც, საიდან უნდა ჰქონოდა იმდენი შეძლება ჩვენს „ყოველი მხრიდან“ შევიწროებულს, გაძკალტყავებულ გლეხკაცს, რომ ეს ხარჯი გაეწია! ის იძულებული იყო მიემართა ჩარჩ მოვანზისათვის, რომელიც უსინდისოდ საოგებლობდა გლეხის გაჭირებული მდგომარეობით და დაუზოგველად ტყავს აძრობდა (ერთსა და იმავე ვალში ხშირად ორჯელაც და, შეიძლება, მეტჯერაც კი)—ისედაც

1) მ. ი. ხ. გურგულიძე — ეპოქი ჩვენი სიღარიბის მიზეზი — „იმედი“, 1881 წ. № 1, გვ. 66.

დაბეჩავებული გლეხის ოჯახს. „ის“—წერს მ. გურგენიძე,—ვინც (რომელიც იხდის ნათლობას, ქორწილს, ქელენს—მ. ზ.) იღებს ვალს, თვეში თუმანზე ათშაურიდან მანეთამდის სარგებელს იწერს... ნათლობა გათავდა, თამაშობაც ბევრი იყო, სმ ც და ქამაც, მაგრამ ვალს კი გადახდა უნდა და ხშირად ამგვარი მსესხელები გამოეთხოვებიან ხოლმე ან თავის საზრდოს მიმცემ მიწას, ან ვენახს, ან ბელელს, ან ცხენს, ან კამქას, ან სხვას, ან კიდევ თვით სახლს“. ¹⁾

ამ მოვლენასაც შეურიგებელი ბრძოლა გამოუცხადეს ხალხოსნებმა და კერძოდ ნიკოლოზ ორმაც. ეს მოვლენაც ნიკოლოზის შემოქმედებაში დიდი სიმკვეთრითაა ასახული. მოთხრობა „ალი“ ნიჭიერად გადაშლის გლეხის ამ დრომოქმულ პატრიარქალური ჩვეულებებით და მათი შედეგებით შექმნილი ცხოვრების კაობში ჩაფლას. არაშენდაანთ ოჯახის ხვედრი—ერთხელ ხალხით, დოვლათითა და სიამოვნებით სავსესი, ტიპიური იყო ჩვენი სოფლის ცხოვრებისათვის. თუ არაშენდაანთ დიდი, მადლარი ოჯახი ასე დაიღუპება, რა უნდა მოუვიდეს ჩვეულებრივ ღარიბი გლეხის ოჯახს! ასეთია მწერლის გულშემახათაფი აზრი, ასეთია მისი ძახილი.

„ღვემარხეთ მამაჩემი, —მოგვითხრობს სიმონა, —მაგრამ ამის შემდეგაც არ ჩამოგვხსნია ი წყეული ალი... გავარდა ხმა—ვითომც მამაჩემი ალს ამოეღოს საფლავიდან და წაეღოს ტყეში. ეს ამბავი ჩვენ შეგვატკობინა ზაქარია დიაკვანმა და გვიჩაჩა, რომ მიცვალებულის სულისათვის გვეწირვიანებინა, საფლავი გვეკურთხებინა და შემდეგ საზოგადო წირვა გადაგვეხადა. ყველა ესენი სრულად აღასრულეს ჩვენებმა; მაგრამ ვაი ამ აღსრულებას! აჰან საშინელი დღი დაასვა მთლად ჩვენს ოჯახს და მის მომავალ ბედს. აქამომდე უვალო ოჯახს ამ წირვებისა და კურთხევის მეოხებით ათ თუმანზე მეტი ვალი დაგვედო. ეს ვალი შემდეგ გადიღდა, ვარდაიქვა ორმოცათ, სამოც თუინათ. გავხდით ჩვენ დედა ბუღრიანათ ერთი ურის მონებათ და ყმებათ“ ²⁾.

აი მწარე სინამდვილე ანე ღიად და შეუფერავად მალალს და დიდი მოქალაქეობრივი შეგნებით მოცემული.

ვინ იყო ეს ურია, რომლის მონად და ყმად გადაიქცა არაშენდაანთ უვალო, ძირ-მაგარი ოჯახიც კი? იქნება ამგვარი უბედურება გლეხისათვის მოულოდნელია? იქნება ეს გამოუცდელიობით მოსდის მას?

¹⁾ მ. გურგენიძე—ერთი ჩვენი სიღარიბის მიზეზი —, „იბედი“, 1881 წ. № 1, გვ. 67—68.

²⁾ ნიკოლოზ ორმა, —ალი—გვ. 17.

საქმეც ისაა, რომ გლეხს ყველაფერი საშიშროება კარგადა აქვს გამოცდილი არა მარტო სხვებზე, არამედ თავისზედაც, მაგრამ მავენ ჩვეულებები—ქელები, ხატობა, ქორწილი, ნათლობა და სხვა მისთვის ისეთ მოთხოვნილებათაა გადაქცეული, რომ ის თვალშია მიდის ამ უბედურებისაკენ.

ნიკო ლომოურიც ამ გარემოებას მძლავრად უსვამს ხაზს. ყველამ კარგად ვიცით,—გადმოგვცემს სიმონა,—მისი (ხახამ გაბრიელას—მ. ზ.) უღმერთობა; ყველას გაგვიგონია თუ სამი ლიტრა მარილის ფასი ხუთ წელიწადს როგორ გარდუქცია ოცდაათ თუმნად ერთ გლეხსა! შემდეგ უჩივლა, წაართვა ვენახი, ნაფუძარი და ღვთის ამარა გაუშვა მათი საცოდავი პატრონი. ვიცოდით ყველა ესენი, კიდევ ბევრი სხვა რამე, მაგრამ რა გვექნა?.. გაქირვების დროს მაინც ისევ მას მივმართავდით ხოლმე. რადგანაც კარგად ვხედავდით, რომ მის მეტი გზა ჩვენს ბედობაზე სხვა არ იყო გაჩენილი. მიემართეთ კიდევ, როდესაც გაქირვება დაგვადგა! ათი თუმანი ვალი ხუთი წლის განმავლობაში სამოც თუმნად გაგვიხდა. დაგვაწერინა სამოცი თუმნის თამასუქი და შემდეგ წაგვიქირა ყელში¹⁾. და ბოლოს განა ხახამ გაბრიელამ არ დაამთავრა არაშენდაანთ ოჯახის სრული დამხობა?

განა ასეთივე მკვლეფავეები არ არიან არ უთინა და შამოელი („ყოველი მხრიდან?“) ესენიც დროს ურჩევენ გლეხს გაქირვების დროს „დაეხმარონ“ ფულით, „ხელი გაუმართონ“, ხოლო მოსავლის მოკრეფის დროს „თავიანთი თეთრი აბაზები“ გაინაღდონ.

ნიკო ლომოური, როგორც პედაგოგი-მკვლევარი-მხატვარი, რაც ასე დამახასიათებელი იყო ხალხოსნებისათვის, მშვენივრად, ძალდაუტანებლად, ბუნებრივ ფერებში ამახვილებს ამ სოფლის წურბელების დაუოკებელ „მადას“. ანდრიას ზორჩილ პასუხზე: „გავლეწავ, შვილოსან და ჩემი ფეხით მოგიტან ფულსაცა და პურსაცა“, არუთინა მისთვის დამახასიათებელი უკმაყოფილო კილოთი დაიდრიალებს: „არა, ძმაოჯან, არა!.. შენი არწყული და მოტანილი რა თავში ვიხლი. როცა კალო შეაბა, შემატყობინე: მე მოვალ, ჩანახსა და ტომარას მოვიტან და სულ წმინდად კალოზე ჩამაბარე“. აღელვებული ანდრია არუთინას ასეთი უხეში და უსამართლო მოთხოვნილებით, ინსტიქტიურად უკმაყოფილების კილოთი. ეტყვის: „რას ამბობ კაცო? მე შენი ჩანახით როდისა ვარ გარიგებული?

1) ნიკო ლომოური—ალი—გვ. 27—28.

ექვს აბაზად კოდი პური მოგცე და ისიც შენი უძირო ჩანახითა! ღმერთი აღარ არის შენში?!. ¹⁾

ანდრია გრძობს არ უთინას უსინდისობას, ხედავს მის უსამართლობას, მაგრამ რა ძალა აქვს! მისი სული არუთინას ხელშია და ანდრიაც იძულებულია დათანხმდეს. ასეთია უტყუარი სურათი ხალხის ცხოვრებისა.

მარტო ჩარჩი-მოვახზე არ აზის ზურგზე გლეხს. მისთვის ასეთივე პარაზიტია მღვდელიც. ნ. ლომოურის გაგებით: ერთ მხარეზეა გლეხი—მეორეზე ყველა: მემამულე, ჩარჩი-ვაქარი, მღვდელი, ადმინისტრაცია—ყველა გლეხის მტერია.

ანდრიას ვალის განაღდებას მოთხოვს მღვდელიც, რომლისაგანაც ის დავალიანდა იმავე უბედური შემთხვევის გამო.

—აბა, შეილო—მიმართავს შენდობის მისაღებად მისულ ანდრიას მღვდელი,—რას ამბობ? განა დრო არ არის, რომ ი შენი შეილის სამკედრო მომცე?.. აგერ წელიწადი სრულდება, ანდრია, და შენ კი ჯერაც არა მოგიცია რა“. ²⁾

მღვდელიც კი იმასა სცდილობს, გლეხი რაც შეიძლება მეტად გაყვლიფოს, საწირავის გადასახადის სარგებელში ერთი ბურჯაკი მაინც ააგლიჯოს. გლეხიც იძულებულია მისცეს.

მაგრამ უბედურება ის არის, რომ ბეჩავ გლეხს ბედი ხშირად უმტყუნებს ხოლმე. მის შრომას ბუნების სტიქია აქარწყლებს: წამოუშენს ნიაღვარი და სეტყვა და მის ქირნახულს, დიდი წვითა და დაგვით მოვლილს, სწორედ აღებებს წინ, გაანადგურებს ხოლმე. მაშინ მდგომარეობა გლეხისა პირდაპირ გამოუვალაია. მან აღარ იცის რა ქნას, რით გამოკვებოს ცოლშვილი, ან რით გაუსწორდეს „ყოველის მხრიდან“ მოსულ მკამელებს. აი სწორედ ამ მომენტებით სარგებლობს მოვახშეც და ადმინისტრაციის დახმარებით გლეხაკს ცარიელზე სვამს—გლეხს ვალში აუწერდა ხოლმე უძრავ საცხოვრებელ ქონებასაც კი.

განა ასე არ მოიქცა ხახამ გაბრიელა არაშენდაანთ მიმართ?

არაშენდაანთ ოჯახი ალის გაჩენისა და მასზე მოყოლილ უბედურებათა შემდეგ ველარა და ველარ ამოვიდა ხახამ გაბრიელას ვალიდან. თითქმის მთელი შემოსავალი არაშენდაანთი გაბრიელას ათი თუმნის ვალში მიდიოდა. მაინც ვერა და ვერ გადაწყვიტეს

¹⁾ ნ ი კ ო ლ ო მ ო უ რ ი—ყოველი მხრიდან—გვ. 342.

²⁾ ი ქ ვ ე —გვ. 341.

შისი ვალი. ბევრი ლანძღვა-გინება და მუქარა მიიღო-არაშენდაანთ ოჯახმა გაბრიელასაგან. დასასრულს, ერთ კვირა დღეს მამ-სახლ-ის-მა დაუძახა დათუას საყდრის კარებთან გასულიყო. დათუა მაშინვე აჯგა და წავიდა. გავიდა კარგა ხანი. დერეფნიდან მოესმათ რამდენიმე კაცის ხმა და ლაპარაკი. ცოტა ხანს უკან გაიღო კარები, დარბაზში შემოვიდა დათუა; მას შემოჰყვენ მამასახლისი, ორი მისი თანაშემწე, ხახამ გაბრიელა და ერთი ვიღაც რუსულად ჩაცმული, სასამართლოს ბოქაული. „ათასი წელიწადი, რომ ვიცოცხლო,—ავციწერს სიმონა,—ვგონებ მაინც არ დამავიწყდეს ბიძაქმი დ. თუას მაშინდელი სახის გამომეტყველება! სახისა კი არა მარტო, მთლად შისი არსების მდგომარეობა. ამ ნახევარ დღეს ის, ოცდათუთამეტეტი წლის კაცი, სამოცი წლის მოხუცს დამსგავსებოდა. წელში საცოდავად მოკაკულს, გაყვითლებულს, თვალზე მიცვივნულს, დაძალ ხესავით გაქონდა ძანძარი. წინაპირველად ის თითქოს ვერაფერს ხედავდა: იჩერჩეტა, იჩერჩეტა და კინალამ კერას გადააწყდა. დედაჩემმა მათ შემოსვლის დროს ერთი ღრმად ამოიკვებესა და მჯდა თაროსთან“.¹⁾ საწყალი, თავბრუ დასხმული დათუა ცოლის ხმამ და გამოარკვია. მიიხედ-მოიხედა და დაგლეჯილი დათვივით შეღრიალა: „ვენახი გაგვიყიდეს, ვენახი, ვენახი... ვაი ცოლო და შეილო. ნაფუძარი გაგვ“...—ამის გაგონებამ მთელი ოჯახის წევრებში ერთი საშინელი ტირილი და წიოკი აღძრა. „კაცს ეგონებოდა, ამ ხალხს ცხედარი უდევთ წინაო“. აი გლეხკაცის ცხოვრების უტყუარი სურათი კაპიტალიზმის განვითარების შემდეგ.

ასეთი მწარეა შედეგი უილაჯო გლეხისათვის ნათლობა-ქორწილისა და წირვა-ხატობისა, რომელსაც გლეხის დედა-ბუდოიანად მოვახშის ხელში ყმად ვახდომა მოსდევს.

აქ, მოვახშეთა გლეხებისადმი დამოკიდებულების დახატვაში მკლავნდება ნიკო ლომოურის უარყოფითი დამოკიდებულება კაპიტალიზაციისადმი, რომელიც გლეხობას უფრო საშინელ ეკონომიურ პირობებში აკლდებდა.

ამას გარდა, „ალით“, „ყოველი მზრიდან“—ით და სხვა თავისი მოთხოვნებით ნიკო ლომოური ქართულ ლიტერატურაში ავითარებს ახალ ენარს, სოციალიზმის ნარკვევს, რომელიც დამახასიათებელი ენარი იყო არა მარტო ქართველი ხალხისთვის, არამედ რუსებისათვისაც.

¹⁾ ნიკო ლომოური—ალი—გვ. 30.

სოციოლოგიური ნარკვევით ხალხოსნები და კერძოდ ნიკოლოზური ახერხებდნენ გლეხის შევიწროებულ მდგომარეობის გამოსწორებას.

მარტო მღვდლები და სისხლის მწოვი ჩარჩები არ ავიწროებდნენ გაბეგრულ გლეხს, მარტო ესენი არ სარგებლობდნენ მისი უაღჯობითა და დაბეჩავებით.

გლეხს არა ნაკლებ ავიწროებებს ადმინისტრაცია—ხელისუფლების სხვადასხვა რანგის მოხელეები. დაწყებული მოსამართლე—მაზრის უფროსით და გათავებული სოფლის მამასახლის—გზირით.

სახელმწიფოებრივი მოხელეები, რომელთა დანიშნულება ხალხის კეთილდღეობისა და მისი ცხოვრების პირობების უზრუნველყოფის სამსახური უნდა ყოფილიყო, თითქო სპეციალურად ისედაც დაზარული გლეხის შესავიწროებლად იყვნენ მოვლინებულნი. სამსახურისა და თავის მოვალეობის აღსრულებას ისინი ისე უყურებდნენ, როგორც თავისი პირადი კეთილდღეობის განმტკიცების საშუალებას, ისედაც გაძვალტყავებული გლეხის ზურგზე და ხარჯზე. ესენიც, მჭერლის გაგებით, გლეხთა მტრის ბანაკში არიან აქტიურად მოღვაწენი.

ნიკოლოზურის გულისყური და მხატვრული აპერეპციაც გლეხის ცხოვრების ამ მხარესაც გაფაციცებით აკვირდება, შემადრწუნებელ სურათს ყოველ ნაბიჯზე ხედავს და ხმას იმაღლებს ამ თვითნებობისა და ძალმოპყრობის წინააღმდეგ. მისი „ალი“, „ქრისტიანი ლეკები“, „ყოველი მხრიდან“ ნიქიერად ხდის ფარდას ადმინისტრაციის მიერ გლეხობის შევიწროებას.

განა სასამართლო არ არის, რომ ხახამ გაბრიელას ლაგამს არ ამოსდებს და არაშენდაანთ ვენახს, ნაფუძარს ათ თუმანში ჩარჩ გაბრიელას დაუნარჩუნებს? განა სასამართლოს ბოქაული და მამასახლისი არა ცდილობდნენ არაშენდაანთ ისედაც დაზარალებულ ოჯახს უკანონოდ წაგლჯონ თორმეტი მანეთი, ვითომც და სასამართლოს ბოქაულის გასამრჯელო და ამ გადასახადში ფურკამეჩი გაიგდონ? ამ ძალმომრეობისაგან არაშენდაანთ მხოლოდ სასოწარკვეთილებაში ჩაყარდნილი სიმონას დედის გაბოროტება ლახნის.

მაგრამ ადმინისტრაციის ძალმომრეობის სურათი მთელი აღშფოთებითაა გადაშლილი ნ. ნიკოლოზურის მოთხრობაში „ქრისტიანი ლეკები“.

ღარიბ სოფელ ნიკრეულაში ყველაზე ღარიბად და ხელმოკლედ ცხოვრობს სვიმონა ლუკაშვილი—„მარტოხელა კაცი“.

წერილი-შვილისა და მცირე მამულის პატრონი. მართალია, ის ჯერ კიდევ ყმაწვილი ბიჭია, მაგრამ როგორღაც მოხუცი, დაძაბუნებული კაცივით გამოიყურება: სიარულის დროს მუდამ მიწაზე დაიციქირება, თითქოს დაუქარგავს რამე და იმის ძებნაშია გართულიო“¹⁾.

სვიმონას გარეგნული შეხედულებაც კი, მის გალატაკებულ სახლშიაც რომ არ შევიდეთ და მისი მშვიერ ტიტველი ცოლშვილიც რომ არ ვავიცნოთ, საშინელი დაბეჩავებულის შთაბეჭდილებასა სტოვებს. „თქვენ კი არ ვიცი, მკითხველო, — სვიმონას მეტად სხარტსა და სწორ დახასიათებას გვაძლევს ავტორი, — და მე კი, როცა სვიმონა ლუკაშვილს წარმოვიდგენ ხოლმე, მაშინათვე თვალწინ ამეყუდება უზარმაზარი სურათი ასთავიანი დევისა, რომლის ტლანქწიხლებქვეშ მიწაზე განართხული გდია სვიმონა; დევი სქექყავს მას, ჰქელავს უსულდგმულო ნაბადივითა. სვიმონა მაინც არ კვდება, ცოცხალია, მაგრამ ვაი ამისთანა სიცოცხლეს.“²⁾

ასეთი თვალსაჩინო, ეკონომიურად ბევრის მეტყველი ალეგორიები, მკითხველზე შთაბეჭდილების მოხდენის მიზნით, დამახასიათებელი იყო საერთოდ ხალხოსანი-მწერლებისათვის და კერძოდ ნიკო ლომოურისათვისაც. ამგვარ ალეგორიებს ნიკო ლომოური ხშირად მიჰმართავს თავის შემოქმედებაში („გიგო ღრუბელა-შვილი“, „ყოველის მხრიდან“ და სხვები).

სვიმონა ლუკაშვილის ამ დახასიათებაში ხალხოსანი ნიკო ლომოური იძლევა დახასიათებას მთელი მშრომელი გლეხობისას, რომელიც გაჭირების უღელქვეშ იზნიქებოდა და სიცოცხლეს მაინც ებრძოდა, ეკიდებოდა.

ღარიბი სვიმონა ლუკაშვილის ოჯახიც ახალწელიწად ღამეს მხიარულ გუნებაზეა. გამუდმებული შევიწროებული ცხოვრებით შენახული და დამზადებული ხორაგით უნდა ახალ წელს დახვდეს, რომ სიღარიბე აღარ „დაეკვეთოს“, იქნება ამით მაინც გაჭირებას თავი როგორმე დააღწიოს. ესაა — „წყალ წაღებული ხავსს ეკიდებოდანო“.

სვიმონას სიამამრიც სწვევია. გამხიარულებული ოჯახი სამზადისშია. მოულოდნელად სვიმონას გარედან გზირის ხმა მოესმა, რომელმაც შეატყობინა: მამასახლისი მოვიდა, ცუდ გუნებაზეა და შენ გიბარებსო. სვიმონას გუნება მწარედ შეეცვალა. იცნობს მამასახლისს და იცის, რა არის მისი „ცუდი გუნება“. „იგ პირის კომლ ამოსა-

¹⁾ ნიკო ლომოური — ქრისტიანი ლეკები — გვ. 181.

²⁾ იქვე — გვ. 182.

ხეთქი, — თქვა მან, — მე ვიცი ხეირს არ დამაყრის. იმ დღეს ი ხუთი მანეთი, რომ ემართა ი კაცსა, ის ფული ამირთვია და გასამრჯელო-ში ნახევარი მთხოვა. მე როგორც იყო ხელთ ვიგდე ფული და ერთი მანეთის მეტი არ მივეცი. გიჟი მოზვერივით დამიბრიალა თვალები და მითხრა: დაიცა, შვილოსან, ჩამივარდები როდისმე ხელში და მე გიჩვენებ მაშინ სეირსო“¹⁾. თქვა ეს სვიმონამ და მწუხარებით თავის გაქნევით გაჰყვა გზირსა.

ასეთია ლოლიკა საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი წყობისა: დაბალი თანამდებობის პატრონი ჰბაძავს უფროსს, ის კიდევ თავის უფროსს თანამდებობის პირადი მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით გლუბთა შევიწროებაში. ასეა ცხოვრება მოწყობილი. ამას ებრძვის მწერალი.

სვიმონას წინათგრძნობა გამართლდა. გზირი ზურაბა ლექსო შელის სახლის წინ სვიმონამ დაინახა ოთხი ცხენოსანი: მამასახლისი და სამი მხლებელი ჩაფარი. ჩვეულების თანახმად, რომელ სოფელსაც კი მამასახლისი თავისი მხლებლებით თავისი ძისვლით „გააბედნიერებდა“, ის სოფელი ვალდებული იყო უსასყიდლოდ გამასპინძლებოდა ამ დაუპატრიუებელ სტუმრებსაც და მათ ცხენებსაც. მამასახლისმა მოისურვა სვიმონასათვის თავის ძალა ეჩვენებინა. როდესაც სვიმონა მამასახლისს მძიმე თავის დაკვრით მიესალმა, მან ბრძანებით უთხრა მას: „წაიყვანე ემ წამში ეს ოთხივე ცხენები, თბილ ბოსელში დააბი და ქერი და ბზე არ მოაკლო“.

სვიმონამ თავი ძირს ჩაღუნა, ვგონებ სრულიად უგრძნობლად ქედი მოიხარა; თავი, კისერი ძალზე მოიჩეჩა: შემდეგ ერთი ნაბიჯი უკან გადადგა და დაღრეკით წარმოსთქვა:

— „ერთი ნამცეცი ბოსელი მაქვს, ჩემი საქონელიც ძლივს ეტევა, არც ქერი მაქვს, ღმერთმა ხომ იცის... ამიტომ გთხოვთ, მამასახლისო, სხვასთან ვისთანმე დააბმევიწო შენი ცხენები.“

— „შენები გამოარევე ბოსლიდან და იმათი ადგილი მიეცი ჩვენ ცხენებს. ქერსაც მალე გაშროვინებენ ჩემი ჩაფრები.“

— „შე დალოცვილო—და, რო გამოვრეკო ამ თოვლსა და სიცივეში, ხომ სულ ერთიანათ გაშიწყდა ისედაც შიმშილისაგან დალასლასებული საქონელი. და აბა, მაშინ რაღა შავი ქვით და ნაცარი ცხელით გავცე პასუხი ან ღმერთსა და ან ხელწიფესა.“

მამასახლისმა წარბი შეიკრა. გრძელ წვერზე დიდკაცურად ჩამოისვა ხელი და მრისხანებით შეუძახა:

¹⁾ ნიკოლოზოური—ქრისტიანი ლექები—გვ. 187.

— „აბა ერთი კარგა გაბერტყეთ ეგა“¹⁾.

მამასახლისის ბრძანება მისმა ერთგულმა დამქაშებმა პირნათლად შეასრულეს. სამივენი მისცივიდენ სვიმონასა და შეუბრალებლად დაუწყეს ცემა-ტყუა ბეჩავსა „რომელიც ამ დროს ხან გველივით იხლაკნებოდა, ხან ძირსა ცუცქდებოდა, თითქო კინტოურსა თამაშობსო, ხანაც ფეხებს აქეთ-იქით იქნევდა და ჯამბაზივით ხტოდა“. სვიმონას ეს მდგომარეობა მის ჯალათებს ამხიარულებდა. ის ცოცხალ-მკვდარი ჩაფრებს ძლივს გააგდებინეს.

არა გჯერა, რომ შეიძლებოდა ადამიანის ასეთი დაუფასებლობა! არა გჯერა, რომ შეიძლებოდა ადამიანი ასეთი დაცინვის, დამცირების, ასეთი უპასუხისმგებლო თვითნება შევიწროებისა და შეგინების საგნად ყოფილიყო გადაქცეული. მაგრამ ეს ადამიანისა და ისტორიის სამარცხვინოდ უტყუარი ფაქტია სულ უახლოესი წარსულისა! ამ წარსულს სულ რაღაც ნახევარი საუკუნეც კი არ გვაშორებს.

მაგრამ გავკყვეთ სვიმონას. მწერალი დაუნდობლად აწიშვლებს სინამდვილეს.

განთავისუფლებულმა სვიმონამ მწუხარებითა და აჩქარებით გასწია შინისაკენ. სახლში რომ მივიდა, ცოლშვილს გამოვლილი უბედურება ჭვითინით გადასცა. მთელი ოჯახი, თუმცა ამგვარი მოვლენა არაჩვეულებრივი არ იყო, მაგრამ რაღაც გამოურკვეველ მწუხარებას მიეცა.

მამასახლისმა ბეჩავ სვიმონას ეს არ აკმარა. დათეთქვილმა, შეურაცყოფილმა სვიმონამ ვერც კი მოახერხა თავს-დატეხილ მდგომარეობაში გარკვევა, რომ კარი გაიღო და მის სახლში შევიდა მამასახლისის მიერ გაგზავნილი ორი ჩაფარი. დაუპატიჟებელმა სტუმრებმა მოურიდებლად, ცინიკურად მიჰპარტეს სვიმონას: „აბა, მამასახლისისათვის ვახშამი მზად არის თუ არაო?“—მოსთხოვეს ინდოურები. უილაჯო სვიმონამ ხელი მიუღო საახალწლო სანზადისზე და უთხრა წაეღოთ, ხოლო ინდოურებზე, რადგანაც არა ჰყავდა, უარი განაცხადა. ჩაფრებმა ყველაფერი წაიღეს, რაც საღირველი დაინახეს. სვიმონაც თან წაიყვანეს (ალბათ, მამასახლისისგან ასე იყვნენ დარიგებულნი). მიიყვანეს ის მამასახლისთან და მოახსენეს, რომ სვიმონა ლუკაშვილმა ინდოური არ მოგვცაო. განრისხებული მამასახლისი წამოვარდა და შეჰყვირა: „ჩქარა თოკი“. როდესაც თოკი მიუტანეს, მრისხანედ დაიძახა: „მოიყვანეთ ეგ ღორი, ეგ ლობიო-

¹⁾ ნიკოლოზოური—ქრისტიანი ლეკები—გვ. 188.

ქამია ტეტია და მაგრა მიაკართ ბოძზე“... ჩაფრებმა მყის შეასრულეს სურკალი ძლევაშოსილი მამასახლისისა. სვიმონა მაგრად მიაკრეს თოკით ბოძზე. მასსახლარსი არ დაკმაყოფილდა. „თავი ძირსა აქვს დაღუნული მაგ ლოხსა,—ბრძანა მან,—აუკარით თავიც მალლა: მე მინდა რომ ჩემ წინ გამოქიმული იდგეს სალდათივით“. ყველა ეს დაუყონებლივ იქნა სისრულეში მოყვანილი.

სამწინელ სახარელ სურათს წარჰოადგენდა დამცირებული, შეუცოცილი საბრალო სვიმონა: „ფერმიხდილი, უძრავად გაშეშებული,—აგვიწერს ავტორი,—ის უფრო ბოძზე აკრულ უსულდგმულო ცხედარსა ჰგავდა, ვიდრე ცოცხალ ადამიანსა. თოკმოჭერილ მკლავებიდან სისხლი ძირს დაშვებულ ხელებში ჩაჰოჭვებებოდა. ამის გამო განხე გაპარკყული თითები რუმბებივით დაბერილიყვენ და ორთავე ხელები ნახშირივით დაშვებოდა. ასეთ მდგომარეობაში სვიმონამ ორი-სამი საათი გაატარა და კიდევ; შესადღებელია, დიდი ხანი იქნებოდა, რომ შეუბრალ ბელი, ბეჩავი სვიმონა გჯირს არ შეეცოდებინა და ცრემლითა და ვედრებით არ გაეთავისუფლებინა ის ჯალათების ხელიდან.

დაოსებული, გამწარებული და გაწბილებული სვიმონა ცოცხალ მკვდარი დაუბრუნდა თავის დაწიოკებულ ოჯახს.

სვიმონა სრულებით უძღურია დაიცვას თავისი თავი, თავისი ოჯახი განადგურებისაგან ავტორი, სვიმონას მდგომარეობა რომ უფრო გასაგები გახადოს, მეტად მკვეთრს და თვალსაჩინო შედარებას მიჰპოთავს: „მე მინახავს,—წერს უბედურთა მდგომარეობის ხილვით შეძრწუნებული მწერალი,—ძროხა, რომელიც დასაკლავად მიყავდათ. ის თითქოს ცხადადა გრძნობდა თავის მომავალ უბედურებას... საცოდავის ხმით ზმლოდა, ფეხები უკანა რჩებოდა, მთვრალი კაცოვით ბარბაცებდა. სწორედ იმ ძროხასა ჰგავდა იმ წამში ჩვენი საბრალო სვიმონა“.

ასეთია, შეიძლება მარტივი, შედარება, მაგრამ გლახის მდგომარეობის ზუსტად გამომხატველი, რაც ხალხოსნების პოეტური შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი იყო.

4

ნიკოლოზოური გლახთა ამგვარი შევიწროებული მდგომარეობის დახატვით ხერხიანად სარკებლობს, რომ ამ ფონზე უფრო მკვეთრად გამოაჩინოს გლახთა ნდობა დამოუკიდებელი ცხოვრებისა, მისი არსებულთან შეურიგებელი განწყობილება. მოუხედავად იმისა, რომ ნიკოლოზოური უდაოდ ტიპიური კულტურტრეგერი ხალხოსანია, გლახთა რევოლუციონური სულიერი განწყობილების გამომჟღავნებასა და ჩვენებას თითქო გა-

ჭრბის კიდევ, მაინც მას, როგორც ხალხის—გლებთა ცხოვრების კარგ მცოდნეს, მის მესაიდუმლეს, არ შეუძლია გლებთა მდგომარეობის ეს მხარეც მთელი სიმწვავეით არ გამოაჩინოს.

უწყალოდ ნაცემი „ჩალურჯებულ-ჩასისხლიანებული“ სვიმონა ღუკაშვილი მეორე დღეს ლოგინიდან ვეღარ წამოდგა.

მწერალმა, რომ უფრო გაამახვილოს გლებთა შევიწროებული მდგომარეობის დახატვა, უზომოდ შეურაცყოფილ, უილაჯო სვიმონას გამოურკვეველ ბურანში ბოდვის სახით გადმოანთხევენებს ცხოვრების უსამართლოებით მასში გამოწვეულ და დაგუბებულ ბოდვას: „სწყველიდა სულიერსა და უსულოს, —უშუალო თანაგრძნობით გამოგვეცემს ავტორი,—დიდსა და პატარასა, შემადრწუნებელი სიტყვებით ლანძღავდა თავის მშობელს, თავის შავბნელ გაჩენის დღესა... ავადმყოფი მძინარე სვიმონასაგან ესმოდათ ისეთი სიტყვები, რომლებს მსგავსსაც კი ფხიზელი და კარგად მყოფი სვიმონა ფიქრადაც კი ვერ გაიტარებდა“. ასეთს მდგომარეობაში სვიმონას განცდის დახატვა მკითხველის შთაბეჭდილებას კი არ ანელებს, არამე უფრო აძლიერებს, ამძიმებს, გლების დაბეჩაევებული მდგომარეობისა და შინაგანი, დაფარული წინააღმდეგობის შთაბეჭდილებას ამახვილებს. მკითხველის სვიმონასადმი თანაგრძნობას უფრო აღრმავებს და ავტორის სურვილიც ხომ ესაა.

შეშინებულმა სვიმონას ცოლმა დაუძახა მეზობლებს, გიორგი და ლაქს. უკანასკნელმა სვიმონას წურბელები მოკიდა. დაბეჭდილი სხეულიდან დაგუბებული სისხლი გამოუშვა და ავადმყოფი—მომავლადი სვიმონა სიკოცხლეს დაუბრუნა.

„ყოველი მხრიდან“ შევიწროვებულ გლებობას ამ ძალმომრეობის ნახვით მრავალი ამგვარი გამოვლილი „ულმერთო მოქმედებანი“ მოაგონდა, ცოლმა მოაწვა და ბოლოს ერთხმად გადასწყვიტა მამასახლისზე საჩივრის მირთმევა.

მწარე სინამდვილის კარგად მცოდნე მწერალმა კარგად იცის, რომ ამგვარ საჩივარს ამ ძალმომრეობის ქვეყანაში გასაფალი არა აქვს. ეს გზა ხალხის მიერ არა ერთხელაა ნაცადი, მაგრამ ამ უთანასწორო ქვეყანაში გამკითხავი არაფინაა. მშვიდი, კანონის გზა უკანონო ქვეყანაში არ გადის, „კანონი“ ძალმომრეთათვის მხოლოდ ფარია. ნიკო ლომოურიც იმ დასკვნამდის მიდის, რომ ძალას ძალა უნდა და უპირობაპირდეს. გლებებიც ამ გზას უნდა დაადგენ.

ამგვარ შეხედულებას ნიკო ლომოური ზემოხსენებულ მოთხრობაში გიორგი დალაქის პირით გამოხატავს: „რამ დაგაქა-

ლაჩუნათ ასრე, თქვე საცოდავებო, თქვენა, რომ იძახით ვიჩივლოთ, მერე რას მოვლით მაგ საჩივრიდან?.. შარშან არ იყო, რომ იჩივლეთ, რა ხერხს შეეყარენით?.. ტურა მოიშორეთ და მის სამაგიეროდ მგელს ჩაუტყვიდით პირშია... ახლა ამ მგელსაც უნდა უჩივლოთ... აი ეს დღე ნიშანი იყოს და დაინახავთ, რაც მოგივათ მერმისა... მგლის ნაცვლად ახლა დათუნისა წამოისვამთ კისერზედა... ბიჭო, თქვე უგუნურებო, როგორ ვერ შეიტყვეთ, რომ ტურებსა და მგლებს კბილების ჩამტყრევა უნდათ და არა საჩივრების გაბმა. წუხელი რომ ე მარტოხელი ბიჭი ბოძზე მიაბა და კინალამ კიასავით გასრისა ფეხითა, სად იყავით თქვენა... რატომ არ მიუტყვიდით და თავი და პირი ზედ არ დააჩიქვით იმ ავაზაკსა იმსა... შარშანდელი ტურასთვის რომ ქვეა გესწავლებინათ, წლევანდელი მგელი ესრე როდილა მოიქცეოდა. ¹⁾

გიორგი დალაქის სიტყვები ყველა დამსწრეს „კაკალ გუ“ში მოხვდება. გიორგის ყველა მწუხარებით დაეთანხმება, რომ მართლაც, ისინი დაბეჩავებულნი და დაქალაჩუნებულნი არიან. ხალხის მიმართაც გიორგისადმი — „გამოცდილი, ჭკვიანი კაცი ხარ, გიორგი. და აბა ერთი გვითხარი... რამ დაგვცა და დაგვაქალაჩუნა ასე უღმერთოთ“ — მძიმე ლოდნავით აწვება ყველას: გიორგის, იქ დამსწრე გლეხებს, თვითონ პოეტს და მკითხველსაც. მკითხველი გრძნობს, რომ შევიწროებული, ხალხის გულში ბოღმის, შურისძიებისა და უნდობლობის ზღვა დაგუბებული, მაგრამ არც გლეხთაოვის და არც მწერლისათვის ბრძოლის გზა ჯერ არ არის გარკვეული.

მმართველობისადმი გლეხობის ასეთი უნდობლობა, რწმენა, რომ მასთან სამართალს ვერ იპოვის ხალხი, რომელსაც ასე სწყურია სიცოცხლე და არ იცის კი როგორ ზოაწყოს, რომ ეს წყურვილი დაიკმაყოფილოს, რომ გლეხობაზე მთავრობა არა ზრუნავდა, როგორც მოწინააღმდეგე კლასის ინტერესების დამცველი, ნიკოლოზოური გვიხატავს აგრეთვე მოთხრობაში „ყოველი მხრიდან“.

შეჩერდებით ამ მოთხრობაზე, რადგანაც ამ მოთხრობით, ზოგიერთი ლიტერატორის გაკებით, ავტორი ვითომც ქადაგებდეს მამაშიელურ დამოკიდებულებას ზატონსა და გლეხს შორის, კლასთა შორის შეთანხმებასა და შერიგებას. ვფიქრობთ, ეს მართებული არ არის. ნ. ლომოური, როგორც წერილობითი უფრო ახალი იდეოლოგიის ამსახველი, რასაკვირველია, სათანადოდ ვერ ამახვილებს კლასთა შორის წინააღმდეგობას. ის, როგორც ხალხოსანი, ვერ ხე-

¹⁾ ნ. ლომოური — ქრისტიანი ლეკები — გვ. 196, ხახი ჩენია.

დავს კაპიტალიზმის განვითარების დადებით მხარეებს და უარყოფითად უყურებს მას, მაგრამ მაინც შერიგების და თანამშრომლობის პოზიციას ის არსად არ ავითარებს. მიუხედავად იმისა, რომ ნ. ლომოური ალია ქავეკავადის დიდ გავლენასაც განიცდის, ამ მხრივ ის ილიასაგან უდავოდ არსებითად განსხვავდება.

დავუბრუნდეთ მოთხრობას „ყოველი მხრიდან“.

დაისეტყვა სოფელი შემოსული ხოსავლის აკრეფის წინ. განადგურდა გლეხკაცთა ჯაფითა და ოფლით ნაზარდი კირნახული. სოფელი, დილას საესე, მიმზიდველი თავისი დამატკობელი სიუხვითა, სამხრობისას გასახრწნელად გამზადებულ ლეეს წააგავდა. ადამიანი ამ სურათით გამოწვეულ სასოწარკვეთილებას „წელში ოთხად მოეკაკა და წყევლა კრულვას უგზავნიდა ცასაცა და ქვეყანასაც, თავის გაჩენის დღესაც“...

გუშინ თუ შრომა და მისი ნაყოფი დაისეტყვა, „დღეს იგვეშეზოდა, შემოქმედი ამ შრომისა, წყარო და საფუძველი მისი“. ბუნების ასეთი ლალატით თავზარდაცემული გლეხები ჩუმად იკრიბებოდნენ. ისინი უილაჯონი რაღაც ჯადოსნურ ჩიხში იყვნენ მომწყვდეულნი.

ასეთი გარინდებული მდგომარეობიდან გლეხობას გამოიყვანს ამავე სოფელში მცხოვრები აზნაური იასე, რომელიც დაღონებულ გლეხკაცობას თანაგრძობის კილოთი ასე მიჰმართავს: „გამარჯვებათ, ძმებო, შვილებო, მეხობლებო... რას გაჩუმებულხართ, რას ჩაგიქინდრიათ უხეიროდ თავები? რა იყო. რა მოხდა ასეთი, რაც მრავალჯერ არ გვენახოს და არ გამოგვეცადოს? „ქირსა შინა გამაგრება ისე უნდა, ვით ქერტირსა“-ო... უთქვამს ჩვენს მამა-პაპას. ქვეყანა დიდია, ღმერთი მაღალია, ხელმწიფე მრავალმოწყალე! მხნეთ იყავით და გაძლიერდებითო, გვეუბნება მაცხოვარი. წლის სარჩო დაგველუპა, მაგრამ მერე რაა? შიმშილით ვინ მომკვდარა, რომ ჩვენ დავიხოცნეთ! შარშანდელი კირნახული მაქვს კიდევა, ზოგსაც სხვადასხვა სოფლებში შეგიგროვებთ. ახლა თქვენცა გყავთ იმ სხვა სოფლებში ნათესავები, ნათელმბრონები... იმათგან ხელს მოინაცვლებთ... განმხნევდით, შვილო, ნუ გეშინიანთ, იქონიეთ მუდამ ღვთისა და თქვენი მარჯვენის იმედი და მაშინ არა გაგიქირდებათ რა“...¹⁾

მოხუცი აზნაურის ნუგეში, შესაძლებელია ამ მომენტში გულთბილი, რაღაც დისონანსად გაისმის. იქნება ეს სახე ავტორს, მართლაც იმიტომ შემოაქვს, რომ „მამაშვილური დამოკიდებულებისა

¹⁾ ნ. ლომოური, —ყოველი მხრიდან,—გვ. 370.

და შეთანხმების იდეა“ გატაროს? ამას აუცილებელივ კვლევა და ჩხრეკა სჭირია და ჩვენც ვეცდებით ამ საკითხის გაშლას ნ. ლომოურის შემოქმედების მიხედვით.

მოხუცი აზნაურის რჩევა-დარიგება გლეხებს მძიმე ბურანიდან თითქოს გამოაფხიზლებს. მაგრამ ძალევე აღმოჩნდება, რომ გლეხის გულში მემამულემაც, ღმერთმაც, ხელმწიფემაც დიდი ხანია ნდობა დაკარგეს. ხალხი მწარე გამოცდილებით დარწმუნებულია, რომ მათი იმედი მხოლოდ მათივე მარჯვენაა, ყველა დანარჩენის იმედი ტყუილია.

ფიქრობთ, ავტორს აზნაური იასეს სახე და მისი რჩევა იმ მიზნითა აქვს შემოტანილი, რომ კლასობრივი სხვაობა მათ შორის დაგვანახოს და მწერლისათვის დამახასიათებელ რბილ ტონებში გვაჩვენოს, რომ გლეხთა შემბრალებელი და დამხმარებელი არც ღმერთია, არც ხელმწიფე და არც მემამულე-მებატონე. ამისი საბუთები შემდეგია:

აზნაური იასეს სიტყვებმა გლეხობა აალაპარაკა. დაიწყეს მათ საუბარი თავიანთ შექმნილ მდგომარეობაზე. გამოარკვიეს, რომ ყველაზე მძიმედ მათ სახელმწიფო გადასახადი აწევთ. რამდენიმე გლეხი თხოვლობდა მთავრობასთან არზის დაწერას. უმრავლესობა ამისი წინააღმდეგი იყო: „მოვლენ და რომ დანახავენ, რომ არა გვაბადიარა თავს დაგვანებებენ და უკანვე წავლენო“. მაგრამ ბოლოს მაინც უმცირესობამ გაიმარჯვა, დააწერინეს არზა. მოაწერეს ხელი და მაზრის უფროსთან გაგზავნეს.

ნიკო ლომოურს ჰსურს საბოლოოდ ნიადაგი გამოაცალოს გლეხკაცთა მცირე ნაწილის ნდობასაც, რომ შეძლებულთ, ხელმწიფეს -- მის მმართველ აპარატს, შეუძლიანთ გაიგონ გლეხთა გაჭირება და მათზე ზრუნვა იქონიონ.

არზის საპასუხოდ მოვიდა ბოქაული, თავისი თვალთ ნახა დასეტყვილი სოფლის უნუგეშო მდგომარეობა. თავისი შეხედულებაც მიაართვა უფროსებს. ამ გარემოებამ სოფლის ურწმუნო თომებზე დაკვირვება მოახდინა გავლენა. სოფელს რალაც იმედი მიეცა. მაგრამ ჯიუტი, სინამდვილის კარგი მცოდნე ავტორი ამ იმედსაც გააცრუებს. სოფელს მთავრობისაგან საბოლოოდ მოუვიდა შემდეგი პასუხი: „გამოეცხადოს ამა და ამ დასეტყვილი სოფლის მცხოვრებელ გლეხებს, რომ მათ ეძლევათ ნება წარმოადგინონ წელსა სახელმწიფოს ხარჯის მხოლოდ ნახევარი, ხოლო მეორე ნახევარი შემოიტანონ მერმის მაშინდელ ხარჯთან ერთად.“¹⁾

1) ნ. ლომოური—ყოველი მხრიდან— გვ. 372.

რალაც მწარე, ცინიკური დაცინეა მოისმის დაბეჩავებულ, ეკონომიკურად გაწრიოვებულ ხალხისადმი მთავრობის ამ პასუხში. ნიკოლოზოურს ამგვარი ფინალით ჰსურს ჰკითხველს და თვით გლეხს, რომლისთვისაც ის წერდა, ჩააწვეთოს, რომ გლეხი შეეღას ამ ხალხისა და დაწესებულებებისაგან ტყუილად ეღოს. მწერალს თითქოს ეშინიან, რომ ვაი თუ მკითხველმა ვერ გაიგოს მისი აზრი და ასეთს განმარტებას გვაძლევს: „როდესაც ეს პასუხი ხალხს გამოეცხადა, ურწუნუნო უმრავლესობამ თავის ქნევით და მწარის ღიმღილით შეხედა არზის მომხრე მეზობლებს, რომელნიც თავჩაქინდრულნი იდგნენ და ისე იცქირებოდნენ აქეთ-იქით, თითქო, ვერ მიმხვდარიყვნენ ამ პასუხის შინაარსს“¹⁾.

კლასობრივ შულსა და შეურეგებლობას ნიკოლოზოური უფრო გამახვილებულად მოთხრობა „ბედი უბედურთა“-ში გვიჩვენებს. მეტად საგულისხმიეროა, რომ ეს მოთხრობა ნიკოლოზოურს დაწერილი უნდა ჰქონდეს 80 იანი წლების დასაწყისში²⁾. ეს გარემოება მით არის საინტერესო, რომ ამ მოთხრობაში გატარებული შეხედულება ავტორისათვის. ჩანს თავიდანვე დამახასიათებელი და ბუნებრივი იყო, ეს განწყობილება ავტორისა 900-იანი წლების გლეხთა რევოლუციონური მოძრაობის გავლენის გარეშეა მოცემული. ამასთან ერთად, საგულისხმიეროა, რომ ავტორი საკმარისად საღი, წინასწარი განქვერტით გვიხატავს გლეხთა ცხოვრებას, როდესაც გადატაკებულმა, ძალმომრეობით შევიწროებულმა, უმიწა-წყალო სოფელმაც მაგრად ჩაავლო ხელი განმათავისუფლებელ მოძრაობას, დაიწყო მზადება უკეთესი მომავლის მოპოებისა და შეხვედრისათვის.

ნიკოლოზოური გლეხთა მოძრაობას, მათი წინააღმდეგობის განვითარებას მწვის ნაკლულეფანობის ნიადაგზე შლის. გლეხს არა აქვს საკმარისი მიწა, რომლის დამუშავებამაც ის დღე დღეულად მაინც გამოიყვანოს. თვით სოფლის გარეგნულ აღწერას მწერალი ისე იძლევა, რომ მკითხველს მოთხრობის დედააზრის კურსში უმალ აყენებს.

„სოფ. გორიძისას, —გადმოგვცემს ავტორი, —უქირავს ძლიერ პაწაწინა ალაგი, თუმცა მასში ას კომლამდის გლეხობა და

¹⁾ ნიკოლოზოური—ყოველი მხრიდან—გვ. 372.

²⁾ მოთხრობა „ბედი უბედურთა“ ხაქ. კიკინაძის მიერ მეორედ გამოცემულა კ. ტფილისში 1889 წელს. თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ დროს ქართული წიგნების მცირე მოთხოვნებს, უნდა ვიფიქროთ, რომ პირველი გამოცემა 1895 წ. გვიან არ უნდა ყოფილიყო.

სამიოდ კომლი თავადაზნაური ცხოვრობენ. თუ შინაურულად არ იცით ამ სოფლის გარემოება, მის მცხოვრებთა რიცხვის გამოცნობაში თქვენი თვალი უსათუოდ მოსტყუვდება. არც იქნება ეს საკვირველი. აქაურს გლახაკთ ისე მიუსხავთ და მიუკრუნხავთ ერთმანეთზე თავიანთი ღრმად ჩათხრილი მიწური სახლები, რომ გეგონებათ ოციოდ მოსახლეობაზედ მეტი არ იქნებაო. ¹⁾

აქ თითქოს შემთხვევით მოცემულ ხაზებში ოვალსაჩინოდ გვეხატება სოფლის კლასობრივი ურთიერთობა—სოფელში ცხოვრობდა „ას კომლამდის გლახობა და სამიოდ კომლი თავადაზნაური“. აინამდვილი შეფარდება: ასიოდ კომლი გლეხი მუშაობს სამიოდ კომლ თავად-აზნაურისათვის. ამაშია გლეხთა გაჭირების მთავარი მიზეზები. ამაშია მთავარი ტყივილი ნ. ლომოურისაც.

მწერალს ჰსურს მკითხველს გააგებინოს მიზეზი გლეხის ხშირად არა ჰიგიენურ პირობებში ცხოვრებისა. მკითხველს უნდა აჩვენოს, რომ ამაში გლეხი კი არაა დამნაშავე, არამედ მისი ცხოვრების მძიმე პირობები. ავტორის შეკითხვაზე—რად ცხოვრობენ გლეხები „ასე ერთი ერთმანეთზე მიმსხდარნი?“—გლახობა ასე უპასუხებს: „რა ვქნათ. შენი ჰირიმე, ჩვენ რო განზედ დავდგეთ, სახნავ სათესი მინდორისულ დავვიპატარავდება. ჯერ ეხლაც არა გეყოფნის მამული და აბა, შენი კენესამე, სოფელიც რომ გაგვექიმ-გამოგვექიმა, რილათი გვეცხოვრა“.

მიწის სიმწირე და სიმცირე. გლეხის უჯიათობა და უმეცრება გლეხს უათკეცეს ცხოვრების მძიმე პირობებს. ავტორი ამ გაჭირებასთან შეჩვეული, მაგრამ მაინც შეურიგებელი, აგვიწერს გორიძირის მცხოვრებთა ეკონომიურ შევიწროებასა და ისედაც მცირე მოსავლის განადგურებას სარწყავი წყლის უქონლობის გამო. ესეც ჩვეულებრივი მოვლენა იყო ჩვენი ჩამორჩენილი სოფლის ცხოვრებ ში უწყლობამ გორიძირას მცხოვრები გლახობა მეტად შეაწუხა. სიმინდი, ვენახები მოურწყავად ელუპებათ. წყალს რიყელები, ადგილობრივ მცხოვრებ თავად-აზნაურთა ბრძანებით, გორიძირელებს არ ანებებენ. ჰირნახული ფუტდება, გლახობახ. საზრდო პირიდან ეცლება. გორიძირელები ორწყალს შუა ვარდებიან—მებატონის განრისხება თუ შიმშილი? შიმშილი ძლევს და გორიძირელებიც გადაწყვეტენ, თუ ნებით არა, ძალით გადმოუგდონ სარწყავ რუს.

გორიძირელებმა გადაწყვიტეს სოფლის შეკრება და საერთო ძალით საშუალების გამონახვა. სოფელ გორიძირას მოკიდებულ

¹⁾ ნ. ლომოური—ბედი უბედურთა—გვ. 81.

აქვს „ერთობას ძალა“, სოფლის ერთობის სათავეში უდგანან—ლარიბი აზნაური ინტელიგენტი ვანო მხიარულიძე და გლეხები: გიგო სოსიაშვილი და სოლომანა ფარცხაძე.

ნიკო ლომოურისათვის დამახასიათებელი ნიუანსებითაა მოცემული კლასობრივი ურთიერთობა სოფლად.

შეკრებილმა გლეხობამ გაგზავნა კაცები თავადებისა და აზნაურების მოსაწვევად საერთო საქმეზე. მაგრამ ზოგი შინ არ დახვდა (ხატობაში წაბრძანებულიყვნენ საქეიფოდ—განმარტავს ავტორი) და ზოგმაც იუკადრისა გლეხობასთან შეკრებაზე მისვლა. „თავად კონა ხმამალალაშვილს სიცილად არ ჰყოფნოდა გლეხებთან თავისი მიწვევა. მას ეს მიწვევა თავისი თავადიშვილობის შეურაცხყოფად მიელო და გაგზავნილი ბიჭი სულ მათარახების ცემით განოფგლო“. ¹⁾

მაგრამ გლეხკაცობაც ხომ აღარ არის ძველი, დამონებული, გაპირუტყვებული, რომელიც ყოველგვარ ძალმომრეობას ქედმოდრეკით იღებს კისერზე. აღარ იყო ის დრო, „როდესაც კაცებს ჰამდენ და ხმას ვერაყენ იღებდა“. განმათავისუფლებელი მოძრაობის სიოამ დროს ჩვენ სოფელშიც ჰბერავს და ადამიანური ცხოვრების საქიროებას გლეხობაშიც თანდათან აღრმავებს. გლეხობამაც შეიგნო, რომ უკეთესი ცხოვრების მოპოებისათვის წინააღმდეგობას წინააღმდეგობით უნდა დახედეს.

ამიტომაც, რომ გიგო სოლომანათი ერთად ვანოს დასტურით მოითხოვს კონა ხმამალალაშვილს სახლი შეუქრან. აჩვენონ მას სოფლის ძალა და ურჩობა. სოფელი სტიქიურად ირაზმება თავდაცვის მიზნით (უწყლობა გვალვის დროს სოფლისათვის შემშლილთ სიკვდილის აჩრდილია); ის იძულებულია ბატონის წინააღმდეგაც მოიხმაროს ძალა, წყალი (ნაწილი მაინც) გადაუგდოს თავისაში. ამ მოთხრობაში საკვირველი განქვერეტითაა მოცემული დაახლოებით ოცი წლის წინ 900-იანი წლების პერიოდი!

ნიკო ლომოურმა რომ უურო გააღრმავოს კლასობრივი სხვაობა და აჩვენოს მათ შორის შეურიგებლობა, შემდეგ ხერხს მიჰმართავს. გლეხები ცდილობენ მებატონესთან წყნარის, შებრალებისა და შთაგონების გზით მოავგარონ საქმე. მაგრამ სოლომანას კრძალვით მოხსენებაზე: „ჩვენ ჩვენი წილი რუ გამოუშვით აქეთკენ, თქვენი წილი თქვენვე მოგართვით, შენი ჰირიმე“,—ხმამალალაშვილები და ყლაპააშვილები ძალით მოინდომებენ აშალონ გლეხების მიერ გადმოგდებული რუ. გლეხები მხოლოდ შაშინ და გამოიღებენ ხელს

¹⁾ ნიკო ლომოური—ბედი უბედურთა— გვ. 91.

დაერევიან, თავად-აზნაურთ სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლას გაუმართავენ და თავ-პირ დამსხვრეულ თავად-აზნაურებს დაიფრენენ.

ნიკო ლომოური ამ მოთხრობაში (გვ. 97—99), მართლაც, რეალურ ფერებში და ხაზებში გვაძლევს გლეხის გაუბედავ ბუნებას. მაგრამ ამასთან ერთად მკვეთრსავე ფერებში გვიხატავს იმასაც, რომ გაქირებამ, მუღმივმა გაქვლევამ თუ მასში გაუბედაობა გამოიმუშავა და მას აქამდის მონის უღელი დაადგა, ახლა ამავე მიზეზების საფუძველზე ეს ხალხი იღვიძებს, წამოდგომას ლამობს. ახლა მან დაინახა თავისი კლასობრივი ბტერი—მემამულე—თავად-აზნაურები—ხმა-მაღალაშვილები, ყლაპიაშვილები და სხვანი. აღარ დევნის თავის მოკეთებებს „ერთობის ხალხს“, „ახალთაობის კაცებს“—გიგოს, ვანოს და სხვათა. მიუხედავად მოწინააღმდეგის პრივილეგიებისა, მათი ძალაუფლების მქონეებთან ნათესაური კავშირისა, გლეხობა ჰბედავს საწინააღმდეგოდ ხელის გამოღებას, მსხვერპლსაც კი არ უშინდება. ამ საერთო მოქმედებაში ერთობის პირის გამტეხთ თავიანთი წრიდან გლეხები სასტიკად ეკიდებიან.

ასე ნძლავრად ჰოედო სოფელს ერთობის ძალა. ასე გამწვავდა სოფლად კლასობრივი უთანასწორობა. ნ. ლომოურიც ამას საკმარისად მკვეთრად ხედავს.

ნიკო ლომოურს თვალსაჩინოდ, გამახვილებულად აქვს წარმოდგენილი და ასახული კლასობრივი უთანხმოება და ბრძოლის სიმწვავე. ამის საბუთს ესევე მოთხრობა „ბედი უბედურთა“ მკაფიოდ გვაძლევს.

გლეხთა და თავად-აზნაურთა შორის მწვავე შეტაკების შემდეგ მათ შორის უთანხმოება და ბრძოლა გარკვეული, კლასობრივად გამახვილებული მიმართულებით ღრმავდება. თავად-აზნაურობა—თონიკე ხმამაღალაშვილი და სხვანი ცდილობენ გლეხთა ერთობის პირი როგორმე გატეხონ; ცდილობენ ერთობის შიგნით შექმნან უკმაყოფილონი, გადმოიბირონ იქიდან გლეხები, გამოიყენონ ისინი ერთობის კაცების დასჯისათვის და ხელი შეუწყონ პოლიციური-ბიუროკრატიულ სახელმწიფოს გლეხობა დაარბიოს, ააწიოკოს, შეავიწროვოს, დასაჯოს „სხვათა ჰკუის სასწავლებლად“, რათა ძირშივე აღმოფხვრას განმათავისუფლებელი მოძრაობა.

ნიკო ლომოური საკმარისად მკაფიოდ უსვამს ხაზს იმ გარემოებას, რომ თავად-აზნაურობა რეაქციის სიმამრე იყო და ერთგულად ემსახურებოდა ბიუროკრატიულ მთავრობას ძველი წყობილების შენარჩუნებაში,

განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან ბრძოლის საქმეში.

აი რას გაანდობს თონიკე ხმამალალაშვილი მასთან შეკრებილ თავად-აზნაურებსა და გადაბირებულ გლეხებს: „მე მონდობილი მაქვს მთელი ე ჩვენი მხარე. აქ მე თვალყური უნდა ვადევნო—ვინ რა წინააღმდეგობას იტყვის, ანუ ჩაიდენს. მერე უნდა დავასმინო... მე ეგ ვანო (ყანო მხიარულიძე—ლარიბი აზნაური—განათლებული, ერთობის მოთავე გორიძირში—მ. ზ.) ბევრ რამეში მყავს დაქერილი. აქამდინ ვითინე და ახლა კი მოთმენა აღარ შემძლიან. ჩემ გარდა სხვებიც არიან დანიშნული, იმათ რომ გაიგონ მაგის საქციელები და დაასმინონ, მე მაშინ საყვიდურს მივიღებ და მოვაკლდები ჩემს ეხლანდელ ალაგსაც.... ამასთანავე საქმე გააქირა მაგ შეჩვენებულმა. მე დღესვე ქალაქს წავალ და მალე მტერი მე მომიკვდეს, მალე მე ეგ მოგაწოროთ თქვენა“.¹⁾

მწერალი გულის ტკივილითა და დაუზოგველი შხამით გვიხატავს თავად კონა ხმამალალაშვილს, რომელიც რამოდენიმე გლეხს გადაბირებს, რათა შური იძიოს ვანო მხიარულიძისა და გიგო სოსიაშვილის მიმართ, როგორც გლეხთა მოძრაობის მეთაურების წინააღმდეგ. ნათესაური კავშირის საშუალებით ძალაუფლების მქონებთან კონა ორივეს დააქვრინებს: ვანო მხიარულიძე ც ხეში დასნეულდება. მძიმე ავადმყოფს ძმის თავდების ქვეშ გამოუშვებენ და მალე გარდაიცვლება. ხოლო გიგო სოსიაშვილს ციმბირში უკრავენ თავს.

მაგრამ თ. კონა ხმამალალაშვილი ამით არა კმაყოფილდება. მას უნდა შურისძიება გააღრმავოს და გიგოს განიავებული ოჯახი, მოხუცი დედა და წერილი ცოლ-შვილი უფრო უნდა შეავიწროვოს. როდესაც გიგოს დაწიოკებული ოჯახი შეიტყობს გიგოს ციმბირში გაგზავნას, საშინელი ვაი-ვაგლახი შეუდგება. კონა და მის მიერ გადაბირებული გლეხები სწორედ ამავე მომენტში მოინდომებენ გიგოს სამაგიერო გადაუხადონ და მის ოხრად დატოვებულ ოჯახს ძროხა დაუკლან. ავტორი მძლავრი, გულშემზარავი ხაზებით გვიხატავს ამ ორი მოწინააღმდეგე ძალის დაჯახებას, მოხუც ბაბაღესა და მთელი ოჯახის შეძრწუნებასა და გლოვას ძროხის დაკვლით გამოწვეულს, ძალაუფლების მქონეთა შურისძიებასა და ზეიმს რეაქციის ხანაში.

ცხადია, ავტორი, მიუხედავად წერილობრივუაზიული კლასობრივი შეგნების გაურკვევლობისა, მაინც გულის სიღრმეში გრძნობს

¹⁾ ნ. ლომოური—ბედი უბედურთა—გვ. 110.

ამ კლასთა, თუ წოდებათა შეურიგებლობას და საგრძნობი სიმკვეთრით აჩქადენებს მათ შორის, მართლაც, „ჩატეხილ ხიდს“.

ნიკო ლომოურის ფსიქოიდეოლოგიის გარკვევისათვის, მის თერგდალეულებთან დაპირისპირებისათვის, საკპარისად საგულისხმებერო მასალას იძლევა მისი რომანი „წუთისოფელი“. ეს რომანი აკინძულია სოციალურ-ეკონომიური ცხოვრების გარდამავალ პერიოდში განვითარებულ თავად-აზნაურთა ფსიქოლოგიის გაშლის ქარგაზე.

რომანი „წუთისოფელი“ ორი კატეგორიის თავად-აზნაურთა ფსიქოლოგიას იძლევა. ცხოვრების კაპიტალისტური განვითარების პროცესში ფეოდალური შეურნეობისა და კულტურის სწრაფი რღვევის პროცესში თავად-აზნაურთა წოდება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჰკარგავს ნიადაგს, კინდება და გადაგვარდება.

ერთი ნაწილი, რომელსაც ჯერ კიდევ შერჩა ეკონომიური დოვლათი, რასაკვირელია, მომაყლის სახით — თ. თონიკე ბადრიძე, მისი შვილი გედეონი, კნ. რუსუდანი, თ. თეიმურაზ ნაზირიშვილი, მისი კნენა თეკლე და ქალი ბერტა (წინათ შართა), ესენი განაგრძობენ ფეოდალურ ტრადიციებში ცხოვრებას, ვერა გრძნობენ ოჯახის უკან დახევას, ვერ ამჩნევენ ნიადაგის რღვევას. მათ თანდათან ნებისყოფა უჩლუნგდებათ და დაკნინებისა და გადაგვარების გზას ადგებიან. რომანში ამგვარი ტიპის გამახვილებულად გამომხატველნი არიან გედეონ ბადრიძე და ბერტა ნაზირიშვილი.

თავად-აზნაურთა მეორე ნაწილია — ხელმოკლე მემამულენი, რომელნიც ქვეყნის კაპიტალიზაციის გამო მალე გაღატაკდნენ. ისინი მალე დარწმუნდნენ თავიანთ ეკონომიურ უილაჯობაში, შეშინებულისა და განწირულის სურვილით დაუწყეს ახალ ცხოვრებას პოტინი. უილაჯო, უგზო უკვლოდ შეშინებულ თავგებსავით აქეთ-იქით გარბოდნენ, არ იცოდნენ, როგორ მოქცეულიყვნენ. ცხოვრებისათვის მოუშზადებელნი, საშინელ მორალურ განჟრჩველობას იჩენდნენ, თავის გადარჩენის მიზნით არავითარ საშუალებას არ ერიდებოდნენ. ასეთია რომანში აზნაური მიხეილ მუაუნაშვილი.

რომანი „წუთისოფლის“ ცენტრალური ფიგურა მიხეილ მუაუნაშვილია. ამ ხასიათის გაშლით ავტორი ლამობს ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების ფართოდ დახატვას. და უნდა ითქვას, გზადაგზა არა ერთი საინტერესო და მტკივნეული საკითხია აღძრული: ფეოდალურ ოჯახებში მიღებული და გაბატონებული უარყოფითი ლაგამამოუღებელი, ბავშვის ყოველი კაპრიზის შემსრულებელი და

მანე ჩვევების მიმცემი აღზრდის სისტემით დაწყებული და გათავებული ცხოვრებისა და პირადი სიამოვნების მიღების მიზნით კაცის მოკვლითა და გლახთა მუდმივი აწიოკებით.

მიხეილ მქაუნაშვილის ცხოვრების გზა ჩვეულებრივი იყო გა-
კორტრებული პრივილეგიური კლასის წარმომადგენელისათვის, რომელმაც იგრძნო ნიადაგის რღვევა, ეკონომიური დოვლათის დაკარგვა, მისი ხელახლად შექმნის აუცილებლობა და ამ შექმნაში დაკარგვა ადამიანის გაგება-ღირსება.

მეტად დამახასიათებელი და ავტორის მათდამი დამოკიდებულების გამომხატველი ის სამი მცნება, რომელიც ბაადურ მქაუნაშვილმა თავის პირმშოს, მიხეილ მქაუნაშვილს ექვსი წლიდან დაწყებული, ვიდრე თავის გავლენას არ დაჰკარგავდა მასზე, მშობლიურ ალერსთან ერთად ჩააწვეთა.

ბაადური მიიყვანდა ხოლმე შვილს კედელზე გამოკიდულ სამსურათთან და მამობრივის დარიგებით შემდეგნაირ განმარტებას აძლევდა: „აი შვილო, ერო კიდაობენ, ეს ერთი ყარამან გმირია, მეორე ბაყბაყ-მდევი. ხედამ, ყარამანს როგორ დაუძლევია მდევი?.. გმირია, გმირი, ყარამანი! აბა ჩემო ბიჭიკო, ვანდლო შენკ ყარამანი გამოხვიდე! ჩემმა წუწკმა ბიძაშვილებმა მამულიც წამართვეს და თითონვე კინაღამ ცემითაც მომკლეს... შენი კირიმე, ბიჭიკო, ერთი იმათი ჯავრი ამომყარე?..“

ახლა მიიყვანდა მეორე სურათთან: „აი ესა, შვილო, თევზ-ქალაა: წელ ქვემოთ თევზია, წელზეკმოდ ქალი. ზღვაში დაცურავს და ვინც ამას დაიჭერს, ოქროს მადნებს იპოვნის... მე ვფიქრობ, ეს თევზ-ქალა მართალი არ უნდა იყოს. ჩემის აზრით, ეს ყველაფერი იგავია: თევზ-ქალა ნამდვილად ნიშნუს ფულსა. ფულიც ხომ თევზით დაცურაობს აქეთ-იქით და ამასთანავე ქალივით დაუყენებელი, გაუტანელია. ეცადე, ბიჭიკო, რომ ეს მუდრეგი თევზ-ქალა მაგრად დაბლუჯო ორივე ხელებით: ეცადე ბლომად იშოვნო ტულები! უმამულო აზნაურშვილი გინდ ყოფილა ქვეყანაზე, გინდ არა! არც არა ჩემს მამა-პაპას დაუტოვებია რამე ჩემთვის და ვერც არას მე დაგინარჩუნებ, შენ უნდა გვასახლო ჩემო პაწია; შენ უნდა აამალო ოჯახი, გვარი. უნდა შეიძინო ადგილ-მამული, სიმდიდრე“.

ახლა მესამე სურათთან მიიყვანდა: აქ ახალგაზრდა ქალ-ვაჟი იყო დახატული. „ესენი ერთმანეთს ებევეოდნენ, ჰკოცნიდნენ... და ისეთ ნაირად ისხდნენ, რომ მართებულს ოჯახში ამ სურათს კედელზე კი არა, ტახტს ქვეშაც არავინ დააყენებდა. ბაადურს კი ყველაზე მომეტებულად ეს სურათი მოსწონდა... სიცილით დაუღებდა

ხოლმე თითს თავის შემკვიდრეს და ეუბნებოდა: „შეხე, ერთი ამ პლუტებს, როგორ ჩაკვირიან და ჩაპკრებიან ერთმანეთს! ბიჭო, მიხეილ! დააქტერდი, რა ეშხიანი და მარილიანი გოგოა, წყეული! როცა უღვაშები გადიგრიხო, შენც ეგრე გაუსვი გოგოებს ხელი მამაშენსაც ამისთანა საქმეებში არა უშავდა რა, მაგრამ შენ უნდა აჯობო მამას. ხომ გაგიგონია: „ის ურჩევნია მამულსაო“. 1)

ეს სამი მცნება უდაოდ მკვეთრად გამოჰხატავს ეკონომიურად გაწრიოკებულ და მორალურად დაკნინებულ თავად-აზნაურთა ფსიქოლოგიას. ფიზიკური ძალა, სხვისი დაჩაგვრა, ახალ ცხოვრებაში სიამოვნების მომცემი საშუალება— ფული და ბედნიერების მომნიჭებელი ვნებიანი ეშხი-ტრფობა. აქეთკენ მიუთითებს ბაადურ მკაუნაშვილი შვილს.

მაგრამ როგორ, რა საშუალებით, შეიძლება ამ „დარღვეულ ცხოვრებაში“ ყველა ამ „ბედნიერების“ მოხვეჭა, ამის გარკვევა კი ბაადურს არ შეუძლია. ის არც ფიქრობს ამაზე, ის თითონ ფერცვლილი ცხოვრებით გზა-კვალ არეული, კალაპოტიდან ამოვარდნილია. ბაადურს ეს ენატრება და ჰგონია მის პირმშოსათვის ეს თავისთავად მოვა. ბავშვიც ამ მიმართულებით იზრდებოდა— თვითნება, ყოველ ბოროტ საქმეში ჯიუტი, დაუდეგარი, სადავე მიშვებული, ეგოისტი, შეუბრალებელი.

დრო მიდიოდა. მიხეილი სწავლის ასაკში შედიოდა. ბაადური კი, მიუხედავად იმისა, რომ მან ახალ დროში სწავლის აუცილებლობა პირადი კეთილდღეობისათვის კარგად იგრძნო, „ყურს არ იბერტყავდა“. მაშინ დედამ ითავა მიხეილის სასწავლებელში მიცემა. დიდი თხოვნით მოახერხა სახელმწიფო ხარჯზე შვილის სასწავლებელში მიღება. მაგრამ დახე უბედურებას! მიხეილ მკაუნაშვილი გიმნაზიაში არ გამოდგა. ორი წლის შემდეგ „სრული უნიკობის გამო“ ის სასწავლებლიდან დაითხოვეს. მიხეილის დედა მაინც არ შედრკა. ახლა შვილი სამხედრო სასწავლებელში მიაღებინა. მაგრამ ორი წლის შემდეგ იქიდანაც იმავე მიზეზის გამო დაითხოვეს. და ამგვარად დედამ მიხეილს ყველა ტიპის სასწავლებელი მოავლენინა, ხოლო მიხეილი ამავე მიზეზების გამო არსად არ გამოდგა, თუმცა სწავლის სურვილი მასაც ჰქონდა.

ამ გარემოებამ მიხეილი ძალიან დააღონა და ბედის მომღურავად გახადა. მაგრამ, როგორც მწერალიც შენიშნავს, ყოველთვის და

1) ნ. ლ. ო. მ. ო. უ. რ. ი.—წუთისოფელი—გვ. 204—205.

ყველაფერში ბედი ასეთი უწყალო არ იყო მისდამი. „სწავლაში ხომ უნიკო იყო,—გადმოგვეცემს ავტორი,—მაგრამ სხვადასხვა ეშმაკობასა და ცუდლუტობაში მას ტოლი არ ჰყავდა; როდესაც ამხანაგებს მოუნდებოდათ რაიმე ავკაცობის ჩადენა, მაშინათვე მიხაკოს მიჰმართავდნენ ხოლმე, და თუ ეს იკისრებდა წინამძღოლობას, საქმე უსათუოდ კარგად გათავდებოდა.... არც სკოლებში ხეტიალმა ჩაუარა სუპთლად ტყუილ-უბრალოდ ჩვენს გმირს! მათში მყოფობის დროს მან ისწავლა საკმაოდ ლამაზი რუსული წერა. ეს იყო ერთად ერთი ცოდნა, რომელიც კი გამოიტანა სკოლიდან“¹⁾

აი ამ ზნეობრივი და გონებრივი მარაგით ეკონომიურად დაკნინებულმა, შიმშილისა, წყურვილისა და სიცივისაგან მეტად შევიწროებულმა მიხეილ მკაუნაშვილმა გაიკვლია ცხოვრების გზა.

მწერალი მეტად მუქ ფერებში ჰხატავს მიხეილ მკაუნაშვილის ცხოვრების გზას კეთილ ნოტარიუსთან შემთხვევით მოხვედრის დღიდან სიკვდილამდის. დამახასიათებელ ტონებშია მოცემული როგორი ვერაგობით გადაუხადა მიხეილ მკაუნაშვილმა თავისი კეთილმყოფელ ნოტარიუსს, როგორი სისწრაფით, ერთგულობითა და „ნაყოფიერებით“ სწავლობდა და იხსომებდა რუსულ კანონებს და განსაკუთრებით მათ პრაქტიკულ გამოყენებას; როგორი ხარბი ანგარიშინაობით ექცეოდა პროვინციის ქალაქისა და მის მიდამოების მცხოვრებთ, როგორ სარგებლობდა ის ყველას სისუსტით, როგორ იხრებოდა ძალა-უფლების მქონეთა წინაშე, რა ხრიკებს არ მიჰმართავდა მათი გულის მოგების მიზნით.

მისი ცხოვრება პირადი, თუ საზოგადოებრივი მთლად სიყალბეზე და უხეშ ანგარობაზე იყო აგებული, დაწყებული ყოვლად პატიოსანი ნოტარიუსით, ნიკოლა კალატოზის ქვრივი მაშინკათი და გათავებული მისი გედეონისა და ეთერიისადმი დამოკიდებულებით. ყველგან და ყველასთან ის, ანგარებით დაბრმავებული, ყალბი გრძნობით ზომავს ცხოვრებასა და შეუდრეკელი ენერგიითა, გაქნილ-ფარისევლობით მიდის თავისი ბინძური ზრახვების განხორციელებისაკენ—შეიძინოს ქონება, დასტკბეს ცხოვრებით.

გზა და გზა ნიკოლოზოვს თავისი რომანის მხატვრულ ტილოზე ხერხიანად შემოაქვს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში გაბატონებული უარყოფითი მოვლენები: გაუტანლობა, მატყუარობა, ღარიბისა, დაჩაგრულისა და სუსტის თვალნათლივ გაძარცვა და სხვა ა. შ. მწერალი ამ საზოგადოების მკვეთრ და უტყუარ დახასიათებას იძ-

1) ნ. ლომოური—წუთისოფელი—გვ. 208

ლევა გაქნილი, მედიდური „აბლაკატის“ „მოღვაწეობასთან“ დაკავშირებით.

მიხეილ მკაუნაშვილი, „საგმირო საქმეების“ გამო, პროვინციის ქალაქიდან იძულებით გამოქცეული, თავის კეთილმყოფელ ძველ ხელმძღვანელთან, დიდი ქალაქის ადვოკატთან დაბრუნდა. მან დაუფარავად უამბო მას თავისი თევგადასაყალი და სთხოვა ერთი წელი კიდევ გაეტარებინა მისი მყარველი კალთის ქვეშ. ეს საზოგადოებაში სახელმძღვანელო ვეკილი მკაუნაშვილს, (ალბათ, როგორც მისთვის გამოსადეგ კაცს) დიდი სიამოვნებით მიიღებს და ასეთ საგულსხმიერო დარიგებას მისცემს: „დიდის სიამოვნებით, მხოლოდ ჯერ-ჯერობით შინ უნდა იმუშაო. ეკვი არ უნდა, გაზეთებში დაბეჭდავენ შენს თევგადასაყალს, ამიტომ არსად არ უნდა გამოჩნდე. ორიოდ თვის შემდეგ ყველას შარშანდელი თოვლივით მიავიწყდები... მერმე კი თამამად გამოხვალ კარზე და აერევი საზოგადოებაში, სადაც ისე უნდა დაიქირო თავი, თითქოს ბუზიკი კი არავის აუფრენია შენთვისა... ყოჩაღად იყავ! მთელი ჩვენი საზოგადოება სულ დიდრონ-დიდრონი არამზადებით არის სავსე! შენი ამბავი მათ საქციელთან ბავშვის ტიკტიკად გამოჩნდება. მაშენის უნდა შეგრცხვეს? ვის უნდა ჩაუღუნო თავი? ნუ შეუშინდები იმ ვაჟბატონებსაც, რომელნიც პატიოსნებაზე, სინდისზე და სხვა ამგვარ რამე-რუმეებზე ხმალია, ჩხავიან. იცოდე, რომ ყველაზე დიდი და გაქნილი არამზადები ესენი არიან! უნდა ერთი რამ კარგად დაიხსომო. რამდენადაც ცუდი იქნება შენგან ჩადენილი საქმე, იმდენადვე უნდა სითამამე, გაძბედაობას მოუმატო. ზოგჯერ ურცხვობას გმირულ თვისებად რაცხავს ხალხი. ესე მოიქეც და მაშინ დაინახამ, რაც მოხდება. ნუ გეშინიან, ისე დაგატრიალებ, როგორც სოფლის დედაბერმა ჯარა“. ¹⁾

აჟ, ექვს გარეშეა, გამოსკვივის ნიკოლოზის, როგორც ხალხოსანის უარყოფითი შეხედულება კაპიტალიზირებული ქალაქის მიმართ, სადაც ფულის ტრიალმა გახრწნა, დააკნინა ადამიანი, დაუკარგა ზნეობრივი სიმაღლე და სიმტკიცე.

წარმოსადგენია როგორ დაგეშილ ნადირსავით გადაეშვებოდა ხელმძღვანელისაგან ზურგგამაგრებული მიხეილ მკაუნაშვილი ისედაც მძიმე ცხოვრების პირობებით დაბეჩავებულ ხალხში. მაგრამ დიდ ქალაქში მყველფავთა რაზმი ისედაც დიდი და დახელოვნებული იყო. „თითქმის ყველამ,—როგორც ავტორი გვაუწყებს,—მასზედ არა ნაკლებ იცოდა ყოველგვარი, კანონიერი ხრიკები და გაძრომ-გამძრო-

¹⁾ ნ. ლოზოური—წუთისოფელი—გვ. 234—235.

²⁾ იქვე—გვ. 234—235.

მა“. ამიტომ მიხეილ მკაუნაშვილმა იქ ვერ იხეირა. სამი თვის შემდეგ მან გადაწყვიტა ისევ პროვინციის წყნარი ბუდე ზოენახა. ნასწავლი ხრიკები მას იქ უფრო გამოადგებოდა და სანუკავ მიზანს— მამულისა და ქონების შეძენას, იქიდან უფრო ადვილად მიაღწევდა.

ასეთი ქალაქიც მან მალე გამოიხატა. მალე გადასახლდა. იქ ადვილად გაშალა ფრთა მისმა „ნიჟმა“ და „მხნეობამ“. მალე მოახერხა. მკაუნაშვილმა დიდი ქონების შეძენა.

მკაუნაშვილი კვლავ ავიდა ბედნიერების ზენიტში. ყოვლად უზნეო საქციელით დაინარჩუნა ნიკოლა ქალატოზის ქვერივის ქონება, მოახერხა თავად თონიკე ბადრიძის „ერთგულ“ ძმად და მოსამსახურედ გახდომა, რათა ეთერის გული როგორმე მოეგო.

მკაუნაშვილმა „ტკბილი, ალერსიანი, მოქარგული ენით მოინადირა თონიკეს გული, დაიმსახურა ნდობა, რაც მიხეილმა ვერაგულად გამოიყენა: ყალბ ქალაღებზე ხელი მოაწერინა. ის მომავლისაკენ შორს იყურებოდა, გზას მეტად წინდახედულად კირწყლავდა.

ასეთივე გზით მკაუნაშვილმა დაიმსახურა ნდობა თონიკეს შვილის გედეონისა. როცა გედეონი, მამის სიკვდილის შემდეგ მამიდა რუსუდანი თ საზღვარგარეთ მიემგზავრება, მაშინ მკაუნაშვილი რჩება დამოუკიდებელ გამგებლად ბადრიძეების დიდი მამულდედულისა.

მწერალი ღია-მუქ ფერებში აგვიწერს მკაუნაშვილის მხეცურ დამოკიდებულებას გლეხკაცებისადმი გედეონ ბადრიძის მოურაობის დროს. „გლეხკაცობამ, რომელიც არც წინათ ყოფილა როდისმე დაჩვეული ნებიერ ცხოვრებას, ადამიანურ მოპყრობას, ამჟამად მწარედ იგრძნო ძალა ღონიერი მარჯვენისა, მტარვალი, შეუბრალებელი ხელისა. რამდენჯერმე სცადეს წინააღმდეგობა, მაგრამ ყოველი ასეთი ურჩობა მეტისმეტად ძვირად უჯღებოდათ: როგორც მკაუნაშვილისაგან, ისე სასამართლოებში სასტიკად იხარჯებოდენ. ამის გამო გლეხთა უმრავლესობა დამორჩილდა. მოიკაცვა წელში... მათ ცხადად დაინახეს, რომ ყოველი მათგანის დაღუპვას ადვილად მოახერხებდა სულზე ხელაღებული მოურავი. ჯავრი და ვარამი ჩაიხვიეს გულში და ყოველის უარის უთქმელად იწყეს მორჩილება მისი. ამგვარად საქმის დაყენებამ ჯეროვანი ნაყოფი გამოიღო: შემოსავალმა ერთიორად, ერთი-სამად იმატა. სადაც წინათ ცალ გროშის დანაფასებასაც ვერ იღებდა, იქ ეხლა შემოსავლის წყაროებმა იწყეს დენა“... 1)

1) ნ. ლომოური—წუთისოფელი—გვ. 306—307.

თ. ბადრიძისას მოურაობის დროს ამგვარი მოღვაწეობით ივსებოდა მიხეილ მეთუნაშვილის ჯიბე, თუმცა ამ ჯიბის ზრდას ხალხის ცრემლი, წყევლა და შეჩვენება განუწყვეტლივ მისდევდა უკან.

ეს გამწვავებული მდგომარეობა მეთუნაშვილსა და გლეხთა შორის უფრო გამწვავდა, როდესაც მეთუნაშვილი შეიქმნა თ. გედეონ ბადრიძის მთელი მამულ-დედულის ბატონ-პატრონად.

„როდესაც გლეხებმა, — აგვიწერს ნიკო ლომოური, — მეთუნაშვილი და მისი წყეული ჩაჩნები ხელახლად დაინახეს, მთელ სოფელში ერთი საშინელი ვაი-ვაგლახი დატრიალდა. ხალხი ისე გლოვობდა ამ ამბავს, როგორც უწინდელ დროში გლოვობდნენ ხოლმე მტრის შემოსევას და ქვეყნის აკლეას“.¹⁾

დაწოლა ჰქმნის წინააღმდეგობას. მოთმინებიდან გამოსულმა გლეხაკობამაც გადასწყვიტა წინააღმდეგობის გაწევა. მაგრამ გაქნილი მეთუნაშვილი ყოველთვის იმარჯვებდა: გლეხები დარწმუნდნენ, რომ პირდაპირობით „გაოსტატებულ აბლაკატთან და მის თვალისხლიან, კაციკაშია ჩაჩნებთან“ ვერას-გააწყობდნენ. ამიტომ მიჰპართეს მალულ მოქმედებას: ჩუმად ცეცხლს უკიდებდნენ ტყესა, ლამლამობით უძოვებდნენ სიმინდსა და ყანებს, უჩეხავდნენ ვაზს. ყოველივე ეს მიხეილ მეთუნაშვილს, რასაკვირველია, აცოფებდა. სამი-ოთხი გლეხი ჩამწყვდევინა სატუსალოში; ეზოსა და ზვრის სიახლოვეს მცხოვრებნი „ძალმომრეობით აპყარა, მოუშალა მამა-პაპური კერა, დაუსხა ცეცხლზე წყალი“.

მწერალი ხაზგასმით აგვიწერს, რომ რაც დრო გადიოდა, ურთიერთობა მეთუნაშვილსა და გლეხთა შორის, უფრო ღრმავდებოდა: ამას შედეგად მოჰყვა გლეხაკობის მოთმინებიდან გამოსვლა და გლეხთა ერთი წრის გადაწყვეტალება მეთუნაშვილი სოფლისათვის მოეშორებინა. ამ მიზნით სამი ახალგაზრდა გლეხი ჩაუჯდა გზაზე მიმავალ მეთუნაშვილს, ერთმა მათგანმა ტყვიით დასჭრა და შემდეგ, როცა შეშინებული ჩაჩანი გაექცათ, და შეამჩნიეს, რომ მეთუნაშვილი კიდევ ცოცხალი იყო, კომბლებით იქამდის სცემეს მეთუნაშვილს თავსა და პირში, სანამდის „სისხლი, ძვლები, თმა, ტვინი ერთმანეთში არეულ-აზელილი არ შეეხსათ სახეზე“.

ასეთია გამწვავებული ურთიერთობა ბატონსა თუ ნაბატონარსა, მის მოურავსა, მემამულესა, ერთის მხრით, და გლეხაკობა, მეორის მხრით. ასეთია ანგარიშის გასწორება გლეხაკობის მხრით მტარვალებთან. და ანტორის სიმპატიებიც, რა თქმა უნდა, გლეხთა მხარეზეა.

1) ნ. ლომოური — წუთისოფელი — გვ. 331.

ნიკო ლომოურის შემოქმედებიდან მთლიანად და კერძოდ რომანიდან „წუთისოფელი“ უდაოდ უარყოფითად გამოიყურებიან მეორე კატეგორიის თავადაზნაურთა სახეებიც: მაგალითად, თავ-ზურაბი, კნ. რუსუდანი, თონიკე ბადრიძე, თეიმურაზ ნაზარიშვილი ცოლით, განსაკუთრებით მისი ასული მართა (შემდეგში ბერტა), ხოლო ყველაზე გამახვილებულად მოცემულია განაალებული თავ. გედეონ ბადრიძე. ყველა ესენი, მართალია, შედარებით მიხეილ მკაუნაშვილთან ნაკლები ბოროტნი არიან, მაგრამ მეტად უხერხემლო, უნიადაგო, უიალქნონი. ყველა ესენი დაქიანებულნი, დაქინებულნი არიან. მათ დაუქარგავთ ცხოვრების გზა და მიმართულება. არა აქვთ მათ ცოცხალი აზრი და მისწრაფება.

ავტორს გედეონის დანახვით, მისი ეთერისადმი სიყვარულის გაშლითა და შემდეგ მისი ქორწინებით კნიაენა ბერტაზე, გარკვეულად ჰსურს ხაზი გაუსვას და უნდა ითქვას, საგრძნობლად სქელი ხაზიც, კლასობრივს, არა მარტო ფსიქოლოგიურს, არამედ ფიზიკურ დიდ განსხვავებას: ერთის მხრით, სალი, მახვილი და მძლავრი გრძნობებისა და ნიკის მქონე ეთერი, დაბალი წრიდან გამოსული „გლებუქას გომბიო“, როგორც თვითონ ეთერიც ამბობს და მეორეს მხრით, თავ. გედეონ ბადრიძე და კნ. ბერტა — მოდუნებული, ნებისყოფით ზერელე და ყალბი გრძნობებით, ავადმყოფი დაძაბუნებული ორგანიზმით.

გედეონის სახით ნიკო ლომოური გვაძლევს სახეს იმ მეოცნებე, უნიადაგო, უძარღვო თავად-აზნაურისა, რომელიც მასალას წიგნებიდან კითხულობდა, სიტყვით მისი დამცველი იყო, საქმით კი, რაღაც საცოდავი კაცუნა, ან როგორც მიხეილ მკაუნაშვილი მოხდენილად ამბობს: „უხა'იათო ქალაჩუნა თავადუშკა“. გედეონს მკაუნაშვილი იბრიყვებს, ატყუებს, სძარცვავს, ის ვერაფერს ვერ ხვდება, მადლობელიც კი რჩება. მამიდა რუსუდანი და განსაკუთრებით მეუღლე ბერტა ყოველ ნაბიჯზე მის თავმოყვარეობას სთელავენ, მას კი არა აქვს უნარი თავი დაიცვას, წინააღმდეგობა გაუწიოს. ყველას ეთელვინება, როგორც უილაჯო, უსუსური ბავშვი. მწარე და ღირსეულ დაცინვას იწვევს გედეონის უბადრუკი, ლაჩრული წინააღმდეგობა, მისი დეგენერატი ცოლის უტაქტობითა და უსაფუძვლო კაპრიზებით გამოწვეული.

ამ საკითხისა და ავტორის შეხედულების გამოჩენისათვის მეტად საგულანსხიეროა დიალოგი გედეონსა და ეთერს შორის, როცა შეყვარებული გედეონი მზადაა ეთერს თავისი გრძნობა

ფიანდაზად გაუშალოს, ჰპირდება ყველა და ყველაფერი დასძლიოს, ეთერი შეირთოს და ბედნიერება მისცეს მას.

— „ამ საქმეს ეგრე ადვილად ნუ უცქერი, საყვარელო! — ეუბნება ეთერი გედეონს, — წოდებრივ განსხვავებას, ზნესა და ჩვეულებას დიდი, დიდი მნიშვნელობა აქვს... გლუხებსა და თავადებს შორის მთელი უფსკრულია გათხრილი, მთელი უზარ-მაზარი მთებია აყუდებული.

— „მართალია, მაგრამ ჩვენს დროში, — ეუბნება გედეონი ეთერს, — მაგათ როდი და აქვთ ეგრე რიგათ დიდი მნიშვნელობა. ყოვლად შემძლებელი სიყვარული ამოავსებს იმ უფსკრულს, ყოვლად ძლიერი განათლება შემუსრავს იმ მთებსა და ჩვენ შუა, ჩემო ძვირფასო თვალის ჩინო, დამყარდება ხელისგულივით სწორე ვაკე, რომელზედაც თავისუფლად გადავხედავთ ერთმანეთს.

— „ეგ ლამაზი სიტყვებია, ჩემო გედეონ, მაგრამ მათი განხორციელება კი ჯერ არ მინახავს და არც გაჩივნილი! პირიქით, არ შემხედვრია არსად ისეთი განათლებული თავადიც კი, რომელიც თავის შთამომავლობას გულში მაინც დიდ მნიშვნელობას არ აწერდეს, არ ამპარტავენობდეს მამა-პაპით, თუნდა რომ ამ მამა-პაპას მოძმეთ შეწუხებისა, ქვეყნის რბევისა, მამულსა და სარწმუნოების ღალატის მეტი არა ჩაედინოს რა. ამჟამად შენს გულში, ჩემო გედეონ, წოდებრივი გრძნობა გვერდზეა მიგდებული, სიყვარულის მადლის ქვეშ არის მოქცეული, შემდეგ კი, როცა სიყვარულის მღელვარება განედება, ის გრძნობა კვლად ამოძვრება ზემოდ, დაგაციწყებს აწინდელ ლამაზს სიტყვებს და მათ მაგივრად წარბშეკმუხვნილს გაბრძანებინებს: ჰეი კალატოზის ქალო, გლუხის გომბიო, მოიტა ჩქარა ტასტი და წყალი, ხელპირი მინდა დავიბანო!

— „...ყოველივე ეგ შე სრულიად არ შემეხება, მალე დაგიმტკიცებ, ჩემო ღმერთო, რომ სრულიად ტყუილად აზვიადებ ი რალაც წოდებრივი გრძნობაა, იმის ძალასა და მნიშვნელობასა... გლუხი და თავადი ერთი და იგივე დედამისის შვილები არიან. დიდი ენით გამოუთქმელი ვნება მოგვიტანა ერთი ერის რამდენსამე ნაწილად დაგლუჯამა. დროა ახლა კი შევიგნოთ ეს ვნება! დროა დავუბრუნდეთ მას, რაც ღვთისგან გვქონდა მონიჭებული და ზიზლით ვავდევნოთ ის, რაც ბოროტმა ეშმაკმა ჩამოსთესა ჩვენში... ჩვენ ორივენი ნასწავლები ვართ; საერთო სამეგობრო ბევრი, ძლიერ ბევრი რამ არის ჩვენს შორის და, მაშასადამე, ჩვენი ცოლ ქმრობა ბუნებრივიც იქნება და სასურველიცა“.

ეს ადგილი მეტად დამახასიათებელია და საგულისხმიერო, როგორც რომანის დედააზრის გაგებისათვის, ისე ნიკო ლომოურის მსოფლმხედველობის გარკვევისათვის.

შემდეგ მოვლენებზე გვინდა შევაჩეროთ ყურადღება: ყოველ ექვს გარეშეა ნიკო ლომოური აქ თავის დამოკიდებულებას ააშკარავებს წოდებათა შორის „ჩატეხილი ხიდის“ საკითხის შესახებ. ეს საკითხი თერგდალეულებმა, და კერძოდ ილია ქავჭავაძემ მტკივნეულად წამოაყენეს. წოდებათა შორის შეთანხმება, მორიგება და ძმობა-ერთობა მათ შესაძლებლად მიაჩნდათ. თერგდალეულთა და კერძოდ ილია ქავჭავაძეს შესაძლებლად მიაჩნდათ „ჩატეხილი ხიდის“ გამთლიანება სწავლისა, განათლებისა და ამ გზით შეგნების მიღების საშუალებით.

მართალია, თერგდალეული მწერლები, კერძოდ ილია ქავჭავაძე XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველ მწერლებზე, კერძოდ ნიკო ლომოურზეც, დიდ გავლენას ახდენდენ, მაგრამ ამ საკითხში ნიკო ლომოურს, როგორც საერთოდ სხვა ხალხოსან-მწერლებსაც თავისი პოზიცია აქვთ. რომან „წუთისოფელში“ ნიკო ლომოური ილია ქავჭავაძის საწინააღმდეგო პოზიციაზე დგას. მართალია, ილია ქავჭავაძესაც მაინც და მაინც დიდ დადებით მოვლენად არ მიაჩნია არჩილი („ოთარაანთ ქვრივი“). ილია არჩილს ბევრჯერ აჩოქებს ცხოვრების წინ, მაგრამ მასში მაინც ხედავს მოაზროვნე ადამიანს, რომელსაც შეუგნია თავისი სუსტი მხარეები, მომავლისაკენ იყურება და ამიტომ, ავტორის რწმენით, მას და მისთანებს (როცა ისინი გამრავლდებიან) შეუძლიათ „ჩატეხილი ხიდის“ გამართლება, წოდებათა მორიგება.

ნიკო ლომოური კი ილიას ამ აზრს არ იზიარებს. მისი რწმენით (და ამ რწმენას ნიკო ლომოური, ექვს გარეშეა, ეთერის პირით გამოჰხატავს), თავად-აზნაურობაში ვერც სწავლა, ვერც კეთილი სურვილები, ვერც ყოვლისშემძლებელი სიყვარულის გრძნობა ვერ დაარღვევს იმ ზღუდეებს, რომლებიც წოდებათა სხვაობას ისტორიულად შეუქმნია.

ილიას არჩილის მაგვარი ტიპი ნიკო ლომოურს განსახიერებელი ჰყავს გედგონის სახით. ამ უკანასკნელს ეს ზღუდეები მხოლოდ სიტყვით დაუნგრევია, დიდს იმედებს აღუთქვამს ეთერს, ჰპირდება დაამსხერიოს და დასწვას ყოველივე წინააღმდეგობა, რომელსაც კი წოდებრივი სხვაობის ყოფა წარმოადგენს, მაგრამ საკმარისია პირველივე მცირედი დაბრკოლება—იქნება ეს გავლენა მედიდური მამიდა რუსუდანისა, თუ მცირედი კაპრიზი კი დეგენერატი ცოლისა—ბერტასი, რომ გედგონი სრულიად დაიბნას, დაივიწყოს სიტყვაც, აღთქმაც, მოვალეობაც. ამიტომ მწერლის რწმენით, გედგონს ლამაზი სიტყვის, აღთქმისა და მოვალეობის

შეგნებაც შეუძლია მხოლოდ აშლილი მაღლიანი გრძობის სიყვარულის დროს, რომელიც მასში ესოდენ სუსტია და უკვალო.

გედეონი სამარცხვინოდაა დამცირებული ეთერის წინაშე. ეთერს „გლახუქას გომბიოს“ აქვს სალი ალლო. გარემოს გაგების მკვეთრი უნარი. მან ცხოვრება იცის, ადვილად აფასებს ამ ვაჟბატონებს, რომელნიც წოდებრივ ნაქუქში წოდებრივ ქედმაღლობასა და ანგარობაში იხრჩობიან. იცის კარგად, რომ ამ ვაჟბატონებმა არ იციან (და არც შეუძლიათ მათ) მორალური თამასუქების განადგება. წინდაწინვე აფრთხილებს ეთერი გედეონს და ყველაფერი ისე ხდება, როგორც ეთერი წინათ განსკვრეტს.

ნიკო ლომოური, როგორც აღვნიშნეთ, ეთერის პირით თავის შეხედულებასა და დამოკიდებულებას ამჟღავნებს. გედეონის დამარცხებით ეთერის წინაშე ნიკო ლომოური ამცირებს აგრეთვე ილია ქავჭავაძის არჩილისებურ ტიპებს. დიახ, სიტყვა, სურვილი ამ დაჩაივებული კაცუნებისა ერთია, საქმე კი მეორე. სიტყვით ბევრის შემძლებელნი, საქმეში უხერხემლონი, უბადრუკნი და საბრალონი არიან.

არა ნარტო გონებრივად და ზნეობრივად გადაგვარების გზაზე არიან დამდგარნი არჩილი, ბერტა, მჟაუნაშვილი და ბრწყინვალე წოდების სხვა წარმომადგენელნი, არამედ ფიზიკურადაც. სრულ გადგენერატების გზაზე დგანან.

რა გასხვიოსნებულ ფერებში იძლევა მწერალი ეთერის ბუნების სიუხვეს, გარეგნულ სილამაზეს, მიმზიდველობას, მარილიან სახეს, გონებისა და ემოციების სიმკვეთრეს, სიმკვირცხლეს! სამაგიეროდ როგორ უარყოფითი, პათოლოგიურია ბერტა!

შურისძიება ეთერისა არა მარტო კნ. ბერტასადმი და მიხილ მჟაუნაშვილისადმი, არამედ თვით გედეონისადმი მწარე, ხშამიანი დაცინვაა თვით მწერლისა ბოღმითა და შეურიგებლობით აღსაყვ. გულისაც ცხოვრების მოუწყესრიგებლობით, წოდებრივი უთანასწორობით შექმნილი და გაკრიტიკების გზაზე დამდგარი მაღალი წოდების წარმომადგენლების მიმართ.

ეთერიმ ვერ (უფრო არ) შეძლო ასე ადვილად გრძნობით ვაქრობა, როგორც გედეონმა, მიხილ მჟაუნაშვილმა, კნ. ბერტამ და სხვებმა. ცხოვრებაში შეხვედრილმა უკუღმართობამ გაბზარა ეთერი, შეიძლება მორალურად დასცა, დაასწულა და მასთან ერთად უფრო მეტად აამბედრა და ააღელვა ამ ცხოვრების პატრონთ წინააღმდეგ. ის შურს იძიებს მჟაუნაშვილისადმიც (ლალატობს მას, როგორც ცოლი, მეგობრობასა და ერთგულობას არ უწევს) კნენიან

ბერტასადმი და თვით გედეონისადმიც, რომელიც მას მოძებნის მხოლოდ მაშინ, როდესაც თვითონ მას დასკირდება ეთერი.

ეთერის ნერვული ისტერიული დაცინება, რომელიც გზა გარუდებული ეთერის გულის სიღრმიდანაა ამოზიდული, მწერლის გულის ნადებიცაა.

„ააა, გამარჯვებით კნიაზო!— შეუკავებელი ბოღმისა და შურისძიების კილითი შეხედება ეთერი გაკირების გამო მასთან მისულ გედეონს, — როგორა ბრძანდება თქვენი ბრწყინვალეობა? როგორ სუფევს თქვენი კალმით ნახატი, კეკლუცი და მშვენიერი კნენა? გავიგე მისი ავადმყოფობა და ვფიცავ მის ლამაზ თვალებს და დატკრუტულ ლოყებს ძლიერ, ძლიერ მეწყინა. მის დიდებულ წინაპართა წმინდა საფლავეებს გვეფიცებით, რომ მწყურთან ნახვა მისი, მაგრამ გლეხის გომბიო გახლავართ და ვაი თუ არ მიკადროს... იმ დღეს შემთხვევით ვნახე თქვენი კკუა-გონებით სავესე შვილები, ვაჟს ყურები გავუზომე და ხა, ხა, ხა, ხა, სიგრძე თითო ყურისა სწორედ სამი გოჯი გამოვიდა. მშვენიერი იყო იმავე თქვენი ვაჟის ქვემოთა ტუჩი, დამპალდაწყლულებული დორბლისა და ფურთხისაგან. ქალი ცოტათი თქვენა გგავთ კნიაზო, მაგრამ მეტად სამწუხარო ამბავი შევიტყე მის შესახებ: ბნედა მოსდის ხოლმეო!... სწორედ სულში ჩასაძრომი გვრიტები ყოფილან, ენაცვალოთ იმათ თავიანთი მალახარისხოვანი დედას.. ვახსომთ, კნიაზო, ეროხელ როდსლაც რომ იძახდით, ვინა სთქვა რომ ქვეყნიერებაზე ბედნიერება. არ არისო?.. გლეხუქას გომბიოს ხევენა-კოცნას რომელი თავადიშვილი ჩასთვლის ბედნიერებად?.. ბედნიერი აი ეხლა ბრძანდებით, თქვენო ბრწყინვალეობავ! მშვენიერი და დიდად განათლებული მეუღლე, მარგალიტი, ნიქიერი შვილები... მამიდა თქვენი რუსუდანის სახელსა ვფიცავ, სწორედ რომ მოსალოცი ქმარი და მამა ბრძანდებით. მაშ მომილოცავს!“¹⁾

ოღონდაც, შემადრწუნებელია ეს ისტერიული გესლიანი სიცილხარხარი ეთერისა, რომლის ცხოვრების გზა და საღი, კეთილი გულისა და მახვილი გონების მოძრაობა გაამრუდა წოდებათა სხვაობით შექმნილმა ბრმა და გზა არეული ამპარტანული ტრადიციის ძალამ. მწვავედ ხედება მკითხველის გულს და გონებას ეთერის მოშხამული და გაწამებული გულიდან ამონაკენესი „ოხ, რა კარგი იქნებოდა, რომ მეც იმათსავით (ე. ი. გედეონის დეგენერატ ცოლ-შვილსავით—მ. ზ.) ტვინი არ მედოს თავში, რომ მეც იმათსავით არაფერს ვგრძნობდე, არაფერი მესმოდეს! ისინი კი არ არიან უბედურნი, უბედური მე ვარ, მე, თქვე წყაულებო, თქვე შეჩვენებულეობა“...

1) ნ. ლომოური—წუთისოფელი—გვ. 328.

აზრი ავტორისაჲმკითხველისათვის აშკარაა. ძეგლი გვარიშვი-
ლობის ცხრაკლიტულით ისეა ჩაკეტილი და დახვესებული საზოგა-
დოებრივი ცხოვრება, ფუფუნებაში აღზრდილი, პრივილეგიური კლასის წარმომადგენელი, ისეთი თვალაბნეულნი, მოღუენებულნი „და-
ქალაჩუნებულნი“ არიან, რომ წიგნი და იქიდან ამოკითხული მალა-
ლი აზრების გავლენა მათ გარდაქმნას ვერ შესძლებს. იღუპებიან
თვითონაც და ლუპავენ სხვებსაც.

ნიკო ლომოურის რწმენით საჭიროა სხვა, ახალი საფუძველი,
რომელიც ძირიან-ფესვიანად შეარყევს ცხოვრებას და კაცს გარდა-
ქმნის სალი, ბედნიერი ცხოვრების გასაგებად და მისაღებად. ამ
ახალის მკაფიოდ ჩვენება კი ავტორს უჭირს და
მოქმედების ფარდასაც აქ უშვებს.

ნიკო ლომოურის რწმენით, ახალი გზა გლახთა საბედნიეროდ
უნდა გაკაფოს თვით გლახობამ, რომელსაც უნდა უხელმძღვანელოს
„ხალხში მოსიარულემ“, „ხალხის მოკეთემ“, იქნება ეს ნასწავლი
ინტელიგენტი გლახი (გიგო ღრუბელაშვილი, სანდრო) თუ მათ მიერ
გამოფხიზლებული შეგნებული მებრძოლი გლახი (გიგო სოსი-
აშვილი, სოლომან ფარცხაძე), ან ღარიბი, ნასწავლი, ხელ-
მოკლე აზნაური—„მონანიე აზნაური“, როელიც შეგნებულად დადგება
გლახთა ინტერესების საფუძველზე (ვანო მხიარულიძე)

აი, ამ სოციალურ ფენს, ამ ელემენტს ეყრდნობა ნიკო ლომო-
ური. მისი მისწრაფება მემამულისა, ვაჭრისა და სახელმწიფოს მმარ-
თველთა ხელში გაბეგრილი მშრომელი ხალხი—გლახობა გამოაფხიზ-
ლოს, ფეხზე დააყენოს, დარაზმოს და ბედნიერი სამართლიანი მო-
მაგლისაკენ ფართო გზა გასკრას.

5

წოდებათა შორის „ჩატეხილმა ხილმა“, მისმა უარყოფითმა
გავლენამ გლახობაში გამოიმუშავა უნდობლობა სხვა წოდებისა და
სოციალური მდგომარეობის წარმომადგენელთადმი. გლახს არა სწამს
მათი კეთილი საქმე მისდამი. „ჩემი რააეო?“ ასეთი შეხედულებაა მის
შეგნებაში ჩაქედილი, ამ ფსიქოლოგიური მდგომარეობით აიხსნება
ის გარემოება რომ გლახობა ხშირად უნდობლობით ხვდებოდა იმათაც
კი, ვინც მათ საკეთილდღეოდ იყო გამოსული სამოქმედო ასპარეზზე.

ხალხოსნებს, როგორც რუსეთში, ისე ჩვენშიც, ხალხის ბედნი-
ერებისათვის თავიანთ თავდავიწყებით მუშაობაში, სწორედ გლახთა
ამ უნდობლობამ აღმოუჩინა დიდი დაბრკოლება.

ნიკო ლომოურიც კარგად ამჩნევს ქართველი გლეხის ამ თვისებასაც და მთელ რიგ ნაწარმოებში ჰხატავს მას.

როდესაც გიგო ღრუბელაშვილი და მისი თანამგზავრი ქალი ცდილობენ, ხოლერა მოდებულ სოფელში დედაბერს აუხსნან, რომ წუნწუხებმა და საშინელმა უსუფთაობამ იცის ხოლერის გაჩენა, დედაბერი მათ უნდობლად შეხედავს, მწარედ გაიღიმებს და უკმეხად ეტყვის: „თუ ამისაგან არის, მაშ შარშან და იმაზე წინაც რატომ არ იყო ხოლერა. ეს უსუფთაობა ხომ მაშინაც აქ იყო?... დედაკაცმა გიგოს აღარ დააცალა აეხსნა, გატრიალდა და უკნიდან ბუზღუნით მოაძახა: „ნეტა ერთი რას დაეხეტებით, მასხარაობთ, ამ მეორედ მოსვლის დროს ვისა სცალიან თქვენთვისა“.¹⁾

ასეთივეა უნდობლობა ხოლერით დაავადებული გლეხისა, რომელსაც გიგო ღრუბელაშვილი და მისი თანამგზავრი ქალი მიეხმარებიან, ტკივილს შეუმსუბუქებენ, ცდილობენ გაამხნეონ. მოსულიერებული გლეხი მათ რომ შენიშნავს და მათი თანაგრძნობით სავსე სიტყვებს რომ მოისმენს, მას უნდობლობის ღიმილი გადაეცვრის სახეზე და ახალგაზრდას დაცინვით ეტყვის: „ჰეი, როგორ გავიღესია ეგ ენა და! ღაქრთია შენი თავდები, შენ ან აღუკატი იქნები, ან მწერალი“. ვერაფრით ვერ დაარწმუნეს ახალგაზრდებმა გლეხი, რომ ისინი მისი გულწრფელი მოკეთებები იყვნენ.

ასე ღრმადაა ჩაძირული უნდობლობის თესლი გლეხის გულში და შეგნებაში. ამის მიზეზი ისაა, რომ საუკუნეებით გლეხი მებატონისა და შემდეგ ბიუროკრატიული ადმინისტრაციის ხელში გამუდმებით დაცინვის, ექსპლოატაციის, სიამოვნების მიმღებ საგნად იყო გადაქცეული. ამიტომაც, რომ მათთან მართალი გულით მისული ადამიანი მათ არ წარმოუდგენიათ. მაგრამ დრო გადიოდა. ერთობის იდეა ურწმუნო გლეხის გულშიც იკაფავდა გზას.

გლეხის მობრუნებაში უსათუოდ დიდი როლი ითამაშა „რაზნოჩინეცმა“, რომელიც არა პრივილეგიური კლასის წიადიდან იყო გამოსული, ცხოვრებას კარგად იცნობდა და გლეხთან მისვლაც უფრო უშუალოდ შეეძლო.

ეს თემა ნიკო ლომოურისათვის თუმცა მთავარი არ არის, მაგრამ მან მაინც რეალურ ხაზებში მოგვცა ხალხის „მოკეთის სახე“ (გიგო ღრუბელაშვილი, სანდრო).

მაგრამ რაზნოჩინეცთან ერთად ნიკო ლომოურის მხატვრულ ყურადღებას არ გამოეპარა საზოგადოებრივი ცხოვრების მამოძრავე-

1) ნიკო ლომოური—გიგო ღრუბელაშვილი—გვ. 147.

ბელი სხვა ელემენტებიც, რომლებიც 70-იანი წლების რუსეთის ცხოვრებაში მეტად თვალსაჩინო იყო. ეს იყო „მონანიე აზნაური“, რომელიც ახალი ცხოვრების პირობების გავლენით გამაწვილებული სინდისის ქენჯნით გამოდის სამოღვაწეო ასპარეზზე და ცდილობს ხალხის კეთილდღეობას შესწიროს თავი.

„მონანიე აზნაურის“ სახე ჩვენს ლიტერატურაში ყველაზე ფართოდ გაშალა ეკ. გაბაშვილისამ (ქვევით ამ მოვლენაზე დაწერილებით გვექნება საუბარი). ამ მოვლენას ყურადღება მიაქციეს სხვა ხალხოსანმა მწერლებმაც და მათ შორის ნიკო ლომოურმაც.

„მონანიე აზნაურის“ სახე ნიკო ლომოურმა მოგვცა ვანო მხიარულიძის სახით („ბედი უბედურთა“).

ვანო განათლებული აზნაურია. სწავლის მიღების შემდეგ ის სოფელს დაუბრუნდა. გლეხებთან დაიკირა მკიდრო, მეგობრული და კეთილ-მეზობლური ურთიერთობა. ვანო ამ გზით შეუდგა გლეხების მომზადებას, დარაზმვას მომავალი, უკეთესი ცხოვრების მოპოებისა და მიღებისათვის. ის გლეხებთანაა ათა მარტო ლხინში, არამედ ქირშიც. მათ უბედურებაში ის ყოველთვის პირველ რიგშია.

როდესაც სოფ. გორისძირის მცხოვრებთ („ბედი უბედურთა“) შიმშილის შიმშია გადააწყვეტინა სარწყავი რუს ძალით გადმოგდება და ნიჩბებითა და კომბლებით შეიარაღებული სოფელი წავიდა ადგილობრივ თავად-აზნაურებთან საბრძოლველად, ვანო მხიარულიძე ამ მომენტშიც გლეხებთანაა. შეურაცხყოფილი ხმამალაანნი და ყლაპიაშვილები შეიარაღებულნი გლეხებს რომ დაერევიან, ვანო მათ წინ გადაუდგება და შესძახებს: „ხანჯალი რომ იშოშვლე ბატონყმობის დრო ხომ არ გგონია ეხლა!.. ეს დრო ის დრო ნულარ გგონიათ, როდესაც კაცებსა სკამდით და ხმას ვერავინა გცემდათ“. და გლეხებთან ერთად დაუშენს თავად-აზნაურებს.

ვანო ხალხთან არა მარტო ამ დროსაა, არამედ ყოველდღიურ ცხოვრებაშიც. ვანოს კიზანია ხალხი გამოაფხიზლოს, ასწავლოს, გონება გაუხსნას, დარაზმოს. ვანო ხედავს, რა საშინელ კოშმარსავით აწვება ხალხს ცრუმორწმუნეობა და თვით რელიგია. თავის საუბრებში, ის ხერხიანად აქსოვს ანტირელიგიურ განწყობილებას. როცა ვანოს თავდადებული საქციელით აღტაცებაში მოსული გიგო შესძახებს მას: „შენი ქირიმე, ვანო, შენი. საწყალი კაცი გებრალბება, ღმერთი იქნება შენი შემწეცა“, ის ღიმილითა და გავლენის მომხდენი კილოთი ხალხის გასაგონად ეტყვის: „ღმერთი კი არა, ხატი არ გინდა, მე ჩემს სინდისს ვაკმაყოფილებ. ღმერთთან რა დავა მაქვს. ღმერთს მღვდლები, ბერები და მოლოზნებიც ეყოფიან“.

ან კიდევ: როდესაც გამარჯვებული გორიძიანელები შეჯგუფდნ და ნელის ნაბიჯით გამოსწიეს სოფლისაკენ, ვანომ ამოიღო ჯიბიდან სალამური, დაუკრა და ნალელიანის ხმით ზედ დასძახა:

„ყველგან, სადაც გლეხი ცხოვრობს
სუფევს ტანჯვა და ვაება;
ყველა გლეხის ოფლში ცურავს,
ყველა მისი სისხლით ძღება.

მუშა კაცის ოფლმა, ცრემლმა
მთლად ქვეყანა დააღებესა.
ისა შრომობს და სხვა ხარობს,
დახე ქვეყნის სიმრუდესა!

მაშ ჩვენც ხელი გავიქნიით,
ხელი მუდამ მოცარული:
სიკვდლითა თუ სიცოცხლით,
მტერთ მიუწყეთ საწყაული.

ლაჩარია იგი კაცი,
ვინც ლოგინში მუქთად კვდება...
საყვარლისა ტანჯვას ხედავს
მღვდლებისაგან იჯიჯგნება“.

ყოველი მხრიდან შევიწროებული გლეხები ვანოში თავის მოძმეს ხედავენ და მადლიერი გრძნობით, მწუხარებით ასე მიჰმართავენ. ძას: „ათასში ერთი თუ გამოერევა ღვთისნიერი კაცი და შეგვიბრალეებს ჩვენ, თორემ სხვანი სულ ჩვენ დაჩაგვრასა და მტრობაში არიან“...

ამაზე ვანო მხნედ და იმედინად ეტყვის: „ფიქრი არ არის! დადგება ისეთი დრო, როდესაც თქვენ ერთი ორად გადაუხდით თქვენს მტრებს. ჯერ ერთი ეს სკოლა წავიყვანოთ კარგად, მერმე შევაგროვოთ ფული და ბანკი გავხსნათ, ბანკის საარგებლობით გავხსნათ დეპო. დეპოს მოგებით ჩვენი სკოლიდან შევირდები გავგზავნოთ ხოლმე სხვადასხვა სკოლებში, მომეტებულად სამხედრო სკოლებში, რომ იქ თოფ-იარაღის ხმარება თვით ისწავლონ კარგად და მერე გვასწავლონ ჩვენცა... მაშინ“...¹⁾ აქაც აშკარადაა ნიკო ლომოურის ხალხოსნური მათფლმხედველობა გამომჟღავნებული. ხალხში სიარული, მათთან უშუალოდ მისვლა, მისი სწავლა, მისი ეკონომიური და კულტურული დონის აწევა. ამის გარდა, აშკარადაა, როგორც მო-

1) ნ. ლომოური—ბედი უბედურთა—გვ. 105.

ტანილ ნაწყვეტებში, ისე სხვაგანაც, არა ერთგან, რომ ნიკო ლომოური მოპავალში გულისხმობს ძალას ძალა და უპირდაპიროს და ისე გაათავისუფლოს მშრომელი ხალხი მტარვალებისაგან.

6

ნიკო ლომოური, როგორც ჩვენი სხვა ხალხოსნებიც, რუსი ხალხოსნებისაგან მსოფლმხედველობას მთლიანად არ (თუ ვერ) იღებს. ქართველ ხალხოსან მწერლებში (მცირე გამონაკლისის გარდა) კულტი თემისა („ინახია“) არ გავრცელდა ისეთი გატაცებით, როგორც ეს რუს ხალხოსნებს ახასიათებდა. ეს აიხანება საქართველოსა და რუსეთში ამ დროისათვის მიწისმფლობელობის განსხვავებული ხასიათით. მაშინ, როდესაც რუსეთში 70-იან წლებში, ჯერ კიდევ საკმარისად საგრძნობი იყო თემური მიწათმფლობელობის ძალა, საქართველოში ამ დროს, ბარში მაინც, თემური წყობილება უკვე თითქმის სრულიად დარღვეული იყო. კაპიტალისტურმა პროცესმა ის სწრაფად გაანადგურა. საქართველოში, შედარებით რუსეთთან, წერილი მესაკუთრეობა უფრო გავრცელებული იყო. რაკი ობიექტი — თემი აღარ არსებობდა, ამიტომ ჩვენი ხალხოსნებისათვის ეს თემაც არ იყო მიმზიდველი.

მაგრამ, რადგანაც რუსი ხალხოსნები ქართველ ხალხოსნებზე დიდ გავლენას ახდენდენ, ხოლო მათში თემით გატაცება მეტად დიდი იყო, ამიტომ ზოგიერთმა ქართველმა ხალხოსანმაც და კერძოდ ნიკო ლომოურმაც ხარკი მისცა ამ გატაცებას. ნ. ლომოურმა თემის იდეალიზაცია მოგვცა მოთხრობაში „ბერუა ქრისტესიაშვილი“.

ამ მოთხრობაში ნიკო ლომოური აიდეალიზირებს ძველს პატრიარქალურ ოჯახს, რომელშიც უფროსის აზრიანი ხელმძღვანელობით შეთანხმებულად ცხოვრობს ოჯახის 22 წევრი. ყველაფერი ამ ოჯახში წესზეა. ყოველ წევრს თავისი საქმე აქვს მიჩენილი. უსაქმოდ, უმოვალეობოდ არც ერთი არ არის დატოვებული. ყველა კმაყოფილია. სიამოვნება კრთის ყველას სახეზე. არა მარტო დასვენების დროს, არამედ მუშაობის პროცესშიც მათ ისეთი მზიარულება აქვთ, კაცს ეგონება წვეზლება.

ასეთია ბერუა ქრისტესიაშვილის ოჯახიც, რომლის მწყობრმა მუშაობამ ანდამატსავით მიიზიდა და გააოცა გამვლელი მწერლის ყურადღება. ცნობისმოყვარეობით გატაცებულს აეტორს ბერუა ქრისტესიაშვილი აი როგორ აცნობს თავისი ოჯახის წევრებს და ოჯახის მდგომარეობას:

— აი ეს მარცხნივ რო მოხუცებული მიზის, ეს არის... ჩემი ჯალაბი, ჩემი ხორეშანა, მთელი ოჯახის დიდი მოამაგე, ქირსა და ლხინში ჩემი ერთგული მეგობარი. მე და ამან რო ჯვარი დავიწერეთ, თითქმის არა გვებადა რა, მაგრამ ამისმა დედაკაცობამ, დაულალავმა მხნეობამა და მოწალმართობამ მალე ოჯახი გამიჩინა და ამ ოჯახში დოვლათს მკვიდრი საძირკველი ჩაუგდო. ამ ბოლო დროს, საწყალი ცოტა დამიყრუედა, მაგრამ მაინც ყოჩალია: ჯერ კიდევ კარგად მოსძლებს... ორმოცამდე ფუტკრის ძირი გვყავს და ამათი მოვლა-შენახვა მარტო აქას აბარია...

„აი ე გვერდზე რო გიზის, ეგ ჩემი უფროსი შვილია. მუშაობაში მე და ეგ დიდხანს ვჯიბრობდით ერთმანეთსა, მაგრამ ამ ბოლო დროს კი მაჯობა, ძალზე დამრია ხელი. დღეს მაგაზე მოუღალავი და მარჯვე მუშა მთელს ამ მხარეში არ მოიპოვება, მეტ სახელად „მიწის მგელს“ ეძახიან. ნამდვილი სახელი კი ზურაბაა.“

„ჩემი ჯალაბის ქვევით რო ქალი ზის, ეს ესმა, მიწის მგლის ცოლია.. ჩინებული დედაკაცია... მოსაქმე ადამიანი. პურის ცხობა და სადილ-ვახშამის კეთება ამას აქვს ჩაბარებული.“

„გვერდზე რო ქალი უზის, ის ჩვენი ქეთევანია, ჩვენი მარდი, ყოჩალი ქეთევანი, ისე ტრიალებს ოჯახში, როგორც კი ჯარა. რაცკი აქ ჩოხა-შარვალი გვაცვია, სულ მაგის ხელით არის მოქსოვილ-შეკერილი. გარდა ამისა, არის ხელოსან-მასწავლებელი ე ჩვენი გოგოებისა; ასწავლის წერა-კითხვასა, ქრასა და კერვასა, წინდა პაქიკებისა და ქისების ქსოვას.“

„ქეთოს პირდაპირ, რომ კაცი ზის, ის ჩემი მეორე შვილია. ზაქარია ჰქვიან სახელად... ეგ არის სანაქებო ხელოსანი. მაგის გათლილი გუთნით რო მთელი ხმელეთი გადააბრუნო, გუთანი მაინც უზიანო დარჩება. მაგის დადგმული ურემი ორპირსა და კავკავში ორას ფუთ ბარგს გადაიტანს და გადმოიტანს. ამასთანავე ვანთქმული ფალავანია და თოფ-იარაღის ხმარებაც ჩინებული იცის...“

„ზაქარიას გვერდზე რო სამი ბიჭი ჩამწკვრივებულან, ისინი ე ჩემი ზურაბის ბიჭები არიან; იმათთან რომ ოთხი ბიჭი ზის, ისინი ზაქარიას შვილები არიან. ამათში ორი ცხვარს უვლის, ორი საქონელსა, ერთი ლორებს დასდევს და დანარჩენი ორიც შინ წალმართობენ, უფროსებს ეშველებიან...“

„ბიჭების პირდაპირ რო გოგოები გამოქიმულან, იმათში სამი ერთი ძმისაა, სამიც მეორესი; უფროს გოგოებს შინაური ფრინველების მოვლა აბარიათ...“

„აი სულ ბოლოში რო პაწია გოგონა კუნტია, ის ჩემი საკუთარი შვილია, ჩემი ეშმაკი და კუდიანი მარიკაა!.. ერთი გათხოვილი ქალი მყავდა,—დალონებით უთხრა ავტორს ბერუამ,—ამის მუცელს გადაჰყვა საწყალი. ბავშვი მაშინვე მე წამოვიყვანე და მას აქეთ აქ იზრდება.

„გარდა ყველა ამათი, ორი პაწია ჩიტუნა გოგო-ბიჭი აკვანში ბრძანდებიან. ესე, ჩემო ბატონო. ვინც კი ვინ არიან აქა ყველანი ჩენი—მე და ხორეშანის-შვილები და შვილიშვილები არიან. სულ ოცდაორი სული ვართ. ძველად ესეთი ოჯახები ხშირი ყოფილა თურქმ“. 1)

ამ მოთხრობაში ნიკო ლომოური, ცხადია, იძლევა ერთგვარ იდეალაზაციას ძველისას. მაგ. ბერუას აზრით სოფლის ძველი ექიმები უფრო უკეთესები იყვნენ, ვიდრე ახლანდელი „დოხტურები“. ისინი ხალხთან უფრო ახლო იყვნენ და მას მეტი დაკვირვებითა და სიყვარულითაც ეკიდებოდნენ. „ახლანდელი დოხტურები,—ამბობს ბერუა,—სწორედ ნაჩაღნიკებს ჰგვანან“. ავადმყოფებს არ აკვირდებიან, უცხო ენაზე ელაპარაკებიან, შეუსაბამო რჩევა-დარიგებას აძლევენ ავადმყოფს. დარეჯანა ექიმი კი, ბერუას დასაბუთებით, თუმცა ყველას კარგად იცნობდა, მაგრამ სანამ ავადმყოფს ყველაფერს დაწვრილებით არ გამოკითხავდა და ავადმყოფს კარგად არ დააკვირდებოდა, რჩევას არ მისცემდა.

ბერუაში აგრეთვე მძლავრად ზის რელიგიური გრძნობა, მღვდლებისადმი პატივისცემა და მისი შენახვის დიდი სურვილი.

ბერუას ოჯახის ცხოვრებას ავტორი თუმცა ასეთი მიმზიდველი ფერებით ხატავს, მაგრამ მაინც არ შეიძლება ითქვას, რომ ავტორი ბერუას პატრიარქალურ შეხედულებებს ყველას იზიარებდეს. აქა-იქ მოთხრობაში მწერალი ჩაუბრუნებს, რომ ბერუას პრაქტიკული ფილოსოფიი ყოველთვის არ არის მისაღები არც მისთვის და არც ბერუას შვილებისათვის.

უფროსი შვილები ვერა ბედავენ მამის მკთარი შეხედულებანი ამხილონ, სამაგიეროდ ბერუას უმცროსი შვილი დათიკო კი, რომელიც ქალაქში ნამყოფია, ეუბნება: „პატარაობისას დიდ რაშედ მიმაჩნდა, მამაჩემო, ეგ შენი უებარი წამალი (შიში და მონური ზორჩილება, სახრე და მუშტი ურჩისადმი კარგი საშუალებააო), ახლა კი ჩემი ქუთით, ბევრი არაფერია“..... ბერუას სწყინს ასეთი მხილება და ის, რომ დაცინებით ქუთას ასწავლის მას ქალაქში ნამყოფი, რადგანაც

1) ნ. ლომოური—ბერუა ქრისტესიაშვილი—გვ. 383—386.

მასზე მეტი იცის მან. „ისე რომ,—მკვახედ უპასუხებს დათიკა,—ში-
შითა და მონური მორჩილებით, სახრითა და მუშტით არაფერი
გაკეთდება საფუძვლიანათა. ესეთი საქმე ტალახით აწენებულ კედ-
ლებსა ჰგავს. სანამ ან წიხლს არაინა ჰკრავს, ან წვიმა-ქარიზხალი არ
დაჰკრავს სანამ იდგება, მაგრამ საკმარისია რაიმე შემთხვევა დაატ-
ყდეს თავსა და ეს ჩვენი კედელიც მაშინვე გადაინგრევა...“

— „მიჰქარამ, დაუყვირა გაჯავრებით მოხუცებულმა, მაშ რადა-
დგას ესე მაგრად ჩემგან აშენებული კედელი, თუ ის კედელი ტალა-
ხით არის აშენებული“?

— „იმიტომ, რომ მაგ შენი კედლისათვის წიხლის კვრა ჯერ-
ვერავის გაუბედავს... და ვერ გაუბედავს იმიტომ, რომ ყველანი ამ
ოჯახში შიშ ქვეშ ვიმყოფებით“...

ასეთმა თავხედმა პასუხმა შეილისაგან ბერუა მეტად გააბრაზა.
და შეიძლებოდა დათიკასთვისაც ეჩვენებინა თავისი სუსხები, რომ
ამ დროს სოფლის გზირი არ მისულიყო ბერუასთან და დაწერილი
ქაღალდის ფურცელი არ გადაეწოდებინა. გაკვირვებულ მოხუცს
აუხსნეს, რომ მას „სულში“ იბარებენ. ბერუას ფერი ეცვალა. უარი
განაცხადა „სულში“ წასვლაზე, რადგანაც მას მისი არაფერი გაეგება
რა. ამავე მიზეზით უარი განაცხადა მისმა ორმა უფროსმა შვილმა.

ამ გამოურკვეველ მდგომარეობიდან მათ მხოლოდ დათიკა
გამოიყვანს. მხოლოდ დათიკას ესმის, რომ აქ ფიზიკური ძალით
ფონს ველარ გაუღენ. მან აუხსნა მამასა და ძმებს, რომ რაკი მება-
ტონეებს საქმე „კანონით“ დაუწყიათ, იმათაც კანონს უნდა მიჰპარ-
თონ. „კანონს-კანონი“, „სტატიას-სტატია“ უნდა დაუპირისპირონ-
ამიტომ ურჩია მიიმართათ მისი ნაცნობი ვექილისათვის (რომელთა
ნაც დათიკა რამდენსამე წელს ცხოვრობდა ქალაქში). დათიკას თქმით,
ამ ვექილს ბევრი ამისთანა საქმე საბოლოოდ მოუგია სასამართლოს
წესით.

დათიკას ეს რჩევა ბერუასა და მის შვილებსაც კეკუაში დაუჯ-
დათ. ამ გარემოებამ შეარიგა მამა მოჯანყე შვილთან, რომელსაც
თვით ბერუას ოჯახში ჰყავს მომხრეები. აქ წყდება მოთხრობა.

კითხვა—საითაა აქტორის სიმპატიები—ბერუასკენ თუ დათიკას-
კენ, დაქინებით თხოულობს გადაწყვეტას.

ჩვენი გაგებით, აქტორის შეხედულობა, როგორც წვრილბურ-
ეუაზიული ფსიქოლოგიის მატარებლისა, აქაც გაურკვეველია. ექვს
გარეშეა, მას მოსწონს ბერუას ოჯახის დაწყობილება, თავისი პატ-
რიარქალური ზნე-ჩვეულებით. თანაუგრძნობს ბერუას ძველი დადე-
ბითი მოვლენების უპირატესობის აღიარებაში ახალთან შედარებით.

ძველი მეზობლური ურთიერთობა, ძველი ექიმი, მხიარულება, ცეკვა და სხვა. ეს მოგონებები მასაც ბერუასთან ერთად სიამოვნებას განა-
ცდებიან. მაგრამ მოთხრობაში ცხადადაა გამოქვამული, მწერ-
ლის გაგება, რომ ცხოვრება ახლა იცვალა და ბერუას ძველი ზნე-
ჩეულებანი, ძველი ყოფა და მოვლენების გაგებება აღარ გამოდგება.
ასეთი დრო დადვა. ის უკვე ძალაში შევიდა და ამ დროსთან შეგუ-
ება საჭიროა. ფიზიკური ძალა „ვაქეცობა“ კი აღარ სჭირს ახლა,
არამედ „კანონს-კანონი“, „სტატიას-სტატია“ უნდა დაუპირისპირდეს.

ამიტომ მოხდა ბერუას მაგრად ნაშენი ოჯახის კედლების გაბ-
ზარვა. დათიკაც ამ ახალი ცხოვრების შემომტანია ამ ძველ პატ-
რიარქალურ ოჯახში. ეს გავლენა ქალაქიდან მოდის. ქალაქის ცხოვ-
რების გავლენა არღვევს პატრიარქალურ სოფელს. თვითონ ბერუაც
ამბობს: „ასეთი დიდი ოჯახები მგონი აღარსად აღარ მოიპოვებო“. მწერალი აღნიშნავს ფაქტს: ძველი პატრიარქალური ოჯახი გაიბზა-
რა, შეიძლება გრძნობით ის ამას სწუხდეს და ეს ასეც არის, მაგრამ
გონებით ის რწმუნდება, რომ ეს აუცილებელია და დათიკას არ
ექცევა უარყოფითად. დათიკას იღებს, როგორც აუცილებელ მოვ-
ლენას.

ამაშია თავისებურება არა მარტო ნიკოლოზის მსოფლ-
მხედველობისა და შემოქმედებისა, არამედ საერთოდ ჩვენი ხალხო-
სანი მწერლებისა.

7

ნიკოლოზის, როგორც დავინახეთ, ახასიათებს წარ-
სულის იდეალიზაცია. წარსულის იდეალიზაცია ლომოურის შემოქ-
მედებაში დაკავშირებულია უფრო ეროვნულ მოტივთან, ვიდრე
სოციალურთან: „წინაპართა აჩრდილი“, „ხერხის სჯობია
ლონესა“, და თუ გნებავთ „ბერუა ქრისტესია შვილიც“. აქაც ერთგვარი განმასხვავებელი ნიშანია ქართველი ხალხოსნებისა
რუსი ხალხოსნებისაგან. ამ უკანასკნელთ ძველი თემური წყობილების
იდეალიზაცია დაკავშირებული ჰქონდათ მხოლოდ სოციალურ საკითხ-
თან, როგორც ხელსაყრელი ფორმა სოციალიზმში გადასვლისათვის.

ამ მხრივ ქართველ ხალხოსნებს 60-იანი წლების ქართველ მო-
ღვაწეთა—ე. წ. თერგდალეულების დიდი გავლენა ემჩნევათ.

საქართველოს ძველი დიდება, მისი ყოყინა მამულის დასაცავად,
მამულისათვის თავდადება ნიკოლოზისავე უდაოდ ძალიან იზი-
დავს, ქართველი ხალხის, უფრო კი პრივილეგიური კლასების, ეროვ-
ნული გადაგვარების ხანაში, როგორც იყო მთელი XIX საუკუნე

ქართველი ხალხის ცხოვრებაში, სამშობლოსადმი სიყვარული, ერთგულება, საქართველოს ეროვნული და პოლიტიკური მთლიანობა, გაძლიერება და ამ გრძნობის მკითხველში გამოწვევა ნიკოლოზურსა ც ერთ-ერთ თავის ზოგადობად მიაჩნდა, განსაკუთრებით ხალხოსნების დეგრადაციის პერიოდში.

ნიკოლოზური, როდესაც თვალს გადაავლებს წარსულს, წარსულის გმირების ნაამაგდარს გადახედავს, რწმუნდება ეროვნული გმირების სიდიადეში. ნიკოლოზურიც ეროვნული გრძნობის სიმალღესა და სიმტკიცეს უფრო დაბალ ფენებში ხედავს, ვიდრე ქედმაღალ, ზვიად ფეოდალებში. ეს მისთვის, როგორც ხალხოსანი-მწერლისათვის უფრო ბუნებრივია.

ამის მშვენიერი ნიმუშია მისი მოთხრობა „წინაპართა აჩრდილნი“. გაბრიელ ბოსტაშვილის და მისი მშობლების სახით ნიკოლოზური მძლავრად გვაჩვენებს იმ დიდ ეროვნულ გრძნობას, რომელმაც ქართველი ხალხი დასაბამიდან მტერთან ბრძოლაში ამყოფა. ხმალ-ხანჯალი ქარქაშში არ ჩააგებინა, თოფი მხრიდან არ ჩამოაღებინა და თავისი კერა დიდი მსხვერპლის გაწირვით შეანარჩუნებინა.

გაბრიელ ბოსტაშვილი და მისი მშობლები გიორგი და თინათინი საერთო საქვეყნო საქმეს, კერძოდ მეფე ერეკლეს ომში გადარჩენას, როგორც საქართველოს მთლიანობის უზრუნველყოფელ ძალას, უფრო მაღლა აყენებენ, ვიდრე პირად თავის სიცოცხლეს და ერთად-ერთი შვილის გადარჩენასაც კი.

„წინაპართა აჩრდილნი“ ასახულია ქართველთა ბრძოლა ლეკებთან. მეფე ერეკლეს მცირე ჯარი ჰყავს. ლეკებმა გზა გადაუჭრეს. ის იძულებულია დაიხიოს. ჯარს დააბანაკებს მიუვალ ადგილებში, ხოლო თითონ რამდენიმე კაცით სილნალისაკენ გასწევს ახალი ჯარის შესაკრებად, რომ მეორე დღეს მიეშველოს და საერთო ძალით ლეკებს ბრძოლა გაუმართოს. დაუზოგველად მიისწრაფვის ერეკლე მეფე სილნალისაკენ. უნდა ჩქარა ჩავიდეს, შეკრიბოს ჯარი და დროზე დაეხმაროს ჯარს. მხლებლები ვერ მიჰყვენენ მას. ჩამორჩენ. უცბად გავარდა ტყვია. ერეკლეს ცხენი წაექცა, გარშემო მტერია. მდგომარეობა მეტად სახიფათოა. მიიხედ-მოიხედა ერეკლემ, შენიშნა ერთი ქიზიყელი თავადიშვილი, რომელიც იქვე ახლო მიაკენებდა ცხენს. ერეკლე გადაუდგა მას წინ და შესძახა.

—თავადო მე ცხენი მომიკვდა და უნდა შენი ცხენი დამითმოს. თავადიშვილი მსწრაფლ მიიქრა მეფესთან და მოახსენა:

— „ზობრძანდით, ბატონო, შემომიჯექით და ორივენი გავიქცეთ.

— „ღმერთმა შენც შეგარცხვინოს და ვინც შენ უკან შეოგიჯდეს, ისიცა, დამეკარგე აქედან...“

— „ბატონო, აი ცხენი...“ შებრძანდით, შენი ჭირიმე, და უშველეთ თავსა, — მოესმა ერეკლეს მეორე მხრიდან.

„მეფე საჩქაროზე შეხტა ამ ცხენზე და შემდეგ მიუბრუნდა მის პატრონს:“

— „აბა, ჩქარა შემომიჯექ შენც უკან.

— „არა, შენი ჭირიმე, ცხენი ვერ შესძლებს ორი კაცის კენებასა.

— „ბევრს ნულარ ლაპარაკობ. აგერ ისმის ლეკების ღრიანცელი... ჩქარა შემომიჯექ, თორემ მოგკვლენ...“

„თუნდაც რომ მომკლან, არა უშავს რა, შენი ჭირიმე, ჩემისთანებს ქართველი დედა წელიწადში ათასს შობავს.. თქვენ გადაირჩინეთ თავი, ბატონო...“

„მოისმა ლეკების ხმაურობა... დახანება აღარ შეიძლებოდა. მეფემ შემოჰკრა ცხენს მათრახი, მაგრამ იმავე წამს შეჩერდა და შემოსძახა ცხენის პატრონსა: „მითხარ ვინა ხარ, სადაური ხარ?“

— „ქვემო მაჩხანელი, გლეხი, გაბრიელა ბოსტაშვილი გახლავარ, შენი ჭირიმე “...“)

ასეთივეა დამოკიდებულება გაბრიელას მშობლებისა ერეკლესადმი. გამახვილებული გრძნობითა აქვს მწერალს დახატული გიორგისა და თინათინის სიყვარული ერეკლესადმი, როგორც მებრძოლი გმირისადმი, რომელიც ხალხის მეგობარია და ხალხს თავისუფლებას უნარჩუნებს თავისი მამლიანი და გამჭრიახი ნიჭითა და უნარით.

თუმცა ამასთან ერთად ნიკო ლომოურსაც ახასიათებს ძველი საქართველო, სადაც ყველა მისი სოციალური ფენა სამშობლოს დაცვის საკითხში მტერთან ბრძოლის დროს გაერთიანებულადაა დახატული. მაგ. „ხერხი სჯობიან ღონესა“. ესეც ბუნებრივია მწერლის წერილ-ბურჟუაზიული იდეოლოგიისათვის, განსაკუთრებით დეკადანსის პერიოდში.

8

ხალხოსანი მწერლები, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, სათანადო ყურადღებას არ აქცევენ ნაწარმოების ფორმალური მხარეების დახვეწას. ნაწარმოების გარეგნული მხარე, სილამაზე მათთვის.

1) ნ. ლომოური—წინაპართა აჩრდილნი—გვ. 438.

შეორებარისხოვანი იყო. ისინი იდეური მებრძოლნი იყვნენ დუხჭირი ცხოვრების ხანაში. უჭუალოდ ჩაბმულნი ცხოვრების ახალ საფუძვლებზე გარდაქმნის თუ გადახალისების საქმეში, მწერლობას ისინი უყურებდნენ, როგორც საბრძოლველ ან „სააქიმო“ იარაღს და ამიტომ მწერლობის, განსაკუთრებ-თ მხატვრული შემოქმედების, საშუალებით ლამობდნენ გამოეტანათ ხალხის გამოსაფხიზლებელი, აღმზრდელი იდეები და მისწრაფებანი. ხალხოსანი მწერლების შეიქმედება, თანამედროვე ტერმინოლოგიით რომ ვისარგებლოთ, თავისებური „აგიტაა“. ეს ახასიათებს ხალხოსან მწერლებს, როგორც რუსეთში, ისე საქართველოშიც, ეს გარემოება ხალხოსან მწერლებს ხშირად უტილიტარიზმის უკიდურესობაში აგდებდა.

ამგვარი უტილიტარიზმისაგან ნიკო ლომოურიც არ არის თავისუფალი. პირიქით, ხელოვნებას, ლიტერატურულ შემოქმედებას ისიც სხვა ხალხოსან, ბსავით სარგებლიანობის თვალთ უყურებდა. როდესაც სილამაზეზე ჩამოვარდებოდა ხოლმე ლაპარაკი, ნიკო ლომოური ჩვეულებრივ შემდეგი განთქმით გამოხატავდა ხოლმე თავის დამოკიდებულებას მისდარჩი: „რის საქმისია ბუნების სიმშენიერე, თუ ადამიანის გულს და სულში აღზნებული ცეცხლი ანთია, თუ ნამდვილი მშრომელი ადამიანის არსება ისე დატანჯულა და იტანჯება, რომ დამიწებული გვამის მდგომარეობა მისთვის სანატრელი გამხდარა“. ამით აიხსნება, რომ ნიკო ლომოურიც ნაწარმოების ფორმის დახვეწას ხშირად შეგნებულად გაუბრბოდა.

მაგრამ პოეტურმა ალლომ, რომელიც ნიკო ლომოურში, უდაოდ, საკმარისად მძლავრი იყო, გადალახა ეს ზღუდეები და საგრძნობლად გამოძვლავნდა მის ბლერისტულ ნაწარმოებებში.

ნიკო ლომოურის შემოქმედება ბრწყინავს ნაკვევსცვით წმინდა ძარღვიანი ქართული (უფრო კი ქაოთლული) სიტყვით; მხატვრული, მკითხველის აღვილად დამაჩუკვევ: ბელი მალალი ემოციით, მშვენიერი მძლავრი პოეტური შედარებებით, მკვეთრი ეპითეტებით; სოფლისა და გლეხკაცის ცხოვრების ზედმიწევნით ახლო უჭუალოდ მცოდნე ავტორი დიდ ოსტატობას იჩენს სოფლის პეიზაჟის აღწერაში. დამახასიათებელი ის არის, რომ პეიზაჟის აღწერა განშორებული კი არ არის სოფლისა და გლეხის ყოველდღიურ ცხოვრებას, არამედ ამ პეიზაჟის სილამაზეც განკვეტილია გლეხკაცის ყოველდღიურ მუშაობასთან დაკვეშირებით. ყველაფერი იმდენადაა პოეტის მიერ მიღებული და გაპოეზირებული, რამდენადაც მშრომელი ხალხის ყოველდღიური ცხოვრების ბედნიერებას თუ უბედურებას უფრო მძლავრად აღბეკდავს მკითხველის შეგნებაში. „ტრედის ფრად იყო

ნანათი, როდესაც შე და ბიძაჩემი ანდრია შინიდან კარზე გამოკედ-
ლით. ჩვენი დარბაზი იდგა სოფლის განაპირას, რომლის შემდეგაც
იწყებოდა თვალგაუწვდენელი სახნავე-სათესი მინდორი. გავაღეთ თუ
არა კარები, მინდვრის წმინდა, გრილმა, ათასნაირად შეზავებულმა
ჰაერმა დაგვიტყბო მთელი არსება. აღმოსავლეთის მთებიდან მზის
შუქი ვარდის ფრად ამოჩნდა და მოკრთალებულ ლაქვარდ ცას ლა-
მის შავ ფარდას აცლიდა. ერთის მხრიდან მოჰქროდა მინდვრის
ნიავე და თან მოჰქონდა რაღაც საიდუმლო ჩურჩული-შრიალი უკვე
შეყვითლებულ ყანებისა, ხოლო მეორეს მხრივ, იქვე ჩვენ თვალწინ,
პატარა გიჟ-მაჟ მდინარეს გაჰქონდა მხიარული ჩქრილი და თანაც
მარდის, ცელქურის ჩქაფა-ჩქუფით მიათამაშებდა ქვემოთ თავის ან-
კარა ტალღებსა“...

ან კიდევ:

„ჩემ წინ იყო გადაშლილი თვალგადაუწვდენელი ტრიალი
მინდორი, რომლის ნაპირები შორს, შორს ლაქვარდ ცის დასავალს
და ტყით შემოსილ მაღალ მთების კალთებს უერთდებოდა. ზედ შუა
მინდორზე მარდათ გარბოდა პატარა მდინარე; მისი მოჩქრიალე
ანკარა წყალი მზის ნათელ სხივებზე სარკესავით ელვარებდა. მის
ზურმუხტის ფერს ნაპირებიდან მრავალი პატარ-პატარა ნაკადულე-
ბი მხიარულად მიწანწყარებდნენ აქეთ-იქით და უხვდა რწყამდნენ
მთელი მინდვრის შავსა და ღონიერ ნიადაგს. ამ გარემოებას და
გლვხკაცის დაულაღავ მარჯვენას ეს ამოდენა არე-მარე ერთ
დიდ, რაღაც საოცნებო, წალკოტად გადაექცია. ყველგან, საითკენაც
კი უნდა გაგებდათ, დაინახავდით ერთგულად შემუშავებულ სხვა-
დასხვა გვარს მოსავლით სავსე მინდორსა, რომელიც დაყოფილი
იყო უთვალავ სწორე და მოგოძო ოთხკუთხიან უჯრებათ, სახნავე-
სათეს მიწებათ. ამ მიწებში ეთესა: პური, ქერი, სიმინდი, ლობიო,
დიკა, ასლი, მუხუდო, შერია, ფეტვი, უგრეხელი და სხვა. რადგან
ყველა ეს ქირნახული ერთსა და იმავე დროს არ შემოდის და ამ
უაპადაც არ იყო ერთნაირად გამზნარი, ამის გამო სხვადასხვა ნაი-
რად იყო აქრელებული, სხვადასხვა ფერად ტურფად ჰყვავოდა მთე-
ლი მინდორი!... იგი წარმოადგენდა ერთ დიდებულ სურათს ადა-
მიანისა და ბუნების ძალთა შეერთებულ მოქმედებისას“. დიალაც,
დიდებული, დიდ შინაარსიანი და მშვენიერ ფერებსა და ხაზებში ჩა-
მოსხმული გრანდიოზული ქანდაკებაა, თუ მბატერული ტილო დიდი
ოსტატის მცოდნე ხელით გამოყვანილი და მკითხველის თვალწინ
ცოცხლად დასახული. ძარღვიანი სიტყვა, მკვეთრი ბგერა, მძლავრი
ეპითეტი, მიმზიდველი მეტაფორა, დამაჯერებელი განსახიერება,

მომზიბლავი სისადავე, მტკიენეული თემა, მაღალი ემოცია ნიჭიერა-
დაა ერთმანეთს შექსოვილი, გამთლიანებული და ფართო სივრცეში
გაშლილი შესაბამი ანტურაჟით. მკითხველს ამ სურათის ჩვენებით
ავტორი იტაცებს, ატყვევებს. ასეთი ადგილები ნიკო ლომოურის
შემოქმედებაში უხვადაა მიმობნეული.

გარდა ზემოაღნიშნული სტილური ნიშნებისა, ნიკო ლომოუ-
რის შემოქმედებისათვის დამახასიათებელია თემის აქტუალობა.
მწერალი წერს იმ საკითხების, თუ მოკლენების გარშემო, რომლის
გადაჭრაც ცხოვრებას, ეპოქას სტანჯავს, აინტერესებს. მწერალმა
ზედმიწიენით იცის გლენის გაქირებული, მიწის მუშის სავალალო
მდგომარეობა, მისი ავლა-დიდება, მისი ძალა და სისუსტე, მისი სიზა-
რული და მწუხარება და ყველა ამას ისეთი სისადავითა, სისწო-
რითა და მიმზიდველობით ჰხატავს, პოეტურ ნიჭს ისეთი სიუხვით
აფრქვევს, რომ ვინც მას ახლო გაიცნობს, ნიკო ლომოურის დიდი
პოეტური აღმადრენა, რომელსაც უტილიტაროში ჩრდილავს, მის-
თვის აშკარა და უდაო გახდება.

ნიკო ლომოურის იდეური გატაცება, როგორც ზეერთაც მოვი-
ხენით, ხშირად პოეტურ ალეგორიებსა და სიმბოლოებში
პოულობს გამოსავალს. ეს ნაწილობრივ აიხსნება ცენზურული პირო-
ბებით, ხოლო ნაწილობრივ კი, მწერლის სურვილით. ტენდენცია,
რომელაც მისთვის აუცილებელია, შეანელოს, არ გაამახვილოს და
მოთხრობა თუ რომანი პუბლიცისტურ ნაწარმოებად არ გადააქციოს.
მაგ. „გიგოღრუბელაშვილში“ აღმინისტრაცია—ლორების,
მგლებისა და მელიას სახით; მომავლისაკენ ძახილი, მომავ-
ლის იმედი, იმისთვის მზადება და დარაზმვა—ხალიჩაზე მჯდა-
რი მანდილოსანი ანთებული ლამპრით.

მაგრამ ამ ალეგორიებშიც ტენდენცია ხშირად გამჭირვა-
ლია. მწერალი თავს ველარ იკავებს და ხშირად თავის იდეების გა-
შლას იძლევა მოწოდებისა და ლოზუნგების სახით. მაგ. „მოვა დრო,
როდესაც ეს პატარა ლემპარი ერთ დიდ მწედ გადაიქცევა. იგი
მოჰყვენს მაშინ მთელს დედა-მიწის ზურგს თავის ცხოველმყოფელ
სინათლესა. და მაშინ გაჰქრება ყოველი სახსენებელი მხეცთა და ნა-
დირთა და დამყარდება ქვეყნად მეუფება სიმართლისა, ძმობისა,
სიყვარულისა... იარე ჩემთან, იარე ხშირად და შეიმსე იმ ძლიერე-
ბით, რომელსაც ანიჭებს ყოველ თავის ერთგულ მუშაკს მაღლი ამ
ლამპარის სინათლისა და მაშინ ველარავინ ვერ დაგიდგება წინა.
ყველას და ყველაფერს დასძლევ, შენს მიზანს მიაღწევ“...

მართალია, ეს შეუკავებელი ტენდენცია, რომელიც ხანდახან თავს იჩენს ხოლმე ნიკო ლომოურის შემოქმედებაში, მის პოეტურ შემოქმედებას თავისებურ ბეჭედს ასევამს, მხატვრულ შთაბეჭდილებას, მართალია, თუ არა ბლალავს, ყოველ შემთხვევაში საგრძნობლად ბზარავს მაინც, მაგრამ ეს ეპოქის ცოდვაა (თუ ეს ცოდვაა) და მწერალიც, რომელმაც მძლავრად ისუნთქა თავისი ეპოქა, ამას ვერ გაექცა. თვით ამ ტენდენციის გამომჟღავნებით ნიკო ლომოური ეპოქას, მის მაჯის ცემას. სხვა სტილურ ნიშნებთან ერთად მეტი სისრულით სახავს. ამ ნაკლში პოეტის სიძლიერე და დამახასიათებლობაცაა.

ნიკო ლომოურის პოეტურმა სტილურმა თავისებურებამ მისი ზოგიერთი ნაწარმოები „ალი“, „ქაჯანა“, „პაწია მეგობრები“, „ყოველი მხრიდან“ გადააქცია ბავშვთა საყვარელ საკითხავ წიგნად. ამ ნაწარმოებებმა, როგორც, ნიკო ლომოურის ბევრმა სხვა მოთხრობამ, დღესაც არ დაჰკარგა თავის არც აქტუალური და არც პოეტური ღირებულება. ისინი დღესაც ხალისითა და ნაყოფიერებით იკითხებიან.

ზაქარია მიხეილის ქე გულისაშვილი (ზაქარო)

1857 — 1913

ზაქარია გულისაშვილი, ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში ზაქაროს ფსევდონიმით ცნობილი, სრულიად დაუმსახურებლად გამარტოებულ და მივიწყებულ მწერალთა რიგებიდან მოღრუბლური გამოიყურება.

ზაქარია გულისაშვილი ეკუთვნის, იმავე ხალხოსან-მწერალთა პლეადას რომელიც 70-იანი წლების მეორე ნახევრიდან გამოვიდა ჩვენი მწერლობის ასპარეზზე.

ზაქ. გულისაშვილი ენერგიულად ემსახურებოდა ხალხოსნურ იდეებს როგორც პრაქტიკული მოღვაწეობით (ხალხში გასვლით ამ ცნების ფართო გაგებით), ისე მხატვრული კალმით. საუკეთესო ნაწილი ზაქ. გულისაშვილის მხატვრული შემოქმედებისა და პრაქტიკული საქმიანობისაც სწორედ 80—90-იან წლებში გამოძვლავნდა.

როდესაც მის პრაქტიკულ მოღვაწეობასა და მხატვრულ შემოქმედებას ვეცნობით, მასში თვალსაჩინოდ მოჩანს ორი პერიოდი: 80-იანი და 900-იანი წლები. პირველ პერიოდში (ე. ი. 1878—1890 წ. წ.) ზაქარია გულისაშვილის შემოქმედება იბეჭდებოდა ზაქაროს ფსევდონიმით. მეორე პერიოდში, რომელიც საგრძნობი ინტერვალით ხასიათდება (ე. ი. 900-იანი წ. წ.)—მწერალი აწერს თავის გვარს ზ. გულისაშვილი.

900-იანი წლებიდან ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების სინამდვილეში საგრძნობი აჩქარებული ტემპით ვითარდებოდა მშრომელთა როგორც მუშათა, ისე გლეხთა განმათავისუფლებელი მოძრაობა. მიუხედავად ამისა, მწერალი მაინც პირველ პერიოდში (ე. ი. 80-იან წლებში), სწორედ, როდესაც ერთობის ხმასა და თესლს ჯერ კიდევ მიუკარებელი ნიადაგი ხედებოდა, უფრო გატაცებული, ენერგიული, ნაყოფიერი და მკვეთრი მოღვაწეა ხალხის ბედნიერების მოპოების ასპარეზზე, ვიდრე 900-იან წლებში. ამ პერიოდში მწერალი ეთნოგრაფიული ხასიათის ნარკვევებს-და იძლევა, რომელთაც პირველი პერიოდის სიმბებილე დაკარგული აქვთ. ამ გარემოებას, რასაკვირვე-

ლია, თავისი მიზეზები აქვს: ზაქარია გულისაშვილი ტიპიური კულტურ-ტ ეგერი ხალხოანია; მას რევოლუციონურ განწყობილებამდის ასვლა უჭირს; მასთან ერთად, ისიც უნდა იქნას მხედველობაში მიღებული, რომ 90-იანი წლებიდან ხალხოსნები (საქართველოში მაინც) კატასტროფიულ დეკადანს განიცდიან. ზაქ. გულისაშვილში დეკადენტობამ სწრაფადა და მკვეთრად იჩინა თავი.

1

ზ ა ქ ა რ ი ა გ უ ლ ი ს ა შ ვ ი ლ ი დაიბადა 1857 წელს სოფ. ჯიმათში (გარე კახეთი) დედის ოჯახში (მისი დედა შეძლებული გლეხის მიხეილ ტურაშვილის ქალი—ანასტასია იყო). მამა ზაქარიასი, მიხეილ გულისაშვილი, მღვდლად იყო სოფ. საგარეჯოში. ისიც შეძლებული გლეხის ოჯახის შვილი იყო.

ზაქარია თავდაპირველად სასწავლებლად მიაბარეს ს. გომბორში პირველ დაწყებით სასწავლებელში (უფრო რუსული ენის შესასწავლად, რადგანაც ს. გომბორში რუსი მოსახლეობა არის), შემდგომ ის გადავიდა ტფილისის სასულიერო სასწავლებელში, ხოლო ამის დამთავრების შემდეგ ტფილისის სასულიერო სემინარიაში.

ცნობილია, რომ ტფილისის სემინარიაში თავიდანვე გამეფებული იყო მეტად სასტიკი რუსიფიკატორული და პოლიციური რეჟიმში სწავლების დახვეწებულ მეთოდებთან ერთად. იმ დროს სემინარიაში ისპექტორად იყო კუვშინსკი, რომელიც იმ დროის მოსწავლეთა და კერძოდ ერ. გულისაშვილის დახასიათებით,¹⁾ იყო „კაცი, ჩადირის მსგავსი, მტერი თავისუფლებისა და რომელიც მოსწავლეებში ყოველივე ადამიანურს ჰკლავდა“.

ამ დროის სემინარიის რეჟიმში აი როგორ აგვიწერს შ. დავითაშვილი: „სემინარიაში ინსპექტორად დაინიშნა ივ. კუვშინსკი, ყოველგვარი თავისუფალი აზრის საშინელი და სასტიკი მტერი... ინსპექტორს ორი თანაშემწე მისცეს. შემოიღეს დაბეზლება და ჯაშუშობა. გახშირდა მოსწავლეებზე მოულოდნელი თავდასხვა და ჩხრეკა“.²⁾

ტფილისის სასულიერო სემინარიაში შესვლის პირველი დღიდანვე ზაქარია გულისაშვილი მოჰყვა სემინარიის რეჟიმის უკმაყოფილო მოსწავლეთა ჯგუფში. აი როგორ ცნობას ვკითხულობთ

¹⁾ სხვათა შორის ამ კუვშინსკის ზაქ. გულისაშვილიც იხსენიებს სემინარიის შავბნელი ცხოვრების დაბატვის დროს რომანში „განთიადი“.

²⁾ შ ი ო დ ა ვ ი თ ა შ ვ ი ლ ი — ხალხოსნური მოძრაობა საქართველოში — გვ. 17.

შ. დავითაშვილის ხსენებულ მოგონებაში: „1875 წელს სემინარიის საერთო საცხოვრებელ ბინაში მიმიღეს სახელმწიფო ხარჯზე და ამ გულშემსუთავმა ამბებმა (კუფუინსკის ინსპექტორად დანიშვნამ—მ. ზ.) იქ მომიწრო. ჩემი რწმენა—სოფლმხედველობის გარდაქმნაც სწორედ აქ მოხდა. ერთხელ როგორღაც ხელში ჩაიჭივარდა აკრძალული წიგნაკი „ც ბ ი ე რ ი მ ე ქ ა ნ ი კ ა“, რუსულად ამ წიგნს „Хитрая механика“ ჰქვია. არ მახსოვს, დანამდვილებით ვინ—მომცა, ფეიქრობ მომცემი ან მოსე ჯანაშვილი, ან პოლიევკტ კვიციარიძე, ან შაქრო გულისაშვილი—ამ სამში ერთი რომელიმე იყო უეჭველია“.¹⁾

მაღე სემინარიაში მოხდა აჯანყება, რომელშიც ანხანაგების გადმოცემით ზაქარია გულისაშვილმაც აქტიური მონაწილეობა მიიღო. ამის შემდეგ ზაქარია გულისაშვილი იძულებული შეიქმნა სემინარიისათვის თავი დაენებებინა.

სემინარიის შემდეგ ზაქარია გულისაშვილი დაუახლოვდა ხალხოსნურ მიმართულებას, გავიდა ხალხში, როგორც სოფლის სკოლის მასწავლებელი და ერთ აქტიურ თანამშრომლად გადაიქცა ხალხოსანთა პერიოდული ორგანოს „იმედისა“.

ზაქარია გულისაშვილი მასწავლებლობდა ქართლისა და კახეთის სოფლებში: მეტეხში, პატარძელში, კაკაბეთში, რუისპირში და საგარეჯოში. სოფლის მასწავლებლობის დროს ხალხოსნური იდეებით გატაცებულმა ზაქ. გულისაშვილმა, როგორც განვითარებულმა²⁾ და ენერგიულმა კაცმა, დიდი უნარიანობა გამოიჩინა მუშაობაში. ის ასწავლიდა არა მარტო ბავშვებს, არამედ გონივრულ საუბრებს აწარმოებდა. გლეხობის მოზრდილ თაობაშიც. მართავდა კითხვებს და დგამდა წარმოდგენებს გლეხთავე მონაწილეობით. მას ხშირად უხდებოდა გლეხობის გამოქომაგება და ამ ნიადაგზე აღმინისტრაციასთან მოუხრიდებელი შებმა.

ეს იყო მიზეზი, რომ ზაქ. გულისაშვილს მთავრობა ერთ ადგილზე ბევრ ხანს არ აყენებდა. სოფ. მეტეხიდან ურჩი, შეურიგებელი მასწავლებელი მოხსნა და მაზრიდანაც სრულიად მოიშორა. „კაიხნის უადგილოდ ხეტიალის შემდეგ,—გადმოგვცემს ზაქ. გულისაშვილის

¹⁾ შიო დავითაშვილი—ხალხოსნური მოძრაობა საქართველოში—გვ. 17—18.

²⁾ ზაქ. გულისაშვილი რომ მართლა თავისი დროისათვის საგრძნობლად განვითარებული და მოწინავე ინტილევგენტი იყო ჩანს მისი მხატვრული შემოქმედებიდანაც. მისი ჩვირები, რომელთა სახით, ეჭვს გარეშეა, თავის თავს და თავის ამხანაგების ცხოვრებას გვაძლევს, აუარებელი აქვთ წაკითხული ფილოსოფიაში, პოლიტიკურ-ეკონომიაში, პედ. გოგოკაში, ისტორიაში. მაგ. მარქსი, ლასალი, დიურინგი, ჰეგელი, სპინოზა, კანტი, შელინგი, დეკარტი, რობერტოუენი, ფლეროვსკი, სპენსერი, რუსო, პეტალოცი, ამოს კომენსკი, დისტერვეგი და სხვანი.

ხანაგი ალექსი მიქელაძე, — მან მოახერხა თავის სოფ. საგარეჯოში მასწავლებლად მოწყობა, სადაც დაპყო ჯერ მასწავლებლად და შემდეგ ორკლასიანი სკოლის გამგედ.

80—90-იან წლებში საქართველოში აქა-იქ პროვინციაში დაიწყეს ე. წ. „დეპუტების“ გახსნა, კახეთში — მაჩხაანში — დ. მაჩხაანელის ხელმძღვანელობით. სოფ. საგარეჯოში „დეპო“ დაარსა იმ სოფლის მასწავლებელმა ალ. ცხვედაძემ. ეს უკანასკნელი ცნობილი იყო თავისი გატაცებული მოღვაწეობით, როგორც სკოლაში, ისე საზოგადოებრივ ასპარეზზე. ალ. ცხვედაძეს სიკვდილმა არ დააცალა უფრო მეტად განეფითარებინა თავისი საყვარელი საქმე — „დეპო.“ იგი გარდაიცვალა და მისი ადგილი დაიკირა ზაქ. გულისაშვილმა.

მაგრამ ზაქ. გულისაშვილი „დეპოთი“ ვერ კმაყოფილდება. მისი ფიქრი და სურვილი ხალხის მომავალი ბედნიერებისაკენ ხარბად გაიყურებოდა. ამ ნიადაგზე სკოლების დირექციასთან მუდამ მოურიგებლობა ჰქონდა. დირექციას ის მუდამ ექვის ქვეშ ჰყავდა.

შრომა-ჯაფითა, უფრო კი სკოლის მმართველებთან უსიამოვნობით მოღლილი, დაწვრილშვილებული ზაქ. გულისაშვილი იძულებული შეიქნა განშორებოდა საყვარელ საქმეს და 1897 წლიდან მღვდლად შემდგარიყო.

აქ მთავრდება ზაქ. გულისაშვილის ცხოვრების პირველი პერიოდი და შეიძლება ითქვას, აქვე თავდება (შეიძლება ცოტა ადრეც) პირველი პერიოდი მისი მხატვრული მოღვაწეობისა.

ზაქ. გულისაშვილი მღვდლობდა სოფ. აწყურში, საგარეჯოში, გომარეთში (ბორჩალოს მაზრა). გომარეთში ცხოვრებამ, უფრო კი მეცხვარეების ცხოვრებამ მთაზე (თრიალეთზე) ზაქ. გულისაშვილის კალამს მდიდარი მასალა მისცა. აქიდან მან გაზეთ „ივერიისაში“ 1902-1903 წლებში მოათავსა მთელი რივი კორესპოდენციები — ნარკვევები. მაგ. „ლანდი“, „თრიალეთზედ“ (ნამდვილი და ფანტაზია) „დიდებული ფიტორეტის ტაძარი“, „სარდარგულახი“, „ლექსი პროზად“, „დავკარგე ყოველისფერი“.

1906 წელს ზაქ. გულისაშვილი გადმოვიდა ქ. ტფილისში მღვდლად ჯერ სანთლის ქარხანაში, ხოლო აქიდან ტფილისშივე წმ. მარინეს ეკლესიის (ავლაბარში) წინამძღვრად:

ზაქ. გულისაშვილი გარდაიცვალა 1913 წ. 25 იანვარს, დასაფლავებულია ქ. ტფილისში წმ. მარინეს ეკლესიის სასაფლაოზე.

ტფილისში მღვდლობის დროსაც ზაქ. გულისაშვილი განაგრძობს მწერლობას. უმთავრესად ამ მეორე პერიოდის ცხოვრების დაკვირვების გარშემოა ამოძრავებული მისი პოეტური შემოქმედება. თავის ნარკვევებს, შთაბეჭდილებებს ის დროდადრო სხვადასხვა პერიოდულ გამოცემებში ათავსებს. მაგ. „ხეობის ალი“ („საუაქრო გზა“ 1908 წ. № 13); „მტერი“ (ნანახი) („ჩვენი დროება“ 1912 წ. № 31). „ქიზიყის მოურავნი თავადი ანდრონიკაშვილები და უკანა მხარი“ („ჩვენი დროება“ 1913 წ. № 13) და სხვა.

2

ზაქ. გულისაშვილის ლიტერატურული მოღვაწეობა, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, ორ პერიოდად იყოფა. 80-იანი წლები და 900-იანი. შეიძლება ასეთი დანაწილებაც: პირველი პერიოდი — სოფლის მასწავლებლობისა და მეორე პერიოდი — მღვდლობისა.

ამ გარეგნულ განსხვავებას დიდი გავლენა მოუხდენია მწერლის შემოქმედების ხასიათზე, და მიმართულებაზე.

ზაქ. გულისაშვილის მოღვაწეობის პირველი პერიოდი გამომხატველია გლეხის ცხოვრების, მისი ყოველდღიური გაქირების, მისი ფიქრისა აწმყოსა და მომავალზე. ყოველდღიური ცხოვრებიდან მიღებული ტკივილები, იმედი — მისწრაფება უკეთესი მომავლისაკენ თავისებურ დასასვამს არა მარტო მწერლის პრაქტიკულ ცხოვრებას, არამედ მის მხატვრულ შემოქმედებასაც.

ზაქ. გულისაშვილი, როგორც ხალხოსანი მწერალი, გამომხატველია გლეხური, წვრილ-პურყუაზიული ფსიქოიდეოლოგიისა. მისთვის, როგორც ხალხოსანი მწერლისათვის; გამოსავალი წერტილია ხალხი, გლეხკაცობა, მისი აწმყო და მომავალი. ის, როგორც ხალხოსანი მტკივნეულად განიცდის გლეხკაცის მძიმე, პირდაპირ აუტანელ ეკონომიურ, კულტურულ და უფლებრივ მდგომარეობასა.

ზაქ. გულისაშვილი, როგორც ხალხის ცხოვრებასთან დაახლოებული, მისი სინამდვილის ზედმიწევნით - მცოდნე, მთელ რიგ ნაწარმოებებში გვაძლევს მისი ცხოვრების უადამიანო პირობების ცოცხალ სურათს.

მწერალს „რაცაღა ფონგაუსვლელი, განუსაზღვრავი და გაშვებულნი სედა“ აწვება, როცა უკვირდება გარემო ცხოვრებას, სადაც საცოდავობის მეტს არაფერს ხედავს, „სადაც, — როგორც თვითონ მწერალი განმარტავს, — უკანონობას, კაცობრიობის დამხოვას, მუშტისა და მათრახის ძალას დრო-ვითარებით ჩანერგილი მძლავ-

რი მეფობა ჰქონიათ. იქ მცხოვრებ ჩემ მეზობლებს შუა-შუა დახეთქილი ხელებით და გარუჯული კისრით დღესაც კაცებად არა სთვლიდნენ და ყველას საკიდურ პირუტყვად მიაჩნდათ, იმ ქმნილებათ, რომელიც უსწორ-მასწორობის დაწყებიდანვე თხუთმეტჯერ ნაკლებ დაფასდა, ვიდრე მისი ბატონის ფეხის თითი და რომლის ფასი თოთხმეტი თუზანი იყო ვახტანგის კანონით“!..¹⁾

აი, ეს გლეხი, რომელიც მასაზროლებელი იყო სახელმწიფოსი, გაცილებით ნაკლებ ყურადღებას, თანაგრძობას, მზრუნველობას იწვევდა, ვიდრე საქონელი.

განა საქონელზე მეტ გაჭირებას, შევიწროებასა და ანგარიშ-გაუწველობას არ იტანს მარტივანთ პაპა? განა მისი ცხოვრება ტიპიური არ იყო უფლება აყრილ გლეხთათვის?

მარტივანთ პაპას გულსაკლავი მძიმე ცხოვრება უტყუარი მარტივანთა დაბრძოლებული გლეხის ჩვეულებრივი ცხოვრებისა. მწერალს მწარე ფიქრები ერევა, ბუნება ეზღვრება, როცა უკვირდება გლეხ-კაცის ცხოვრებაში გამეფებულ უკულმართ ანგარიშს და ქუთიდან გადასარევე შედეგებს. მწერლის დაკვირვებით, ყველას ადვილად შეუძლია დააწმუნდეს, რომ გლეხს ყველა ავიწროებს: მემამულეც, მღვდელიც, მამასახლისიც, გზირიც, ბოქაულიც, მაზრის უფროსიც, მოსამართლეც და ყველა. ყველა სარგებლობს მით, რომ გლეხი ფაქტიურად კანონის გარეშე იყო, მას არავინ მოუსმენდა, არავინ გაუგებდა.

ზაქარიას გული საშვილი გლეხთა ცხოვრებიდან დამახასიათებელი სურათებია გაშლის დროს ველარ ითმენს აუტანელ სანახაობას და ხშირად სურათის აღწერას სწყვეტს ლირიკული ადგილების ჩართვით: „ყველა იქ მყოფ სულდგმულს მისძინებოდათ და საბრალო ქოხებიდგან დამაშვრალ გლეხების კვნესა ისმოდა. ცოცხლები საფლავებში კვნესიანო, მწარედ გაიფიქრებდით თქვენ“...²⁾ ან კიდევ მწერალი გლეხის მდგომარეობას, მისი ცხოვრების მწარე სინამდვილის ნახვის შემდეგ, ასე დააჯამებს: „იწვა (გლეხი—მ. ზ.), იღვა, იშრომა, მკო, თესა, ხნა, ბარა, სარა, რწყო, იხადა სახელმწიფო ხარჯი, სწია ბეგარა, იშორა ვალი ათასნაირი მლღეტელებისა, „პრა-ოკიკის“ და ჩაფრებასაც კი ვალი ლოყების და ზურგის მიშვერით უხადა და აი ახლა მოკვდა, რომ დალპეს, მიწათ და ორთქლად იქცეს, იმ ორთქლმა წვიმით იმისივე სოფლის ყანებზე იწვიოს, რომ

¹⁾ შ ა ქ რ ი—მარტივანთ პაპა—ჟურნ „იმედი“, 1881 წ. № 2, გვ. 4.

²⁾ იქვე—1881 წ. № 2, გვ. 15.

კაი პური ააღებინოს ქვეყნისათვის“...¹⁾ და სხვა მრავალი ამგვარი ადგილებია მწერლის შემოქმედებაში. შემოქმედების ეს ხერხი მწერლისათვის დამახასიათებელია.

ზაქ. გულისაშვილმა მშვენიერად იცის ხალხის ცხოვრება. მისი ცხოვრების ყოველი კუნძული ბევრჯელა აქვს ნანახი და აწონილ-გაზომილი. გლეხის ცხოვრებას ის მარტო თვალთ კი არ იღებს, არამედ ყურითაც. მის გულს მძიმედ ხვდება სამუშაოზე მყოფი გლეხის საცოდავი ლილინი:

„შავო, შავბნელო ივანე, ვერ ამოუხველ სევდასა,

კლდეში ჩაჰჩხებ ურემი, კაცი ვერ გადიხედამსა“...

მწერალს კარგად ესმის ამ ლილინის მძიმე სევდის კილო; კარგადა აქვს გააებული ის მიზეზები, რომლებიც მისი სიმღერის სევდიან ხასიათს ჰქმნის.

მწერალი გლეხის სიმღერის ნაღვლიან კილოს ასეთ განმარტებას დაურთავს: „შავი და ბნელია გლეხის სიცოცხლე, ეს ცხადათა სჩანს იმათ სიმღერებში. ფხიზელ გლეხს ეს ლიტონი ჰეშმარიტება თავის ბედკრულის ცხოვრებისა ცხადად ეხატება. თვალწინ ელანდებიან: იასაულები, მოვალეები, მწერლის და მოხელეების ოინები, შინ ცოლშვილის სიტიტვლე, ფქვილის გოდრის სიცალიერე, საკომლის გატანა და ვინ იცის რა არა. ეს იმას გონებას უბუთრავს, იმიტომ თავს იხრჩობს მოყვანილ მეაფე ნუნუაში, თუ შეჰხვდა, ან თუ აქვს“...²⁾

ზაქ. გულისაშვილი ითვალისწინებს (აღბათ, საწინააღმდეგოდ იმ დროის ბევრი მოაზროვნისა), რომ გლეხის მოვალეობა ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ სრულიად არ შეიცვალა. გლეხი ისეთ-სავე მძიმე მდგომარეობაშია, ის კვლავინდებურად დარჩენილია „ულმართო შრომის კერძად“, ის დღითი დღე, — აგვიწერს ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ გლეხის მდგომარეობას ზაქ. გულისაშვილი, — უარუთქმელად ეწევა ბეგარას, აძლევს სახელმწიფო გადასახადს. ამაების შესრულება ჰფხვნის მის გულიდან ყოველსავე სხვა მოვალეობას... ის მარტო კითხულობს: „რამდენი შემომაწერეთ?“ „რა არის ჩემზე საკომლო?“ გლეხი მარტო თავის საცოდავ სიცოცხლეს შია ჩაყურქუმალავეებული, თავის ნიქს სხვაზედ არაზედ იჩენს. იმის მაგიერ საზოგადო საქმეებს აკეთებენ სოფლის ყლაპია მოხელეები“...³⁾

1) შ ა ქ რ — მარტიანთ პაპა — ურნ. „იმედი“, 1881 წ. № 2, გვ. 15.

2) მ ი ს ი ვ ე — მეტივე — გვ. 17.

3) ი ქ ვ ე — გვ. 18.

ზაქ. გულისაშვილის, როგორც სხვა ხალხოსნების, გაგები-
თაც, ერთ მხარეზეა უწყალოდ გაბეგრული გლეხი—მეორეზე—მისი
მტრები: მემამულე კნიაზი, მევახშე, მღვდელი, გზირი, მამასახლისი,
მაზრის ბოქაული, უფროსი თუ მოსამართლე—მთლიანად სახელმწი-
ფოებრივი აპარატი.

მეტივე ბაციკას ცხოვრება ტიპური მოვლენაა გლეხის ექს-
პლოატაციისა ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ პერიოდში.

ბაციკა ჯერ ისევ პატარა იყო, როცა მამა მოუკვდა. იმან მას
დაურჩინა ერთი დანგრეული ქოხი, ერთი ვენახი, ისიც დაგირავე-
ბული არტემა ჩარჩთან, დაჩაჩანაკებული ბებერი დედა და მოვალე
„კნიაზი“ ივანე. მწერალი ამ ახალგაზრდის ცხოვრების მძიმე კა-
პანს ასე ახასიათებს: „ბაციკა თვრამეტი წლისა იყო, რომ კნიაზმა
წელიწადში სამ თუმნად თავის ვალში აიყვანა. სულ ათი თუმანი
იყო და სამი თუმანი სარგებელი უნდა ეძლია. მაშ გადაწყვეტის იმე-
დი ჯერ-ჯერობით ბაციკას სულაც არ უნდა ჰქონოდა. არტემას ათ
თუმნის სარგებელში მიჰქონდა ბაციკას ვენახის ღვინო და თავნი
ააუკუნოდ კისერზედ ექვდია. ბაციკას დედა ეჯდა ჯარას და აბზრია-
ლებდა, ათასში ერთხელ სხვას სამუშაოდ თუ გაჰყვებოდა და შინ
ერთ ორიოდე გამოცხვარ პურს მოიტანდა, ჯაფის ფასსა; იჯდა,
ასველებდა ხმელ პურს წყლით, ჰღებდა და აზუზუნებდა ჯარას. თი-
თონ ბაციკასაც მოჯამაგირეობაში შავი ღლე ედგა. ხომ გაგიგონიათ:
„მოჯამაგირის ღღესაო არ დაეღევა კენესაო“. მეტადრე კნენა ექ-
ცეოდა ჩვენს ბაციკას ცუდათ. იმის სახარების ფურცლებში ეწერა
—„ჩუღურეთი და კუკია სულ ერთ ალაგას კუნტია, მოჯამაგირის
საგძალი არის გამხმარი კუტიაო“, მალ-მალეც წამოროშავდა ხოლმე
ამას და, ხმელა პურს გარდა, არას მიაკარებდა ხოლმე ბაციკას“. 1)

ეს მართლაც, ცოცხალი, უტყუარი სურათია გლეხის მდგომ-
არეობისა ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგაც. მას ყოველი მხრიდან
მოჰსწევია კლასობრივი მტრები, ის კი უძლურია მათთან ბრძოლაში.
სახელმწიფო თავისი აპარატით, რომელიც გლეხის შრომითა და ოფ-
ლით იკვებება, ისიც უდიერად გაუფრთხილებლად ეპყრობა სა-
სტიკად სწავრავს და სტუქსავს მას.

ზაქარია გულისაშვილის შემოქმედებისათვის, როგორც საერ-
თოდ ხალხოსან-მწერლებისათვის, ძირითადი ჟანრია სოციოლო-
გიური, ანუ როგორც 60—70-იან წლებში ეძახდნენ ფიზიოლო-
გიური მოთხრობა, რომანი. თუ ნარკვევი, სადაც ავ-

1) შაკრაო—მეტივე—გვ. 19—20.

ტორი არა მარტო მხატვარია, არამედ სოციოლოგი, პუბლიცისტი.

ზაქ. გულისაშვილის შემოქმედებაში დიდი სინამდვილითაა ასახული გლახაკობა თუ როგორაა გადაქცეული დამცირებისა და ექსპლოატაციის საგნად სასამართლოს, „ნაჩალნიკის“, „პრეიტავის“, „დესეტნიკის“, მამსახლისის, გზირისა და სხვა მოხელეთა ხელში.

ბაციკა და მისი დედა დღედაღამ შრომობენ, წელეზე ფეხს იდგამენ, ყველაფერს მოკლებული არიან, მაგრამ მაინც ვალიდან ვერ ამოვიდნენ. ვენახის შეიოსავალიც და მათი შრომაც კნიაზ ივანესა და ჩარჩ არტემას მიჰქონდათ, მაგრამ მათი ვალი ისევ ისევ, როგორც ზღაპრული ცხრათავიანი დევი, რომელსაც თავს სკრიანს, მაგრამ თავი მაინც ისევ ებმის, უცვლელი რჩებოდა. გლეხი მრავალგზით დაჩაგრულია. ყველა სარგებლობს მისი დაბეჩავებით, ჩამორჩენილობით. მისი გზა ყოველი მხრით დახშულია.

გაქალაქებულმა მეზობელმა ბაციკას ურჩია არტემასათვის ეჩივლნა და ვალიდან თავი დაეხწია. მრჩეველმა მიასწავლა სანთლი კუდასთან, რომელიც „არძას“ დაუწერს და, თუ გაქირდა, „სინადშიც“ კი მისწერს „ლეპორტს“.

ცხოვრება მოწყურებულ ბაციკას იმედი მიეცემა, ეს უცხო გაუგებარი სიტყვები — „არძა“, — „სინადი“, „ლეპორტი“ ლურსმანსავეთ ჩაუჯდა ილაჯგაწვეტილ მის გონებას. ბაციკა სანთლიკუდას, როგორც წყალწაღებული ხავსს, ისე მოეკიდა. ან რა ქნას უილაჯომ! მიდიან ბაციკა და მისი მოხუცი დედა „არძით“ „ნაჩალნიკთან“ ბედის საცდელად. „მოვიდნენ „ნაჩალნიკთან“, — გადმოგვცემს ავტორი, — იქ ერთ ოთახში დააყენეს, სადაც ბლომად იყვნენ გლეხები. ზოგს ძირს ეძინა, ზოგი სკამზედ სთვლემდა, ცუდი სუნი იღვა. ყველას უბიძგან „არძები“ უჩანდათ. დიდხანს ელოდნენ ჩვენებეც და სხვებიც „ნაჩალნიკს“, მაგრამ არაფერს გამოდიოდა. ბაციკას და მის დედას შიმშილით მუცლები ეწოდათ, მაგრამ რა ჰქონდათ საქმელად? აი ძლივს დაიძახეს „მოდისო“, ბაციკა ფეხზე წამოდგა, შეჩხედა და გამოვიდა ერთი მალალი, წითელ შალვარა, ხელში ვერცხლის წკებლით, კაცი. ხელეზე თეთრ ხელთათმანებს იცვამდა... ყველამ არძები გაუწოდეს: ბაციკას დედასაც თეთრი ქალაღი ექირა გაწვდილ ხელში, და ხელი სიბერისაგან და შიშისაგან საშინლად უცახცახებდა. „ნაჩალნიკმა ერთი ზიზლით გადმოხედა გვერდზედ მოჩივრებს — „პრიდუ“, დაიძახა, ხელები გაასავსავა და ჩაჯდა ეტლში ყველამ საშინლად ამოიოხრეს. ბაციკა კი გაჩენის დღეს იგინებოდა... შიმშილმა შეალონა ჩვენი მოჩივრები. ბოლოს თითქმის და

ღამდა. ბატიკას შიმშილით გული უღონდებოდა... აი „ნაჩალნიკი“ გარედან შემოვიდა, ბატიკას დედას ჩამოართვა— „არძა“ დაჩედა და გადაუგდო უკანვე. ბატიკას თითქოს გული შეოლონდა. იმისმა ბებერმა დედამ კიდევ რაღაც დაიწროპნა— „ნელზია“. დაუყვირა რიხით „ნაჩალნიკმა“. ამის შემდეგ საწყლებს თითონაც არ ესმოდათ, როგორ გამოვიდნენ კარზედ...¹⁾

მდგომარეობა ტიპიურია, ხალხური ენით, დიდი ოსტატობით დაკოლორიტებული. ხალხური ენის სალიტერატურო ენად გამოყენება ხომ ხალხოსნებისათვის დამახასიათებელი იყო და ზაქ. გულისა-შვილიც არ ღალატობს ამ გზას.

აი, ასეთს დამოკიდებულებას იჩენდენ გლეხისადმი ე. წ. უფროსნი, სახელმწიფოს ცხოვრების მომწესრიგებელნი.

მოთმინება დაკარგული, როცა ვერსად და ვერავისთან სამართალი ვერ გამოიხატა, ძალმომრეობით სასოწარკვეთილებამდის მიყვანილი ბატიკა, თავის ვენახზე დაპატრონებულ არტემას რომ ნაბავს, თვითონვე შექჰნის სამართალს. „მივარდა არტემას, გადმოაგდო (საწნახლის) ბაქანიდგან და საშინელის ძალით ჩააზილა წიხლი ღიპიან მუტელში“. არტემას პირიდგან სისხლი ამოუვიდა. უმაღლაჩენდენ მოხულები. ბატიკა ნაცვალსაც ეძგერა და ჯაქვი ჩამოაწყვიტა. ეს საკმარისი იყო, რომ ბატიკა სასტიკად დაეტუქსად. შეუდგინეს „ლეპორტი“, შეკრეს და სალამოზევე შეკრული ბატიკა გაგზავნეს ქ. გ—ში.

და ვინ, ვინ არ მოსთხოვა საწყალ ბატიკას პასუხი ამგვარი დანაშაულობისათვის? დაწყებული წიხელშალვარა „ნაჩალნიკით“ და გათავებული „დესიატნიკით“ ყველამ ის გაროზგა, რადგანაც მათი კოდექსით გლეხისათვის დასჯა მხოლოდ ცემა და ხარჯების გადახდევინება... „დიდხანს ვიჯექი „ლუშპიტალში“-ო, იტყოდა ხოლმე ბატიკა, რომ მოვრჩი, იქიდან მუჯლუგუნის ცემით „სალდასტებმა“ ციხეში გადმომიყვანესო ციხიდანაც მუჯლუგუნის ცემით რამდენჯერმე მიმიყვანეს „მირონის სუდში“-ო. ზოგს გზაზედ ვებრალეობდი და ზოგი კი უფრო მდიდრები, იტყოდნენ ხოლმე— „ახია, მაგრაზბონიკზეო“.²⁾

მკვეთრი სურათია უბედურთა, დამცირებულთა და შეურაცხყოფილთა მდგომარეობისა. მწერალი საგრძნობლად ახერხებს კლასობრივი განსხვავების მოცემასაც: ერთს ნაწილს—ლარიბებს ბატიკა

1) შაკრო—მეტივე—გვ. 22.

2) იქვე—გვ. 24.

ებრალეზობდა, მაგრამ მდიდრები კი ბაციკას შევიწროებით კმაყოფილებას გრძნობდნენ—რადგანაც გლეხი, თუ ურჩობას გამოიჩენდა, ის „რაზბონიკი“ იყო.

3

ზაქ. გული საშვილი გლეხკაცის შევიწროებას, კლასობრივ დამოკიდებულებას საგრძნობის სიმკვეთრით გვიხატავს მთელ რიგ მოთხრობებში. მართალია, ზაქარია გული საშვილი, როგორც ხალხოსანი მწერალი წვრილბურჟუაზიული ფსიქოიდეოლოგიის გამოქმედანებელი, ყოველთვის სათანადოდ ვერ ამახვილებს კლასობრივ წინააღმდეგობას, მაგრამ მკითხველი მწერლის შემოქმედებაში მაინც გარკვეულადა გრძნობს ხალხის გაწრიოკებული მდგომარეობით გამოწვეულ აჯანყებას, წინააღმდეგობას.

ზაქ. გული საშვილის შემოქმედებაში ცხოვრების მოუწყესრიგებლობასთან საბრძოლველი კილო არა მარტო ავტორისაგან ისმის, არამედ მოქმედი პირებისაგანაც—დაჩაგრული გლეხებისაგან.

ავტორმა რომ უფრო გამახვილებულად აგრძნობინოს მკითხველს გლეხის ბედკრული მდგომარეობა, მის თავზე გადატანილი კლასობრივი უსამართლობა და შევიწროება, დაბეჩავებულ ბაციკას თავის (ე. ი. ლარიბი გლეხობის) ბოლმას გადმოანთხევენებს ავადმყოფობის დროს: „ე, მიყვარს ჩენი ცელქი თეძამი, დიდი ხნისაა, ბევრიც იცის, ბევრიც უნახავს... რამდენ გულსაკლავ ამბებს გვეტყვი უწინდელს და ეხლანდელს?! ბევრჯელ გამოვარდნილა ბატონის სახლიდან ბატონისაგანვე ნამუსშერცხვენილი. მოახლე და უღვრია შენ პირებზედ მწარე ცრემლები... რამდენჯერ მოუბანია შენი წყლით ბატონისაგან ან იმის მოურავისაგან ნაცემ ყმას სისხლიანი თავ-პირი! თითონ ბატონის სახლიდგან რამდენი კვნესა და ავი ამბები გსმენია?! ეხლანდელი იასაულკებისაგან გლეხების დაწოკების ხმაც ხომ გსმენია? ჩინონიკებისაგან მათრახის შლაპა-შლუპის ხმა; გლეხისაგან ბედის წყევლა, როდესაც წასულა ის სამართლის საპოვნელად სასამართლოში, დაბრუნებულა, ჩამომჯდარა დაღონებული შენ ნაპირებზე ხმელა პურის წყალში ამოსასველებლად! ეჰ, რამდენი სხვა... ახ, ნეტავი ლაპარაკი შეგეძლოს, უთხრა სხვას“... ეს შიში და უკუღმართი ცხოვრების ოდისეია ხომ საერთო იყო უფლება აყრილი გლეხისათვის არა მარტო ბატონყმობის დროს, არამედ კიდევ კარგა ხანს მის გადავარდნის შემდეგ.

არა ნაკლები მუქი ფერებით აგვიწერს მწერალი ჩარჩივაკრის მიერ გლეხის შევიწროებას, როგორც კლასობრივი მტე-

რისა. მოთხრობაში „ბედნიერი კუნჭული“ ავტორი სცდილობს ყლაპია ჩარჩი-ვაქრის სახის გაშიშვლებას: მრავალ მხრივ გვიხატავს მის გაუმაძღარ ბუნებას, მორალურ განურჩევლობას, ფულის ხელში ჩაგდებისათვის საშუალებათა განურჩევლობას. გამახვილებულადაა გამოქვეყნებული ვაქრის კლასობრივი ბუნება განსაკუთრებთ გლენისადმი დამოკიდებულებაში.

მგზავრობის დროს (მგზავრობა ზაქ. გულისაშვილს გამოყენებული აქვს, როგორც მისთვის დამახასიათებელი პოეტური შემოქმედების ეანრი—ხერხი, რომ უბედურთა, გაქირვებულთა, უფლებააყრილ გლენტა ქვეყანა მრავალმხრივ დაგვანახოს. ესეც ხალხოსანი მწერლებისათვის დამახასიათებელი იყო) ავტორი შეხვდება გამდიდრებულ ვაქარს არტემ იაგორიჩს. ამ უქანასკნელს ავტორი ეუბნება, რომ სოფლად გაზაფხულზე, რასაკვირველია, უკეთესია, მაგრამ ცუდი დროა—კალიაობაა, „გარშემო გლენის წიოკობაა“. არტემ იაგორიჩი კი დიდი კმაყოფილების განცდით უპასუხებს: „ვა, მერე მე რა? გლენტები, რომ დაწიოკდენ უფრო კარგი არ არის? ან გინდა შენ კალიაობა ცუდი დრო გგონია? როგორ არა! ერთი შიშშილი მოვიდეს—გლენტებს მაშინ გაუქირდებათ—ჩემთან მოვლენ, მეც მთელი „ბედნიერი კუნჭული“ ყმად დამრჩება, თორემ გლენი გადალდა, თუ ძლიერ არ უქირს, დუქანში აღარ მოდის“.

ასეთია იმ ინტერესთა წინააღმდეგობა ვაქარსა და გლენტს შორის, რომელსაც გამახვილებულად ხედავს და გვაძლევს კიდევ ზაქ. გულისაშვილი თავის შემოქმედებაში. ამ მხრივ ის უფრო მეტ სიმტკიცეს იჩენს, ვიდრე სხვა ხალხოსანი მწერლები. თუმცა, რასაკვირველია, ისიც თავისუფალი არ არის წვრილბურჟუაზიული მერყეობისაგან.

განა ასეთისავე სიმძიმით არ აწვებიან სოფ. პ-ის მცხოვრებ გლენტებს: ვაქარი კარაპეტა, რომელიც საიდლანღაც გადმოსახლდა, განათლია მრავალი გლენი და წურბელასავით მოეკიდა მთელ სოფელს, რის გამოც გასუქდა, გაკეთდა; აზნაური გიგო, რომელიც ჯერ უბრალო მამაკვდავი იყო როცა მილიციაში შევიდა, მაგრამ იქიდან „გაქნილი სალახანა“ დაბრუნდა და თავისი „მხნობით“ მთელი გლენტების სარჩო „თავის ეზოსაკენ მიუკეთა“ და ბატონად გაუჩნდა სოფელს. ფულის საშუალებით კეთილშობილებაც კი შეიძინა და უფრო გაბედულად დაუწყო სოფელს ყვლეფა. სოფ. პ-ის გლენტებს მესამე მკამელიც ჰყავდათ—ეს პეტრე გლენი, რომლის „ბედიც და სიმდიდრის წყაროც დუქანი იყო“. ამ დუქნის წყალობით იმან სუფთა სახლი დაიდგა, ვენახებს ამ დუქნის ნისიებში აკე-

თებინებდა გლეხებს. გიროო ვენახებიც ამ დუქნის წყალობით ჰქონდა“¹⁾).

ზაქ. გულისაშვილი კარგად ამჩნევს, რომ კაპიტალიზმის განვითარებამ თვით გლეხთა შორის შექმნა შინაგანი ფენები, შინაგანი კლასობრივი წინააღმდეგობა. გლეხები გაიყვნენ შეძლებულებად, თანამედროვე ტერმინოლოგიით რომ ვთქვათ— „კულაკებად“ და ღარიბებად. მათ შორის თანდათან იქმნებოდა გამწვავებული კლასობრივი ურთიერთობა.

ამგვარმა შევიწროებამ ხალხის მასები ხშირად დაამონა, ხალხი, შეძლებულთა ხელში, გადააქცია საპარსავ ცხვრად. მაგრამ ასეთმა დაწოლამ წინააღმდეგობაც განავითარა. ზაქ. გულისაშვილს ჯერ კიდევ 80-იანი წლების დასაწყისში (მოთხრობაში „ორიოდესურათი მოთხრობიდან“) ეხატება გაკვირება-შეურაცყოფაში გამოუხიზლებული გლეხი, რომელიც თავის კლასობრივ მტრებს ურჩობას სტრუქტურად კი არ უწევს, როგორც ბაციკა („მეტყვე“), არამედ უფრო შეგნებულად.

სოფ. პ.-ის მცხოვრებ გლეხებს ეს სამი გმირი—ვაჭარი კარაპეტა, მედუქნე გლეხი პეტრე და ახნაური გიგო სოფლის მყვლეფელი—გამოუვალ პირობებს უქმნიდნენ. ავტორი ტკივილით აღნიშნავს, რომ გლეხებს ეს კარგად არ ესმოდათ და ეს სამივე მოკეთებდად მიაჩნდათ. „ეს ყვლეფა, —გადმოგვცემს მწერალი;—ყველაზედ კარგად ახალგაზრდა გლეხს ილიკოს ესმოდა. ამიტომ ამ სამს (კარაპეტას, გიგოს და პეტრეს—მ. ზ.), მეტადრე გიგოს, ძლიერ ეჯავრებოდათ. გიგო ხშირად ეტყოდა ხოლმე ილიკოს:

— „შენთვის იყავ, თორემ მატლს ჩაიხვევო.

„მაგრამ ილიკო არ ემორჩილებოდა და ხალხს პირდაპირ იმათ ყველაფერს უმჟღაენებდა...

— „ჰე, შვილო, ე, ცხერის პარსვა ხომ გინახავთ. დაამწყვდევენ ცხერებს შემოლობილ ბაკში, მერე შევლენ მპარსავები დასაქერად... ცხერები სულ მირბიან კუნჭულში და მპარსავეი რომ მიუახლოვდება, ისინი მარტო ფეხებს აბაკუნებენ. კაციც სტაცებს რომელსამე ხელს და გამოათრევს. მერე რო წააქცევს და პარსვას დაუწყებს, თუმცა ფეხგაკრული არ არის, მაინც აღარ ინძრევა. მარტო ხენეშის საწყალი დიდი მწუხარების მგზძნობი. გაპარსავენ და რო გაუშვებენ, გახუზული გარბის, ვითომ აქ არაფერი ამბავიაო... ასე დაპარსეს მთელი ფარა. დარჩა ცოტა და, მაშინ მპარსავეი დასაქერად რომ შევა,

1) შაკრო—ორიოდესურათი მოთხრობიდან—ურ. „ივერია“, 1879 წ. № 3.

განა მირბიან, არა. ის ტიალები თვითონვე მისცვივიან მპარსველს: დამიქირეო... ჩვენ სულ წმინდად ცხვრები ვართ. ვიცით, რომ გიგოც და სხვებიც (ცხვრებსავეთ გვპარსავენ, სულ გვინდა გაექცეთ, მაგრამ იქავე ფეხებს ვაბაკუნებთ. როცა გვიქერენ გასაპარსავეთ, ჯერ კი ფეხებს ვიქნევთ და რომ გვპარსავენ, მაშინ ფეხებზე გვკილია, პარსვაზედ აღარც კი ვფიქრობთ: ასე, დღეს პაპასა პპარსავენ, ხელს სხვას გაპარსავენ და მერე, ვინც დავრჩებით, თვითონვე მივალთ ცხვრებივით გასაპარსავედ...¹⁾

საკმარისად მკვეთრადაა მოცემული ავტორის უარყოფითი დამოკიდებულება ხალხის მპარსავეებისადმი. მკვეთრია მოტანილი შედარება ხალხის მდგომარეობის დახატვისათვის. ხალხოსნებისათვის დამახასიათებელი სტილური ნიშანი იყო ამგვარი ალევგორიები—გლეხისათვის გასაგები.

ზაქ. გულისაშვილი ხშირად უბრუნდება თავის შემოქმედებაში ამ მოვლენის ასახვას. ის, როგორც ხალხოსანი-მწერალი, ვერ ერკვევა ეპქრობის განვითარების მნიშვნელობაში. მას, როგორც ხალხოსანს, ეპქრობის (კაპიტალიზაციის) განვითარება ეხატება, როგორც ხალხის შემავიწროებელი, მისი გამაწროიკებელი მოვლენა (განსაკუთრებით ჩარჩის სახით). საერთოდ ხალხოსნები ცნობილია, როგორც სამართლიანად აღნიშნავს ელ. ლენინი, ვერ ამჩნევდენ კაპიტალიზმის პროგრესულ მნიშვნელობას, ვერ ხედავდენ, რომ კაპიტალიზმის განვითარებამ დაარღვია ადამიანის ცხოვრების ძველი, ვიწრო პირობები. მისი გონებრივი დაჩლუნგება; მწარმოებელს მისცა საშუალება თავისი ბედი საკუთარ ხელში დაეჭირა; ისინი ვერ ამჩნევდენ, რომ კაპიტალიზმის განვითარებამ დაარღვია ძველი ზღუდეები—გვარის, ოჯახის, ტერიტორიალური თემისა და წარმოშვა მრავალმხრივი განვითარების შესაძლებლობა, რომელმაც დასავლეთ ევროპა ასე წასწია წინ.

აი, ამიტომაა, რომ ყველა ხალხოსანი მწერალი, და, კერძოდ ზაქ. გულისაშვილი, ასე ჩაჰკირკიტებს ამ მოვლენას. ასე სცდილობს მისი უარყოფითი მხარეების წინ წანოწვევას. მასში ჰხედავს მტერს.

სოფ. აცხაში, სადაც კარაპეტა ადგილობრივი თავად-ახნაურობის დაკნინებით, დაძაბუნებითა და გლეხობის შევიწროებით გადიდკაცებულა, ხერხიანად სცდილობს ფართოდ გაწმინდოს გზა ყველა „არამზადისაგან“, რომელნიც მას ხელს უშლიან გლეხთა გაპარსვის საქმეში. სოფ. აცხას სკოლის მასწავლებლით უკმაყოფილოა კარაპეტა, რადგანაც მასწავლებელი გლეხკაცობას ექომავება,

¹⁾ შ ა ქ რ ი—თრიოდღე სურათი მოთხრობიდან—ჟურ. „ივერია“, 1879 წ. № 3

აფხაზლებს, პარდაპირ ეუბნება: „ისწავლეთ წიგნი-ანგარიში. რომ მდიდრებმა აღარ გაგძარცვონ“. მასწავლებელი ხალხს არიგებს, და არტემას მოწმობას აღარ აძლევენ, რომ მას პატენტი აეღო. არტემაც, რასაკერეღია, მასწავლებელს მტრობს, „ნაჩალნიკთან“ აბეზღებს. მასწავლებლის საქციელს არტემა „ბუნტს“ ეძახის და „ბუნტი“ კი მისთვის არ არის ხელსაყრელი, ისე როგორც „ნაჩალნიკისათვისაც“. არტემა და „ნაჩალნიკი“, მწერლის გაგებით, კლასობრივად ნათესავეები არიან. მათ საერთო მისწრაფება და ენა აქვთ.

გლებთა გამოქმობა მითულებლად მიაჩნია სოფ. აცხას მცხოვრებ აზნაურსაც: „რაც ბატონყმობა გადავარდა, მოჯამაგირეს ვეღარ ვშოულობთ. გლები კაცი, რაკი თავზე ხელს მოისვამს და გაკირებას ამოუყა, აღარც მუშად, აღარც მოჯამაგირედ, აღარც სანეზობლოდ ის აღარ მოგიდგება—მუშაობს თავისთვის და შერე ისე, რომ ნაწლებზე ფებს იღვამს. შენი მტერი, იმიტომ როგორი ცუდი დღე დგება ჩვენი კეთილშობილებისათვის. აბა, მუშაობა ხომ ჩვენ არ შეგფერის და მამულები ვის შევამუშავებინოთ? ჩვენ სული ხო იქილგან გვიდგა? კიდეც კარგი, თუ მოხერხებული კაცი ხარ, თორემ უხერხოთ და უშაროთ ეხლა კეთილშობილი ვერ იცხოვრებს. აი მე ვენახები შიგ შუა სოფელში მაქვს და არა ვლობავ: შემოვა გლების ხარი, დავატყვევებ და, მანამ ერთი დღე არ მიშველის, არ მივცემ, ხო შემოვა—ისე უზამ, სხვა და—ისე... მიწებიც ღვთით მაგრე კაი ალაგს მაქვს და მაგით მივიღვიარ იოლათ. თან კიდეც ხალხს ვაზინებ—ძალით ჩხუბს აუტებს თუ დავატყე რომ ამაყი გლებია, სულში მგევე უჩივლებ და, ხო იცი, გლები სამართალში რა არის? ცამდის მართალი რომ იყოს, მე მოუგებ და ისე მოვრწვთნი, მოვარბილებ, რომ ჩემს მზეს ფიცულობდეს“....¹⁾ ასეთი საზიზლარი, უზნეო, ანტისაზოგადობრივი ახსარებით სოფ. აცხას აზნაურს თავიც მოაქვს. ვაქეაცობადა და ხერხიანად მიაჩნია თავისი ასეთი მოქმედება.

ასეთივე ცინიკურია ჩარჩი არტემას ახსარება, თუ თავმოწონებით თავისი ავტობიოგრაფიის განცხადება. „შენთან რა დავმალო.—კმაყოფილებით ეუბნება არტემა ავტორს,—და მე ეს ოცი წელია, რაც ყარაბალიდგან მოველ კუნჭულში. როგორც ვინდა თქვი, ნიფხავი არ მეცო. ერთი ყისინის ჩოხაში გახვეული, რვა ხარი მოვიყვანე გასასყიდათ. ს. აცხაში დავყიდე და ილბალიც იქ ვიპოვე. ეჭ, ღმერთი მართლაც კაცს არ დაჰკარგავს. მე ისეთი გონება და შნო მაქვს, რომ ყველგან ბედს ვიპოვიდი“.²⁾

1) შ ა ქ რ ო - ბენდიერი კუნჭული - გვ. 17.

2) იქვე—გვ. 12—13.

სოფ. აცხაში არტემა მალე დაუახლოვდა თავად თალიაძეს. არტემამ თავისი მოთაფლული ენითა და მლიქვნელი ხასიათით მალე დაიმსახურა როგორც თავადის, ისე მისი კნეინას ყურადღება და ნდობა. მიიღო მოურაობა. დაიწყო გლეხების დაბეზღება თავადთან. ტყავი გააძრო გლეხობას, გაძარცვა ისინი, გასუქდა არტემა და სთხოვა თავადს დაეთხოვა ის მოურაობის თანამდებობიდან, რადგანაც სოფ. აცხაში ღუქნის გახსნას აპირებდა. თავადი თალიაძე თვითონვე ეხმარება არტემას ღუქნის გახსნაში. „ისეთი ვაჭრობა მქონდა, რომ ქონიანი ფართუკის გარეცხასაც ველარ ვახერხებდი. სულადი, კვერცხები, ქათმები ისე შემოდით, როგორც ბზე და მალეც მთელი სოფლის ვენახები დავივირავე ნელ ნელა... და ახლა ისე მომიმართა ღმერთმა ხელი, რომ მთელი უეზდის ვენახები, მიწები მე მაქვს დავივირავებული. ოცი ღუქანი მექნება, ქ. გ—ში სახლები,—ესეც სახლი. მარტო ღვინო და პურს წელიწადში ხუთასი თუმნისას ვყიდი!“¹⁾ ასეთი იყო ჩვეულებრივი გზა ჩარჩთა გამდიდრებისა და გადიდვებისა.

ზაკარია გულისა შვილს, როგორც ხალხოსან მწერალს, გლეხის მდგომარეობის გაგება-დახატვაში კიდევ შემდეგი ნეუანსი ახასიათებს: მისი გაგებით, გლეხკაცის ასეთი აუტანელი მდგომარეობა მარტო აწმყოში კი არ არის, არამედ ასევე იყო წარსულშიც.

მწერალს გლეხის მდგომარეობა წარსულშიც მძიმე და გაუხარელ ფენებში ეხატება. მისი გაგებით, გლეხკაცი დასაბამიდან უადამიანო პირობებში იყო ჩაყენებული. მებატონე მას დაუზოგველად ჰკრეკდა, ავიწროებდა, იყენებდა, ანადგურებდა. მწერლის დაკვირვებით წარსულის მოგონებანი მძიმე ლოლად აწევს გლეხის ტვინს, მეხსიერებას, გულს.

მეტად მკვეთრია გლეხის მდგომარეობის აღწერა გლეხი აზმეი ფარა შვილის ნამბობში. „უწინდელი, ძრიელ დიდი ხნისა—მამით-პაპიდგან ვადმოცემული ვიცი... რომ გლეხს შავი დღე ედგა თავის ბატონის ხელში უფრო მაშინ, როცა ბატონს საომარი აღარავისთან ჰქონდა და შინ ეგდო მკონარსაებრ, ამით მე იმათ საფლავში წიხლის დარტყმა კი არ მინდა, არა... თუმცა გლეხებს კი სულ წაქცეულებს გვახრჩობდნენ... როცა ბატონი უსაქმოდ იყო ხოლმე, აბა მაშინ ისმოდა ი ჯოჯოხეთზე უარესი მოსაგონი სიტყვები: „ავებუმბლოთ“ თუ „ავკარკლოთ“: ბატონი დადიოდა ხოლმე

1) შაკარო—ბენდიერი კუნძული—გვ. 14.

ლაზებით, გაშიხაურებულ ლეკებით ყმების კარდაკარ; შაუარდებო-
დათ მათ სახლში. თანამხლებლები დაიძახებდნენ: „აგებუმბლოთ“ თუ
„აგეკარკლოთ“ და თუ ბატონი ეტყოდათ „აბუშბლეთო“, ერთ ორიოდ-
სამიოდ დედააკაცსა, თუ კაცს შეჰკარამდნენ და გაგზავნიდნენ გასაყი-
დად და თუ იტყოდა „აკარკლეთო“, გაშინ მთელ ოჯახს აიკლებ-
დნენ და ხალხს ხელფეხ შეკრულს გაგზავნიდნენ ხალციხისაკენ გა-
სასყიდად... ჩემს მოსწრებაშიაც მაგრე ვახლდათ: თუ ერთი თვე გა-
ვიდოდა, რომ ბატონს ან არ ეომნა; ან არ ეჩხუბნა, არ ედავლავნა,
თავის ხორცს იგლეჯდა და ყმებს ხომ... ის უსაქმობა, მოუსვენ-
რობა, შხამიანი სისხლი აკი არც ეხლა ასვენებთ! ყმებიც იმისთან
ომებში, სისხლის ღვრაში იყენენ გაქეზებულნი და ომი ერჩივნათ ისე
ჯდომას და ბატონისაგან აკლებას“. ¹⁾ გლეხი აზმეიფარაშვილი ჩამოუ-
თვლის ბატონისაგან მიყენებულ არა ერთს უდიერ მოპყრობას გლე-
ხისადმი: მოთხრობა მკითხველზე სტოეებს მძიმე მოგონებათა განუ-
წყვეტელი გრეხილის შთაბეჭდილებას.

აი, ამიტომ არა მარტო გლეხკაცებს, არამედ თვით ავტორსაც
ეს ძველი მოგონებანი როგორც კოშმარი ისე აწევება.

ძველი ახალში გადმოდის. ურთიერთობა გლეხსა და გაბატო-
ნებულ ფენათა შორის გამახვილებულად სჭრის მას თვალს, უყრუებს
ყურთა სმენას, უღონებს გულს და, თითქოს კინოს ლენტზე, მწერა-
ლი ისეთი სისწრაფით გაატარებს მკითხველის წინ წინააღმდეგობით
სავე სოფლის ცხოვრებას, სადაც წარსული და აწმყო ერთს ძლიერ
მძიმე სურათში იგრიხება. „აი მიდგა თვალწინ,—ავიწერს მწერა-
ლი,—საზარელი სურათი: მხარბეჭიანი გლეხი ვეება თავლაში
შუოთავს, არ ჰმორჩილდება... იქაურობას გააქვს ბრავაბრუგი—ბა-
ტონი კი, გამლრძვალნი ჩიბუხით პირში, ყვირის: „წააქციეთ“! აგერ
დასძლიეს... გააქვს შხუილი შხებლებს... დგება სისხლის გუბე და
ზედ ხორცის ნაგლეჯები ტივტივობენ... მაგრამ გმირი ხმას არ
იღებს... ათასში ერთხელ თუ ამოიკვნენებს!.. აგერ, ბოლო კენესა,
და ის როზგ ქვეშ სულსა ლევს... იქვე ბატონის სახლში... კნეინები
არაკრაკებენ „სულო, ვაი ბოროტო! ვინ მოგინძო“... და სხვა. რო
გათავებენ ატყდება საშინელი ღრიანცელი—ტაშის კვრა და ისევ
თავიდან გაისმის საამური ხმა „სულო ვაი ბოროტო“... აი უცებ
სიჩუმე... კარზე კილობებ წაფარებული, დარუმბებული ცემისაგან
ურმით გლეხი... ზედ ბუზების ბზუილი—უცებ დიამბეგის ხმა;
„დაჰკათო“ და ის ჯოჯოხეთის ზმუით სულს სტრუნავს—ათავებს

¹⁾ შ ა ქ რ ო — ბ ე დ ნ ი ე რ ი კ უ ნ ჭ უ ლ ი — გვ. 21—23.

სიციცხლეს... მერე კი შეუწყვეტლივ პლერა „სულო ბოროტოსი“, ხარხარი, სიცილი... ათასში ერთხელ „აბუმბლე“, „აკარკლეც“ ისმის ამ ვაი-ვაგლახში.... აქვე ერევა ხმა არტემასი, ქიტესასი, პრისტავისა, აზნაურისა, —გაპირება გლახს, უიმისოთ მაგას ულელში ვერ შევაბამთ, ჩვენზე ვერ ვამუშავებთ!... „ჯოჯოხეთში ის რაღაც ოსტატია, რომელიც მა გლახებს აზგარებს. გაუმარჯოს კალიაობას, გაპირებებს, უმეცრებას“. ისმის ბრაგებრუფი, ამათი დარევა“...¹⁾

დიხაც, გულშემხარაფი სურათია! და ეს ხომ ყოველდღიური სინამდვილე იყო გლახის ცხოვრებისათვის არა მარტო ბატონყმობის დროს, არამედ ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ კიდევ კარგა ხანს. ის უშუალობა და ეპროციონალობა, რომლითაც ავტორი ჰხედავს და აღწერს, უდაოდ მკითხველისათვისაც გადამდებია. მწერალი მოვლენების დახატვაში უხვად სარგებლობს პუბლიცისტური მეთოდით.

საგულისხმეოა ზაქ. გულისაშვილის დამოკიდებულება წარსულისადმი. ცნობილია, რომ წარსულის იდეალიზაციას ერთგვარი დიდი ყურადღება ჰქონდა მიქეუელი ე. წ. რომანტიკული მიმართულების მწერლების მიერ. როგორც რომანტიზმის განვითარების—ალ. კავკავაძის, გრ. ორბელიანის, ისე რომანტიზმის გადაგვარების დროის მწერლების—ვახ. ორბელიანის, ბარბარე ჯორჯაძის, მამია გურიელისა და სხვათა მიერ.

წარსულის იდეალიზაცია, მართალია, განსხვავებული გაგებით, ვიდრე რომანტიკოს მწერლებს, ახასიათებდა თერგდალეულ მწერლებსაც — ილია კავკავაძეს, აკაკი წერეთელს, რაფ. ერისთავს, გ. ჭალაღიდელს.

ხალხოსნები ვერ ეგუებოდენ წარსულის იდეალიზაციას. მათი აზრით ეს ისტორიული ფაქტების დამახინჯებაა. მათი შეხედულებით, ეს არც საჭიროა და სარგებლობაც არ მოაქვს. ასეთ შეხედულებას ხალხოსნები თავიანთ ორგანო „იმედში“ ხაზგასმით აღნიშნავენ, „ჩვენ ვიწყობთ მით,—აცხადებს ნიკო ხიზანაშვილი,— რომ ვამბობთ: ჩვენი გლახი იურიდიულად იყო ყოველ მხრივ დაჩაგრული არსება“.²⁾

ამ მიმართულებით „იმედი“-ს ერთ-ერთი თანამშრომელი 1881 წ. № 9-ში გარკვეულად აღნიშნავს, რომ „იმედის“ თანამშრომელნი წინააღმდეგ „დროება“- „ივერიის“ თანამშრომელთა მაინც და მაინც

1) შაქო—ბედნიერი კუნძული—გვ. 25—26.

2) ნიკო ხიზანაშვილი—უფლება და კანონი ძველ საქართველოში— „იმედი“ 1882 წ. № 11—12.

ძველს მაგდენად არა სწყალობენ და ქადაგობენ, რომ „საქმე სისხლ-
შია და არა ძველში, სიცოცხლეში და არა სიკვდილში, აწმყო მომა-
ვალში და არა წარსულში“.

ეს საკითხი ჩანს ზაქ. გულისაშვილისთვისაც არსებითი ყოფი-
ლა. ამიტომ ის ამ საკითხს არაერთხელ უტრიალებს თავის მხატ-
ვრულ შემოქმედებაში. გესლისაგან არა თავისუფალი კილოთი ზაქ.
გულისაშვილი გადმოგვეცემს წარსულის დახასიათებას: „მთლად ჩვე-
ნი საქართველო „მჰვენეირაია“, „ბედნიერაია“... ჩავგძახიან ყურში
თითქმის ყველა წიგნები ქართულ ენაზედ, თუ ლექსები... არაფერი
არ არის აქ საკვირველი თქვენმა მზემ. ქართველები ეხლაც ხომ ბედ-
ნიერები ვართ და წარსულ „ნეტარ“ დროს ხომ ბედნიერზე ბედ-
ნიერი ვიყავით... ოდეს ბატონი „ყმას უბით ინახდა“, ესარჩლებოდა,
რადგან საკუთარი მისი ნივთი იყო, თავის „უძვირფასეს სამკაუ-
ლით“— „ქორწინების პირველ ღამით“, როდესაც „სწორ-მასწორ“
ძალემა ისე შეკუმშეს ქართველთ ცხოვრება, რომ ის ლაზათიანად
მოათავსეს ვახტანგის კანონებში. ჰო, ბედნიერი იყო ჩვენი ქვეყანა
უწინ, და მიტომ უკუ უნდა ვძვრეთ მე-18, მე-17... და კიდევ
უკანა საუკუნეების ხერხელებში, რომ ბედნიერზე ბედნიერები დავრ-
ჩეთ, როგორც მაშინ... გაუმარჯოს ისევ აბჯრის, რახტის ჟღერას,
თოფის ქუხილს, ბატონყმობას!..“¹⁾

აქიდანაც საკმარისი სიმკვეთრით მოჩანს ზაქ. გულისაშვილი,
როგორც თავისი ეპოქის (70—80-იანი წლების) შვილი, მისი საზო-
გადოებრივი ცხოვრების მაჯის ცემის გამომხატველი, როგორც ტი-
პიური ხალხოსანი,—მხატვრულ შემოქმედებაშიც სოციალური ცხოვ-
რების მეკლევარი, პუბლიცისტი—მხატვარი. მწერალი არავითარ სა-
შუალებას არ ერიდება, ოღონდ მკითხველის ყურადღება გაამახვი-
ლოს გლეხის გაჭირებულ-შევიწროებული ცხოვრების გარშემო, აღ-
ძრას მისდამი სიმპატია, მისი ცხოვრების გაუმჯობესების სურვილი.

4

ზაქ. გულისაშვილი კარგად ხედავს, რომ ბატონყმობის
გადავარდნამ გლეხკაცობა ვერ იხსნა გაჭირებული და უუფლებო
მღვდომარეობისაგან. ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ, მწერლის
სწორი დაკვირვებით, გლეხკაცის ყოფამ რღვევა დაიწყო. თვით
გლეხთა შიგნით ხდება შინაგანი დიფერენციაცია. ერთი ნაწილი ვერ
უძლებს ქვეყნის კაპიტალიზაციით შექმნილი პირობების დაწოლას

¹⁾ ზაქ რო—ბედნიერი კუნძული—გვ. 3—4.

და გალატაკების გზაზე დგება. ეს ნაწილი ექსპლოატაციის საგნად გადაიქცა არა მარტო მემამულისა და სხვა „ყოველი მხრიდან“ მისეული მტრის ხელში, არამედ ხშირად თავისთავად მოძმის ხელშიც. მეორე, მცირე ნაწილი გლეხობისა, ამ გაქირებულ მდგომარეობას თანდათან აძვრენს თავს შრომით, გაიძვერობით, მისდევს ვაჭრობას, უახლოვდება ექსპლოატატორებს. თანამედროვე ტერმინოლოგიით რომ ვთქვათ—კულაკდება. ეს ნაწილი ლატაკ გლეხობასთან კლასობრივ კავშირს თანდათან ჰკარგავს და მალე მის მოწინააღმდეგედაც გამოდის ცხოვრების სარბიელზე.

ეს მეტად საგულისხმიერო მოვლენა ზაქ. გულისაშვილის მიერ შეუმჩნეველი არ რჩება. „ჰე, ბატონო, ეხლა რალა მაგონდება, როცა, როგორც ყველა მეტივეს, მეც ერთი ორასიოდე თუმანი ხმელი ფული მაქვს შინ. ჰე, ეხლა აღარ მაგონდება ჩემი სისაწყლე... ჰო, შენი ჰირიმე, მაძლარს მშვიერი აღარ მახსოვდა მეტიობაში... რაკი გავმდიდრდი, ღორის ხასიათი მომეცა, ნამღვილი ღორი გავხდი, რომ მდომებოდა გაქირვებაში ვისთვისმე შველა, ღორი კაცი შიგნიდან მეუბნებოდა: „რას შერები, რა შენი საქმეა“.¹⁾

მეორე მოთხრობაში „ბედნიერი კუნტული“ ზაქ. გულისაშვილი უფრო მეტი სიცხადით გვიხატავს გაკულაკებული გლეხის ბუნებას. „მეც,—ეუბნება აეტორს თავის თავგადასავალს ჰიტესა გლეხი,—გლეხი გახლდით, მიწის მხენელი, დილიდან საღამომდის თავჩალუნული პირუტყვივით ვმუშაობდი, ძილშიაც ძვალ რბილი მტკიოდა—თქვენისთანა კაცების მეშინოდა—ეხლა „ქკუით“, ხერხით დავიწყე—ვვაჭრობ—ლამეც არხენად მძინავს და ისეც არხენადა ვარ,—მერე ვხედავ, რომ პრისტაეები ჩემთვის უფრო სარფაა—გლეხს რომ საქმეს უჭირებენ—ჩემთვის სარფაა... ზო იცბ, თუ არ გაუჭირდა, არც სასყიდლათ მოვა, არც ფულის სასესხებლადა... მაშ, მე რა, რომ გლეხებს პრისტაემა ტყავი აძროს—ააშენოს მისი ოჯახი!“²⁾

ზაქ. გულისაშვილი კარგადა გრძნობს ამ მოვლენის დიდ მნიშვნელობას. ახალ სოციალურ დაჯგუფებას და ახალ ურთიერთობას გლეხთა შორის. სოფელში გაჩნდენ ლარიბები, ლატაკები, ერთის მხრით, და თავი ანუ „წინა კაცები“, მეორის მხრით. ამ უკანასკნელთ ჩაუგდიათ ხელში სოფლის ცხოვრება—სახლკარიც, სახნავიც, სათიბიც. მათ ჰყავთ ხარი და კამეჩი, მათ შეუძლიათ ხვნა, თესვა, მკა, გალეწა. ისინი იესებიან. სახელმწიფო გადასახადებში კი უნდა

¹⁾ შ ა ქ რ ო—მეტივე.—გვ. 31.

²⁾ მისივე—ბედნიერი კუნტული—გვ. 8—9.

უსათოოდ გაუფანასწორდენ ღარიბებს—ერთნაირად გაიწერონ. და ამას ახერხებენ იმიტომ, რომ სოფლის თავ-კაცებს ძალა აქვთ, მამასახლისიც, ბოქაულიც, მაზრის უფროსაც მათეკნაა. ესენი გადაიქცენ სოფლის ბატონ-პატრონად. „გალოს (ღარიბი გლეხი—მ. ზ.) სოფელში 12 ამორჩეული ანაწილება კომლზე სახელმწიფო ფულს. ამათ ამორჩევაზე არც გალო და არც სხვა ჯურა ხალხს სოფლის ყაყანს არ დასწრებიან. ეხლა კი სოფლის კანცელარიის შიგნიდან ჰაკეტილ კარებს ბუზივით ასევიან და ცდილობენ თავიანთ ბედ-იღბლის განაჩენს ყური მოჰკრან. კანცელარიიდან კი მოისმის სოფლის სვავის ყროყინი:

„—მეე, შვილო, შვიწერ ცხრა თუმანს, მაგრამ შენც გვერდში მოგიყენებ. არ შეგიძლიან, აი დარდი. შეიძელ რა.

„—შევიძლო—უყვიროდა მოპასუხე—ი, გირავნობა რო გიწყევია ორმოცი საპალნისა, გამიყავ და შევიძლებ. ორი გუთნეული რო კყავს, ერთი მე მამე, ხვნით გავეძე და, ბატონი ხარ, ხარჯშიც შენთან ამომიყავ თავი...

„აი, მოისმა მწერლის მიერ ამოძახილი „გალოც“.

„—ეგ ზიდავს თავის საკომლოს,—შეჰყვირეს გამწერთ,—ეყო ჰაგდენი სხვაზე აკიდება...

„—ნუ აიკიდებ, რომ კულა ვირს და იმას სახელმწიფო გზაზე ღლიურ ქვის მტვრევით სული ამოხდათ წლევეანდლამდის, რომ ცოლ-შვილში ლუკმა ჭადი შეეტანა,—უპასუხა ამაზე დაცინვით მწერალმა.

„—წელსა... წელს ხომ მოუვიდა, შვილო... შეჰყვირეს სხვებმა ხსუბის ხმით,—მაშ ყველას წინაკაცები გზიდავთ რალა!

„მწერალმა ხმა გაკმინდა... თავბრუდახვეული გაბრუნდა გალო“, ¹⁾ როგორც ზვერი სხვა იმის ჯურა კაცი, გამგონე თავის განაჩენისა ფეხაკრეფითა და ლანძღვა-კრულვით შორდებოდა წყნულ კარებს.

ასეთია გამწვავებული ურთიერთობა გლეხთა შიგნითაც. მეტად წრიოკდება შეუძლებელი გლეხობა.

საგულისხმიეროა, რომ ზ ა ქ . გ უ ლ ი ს ა შ ვ ი ლ ი შედარებით სხვა ჩვენ ხალხოსან-მწერლებთან მეტ ყურადღებას იჩენს ე. წ. საერთო მიწისმფლობელობისადმი. თავის ნარკვევში „მ გ ზ ა ვ რ ი ს შ ე ნ ი შ ე ნ ა (საინგილოსა და ქიზიყუხეღ)“ მწერალი აღნიშნავს, რომ გარე კახეთში, ქიზიყში ქართველთაც ჰქონდათ საერთო მიწისმფლობელობა ფართო და მარტივი“ (ჰქონდათ, რადგანაც საერთო მიწის-

¹⁾ შ ა ქ რ ო — გ ლ ე ხ ი გა ლ ო , ს ო ფ ლ ის ტ ა ბ ა რ უ ჯ ა — „ დ რ ო ბ ა “ , 1882 წ .
№ 233.

მფლობელობა XIX საუკუნის მიწურულში უკვე შეიძლება ითქვას, სრულად დარღვეული იყო).

ზაქ. გულისაშვილი ხსენებულ ნარკვევში ამ ცნობას შემდეგ შენიშვნას უკეთებს: „ჯერ არავის არა უთქვამს რა ამგვარ ჩვენ საერთო მიწისმფლობელობაზე ქიზიყში თუ გარე კახეთში, სადაც სოფლებ შორისაც არ არის დაყოფილი სახნავ-სათესი... ხნავ, საცა გინდა და რამდენიც გინდა. მარტო არ უნდა მოხნა სხვის ნასიმიანდარი. რადაო? რომ ჰკითხო ხალხს—გვიპასუხებენ: ნასიმიანდარი ვენახივით არის; მთელი წელი შიგ თოხს ატრიალებს პატრონი და როგორ მოჰხნავს სხვა... ბევრი, ბევრი რამ წმინდა ადათები არსებობენ ჩვენ ხალხურ სამართალში, რაზედაც ჩვენდა სამარცხვინოდ თვალყური არ გვიკირავს, თუმცა საშიშია, რომ მალე მტარვალნი დრო იმსხვერპლავს მათაც“...

ამ ადათის კარგ, სასარგებლო მხარეებს შლის ზაქ. გულისაშვილი ამავე ნაწარმოებში. ასეთი ადათი თუ ჩვეულება, მწერლის დაკვირვებით, ყველაზე კარგად ყოფილა დაცული საინგილოში, სადაც, მწერლის შენიშვნით, „უკიდურესი მდიდარ-ღარიბობა არ არსებობს. მიზეზი ამისი,—განმარტავს ავტორი,—სხვაც არის, მაგრამ უპირატესი კი ი მეტად შესანიშნავი მიწისმფლობელობის სისტემა გახლავთ“.

მწერალი ამ ჩვეულებით თუ ადათით გაკეთებულ და შენახულ სოფელს ერთგვარი სიმპატიებით ასე აგვიწერს: „ინგილოები მომეტებულად რიგზე არიან დასახლებულნი: სახლები გზის აქეთა და იქითა ნაპირებს მისდევენ გაყოლებით. ყველას აქვს სათემო მამულიდან მოკრილი მშვენიერი ვაკე გზა. ეზოს იქით სავენახე. ამ უკანასკნელს მისდევს ხილის ბაღი. მერე სათიბი, სათიბს შემდეგ ისევ სათემო მიწები იწყება, სადაც ყოველი ჯამაათი ირჩევს საჩალთუკე მიწებს და ანაწილებს კომლობრივ. აგრეთვე ყოველ წელს იქვე ირჩევენ საპურე მიწებს და ჰყოფენ. საბოსტნეც ყოველ წელს ირჩევა და იყოფა ოჯახობის რაოდენობის მიხედვით, საბოსტნეს ნახვია მეტადრე სასიამოვნო. აი, შედიხართ, ვსთქვათ, სოფ. ყორღანში, თქვენ გვხვდებით ყორღანელების ბოსტნები ერთად მოხნული, მერე განაწილებული. მიჯნები, რომელზედაც დათესილია სიმიანი. ყველას ბოსტანში უთესია ნესვი და საზამთრო. საზოგადოებას საბოსტნეს თავში დაურქვია უშველებელი ხეები და ზედ გაუმართავს საყარაულო. ყოველი ოჯახი თავის წილში სწყვეტს სამყოფ საზამთროს და ნესვს“.¹⁾

¹⁾ შ ა ქ რ ა — მგზავრის შენიშვნა — ჟურნ. „ივერია“, 1882 წ. № 11.

ზაქ. გულისაშვილი მიწისმფლობელობის ასეთი გონიერი ადა-
თით ხსნის ინგილოელთა სოფლების დოვლათიან ცხოვრებას. მწე-
რალი სწერს, რომ ეს ადათი თანდათან იზარება, ირღვევა, საერ-
თო მიწისმფლობელობის უპირატესობის აღიარებასთან ერთად, მწე-
რალი იჩენს საინგილოს ყოფაცხოვრების ძალიან კარგ ცოდნას
და ეტნოგრაფიულ მასალებს ხერხიანად ურთავს მოთხრობა-
ნარკვევში. ესეც ხომ დამახასიათებელი იყო ხალხოსანი-მწერლე-
ბისათვის!

5

მწერლის მიერ დახატული ხალხის—გლეხობის ცხოვრების გაც-
ნობის შემდეგ მწერალთან ერთად მკითხველიც მტკივნეულად გრძნობს:
ხალხს შეეღა, ხსნა ესაჭიროება. ვის ან რას შეუძლია ამ ხალხის
მდგომარეობის გაუმჯობესება?

ეს ძლეულარე კითხვები ჩვეულებრივ იჭრებოდა ხალხოსნების
წინაშე. ზაქარია გულისაშვილის წინაშეც მთელი სიმწვავეთ
დგება ეს კითხვები. როგორც ეს კულტურტრეგერი ხალხოსნისა-
თვის იყო დამახასიათებელი, ზაქ. გულისაშვილიც გამოსაეალს ხალ-
ხის ცხოვრების კულტურული დონის აწევაში ხედავს. მისი შეხედუ-
ლოებით, ეს გარემოება გადადილებდა ხალხის—გლეხკაცობის დარაზ-
მვას მისი ეკონომიური და პოლიტიკური მდგომარეობის გაუმჯობე-
სებისათვის საბრძოლველად.

ამ მიზნისათვის კი ისეთ დუხჭირ პირობებში, რომელშიც ცხო-
ვრება და მოღვაწეობა უხდებოდათ ხალხოსნებსა და კერძოდ ზაქ.
გულისაშვილს ყველაზე გამოსაყენებელი იყო სკოლა, სოფლის
სკოლა და მასში მომუშავე მასწავლებელი.

ზაქარია გულისაშვილი კარგად ითვისადა სკოლის, გან-
საკუთრებით სოფლის სკოლისა და მასწავლებლის დიდ მნიშვნელო-
ბას ხალხის აღთქმის ქვეყნისაკენ შეგნებული მსვლელობის აჩქარების
საქმეში. ამიტომ ის ხშირად ძალიან ხშირად უბრუნდება ამ საკითხს.
ზაქ. გულისაშვილიც ხომ ერთ-ერთი პრაქტიკული მოღვაწე იყო ამ
ასპარეზზე! მთავრობა მას, მიზეზის აუხსენლად, დაუნდობლად ისერიდა
ერთი სოფლიდან მეორეში, ვინაიდან მის პრაქტიკულ მოღვაწეობას
ის უნდობლობით ეკიდებოდა.

ზაქ გულისაშვილმა კარგად იცოდა გლეხის ცხოვრება. თი-
თონაც ხომ ამ ფენიდან იყო გამოსული. სამსახურის დროს უფრო

შეგნებულად და ახლო მივიდა მასთან. უფრო ახლო შეისწავლა გლე-
ხის ცხოვრება, სკოლისა და მასში მთავრობის მიერ დანიშნული მას-
წავლებლების „საქმენი საარაკონი“. ამით აიხსნება, რომ მწერალი
საკმარისი სიმკვეთრით იძლევა კრიტიკას არა მარტო ამ მასწავლე-
ბელთა უარყოფითი მოღვაწეობისას, არამედ მთავრობის სახალხო გა-
ნათლების პოლიტიკისას. „ამ ორ სოფლიდან (საინგილოში — მ. ზ.), —
ავგოწერს ავტორი, — დაუწყია მაინც „ცივილიზაციის“ შეტანა მთა-
ვრობას: უშველებლის გალაენით გამოპრანქულან აქ ნაიბთა სასახ-
ლები: იმათ პირის ფარეშად გვერდზე მშვენიერ გალაენით და სა-
სახლით სკოლაც ამართულა... მაშ სკოლა არ არის ცივილიზაციის
შეტანა? ნამეტნავათ კაკის სკოლა, სადაც უბადრუკ რუსს, სამოქა-
ლაქო სასწავლებლიდან გამოგდებულს, თიონეთიდან მეტის-მეტი გა-
ნათლების მომხრეობისათვის გამოპანჩურებულს, აქ ეძლევა საქმაო
ფულები, რომ ინგილონი გაანათლოს ნაიბთა ზედ დაძატებით... ეს
გახლავთ ღვაწლი ინსპექტორის ლიხაჩევისა, რომლის ოინებს თაბა-
ხები მოუხდება ასაწურად... სხვათა შორის, არ ვიცი რა მოსახრე-
ბით, ეს ბატონი მასწავლებელს მამასახლისებს უქვემდებარებს, ქარ-
თულს სრულებით სდევნის სკოლებიდან და რუსს უგზავნის მასწავ-
ლებლად უშველებელს და ყველა მომსპობ ვაების შემდგეაც ქართუ-
ლად მოუბარს ინგილოებს“.)

ამ კუთხის მოსახლეობის გაცნობა საგულისხმიერო უარყოფით
შხარეებს დაანახევებს მწერალს ხელისუფლების ხალხისადმი დამოკი-
დებულების მიმართულებით. მთავრობა არა ზრუნავს ხალხზე. უყუ-
რადღებოდაა დატოვებული მასები. ყველა სარგებლობს ხალხის და-
ბეჩავებული მდგომარეობით. ხალხის ცხოვრების მახინჯი პირობების
გამო შფოთავს და დრტეინავს მწერალი. „უმეცრობას, — გესლიანად
წერს ზაქ. გულისაშვილი, — ეტყობა ებრძვიან გულაკელები, რადგან
მეჩეთები და სკოლები ბლომადა აქეთ... ჰე, მართლა არ იფიქრო,
მკითხველო, რომ ვითომ აქ სკოლის საქმეს რაიმე ფესვი ჰქონდეს
გამდგარი. მაჰმადიანთ მეჩეთები სკოლებითურთ უფრო ამახინჯებენ
ხალხის ცხოვრებას ბ-ნ ლიხაჩოვის სკოლებთან ერთად“... 2)

საგულისხმიეროა, რომ ზაქ. გულისაშვილი სასტიკი წინააღმდე-
გია სკოლების რელიგიური მიმართულებისა და სკოლების ეკლესიე-
ბისადმი დამორჩილებისა: „სკოლები და მეჩეთები საშინელ რელი-
გიურ წრთენის კალაპოტში სამყოფველად არსებობენ ამ უშველებელ

1) შ ა ქ რ — მგზავრის შენიშვნა.

2) ი ქ ვ ე.

სოფელში: „... ასეთი დამოკიდებულება ცკოლებისადმი ტიპური იყო ხალხოსნებისათვის.

ამ გარემოებებმა ნართა და ეკლით მოკირწლეს სოფლის სკოლის მასწავლებლის ისედაც მძიმე და რთული მზღვაწეობის გზა. ხშირი იყო მოვლენა, როდესაც ასეთ პირობებში სოფელში მისული იდეური მასწავლებელიც კი მალე იმედგაცრუებული, გულგატეხილი ხელებს ჩამოყრიდა და ალებულ გზასა და მიზანს გადაუხვევდა ხოლმე („და ვკარგე ყოველისფერი“ — მასწავლებელი). დიდი ზნეობრივი და იდეური ძალა იყო საჭირო, რომ მასწავლებელი მალე ლაჩრულად არ გაქცეოდა ამ თუმცა მეტად პატიოსან, მაგრამ მეტად მძიმე და უმადურ ასპარეზს.

ზაქ. გულისაშვილიც ხომ ახლო იცნობს სოფლის ამ პირობებს! ის თავის მრავალჯერ გადატანილ ტკივილებს ასე გამოჰხატავს მასწავლებლის პირით: „რა უნდა გამოვიდეს სოფლის სკოლიდან შაგირდი? — მე დარწმუნებული ვარ, რომ ან სოფლის ყლაპია მოხელე და ან არა უფრო სალახანა სოფლის მწერალი, ან ჩარჩი მედუქნე, ქვეყნის მძარცვავე“. 1)

სოფლის ცხოვრება, მწერლის სწორი დაკვირვებით, ისეა მოწყობილი, რომ ძვალ-რბილში აქვს გამჯდარი ყველას და თვითონ გლახსაც „ცრცენა“. „აი გინდ მე, — ერთგვარი გულისწყრომით, სოფლის ცხოვრების სიმახინჯის დაუძლეველი განცდით გადმოგვემსმასწავლებელი, — თავის სასარგებლოდ უფრო „ყლაპია“ გლახები მზმარობენ: მაწერიებენ კანდრახტებს, პირობებს, ვექსილებს და სხვა... საწყალი დულულა გლახი ძლიერ არის დაშინებული, ისე რომ ვერ მეკარება, არც მენდობა. ჩენი ჯურა ხალხი ხასიეთებით, თუ სხვა გარემოებებით, უფრო მათ მძარცველებს ვგევართ, მინამ გლახის ზომხრეებს — იმიტომ ექვენულობს ჩვენში... ჩვენგნით, ესე იგი თავის არა ჯურა ხალხით, დაჩვეული არ არის შველას და იმიტომ თვითონ ებრძვის თავის ბედის წერას — ავად თუ კარვად“.

ამიტომ მასწავლებელს, რომელიც შეგნებულად მიდიოდა ამ ეკლიან ასპარეზზე — და ასეთები ხომ იყვნენ ხალხოსნები, — ასეთივე შეგნებით ხომ იყო გასული ამ სარბიელზე თვით ზაქ. გულისაშვილიც, — უნდა გამოეჩინა ხასიათის დიდი სიმტკიცე, დიდი გამძლეობა, რომ არსებული წყობილების მარწუხებს უმალ არ დაემსხვრია ის. ნამდვილ ხალხის მასწავლებელს გამუდმებით უხდებოდა წინააღმდეგობის გაწევა ხალხის მტრებთან — მემამულესთან, ვაქართან, ადმინისტრაციის

1) შ ა კ რ თ — ბენდიერი კუნძული — გვ. 19.

სხვადასხვა წარმომადგენლებთან, რომელნიც გლახაკობას ყორნებ-საით დასტრიალებდნენ.

აი რას ეუბნება გასალახანებული ბოქაული ავტორს, რომელიც მოგზაურობის დროს ესტუმრა თავის მეგობარ სოფლის მასწავლებელს: „შენ ი ოსტატთან იყავ? ჰო, რა კაცთან ყოჟილხარ?! ერთი მებუნტე, თავის ქერქში დაუდგომელი! ხალხს ეუბნება პრისტავს, თუ სხვა ჩინოვნიკს, ზღვნებს ნუ აძლეეთო, ცემა არავის შეუძლიან და ნუ ეცემინებთო... თუ გცემოთ ვისმე მამასახლისმა აქტა შეუღინოს და ნაჩალნიკთან გაგზავნეთო“.¹⁾

სოფლის მასწავლებლის ასეთი მოღვაწეობა, რასაკვირველია, უფრო ახელებდა ყლაპია მოხელებს და გამწვავებული მდგომარეობა გლახსა და ადმინისტრაციას შორის მასწავლებლის წინააღმდეგაც მიიმართებოდა ხოლმე.

მარტო ბიუროკრატიული სახელმწიფოს მოხელენი კი არ არიან ამხედრებულნი ოსტატის ხალხისადმი გამოქობაგებით. ასეთსავე მტრულ დამოკიდებულებას მისადმი იჩენს ადგილობრივი მებატონეც, რომლის ურყევე რწმენით გლახისათვის წიგნი არ არის საჭირო. მებატონეს ტვინში მაგრად აქვს ჩამჯდარი შიში. გლახის გაღვიძებისა, ამიტომ ჯიუტად გაიძახის: „რო ისწავლონ რამე (გლახებმა—მ. ზ.) კისერზე წამოგვახტებიანო. ეგ (მასწავლებელი—მ. ზ.) კი დამდგარა და, პატარებს ჯანი გაეარდეს, დიდებსაც ასწავლის. გლახს თავს უყადრებს და ამიტომ ჩვენც ძალღად არ გვაგდებნო“...²⁾ ამგვარსავე საჩივარს ოსტატზე აცხადებს აქციზის „ჩინოვნიკიც“. ყველა, გარდა დაჩაგრული გლახაკობისა, ამ მასწავლებლის წინააღმდეგაა ამბუდრებულნი.

სინამდვილის ნახვითა და გაგონით შეძრწუნებული ავტორი აი როგორ გაფრთხილების წერილს წერს თავის მეგობარ ოსტატს: „მეგობარო! მე როგორც შევეიტყვე გარემოებიდან, შენ აცხაზი არ გედგომება და თუ არ გინდა ხელმეშეკრული ვიზიტად ნაჩალნიკთან მოგვიყვანონ... უნდა აიბარგო მანდედგან. პროვინციაში სიმართლე წინააღმდეგი ნიეთია. თუ გნებავს, სადალაქო გააღე ზედ წარწერით: „აქ ჰკრეკენ, ჰპარსავენ და სისხლს უშვებენ“, მაშინ ტკბილი, ტკბილი იქნება შენი ცხოვრება... რას იზამ? თუ უსწავლელებს სცემენ—ნასწავლებს უფრო“...“³⁾ მაგრამ ყველაზე საგულსხმიერო ავტორის ბოლოში მინაწერია: „ესეც გაიხსენე, რომ შკოლით შენდებოდეს

1) შ ა ქ რ ო — ბ ე დ ნ ი ე რ ი კ ე ნ ზ უ ლ ი — გ ვ . 27.

2) ი ქ ვ ე — გ ვ . 27—28.

3) ი ქ ვ ე — გ ვ . 28.

ქვეყანა ორმოც წელში მთელი ქვეყანა გაბედნიერდებოდა... ჯერ ცხოვრება—მერე შკოლა! ჯერ ეკონომიური რიგიანი წყობა და მერე, მორალური...¹⁾

ჩანს, ზაქ. გულისაშვილი არ იფარგლება მასწავლებლის ვიწრო მოქმედების ასპარეზით. მას ჰსურს ცხოვრების ფართო, მრავალმხრივი გარდაქმნა: „ჯერ ცხოვრება—მერე შკოლა. ჯერ ეკონომიური რიგიანი წყობა და მერე მორალური“. დიახ, ეს მართალი გაგება იყო, და ეს გზა თხოულობდა დიდს. გატაცებას, უნარს, მსხვერპლს. ხალხოსნებმაც სცადეს მოდევანობა ამ მიმართულებით და ბევრი მართლაც პირდაპირისა და კეთილშობილურის გაგებით „საქმენი საგმირონი“ ჩაიდინეს „ხალხში სიარულით“.

6

„ხალხში სიარული“, როგორც ზემოხსენებულიდან აშკარაა, ვედა, ჩვენ ხალხოსნებსაც იტაცებდა. ისინიც გავიდნენ ხალხში, ხან— „ხალხის მოკეთის“, ხან „ერთობის კაცის“ სახელით. ზაქ. გული-საშვილის მხატვრული შემოქმედების გაცნობა (რასაკვირველია, განსაკუთრებით მხედველობაში გვაქვს მწერლის მოღვაწეობის პირველი პერიოდი) მკითხველს მკვეთრად აგრძნობინებს ავტორის გატაცებას ხალხში გასვლის და უშუალოდ მასთან მოღვაწეობის იდეით.

როგორც ზევით უკვე დავინახეთ, ზაქ. გულისაშვილსაც, სხვა ხალხოსან ბელეტრისტების მსგავსად, ახასიათებს ხალხში გასვლის, ხალხისათვის უკეთესი მომავლის, თუნდაც დიდი მსხვერპლის გაწირვით მოპოების ნდომით გატაცებულის სახის დახატვა.

ხალხოსანი მწერლებისათვის წერის ასეთი მანერაც დამახასიათებელი იყო. ამ მხატვრული სახის („ხალხის მოკეთის“) დახატვაში ხალხოსნები თავის „მე“-ს ასახიერებდნენ. ისინი ვრცელ შესავალში აღნიშნავდნენ ხოლმე იმ მოვლენებს, რომლებიც აძულებდა მათ ხელში კალამი აეღოთ. შეთხზულ სახეში ისინი ძალუმაღ აწნავდნენ ავტობიოგრაფიულ ელემენტს. ნაწარმოების მთავარ მოქმედ პირს თავისი პირადი განცდებისა და მისწრაფებების მატარებლად სახავდნენ.

ამით აიხსნება, რომ ხალხოსანი მწერლები, და კერძოდ ზაქ. გულისაშვილი, ხშირად არღვევენ მოთხრობის გადმოცემის ჩარჩოებს: და მოქმედი პირის საშუალებით მკითხველთან საუბრობენ, მას ეკამათებიან, უმტკიცებენ, არწმუნებენ, გზას უჩვენებენ. ამიტომაც მათ შემოქმედებაში და კერძოდ ზაქ. გულისაშვილის შემოქმედებაში მხატვრული კანონზომიერ-

¹⁾ შაკო—ბედნიერი კუნძული—გვ. 28.

ბა დარღვეული, ზოგი ნაწილი ზედმეტად გადიდებულია, ზოგი შემცირებული. ხან მხატვრული სახეა დიდი ემოციონალიზმით მოცემული, ხანაც მწვავე ბოლმით, აღშფოთებით, შურისძიებითა და ზიზღით სავსე პოლემიკა—პროპაგანდაა მოცემული. ამიტომაც რომ ხალხისთვის შემოქმედება, და ზაქ. გულისაშვილისა კერძოდ, თავისებური შერწყმაა მხატვრული შემოქმედებისა პუბლიცისტურთან.

ეს თვისება დამახასიათებელია ზაქ. გულისაშვილისათვის. მისი გმირები. ხშირად მისი პირადი ტკივილების, მოქმედების, მისწრაფებების მატარებელი არიან.

ზაქ. გულისაშვილი ამგვარი ხალხის სახეს გვაძლევს „მეტივეში“ ჩალოლაძის სახით, სხვადასხვა ნაწარმოებში, სადაც მწერალი ავტორს ალაპარაკებს და ამოქმედებს. ამ გმირის, როგორც სხვათა, ავტობიოგრაფიულ ხასიათს ადასტურებს მწერლის ბიოგრაფია, მისი მოღვაწეობა, როგორც სოფლის მასწავლებლისა, განსაკუთრებით სოფ. პატარძელში.

ყველაზე სრულად ამ ახალი ჯურის ადამიანის სახეს ზაქ. გულისაშვილი იძლევა რომანში „განთიადი“—სიმნოსა და პოლე ჯაფოიძის სახით.

სანამდის სიმნოსა და პოლე ჯაფოიძის გაცნობას შევეუდგებოდეთ, გაკვრით მაინც უნდა შევჩერდეთ ტფილისის სასულიერო სემინარიის რეჟიმზე, რომლის უარყოფითი და ბავშვთა დამმახინჯებელი სწავლა-აღზრდის სისტემა მუქ ფერებში აქვს მოცემული ჩვენს მწერალს. ზაქ. გულისაშვილი ბურსის დახატვაში, ალბათ, რუსი მწერლის ნ. პომილოვის კის გავლენას განიცდის.

მწერლის დახატვით მოსწავლეები სემინარიის რეჟიმით გონებრივადაც და ზნობრივადაც გადაგვარების გზას ადგებოდნენ. „ბურსაში სწავლა კი არა,—აგვიწერს ავტორი,—ტანჯვა იყო. აქ მასწავლებლები გაკვეთილებს არასოდეს არ უხსნიდნენ, მარტო კარანდაშით უნიშნავდნენ—„აქედან აქამდის“. მეორე დღეს ეს შეგირდს ზეპირად „ცენზორთან“—უფროს ამხანაგებთან, უნდა ეთქო და, თუ ერთი სიტყვა შეეშლებოდა, „ცენზორი“ წიგნში იტყობოდა და მაშინვე „არ იცით“ დანიშნავდა დავთარში. „ცენზორი“ შენივე ამხანაგთან იყო. ამ თანამდებობას დიდობაზედ უფრო აძლევდნენ და არა სწავლაზედ. მეორე დღეს მასწავლებელი საბუთს არ ვიცისას ჰკითხავდა დავთარში ასე ჩაწერილებს, თუ ვერას იტყოდა საბუთათ—„ჰაერში“ შესძახებდა და შენივე ამხანაგები აგწეწდნენ თავსა და ფეხებ-

ში, თანაც დაგიშენდნენ როზგს. თუ ჰაერში არა, დაჩოქებას, სახა-
ზავის დარტყმას; თმის გაგლეჯას ან კუკუს მაინც ვერ გადურჩებოდი
და თუ გამართლება გინდოდა, ზეპირათ „აქედან აქამდის“ უსუნთ-
ქებლივ უნდა გეთქვა“...¹⁾

მასწავლებლის მიერ როზგის ხმარება მოსწავლეებშიაც მუშ-
ტისა და კრივის კულტს ავითარებდა. სწავლების სისტემა მოსწავ-
ლეებში ხალისსა და ინტერესს არ იწვევდა, პირიქით, ჰკლავდა. ბურ-
სის ცხოვრების სინამდვილე, მოსწავლეთა და მასწავლებელთა ურთი-
ერთობა უხე საანეგლოტო მასალას იძლეოდა და ხალხოსანი მწერ-
ლებიც, რომელნიც სწავლასა და მასწავლებელს დიდ მნიშვნელობას
აძლეოდნენ დაუნდობელ კრიტიკას აწარმოებდნენ მახინჯი აღზრდის
სისტემის წინააღმდეგ... „შვიდი წელი სწავლობდა ასე აბრია, — მო-
გვითხრობს მწერალი, — და ისევ მეორეში იყო. ეხლა კი მოუვიდა
ბედნიერება გამოგდებისა. ერთხელ მასწავლებლის შემოსვლის წინ,
მეორე და მეოთხე კლასებს შუა გაიმართა კრივი, აქ აბრიამ ბევრს
გაუტეხა ცხვირი ვეებერა მუშტით. მაგრამ უცებ მოასწრო სასწავლებ-
ლის ინსპექტორმა, რომელიც თითონ ბურსარში გაიზარდა და იყო
კრივის მოყვარე. არც კი შეიქაქანა ინსპექტორმა და ერთ წამს გა-
იძრო სერთუკი, შლიაპა ძირს დადო და გაუსო მოჩხუბრებს. ვისაც კი
მოხვდებოდა მისი მუშტი, ის ძირს ვარდებოდა. დაცემული კიდევ
ზევით შეხედვის უმალ სცნობდა უფროსს და კისრის მტვრევით მირ-
ბოდა კლასისაკენ... ასე დაფანტა თითქმის ყველანი, მაგრამ აი მი-
ვარდა ეხლა აბრიას და გაუშალა საშინელი სილა. აბრიას ამხანავი
ეგონა. ზევით არც კი შეიხედა და დაუშინა საშინელი მუშტი ინს-
პექტორს და ღრიალებდა: ჰაი აბა მოდი! ჰაი შენი ჰირიმე! ინსპექ-
ტორი თავისას სცდილობდა, მაგრამ რომ შიწუხდა, მოიკრიბა ყოველი
ძალა და ერთი სილა შიგ თვალეებში დასთხლიშა და მიადახა: „ვა ზე-
ით აიხედე, შე ყურუმსალო, შენა და! ამ თქმაზე აბრიამ თვალეები
შეაჭყიტა ინსპექტორს და რომ იცნო, მოკურცხლა. ინსპექტორმა არ
აპატივა ეს და გამორიცხა“...²⁾

ასეთია ჩვეულებრივი ცხოვრება ბურსაში, ასე იყო რუსეთში,
რის მშვენიერ სურათს გვაძლევს ნ. პომი ალო ვსკი თავის „Очер-
ки бытца“—ში, ასე იყო იქილგან გადმოტანილი საქართველოშიც.
ასეთს ფერებში ხატავს ზაქ. გულისაშვილი ამ ცხოვრებას.
ასეთსავე ფერებში ხატავს ბურსას მეორე ხალხოსანი მწერალი ს. ო. ფ.

¹⁾ შაკო—განთიადი—„იმედი“, 1882 წ. № V, გვ. 53.

²⁾ იქვე—გვ. 53—54.

მგალობლიშვილიც მხატვრულ თათვის მოგონებებში „წარსულიდან“.

ასეთი სწავლა-აღზრდის პირობები, როგორსაც მკვეთრად გვისურათხატებს მწერალი, მოსწავლეებს არამც თუ არაფერს ჰმატებდა არც ზნეობრივად და არც გონებრივად, არამედ მათ გზათა უკან აგდებდა. სემინარიის ხელმძღვანელნი მოსწავლეებს, ყველაფერ დაკარგულებს, ზშირად გამოირიცხავდნენ ხოლმე სასწავლებლიდან. ეს ახალგაზრდები იძულებული ხდებოდნენ ცხოვრებაში ნაკლები წინააღმდეგობის გზით წასულაყვნენ ან დიაკვნის, ან მღვდლის, ან სხვა ამგვარი მოხელის თანამდებობაზე, როგორც, მაგალ, დიაკვანი ტვლეპია და სხვანი.

მაგრამ ამ დუხჭირი რეჟიმის გავლენა თუ ხშირად არა, ხანდა-ხან მაინც საწინააღმდეგოც იყო. ნიკიერსა და მაგარი ნებისყოფის შეგირდებს ეს ცხოვრება საწინააღმდეგო აზრებსა და მიმართულებას უღვიძებდა. ეს ნაწილი ხარბად ეწაფებოდა ახალი ცხოვრების მოახლოებით დაბურულ განმათავისუფლებელ მოძრაობას. ხარბადვე დაეწაფა ის რუსეთის მოწინავე საზოგადოების აზროვნებას. ახალი ცხოვრების მოახლოების სიო ღრმად მოედო სემინარიის მოსწავლეთა ამ ვიწრო წრეს, ძალუმად გაიტაცა და ახალი ძიების გზაზე დიდი გატაცებით დააყენა.

ამ ჯგუფის მისწრაფებათა პოეტურ განსახიერებას ზაქ. გულისაშვილი გვაძლევს ხალხში მოსიარულეთა დახატვით და განსაკუთრებით კი პოლე ჯაფოიძესა და სიმნოს სახით რომანში „განთიადი“. ვფიქრობთ, სიმნოს სახით მწერალი იძლევა ავტობიოგრაფიულ სახეს. სიმნოს მოღვაწეობა დეტალებშიაც კი მოგვაგონებს ზაქ. გულისაშვილის მოღვაწეობას მასწავლებლობის დროს სოფ. პატარძელში.

მწერლის ღრმა რწმენით, „დროება რასაც მოიტანს, იმას კაცი ძირიანად ვერ ამოიღებს“, ამიტომ, იმისი დაფასებით, სემინარიის ხელმძღვანელნი, რომელთა შორის, მისივე მოწმობით „იეზუიტები ჩამოერივნენ“, ვერ გაუმკლავდნენ ახალი დროების სიოს. „ამ დროს, — გადმოგვცემს ზაქ. გულისაშვილი, — უნდა გენახათ პოლე გონება გახსნილი და ღირსებიანი ხასიათისა, როგორ ცხარედ ლაპარაკობდა სემინარიის ბალკონზედ ბელინსკის საზღვარგარეთ დაწერილ უკანასკნელ წერილზედ გოგოლის ბატონებისაკენ მიმზრობაზედ და მის მისტიციზმზედ...“¹⁾ უნდა გენახათ სიმნო, გიგა და სხვები, რა გატაცე-

¹⁾ ავტორს მხედველობაში უნდა ჰქონდეს ბ. ბელინსკის 1847 წ. ნ. გოგოლისადმი მიწერილი ცნობილი წერილი, გამოწვეული გოგოლის წიგნით „Выбранные места из переписки с друзьями“.

ბით კითხულობდნენ ნ. დობროლიუბოვს, დ. პისარევს, როგორ გაგი-
ეებით დაეძებდნენ ხოლმე „სოვერემენიკს“, „რუსკოე სლოვოს“ ნომრებს
და სხვა გამოჩენილ რუსულ ნაწერებს... უცენზურო „ხელთნაწერები
რუსული გამოჩენილი მწერლებისა ვარდებოდნენ მათ ხელში და ესე-
ნიც ცხარედ სჯიდნენ ყველა ამაებზე, ერთად მოყრილნი ბურსის
ოთახში. აი გაიმართებოდა ხოლმე მათ შორის ცხარე ბასი საერთო
მიწის მფლობელობაზედ. რომელიც იყო იმ დროს ახლანდელივით
ცხარე კითხვა... ვათენებამდის გრძელდებოდა. ამაყად მოსაგონი დრო
იქნება ეს ყველა მათგანისათვის—არც ჩვენ „კრებულ“—„მნათობის“
სტრიქონებს აგდებდნენ ისინი დაუღეპავად...¹⁾

აქ მშვენიერი ცოცხალი ფურცელია მოცემული ჩვენი საზოგა-
დოებრივი აზროვნების ისტორიიდან. სემინარიის ძველი რეჟიმის
დროს გაბატონებული რიტორიკა, ღვთისმეტყველება და სხვა ამგვა-
რი სქოლასტიკური დისციპლინები და მათზე ვარჯიშობანი ახალმა
ხანამ, მწერლის მოწმობით, „მაღალი მატერიებიდან დაბალზე და
უფრო სასარგებლოზედ“ ჩამოიყვანა.

სემინარიელთა ამ ჯგუფის დახატვით ზაქ. გულისაშვილი, ექვს
გარეშეა, საკმარისად ღია ფერებში იძლევა რევოლუციონური მოძრა-
ობის დასაწყისს ჩვენს ცხოვრებაში და ამ რევოლუციონერთა პირვე-
ლი კადრების სახეებს; „პოლე, — გვაცნობს ავტორი ერთ-ერთ მონა-
წილეს ამ წრისას, — ხასიათიანი და თანაც გულკეთილი ახალგაზრდა იყო.
მისი ცეცხლივით თვალები, დალაგებითი და მოჭრითი სიტყვა-პასუხი,
და უფერობა და უფროსის სისაძაგლის ცხვირწინ გაკილევა, ამხანაგე-
ბის ინტერესების სულით და გულით დაცვა — შიშსა ჰბადე — დნენ სემი-
ნარიის ძალების დამამხობ საზიზღარ იეზუიტ ინსპექტორის გულში
და აგრეთვე სხვა საზიზღარ მასწავლებლებში“.

ერთხელ, როდესაც ისტორიის მასწავლებლის ქცევამ პოლე მოთ-
მინებიდან გამოიყვანა, წამოდგა ის კლასში და მასწავლებელს უთხრა:
„როგორც თქვენ გვასწავლით, ეს კაცთ სწავლება კი არა, ძალების
წრთენააო!“ შეიკრიბა სემინარიის სინედრიონი. დაკითხეს პოლესაც.
„პოლემ, — გადმოგვცემს მწერალი, — დინჯათ და დალაგებით დაუ-
მტკიცათ, რომ სისულელეა მეფეების ცხოვრება, ომიანობა, რომელი-
მე მეფის და მის საყვარლების ოინების სწავლა ისტორიაში და მერე
მათი დაბადების, სიკვდილის და ომიანობების დაწყობა-გათავების
რიცხვების შესწავლაო“. პოლემ მოჰყვანა დასამტკიცებლად მეცნიე-
რების ციტატები, მაგრამ ინსპექტორმა წაუკითხა სინოდის პროგრა-

¹⁾ შაქრო — განთიადი — „იმედი“, 1882 წ. № V, გვ. 55—57.

მა სემინარიის შესახებ— „შეასწავლეთ მტკიცეთ და ხრონოლოგიურად ილოვანისკის ისტორია“.

მშვენივრადაა მოცემული ამ თითქოს მშრალ ცნობათა დაპირისპირებაში ორი მსოფლმხედველობის გარდაუვალი წინააღმდეგობა. ამიტომ პედაგოგთა „უბედურმა თავმა გადაწყვიტა, რომ მათ წინ მდგომი შაგირდი ხელმწიფისა და საზოგადოების წინააღმდეგაო“. დაისვა საკითხი პოლეს გამორიცხვის შესახებ. კარგადაა გაბიბრებული იმ დროის როგორც პედაგოგიური საბჭო და სწავლა-აღზრდის მესვეურნი, ისე სწავლა აღზრდის მთელი სისტემა. „ზოგნი ამბობდნენ,—მოხდენილი ირონიითა და საკმარისი ღვარძლით წერს ავტორი,—რომ ეგ შაგირდი, რომელსაც გაკვეთილის მაგიერ უკითხნია უღმრთო ბოკლი, სპენსერი და სხვები, ეხლავ უნდა ჟანდარმის პოლკოვნიკს გადავცეთო; ზოგი გამორიცხვას პროკურორზე მიწვრით ამბობდა, ზოგი რას და ზოგი რას... გათავდა იმით, რომ, რადგან საშიშოა მთავრობამ სასწავლებლის მმართველობას საყვედური არ მისცესო, იმიტომ არ კი გამოვრიცხოთ, პოლკოვნიკს კარში აღარ გაუშვათ და სემინარიის კედლებში განუშორებელ ზედამხედველობის ქვეშ ვიყოლიოთო“. ¹⁾ დიალაც, დამახასიათებელი ფურცელია სემინარიის ცხოვრებიდან ასეთი უშუალოდ გადმოცემული!

მაგრამ სემინარიის ნიადაგშერყეულმა ადმინისტრაციამ, მაინც ვერ შეძლო ჟანდარმერიის დაუხმარებლად ამ საშიში მოვლენის გადაწყვეტა, მით უმეტეს, რომ სემინარიის ადმინისტრაციას ცირკულარი ცირკულარზე მოსდიოდა რაღაც „იდეების“ გავრცელების შესახებ. მიუთითებდნენ, რომ „ეს იდეები წიგნებშია და თუ თქვენ ვერას გახდებოთ, ჟანდარმის სამმართველოს გამოუცხადეთო“.

ცირკულარის ამ სასტიკმა გაფრთხილებამ და იმან, რომ პოლეს შეამჩნიეს აკრძალული წიგნების კითხვა, აიძულა სემინარიის ადმინისტრაცია მიემართა, სადაც ჯერ არს: „ცოტა ხანს უკან,—ავგიწერს ზაქ. გულისაშვილი,—აიშო კიდევ სემინარია ჟანდარმებით. პოლკოვნიკი ამათი, ქართველთაგანი, ბალკონზე გამწარებული უყვიროდა სემინარიელებს: „რას შერებით, ყმაწვილებო, მთელი საქართველო დაილუპება, რას შერებით!..“ მშვენივრად და ძალდაუტანებლადაა მოცემული ამ ქართველი ჟანდარმის, პოლკოვნიკის სახით გაჩინოვნიკებული, ნიადაგმორღვეული ქართველი, რომელიც „ქედღრეკილი, უშფოთველი, ქვემძრომელი, რიგიანი, წესიერი, ყოვლად მთმენი, ვით ჯორ-ცხენი, სახედნი და ღონიერი, თვალაბმული და თავაკრული“ ერთგულად ემსახურებოდა რუსეთის ბიუროკრატას.

¹⁾ შ ა კ რ — განთიადი — „მედი“, 1882 წ. № V, გვ. 58 - 59.

სემინარიაში არაფერი აღმოჩნდა. მაგრამ ახალ სიოს მაინც კი გრძნობდნენ ახალი დროის მტერნი. ამიტომ პოლე სასწავლებლიდან გამორიცხეს, დაატუსაღეს. მაგრამ სემინარიელთა ვიწრო წრეში ახალმა იდეებმა მაგრად გაიდგა ფესვი.

საგულისხმეოროა კიდევ ერთი შტრიხი.

ზაქ. გულისაშვილის გაგებით, ახალი ცხოვრების მაძიებელნი წამოწვირდნენ ლარიბი ფენებიდან. და ეს ბუნებრივიცაა. ისინი კარგად იცნობდნენ ამ ცხოვრების სიღუბსიერეს და მეტი უშუალობითა და სირტიციით წინააღმდეგობდნენ ხოლმე.

ზაქ. გულისაშვილი მკითხველის ყურადღებას აქცევს იმ გარემოებას, რომ ამ ახალი თაობის შეგნებაში ვერც ეკონომიური გაქირება, ვერც უუფლებობა, ვერც ციხე და ვერც დევნა გამათავისუფლებელი მოძრაობისადმი მისწრაფებას არამც თუ ვერ აქრობს, არამედ ვერც კი ანელებს. ისინი სირტიციით ებრძვიან ცხოვრების უკულმართ პირობებს, გმირულად დგანან თავიანთი იდეების სამსახურის საღარაჯოზე.

პოლე ჯაფოიძე ციხიდან გამოუშვეს, მაგრამ სასწავლებელში მაინც აღარ მიიღეს. მას საცხოვრებელი სარჩო არ გააჩნდა. ამხანაგებმა სემინარიაში შეუგროვეს მას შვიდი თუმანი; „აქედან პოლემ, — გადმოგვცემს მწერალი, — იყიდა საკაზმო იარაღები და მიჰყო ხელი მეკაზმობას. თავნი უნდა უკვდავად ყოფილიყო და შემოსავლით უნდა ეცხოვრნა პოლეს. არ გასულა ამის შემდეგ ნახევარი წელიწადი, რომ სემინარიიდგან გამოაგდეს პოლეს ამხანაგი — სოლო, რომელიც პოლენზე უფრო ულუკმა-პურო და საწყალი იყო, იმიტომ პოლემ მას დაუთმო მეკაზმობა; თითონ კი დაიქირა პატარა ოთახი, იყიდა ნიჩაფი, ბარი, წერაქვი და დილა-ადრიან მიდიოდა ნათლუხში, სადაც ქალაქიდან გატანილ დახოცილ ძაღლებს სამუდამოდ ასაფლავებდა... პოლეს დღეში ექვს აბაზს აძლევდნენ... საღამოთი მოდიოდა პოლე შინ, კითხულობდა და წერდა შუა ღამემდის, ან მიდიოდა ნაცნობებთან საბაასოთ, აზრების გასაზიარებლად... მეღებოდა ხოლმე ძაღლების მარხვასაც ბოლო და პოლე სამუშაოთ მირზოევის ქარხანაში მიდიოდა“.¹⁾

ასეთია ეკლიანი, სავსე მსხვერპლის გაწირვით, გზა ამ ახალგაზრდა მოღვაწეთა. მაგრამ მიუხედავად ასეთი მძიჱე პირობებისა, პოლეს წრე თანდათან დიდდება. მისი ლარიბი ოთახი ძალუმაღ ნიჱიდაქს ახალი დროით ნაისრალ ახალგაზრდობას. ტიპიურია პოლეს

¹⁾ შ ა ქ რ ო — განთიადი — „ომედი“ 1882 წ. № V, გვ. 60.

ოთახის აღწერა, მდიდარ მასალას იძლევა ამ ფანატრიკოსთა ცხოვრების გაგებისათვის. „ოთახში იღვა ორი ძველი კრაოტი. ერთ მათგანზე იწვა პირქვე ახალგაზრდა, რომლის შავი და ელვარე გრძელი თმები საამუხრად იყენენ გადაყრილ-გადმოყრილნი მხრებზე, კუნქულში ელაგა ნიჩაბი, ბარი, წერაქვი. იქვე იყო დაყრილი მეწაღის იარაღი დაზგიურთ. ფანჯარასთან კი თავსდებოდა ძველი სტოლი, როქელზედაც აკოკოლავებული იყო ბლომა წიგნები; ფანჯრებიც ამავე საგნებით იყენენ დაქერილნი.“¹⁾

აი, ამ პოლესთან მიიყვანა ერთმა ასოთამწყობმა ზაქ. გულისა-შვილის რომანის „განთიადის“ გმირი სიმნო.

ესეც ახალი შტრიხია მის მიერ ქართულ ლიტერატურაში შემოტანილი. მყარდება ხალხის მოკეთის კავშირი მკვებთან, რაც ჩვენი ცხოვრების სინამდვილეში 70—80-იან წლებში შთანასახში იყო. ავტორი ამით, უდაოდ, ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების ტენდენციას იძლევა, თუმცა, რასაკვირველია, სათანადოდ ვერ აფასებს ამ მოვლენას.

სიმნო პოლეს შესჩივლებს, რომ მას დიდი სურვილი აქვს სემინარიის დამთავრების შემდეგ, სწავლა გააგრძელოს, მაგრამ მშობლები არა სთანხმდებიან, მოითხოვენ, რომ ის მღვდლად წავიდეს. მას ეს არ უნდა და გადაწყვიტა პოლესთან მისვლა.

ფრთხილად მიიყვანა, უიმედობის ბრკყალგაკრულ სიმნოს პოლე ასე მიჰმართავს: „მანც გეტყვი, სიმნო, რომ აქაც ვიწოვით ნამდვილ საქმეს, მარტო დაცქერება უნდა. რაც შეეხება სწავლისადმი ლტოლვილებას, ეგ არა გვხვდება მე და შენ ხვედრათ, რადგან ეს ქვეყანა ასეა მომართული—ვიბრძოლოთ იმისათვის მანც, რომ შემდეგ ამ საქმეებში შელავათი მიეცეს ჩვენისთანა ბიჭებს... პოლემ სიმნო გააცნო მასთან მცხოვრებ სტუდენტს. მალე გაიმართა მათ შორის საუბარი. „სტუდენტი,—გადმოგვცემს ავტორი,— უღვთოთ სძრახავდა აწმყო მღგომარეობას. სიმნო არამც თუ სთანხმდებოდა, არამედ ამ ორი თვის ნახულს სოფლის ფაქტებს იგონებდა მისი აზრების საბუთებად; მაგრამ გაცხარებით შეელის გზას იკითხავდა.“²⁾

დამახასიათებელია ის დიდი წყურვილი სწავლისა—კითხვისა, რომელაც ამ პირველ რევოლუციონერებს ჰქონდათ, რათა ცხოვრების მიერ წამოყენებული საჭირბოროტო კითხვებისათვის თავი აერთვიათ, მიზანშეწონილად გადაეწყვიტათ. საგულისხმეოა, რომ ეს

¹⁾ შაკრო—განთიადი—„იმედი“, 1882 წ. № V, გვ. 61.

²⁾ იქვე—გვ. 62—63.

წრე დაწაფებულია იმ დროის მოწინავე ეკონომისტების მოძღვრებას. ისინი იცნობენ: მარქსს, ლასალს, დიურინგს და სხვათა. როდესაც სიმნო დაჟინებით კითხულობდა შველის გზას—„ლასალი, მარქსი, დიურინგი, რობესპიერი ისმოდა ამ უკანასკნელი კითხვის პასუხად სტუდენტის პირიდგანო“,—გვეუბნება ავტორი.

საგულისხმეოა აგრეთვე პასუხიც, რომელსაც სტუდენტს აძლევს პოლე: „ეგ შორეული ლამპარია... ახლო! ახლო! გაიძახოდა ისა“... დამახასიათებელია ხალხოსანთათვის ამ წრეელი ენთუზიასტების კამათის დასრულება—„ხალხში გასვლა, მისი მიდრეკა შორეულ ლამპისაკენ იყო ომელა ამ ლაპარაკისა, რომელიც გათავდა მარტო გათენებისას“.

ასეთია უშუალო სურათი ჩვენ პირველ რევოლუციონერთა ბუღისა. ასე დაბუმბულდა, ფრთა შეისხა ხალხის მოკეთის სიყვარულმა და გაიტაცა მრავალი „ხალხში სასიარულოდ“, მასებისათვის ბედნიერი მომავლის ცეცხლით ანთებული. ამ მოღვაწეობაში ისინი, მართლაც, რევოლუციონერები იყვნენ.

ზაქ. გულისაშვილის შემოქმედება და კერძოდ რომანი „განთიადი“ მშვენიერი ნიმუშია ავტობიოგრაფიული რომანისა ხალხოსან-მწერლებს, რომ ასე ახასიათებდა. ამ რომანში ხალხოსანი მწერლები, როგორც ზაქ. გულისაშვილი, იძლეოდნენ რევოლუციონური გზის დახატვას. ხალხოსნები, როგორც სამართლიანად აღნიშნავს ლენინი ემყარებოდნენ თეორიას, რომელიც არსებითად არ იყო რევოლუციონური. ისინი ვერ ახერხებდნენ თავიანთი მოძრაობა დაეკავშირებინათ რევოლუციონური, კაპიტალისტური საზოგადოების შიგნით არსებული კლასობრივი ბრძოლისათვის; ამიტომ ისინი ყურადღების ცენტრში აყენებდნენ „გმირს“. ხალხოსანი მწერლის ხალხის მოძრაობისაგან მოწყვეტაშა, მის მარტოობაშია იმის მიზეზი, რომ ის (ხალხოსანი მწერალი) სააგიტაციო მისწრაფებას აწარმოებს თავისი რევოლუციონური მოღვაწეობის აღწერაში, თავისი მსოფლმხედველობისა და მოქმედების განვითარების ეტაპების ჩვენებით, ვინაიდან სხვა რევოლუციონური გზა, მას ეგონა, რომ არ იყო.

ეს სტილური ნიშანი ხალხოსანი მწერლების მხატვრული შემოქმედებისა ქართულ ლიტერატურაში ყველაზე მკვეთრად ზაქ. გულისაშვილის შემოქმედებაში აისახა.

სიმნო მალე გადაიყრის სოფლის ცხოვრებიდან მიღებულ ბურუსს. მალე გაერკვევა პოლესა და სტუდენტთან პირველსავე შე-

ყრისას მიღებულ დიდ შთაბეჭდილებებში. ენერგიულად დაეწაფება თავისი დროის დიდ მოაზროვნეთა მოძღვრებას. უშუალოდ შეისწავლის მათ. ყველა წაკითხულს სიმნო პოლეს უზიარებდა. მათ შორის ყოველ ღამე იმართებოდა ცხარე ბაასი. ასე. ერკვეოდენ ისინი მტკივნეულ საკითხებში, ემზადებოდენ პრაქტიკული მოღვაწეობისათვის მოძქის საბყდნიეროდ.

ეს ახალგაზრდები ყველაზე ნაკლებ თავიანთ თავზე და პირად კეთილდღეობაზე ზრუნავდენ. „ზამთრის სუსხიან დილას,—ავიწერს ავტორი—როცა ფუფუნების შეილთ ჯერეთ ეძინათ ხოლმე თბილისში, ხშირად სიცივის მიერ ძალდატანებული სიმნო და პოლე გამოდიოდენ ერეენის, მოედანზედ, იკიდებდენ შეშას ზურგზედ, რადგან მუშის ფული აუ მოეპოვეოდათ და მიჰქონდათ შინ“.) ესეც ჩვეულებრივი იყო ამ ჯიშის ხალხისათვის.

სამაგიეროდ სიმნო და პოლე ერთგულად, დაუზარებლივ დადიოდენ ახალგაზრდების კრებებზე, სადაც სიამოვნებით ისმენდენ წრფელი გულით გამოთქმულ ახალგაზრდების მოწინავე აზრებს. ისინი ხშირად წრის მოთავეებთან შედიოდენ კამათში და მათ ბევრშიაც ითანხვებდენ. ბევრი საგულისხმიერო აზრი შემუშავდა პოლესა და სიმნოს თავში, ბევრი „მკაცრი წამი ედგა მათ განუხრებულ ტვინს—ყველა მოიხარშა, ყველა გადახალისდა“,—როგორც მწერალი ამბობს. მაგრამ მოულოდნელად ახალგაზრდების რიცხვი შემცირდა. ისინი დაატუსაღეს. მალე პოლეც იქ მოემწყვდა, დარჩა ეულად სიმნო.

სიმნო გრძნობს თავის ძალას. გრძნობს მუშაობის საპიროებას. გრძნობს მოძმისადმი სამსახურის ვალდებულებას. მის წინაშე მწვავედ ისმება საკითხი: რაში უნდა მოეხმარებინა მას თავისი ძალღონე? „ხანგრძლივ ფაქრთა შემუშავებამ,—გადმოგვეცემს ზაქ. გული-საშვილი,—იმას განუცხოველა წადილი ხალხში გასვლისა, მისი ავანჩაენის გაგებისა, მისი იარაღების გამოკვლევისა და აქედგან ცდა იმ მალამოების ძალისა, რომლებითაც ის აღიჭურვა თეორეთიკულად. დღითი დღე ეს მოსაზრება მის გონებაში ფართოვდებოდა და ამ უკანასკნელმა მიაღწია იქამდე, რომ იმან ერთ დღეს განზრებულად გადასწყვიტა სოფლის მასწავლებლად წასვლა... მაგრამ იმას მასწავლებლობა ისე არ ეყურებოდა, როგორც უმეტესობას. მისი აზრით, ეს უდიდესი ხელობათაგანი იყო, მეტადრე როცა ხალხის და მასთან დაახლოების აზრს ზედ უმატებდა. მასწავლებელიც უნდა ზნეობი-

1) შ ა ქ რ ო —განთიადი—„იმედი“, 1882 წ. № VI გვ. 22.

თაც მტკიცე, დაბალ ხალხისათვისაც თავგამოდებული; ტვინის ძალა ხომ საკმაო და პატივისცემი უნდა. ჰქონოდა... ამებში წვერთან მან თავისი თავი წინათაც, მაგრამ თითონ ხელობაც უნდა შეესწავლა. ამიტომ დაიწყო კითხვა სპენსერის, რუსოსი, პესტოლოცის, ამოსკოპენსკისა; დიტეხსა და დისტერვეგს— „სულ ტყავი გააძრო“, როგორც სემინარიელები იტყვიან ხოლმე“...¹⁾

ზედმიწვევით სრული გაგება მოცემული ხალხოსნების შეხედულობისა მასწავლებლის მოვალეობის შესახებ. მართლაც, ასეთი განწყობილებით მიდიოდნენ ისინი და გამირულ მოღვაწეობასაც ეწეოდნენ სოფლის მასწავლებლის ნარ-ეკლიან გზაზე ხალხის გაღვიძების, გათვითცნობიერებისა და დარაზმვის მიზნით. განსაკუთრებით ეს ითქმის 70-80-იანი წლების ხალხოსნების მოღვაწეობის შესახებ.

სიმნოშაც აი ეს გზა აირჩია. გამწესდა სოფ. მტკვრისპირის სკოლის მასწავლებლად. მისი გონება სავსე იყო ახალი მოვალეობის ასრულების, ხალხთან დაახლოების, მათი ბედისა და უბედობის გაზიარების სურვილით. სიმნო, რაც მეტად უახლოვდებოდა გლეხკაცობას, მათ ყოველდღიურ ცხოვრებას, მით მისი მტკიცე გადაწყვეტილება უფრო მტკიცდებოდა. ის ცდილობდა „ეზრუნა ამათ (გლეხობის) კეთილდღეობისათვის, რითაც კი შეეძლო გადაეხადა ოფლით და სისხლით დავალება გლეხთა მიერ თუ მის მამა-პაპაზე, თუ თითონ მასზედ და აემალლებინა ისინი გონებით თუ ზნეობით“.

სინდისის ქეჯნა, უმცროსი ძმის დახმარების ვალდებულება, რომელიც მონანიე აზნაურიდან გადაედო „რაზნოჩინეცსაც“, საკმარისი ნაანსითაა ზაქ. გულისაშვილის ნაწარმოებშიც მოცემული.

სოფ. მტკვრისპირას მისვლისთანავე სიმნო დარწმუნდა გლეხკაცთა ბედ-უბედობაში. დარწმუნდა, რომ გლეხკაცობა დაბეჩავებულია, შეშინებულია „ლაბა-ხარივით დაჭკვიანებულია“ ჩაგვრისაგან. სიმნო, —ავტორის მოწმობით, —რწმუნდება იმ აზრის სიმართლეში, —რომ სადაც ჩვენი ძლევაგამოსილი მეფის და თავად-აზნაურობის ბედნიერი თვალი ხშირად ვერ ჰხვდებოდა, იქ უფრო კარგად ეცხოვრებოდათ გლეხებს, სინამ იქ, სადაც მათი თვალი დაუღალავად ზრუნავდა „მამულის ბედნიერებაზედ“.²⁾ ეს აღგილებიც დამახასიათებელია ზაქ. გულისაშვილისათვის, როგორც ხალხოსნისათვის, რომელიც ბატონყმობის ნაშთებსაც ვერ ურიგდება, თხოულობს ძირიან-ფესვიანად მის აღმოფხვრას. გლეხნი, სიმნოს

1) შაქრო—განთიადი—იმედი, 1882 წ. № VI, გვ. 23—24.

2) იქვე—გვ. 27.

თუმცა მორიდებით შეხვდენ, მაგრამ ჩვეულებრივი უნდობლობით. მასწავლებელს, ან, როგორც ისინი ეძახდნენ, „უჩიტელს“, უარყოფილად უყურებდნენ. „ეგ და გვაკლია, აქ უნდა იცხოვროს და ბიჭებს ასწავლოსო“, გაიძახოდნენ გლეხები. მასწავლებელი სოფელს იმდენად საშიშ პირად მიაჩნდა, რომ დედაკაცები „უჩიტლით“ აშინებდნენ ბავშვებს: „გაჩუმდი, თორემ, ავე უჩიტელი შეგკამსო“ და სხვა.

მაგრამ სიმნოს პატიოსნურმა მოპყრობამ გლეხაკებში მისდამი ნდობა აღძრა და მალე დიდძალი შაგირდობა შემოიკრიბა მის გარშემო. სიმნოს მოპყრობამ, განსაკუთრებით სწავლის დროს, მთელი სოფლის ყურადღება მიიპყრო. სკოლის ფანჯარა-კარები კაცთდედაკაცების ჯგუფით იყო ხოლმე დაბნელებული. „ყველა საქმეში დასაკითხავად, ბარათის გასაჯღაბნად წამდაუწუმ მიდიოდნენ მასთან გლეხები“. ცოტახანს შემდეგ სოფელში მას ყველა „ჩვენს სიმნოს“ ეძახდა.

როცა დაზამთრდა და გლეხობა თავისებურ დასვენებას მიეცა, სიმნომ სკოლა მოზრდილთათვისაც გამართა... „მხარბეჭიანი ბიჭები,— გადმოგვცემს მწერალი, პატარების დათხოვნის უმაღლვე, სადილის ქამასაცკი არ აცლიდნენ სიმნოს და შედიოდნენ მის სახლში, ზოგს თერმომეტრი ეჭირა, ზოგს გლობუსი, ზოგს სასწორი, ზოგს საყენი და უხსნიდნენ ერთმანეთს სიმნოს გამოსვლამდის.

—„გავათავე სადილი, აბა ახლა ვისაქმოთ, კაცებო. დაუძახებდა სიმნო და ორმოცამდი ახალგაზრდა დასხდებოდნენ სტოლზედ და სიმნო გამართავდა მათში ლაპარაკს სხვადასხვა საგნებზედ.“¹⁾ ასეთი იყო დაუშრეტელი ენერჯია ავტორისა პრაქტიკულ მოღვაწეობაში გლეხებთან. ასეთივე იყო ხალხოსნების ცხოვრება სწორედ 70—80-იან წლებში.

მაგრამ მასწავლებლის როლით არა კმაყოფილდება ხალხის ბედნიერებით გატაცებული სიმნო. ხალხს სხვა მხრივაც უნდა შეველა და სიმნოც ვალდებულად სთვლის თავის თავი არ დაზოგოს. ყოველი მხრით შევიწროვებულ გლეხაკობას შრომა, ზედმეტი ჯაფა, ცხოვრების ცუდი ჰიგიენური პირობები ფიზიკურად აწრიოვებდა. ხალხი იღუპებოდა მკითხავეებისა და უფიც ექიმბაშების ხელში, ხშირად სრულებით უპატრონოდ. და სიმნოც ცდილობს ხალხს ამ მიმართულებითაც დაეხმაროს. თვითონაც იცის, რომ ამ მხრით ცოტას მკოდნეა, მაგრამ დახმარების აღმოჩენა მაინც საჭიროა, ისიც სწამლობს, მკურნალობს უსასყიდლოდ, ხალისითა და სიყვარულით

¹⁾ შ ა ქ რ ი — განთიადი — „იბერი“, 1882 წ. № VI, გვ. 29.

ეხმარება დიდსა და პატარას. „საბრალო ხალხში შორს გავარდა სიმნო ჯანაოზ—ექიმის ხმა. ავადმყოფის ქირისუფალნი შორიდგან და ახლოდგან მოსვენებას არ აძლევდენ სიმნოს.“

მაგრამ ხალხის გაქირებული ცხოვრება დაუშრეტელია. ხალხში გასულ სიმნოსაგან დაქინებით თხოულობს დახმარებას. ხალხმა იცნო თავისი მოკეთე, გადაუხსნა თავისი გული და გამოუვალ მდგომარეობაში მყოფი, ზველასა თხოვდა.

სიმნო გლეხის ქირისუფლად ხდება. ისიც აღარ კმაყოფილდება მასწავლებლობისა და ექიმის მოღვაწეობით. ხალხს ყოველ ნაბიჯზე სჩაგრაოდენ, სცემდენ ჩაფრები თუ ბოქაულ-მამასახლისი. გლეხები მიჰართავდენ ხოლმე სიმნოს: „ბატონო, სიმნო, მიშველე, მომკლეს ცემითო“ და სიმნოც დაპკირებულთა და შეურაცხყოფილთ დაუზოგაყად წაექომაგებოდა ხოლმე... ამიტომ სიმნოს ეს წვრილი მოხელეები აბეზღებდენ მაზრის უფროსთან, რომელიც სიმნოს მოქმედებას სიბრაზით უყურებდა.

სიმნო იძულებული იყო გლეხის დაცვა ხშირად სასამართლოშიც გადაეტანა. გლეხებს, როგორც უფლება-აყრილებს, ყველა სჩაგრაოდა, ყველა ჰპარსავდა. „სიმნო ჯერ არხებით და გარედგან შევლოდა და, თუ საქმე გაქირდებოდა, ვეკილობას თვითონ იკისრებდა ხოლმე. ამიტომაც „ადუქანტობასა“ და კანონების შესწავლასაც შეუდგა ის“¹⁾

თავგამოდებული იბრძვას სიმნო ხალხისათვის. კრიკაში უდგა ხალხის მტრებს. არ ჟნდა დააჩაგვრინოს ხალხი. მაგრამ, რა კმნას მან, როცა ქვეყანა ძალმომრეთა ხელშია! სიმნოს მოქმედებით გაბრაზებული იყვნენ მოხელეები და მემამულენი. მწერლის დახასიათებით, „მაზრაში ყველა სიმნოზე ათითებდა, როგორც რალაც საფრთხეზე და ხალხის მოახრეზე“.

ხალხის ბედნიერი მომავლით გატაცებული სიმნო არაფრად ავლებდა ასეთ დამოკიდებულებას, რადგანაც ხალხს ის ძლიერ უყვარდა და ხალხი მას ენდობოდა. ამიტომ სიმნო განუწყვეტლივ მუშაობდა სკოლის საქმეს მან განსაკუთრებით საფუძვლიანად მოჰკიდა ხელი. ზოგს შეაწირვინა, ზოგი წარმოდგენებიდან ააკრფინა, შეაგროვა ამ მიზნით ორმოციოდე თუმანი. შემდეგ შეკრიბა მტკარისპირელები და დაიწყო მათთან სკოლის შენობის გაკეთების შესახებ სჯა.

მეტად საგულისხმიეროა და ხალხოსანისათვის დამახასიათებელი სიმნოს განპარტება ხალხის მიერ აშენებული სკოლის მნიშვნელობისა: „ეს სახლი იქნება ყველაზე დიდი საგანძო სოფლისათვის,

1) შაკრო—ვანთიადი—„იბედი“, 1882 წ. № VI, გვ. 31.

აქ თქვენ შეილებს ფეხ-შიშველა განოგზავნით, არვინ დასძრახავს, რადგან თავის მამა-პაპის სახლში მოვლენ ისინი—აქ ისინი შეიტყობენ იმას, თუ როგორ უნდა მოუარონ თავიანთ საცოდავ ცხოვრებას დიდობაში, თქვენთვისაც გულხალვათი სახლი იქნება ის. იქ თამამად იმუშაიფებთ თქვენს ტკივილებზედ და საქიროებაზედ. იქ დააწყობთ თუ საქეყენო, თუ საშვილიშვილოს თადარიგებს... ვეცადოთ მაშ, ძმებო, ასეთი ძვირფასი თავშესაფარი დაუდგათ თქვენ თავსაც და თქვენ შეილებსაც... აი, მე ორმოცი თუმანი გიშოვეთ, თქვენ მარტო მასალის მოზიდვა დაგჭირდებათ, დაათავა სიმნომჲ.

სიმნოს სიტყვებში ახლაც ვგრძნობთ რაღაც სიახლოვეს, მახლობელს, დიად ძალას, მომავლისაკენ საღსა და იმედიან გაცქერას! ხალხი გაჰყვა ამ მოკეთეს. სიმნოს ენთუზიაზმი გადამდები აღმოჩნდა. გაღვიძებულმა ხალხმა შეძლო დაბრკოლებათა დაძლევა და შუა სოფელში ენკენისთვისათვის დადგა სკოლის მშენიერი შენობა, ფიცრული გალავნით, ალაყაფის კარები. სიმნომ იქ ახლოვე იშოვა ორი დღის საბაღე მიწა—ეზოშიც ხეხილები ჩარგო და მომავალში მშენიერ მყუდრო სასოფლო სკოლად უნდა გადაექცია ესა. ამას გარდა, სიმნო ფიქრობდა ბანკის, შემნახველ-გამსესხებელი საზოგადოების დაარსებას, რაც მისი ზეხედულობით, „ხალხს ერთმანეთს გააცნობდა, საზოგადო ინტერესს გაუჩინდა და მათთვის ახალი დროის საბჭო შეიქნებოდა“.

სოფლის სკოლისა და კერძოდ საკვირაო სკოლის ფართო დანიშნულებას სიმნომ თავისი დაუღალავი შრომით მკვიდრი საყუძველი ჩაუყარა. მომავალში საქიროდ სცნობს მომხმარებელი საზოგადოების მოგვარებას. ახალი ცხოვრებისა და ყოფის, ახალი ფორმების გატანაზე ზრუნავს სიმნო, ე. ი. თვით ავტორი, რომელიც ხალხოსანთა იდეების მკვეთრ გამტარებელ—გამომხატველად მოჩანს.

ზაქ. გულისაშვილის მხატვრული შემოქმედების გაცნობა მკითხველში გარკვეულ შთაბეჭდილებას იწვევს: ავტორი სარგებლობს მხატვრული შემოქმედებით, ახალ-ახალი იდეები გამოიტანოს საზოგადოებაში. ის ხშირად ნაწარმოებს სტილურად არა ხეწავს. მის შემოქმედებაში ფორმას იდეა ჩრდილავს. მაგრამ სუბიექტის განვითარება, აღწერის უშუალოება და ემოციონალობა ანელებს მწერლის ტენდენციით გამოწვეულ სქემატურობის შთაბეჭდილებას.

დაუღალავად დადის სიმნო ხალხში, მის ყოველდღიურ ცხოვრებაში იჭრება; საქიროებისამებრ შესაფერ საუბრებს აწარმოებს მასთან, რათა მისი კულტურული დონე ასწიოს, მისი გონება გაა-

თავისუფლოს სხედასხვა მავნე ჩვეულებისაგან. განსაკუთრებით კი სიმნო ებრძვის ცრუმორწმუნეობას („განთიადი“, გვ. 34—36).

ხალხის მტრებსაც არ ეძინათ. სიმნოს ასეთს მოღვაწეობას ისინი მტრულად აფასებდნენ. ისინიც მოქმედებდნენ სიმნოს საწინააღმდეგოდ. სიმნოს წინააღმდეგ განსაკუთრებით მაშინ გაააფთრეს ბრძოლა, როცა სიმნოს მოღვაწეობამ საფუძვლიანად გაშალა ფრთა, გლებთა ნდობა დაიმსახურა და ახლო მომავალში უკეთესი ნაყოფი უნდა გამოეღო. სწორედ ამ დროს სიმნოს მოსდის შემდეგი ხასიათის ბრძანება.

„მოწყალეო ხელწიფეო!

„რადგან სკოლის მასწავლებლის შუა და მაზრის პატრონების შუა სკოლის ინტერესებისათვის უნდა სუფევდეს სრული თანხმობა და განწყობილება, და რადგან ამ უკანასკნელს მოვალეობას თქვენ ვერ ასრულებთ, ამიტომ გაუწყებთ, რომ თქვენ დღეიდგან აღარ ირიცხებით მტკვრისპირის სოფლის მასწავლებლად.

დირექტორი N
საქმის მწ. N « 1)

აი, ჩვეულებრივი ხყედრი ხალხოსნისა, რომელიც ასეთი შეგნებითა და თავდავიწყებით იღწოდა ხალხის ბედნიერებისათვის, თავისი მოქალაქეობრივი მოვალეობის მოსახდელად.

ბევრ უკულმართობას გამოვლილი მწერალი, ერთგვარი იმედინობითა და სიამოვნებით აშელავენებს, რომ ხალხიც ასეთს თავდადებულს გაიგებს და აფასებს. ხალხის გულიც გადაეჯაჭვა ამ ერთობის კაცის გულს. ის გაიხადა თავის მესაიდუმლედ.

მწარედ დაალონა სიმნო აღნიშნული ბრძანების მიღებამ. მაგრამ იცის, რომ ის უძლურია ამ ბრძანების გაბათილებაში. მას არ შეუძლია დარჩეს ნაამაგდარ, საყვარელ ადგილზე, დაახლოებულ გლებჯაცებთან, არც გლებები უნდა ჩააბას ამ უშედეგო ბრძოლაში. მან იცის, რომ ამას შესაძლებელია უფრო მეტი რეპრესიები მოჰყვეს. ამიტომ დაღონებულ გლებებს, რომელთაც უნდათ გლებებს შეატყობინონ სიმნოს გადაყვანა და მოათხოვნიონ სიმნოს დატოვება, არ ურჩევს და ამას ლა ეტყვის: „მარტო ეს კი ჩემი ანდერძი იქნება და ვიცი შესარულებთ—ვინც გინდა მასწავლებელი მოგივიდეთ, ისევე იარეთ დიდებმა და პატარებმა სკოლაში და იმის სახლში, როგორც ჩემთან, ყველაში იმას დაეკითხვით და შეილებს ნუ

1) შ ა ქ რ ო — განთიადი — „იმედი“, 1882 წ. № VI, გვ. 38.

გაუშვებთ უსწავლელებს, შვილებს... თუ ურიგო ვინმე გამოგიგზავნის... სხვა მოითხოვეთ“. ¹⁾

სიმნო და მისი მეგობარი გლეხები თვალცრემლიანი გაშორდნენ ერთმანეთს.

აი, ჩვეულებრივი ეკლიანი გზა ხალხში მოსიარულისა! ესეთი იყო ცხოვრების გზა თვით ზაქ. გული საშვილისა ც, რომელიც, ხალხოსნური იდეებით გატაცებული, დიდი სიყვარულითა და დაუზოგველი ენერგიით მოღვაწეობდა ოც წელიწადზე მეტი სოფლის სკოლის მასწავლებლის თანამდებობაზე; ერთგულად ცდილობდა ხალხის ყამირი გული გაეხნა და მისი ბედნიერი მომავლის თესლი პატიოსანი ხელით ამ ხნულში უხვად გაეტანა. ბევრი ვაი-ვაგლახი გადახდა ზაქ. გული საშვილისა ამ მოღვაწეობაში. ბევრჯელ მოგლიჯა მთავრობამ ის საყვარელ საქმეს, მკიდროდ შეკავშირებულ ხალხს და უხეშად დაანგრია მისგან დიდი მეცადინეობითა და მსხვერპლით შექმნილი კულტურული კერა.

ზაქ. გული საშვილი უსწორო ბრძოლით დაქანცული, იძულებული გახდა მღვდლად წასულიყო, მაგრამ სრულიად არც იქ მოიღუნა. ის, თუმცა, რა თქმა უნდა, მკრთალად, მაგრამ მაინც აგრძელებს თავის საქმეს, მისი მხატვრული აპერცეპცია კვლავ გლახეკის, მისი მდგომარეობის გარშემოა, მისი კეთილდღეობითა და ინტერესებული, თუმცა პირველი პერიოდის სიმახვილე და გაქანება აღარა აქვს.

ზაქარია გული საშვილის შემოქმედებისათვის, როგორც საერთოდ სხვა ხალხოსანთა მწერლებისათვის დამახასიათებელია იდეურობით დატვირთვა. ის ცდილობს წინ წამოსწიოს და საკუარისად გამახვილებულადაც ეპოქის მოწინავე მისწრაფებანი, ამ მიზნით ის სარგებლობს ზევით აღნიშნული მხატვრული ხერხებით, ცდილობს ფარდა ახადოს სინამდვილეს, მკითხველი უშუალოდ შეიყვანოს სინამდვილეში, დაანახოს ტკივილი ეპოქისა, აუძრას მოქალაქეობრივი გრძნობები. ამიტომ ზაქ. გული საშვილში, როგორც საერთოდ ხალხოსნებში, მხატვარი იჩრდილება, პუბლიცისტი სძლევს. ხშირად შემოქმედება, როგორც თვითონ გული საშვილიც ამბობს „დაულაგებელია, აუკონავია“. ჩვენი მწერალი თვითონვე ხსნის ამ გარემოებას შემდეგით: „ესე მკითხველო, მგონი ჰჯავრობ, რაზე დაეწერე ამდენი, მერე დაულაგებლივ, აუკონავი!.. რა ვქნათ, ბიძია, მე გასართობათ არცა ვწერ. ვწერ იმას, რაც ენახე, ვწერ იმას, რასაც ყოველ

¹⁾ შაქრო-განთიადი — „მედი“, 1892 წ. № VI, გვ. 40.

ნაბიჯზე ნახაე ჩვენ სოფელში. ეხლა შენი და ჩემი ვალია შევეეროთ ეს ამოდენა ხალა-ბალა და დასკვნა გამოვიყვანოთ“...¹⁾

და მართლაც, ერთი უდიდესი დამსახურება ხალხოსან-მწერლებისა და კერძოდ ზაქ. გულისაშვილისა ხომ სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მათ თავიანთი მხატვრული შემოქმედების საშუალებით გამოააშკარავეს ჩვენი ცხოვრების უმტკივნეულები იარები, გლეხკაცის უფლებააყრილი მდგომარეობა, მისი დაუშრეტელი წყურვილი სიცოცხლისა, ცხოვრებისა, ხალხის ცხოვრებისა და ენის სრული დაცვით, უმეტნაკლებოდ გადმოგვცეს ამ წუთისოფლის უსამართლობა, რომელიც ზაქ. გულისაშვილისავე წინასწარმეტყველობით, მოვა დრო, როდესაც „კეთილ კაცებს ისეთივე სიცრუე ეგონებათ, როგორც ჩვენი არაკები ასთავიან დევებზე“...²⁾

ამიტომ თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ზაქ. გულისაშვილის შემოქმედება, მიუხედავად იმისა, რომ მწერალი თითქმის მხოლოდ სოფელსა და მის მცხოვრებ გლეხკაცს მისჩერებია, თითქმის ვერ ამჩნევს და არ უნდა შეამჩნიოს ახალი ეკონომიური ფაქტორით განვითარებული ახალი სოციალური ფენის მუშის მდგომარეობა და მისი ისტორიული როლი, მაინც ჩვენი ცხოვრების მეტად საგულისხმეო ეტაპზე გაქირებული მასების—გლეხკაცობის და მათი „მოკეთების“ უტყუარ სახეს გვაძლევს. ამიტომ ზაქ. გულისაშვილის შემოქმედება წარმოადგენს დიდ კულტურულ მემკვიდრეობას, რომელშიც „არის, რაც წარსულს არ გადასცემია, რაც მომავალს ეკუთვნის“. ამ მემკვიდრეობას მიიღებს და მას კრიტიკულად-რასაკვირველია, დაამუშავებს პროლეტარიატი.³⁾

1) შაქრო—ბედნიერი კუნძული—გვ. 29.

2) მისივე—ორიოდე სურათი მოთხრობიდან.

3) შაქროს (ხაქარია გულისაშვილის) შემოქმედების გამოცემა, სამწუხაროდ, ჯერ არ მოგვეპოება. ის დღემდის გაფანტულია ქართულ პერიოდულ გამოცემებში. მწერლის ნაწერების უდიდესი ნაწილი შეკრებილი აქვს და რემინგტონზე გადაბეჭდილი მწერალ გ. ლეონიძეს, რომელმაც ერთი ეგზემპლარი მათხოვა. ამით, მან გამიადვილა მწერლის შემოქმედებაზე მუშაობა, რისთვისაც მას უღრმეს მადლობას მოვასხენებ.

სოფრომ ზაქარიას ძე მგალობლიშვილი

1851—1925 წ.

ქართველ ხალხოსან-მწერალთა რიგში სოფრომ მგალობლიშვილსაც თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს. ისიც, როგორც ხალხოსანთა უმრავლესობა, რაზნორინეცია—ქართლის სოფლის დირბის ზაქარია მღვდლის შვილია. მწერალს, თავისი ავტობიოგრაფიული ცნობები საკმარისად მკიფითად აქვს მოცემული მხატვრულ მოგონებებში „წარსულიდან“.

ათი წლისა სოფ. მგალობლიშვილი მშობლებმა მისცეს გორის სასულიერო სასწავლებელში, რომლის დამთავრების შემდეგ ის გადმოიყვანეს ტუილისის სასულიერო სემინარიაში. მწერალს მკვეთრი ფერებითა აქვს ასახული სემინარიის სწავლისა და აღზრდის მეტად მახინჯი სისტემა იმავე ნაწარმოებში „წარსულიდან“. მუქ ფერებში არიან მოციმულნი „აღმზრდელი მასწავლებლები“ ყეყეჩას, ქიშმიშას, ბურნუთის კოლოფის, ინსპექტორი-ისიხისა და სხვათა სახით; ხოლო ასეთი აღზრდით გზიდან გადავარდნილი, გონებადაბნეული მოწაფეების—თხის-ტვინას თხუნელასა, ყვიჩილასა და სხვათა სახით.

სემინარიის დამთავრების შემდეგ სოფ. მგალობლიშვილი გამწესდა გორში მასწავლებლად სასულიერო სასწავლებელში, შემდეგ დაანება მასწავლებლობას თავი და ფოთში ეპარქიის კანცელარიის საქმეთამართველის თანამდებობაზე მსახურობდა. 1905 წლიდან ის გადმოვიდა ქ. ტფილისში, საქართველოს ეგზარხის კანცელარიაში (კონსისტორიაში), მაგიდის უფროსად. სოფ. მგალობლიშვილი გარდაიცვალა ქ. ტფილისში 1925 წ.

სოფ. მგალობლიშვილი სამწერლო ასპარეზზე 70-იანი წლების დასაწყისიდანვე გამოდის. ჯერ კიდევ სემინარიის მოსწავლე სოფრომში თვალყურს ადევნებს ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების მაჯის ცემას, მის ჟურნალისტიკას. მონაწილეობას იღებს გაზეთ „დროებაში“. კორესპონდენციების მოწოდების სახით. პრაქტიკულადაც, როგორც მისი თანამედროვეები გვიდასტურებენ, 1872

წლიდან ჩაბმულია ხალხოსნურ მოძრაობაში, ¹⁾ რომელიც საქართველოში, მართალია, სუსტად, მაგრამ მაინც თანდათან იპოვებს მოქმედების ასპარეზს.

სოფ. მგალობლიშვილმა სამწერლო მოღვაწეობა დაიწყო ჯერ გაზეთ „დროებაში“, ხოლო ჟურნალი „იმედის“ გამოსვლიდან იქ გადავიდა. როდესაც „იმედი“ დაიხურა (1883 წ.) და ხალხოსნური მიმართულება დაშლის გზაზე დადგა, სოფ. მგალობლიშვილი თანამშრომლობს სხვადასხვა ქართულ პერიოდულ გამომცემლობაში („ივერია“, „ნობათი“, „მოამბე“, „თეატრი და ცხოვრება“ და სხვა).

სოფ. მგალობლიშვილის პოეტური მოღვაწეობა შეიძლება ორ პერიოდად გავყოთ. 70–90 წლები და 900-იანი წლები.

პირველ პერიოდში სოფ. მგალობლიშვილის ლიტერატურული მიმართულება კულტურტრეგერული ხალხოსნობის გამომხატველია. ამ პერიოდში მან დაწერა „დედა მამია“, „ღამის მეხრე ცეცო“, „ცვრევაზე“, „დიდხალაში“, „დემეტრეს სახლობა“, „მეველე“, „გმირისეულის ქალი“, „წარსულიდან“ და სხვა.

მეორე პერიოდში (900-იანი წლებიდან), მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროს ხალხოსნური მიმართულება უკვე დარღვეულია, სოფ. მგალობლიშვილი რჩება ხალხოსნურ პოზიციაზე და რევოლუციონური ხალხოსნობის განწყობილებას ამჟღავნებს. ეს გარემოება, ალბათ, აიხსნება 900-იანი წლებიდან მშრი-მელთა დარაზმვითა და მათი რევოლუციონური მოღვაწეობის გაძლიერებით. მწერალმა იგრძნო აშლილი ცხოვრების ატეხილი მაჯის-ცემა, იგრძნო „ალთქმის ქვეყნის“ მოახლოება და, როგორც ხალხოსანი, მტკიცედ დადგა დაჩაგრული ხალხის—გლეხობის მხარეზე. მან ნათლად გაითვალისწინა, რომ უკეთესი, თავისუფალი და კმაყოფილი ცხოვრების მოპოებისათვის აუცილებელი საჭიროა შეგნებული და თავდადებული ბრძოლა.

მეორე პერიოდში სოფ. მგალობლიშვილს დაწერილი აქვს: „წითელი სარჩული“, „ჯორ-ზაქარა“, „საფლავში ჩამომძახე“, „და შეჭფიცეს“... და სხვა.

პირველ პერიოდში სოფ. მგალობლიშვილი, როგორც კულტურტრეგერი ხალხოსანი (ჟურნალი „იმედიც“, რომლის თანამშრომელიც 80-იანი წლების დასაწყისში სოფ. მგალობლიშვილი იყო, ხომ კულტურტრეგერულ გზას ადგა!), ცდილობს მხატვრული შემოქმედება გამოიყენოს, როგორც იარაღი ხალხის ცხოვრების „აქიმობისათვის“,

¹⁾ შიო დავითაშვილი—ხალხოსნური მოძრაობა საქართველოში.

გაიტანოს ფართო მკითხველ მასებში გლეხის მძიმე, ხშირად პირუტყვის მდგომარეობისაგან განურჩეველი, პირობები.

ბატონყმობის გადავარდნამ გლეხთა მდგომარეობა ვერ გამოასწორა. პირადი თავისუფლება რას უშველიდა, როცა ეკონომიურად ისევ ისე დამოკიდებული იყო მემამულისაგან, რომელიც ფაქტიურად ბატონის უფლებებით განაგრძობდა სარგებლობას. გლეხი თავის კარმიდამოს რომ გასცილდებოდა, ყველგან მემამულის-ნაბატონარის მამულს ხედებოდა და ვალდებული იყო ყველაფრის სარგებლობისათვის ფული—ლალა ეხადა. ამგვარი მდგომარეობა გლეხს საშინელ მძიმე პირობებში აყენებდა. ამას დაჟინებით აღნიშნავდა ქურნალი „იმედი“.

ქურნალი „იმედისათვის“ ჩვეულებრივია შემდეგი ცნობა: „თითქმის ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთხიდან იწერებიან სიღარიბეს და სილატაკეს ჩვენი გლეხებისას, რომელიც ღმერთს თაყვანსა სცემს, თუ კი დღიური ლუკმა-პური არ შემოაკლდა, ტანზე ძველი შალის ჩოხა და ფეხზე ქალამანი მაინც არ შემოაცვდა.“¹⁾

გლეხი, ხალხი შევლას თხოულობდა. ხალხოსნებსაც, ცნობილია, როგორ მტკივნეულად ესმოდათ ხალხის ძახილი. მხატვრული შემოქმედება მათ ხომ გადააქციეს თავიანთი მისწრაფებების გამოძევების, ტანჯული ხალხის ცხოვრების მკვეთრად გადაშლისა და მკითხველთა ფართო მასებში მათდამი თანაგრძნობის გამომწვევ საშუალებად. ხალხოსან-მწერალთა პოეტური შემოქმედება ხომ სააგიტაციო, ლიტერატურად გადაიქცა.

სოფ. მგალობლიშვილი თავის თხზულებებში ცოცხალსურათს გვაძლევს ჩვენი გლეხკაცის ცხოვრების ეკონომიურად გაწერილობისას. მისი მოთხრობა „დედა მათა“ გლეხკაცის ტანჯვის ცხოვრების ჩვეულებრივი, მძიმე და სწორი ოდისეიაა.

ქვრივის მათა ღარიბაშვილს ვაი-ვაგლახით, წვითა და დაგვით, ქვრივ-ობრობით ორი ვაჟი შვილი გამოუზრდია: სოლომონა 27 წლისა და სანდალა 17-სა. დედა-შვილნი წელზე ფეხს იდგამენ, გამგელეპულნი მღუშობენ, ებრძვიან ცხოვრებას ლუკმა-პურისათვის, დღე და ღამე მათთვის შრომაშია გაერთიანებული, ახლა 17 წლის სანდალა გუთიანზე ღამის მეხრედ მისდევს, მაგრამ მაინც ვერა და ვერ იქნა, წელი ვერ გაისწორეს, სილატაკესა და შევიწროებას ვერ ამოუვიდნენ. ისიც კი ვერ მოახერხეს, რომ სოლომონას ცოლი შერთონ და ჯაფისაგან გატეხილ მათას ოჯახში

¹⁾ დ. აბდუშელიშვილი—ბიბლიოგრაფია—„იმედი“, 1861 წ. № I. გვ. 105.

მინც გვერდში ამოუყენონ. ოჯახის ფეხზე დაყენების ოცნებით გატაცებულნი მათა და მისი შვილები გულგაუტეხელად, გაორკეცებულნი ენერგიით მუშაობენ.

მაგრამ ხომ არც გლეხის ენერგია და ორგანიზმია დაუშრეტელი ზღვა. სანდალა ღამის მეხრეობაში გაცივდა. ერთს დილას რომ ადგა, „წელი ველარ აიტანა, ტანში საშინლად შეაზმორა, ცხვირში წაუქირა და ხელფეხი შეუმციენა. სანდალა მიჰხვდა, რომ რალაც უბედურებაა მის თავს, სახლშიც დააპირა წასვლა, მაგრამ ვერ უღალატა გუთანს. დაეძალა თავს“. შეეცადა სანდალა სულ სხვა ფიქრებისათვის გაეტანებია თავი, რომ ავადმყოფობა დაევიწყა. ებრძვის თავის თავს სანდალა. მაგრამ ავადმყოფობამ უმატა, ველარ დასძლია მას და ვიწვივით ბედისაკან დაჩაგრული წაფრატუნდა სახლში. სანდალას გულს მხოლოდ ის უღელვებს და უწუხებს, რომ ამ ავადმყოფობის გამო ერთი დღის ალო დააკლდება. სანდალამ ძლივს მიაღწია სახლს. და, აი, შინ რა დახედა მას. „შინ,—აგვიწერს სოფ. მგალობლიშვილი,—სულიერი არსება არ მოიპოვება, რომ სანდალას მოუაროს. შევა სახლში, კვნისით უძახის დედას... იმედ გაბაწყვეტილი დერეფანში მზის გულზე, რომელიც დერეფნის ბანში სვეტად ჩამომდგარა, წაეგდება. გღია სანდალა ცარიელ მიწაზე უქვეშაგებოდ, მაზარაში გახეუული; სახრე მაგრა დაბლუჯული და გულში მიხუტული უქირავს. ამ დერეფანში შინაურ პირუტყვის ბაქის კარია გამოღებული, საიდანაც გამოდის საშინელი დამახრჩობელი სუნნი. დერეფანშივე აქა-იქ, თითქო განგებ ამოუთხრიათო, საქონლის ფეხისაგან ამოჩიქნილია ორმოები, შიგ ჩაგუბებულია საქონლის შარდი და ქათმებისაგან ნეხვია ჩაყრილი; ეს ორმოები ბაყაყის ბუდის ფერია. მთელს დერეფანში ქათმებისა და გრკებისაგან გაქეჟილი და მოღავეებულია ნეხვი და ამ ნეხვს ზედ ზაუხულის მწვაფი მზის სხივები ადგია; ადუღებს გუბებს, აყროლებს ნეხვს და ადენს შესაზარ სუნს. ამ სიმყარალეს სიხარულით ეხვევიან, დასტრიალებენ ცელქი ბუზები, დაბერილან წუმპის წოვნით და ფირუზის ფერი დასდებიან, სწორედ ის ფერი, რა ფერიც თითონ წუმპეა. ბუზის ხრომ მიაგნო სანდალას, დაუწყო იმას წოვნა, მწარე კბენა და თავბედი აწყველინა“.

1) დილაც, ცოცხალი, შეუფერავი სურათია ჩვენი გლეხკაცის ცხოვრების პირობებისა! გღია ასეთ პირობებში ავადმყოფი სანდალა უპატრონოდ, გულგაღელილი, ქარს გულ მიშვერილი, ელის დაღამებას, რომ საიდანმე დედა გამოჩნდეს. საღამოს ჟამს მოდის მუშაობით ჯანგამოკლილი, წელში გაწყვეტილი მისი დედა მათა.

1) ს. ო. ფ. მგალობლიშვილი — დედა მათა — გვ. 5—6 ტ. I.

ასეთი მოულოდნელი უბედურების დანახვა მაიას ათას ერთი-ერთმანეთზე მტკივნეულ ფიქრს აურევს თავში და აუღუღებს ისედაც სიცხისა და ჯაფისაგან აღუღებულ ტვინს. მაიას ყველაზე მეტად ის გარემოება აღელვებს, რომ შვილი ცუდს—მკისა და კალოობის დროს გაუხდა ავად.

დაქანცული, უილაჯო მაია მეზობლებს მიატანს: გაიგოს და სთხოვოს რაიმე წამალი.

მეზობლების მდგომარეობა თუმცა გაკვრითაა აწერილი, მაგრამ მოცემული რამდენიმე შტრიხი, ცხადად გვაგარძნობინებს, რომ ისეთივე უნუგეშოა, როგორც ღარიბაშვილებისა.

მწერალი, როგორც კინომოტოგრაფის ლენტზე, ისე ცოცხლად გვიშლის გლახაკთა ანალოგიურ გაქირებულ ცხოვრებას, როცა მაიას წამლისა და რჩევა-დარიგების საძებნელად თავის უბანში გაატარებს. ბევრი შეწუხებული საუბრისა და რჩევის შემდეგ მაია ძლივ-ძლივობით იშოვის ერთ კვნიწს შაბს და წამოიღებს შეილის საწამლებლად. ამასობაში კი სანდალას კირი, მიწაზე უსახურავოდ გდებით, უფრო და უფრო უძნელდება, ტანში უფრო უჯდება.

რა ქნას! მაია ულონობისა და ხელმოკლეობის გამო იძულებული გახდა წამლისათვის თვითონ წასულიყო და „კედარი კაციისათვის“ თავი დაენებებინა.

მაიამ მოტანის უმაღლეს შაბწყალი და აღერსით მიმართა თავის შვილს—სახლში შესულიყო წამლის მისაღებად. „ააყენებს და კრუსუნით შეიყვანს. დარბაზში აგია ქილობის ნაგლეჯი, იმაზე გადაფენილია გაცვეთილი ფარდაგი, მაიას მზითვისა. სახურავად ძოუტანა საბანი ისეთი ქუქკიანი და გაქვარტლიანებული, რომ კაცი ვერ მიხვდებოდა პირველში რა ფერისა უნდა ყოფილიყო... მაია თავით მოუდგამს ხის მუთაქას-სასთუმალს, ზედ ჩოხას გადააფარებს“.

აი, ნამდვილი სურათი ხალხის ცხოვრებიდან ამოგლეჯილი და რეალური ფერადებით გადმოტანილი მხატვრულ ტილოზე! რამდენი გაქირება, რამდენი მოულოდნელი და მოსალოდნელი უბედურება აქვს გლახაკს თავს დატეხილი! მაგრამ მას ხშირად უბედურებით გამოწვეული მწარე ფიქრი ჩააქინდრინებს თავს და უმაღლესი ახალი უბედურება და გაქირება ხელში სახრეს ან ბარ-თოხს ააღებინებს და მუშაობაზე დააყენებს, როგორც „ყოველი მხრიდან“ დაბეჩავებულს სანდალას ძმას სოლომონას.

ასეა. გლახაკი თავაუღებლივ, ხშირად ანგარიშ-მიუცემლადაც კი პირუტყვისაგან დაჰყურებს მიწას, რადგანაც „ზეცა წაართვეს ძალით“ და გულში მუდამეხამს აკლავს „კაცური გარძობის დუღილს“.

უილაჯო გლენისათვის გაჭირების ტალკვესია ღმერთი და ცრუმორწმუნეობა, რომლებიც განსაკუთრებით უწყობს ხელს გლენის ძალღონისა და ოჯახის დაქინებებს, ხშირად განადგურებას. ამ გარემოებას ჩვეულებრივ ამქლავებენ ხალხოსანი-მწერლები, როგორც პოეტური შემოქმედების საშუალებით, ისე პუბლიცისტური მოღვაწეობით. ამ მავნებელი მოვლენის შესახებ არა ერთი მახვილი წერილი დაიწერა ყურხალ „იმედში“. ცნობილია ნიკო ლომოური თავის „ალით“, „ქაჯანათი“. ამასვე დიდ ყურადღებას აქცევს სოფ. მგალობლიშვილის მხატვრული აპერცეპცია. *

ბეჩავ მაიას ვერ უპოვნია მიზეზი, თუ რამ მიიყვანა სიკვდილის პირს მისი ახალ გაზრდა, ჯანღონით სავსე სანდალა. აზრდბნეული, იმედდაკარგული მაია, რადგანაც სოფლური საშუალებანი ვერასა შეილოდენ თავზე მოულოდნელად დატეხილი უბედურების მიზეზს, ულონოს სასოებით ეძებს. მაია გადასწყვეტს, რომ იმის შვილს უთუოდ და უთუოდ რომელიმე ხატის—წმინდანის მიზეზი აქვს. რომ გაიგოს, რომელმა ხატმა დაჰმიზეზა მის სანდალას, როგორც სხვა მისი მეზობლები, მაია მკითხავს გამოჰნახავს. მკითხავი ხომ მათთვის უკანასკნელი მისამართი ღონისძიებაა, რომელიც „რეცეპტს“ (ბარათს) მიუწერს ხოლმე ხატებთან. მკითხავის მოგონებაზე მაიას სახე გაუბრწყინდა, დარღები გადაეყარა.

მაიამ მოინდომა ჯერ შინაური მკითხავით, ფთილების ჩამოსხმელით, გასულიყო იოლად. მაგრამ ფთილების ჩამოსხმამ მაიას უბედურებას ვერაფერი უშველა. სანდალას მდგომარეობა თანდათან უფრო გაუარესდა. მაია გრძნობს, რომ ის დაუძღვევლი უბედურების წინაშეა, გრძნობს, რომ ის უსახსროა, უძღურია. მეზობლების რჩევასაც არაფერი სიკეთე არ მოაქვს. მაიასათვის, როგორც ამგვარ მდგომარეობაში სხვა მის მეზობლებისათვისაც, ერთი გზაა—მკითხავს უნდა მიჰპართოს.

მეზობელმა ფეფელამ მაიას ზერტელ მკითხავთან მიასწავლა. მაიას ღოელი არსება მკითხავისაკენ, როგორც ერთადერთ მხსნელისაკენ, იწვევს. მაგრამ არ იცის, როგორ მოახერხოს: არც ურემო აქვს და აღარც გამყოლი ჰყავს. უფროს შვილსაც ვერ მოაქდენს, ზაფხულის ღლეა, ჭირნახული კარზე აქვს მომდგარი. პატრონობა უნდა.

მაია გავა სოფელში. მალე იშოვის მკითხავთან თანამგზავრად თავისავით უბედურს დარეჯანს. რის ვაი-ვაგლახით ისესხებენ ისინი მკითხავისათვის ფულს და გაემგზავრებიან. „ვაი, ჩემი ბრალი, ამოიკენესებს მაია, სახლში რომ დაბრუნდება, —სიყრმით დაბადები-

დანვე კი ვერა გაეჩხარე რა და! ჩემი დღენი, მე უბედური დღისამა, წვა და დაგვაში გავატარე. რა ვაჩსკვლავზე ვარ დაბადებული? ¹⁾

ეს კენესა ხომ ჩვეულებრივი კენესაა გლეხის დედა-კაცისა, რომლის თავზე, წისკვილის ბორბლის გარდა, თითქმის სუყველაფერს გადაუვლია!

უილაჯო მათა — „უღირსს შვილს“, მომაკვდავ სანდალას უპატრონოდ დატოვებს. წავე მკითხავთან, ბევრ ტანჯვასა და ვაი-ვაგლახს გამოივლის გზაში (მშვენიერია მათას მწვავე განცდები გზაში). გაკირებით ნასესხებ ფულს მკითხავს მისცემს, თითონ და საქონელიც მოცდება, ხოლო მისი შვილი სანდალა საშინელ ტანჯვაში, მოუვლელი (წყლის მიმწოდებელი, ხმის გამცემიც კი არა ჰყავს), სანამდის დედა დაბრუნდება, გადაიცილება. ასეთია მათე მნიშვნელობა მკითხავისა ჩვენი ხალხის ისედაც შავდლიან ცხოვრებაში. და ხალხოსნებიც, კერძოდ სოფ. მგალობლიშვილიც, ამიტომ ასე მედგრად მიესივნენ მოსასპობად ხალხის ამ მათე ტრადიციას.

ასეთი მძიმეა ღარიბი გლეხის ცხოვრების პირობები დარღვეულ სოფელში.

განა ასეთივე ჯოჯოხეთი არ არის დემეტრესა და მის ოჯახის ცხოვრება („დემეტრეს სახლობა“)? განა ასეთმა აუტანელმა სიღარიბემ არ მოსტება და მოაბერა დემეტრე, უდროოდ არ დააქკნო მისი „მშვენიერი ვაჟკაცური სახე“ და „ჩაუფერფლა თვალები“ მას? განა დამცირებულს, ყველაფრის ამტანმა მდგომარეობამ არ შეაძრწუნა ჯაფისაგან მოღალღული, ოჯახის გაუკუღმართებით სასოწარკვეთილებამდის მიყვანილი დემეტრეს ცოლი ნენე? განა დამცირებულის მდგომარეობამ არ მიიყვანა ყველაფერწართმეული ნენე კაცის კვლამდის?

დემეტრე გაკირვებამ აიძულა ბავშობიდანვე სოფელს მოსცილებოდა. უფროსმა ძმებმა 8—9 წლის დემეტრე წაიყვანეს ქ. გორში, მისცეს ხარაზს შევირდად, რადგანაც სოფლის გაკირვებული ცხოვრება გლეხს ბედს აწყველინებდა. დემეტრე ხარაზს სახლშიც ემსახურებოდა და ღუქანშიც. დემეტრეს სახით სოფ. მგალობლიშვილი ნიქიერად გვიხატავს სოფელს გამოქცეული ცხოვრების მაძიებელი გლეხის ბიჭის ხვედრს, კაპიტალიზირებული ქალაქის მძიმე პირობებში მოხვედრილს და მისგან გაქეპყილს. ასეთი იყო ხომ საერთოდ ხალხოსნების შეხედულება! „ამ დღეს (დემეტრე—მ. ზ.),—ავიწერს სოფ. მგალობლიშვილი,—კბილით ჯღანს ეწეოდა და ფინაჩობდა;

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი—დედა მათა—გვ. 26, 1 ტ.

ორი წელიწადი იყო გორში აღასთან, პატარა დემეტრეს სულ ცეცხლის ალში ატარებდენ; მუდამ დაგლეჯილ დაფლეთილი დადიოდა, საცრდავს ვირივით ამუშავებდენ და ვირივითვე სცემდნენ, მაგრამ თავმოყვარეობის ნიშნათ ვირიც ტლინკებს გაისვრის ხოლმე; ერთხელ აღამ ჩვეულებრივზე გარდამეტებით გაამათარახა ჩვენი დემეტრე; იმანაც დაჰკრა ფეხი, შემოდგომაზე ხილის ურმებს გაჰყვა და ტფილისის ქალაქში თავი ამოჰყო კი“.

„ტფილისში დემეტრე ჯერ ხელზე მოსამსახურეობდა, ბოლოს ქალაქის ბიჭებში გაეჩვია და გაკინტოვდა, გაიმართა კარგი ლაზათიანი თაბახი და ქუჩა-ქუჩა დაარბენინებდა სხვადასხვა ხილსა, ყველსა, თევზეულსა, მწვანელსა. რასაც კვირიდან კვირამდე იშოვნიდა, კვირა დღეს ძმა ბიჭებ-კინტოებთან შექამდა ხოლმე ვერისა და ორთაქალის ბალებში. კინტო ბიჭებს ძლიერ უყვარდათ. თუ დემეტრეს იმართვის არა შურდა რა, არც რას ისინი იშურებდნენ. დემეტრე ძმა-ბიჭებისათვის ანთებულს საკირეში გადავარდებოდა“.¹⁾

მაგრამ დემეტრეს მოეწყინა ასე მუდმივი სიარული ტფილისში. ქალაქის აშლილმა ცხოვრებამ დემეტრე ვერ დააკმაყოფილა, გაიღვიძა მასში სოფლისადმი მიზიდულებამ და ერთ დილას დემეტრე ქალაქური კინტოური ტანისამოსით მორთულ-მოკაზმული გაჩნდა სოფელში. მაგრამ დემეტრე სოფელს, სოფლის მუშაობას უკვე გადაჩვეული იყო. სოფელში დემეტრე ნაბატონარებთან იყო, მათ ემსახურებოდა და იქით-აქეთ დასდევდა. ბოლოს შეირთო მეზობლის ქალი ნენე.

ცოლის შერთვის შემდეგ დემეტრეს წინაშე უფრო მძიმედ დაისვა ცხოვრების საკითხი. დემეტრემ გადასწყვიტა ისევ ქალაქ ადგილისათვის მიეტანებინა. ასეც მოიქცა. დაიქირა ერთი უხვირო ფიცრის ოთახი და ფინაჩობა დაიწყო. თანდათან ხარაზობაში გაიმართა. მალე გაითქვა აქაც კაი კაცობის სახელი. მაგრამ, როგორც მწერალიც განმარტავს, „თინაჩობით რას გახდებოდა მოისურვა შეემატებინა ცოტა რამ შემუტი ღუქნისათვის, მაგრამ იმდენი ღონეც არ ჰქონდა. როგორც იყო, იშოვნა ვალად ყაზარა მიკირტუმოვისაგან ხუთი თუმანი ფული, მაგრამ რაც მოიტანა, ისიც სულ ყაზარას სარგებელსა და „ნეუსტოიკებს“ უნდებოდა. ჩაიფლრ ლაფში და ველარ ამოვიდა. რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, მხნეობას უმატა, ძველებურს კობტაობასა და ქეიფს თავი დაანება. ცოლიც ძალიან მხნე და გამრჯელი გამოდგა... ნენე ორს დიდს უბანს ქალაქისას უცხოვდა პურსა და

¹⁾ სოფ. მგალაბლი შვილი—დემეტრას სახლობა—გვ. 4—5, II ტ.

ურეცხამდა სარეცხს. ხელი და პირი აღარ ემჩნეოდა საწყალს ჯაფი-საგან. ქმარზე მეტი იმას შემოჰქონდა სახლში. ქვარი ბინდისას მოდი-ოდა შინ, ცოლი კი კარგა დახშირბინდებისას.¹⁾

მაგრამ ვერ იქნა, საშინელ სიღარიბეს ვერა და ვერ ამოუვიდენ. ჩარჩმა ყაზარამ მაინც არ გაახარა დემეტრე და მისი სახლობა. ის წურბელასავით ჩაეჭიდა და დაუნდობლად სრუტავდა მათ მაკოც-ხლებელ ძალას.

რეალურ ფერებშია მოცემული ჩარჩი ყაზარას მორალური გა-ნურჩევლობა, სიმდაბლე. ის ფულის გულისათვის არავის ინდობს. კაპიტკისათვის ის ყველასა და ყველაფერს ადვილად გაჰყიდის, თავის თავმოყვარეობასაც ადვილად გაათელინებს.

ასეთივე დამახასიათებელ (ხალხოსნისათვის) ფერებშია მოცემუ-ლი სოფლის შვილების — დემეტრესა და ნენეს შეურყენელი ბუნება. ისინი ვერც აზღვავებულმა ტალახის გუბემ და ვერც აუტანელმა სიღა-რიბემ უსინდისო გზაზე ვერ დააყენა.

მაგრამ ამ პირობებში ჩარჩი ძლიერია. ძალა-უფლება, კანონი მისია და დემეტრეს დაჩაგვრა-დარბევაში ყაზარაც გამარჯვე-ბულია.

„ხვალ ჩენი სულთამხუთავი მოვა. — ცხოვრების გამოუვალ ჩიხში მყოფი დემეტრე ეუბნება ქირვარამში მყოფ თავის ცოლს: ამ საღა-მოს იყო დუქანში ყაზარა და ქამარი მთხოვა, ორ თუნდად ავიღებ, და-ნარჩენს დაგაცლიო; მე გავბოროტდი, სისხლი ამიდუღდა, კარგა გავ-ტყიპე და ისე გავისტუმრე თავის, ანგელოზით; ეს მაინც გამყვეს სიკვდილის დროს სანუაგ შეზღადა.“

ნებემ წელი ველარ აიტანა.

— მაშ რა ვქნათ? ჩაეკითხა საცოდავად ცოლი.

— მაშ რა ვქნათ? რას შერება ცხვარი, ყასაბი, რომ ყელში დანას დააქერს ხოლმე, — უთხრა ცხოვრებისაგან გამოცდილმა და გა-თელილმა ქმარმა.

— მაშ უნდა დავგარჩოს, სულებიც ამოგვართვას?..

— უნდა მეთქი, ადამიანო. მა რითი იხსნი თავს ყაზარასაგან?²⁾ ჩარჩმა ყაზარამ აღრინდელმა „ქეციანმა ყაზუამ“, აწინდელმა „ყაზარ სტეფანიჩმა“ შეუწუხა სული დემეტრეს. ყაზარასგან შევიწ-როვებამ, გაქირებამ, შიმშილმა და სიცივემ დააბერა და მოუსპო სიცოცხლე დემეტრეს. „ამ ამბის შეკდეგ, — თანაგრძობით გადმო-გვცემს ავტორი, — დემეტრემ დიდხანს ველარ იცოცხლოა.“

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი — დემეტრეს სახლობა — გვ. 7, II ტ.

²⁾ იქვე — გვ. 14.

ყაზარამ მოინდომა დემეტრეს დაბეჩავებული, სუსტი სახლობის ანგარიშზე თავისი სიამოვნებისა და ლხენის იაფად შოვნა. ამიტომ მოინდომებს დემეტრეს ოხრად დარჩენილი ოჯახის გამოყენებას პირადი მდაბალი გრძნობების დაკმაყოფილების მიზნით.

მძიძეა დემეტრეს ქვრივის ნენეს მდგომარეობა! რა ქმნას, შეილები უპატრონოდ ელუპება! ქმარი თითქმის დაუმარხავი ჰყავდა! ვალი ჯერ არა ჰქონდა მოხდილი. სწორედ ამ დროს ყაზარაც შეუჩნდა. სთხოვს ან ვალი გადაიხადოს, ან გადავიდეს მასთან მოჯამაგირედ.

რა ქნას ბედშემა ნენემ! მას სხვა გამოსავალი არა აქვს. იძულებულია ვაჟიშვილი ილო შეგირდად მისცეს ხელობაზე, გოგო მასთან იქნებოდა და იქნება როგორმე გაეტარებინა ცხოვრება, ქმრისა და შვილების წინაშე ვალი შეესრულებინა. შვილები დალუპვას გადაერჩინა.

ყაზარა დაიყოლიებს გამოუვალ მდგომარეობაში მყოფ უპატრონოს, შვილებისადმი მოვალეობით დამძიმებულს ნენეს. აი, ნენე როგორ გულშემბარავად გადაუხსნის თავის სულიერ წყლულებს მოსამართლეს: „ჩემის მარჯვენით გამომიყვანია და გამიზრდია შვილები, ბევრჯელ დაწყლულებულის ხელებით მირეცხნია სარეცხი; ბევრჯელ სიციხიანი ჩავეკიდებულვარ თონეში და ისე კენესა-ოხვრით გამომიცხვია პური; იქამდის გამიჭირდა, რომ შვილები დათხოვლობდნენ, კინალამ გამიავაზაკდნენ. ვიფიქრე, ჩემს თავს შევწირამ, მტლად დავედები შვილებსა და დავიხსნი შიმშილისაგან მეთქი. ასეც ჩავიდინე, დავდექი ყაზარასთან იმისი ვალის გადასაწყვეტად“. ¹⁾

ყაზარა არ დაკმაყოფილდა ნენეს ნამუსის შერცხვენით. მოინდომა ნენეს ქალის პატარა თინას ნამუსის ახდაც. ნენემ ეს ველარ აიტანა და ცუდით მოჰკვეთა ყაზარას თავი, „შვილი გადაარჩინა“.

„დემეტრეს სახლობაში“, როგორც „გმირისეულის ქალში“ სოფ. მგალობლიშვილის მიერ მკვეთრადაა გამომკლავნებული უარყოფითი შეხედულება ქალაქზე; ისევ სოფელი, იქ უფრო სიფაქიზეა. იქ უფროა მთლიანი, სალი ადამიანი—გმირისეულის ქალი სალომე, ნენე, თუნდაც დემეტრე.

ამგვარ დამოკიდებულებას სოფ. მგალობლიშვილი „გმირისეულის ქალში“ ასე გამოხატავს: „ახლა კი დარწმუნდა სალომე, რომ აქაც, ამ დიდ ქალაქში, რომელიც მას სიმდიდრის ბუდედ მიაჩნდა, სადაც მას ყველანი ერთობრივ კმაყოფილნი ეგონა, სადაც ყველა

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი—დემეტრეს სახლობა—გვ. 37, II ტ.

ბედნიერი უნდა ყოფილიყო, ამ ქალაქშიაც მრავლად ყოფილან გაქარებისა და მწუხარების შეილნი; დარწმუნდა, რომ აქ უფრო ბლზმა ხარკს ჰკრევავეს სიღარიბე, რომ კაცს აბიწიერებს, სულს უფუკებს, ნამუსს ართმევს; დარწმუნდა, რომ სოფლად ეს ხარკი სიღარიბისა აგრე რიგად არა ხედება ხალხს. იქ მისი სული შეუმწიკვლეღია და შეუბღალველი. ხოლო იქამდინ ვეღარ ჩავიდა მისი გონება, რომ განესაღღვრა: რა იყო მიზეზი, რომ სიღარიბე აქ, ქალაქში, ხშირად აბიწიერებდა დაბალს, ჰუშა მოწაღმართე ხალხსა და იქ. სოფლად კი, იგი ამ მსრივე ხელშეუხებელი, წმინდა იყო... სალომემ აქ პირველად შეიტყო, რა საზარელი შედეგი მოსდევს სიღარიბეს, რა უწვერვალეს წერტიღამდე მიჰყავს კაცი, რა ბიწიერების უბკრულში აგდებს... იგი მხად იყო ყოველ წაღს, რომ მტერს ამაყად და გუამაგრად დაჰხედრიყო და მის სულს ბიწიერების ხელი არ შეჰხებიყო. რამდენჯერმე გამოსცადა იგი უწყყალო ბედმა, მაგრამ იგი ხელახლად და ძღუელად გამოვიდა. სალომე მაგარი იყო როგორც რკალი და მისი დამორჩილება მაცდღურმა ვერ შესძღოა.¹⁾

ასეთი შეხედღულება ქალაქზე, კაპიტალიზმით ფერცვლიღ ცხოვრებაზე ხომ დაჰახასიათებელი იყო რუსი ხალხოსნებისაღვის და ჩვენა ხალხოსნებმაც შიგადაშიგ აჰ მიმართღლებას თავისი ხარკი მისცეს (სოკ. მაღლობღიშვიღი, ყაზბეგი).

სოფღის ყოღმის ერთგვარი იღვღალიზაციის ეღფერი ატყვიღ სოფ. მაღლობღიშვიღის მოგონებებს — „წარსულღ დან“. ეს უკანასკნელი მემუარული ჟანრის ხასიათს ატარებს, მაგრამ ამ ნაწარმოებში მხატვარი ამღენად მღლავნღება, რომ ეს უფრო მოთხრობაა, — ბელეტრისტიკა, ვიდრე მემუარები, თუმცა, ცხადღია, აეტორი ავღვიწერს გარკვეულ კონკრეტულ მოგონება-ფაქტებს. ეს ნაწარმოები დაიბეღდა ჟღრნღლ „მოამბეში“ 1898—1899 წ. წ.

მოგონებას, დღიურს, როგორც ჟანრს ხალხოსნები იყენებდენ არა როგორც საშუალებას იმ უბრღლო მოგონებას ადამიანისა, როღვეღიც ცხოვრებიდან გასულა, ისევენებს და წარსულით ღა ცხოვრობს, არამედ, როგორც საშუალებას თავის მისწრაფებათა გატანისა ფართო მკითხვეღ მასებში, როგორც ბრძოღის ერთ-ერთი საშუალებას კონკრეტული ფაქტიური მასაღის გამოყენებით.

სწორედ ასეთღევე მიზნებითა აქვს ეს ჟანრი გამოყენებული სოფ. მაღლობღიშვიღსაც.

¹⁾ სოფ. მაღლობღიშვიღი — გმირისეულღის ქალი — გვ. 190—191, I ტ.

მოგონებაში „წარსულიდან“ ნათლად მოჩანს ავტორის სიზმარები სოფლისა და მისი წარსულისადმი: სოფლის ძველი ჩვეულება, ძველი ხალხი, მართალი, პირდაპირი, ზნეობრივი, ერთიერთმანეთის დამხმარე. მაგ. მგელბაბია, ედიშერ გეგელაშვილი, ეფროსინე, ედაშერის რძალი, სამართლიანი და ავტორიტეტიანი მოსამართლენი სოფლისა — იოსებლაშხი, იოკიმიანთ სოლომონა — აი ვის დაეძებს ხარბად სოფ. მგალობლიშვილის მხატვრული აპერცეპცია, მისი პოეტური მუზა.

ამასთან ერთად სოფ. მგალობლიშვილი პრივილეგიურ კლასში ორგვარი მეშაშულის ხასიათს გვაძლევს. ერთი ნაკლები შეძლებისა, რომელიც იძულებული იყო თავისი შრომით ეცხოვრა: ედიშერ გეგელაშვილი, მისი რძალი ეფროსინე, მისი ძმისწული ვახტანგი. ესენი ხალხთან ახლოს არიან. მათ ჭირსა და ლხინს იზიარებენ. გლეხებთან ერთად ებრძვიან ზნედაცემულ ბერძენ მოურავს და მის დაშკაშ გლეხს გიგოლას. ყოველთვის გონიერსა და სასარგებლო დარიგებას აძლევენ გლეხობას, ამიტომ ამათ გარშემო შემოკრებილი არიან გლეხთა რჩეული კაცები.

სულ სხვაა კნიაზ რევაზ მორთულაძე, არაფრის გამკეთებელი, სოფლის ხორცმეტი, სოფლის ქალ-რძლების მუსუსი, რომელიც არაფერსა და არავის ერიდებოდა თავისი მდაბალი გრძნობების განხორციელებაში. კნიაზ რევაზმა („წარსულიდან“) მოინდომა ბაციკაძანთ რძალი ნინოს, განთქმული ვაჟკაცი გლეხის მგელბაბიას ქალის, ხელში ჩაგდება. მიუხედავად იმისა, რომ ბიჭებმა რევაზი გააფრთხილეს, რომ ამ სურვილის შესრულება მას იაფად არ დაუჯდებოდა, „გაქსუებულმა რეზიკომ მაინც გულიდან ვერ ამოიღო თავისი განძრახვა; მუდამ ოვალეებში ელანდებოდა ნინოს მწვენიერი სახე. გაგიჟებული იყო მისთვის პირუტყვეული ნდომით; ეჩქარებოდა მისი გულში ჩაყრა, მასთან ხევენა-კოცნა და მტლაშა-მტლუში. დარწმუნებულიც იყო, რომ თავის სურვილს შეასრულებდა ძალით, თუ ნებათ არ დაჰყვებოდნენ მის მხეცურ სურვილს“. ¹⁾ ასეც მოხდა. მან შეკრიბა რამდენიმე თავისი დამქაში, მათი დახმარებით გაიტაცა მიუუვალ ტყეში მგელბაბიას ქალი ნინო, როცა სახლში მამაკაცთაგანი არავინ იყო და მგელბაბიაც სანადიროდ იყო წასული. შემთხვევით იმავე ტყეში აღმოჩნდნენ მგელბაბია და ედიშერ გეგელაშვილი. მათი ხმა ნინომ იცნო, თავდაფიწყებით გაიწია მათკენ და „ნამუსის ახდას“ გადარჩა.

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი — წარსულიდან — „მომბე“, 1899 წ. № 3, გვ. 116.

მაგრამ როგორ გაექცეოდა ბეჩავი ნინო სოფელს? ვის დაარწმუნებდა „ცამდის მართალი“ ნინო რომ ის ხელშეუხებელი იყო? დადნა, დაჩივდა ნინო აჰ უბედურების შექმნედა და მალე გარდაიცვალა.

მგელბაბიამ მოინდომა სისხლის აღება, ტყე-ველად გავარდა. შურის ძიება უნდა. მაგრამ ვერ ახერხებს. ეძნელება. ბოროტ-მოქმედებისაგან მას ხან შვილის სულის დამძიმება აკავენს, ხან მღვდელი იროდიონის დარიგება, ხოლო ბოლოს რევაზის დედის შევედრება. მგელბაბიაც აღარა ჰკლავს თავისი ერთად-ერთი შვილის მკვლელს, სოფლის სინდისის შემლახველს კნ. რეზიკოს.

მგელბაბიას ხასიათის ამგვარი გაშლა, ვფიქრობთ, ბუნებრივია სოფ. მალობლიშვილისათვის, როგორც წერილბურჟუაზიული იდეოლოგიის მატარებელი მწერლისათვის, რომელშიც კლასობრივი წინააღმდეგობა სათანადოდ არ არის გამახვილებული და ხშირად მისი გაგება მოდუნებულია.

900-იან წლებამდის პირველი პერიოდის მანქალზე სოფ. მალობლიშვილში გლეხის რევოლუციონური განწყობილება, ჩანს, ჯერ კიდევ არ არის სათანადოდ შეფასებული. სოფ. მალობლიშვილი გლეხობაში გრძნობს ერთგვარ დუღილს, მხოლოდ სტიქიური აჯანყების სურათს გვაძლევს და ისიც აქა-იქ („ლამის მეხრე ცეცო“).

მწერალი, როცა მგელბაბიას თაი. რეზოს შეახვედრებს, მის სულიერ განწყობილებას ასე გადმოგვცემს: „მას გულის ჭიდილი დაუწყო ორმა გრძნობამ: სისხლი სისხლით მოიბანოს, თუ დასთმოს... დედის შვილთან ალერსმა გააღვიძა მგელბაბიაც ნინოს სიყვარული, მოაგონდა მისი ალერსი, ლოყაზე ხელის ცაცუნია... ხომ ამათ მოაკლეს ესენი, ხომ ამათ მოჰგლიჯეს იგი გულიდან, ხომ ამათ დაამიწეს: მხეცურმა გულისწადილის ასრულებამ დასძლია გონებას, უარაყოფინა მოძღვრის დარიგება... აგერ გრიგალივით აიკრა აივანზე და როგორც აჩრდილი მოველინა რევაზ მორთულაქეს“...¹⁾ და ის იყო უნდა სისრულეში მოეყვანა მგელბაბიას თავისი დიდი ხნის ზრახვა, მაგრამ რევაზის დედის სიტყვებმა მგელბაბიას, — გადმოგვცემს სოფ. მალობლიშვილი, — „გული აუვისო სიბრალეულითა, მოაგონდა თვით დედა თავისი; მოაგონდა ის დედები, რომელნიც მამულს გმირებს უზრდიდნ და რომლებზედაც არა ერთხელ გაუგონია მოძღვარი პლატონისაგან ბევრი რამ კარგი; წარმოიდგინა რომ ბავშვის უმანკო სისხლი რად უნდა დაღვაროს, რად უნდა გამოასალმოს წუთისოფელს

¹⁾ სოფ. მალობლიშვილი — წარსულიდან, — „მოამბე“, 1899 წ. № 3 გვ. 130.

რევანის ახალგაზრდა, ჯერ სიცოცხლით გაუმძღარი, ცოლი“. და დამშვიდებული მგელბაბია ასე მიმართავს რევანს: „დედაშენის ძუძუებისათვის მიპატიებია!... მე ვიცი, მე გამოვეცადე, რა მწარეა შვილის სიკვდილი!... მე აღარ მსურს გავხდე დედიშენის საუკუნო ტანჯვის მიზეზი... და განშორდა... რევანს აუეარდა ბავშვივით ტირილი და დიდხანს ველარ ზოიბრუნა გული“.¹⁾

ასეთი განწყობილება, რა თქმა უნდა, მგელბაბიასათვის არაბუნებრივია. არც რევანისათვისაა ბუნებრივი ასეთი ცოდვის მონანიება, ბავშვსავით ტირილი. ვფიქრობთ ეს არ არის ნამდვილი შტრ.იხები რევოლუციონურად განწყობილი მწერლისათვის. აქ მკაფიოდაა გამომჟღავნებული ორმაგი ბუნება ხალხოსანისა, რომელსაც საბოლოოდ ვერ გაუწყვეტია კავშირი ძველთან; ძველისადმი დამოკიდებულებებში სოფ. მგალობლი ზვილი, როგორც ხალხოსანი, ერთგვარ გაურკვევლობას იჩენს. თუმცა ამასთან ერთად ძველის ნგრევასაც, ახალი ცხოვრებისაკენ გზის გაკაფვასაც ლამობს და ახერხებს კიდევც.

ასეთივე ნაუანსებით ხასიათდება სოფ. მგალობლიშვილის მოთხრობა „ც ვ რ ე ვ ა ზ ე“ თავისი ძველი მრავალრიცხოვანი, საქმიანსარისტიანი ოჯახის მოცემით. გა ბ რ ი ე ლ დ ა რ ი ბ ა შ ვ ი ლ ი ს პ ა ტ რ ი ა რ ქ ა ლ უ რ ო ჯ ა ხ შ ი ყველა კმაყოფილია, ყველა ხალისიანად მშრომელია, ყველა ბედნიერია. ოჯახი დულს და გადმოდის. ავტორიც, როგორც ნიკო ლომოურიც („ბერუა ქრისტესიაშვილი“), ამ ოჯახისადმი სიმპატიებითაა განწყობილი.

ასეთივე ორმაგ-ბუნებოვანია სოფ. მგალობლიშვილის მოთხრობა „დი დ ზ ა ლ ა შ ი“. — „მშვიდი“, დაფიქრებული ზ ი ზ ო ა მ ა ყ ა ძ ე, დიდი ფეოდალის ქალი, ვერ გარკვეულა თავის გრძობებში, მას უყვარს ხელმოკლე აზნაური, ისიც „ქკვიანი, დაფიქრებული, განათლებული, შესაფერი ვასილ კავკასიძე. მაგრამ ზიზოს მაინც ვერ გადაუწყვეტია მითხოვება, რადგანაც მასში მაგრადა ზის გვარი-შვილობის ამყობა—აზნაურს როგორ უნდა მითხოვდეს დიდი გვარის ამყადის ქალი! მართალია, ზიზო საბოლოოდ პირდება ვასილს, რომ, თუ დედამა ჩებას არ მისცემს მასზე გათხოვებისას, მაშინ ის მზადაა ჩუმად დაიწეროს ჯვარი, მაგრამ მწერალი აქვე უშეებს ფარდას, ვერ ახერხებს თიჯოს. ამ დაბრკოლების გადალახვას. „ერთი კიდევ ვცდი, — ეუბნება ზიზო ვასილს, — პირს ვუკითხავ (მშობლებს — მ. ზ.) და მერე დაუკითხავად წავიდეთ საყვარში საქორწინოდ“.

¹⁾ ს ო ფ. მ გ ა ლ ო ბ ლ ი შ ვ ი ლ ი — წარსულიდან — „მეომარი“, 1899 წ. № 3 გვ. 131—132.

სამაგიეროდ სოფ. მგალობლიშვილი ამავე ნაწარმოებში საქმარისად გარკვეულ ფერებში იძლევა ქართული პრივილეგიური კლასის დაძაბუნება-გადაგვარებას ახალ, ეკონომიურ და პოლიტიკურ პირობებში. რუსეთის თანდათანობითი გაბატონებით დაირღვა ძველი საქართველო, ძველმა ფეოდალურმა კლასმა დაჰკარგა თავისი ძალა, როლი, ადვილად მოიღუნა, დაიფუკა შინაარსიდან, დაიწყო „რუშობია.“ თავადის ცოლებსა და ქალებს არაფერი აღარ მოსწონთ თავიანთი, არც ჩვეულება, არც რწა, არც „კაგალრები“. ყველაფერი რუსული მათ თაქდავიწყებამდის იტაცებს. ასეთი განწყობილება პათოლოგიურ მდგომარეობამდის მიდის. ლამაზი, მიმზიდველი კნეინა ანეტაც გადარეულია ქერა ოფიცრით პახომ პახომოვიჩით. კნეინა ანეტა ეკზალტაციაში მოჰყავს პახომის ყველაფერს— შეხედულობასაც, ეპოლეტებსაც, ქერა თმა-წვერ-ულვაშსაც, სახელსაც კი! პახომ მას გაცილებით ლამაზად, კეთილზმონანად ეჩვენება, ვიდრე ქართული სახელები — არჩილი, ლუარსაბი, ვახტანგი, ერეკლე, ელიზბარი. „ეჰ, ნეტა მე ქართველი არ ვიყო, მწარე ტკივილით ეუბნება პახომს, მისდამი ვნებიანობის ეშხით დამთვრალი კნეინა ანეტა,— ლფრო შიმიყვარებდი... ეჰ, რუსულიც არის მაინც ვიციოდე კარგად, რომ გეჰუქუჰო, ქართულად არ მეხერხება აღერსი. აი ეხლა ქართულად რომ იტყვი „სულიკო!“ არ ვარგა, დამაზიზღებს ხოლმე, „Муха“ კი სიამოვნების ჟრუანტელს მომგვრის ხოლმე“.)

უდაოდ, მშენიერ, რეალურ ფორმებშია მოცემული გადაგვარებული სახე ქართველი ქალისა, რომელიც ადვილად გაჰყვა ახალი ცხოვრების ფუფუნებას, დაჰკარგა ნიადაგი და თავშეუთავებლივ გადაეარდა ვნებიანობის ქაოსში. კნ. ანეტა თავისი განცდებით რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში დამახასიათებელი მოვლენა იყო ჩვენი ცხოვრებისათვის ჩანს იქიდან, რომ სოფ. მგალობლიშვილის შემდეგ ამ საკითხს შეეხო და მკვეთრად ასახა შიო არაგვის-პირველმაც თავის „ჩემი სამშობლო—ჩემი გულია“-ში.

ეროვნული საკითხი, როგორც ზევეითაც აღვნიშნეთ, ხალხოსნებისათვისაც დამახასიათებელია. თუმცა ხალხოსნები, როგორც თავის ადგილზედ გეჰონდა აღნიშნული, ამ საკითხის გაგება-გაშლაში არსებითად განსხვავდებიან თერგდალეულებისაგან. ხალხოსნები თერგდალეულებსავეთ ეროვნულ საკითხს ძირითად საკითხად არა თვლიან. ხალხოსნების შეხედულობით, ჯერ ეკონომიური საკით-

1) სოფ. მგალობლიშვილი — დიდ ხალაში — გვ. 10

ხების მოწესრიგება და შემდეგ ეროვნული. მაგრამ ეროვნული მეობის შენახვას მაინც ისინიც იცავენ.

გარდა მოთხრობა „დიდ ზალაში“, ეროვნულ საკითხს სოფ. მგალობლიშვილი საქმარისი სიმკვეთრით აკითარებს მოთხრობაში „წითელი სარჩული“. აქ იუდა თადეოზის ძე ლეკია-შვილის სახით სოფ. მგალობლიშვილს გამოყვანილი ჰყავს გადაგვარების გზაზე დამდგარი ქართველი ინტელიგენტი, რონელიც ჩინისა და მთავრობისაგან პატივის დამსახურებისათვის ყველასა და ყველაფერს ადკილად ჰყიდდა. „უბრალო კაცი არ გეგონოთ ბ. ლეკია-შვილი,“ გესლიანად ახასიათებს ავტორი, — ჯერ ერთი ისა, რომ ტახტის აზნაურია; თუმცა ჯერ შეუწყნარებელი აზნაურია, მაგრამ მაინც აზნაურია; მეორე დიპლომაინია“.

ლეკიაშვილი თავისი მოღვაწობის credo-ს ასე განჟმარტავს თავის ცოლს, როცა უკანასკნელი ექვს გამოთქვამს კმრის სურვილზე (რომ ის სამ კურდღელს დაიქვრს) და აღელვებული ასე მიჰმართავს: „თუ ნამუსსა და სინდისზე ხელი აილო (კაცმა—მ. ზ.), იქნება მეტიც დაიქიროს, მაგრამ ნამუსი და სინდისი?“...

„—ნამუსი, სინდისი?... ჰმ... ნამუსსა და სინდისს ისეთ სქელ ფარდას ჩამოვაფარებ, რომ თვალითაც ვერავინ დაინახოს... ერთის მხრით, ჩემს ხალხს ვასიამოვნებ, მასთან სახელს გაეიკეთებ... უკვე ჩაყარე მისი საძირკველი ხალხის გულში... ღმერთმა მომცა გონება, ჰკუა და გარეგნობა, ყველა ეს სწავლით შეგაზავე... მეორის მხრივ, ჩემს მთავრობას ფეხქვეშ გავერთხობი, მის წინ დავდებ-დავხარავიქდები, თავს ანკელოზად მოვაჩვენებ. თუ ასე არ მოიქცევი, წინ არ წავწევნ და ღერუჯანში გდებით და ხოხვით სულს ამოგართმევენ. მესამე მხრივ, არაფერს და არავის არ დავზოგავ, ყველას ცეცხლ-ნავთში გავატარებ, ვინც კი ჩემს სურვილებს გადაელობება... აი, დღეს მე პატარა ჩინოსანი ვარ, ხვალ დიდი კაცი შევიქმნები“...¹⁾

ლეკიაშვილის გაგება-განმარტებით კაცი ნამუსსა და სინდისს რომ მიჰყვეს შიმშილით სული ამოსძვრება. ამიტომ მან ამნაირი სინდისი მოდრიკა, წელში მოკაკვა და ახლა მას ასე ალაპარაკებს: „ხალხს თვალები აუბი, თვალში ნაცარი ჩააყარე, უფროსების წინ მოიკაკვე, ხელფეხი გაულოკე, იმის წინ ქვემძრომივით იხოხე“.²⁾

ასეც იქცევა მაღალი ღირსებისა და სხვათა წინაშე ლეკიაშვილი თავისი პირადი კეთილყოფის მოსაპოებლად. „თავის სამშობლოს სალაროში ხელუკუღმა ცოტაოდენი წვლილი შეჰქონდა. ამით მეგობ-

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი — წითელი სარჩული — გვ. 46.

²⁾ იქვე — გვ. 46.

რებს თვალეში მტერი შეაყარა. თვალეი აუბნია და შეძლება აღარ მისცა კბილები გაესინჯათ იმ მოლაღატისათვის, რომელსაც ის გულში ზრდიდა სამშობლოს საგმობლად. ამიტომ ლეკიაშვილს თვალის ასაბმელად მაგიდაზე გადაშლილი ჰქონდა სხვადასხვა ქართული წიგნები, წითელ-ყვითელი კარანდაშებით აქრელებული და ჩამოხაზულიები“¹⁾

სოფ. მგალობლიშვილის დახატვით ლეკიაშვილმა თუმცა „წინ წასწია ჩვენი ისტორიის საქმე, ისტორიის ეკლიანი გზა გაკვალა და გაუადვილა თავის მოძმეს შემდგომ „სავალი გზა“, მაგრამ ეს მოქალაქე-მწერლისათვის არ არის საკმარისი, ნამდვილი გზა. მწერლის გაგებით, ერთია ისტორიკოსობა, მეორეა კაცური კაცობა, მათ შუა დიდი ზღვარი უდევთ. პალოს პირით სოფ. მგალობლიშვილი ასე მიჰმართავს ლეკიაშვილებს: „რად მინდა შენი ისტორიკოსობა, თუ დღევინდელს დღეს პირნათლად არ ემსახურები, თუ შენ ახალ თაობას ჩაქლავ, ენას მოქლავ, ენას მოჭლეჯ და წმინდათა წმინდას შეუგინებ. შენ გწამებენ, რომ მოლაღატე ხარ სამშობლოსი“.

სოფ. მგალობლიშვილი ლეკიაშვილში იძლევა რუსეთის ბიუროკრატიის მოხელეს, კარიერისტს, გადაგვარებულს, რომელიც მლიქვნელობით თავის პირად საქმეს აკეთებს, ხარობს და ხელს უწყობს ქართველი საზოგადოებრიობის გადაშენებას.

უფროსების გულის მოგების მიზნით, მათ, ვოროტილოვს²⁾ აი როგორ ინფორმაციას აძლევს ლეკიაშვილი, რომელიც, როცა დიდ მოხელეს უახლოვდება, ლეკოვად იწოდება. „ქართველების ტვინი,— პირფერობით ეუბნება ლეკოვი ვოროტილოვს,— უკვე გადარუსებულია აწინდელი სწავლა აღზრდის სისტემის წყალობით. Мозг грузина перестал мыслить по грузински (უნდა მოგახსენოთ, ამბობს ავტორი, რომ იუდა და იროდიონი რუსულად ბაასობდენ). მე ნამდვილად ვიცი, რომ აწინდელი ქართული გაზეთის რედაქტორები, მისი უმთავრესი თანამშრომელნი რედაქციაში სულ რუსულად ლაპარაკობენ, რუსულად მაჯელობენ; დარწმუნებით ვიცი, რომ კრებებზედაც, შინაურ ცხოვრებაშიაც მალლა მყვირალნი პატრიოტნი რუსულად ლაპარაკობენ. ერთის სიტყვით, იმათ ოჯახში რუსულია გამეფებული, და თუ ყვირიან ქართული, ქართული უნდა იყოს ჩვენს

1) სოფ. მგალობლიშვილი—წითელი სარჩული—გვ. 53.

2) იროდიონ პროპორთვი ვოროტილოვის სახით სოფ. მგალობლიშვილი გვიხატავს ცნობილ რუსიფიკატორს, რუსი ხალხის კავშირის (Совяз русского народа) დამაარსებელ, მღვდელ ვოსტოროვს.

ოჯახში, კრებებზე, სასამართლოში, აქაც პირსაფერისად ჰყვირიან, რომ ვითომ უკან არ ჩამორჩნენ თანა'ედროვე დრო-ჟამს... ეე შენ დაგარწმუნებ, აი დღეს რომ გამოაცხადონ: აჰა, ქართულად იყოს ყველაფერიო, უწინ ის დიდი პატრიოტები ჩამოკიდებენ ცხვირსა: ვაიმე, რა გვეშველება, ქართული რომ არ გვეხერხება, რა ვქნათ!...¹⁾

ვფიქრობთ, აქ ღეჭვაშვილის პირით ავ უორი დიდი გულისტყვილით აღნიშნავს თავის გულისწყრომას, ქართველი საზოგადოების გადაგვარებით გამოწვეულს. ამასთან ერთად სოფ. მგალობლიშვილი დიდი გამსჭვრეტელობით აღნიშნავს ფაქტს, რომელსაც ქართველ საზოგადოებაში მართლაც ჰქონდა ადგილი. როდესაც 1917 წ. რევოლუციის შემდეგ გამოცხადდა სკოლის ნაციონალიზაცია, მართლაც ქართველი პატრიოტების ზოგიერთმა ლიდერმა დაჟინებით მოითხოვა ქართველი, გაეროვნებული კლასების პარალელურად ქართულ სკოლებში დატოვებული ყოფილიყო რუსული პარალელური კლასებიც, სადაც მათი შვილებიც იმეცადინებდნენ, რადგანაც მათ შვილებს ქართული არ ეხერხებოდათ. ასეთ განცხადებებს მრავლად ჰქონდა ადგილი.

დადგა რევოლუციის ხანა. ხალხთა განთავისუფლების სიძაბერა. გამოღვიძებულმა ხალხმა გამოააშკარავე თავისი მოკეთებებიცა და მოღალატეებიც. მოკეთებებთან მჭიდროდ გადააბა თავისი გული და ზრახვა, ხოლო მოღალატეებთან მოინდომა ანგარიშის გასწორება: „პეტრე მოკლეს მოღალატეობისათვის, აპოლონს გულში ჰკრეს ტყვია; ნესტორს ყუმბარა ესროლეს... აგერ სისხლში სცურავენ.“ „ბ. ლეკოვს,—აგვიწერს ავტორი,—სრულია ი დაეკარგა სულის სიმშვიდე, ძვალსა და რბილში გაუჯდა ის აზრი, რომ ის დღეს გაბათილებული, თავგახეული თამასუქია, ხალხმა ანდერძი აუგო და უნდა გადმოსკუბდეს იმ სკამიდან, რომელზედაც ბიუროკრატიულმა რეჟიმმა შეასკუპა. ენანება, ენანება ეს გადმოსკუპება, გული ეთუთქება, მაგრამ ველარას ახერხებს. ათას სხვა აზრს აიკვირებდა, უნდოდა გამოსდგომოდა, გართობილიყო, მაგრამ იალბუზის მთასავით ღის წინ აიტუზებოდა უზარმაზარი დაფა, რომელზედაც წითელის მელნით ეწერა „ძირს მოღალატე“.²⁾

ველარ უძღებს ამოდენა სულის ღელვას ღეჭოვი. სინანული დაკარგული ბედნიერებისა, შიში აწმყოსი, სინდისის ქეჯნა! ველარ გაუძლო ხალხის აზვირთებულ გულისწყრომას! ღეჭოვს მოეჩვენა,

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი—წითელი სარჩული—გვ. 75.

²⁾ იქვე—გვ. 92.

რომ მინდორ-ველი, მთა და ბარი, ადამიანი თუ პირუტყვი, ფრინველი თუ ჭიანჭველი მას და მისძახიან ერთსა და იმავე სიტყვას: „მოლაღატე, მოლაღატე“!.. ველარ გაუძლო ლექოვმა ასეთს მღელვარებას და შეირყა.

ასეთია ბოლო კარიერისტიკა, ასეთია ხვედრი ხალხის მოლაღატისა, იმისი, ვინც ხალხის ინტერესს მსხვერპლად იწირავს თავისი პირადი ბედნიერებისათვის. ეროვნული საკითხი და ხალხის მასების კეთილდღეობის საკითხი, როგორც სხვა ქართველი ხალხოსნებისათვისაცაა დამახასიათებელი, სოფ. მგალობლიშვილის შემოქმედებაში მკიდროდაა ერთმანეთთან დაკავშირებული. ეროვნული თავისუფლება, ენა, სკოლა საჭიროა როგორც ხალხის ბედნიერების მოსოების იარაღი. ასე ესმით ხალხოსნებს ეროვნული საკითხი. ასე ესმის სოფ. მგალობლიშვილსაც. ამიტომ ხალხია ამ მოლაღატეების განაჩენის გამომტანი.

2

ხანი გადიოდა. მდგომარეობა იცვლებოდა. 90-იანი წლებიდან სოციალ-ეკონომიური პირობები საშინელის სისწრაფით მიექანებოდა განვითარების გზით. ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარება მძლავრ ნაკადსავით შემოიჭრა ჩვენი ცხოვრების სინამდვილეშიც. ამ გარემოებამ პროლეტარიზაციის პროცესი შესამჩნევად ააჩქარა. მშრომელთა ბანაკი წლითი-წლობით საგრძნობლად იზრდებოდა. მუშაში ირკვევოდა კლასობრივი შეგნება.

ხალხოსნური იდეოლოგია, ცნობილია, ველარ სწვდება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში წამოჭრილ საკითხთა გადაწყვეტას. დაიწყო ხალხოსანთა დეკადანსი (ხალხოსნური მიმართულება, როგორც მთლიანი მოვლენა, 90-იანი წლებისათვის დარღვეულია). ნაწილი მარჯვნივ გადაიხარა: ლიბერალებს მიემხრო „ივერია“ - „მოამბეს“ შეაფარა თავი, ნაწილმაც მარცხნივ გადაიწია. ეს უკანასკნელიც საქართველოში შემოჭრილი მარქსიზმის გავლენას განიცდის, ცდილობს კლასთა შორის სხვადასხვაობისა და ბრძოლის ნიადაგზე დადგეს, თუცა კი დემოკრატიულ ნიადაგს მაინც მკიდროდ ებლაუქება. ეს ჯკუფი რევოლუციონური სულიერი განწყობილების გაღრმავების აუცილებლობას გრძნობს, აღარ კმაყოფილდება კულტურტრეგერის როლით.

ქართველ ხალხოსან მწერლებში ეს ნაკადიც მკვეთრადაა ასახული.

მომავალი საზოგადოებრივი ცხოვრების ფორმა და ორგანიზაცია, რომლისაკენაც ხალხოსნები მიისწრაფოდენ — სოციალიზმია (რასაკვირელია, მათებურად — სუბიექტურად გაგებული). ხალხოსნები ცდილობდენ ხალხის ფართო მასები გაეტაცნათ და ჩაეთრიათ სოციალისტურ რმოძრობაში. ხალხოსნების შეხედულობით — ხალხს ბედნიერებას ჰოუტანს საზოგადოებრივი ცხოვრების მხოლოდ ის ფორმა, რომელსაც სოციალიზმი ეწოდება.

ჩვენს ხალხოსნებსაც უკვე კარგად ესმით, რომ სოციალიზმის მისაღწევად, სამართლიანი ცხოვრების დასამყარებლად საჭიროა ბრძოლა მტკიცე, ბრძოლა შეერთებული, განმტკიცებული მკიდრო კავშირით, მსხვერპლით. ყველაფერი და ყველა ცხოვრების გასაუმჯობესებლად, მასების კეთილდღეობისათვის! „ღღეს, — წერს სტ. კრელაშვილი, — გრძნობს ჩვენი ხალხი, რომ მის კირთან ბრძოლა გაცალკეებულ პირებს არ შეუძლიანთ, რომ ყოველი ქართველი, რომელსაც თავი შესტივა ქვეყნისათვის და გული ერჯის მის კეთილდღეობის მოსაპოვებლად, უნდა გადაებას დაურღვეველი კავშირით ყოველ ოპოზიციურ ელემენტებთან და ამით შეადგინოს ერთი მთლიანი და მაგარი ძალა, რომელიც თავის მხედველობაში მიაღწევს ისეთს წერტილს, სადაც შესაძლო იქნება მართლა პირდაპირი გამოლაშქრება. ერთობას, კავშირს შეუძლიანთ დაბადონ ძლიერი საზოგადო აზრი, რომ, ვისაც კი აქვს სათქმელი ჭკვიანი სიტყვა, სასარგებლო პლანი, გამოთქვას ეს სიტყვა და თანაც არ დარჩეს „ხმად მლაღადებლად უდაბნოსა შინა“, არამედ ამ სიტყვამ გაიაროს მთელი ხალხის ჯანსა და რბილში, იგი ამოეწოს ხალხის ტვინში და გასუფთავებული, უფრო გამაგრებული და გაძლიერებული, გადაიქცეს საქვეყნო აზრად, რომელსაც მხოლოდ შეუძლიანთ საქვეყნო საქმეების წარმოება, აზრის მიცემა ჩვენი უგემური ცხოვრებისათვის“¹).

საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების ასეთმა გაგებამ და ამ ნიადაგზე გამომუშავებულმა ასეთმა შეხედულებამ ჩვენი ხალხოსნებიც გაიწვია და გაიტაცა ხალხის ცხოვრების მორევეში სამოქმედოდ არა მარტო კულტურული დონის აწევის მიზნით, არამედ აგრეთვე მასში რევოლუციონური სულისკვეთების გაღვივებისათვის.

ჩვენ ხალხოსნებსაც კარგად ესმოდათ, რომ რევოლუციის მოხდენა, ძველი ცხოვრების საფუძვლების დანგრევა, ახალის გამარჯვება არ შეიძლება ხალხს ზევიდან მოვახვიოთ. სათანადო რევოლუ-

¹) სტ. კრელაშვილი — ძვირფასი მხარე ჩვენი წარსული ცხოვრებისა — იმედო“, 1881 წ. № 7—8, გვ. 47.

ციონური სულისკვეთება საჭიროა თვით ხალხს, მის მასებს შეგნებაში გაუჯდეს; საჭიროა ამ სულისკვეთებამ მისი ცხოვრების ატმოსფერო გაელინთოს; საჭიროა არა მარტო ვალეივება ხალხის მასების ბუნებრივი რევოლუციონურობისა, რომელიც აუცილებლივ ჩაპარხულია მის შეგნებაში მისი გაქირებული ეკონომიური მდგომარეობის გამო, არამედ აგრეთვე საჭიროა მათი დარაზმეაც.

ხალხოსნებმა თავიდანვე აიღეს ასეთი გეზი: თვით ხალხმა, მისმა ღვიძლმა შეილებმა თავს უნდა იღვან ახალი ცხოვრების მოციქულობა, მასეგის წინამძღოლობა. მხოლოდ მაშინ და ასეთ პირობებშია შეიძლება მიზნის მიღწევა, სოციალიზმის დამყარება.

აკი, ამ მიზნითაც ვავიდენ ხალხოსნები სამოღვაწეოდ ხალხში და ერთმა გუნდმა 1878 წელს უკვე მიიტანა თავისი წვლილი ამ დიადი საქმის სამსხვერპლოზე.

აკი, ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრებაც ამის შემდეგ ჩქარის ტემპითა და ცხოველის ტემპერამენტით გაჰყვა რუსეთის განმათავისუფლებელ მოძრაობას.

ძნელი, მძიმე და ეკლიანი იყო გზა ერთობისა, ადამიანური ცხოვრების მქადაგებლისა. ერთობის თითო-ოროლა მქადაგებელი სოფელ-სოფელ დადიოდა, ცდილობდა ხალხში შეეტანა შეგნება იმისა, რომ სოფელს ბევრი და დიდი რამ შეუძლია. თუ მას დააყენებდენ, რჩებოდა სოფლის მასწავლებლის თანამდებობაზე და მთელ თავის ძალღონეს ხალხის კეთილდღეობას ანდომებდა. ცნობილია, რომ—„ხალხის გული სალ კლდესავით შეხვდა ამ ერთობის მთესველებს, არ იკარებდა თვისთა მოყვასთა სიტყვებს, სდევნიდა კიდევ... ერთხელ კიდევაც სცემეს საწყლებს:—გულისტკენით ამბობს ერთი შეგნებული გლეხი,—ხელმწიფემ ძლივს ბატონყმობა გადაადგო, თქვენ კი იმის წინააღმდეგ ლაპარაკობთო“.¹⁾ ეს ხომ დამახასიათებელი ხვედრია ხალხისათვის თავდადებულთა, მონანებულ გლეხის პირით მოცემული.

მაგრამ, როდესაც მთელ სოფელსა და ხალხს კუდამდის ტყავი გასძვრათ, როდესაც ხალხს სიცოცხლე სიღარიბემ, შევიწროებამ და პიროვნების უხეშმა გათელამ გაუმწარა, მოთმინება დააკარგვინა, მაშინ თვით სოფლად თითო-ოროლა ისეთიც გამოჩნდა, „ვის გულსაც ღრმად ჩასწვდა კეთილი სიტყვა „ერთობის“ მქადაგებლებისა, იპოვა ამ ზოგიერთების გულში კეთილი ნიადაგი, ღრმად გაიდგა ფესვი: იზარდა იგი, იზარდა და შტო გამოიღო. ეს შტო ერთის

1) ს. ო. მ. გ. ა. ლ. ო. ბ. ლ. ი. შ. ვ. ი. ლ. ი.—ჯორ-ხაქარა—გვ. 62, ტ. II.

გულიდან მეორეზე გადმოიმყნო და ნელ-ნელა ხალხის გული ერთობის ბალად-წალკოტად გადაიქცა: იხარა, იფეთქა ხალხის გულში „ერთობის“ ძალამ; ხელი ხელს მისცეს, პირი-პირს, გული გულს შეაქედეს და თამამად შესძახეს:—„გაუმარჯოს ერთობას, თავისუფლებას!.. სოფელი რად უნდა ემორჩილებოდეს ერთს. ერთი ათასის ბატონი რად უნდა იყოს? თავისუფლება საერთოა. ყველას უნდა ათბობდეს იმისი სხივები, სიყვარული საერთოა, ყველა თანაბრად უნდა გვიყვარდეს, მიწა ყველასია, თითო-ოროლას ჩაუტღდია ხელში და მთელ ხალხს ტვინსა სწოვენო“.¹⁾

ეს უკვე გარკვეული ქადაგებაა რევოლუციონური იდეებისა. ესეც დამახასიათებელი სტილური ნიშანია ხალხოსანი მწერლები-სათვის. ეს აგიტაციაა ახალი იდეებისა. ასეთი აზრები სოფელს ნელ-ნელა მოედო. ამგვარმა იდეებმა ფეხი თანდათან მაგრად მოიკიდა ხალხში. ხალხმა გაიგო ახალი ცხოვრების აუცილებლობა. ხალხში უკვე სიმტკიცეა. თვით ხალხში უკვე გამოჩნდენ ერთობის კაცები: ცეცო, მინა („ლამის მეხრე ცეცო“), ზაქარა („ჯორ-ზაქარა“), ილიკო („და შეჭფიცეს“...) და მთელი გუნდი, რომელიც ხელმძღვანელობდა ხალხს, რაზმავდა მას და მედგრად, მტკიცედ მიდიოდა წინ. „დეე დაგვხოცონ, —ამბობს ერთობის ძალის შემგნები გლეხი, დეე გვარბიონ, გვაწამონ, ერთი მაინც დარჩება სოფელში მძევლად. აი ეს მძევალი ისეთს ყლორტებს ამოიხეთქს, მძლავრ ყლორტებს სისხლით გაპოხიერებული ნიადაგიდან, რომ იმისი მოსპობა არაფრით აღარ შეეძლებათ“.²⁾

სოფ. მგალობლიშვილი „ლამის მეხრე ცეცოში“, „ჯორ-ზაქარაში“ და „და შეჭფიცეს“-ში და სხვებშიც იძლევა მშვენიერს სურათს ხალხის თანდათანი დარაზმვისა და მასთან ერთად ცოცხალ გაღერეას, ხალხის ღვიძლ შვილთაგან შემდგარ რევოლუციონერთა ლეგიონისა. სოფ. მგალობლიშვილისათვის დამახასიათებელი ის არის, რომ ის როგორც ხალხოსანი 900-იან წლებშიც გლეხურ რევოლუციას ელის და ხედავს. ქალაქს თითქოს არ ამჩნევს.

ხალხის (ამ „დევის“) დაძვრა და თანდათანობითი გამოფხიზლება, რომ ხალხის ეკონომიური და უფლებრივი შევიწროების ნიადაგზე ხდება, მკვეთრად ვრწმუნდებით ჩვენი ხალხოსანი მწერლების და კერძოდ სოფ. მგალობლიშვილის მიერ მოცემული მხატვრული სახეების საშუალებით.

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი—ჯორ-ზაქარა—გვ. 154.

²⁾ იქვე—გვ. 152.

გლებს, ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ, როგორც ეს სხვა ხალხოსან-მწერლებსაც აქვთ ასახული, სოფ. მგალობლიშვილს გაგებითა და ასახვით, ავიწროებს და ანადგურებს უზამულობა და ნაბატონართან ან მის მოურავთან თითქოს ისეთივე გაუფალი ეკონომიური დამოკიდებულება, როგორიც ჰქონდა მას ბატონყმობის დროს; სოფლის წურბელების (ჩარჩ-ვაქრების) ნავარდობა სოფელში და მათ მიერ გლენჯაკობის ყვლეფა.

ადინისტრაცია ავეირგვინებს გლების ასეთს შევიწროებას თავისი უდიერი მოპკობითა და გადასახადების შეწერა-აკრეფითა. ყველა ეს გლენჯაკს კლავინდერაოდ მძიმე მონობის უღელს ადგამდა. ამ მონობის უღელ ქვეშ გაქირება და გმინვა ჰქმნის მის გულში პროტესტს, შეურიგებლობას და რახმაყს მას ბოროტებასა და უსამართლოებასთან საბრძოლველად.

ჩვეულებრივ, ხომ გაქირება უხელს ადამიანს თვალს, უფხიზლებს გონებას. გლენჯაკი უკვირდება ცხოვრებას, ხედავს რომ მრავალს ხხავს, თესავს, მაგრამ კუქს ვერ იძლებს. „რა გაგიძლობს (კუქს), შეილოსა,—მკეახედ და მწუხარებით ეუბნება ცეცო თავის ძმა-ბიჭებს,—მეოთხედი სხვას მიაქვს. შარშან ათას ხუთასი კოდი სიმინდი და ქერი შეუვიდა ჩვენს გამგებელსა, ახლა პური ამდენივე, ხუთას კოკამდე ღვინო ი ბელუები სულ დაალიციციცს: ურემი-ურემზე მიდის ღალა-კულუხი“. ¹⁾

ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ თვით გლენჯობაშიც ჩნდება დიფერენციაცია: დიდი არმია ღარიბი გლენჯობისა, რომლის მდგომარეობა ხშირად ბატონყმობის დროის პირობებზედაც კი აუტანელია, შედეგია შემდეგი მოვლენის: მცირე რიცხვი ბობოლა, თანამედროვე ტერმინით რომ ვთქვათ, „კულაკი“ გლენჯებისა, რომელთაც ზურგი მოიმავრეს სხვადასხვა არაპატროსანი საქციელით, ახლა ღარიბ გლენჯობას პარაზიტად ასხდება კისერზე და შექმას უქადის. იწყება მათ შორის წინააღმდეგობა—ბრძოლა.

ამიტომ ცეცოს აზრს სხვა გლენჯაკეებიც ეთანხმებიან. ისინიც მწუხარებით აცხადებენ, რომ ყველა ამ უსამართლოებას კარგად და აშკარად ჰხედავენ, მაგრამ არჩევენ ჩუმად. იყენენ, რადგანაც უძლურნი არიან, ვინაიდან მჩაგვრელებს სიკეთის დაპირებით ზოგიერთი აცყია ხალხი მომბრობილი ჰყავთ. ესენი უტეხავენ სოფელს, პირს, არღვევენ „ერთობას“.

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი — ღამის მეხრე ცეცო—გვ. 71, ტ. I.

გულნატკენი ცეცო (აქ, რასაკვირელია, თვით ავტორი ლაპარაკობს ცეცოს პირით) გლეხების ასეთ განცხადებაზე, აი, რას უპასუხებს: „ჰო და ეგ ეგრე არ უნდა იყოს. ჩვენ, ძმაო, სამასი კომლი კაცნი ეართ ძაღლის-ხვევლები, სამას კომლს კაცს თუ პირი ექნება, როგორ გადაუდგება წინ ათი და ოცი კაცი, აბა ერთი მითხარით! ჩვენ თუ მაგათ კრიკაში ჩაუდგებით, ავლაგმავთ, თავს ვაჩვენებთ, შიში და რიდი მიეცემათ.“¹⁾

ეს ნაწარმოები სოფ. მგალობლიშვილს პირველ პერიოდში, 80-იან წლებში აქვს დაბეჭდილი ჟურნალ „იმედში“. ჩანს, ავტორის დაკვირვებით, ხალხში აშკარად იჭრება „ერთობის“ აუცილებლობა და „ერთობის“ ძალის შეგნება. ხალხი გრძნობს ბრძოლის საჭიროებასა და აუცილებლობას. ხალხი ირაზმება, ეშხადება; ამ მოძრაობის მეთაურნი ბრძოლის მეთოდსა და ცოდნას თვით ხალხის ცხოვრებიდან და ჩვეულებებიდან იღებენ.

ხალხოსნებისათვის ესეც დამახასიათებელი სტილური ნიშანი იყო. მოწოდების უღლის მოხსნა ყველას შეგნებას ამზადებს მოქმედებისათვის, ყველას თვალს უხელს, სითამამეს აძლევს. თანდათან ხალხი უსამართლობის წინააღმდეგ ხმას იმაღლებს.

— „ეგ ყველა კაი, — თავის ქნევით მიჰმართავს მიხა შეკრებილ ხალხს, როდესაც ისინი ეშხადებიან „ერთობის“ შესაკრავად, — მაგრამ ჯერ, სანამ ბერობა დაგვიდგება, ე უპრავლიური გვიკირებს. საქმეს.

— „ის კი არ გვიკირებს, — ხმის თრთოლვით და კბილების ღრქენით უპასუხებს ცეცო, — თუ მკითხამ, ჩვენი მეზობელი გვიკირებს საქმეს, ჩვენი. აძალღებული ფიღუა ეშმაკურაშვილი ჩვენის ხელით ანწუხზეა ასაგები, ანწუხზე. ის არა-კაცი, ის უღვაშ-შერცხვენილი, ისა. უპრავლიურმა რა იცის, ვის რამდენი დღისა აქვს ნახნაევი, დღიური რამოდენაა, რა ალაგასა და რა მიწას რა ფასი სდევს; სულ ჩვენებით ვიღუპებით, სულ და სულ. ხიდად ეგენი ედებიან და იმასაც რა ენაღვლება: „სხვისი სახრე და სხვისი კამეჩი ვისთვის რა საშურველიაო.“²⁾

ღიდი ბაასისა და საჭირბოროტო მოვლენების გათვალისწინების შემდეგ გლეხებს ისეც ცეცო მიჰმართავს: „რა საჭიროა, კვირას ყველანი სოფელში ვიქნებით, კანცელარიასთან. ხალხი მოიყრის თავს, კაცობა იქ გამოჩნდება, აქ ლაპარაკს, იქ ვილაპარაკოთ ჩვენი

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი — დამის მეხრე ცეცო — გვ. 72.

²⁾ იქვე — გვ. 72.

დარდები... ნუ გელუპაკენ, ნუ, ნუ, ხალხმა ხელში მოგვცეს ი ჩენი დამლუპველები; თუ ჩვენები არიან დამნაშავენი, საქვეყნოდ ლაფი დავასხათ თავზე, და, თუ უპრაველიუჩია, იმასაც... კმ... იმასაც მოუ-რიგდებით... დედა შეერთოს ცოლად, ვინც ერთმანეთს უღალატოს, დედა....

— „აგრე იყოს, აგრე იყოს— შეჰყვირეს“.¹⁾

მდგომარეობასთან ასეთი შეურიგებლობის სურვილი სოფელს თანდათან ედება. არაა დამიანურად შეეიწროებულ¹⁾ ძალღისხვეულ გლეხკაცობაში ცეცოს, მიხასა და სხვათა სიტყვები და საქმენი თანაზიარათ პოულობენ. რჩეულთა რაზმი თანდათან დიდდებოდა. მტერთან მტრული დახვედრის სურვილი თანდათან იზრდებოდა. მაგრამ ძნელია საუკუნეებით მონობის უღელქვეშ დაძაბუნებული, დავარდნილი ხალხის მასობრივი დარაზმვა.

მიუხედავად იმისა, რომ გლეხკაცობის სიმპატია ცეცოსა და მისი ამანაგებისაკენაა, ბოლოს სოფელი მაინც ჩაჩუმდა, „დაემორჩილა ბედს“, უორჩი კაჟეივით მაინც გაჰყო უღელში თავი და ჩოქით გასწია ტვირთსა.“

მაგრამ არჩეული ბიჭები, ცეცოს ხელმძღვანელობით შემდგარი სოფლის პატარა რევოლუციონური რაზმი, რომელსაც მოედო „ერთობის“ ცეცხლი და ვეღარ ურიგდება ძალმომრეობას, შეეცდება გაათავისუფლოს სოფელი მტანჯველებისაგან.

ტერორის საჭიროება და აუცილებლობა, რომელმაც ხალხოსნები გაიტაცა, სოფელშიც გადადის. ცეცოს რაზმიც ამ გზას დაადგა. მოისურვა სოფლის მტრებისა და ორგულების დასჯა.

რჩეულმა ბიჭებმა დარაჯობა დააწესეს. დანიშნულ ალავს ღამ-ღამობით უსაფრღებოდენ. დიდხანს აღარ გაუვლია, — ავეიწერს სოფ. მგალობლიშვილი, — იჯარადარმა ცხენდაცხენ, თქარა-თქურით ჩამოირბინა ორლობეში და მიიქრა ოთარის ბიჭის ვენახში. მეკულუხებმა კარგა ხანს შეაგვიანეს...

„ბიჭები უცდიდენ განაბულნი, ყურწაგდებულნი, გულის ცახ-ცახით, როგორც მონადირე ნათვალავნადირსა, რომელსაც ხან წამს დაუცივდებოდა ფეხები და ფრჩხილებში ოფლი წაჰხეთქდა; ხან ცხელი ალი აჰკრავდა თავ-პირში; ალი შუბლზე ცხლად გაუვლიდა, თითქოს გახურებული რკინა გაატარესო. ერთმანეთის გულის ბაგი-ბუგი ესმოდათ; პირში ნერწყვი უმრებოდათ ლოდინით. აგერ მოისმა

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი — დამის მეხრე ცეცო — გვ. 73.

ფეხის ხმა ცხენისა, მათრახის ტყლაშუნი... ფიღუა და ბლუნძელა-
შვილი. გამოიქცნენ ძუნძულთ. ფიღუაჲ გზაზე სარი წაგლიჯა ვაზ-
სა. ფიღუას ფეხ-და-ფეხ მოსდევდა ბლუნძელა-შვილი, მამასახლისი
და გზირი. ფიღუა შედგა ლობეზე ორლობეში გადასახტომად, ამ
დროს ლობეს გარეთ მდგარმა შეთქმულთაგანმა დაჰკრა მძლავრად
თაეში კეტი იჯარადარს, გადმოატრიალა და ორლობეში ზღართანი
მოაღებინა. შეთქმული შეხტა ლობეზე, გადახტა მეორე ვენახში და
ჰაიდა.—მოეფარა.

„მამასახლისს ეგონა, რომ ფიღუა თავისით, უცაბედად გადა-
ვარდაო, რადგანაც ხმაამოუღებლივ დაეცა; შედგა ლობეზე და
უკახ ბლუნძელა-შვილი აჰყვა.

—„ეეჰუუ, ეს ხუმრობა აღარ არის, დაგვბოცეს. ეს სულ იმათი
ბრალთა,—შეჰივლა მამასახლისმა,—იმ... მაგრამ წ. მოუარა მესამემ,
დაჰკრა ბლუნძელა-შვილს და ორივე გადაცვივდნენ, გზირმა კი გაქ-
ცევა იკადრა. ჩაირბინა ოთარის ბიჭების ვენახამდისა, სადაც ია-
საული ტკბილს მოუყენეს. გულ-ამომჯდარმა გზირმა უამბო იასა-
ულს თავ-გადასავლი.

—„არიქა, მიშეღეთ, თავდამტვრეულები ყრიან. ეჰვი, რა დროს
შევესწართ“.)

მართლაც, ხუმრობა აღარ იყო. გაღვიძებული ხალხის გულში
ბოლბა და შური ვულკანისებრ ემზადებოდა ამოსახეთქად. მართ-
ლაც, ძველი დრო აღარ იყო!

3

მოახლოვდა 900-იანი წლები. ცხოვრება სისწრაფით იცვლებო-
წინ მიდის. მისი წინსვლა იზომება ხალხისათვის უკეთესი ცხოვრე-
ბის პირობების საშუალებათა მოპოვებით, ძალაუფლების და მშრო-
მელის ხელთა და ოფლით მონაგარი დოვლათის თანდათან ხალხის
ხელში გადასვლით. ეს პროცესი, რასაკვირველია, უმტკივნელოდ
არა ხდება. სწორედ ამ ტკივილთა ინტენსიობით იზომება ცხოვრე-
ბის განვითარების პროცესის მნიშვნელობა და ღირებულება.

ხალხის, გლეხკაცების განვითარების ეს გზა თვალსაჩინო სიმ-
კვეთრითა აქვს ასახული სოფ. მგალობლიშვილს მთელ რიგ ნაწარ-
მოებში: „ჯორჯ აქარა, „წითელი სარჩული“, და შეჰ-
ფიცეს“... და სხვაში.

1) სოფ. მგალობლიშვილი—ღამის მეხრე ცეცო—128-129.

ხალხის ცხოვრება რყევაშია. მისი ცხოვრების ვაი-ვაგლახი, ხან ძალითა და ხან თავის ნებით გამომქლავებული, თავს იყრის მის შეგნებაში; მუქად გადაეფარება ხალხის გრძნობასა და გონებას, დაუწყებს თანდათან გაძლიერებით ღრღინასა და წევას, სანამ სტიქიურად გაერთიანებული ხალხის გულიდან რისხვა ქარცეცხლსავეთ არ ამოხეთქს და არ შეეცდება წალეკოს და დათრგუნოს უსამართლობა, ბოროტება, ძალმომრეობა. „ჯერ ყრუ ხმა,—ხმატავს სოფ. მგალობლიშვილი ამ მოვლენის ზრდას,—ხმა გზინვისა და კენესისა გაისმა, შემდეგ და შემდეგ ხმა ძლიერდება, სქექავს, ზუზუნებს, აკვნესებს სხვადასხვა გულის მომწამლაეს, სევდიანს სიმღერებს, მოთქმით უამბობს ქვეყანას თავის ქირ-ვარამს, ამტვრევს ბორკილებს და ითავისუფლებს თავს მონობისაგან. ამ საშინელი ქარიშხლისა და მეხისტების დროს სისხლი ნიაღვრად მოდის. იელიტება უდანაშაულო ხალხი. მაგრამ ეს უმანკო სისხლი... ცადმიმართ ღალადებს და ღმერთი სამართლისა ანიჭებს ძალას თავგანწირულთა. ამის მოწმე ისტორიაა.“¹⁾

ამგვარივე ისტორია აქვს მასების მიერ ამ ადამიანურ უფლებათა მოპოების საქმეს ჩვენშიც. ჯერ თუ თითო-ოროლა იყო „ერთობის“ მოციქული, და, თუ ისინიც წამებას მიიღებდენ ხოლმე იმათგანაც კი, ვისთვისაც ისინი თავდადებულად მოღვაწეობდენ,—თანდათან მათ მიერ დათესილს თესლს ამინდი დაუდგა. თბილმა, მზიანმა დღემ ნაყოფი გამოაღებინა. ხალხმა იგრძნო ნაყოფი კეთილი თესლისა. იგრძნო თავისი ძალა და წინაგრძნობით განსკვრიტა მომავალ ადამიანთ ცხოვრება. თანდათან უფრო თავდადებით და მტკიცედ დაიწყო დარაზმება. სოფელი ტორტლა („ჯორ-ზაქარა“) გადაიქცა რევოლუციონური ქარცეცხლის ერთ-ერთ კერად. გლეხკაცობას აღარ უნდა მონურად დაემორჩილოს მემამულე ბატონს და მის სისხლმწოვ მოურავს. ურჩობას უწყევს. ტერორის გზა გლეხკაცობისათვის მისაღებ და მხსნელ გზად შეიქმნა. თავადი მარუშაძის მოურავს სოსიკას რომ ვერა მოუხერხეს რა, აკი მოკლეს კიდევც.

სოსიკას სიკვდილის შემდეგ თავადი ესტატე მარუშაძე კვლავ სოფელში დასახლდა. სოსიკას დაწყებული საქმეები არ უნდოდა ჩაფუშულიყო. პირიქით, მისთვის სასარგებლო იყო გაძლიერებინა და მით თავისუფლად ენაგარდნა გლეხების ზურგზე. დღე მუდამ თავადი ესტატე სოფელს მუხრუქს უჭერდა. მან დასახმარებლად გაიჩინა მთელი რაზმი ჩაჩნებისა, რომელნიც თავით-ფეხამდის შეიარაღე-

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი.—ჯორ-ზაქარა—გვ. 89—90, ტ. II.

ბულნი იყვნენ: „ერთი ზარბაზანი არა ჰქონდათ, თორემ სხვა არა აკლდათ რა. ერთ სოსიკას ნაცვლად გაჩნდა ერთი ღუფინი სოსიკა ..“¹⁾

ამ გარემოებას მოჰყვა, ხალხის მხრივ, ტოკვა, ურჩობა, ბატონის შეურაცხყოფა. ხალხში ზური და მტრობა იზრდებოდა და ბოლოს ღელვად გადაიქცა. ბატონი თავშეუყავებლობას იჩენდა, „ჩაჩნები შეუბრალებლად ხოცდენ სოფლის პირუტყვ საქონელსა; მუდამ გამოუღვევლი ჰქონდათ ხორცი; როგორც საყასპოს კარზე, ისე იმათ ბინის კარზე მუდამ ფეხშო ფეხშო ხორცი იყო გამოკიდებული, მაგრამ რამდენსაც ბატონები მოჰკლავდნენ, მეორე დღეს ბატონის რომელიმე ძვირფასი ძროხა, ან ცხენი ეგდო სადმე გამოფაშული და სამგლედ დაგდებული“. ²⁾ ცხადია, გაჩაღებულია გამწვავებული კლასობრივი ბრძოლა.

თავადმა ესტატე მარუშაძემ კარგად იცოდა, ვინ იყო მიზეზი ხალხში მისდამი წინააღმდეგობისა და ურჩობის გაღვივებისა და მონინდომა ჯორ ზაქარას განადგურება.

თავად ესტატეს ჰგონია, ზაქარა რომ მოაკვლევინოს, სოფელი დაწყნარდება და კვლავინდებურად მორჩილად გაჰყოფს თავს მონობის უღელში. მაგრამ ახლა ისეთი ადვილი არ იყო სოფლის ჩაჩუმება და დაწყნარება.

გლეხკაცობამ გამოიღვიძა. მონობის უღლიდან განთავისუფლება მონინდომა. მჩაგვრელისადმი სიძულვილმა საკმარისად გაიდგა ფესვი. ზაქარას ხელმძღვანელობით შედგა გლეხთაგან ჯერ პატარა რაზმი — ცხრა კაცისაგან. ეს რაზმი თავად ესტატე მარუშაძის ყოველივე საზიზღარ საქციელს, ჯერ-ჯერობით მალეით, უპასუხოდ არა სტოვებდა. „გაჩნდა, — აგვიწერს აეტორი, — ორსავე მხრივ დევნა, აღარ ხუმრობდნენ ჩაჩნები; ცხადლივ თუ მალეით იკლებდენ სოფელს და შეიღოსადარ პირუტყვ საქონელს უხოცავდნენ, ნათესში ცხენებს აბამდნენ; ხშირად შიგ შუა ვენახში ჩაუბამდნენ ცხენებს, რომლებიც იქაურობას სულ ნაცარ-ტუტს ადენდნენ“.

„არ ეძინა ზაქარას რაზმსაც. ერთ საღამოს ჩაჩნები ძილ-ღვიძილში იყვნენ, მიიყენა ზაქარამ რაზმი ბატონის ზვარში. გადასწყვიტეს ერთად უნდა გავარდნილიყო ცხრა-ცხრა ტყვია და ჩაჩნების ცხენები დაეხოცნათ; ჯერ კაცის სისხლის დაქცევა არ უნდოდათ... იცოდა ზაქარამ, რომ ამას ზეკუცია მოჰყვებოდა, მაგრამ ცდა აღარ შეიძლებოდა და გამოსაშვები სისხლი უნდა გამოშვებულიყო“.³⁾

¹⁾ ს. ო. ფ. მ. გ. ა. ლ. ო. ბ. ლ. ი. შ. ვ. ი. ლ. — ჯორ-ზაქარა — გვ. 166, ტ. II.

²⁾ ი. ქ. ვ. — გვ. 166.

³⁾ ი. ქ. ვ. — გვ. 167—168.

შუალამისას, როცა ჩაჩნებს ეძინათ და ბატონი ესტატე კი თავის სასახლის აივანზე გულგაღვლილი დადიოდა და კრიალოსანს ათამაშებდა, სოფლის რაზმმა ჩაჩნების ცხენებს თოფები დაახალა და ბრძოლით, უვნებლად, ნელ-ნელა უკან დაიხია. სოფელს არ გაჰკვირვებია თოფის ხმა, არაფერ არ გამოსულა ხმაურობაზე. ზაქარას რაზმი დაბინავდა. ჩაჩნები და ბატონი ესტატე სიბრაზისაგან აღარ იყვნენ.

გლეხებთან ბრძოლაში თავადი ესტატე მარტო შაძვე მარტო ხომ არ არის! მას ამაში ეხმარებიან არა მარტო ჩაჩნები, არამედ სახელმწიფოებრივი ადმინისტრაცია შთელი თავისი დამხმარე აპარატით. გაბრაზებულმა ესტატემაც მას მიჰმართა. მეორე დღეს თავის სტუდენტ შვილს ორი ჩაჩანი გააყოლა და თავისი ეტლით გაგზავნა ქალაქში, რომ მაზრის უფროსისათვის მომხდარი ამბავი შეეტყობინებინა. მაზრის უფროსს რუსი ყაზახები გამოსთხოვა. ჩაყენა სოფელში ეგზეკუცია, რათა მისი შემწეობით აელაგმა აღელვებული ხალხი.

მაგრამ ძნელია ამოვარდნილ სტიქიასთან ბრძოლა! რა ან ვინ შეაჩერებს აბოზოქრებული ზღვის რისხვას?! ხალხის ღელვაც ხომ სტიქიურია! ხომ საესებითა ჰგავს ზღვის ღელვას!

სოფ. მგალობლიშვილი საკმარისად მხატვრულად გვისურათებს ხალხის ღელვას, მის გაღვიძებულ, აშლილ სურვილს და აღწიოს თავი მონობის უღელს, მოიპოვოს ადამიანური ცხოვრების უფლება.

„ჯორ-ზაქარა“ მწვენიერი ეპოპეაა გლეხთა განთავისუფლების სურვილისა და მოპოვების პროცესის შესაგრძობად. ამ ეპოპეაში მოქმედ პირთა მხატვრულ გაშლასთან ერთად ალაგ-ალაგ მხატვრული ხერხიანობითაა ჩატანებული ხალხის გამოფხიზლებითა და ღელვით გამოიწვეულ პოეტურად ასახული ავტორის შეხედულებანი და განცდანი. ეს ადგილები მკითხველის განცდასა და შთაბეჭდილებას საგრძნობლად აძლიერებს. „დაუნდობელი, აბოზოქრებული და აზვირთებული ზღვა ანგრევს და ანადგურებს ყოველივეს, რაც კი მას ამ დროს წინ გადაეღობება; დიდრონ გემებს ნაფოტივით ათამაშებს და შურდულის ქვასავით ისჯრის ნაპირისკენ და ვაი იმ გემს, რომელსაც კლდის ნაპირს მიახეთქებს, ლუკმა-ლუკმად აქცევს და ანაჭუქებს.

„ხალხის გულშიც მოგროვილია ათასი დარდი და ვარამი. ყველა უსამართლოება ექცევა იმის გულზე. ხშირად აბოზოქრდება, იწყებს მისი გული ღელვას, სახეზე იბეჭდება; იჭუქუნება კაცის სახე, წუხდება გულის ღელვისა გამო. აღარ ეტევა მის გულში უსამართლობა, მიყენებული ბატონისა, მღვდლისა, მოხელისა და ათასი სხვა მტარავლისაგან, რომელნიც მთავრობამ კისერში წურბელასავით დაასხა. აი, ამ

დროს, როგორც ზღვაში სიო, მცირე ქარი, შემდეგ ქარიშხლად ქცეული, საჭიროა მცირე რამ სიტყვა, სიტყვა კეთილი, სიტყვა ერთობისა და საბოლოო ნუგეშისა, სიტყვა, რომელიც ხალხს თვალს აუხელს, გააცნობს აწმყო ცხოვრებასა, უჩვენებს გზას მონობიდან თავის დახსნისას, გააქაფვინებს ეკლიან გზას, რომ თითონ თუ უეკლოდ ვერ გაივლის, მომავალ მოდგმას მაინც შეაძლებინოს უეკლოდ სიარული.

„ასე დულდა ჩვენი ქართველის გულშიც ბოღმა, უსამართლობისაგან დაგუბებული. მოაწვა იგი ხალხის გულს. აი, აგრე იხრჩობოდა იგი ამ უსამართლობისაგან, რომ გაუჩნდნენ ხალხს მოციქულნი ერთობისა. ამათ დაჰკრეს კვერი ხალხის გულს, გადმოსკდა ბოღმა გულიდან. იწყო ხალხმა ღელვა, ბობოქრობა, გაისმა კიდიითი კიდედგე:

„მიწა და თავისუფლება“...

„მიწა იმისა, ვინც მუშაობს, ვინც ოფელს აწვიმებს შიგა. ხალხმა თითონ უნდა უპატრონოს თავის თავსა; კმარა, რაც ხანი ედგა უღელი და ათასი გადიები და ძიძები, მამინაცვალ-დედინაცვლები ხედნიდნენ მას, სიცოცხლეს უმწარებდნენ, ხორცს აგლეჯდნენ ცხელის შანთებით და ცოცხლივ დღისით-მზისით სჭამდნენ იმას გაუმადლარი სეავები.

„ხალხმა იხრიალა სოფელ ტორტლაშიც. გამოცხადდა აქაც სრული თავისუფლება; სოფელს განაგებდა თვით სოფელი, მისგან რჩეულნი“.¹⁾

ცხოვრების ვაი-ვაგლახში, მის ღუბქირში გამოსული, სინამდვილის კარგი მკოდნე ხალხი (და თვით ავტორიც) ადვილად ართმევს თავს ალღელებას, შურისძიების გრძნობას. ის კარგად ჰგრძნობს, რომ თავისუფლების მოპოების გზა ძნელია. კარგადაა ჰხედავს მოწინააღმდეგეთა ბანაკსაც, სადაც „პირი-პირს მისცეს მებატონემა და მღვდელმა, ვაქარმა და მოხელემ“, რომელსაც ზურგს უმაგრებს მთავრობა თავისი სახელმწიფოებრივი აპარატით: კარგადაა ჰხედავს, რომ ეს მოპირდაპირე ძალაც დიდია, მძლავრი. ამიტომ ცდილობს წინააღმდეგობა სიფრთხილით, ნაკლები მსხვერპლის გაწირვით აწარმოოს.

ეგზეკუციის მოლოდინმა ხალხი უფრო ააღელვა. შეიყარა ის მომავალი საფრთხის დასახვედრად, გეგმის შესამუშავებლად. ჯორჯაქარა, თუმცა მოხუცებულია, მაგრამ კვლავინდებურად სოფელს მეთაურობს. ის თავისი მოფიქრებული და სამართლიანი სიტყვით მიმართავს შეყრილ ხალხს: „ხალხნო,—მისთვის ჩვეულებრივი სიმტკი-

1) ს. ო. ფ. მ. გ. ა. ლ. ო. ბ. ი. შ. ვ. ი. ლ. ი. — ჯორჯაქარა — გვ. 170-171.

კის მაჩვენებელი კილოთი ეუბნება ხალხს ზაქარა, — მე აგერ სიბერე მეთქმის; ჩემი დღენი თქვენთან გავატარე; მარტოდ-მარტო ვიბრძოდი ბატონთან; ბევრი მწარე დღე ვნახე, ბევრჯერ ვხეხე ციხის, სატუსალოს კედლები. სამართალი ვერსად ვპოვე; ალერსიანი სიტყვა ვერსად გავიგონე; ყველასაგან გლეხია დაჩაგრული, ის დაბალი ლობია და ყველა ზედ გადადის, ამტერევეს იმას, სწიხლავს! ყველას ჩვენ ვაცხოვრებთ: თავადს, მღვდელს, მოხელეს, ვაჭარს, თვით იმ ჯარს, რომელიც ჩვენს დასაწიოკებლად ჰყავთ გამოყვანილი; ჩვენ ერთის დღის ხარჯი რომ არ გავილოთ, ამ წუწკ ქვეყანაა ღერძი გამოყურება, ჩაინგრევა ის ტახტი, რომელზედაც ტკბილად განისვენებენ ჩვენგან განებვიერებული დიდკაცობა... შევინძრეთ, შევირყეთ ერთად და შევარყიოთ იმ განცხრომილების ცხოვრება, გაუფმწაროთ წუთისოფელი... მართალია დიდი განსაცდელი მოგველის! წვა დაგვა, დარბევა-დაქცევა, ნამუსის შერცხვენა, ხოცვა-ჟლეტა; ეს არასოდეს არა გვკლებია, მაგრამ არ გამმწყდარვართ. მძევალი მაინც დარჩენილა და კვლავ ყლორტი ამოუტანია... ძალას ძალა ვუფაროთ; ხალხს რა გაუმაგრდება, თუ მთელი ხალხი გადიბმის ჯაჭვით, პირს მისცემს ერთმანეთს და ერთგულად შეებმის გაბატონებულ ბოროტებას... შევისხათ ჩვენც იარაღი. აღვიჭუროთ ვისაც რითი შეგვეძლოს და მტერს მედგრად შევხედეთ: მომყევით ძმებო, მომყევით!.. დღეიდან ვსპობთ ყოველივე კავშირს ბატონთან, მღვდლებთან, მოხელეებთან: დღეიდან სოფელი ტორტლა თავისუფალი ქვეყანაა. ის თვით განაგებს თავის საქმეებს... ძალა ერთობაშია! თუ ერთად ვიქნებით, ერთ პირზე ვიდგებით, ისე დაიმსხვრევა ძალა მთავრობისა, როგორც კედელზე მიხეთქილი გემი“...¹⁾

ეს ა გ ი ტ ა ც ი ა, ლ ო ზ უ ნ გ ე ბ ი ს გ ა მ ო ტ ა ნ ა ტ ი პ ი უ რ ი ა ხალხოსანი-მწერლისათვის.

ხალხი, მართლაც, თანდათან უფრო მეტის შეგნებით მისდევს ერთობის მოციქულთ. მათ იმედთან სიტყვას თავის გულს ტახტად უდგამს.

რევოლუციურ მოძრაობაში ებნის არა მარტო გლეხი მამაკაცი, არამედ დედა-კაციც. ჩვენი გლეხის დედაკაციც ცდილობს გამოვიდეს სამოქმედო ასპარეზზე საერთო საქმის გასაკეთებლად, ამოუდგეს მამაკაცს მხარში, გაამაგროს ხალხის საკეთილდღეოდ გამოსულ მოღვაწეთა რიგები, შეიგნოს თავისი უფლებანი და შეეცადოს მათ მოპოებას ძალით.

¹⁾ ს ო ფ. მ ჭ ა ლ ო ბ ლ ი მ ვ ი ლ ი — ჯ ო რ ზ ა ქ ა რ ა — გვ. 173-174.

ქალთა მოძრაობას საქართველოში, რა თქმა უნდა, არა აქვს ისეთი დიდი და ძლიერი ისტორია, როგორც რუსეთში. ამიტომ ეს მოვლენა მძლავრად არ არის ასახული ქართულ ლიტერატურაში. მაგრამ მაინც, ქალთა გაღვიძების, სამოქმედო ასპარეზზე გამოსვლის და უფლებების მოპოების სურვილის გამოხატულებამ შესაფერი გამოძახილი ჰპოვა ქართულ მწერლებშიც და ყველაზე უფრო მკვეთრად ხალხოსან მწერალთა შემოქმედებაში. ქალის, გლეხი ქალის ასეთს განცდასა და სურვილს სოფრ. მაგალობლიშვილიც გვაძლევს.

სოფლის ყრილობაზე ერთობის მოციქულად ქალებიც გამოდიან და ხალხის რევოლუციონურ სულისკვეთებას თავიანთსას შეგნებულად უერთებენ, აძლიერებენ, ამახვილებენ. «ყველაზე საშიში, — დაიწყო სოფლის ყრილობაზე ერთობის მოციქულმა ქალმა, — ქალთა მდკომარეობაა. ყაზახობა ნამუსს ხდის დედაკაცებსა... ამიტომ ყველა ქალმა, ყველა ოჯახის დედამ უნდა მამაკაცებს მივბაძოთ. დროებით უნდა გადავდვათ თითისტარი და ნემსი; აკვანიც მივდგად გვერდზე, მოვიკრიფოდ სულის ძალა, თუ იარაღით ვერაზბასრი ფრჩხილებით შევებრძოლოთ უსამართლობას, ბოროტებას. სისხლი სისხლით უნდა მოიბანოს, სისხლს სისხლი მოსდევს, მსხვერპლს მსხვერპლი. გარდავაქციორ სახლა, კარი, ბალ-ვენახი და თვით ეს ჩვენი გულისფიცარი ციხე-სიმაგრედ, საკლდეთა. დეე, მოვიდნენ ჩვენზე ბნელი ძალები იერიშითა, ნუ შევუდრკებით; ბნელს სინათლისა ეშინიან: ქურდი, ავაზაკი, ყველანაირი მტარვალის სინათლეს გაურბის. მივიტანოთ ჩვენც იერეში, ვიდინოთ მკერდიდან სისხლი თავისუფლებისათვის მტარვალის მხდალია, ხალხი კი მძლავრი, სავსე ზნეობით, სათნოებითა და ქვეყნისადმი სიკეთითა. ხალხი ცხრა-თავიანი მდევია. რა გაუმაგრდება იმას, თუ მოინდომა, თუ გაიწია და დამატერია უღელ-ტაბიკი მონობისა...»¹⁾

ეს ნაწვეტი ორნაირადაა საგულისხმეირო: ჯერ ერთი, ქალილამობს გადალახოს ოჯახური საზღვრები, გადავიდეს საერთო საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზზე, მხარში ამოუდგეს მამაკაცებს, მათთან სრულუფლებიანი გახდეს; მეორის მხრით, აქედან მკვეთრად ისმის ქალის რევოლუციონური განწყობილება. ქალი ებმის არა მარტო კულტურულ მოღვაწეობის საქმეში ხალხის საკეთილდღეოდ, არამედ რევოლუციონურ მოძრაობაშიც. «სისხლი სისხლით უნდა მოიბანოს, — ამბობს სოფ. მაგალობლიშვილის გამოღვიძებული ქალი, — სისხლს სისხლი მოსდევს, მსხვერპლს მსხვერპლი. გადავაქციოთ სახლი, კარი, ბალ-ვენახი და თვით ეს ჩვენი გულისფიცარი ციხე-სიმაგრედო...»²⁾

1) სოფ. მაგალობლიშვილი — ჯორ-ხაქარა — გვ. № 114—115.

2) იქვე — გვ. 114—115.

ასეთი შეხედულება ქალზე ხომ საუკეთესო რუსი ხალხონების შეხედულების ერთ ერთი მთავარი საფუძველი იყო.

ამის გარდა, სოფ. მგალობლიშვილის ეს ნაწარმოები მკითხველს ძალუმად აგრძნობინებს, რომ რევოლუციონური ზოძრაობის ძლიერი ტალღა ხალხის ცხოვრების სიღრმეს ჩასწვდა. მან ხალხის ცხოვრება აამოქმედა, ააღელვა, ააზვირთა. „ადგა ქარიშხალი,— განმარტავს ავტორი ხალხის რისხვას,— და დაუწყო მტკრევა აქა-იქ შეყუჟულ გეგებსა. მოიკუნტნენ გემთა პატრონი, აღძრეს ტკბილად ბაგენი, იწყეს ლილინი „ახალ მოდაზე“. მაგრამ ნემსკაკვმა თევზი ველარ დაიჭირა. ტკბილ სიტყვებში რამდენი ბაღდაში ფრია, „ახალ მოდაზე“ ლილინში რა გესლი იყო ჩართული. სოფელი მიხვდა და აღარ მოტყუვდა“.¹⁾

ცხოვრების უდიერმა პირობებმა წაუკიდა ხალხს ცეცხლი. მძლავრად ანთო მასთან საბრძოლველად მისი გული და გონება და აარჩევინა ახალი ცხოვრებისათვის ახალი გარკვეული გზა. მან დაამყარა თავისი სამეფო. დაამყარა სოფელში სასუფეველი სიმართლისა, სიყვარულისა, ძმობისა, ერთობისა და სათნოებისა. „აღარ იყო— აგვიწერს სოფ. მგალობლიშვილი,— სოფლად ქურდობა, ავაზაკობა, ცილისწამება, მრუშობა, ერთმანეთზე საჩივარი, კიცხვა-დაცინვა, გაუკითხაობა ერთმანეთისა. აღარ აწუხებდა ამ სოფლებს მამასახლისი და ზვირი, მღვდელი და ბერი, მთავარი და მედავითნე, იასაული და ყაზახი, ბატონი და მისი მოურავი. მთელ ამ სოფელს თავისუფლების სხივი დაადგა თავზე შარავანდედად, გულს სიყვარულისა და ძმობა-ერთობის სხივი სვეტად ჩაადგა. ყველა წყნარად და მშვიდად მუშაობდა. შემოვიდა, დამწიფდა მინდვრის და ბალ-ვენახის მოსავალი. სოფლად რთვლობა“.²⁾

ასეთია ერთობით გარდაქმნილი სოფელი. თავადი მარუშაძე და მისი სტუდენტი შვილი კი კბილებს ილესავენ, უკმაყოფილონი არიან, სოფლისადმი შურითა და მტრობით იეღინთებიან. დასახმარებლად მათ გამოიწვიეს ყაზახები და მათი მეთაური გაბრიელ ევტევიჩი, რომელსაც გლეხებისა და მუშების ალაგმვა დაუსახავს მიზნად. გაბრიელ ევტევიჩი ცდილობს სოფელი გაამაგროს მით, რომ დაიჭიროს მოთავე კაცები; როგორც ქორმა, ისე ამარცვლოს სოფლიდან ყველა „ბუნტოფიკი“, რომლებიც სოფელს რევს, და ცივ ქვეყნებში ამოუყოს თავა, ციხეებში ჩაამწყვდიოს. გაბრიელ ევტევიჩის შეხედულობით, რასაც ის ვერ შეასრულებს კანონის ძალით, იმას მათრახი შეავსებს.

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი—ჯორჯჯორა—გვ. 114—115.

²⁾ იქვე—გვ. 176.

გაბრიელ ევტევიჩის სახით სოფ. მგალობლიშვილი ცოცხალს სახეს იძლევა ჩვენს ახლო წარსულში კარგად ცნობილი დამსჯელი რაზმების მეთაურებისას, რომლებიც უხეშად და დაუნდობლად ანადგურებდნენ სოფლის მოსახლეობას—გლეხობას, რასაკვირველია, და მათ ნამუშევარს.

თავადი მარუშაძეები ალტაცებაში მოდიან გაბრიელ ევტევიჩის განცხადებით. ამ ყაზახ-ოფიცერს ისე უყურებენ, როგორც დაუძლეველ ძალას, ცდილობენ ის ყველაფრით ასიამოვნონ და გლეხკაცებს უფრო მძლავრად მიუსიონ და გული ერთი კარგად მოიფხანონ.

თავადი ესტატეს სახლში გამუდმებული მხიარულება და ჭიფიფი იყო. სოფელი კი ამ დროს მინდვრად იყო გასული. ის თავის საქმეს ჩუმად და წყნარად აკეთებდა.

გლეხებსა და თავადებს შორის ინტერესთა გამწვავება უმწვერვალეს მდგომარეობას აღწევს. სოფ. მგალობლიშვილიც მკვეთრად გრძნობს ამ წინააღმდეგობას და საგრძნობი თვალსაჩინოებით ამახვილებს „ჯორ-ზაქარაში“ შემდეგი დაპირისპირებით:

„სოფელი შრომობდა. ქვეყნის პატრონნი ქეიფობდნენ“.

„სოფელს შრომის ოფლი გადმოსდიოდა გულმკერდზე, შუბლიდან წურწურით ჩადიოდა ოფლის წვიმა ყანაში, ხნულში“.

„ესტატეს სახლში კი ხარხარი იყო. ღვინათ შეხურებულს და შეოფლიანებულ შუბლს სტუმრები ნელსაცხებელში დასველებულის ხაიათის ხელსახოცებით იწმენდნენ“.¹⁾

თავადი ესტატე გამარჯვების დღესასწაულის მოლოდინში აღარაფერს ზოგავდა. ყაზახებსა და გაბრიელ ევტევიჩის გარდა, ის მაზრის უუროსნაც არ აკლებდა პატივისცემას. მადლიერი სტუმრებიც გულმოდგინებით ასრულებდნენ თავადი ესტატეს სურვილებს.

სოფ. მგალობლიშვილი, ხალხოსანისათვის შესაძლებლობის ფარგლებში, დიდი ყურადღებით ამახვილებს წოდებათა ურთიერთობის წინააღმდეგობას.

„შუაგული კალობაა!..—განაგრძობს ავტორი სოფელ ტორტლას დახატვას,—დათარეშობენ, როგორც მტრის ბანაკში, ყაზახები, დათარევენ თან ისაკა მამასახლისის და აგროვებენ ლალას. ავსებით აივსო თავადი ესტატეს პურის ბელლები, კვლავ გაიჭიმა იმის საბძელ-კალოზე ბჭები. ესტატე ცას ეწევა სიხარულითა, ნიშნს უგებს სოფელსა. სოფელი კი გაყრუმუნჯებულია, თითქოს მთელ ტორტლას სოფლის საზოგადოებაში ხალხის მაჯის ცემა შესდგაო. ძალას აღმართი ახვნეფინა თავად ესტატემ: ყაზახები ცემა-ტყეპით ართმევენდნ“.

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი—ჯორ-ზაქარა—გვ. 183.

ღალას; არ ინახებოდა სოფელში არც ერთი ადამიანის სული, რომ დასახიჩრებული არ ყოფილიყო ყაზახის მათრახისაგან. განსაკუთრებული იერიში მიჰქონდათ ზაქარია ჯილაურზე და მთლად ჯილაურების ოჯახებზე. ზაქარას დარბაზის ბანი ჰთლად მოუნგრის, ბოსელი ჩაუქციეს, ვენახი აუოხრეს ყაზახის ცხენების შიგ ჩაბმითა. ქალები ხომ ვერა ჩნდებოდნენ; ბოლოს ეს ხერხი იხმარეს: ყმაწვილი ქალები გახიზნეს მეზობელ სოფლებში ნათესაებთან, ნათელშირონებთან, კეთილ მეზობლებთან; ღარჩნენ ხხიერი დედაკაცები და ისინიც ღამე ჯიხურებში იმალებოდნენ და დღე, დილაადრიან, ქმარ-შვილებს მისდევენ მინდორ-ველზე, კალოზე ერთად მუშაობდნენ¹⁾

ღიალა, ცოცხალი სურათია ჩვენი სოფლის ახლო წარსულისა! დიდ დამახასიათებელ მკვეთრ ფერებშია ასახული სოფლის კლასობრივი გამწვავებელი წინააღმდეგობა.

ხალხის ასეთ მდგომარეობას თავადი ესტატე სიამოვნების აღტაცებაში მოჰყავს და ცინიკურის კმაყოფილებით გაიძახის: „მე დღეიდან ხალხის აღარ მეშინიან!... მემრისიდან სულ პატარ-პატარა „კაზაკები“ მოედებიან სოფლად. იმათი შერეული სისხლი გასწმენდს გლეხის ღვარძლსა და ტორტლა თავის დროზე გაიფსება. ყაზახის ჩამომავალთა სისხლით. სრულიად გარდაექმნი ტორტლელებსა“-ო.

მძიმეა ხალხის მდგომარეობა. მით უფრო ასეთს გაბეგრის-გაბორკილ შემთხვევებში. საითყენაც გაიწვევს გლეხი, ყველგან მტერი და ორგული ხედება. ასეთი თავბრულამხვევი დარბევისა და შეურაცყოფისაგან შევიწროებული ხალხი გამოურკვეველ, მძიმე მწუხარების ბურანს მიეცა, თითქოს სოფელმა, თავისი მდგომარეობის შეგრძნობისა და გაგების უნარიც კი დაჰკარგა.

მაგრამ ზოგიერთმა, რომელნიც მთელი თავისი არსებით თავის სუფლებსა და ერთობის მოპოების გზაზე შედგნენ, გადააბეს თავისი გული და აზრი ხალხის მომავალ ბედს, ისინი არ შეეპუნენ, არ მოიღუნნენ, არ გატყდნენ. მათ ზურგს და თვალს ბევრჯელ უნახავს ამისთანა გაქირება, ასეთებს გაქირება უფრო აკაეებს, შეურაცხყოფა უფრო აღელვებს, აშფოთებს და შურისძიების ბოლმით უვსებს გულს.

არც სოფელ ტორტლში დადუმდენ ეს მოთავე პირნი.

შუალამეა. სოფლის ბოლოს, სამების ეკლესიის ეზოში ხალხი მოზღვაებულია. შეგინებული, შურიითა და ბოლმით ავისილი და მოთმინება დაკარგული ხალხი ერთობის კაცების თავგანწირული მოქმედებით შეერთებული, ღამობს გამოსავლას გამონახვას. „მოთმინების

1) ს. ო. მ. გ. ა. ლ. ო. ბ. ლ. ი. შ. ვ. ი. ლ. -ჯორ-ზაქარა-გვ. 165-186.

ფილა აივსო, ამხანაგებო, — დაიწყო აწ მოხუცებულმა ჯორ-ზაქარამ, — წელში გაგეწყვიტეს, მამულ-დედული გაგვიოხრეს, ნაშრომ-ნაქინახულევი წაგვართვეს, კვლავ ივსება ესტატეს ოჯახი ჩვენის ნაშრომ-ნაქინახულევით და ჩვენი ისედაც დაცარიელებული ოჯახი, მთლად გამოიფიტა, გამოიფშუტა. ხომ გინახავთ ობობასაგან გამოფშუტებული ბუზი!... რომ ნახავ ბუზია, როგორც ბუზი, მაგრამ თითები რომ გაუსვა, ბურნუთივით გახდება. ჩვენც ასე გამოვფვიტეს ყაზახებმა ესტატეს წყალობითა. ჩვენ გავძვალტყავდით... თითქო ერთობა ჩაქრა ჩვენში, მისი ძალა აღარ გვასულდგმულვებს. ნუ თუ ყაჩაღთა ძალამ ჩააქრო ჩვენში ერთობის ძალა! ძალას ძალა უნდა ვუფაროთ, ნუ დაეკალაჩუნდებით... ბარემ ერთს დღეს დავიხუცნეთ, უცბად მოვისპოთ სიცოცხლე, ასეთ წვეთწვეთად დაწრეტას სისხლიდან...

— „უნდა თავზე დავანგრიოთ სახლ-კარი... სულ ერთიანათ გადავბუგოთ მისი ძნები: ნურც ჩვენ და ნურც იმას! აყვირდა ხალხი.

— „წუნარად, ამხანაგებო, წუნარად, ნუ ახმაურდებით! — განაგრძო ჯორ-ზაქარამ, — უნდა მოვსპოთ, ძირიანად ამოვადლოთ ესტატეს სახლკარი... ჩვენ ვსთხოვეთ (მას) შორიგება, შეთანხმება ლალაკულხბზე, იმან არ ინება და ძველი გზით დაიწყო სიარული, უფრო ტყავი გაგვადრო. ეს არაფერი: ნამუსი შეგვიგინა, კვებულობს, რომ ჩვენს ქალებს ნამუსს ახდის და — „პატარა ყაზახებს“ გაამრავლებს...

— „სიკვდილი, სიკვდილი, ცეცხლი, ცეცხლი! — გაისმა ერთხმად მთელ კრებაში და არემარემ ხმა გამოსცა, ყოველივემ ირგვლივ გაიმეორა: „სიკვდილი, ცეცხლი“.

„გადასწყდა!.. — ამთაყრებს სურათის აღწერას ავტორი, — სიკვდილს და ცეცხლს თხოულობდა ხალხი! — სიკვდილს და ცეცხლს თხოულობდა მთელი არემარე, ბანს აძლევდა ხალხის გულს, ტაშს უკრავდა და ამხნეუბდა.

„ტკბილია სისხლით ნაშოვნით თავისუფლება“¹⁾.

ასეთია რევოლუციონური ძახილი სოფ. მგალობლიშვილისა, აწიოკებული და აფორიაკებული სოფლის წიალიდან მძლავრი ქარტახილივით ამოვარდნილი და თვით ავტორის მიერ ძალუმაღ განცდილი.

გრძელია და მდიდარი თავისი მრავალფეროვნებით ხალხის მიერ თავისუფლების მოპოების გზა. ბევრჯელ დამარცხდა ასე შეკრებილი და შეფიცული ხალხი. ბევრჯელ შესწირა, თავისუფლების მიღების სურვილს, ადამიანური უფლებების მოპოების წადილს, ხალხმა უდიდესი და უძვირფასესი მსხვერპლი, ბევრჯელ, ძალიან

1) ს. ო. მ. გ. ა. ლ. ბ. ლ. ი. შ. ვ. ი. ლ. — ჯორ-ზაქარა — გვ. 187 — 188. ხაზი ჩვენია.

ბევრჯელ ძვირად დაუჯდა ხალხს შუალამისას, მალეც, ზარის ხმაზე შეკრება, ბოლშის გადმონთხევა და ამ ბოლშის სხვებზეც გადადება. პეტად სასტიკად და უადამიანოდ ექცეოდნენ მას მტარვალები. მაგრამ მაინც ვერა და ვერ ჩააქრეს ხალხის გულში ერთხელ მძლავრად ამონთებული თავისუფლების მოპოების ლამპარი, განსაკუთრებით, როდესაც თვით ხალხის შეილები ხელში გადავიდა თავისუფლების გზის მაჩვენებელი ჩირაღდანი. ეს ხალხის შეილები მეტის ენერგიით, ხალხისა და მისი ცხოვრების ზუსტი ცოდნით, გამძლე ბუნებით შეუდგენ ერთობის სამოციქულო გზას, ახალი ცხოვრების აუცილებლობისა და მოახლოების ქადაგებასა და საჭიროებას.

ხალხმა უფრო მძაფრად იგრძნო აღთქმის ქვეყნის მიწიღებლობა და მოახლოება. უფრო მტკიცედ შეითვისა და შეიყვარა თავისი მოკეთე, თითონაც მასობრივად დაირაზმა და გატაცებით გაჰყვა მას.

აქაც სოფ. მაგალობლიშვილი ტიპიური ხალხოსანია, რომელიც თავის მხატვრულ შემოქმედებაში მოჩანს, როგორც მოაზროვნე სოციოლოგი-მკვლევარი, რომელმაც იგრძნო კლასობრივი წინააღმდეგობა, მაგრამ სათანადო სიმაღლემდის ვერ აიყვანა.

4

ვინაა ან ვინ უნდა იყოს ის, ვისი ხელმძღვანელობითაც უნდა დაირაზმოს ხალხი—გლეხკაცობა? ეს საკითხი ხალხოსნებისათვის იქ, რუსეთში და აქაც ჩვენშიც კარდინალური საკითხი იყო.

რუს ხალხოსნებსაც და ჩვენებსაც სწამთ, რომ ხალხის მასების დამრაზმველი უნდა შეიქნას მოაზროვნე ინტელიგენცია, როგელმაც თავისი გული და აზრი მკვიდროდ გადააბა ხალხისას, უანგაროდ გავიდა ხალხში და თავდავიწყებით დაიწყო ნარ-ეკლიანი გზის გაყვანა.

არსებულ ბიუროკრატიულ წყობილებაში, როდესაც თავისუფალი სიტყვა და აზრი შთასახვისთანავე ძალმომრეობით ნადგურდებოდა, ხალხოსნებს გზა, მართლაც, გაუვალ კლდე-ლორღითა და ნარ-ეკლით-საესე დახვდათ. მართლაც, საჭირო იყო ის გმირული ხასიათი და ის საარაკო თავგანწირვა, რომლითაც ხასიათდებოდნენ 70—80 წლებში ხალხოსნები, რომ მათ ამ გზისა არ შეჰშინებოდათ.

იმ პირობებში ხალხოსნებმა ყველაზე მოსახერხებელ და ამასთან ერთად საჭირო საშუალებად დაინახეს სოფლის სკოლა და მასში მასწავლებლობა. მივარდნილ კუთხეში სოფლის მასწავლებელი რამდენიმე ხნით მაინც ახლო, უშუალო დამოკიდებულებაში იმყოფებოდა გლეხებთან. ამ ხნის განმავლობაში მას შეეძლო ამ ხალხის

ბნელ ცხოვრებაში, მართლაც, სინათლე შეეტანა არა მარტო წერაკითხვის სწავლებით, არამედ, აგრეთვე, ცოცხალი, მართალი სიტყვითაც. თავისი მოღვაწეობით ის ცდილობდა აეფხვიერებია მდიდარი ყამირი—ხალხის გული კეთილი თესლის მისაღებად. და ამ მოვალეობას ხალხოსნები (ქალი თუ მამაკაცი) ღიღის ენთუზიაზმით ასრულებდნენ. ამით აიხსნება, რომ იქ. რუსეთში სოფლის მასწავლებლის მოღვაწეობა ასეთი შარავანდელით მოიფინა. სოფლის მასწავლებლობა, მართლაც, ერთ-ერთ საუკეთესო გზად აღმოჩნდა ხალხოსნების იდეების ხალხის მასებში ფართოდ გასატანად. ხალხოსანმა მწერლებმაც ამიტომ ერთ-ერთ მთავარ თემად აიღეს სახალხო მასწავლებლის ცხოვრების დახატვა. ამით აიხსნება რომ ქართველმა ხალხოსანმა მწერლებმაც (შაქრო გულისაშვილი, ნ. ლომოური, ეკ. გაბაშვილი და სხვ.) თავიანთ შემოქმედებაში საპატიო ადგილი დაუთმეს სოფლის მასწავლებელს და მის საზოგადოებრივ ტკივილებს.

ამითვე აიხსნება, რომ 70-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მთელი ჯგუფი ხალხოსნებისა (სოფ. მგალობლიშვილი, ნ. ლომოური, ზაქ. გულისაშვილი, მიხ. ასათიანი, გრ. ყიფშიძე, მიხ. გურგენიძე და მრავალი სხვა) წავიდა. სოფლად სახალხო სკოლისა და ხალხში სწავლა-განათლების საქმის საფუძვლების ჩაყრის მიზნით.

აკი ჟურნალი „იმედი ს“ თანამშრომლებმაც უდიდესი ყურადღება მიაქციეს სკოლასა და მისი მნიშვნელობის ახსნა-განმარტებას. „მიეცით ხალხს საშუალება, —მქადაგებლის კილოთი წერს გადაღმელი,—რომ ჩაიხედოს სწავლით თავის ნაკლულევანებაში, დაინახოს თავისი მდგომარეობა, სწავლა იყოს იმისივე სარკე... ხალხი და სახელმწიფო მხოლოდ მაშინ მიაღწევენ კეთილ მდგომარეობამდის, როდესაც ყველა მცხოვრებნი (население) თანასწორად მიიღებენ სწავლა-განათლებას, საშუალო სკოლებში თუ არა, სახალხო სკოლებში მაინც. ამიტომ, ვიმეორებთ, რომ ამ მიზნის მისაღწევად ის კი არ არის საკმაო, რომ თითოეული პირი გამოვიდეს თავისი მდგომარეობიდან და მიაღწიოს უმაღლეს განათლებამდის, არამედ საჭიროა, რომ მთელი ხალხი (масса) იყოს თანასწორად გონება-გახსნილი და შეეძლოს თავისი სწავლის მოხმარება“. ¹⁾

ჩვენ ხალხოსნებს ძალიან კარგადა და მკაფიოდ ესმით, რომ ნამდვილი სკოლა შეიძლება შეიქმნას მხოლოდ მაშინ, როდესაც გა-

¹⁾ გადაღმელი—ჩვენი სასოფლო სკოლები—„იმედი“, 1881 წ. № 5.
გვ. 60.

ბატონდება ის აზრი და შეხედულება „რომ სახელმწიფო უნდა იყოს მთელი ხალხისათვის და არა რომელიმე წოდებისათვის“. 1)

ჩვენი ხალხოსნების გაგებით, ნამდვილი სახალხო განათლება მაშინ გატარდება ცხოვრებაში, როდესაც სახელმწიფოებრივი ცხოვრება აშენებული იქნება იმ საფუძველზე, რომელიც სწავლის თავისუფლებას ყველა წოდებას მიანიჭებს. „სადაც ხალხის განათლება, — წერს ნიკო ხიზანაშვილი, — უფრო ფართო თავისუფლებაზედ არის დაფუძნებული, იქ სახელმწიფოც და ხალხიც მთელს და საღს სხეულს წარმოადგენს“. 2)

მეტად საგულისხმეოა აგრეთვე ისიც, რომ ჩვენი ხალხოსნებისათვის აშკარაა ჩვენი ხალხური სკოლისა და მისი ბუნების სხვაობა შედარებით რუსეთის სკოლასთან. მათი შეხედულებით, ჩვენი სკოლა რუსეთში მიღებული სკოლის შაბლონის მიხედვით არ უნდა იყოს აგებული. „ისეთი განსხვავება უნდა იყოს ჩვენებურის და რუსეთის სკოლების შუა, — წერს გაღალმელი, — როგორც განსხვავებაა ჩვენსა და იმათ ზნეხასიათის, ჩვეულებისა, ენისა და თვისებების შორის“. 3)

ამ თემით „იმედი“ ხერხიანად სარგებლობს: სახალხო სკოლის პოპულარიზაციას სცდილობს და არსებულ სკოლებს საქმარისი სისწორითა და გაბედულებით აკრიტიკებს. „სახალხო სკოლები, — წერს დავით აბდუშელიშვილი, — მგონია მისთვის უფრო გახსნეს ჩვენში, რომ წარდგინებაში სასწავლებლების რიცხვი მეტად აღმოჩენილიყო და მტერს არ ეთქვა, კავკასიის განათლებაზე არა ზრუნავენო. სწავლა ჩვენებურ სკოლებში წერა-კითხვას ვერ აღემატება. ორიოდ რუსული ლექსი და სიმღერა თუ გაიზეპირა ბავშვმა, მერმედ ისიც უაზროდ, როგორმე კაქკაქივით, ის არის და ის, მით გათავდება მისი აღზრდა. თითქმის ყოველ ჩვენებურ სახალხო სკოლაში სრულებით მოუშაადებელი ოსტატი ასწავლის, რომელიც ან რომელიმე დაბალ კლასიდან გამოურიცხავთ, ან არა და ბევრი, ბევრი, თუ უეზღის სასწავლებლის კურსი მაინც შეუსრულებია. სახალხო სკოლების პროგრამაც იმნაირად არის შედგენილი, რომ ხეირიანი მასწავლებელიც ვერას გახდება“. 4)

1) ნიკო ხიზანაშვილი — საფუძველები სახალხო განათლებისა — „იმედი“, 1882 წ. № 5, გვ. 8, 16.

2) იქვე — გვ. 8, 16.

3) გაღალმელი — ჩვენი სოფლის სკოლები — „იმედი“, 1881 წ. № 5, № 58.

4) დ. აბდუშელიშვილი — ჩვენებური სასწავლებლის ეხლანდელი მდგომარეობა — „იმედი“, 1881 წ. № 2, გვ. 128—129.

შემდეგ დ. აბდუშელიშვილი სრულიად სამართლიანად და სწორად აკრიტიკებს ჩვენს სკოლას, რომელიც ახალგაზრდას თითქმის არაფერს არ აძლევს. — „კურსდამთავრებულს არც ისეთი სწავლა გამოაქვს, რომელიც იმას გამოადგება ცხოვრებაში, და არც იმისთანა, რომ საზოგადოების ხეირიან წევრად გამოდგეს“. ¹⁾

ჩვენი კურსდამთავრებული ყმაწვილი, — სამართლიანად აღნიშნავს დ. აბდუშელიშვილი, — უკეთეს შემთხვევაში შეიძლება ჩინოვნიკად გამოდგეს“. ეს ხდება, ავტორის მტკიცებით, იმიტომ, რომ პროგრამას ადგენენ ისეთი პირები, რომლებიც ცხოვრებისა და ხალხის მოთხოვნილებას არ იცნობენ. სკოლა და მისი პროგრამები ხალხის ცხოვრებისა და ინტერესის გარეშე იდგა.

ჩვენი ხალხოსნები გარკვეულად მოითხოვენ, რომ სკოლის მოწყობაში თვით ხალხი ჩაებას; თვით ხალხის ცხოვრება, ინტერესი და გამოცდილება უნდა ასაზრდოებდეს სკოლას. „სწავლების მდგომარეობა, — წერს იგოვე აბდუშელიშვილი, — მათი ბედი და იღბალი მთლად საზოგადოების ხელში უნდა იყოს; საზოგადოება უნდა ადგენდეს მათთვის პროგრამას, ირჩევდეს მასწავლებლებს და მართველებს და ინახავდეს სასწავლებელს თავის ხარჯით“. ²⁾

ასეთსავე, უფრო გარკვეულ და უფრო რადიკალურ აზრს გამოთქვამს გად აღ მელი ც: „შკოლების ადმინისტრაციის ვალია, — წერს ის, — მოიწვიოს ხალხის წარმომადგენელი და იმათთან ერთად შეიმუშაოს სახალხო სკოლების პროგრამა“. ³⁾

საგულისხმეოა, აგრეთვე, ის გარემოებაც, რომ ჩვენი ხალხოსნები მკვეთრად და სწორად გრძნობენ, რომ ჩვენი ცხოვრებისათვის სკოლის უსაქიროესი ტიპი უნდა იყოს სასოფლო-სამეურნეო სკოლა. ასეთს სკოლებს უნდა მიეკუთვნოს კარგი ფართო ნაკვეთი მიწა სასწავლებლად და საჩვენებლად ახლო-მახლო სოფლებისათვის.

„იმედის“ ჯგუფი კარგად გრძნობს, რომ, მართალია, სკოლას დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხის ცხოვრებისათვის, მაგრამ სკოლის კარგ და სწორ ნიადაგზე დაყენებისათვის კიდევ ბევრი რამ არის საჭირო. ჩვენ მხოლოდ იმ აზრისანი ვართ, — ეკითხულობთ „იმედში“, — რომ პირველყოვლისა ხალხის კეთილდღეობისათვის სხვა რამ არის საჭირო და მეტე რიგიანად მოწყობილი სკოლა. სკოლაზე წინ დგანან: ეკონომიური, პოლიტიკური და სოციალური ხალხის რიგიანი

¹⁾ დ. აბდუშელიშვილი — ჩვენებური სასწავლებლის ეხლანდელი მდგომარეობა — „იმედი“, 1881 წ. № 2, გვ. 130 — 131.

²⁾ იქვე — გვ. 134.

³⁾ გად აღ მელი — ჩვენი სასოფლო სკოლები — „იმედი“, 1881 წ. № 5, გვ. 61.

განწყობილებანი და შემდეგ სასწავლებელი. სანამ კაცობრიობის ბედ-იღბალი იმნაირ გზაზე იდგება, რომ ზოგს მეტის-მეტი სიმდიდრისაგან კეჟა-გონება დაკარგული ექნება და უმეჩესი ნაწილი კი დღითი-დღე ლუკმა-პურის მოპოების ფიქრში იქნება, სკოლას დიდი მნიშვნელობა არ ექნება.“¹⁾

ჩვენ ხალხოსნებს კარგად ესმით, რომ სახალხო განათლების წინწაწევა ხელს შეუწყობს ხალხის კეთილდღეობის მოწყობას, ჩვენი ხალხის უქვეო მდგომარეობის გაუმჯობესებას. ამიტომ სახალხო სკოლის დაარსება და იქ მოუშაობა ჩვენი ხალხოსნებისათვისაც ერთ უმთავრეს ღონისძიებად და მოვალეობად გადაიქცა, როგორც პრაქტიკულ მოღვაწეობაში, ისე მხატვრულ შემოქმედებაშიც.

ასევე ითქმის სოფ. მაგალობლიშვილის მიმართაც.

ასეთისავე ცხოვრებისაგან და ასეთისავე გატაცების მიისწრაფვის სოფლის სკოლის მასწავლებლის ეკლიან გზაზე შემდგარი სოფ. მაგალობლიშვილის მათე ლაშხი. მან თავისი ბედი მჭიდროდ გადააბა მდაბიო ხალხის ბედს, შეიყვარა ხალხი. დაუზოგველად და გმირულად იტანდა შიმშილს, წყურვილს, სიცივეს, შევიწროებას, დევნასა და ათას ვაი-ვაგლახსა.

ექვსი წლის ასეთმა თავგანწირულმა მოღვაწეობამ ლაშხი დასწვა და დაფერფლა ხალხის ბენიერების სამსხვერპლოზე. ცოლის შერთვა, თანაზიარისა და თანაზგზავრის მოძებნაც ვერ გაბედა. მასზე ოცნებაც კი მათეს თითქოს რალაც ცოდვად მიაჩნდა. „ჩემისთანა კაცი ხალხისათვის უნდა ცხოვრობდეს. ის არის მისი საზრუნე, მას უნდა ეთაყვანოს... „ალიღე ჯვარი ჩემი და შემომიდექ მეო“, გვიმოდღრა ქრისტემ... ეს უანდერძა ყველას, ვისაც კი გული შესტკივა კაცობრიობისათვის, მაგრამ განსაკუთრებით ჩვენ, სოფლის მასწავლებლებს, გვხვდება წილად ეს მოძღვრება“ .....²⁾

კარგად გრძნობს მათე ლაშხი, რომ მან ვერ შეძლო თავის მისწრაფებათა განხორციელება. ის კარგადა ჰხედავს გარშემორტყმულ დაბრკოლებებს და მათთან ბრძოლის სირთულეს. მაგრამ ყველაზე მტკივნეულად განიცდის ხალხის გულგადაუხსნელობას მისდამი, რასაც საერთოდ ყველა ხალხოსანი განიცდიდა. ხალხი ცხოვრების პირობებით შეწუხებული და გულგატეხილი იყო. არა სჯეროდა, რომ მისთვის ვინმე კეთილ ზრუნვას გამოიჩინდა. ამაში იყო, როგორც

1) თურნალი .იმედი“, 1891 წ. № 6—ქართვ. შორის წერა-კითხვ. გამოვრც. სახ. მოქმედ. გვ. 104.

2) სოფ. მაგალობლიშვილი—საფლავში ჩამომძახე—გვ. ნ. მოთხრობანი, გამოცემა 1916 წ. ქ. გორი.

ზევითაც აღვნიშნეთ, საშინელი ტრაგედია ხალხოსნისა, რომელიც თავის სიცოცხლესაც კი არ ზოგავდა ხალხისათვის. სამაგიეროდ ხალხი. მისდაძი უნდობლობას იჩენდა.

ამას მეტად მტკივნეულად განიცდის მათე ლაშხიცი. „თუ ვერ გავაკეთე, რაც ჩემს გულს სწავდა,—გულისტკივილით ამბობს მათე ლაშხი,—ბრალია თვით ცხოვრების, რომლის გარდაქმნა ძნელია. ვერც გავაკეთებდი იმას, რაც მწავლდა: ხალხი პატივსა მცემს, ვატყობ უყვარვარ, მაგრამ გულს არ მიხსნის. არ მენდობა. ნდობა მასთან მე კი არ დამიკარგავს, დაუქარგავს ჩემს წინაპარს, ჩემს პაპას, ჩემს მამას... მე ხალხისათვის მისი შვილი არა ვარ, თავი დაუხწევია ჩემს წინაპარს იმ კაპანიდამ, იმ უღლიდამ, რომელსაც ხალხი ეწევა, ხელი აღარ შეუშველებია მისი მძიმე ტვირთვისათვის, არ შეუმსუბუქებია იგი; ეს გარემოება ღრმად ჩასქედვია ხალხს გულში, შვილითი-შვილად გადასცემია და ნაყოფს მე ვიგებებ“.¹⁾

ეს განცდა, სინდისის ქეჯნა არა მარტო მონანიე აზნაურს ახასიათებს, არამედ იმასაც კი, ვინც ოდესღაც დაბალი ფენებიდან იყო გამოსული და მასთან თავისი თუ წინაპრის პირადი კეთილმდგომარეობის შექმნის შემდეგ ხალხთან კავშირი შეუწელებელია. ასეთია მათე ლაშხიცი.

ეს სახე ახალი სხვაობაა ხალხოსნისა, ქართულ ლიტერატურაში განვითარებული.

მათე ლაშხიცი კარგად იცნობს ხალხის ცხოვრების მაჯის ცემას, ხერხიანად იხედება მის გულის სიღრმეში, გლეხის საიდუმლოებრივ, დაფარულ და გამოურკვეველ სურვილებსაც კი კითხულობს. მან კარგად იცის, რომ ამ ეკლიან გზაზე სიარული უფრო ადვილი და მიზნის მიმღწევი იქნება, როდესაც ახალი, ადამიანური ცხოვრების მოციქულად გამოვა თვით ხალხის ღვიძლი შვილი—მისი „სისხლი სისხლთაგან და ხორცი ხორცთაგან“. ამგვარი მოქმედი რაზმის შექმნისაკენ იყო მთელი ყურადღება ხალხოსნებისა მიქციული, ხოლო პრაქტიკულ მოღვაწეობაში ხშირად დამარცხებული. „აი, ჩემმა კვეციანმა პეტრემ, ჩემმა სანატრელმა მოწაფემ,—ოცნებით ამბობს მათე,—ჩემი ადგილი რომ დაიჭიროს, მაშინ იმას ხალხი ჩაახედებს თავის გულში, თვითონაც პეტრეს გულში ჩაიხედავს, მათი გულის სიმეტი გაღიბების, სიყვარული და ერთობა ნდობით შეიმოსება და ხალხი აღდგომის გზას დაადგება. ჩემიც სჯერა, სწამს ჩემი თვისადმი სიკეთე, მაგრამ ცალკებივ ემორჩილება ჩემს რწმენას, ჩემს აზრებს; თავი-

¹⁾ სოფ. მგალობლი შვილი—საფლავში ჩამომძახე—გვ. 5—6. ზახი ჩენია.

სი ღვიძლი შვილი კი სულ სხვაა, მხოლოდ იგი მოსწონდეს მას ცრემლებს... ეს არის ჩემი ექვსი წლის დაკვირვების შედეგი“.¹⁾

ამიტომ და ამ მიზნით მათემ შემოიკრიბა ხალხის ნიჭიერი შვილნი (პეტრე, თედო და სხვანი), რომელთაც გატაცებით ამზადებდა მომავალი ბედნიერი ცხოვრების კეთილი თესლის მთესველად.

მიუხედავად იმისა, რომ მათე ლაშხმა ყველაფერი უნაგაროდ შესწირა ხალხს, სიცოცხლეც კი, დაუზოგველმა, თავდადებულმა შრომამ და კეთილშობილურმა გამუდმებულმა წვამ მოტეხა მისი სიღარიბესა და ნაკლულევანებაში გამოზრდილი ორგანიზმი, მას მაინც მაღალი და მტკიცე რწმენა, რომ მისი ეკლიანი გზა ერთადერთი გზაა, რომელიც მისცემს ხალხს კეთილდღეობას, ბოლომდის რჩება. თვით სიკვდილიც ამას მისი გულიდან ვერ ამოჰგლეჯს. „მრწამს აღდგომა ხალხისა,—სიკვდილთან ბრძოლის დროს ეუბნება მათე თეკლეს,—იგი აღსდგება შენისთანა თავდადებულის მუშაკების მეოხებით... იარე ჩემებრ ეკლიან გზით... არ არის მკვდარი, ვინც ხალხს შესწირავს თავს... ოოჰ! დიად, დიდად მრწამს, აღდგება ხალხი და განაბნევს მტერსა თვისსა... მე მხოლოდ დასაწყისსა ვხედავ... ბედნიერი ხარ, ჩემო თეკლე, რომ იხილავ ხალხს წინსვლას.“¹⁾

აი ის ღრმა რწმენა, რომელიც ანთებდა ხალხონებს და წყვდიად, უნუგეშო ცხოვრებაში უნათებდა, გაუვალ და გაუაღლავ გზას აკვლევინებდა. მათე ლაშხს, ამ ტიპიურ „ხალხის მოკეთეს“, ცხოვრებასთან გაყრის ჟამსაც კი სატრფოსადმი სხვა თქმა და სურვილიც კი არ მოეპოებოდა, გარდა თხოვნისა: „საფლავში ჩამომძახე ჩემი ხალხის აღდგომა“.²⁾

ასეთია გაბრწყინებული სახე სამოღვაწეოდ გასული ხალხონისა სოფ. მგალობლიშვილის ასახვით. ამ სახეში მკვიდროდ და რელიეფურადაა ჩაქსოვილი თვით ავტორის მისწრაფებანი. ეს მოთხრობაც ავტობიოგრაფიულ ჟანრს მიეკუთვნება.

5

სოფ. მგალობლიშვილს კარგად ესმის მათე ლაშხის ტკივილები. მწერალი გრძნობს, რომ ხალხის ნამდვილი წინამძღვარი უშუალოდ ხალხის წიაღიდან, მისი ცხოვრების ქარტეხილიდან უნდა გამოვიდეს. ეს იქნება ის, ვისაც ხალხი მთელი გატაცებითა და ნდო-

1) სოფ. მგალობლიშვილი — საფლავში ჩამოსძახე—გვ. 6—7.

2) იქვე—გვ. 12—13. ხახი ჩვენია.

ბით გაჰყვება. ამ სახის ძიებაშია სოფ. მგალობლიშვილი. ამისათვის გარემო პირობებიც იყო საჭირო. აშლილი ცხოვრების პირობებს უნდა გამოეტარებინა თავის ქურაში ასეთი „მოკეთე“ და როცა 900-იანი წლებიდან მძლავრად დაჰბერა განმათავისუფლებელმა ქარმა, მძლავრად აშალა ხალხის ცხოვრება, იქმნება თვით ხალხის რიგებში მთელი კადრი ახალი ცხოვრების მკედელთა.

სოფ. მგალობლიშვილის მძლავრი თვალის ადვილად ხედავს ამ გზის მოკეთებებს და ნიჭიერად აქანდაკებს მოთხრობაში „და შეჰყვიცეს...“

ეს პატარა მოთხრობა მშვენიერი სოციალური ტრაქტატია. აქ უფრო მეტადაა გამახვილებული კლასობრივი წინააღმდეგობა. მტკიცედაა მთელს ნაწარმოებში გატარებული სხვაობა და დაპირისპირება ორი მოქმედი კლასისა — მშვიდისა და მძლავრისა, რომელთა შორის არსებული გამწვავებული ბრძოლა ჰქმნის საზოგადოებრივ ცხოვრებას. გამარჯვება, ავტორის რწმენით, მშვიდის, დაჩაგრულს მოელის.

მქადაგებელი — გლეხის შვილი ილიკო შველიძეა. სოფლიდან სოფელში დადის და ამზადებს ხალხს ახალი ცხოვრებისათვის. ხალხმა ის შეიყვარა და ნდობით აღქურვა.

ილიკო მიდის სოფელ ნაკედლარში საქადაგებლად. სოფელმა თავი მოიყარა ერთ ეზოში და სულგაკმენდილი ყურის საგდებლად მოემზადა. გაისმა რიხიანი, თამამი და მტკიცე ხმა ილიკოსი.

„დღეს მე იესოს სიტყვებით დავიწყებ ბაასსა, — მიჰმართა ილიკომ ხალხს.

„ნეტარ ხართ თქვენ, რომელთა გშიათ აწ, რამეთუ განსძღეთ; ნეტარ ხართ, რომელნი სტირით აწ, რამეთუ იცინოდეთ“...¹⁾ აი ფორმულა და მრწამსი, რომელიც ამოძრავებს ილიკოსს (და თვით ავტორსაც, როგორც ხალხოსანს). მაგრამ საინტერესოა ის მკაფიო, მარტივი შესაფერი და დამარწმუნებელი განმარტება ამ მოტანილი თქმისა, რომელსაც ილიკო

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი — და შეჰყვიცეს... — გვ. 20, მოთხრობანი, 1916 წ. სოფ. მგალობლიშვილისა და ზოგიერთი სხვა ხალაოსნის შემოქმედებაში ხშირად ვხვდებით ციტატებს და ფრაზებს სახარებიდან ნასესხს. ეს აიხსნება არა იმით, რომ მათ სწამდათ ღმერთი და ქრისტე (პირიქით, ისინი წინააღმდეგნი არიან ამგვარი რწმენისა. ეს გარკვეულად ჩანს მათ შემოქმედებაში; ამასვე ადასტურებს ბიოგრაფიული მონაცემები), არამედ იმით, რომ ისინი სასულიერო სემინარიაში არიან აღზრდილნი. ამის გარდა, შესაძლებელია ეს მათთვის ერთგვარი ნიღაბიც იყოს, რომ ეკლესიის ქადაგებაში და საქმიანობაში წინააღმდეგობა გაამახვილონ.

აძლევს შეკრებილ ხალხს და რევოლუციონურ აღს უქიდებს მათ გულს „ამხანაგებო,—უხსნის ხალხს ნათქვამის შინაარსს ილიკო,—დღეს გვშიან ჩვენ, ვტირით და ვვაებთ იმიტომა, რომ ყოველივე წართმეული გვაქვს. ჩვენ ვმუშაობთ, ოფუსა და სისხლს მიწას ვაწვივებთ, სხვა კი ჩვენს ნამუშევარს იმკის, სხვას მიაქვს; აბა მიიხედ-მოიხედეთ —რას არ ვამზადებთ, ყველაფერი ჩვენგან არის გამზადებული, სხვა კი ძღება, სუქდება. მადლობისა და შეწყალების მაგივრად, გვლანძღავენ, გვაგინებენ, ცხვირპირში ძმარს გვადენენ. ყოველივე ეს ჩვენი ქალაჩუნობის ბრალია. გამოცდილებით ვიცით, რომ ყველა პირუტყვი, ყველა მწერი, სულ პაწაწინა კიანჭველაც კი ახებდრდება იმის წინააღმდეგ, ვინც იმას ხელს შეუშლის... ჩვენ კი როცა გვაწამებენ, როცა პირში გვაგინებენ, როცა ცხვირში ძმარს გვადენენ, ფეხქვეშ ვუტყვივით ჩვენს მტარვალებს, ხელფებს ვულოკავთ, რა არის არ ჩამოგვართვან მიწა, ის მიწა, რომელიც ჩვენია, ხალხისა და არა რომელიმე კაცისა.“¹⁾

ახლა ხალხი და თვით ავტორიც რწმუნდება, რომ მართო წყნარი, კულტურული მოღვაწეობით არ შეიძლება არც მიწისა და არც თავისუფლების მოპოება. საჭიროა ძალას ძალა დაახვედრონ. უძალოდ და უმსხვერპლოდ მშრომელი ჩაგვრის უფლიდან ვერ გამოვა, ერთობა ვერ დამყარდება.

ამიტომ ილიკო ასე მიჰმართავს ხალხს: „მივბაძით პირუტყვებს, ხელი შეუბრუნოთ მტარვალებს, გვეყო შიმშილი, ახლა განესძღეთ სულითაც და გულითაც; გვეყო ტირილი, ახლა ვიშვათ, ვიხაროთ სულითა და ხორცითა, შიმშილს გაძლომა მოსდევს, ტირილს მხიარულობა, ორთავეს შიმშილსაც და ტირილსაც ჩვენვე უნდა ვუწამლოთ... უნდა ჩვენ ყველანი, მთლად ყველა სოფლები გადავებათ ერთმანეთს ჯაჭვითა, მაშინ ვერაფერი ვერ დაგვძლევს. მართალია, არ დაგიმალავთ, ეს ერთობა ბევრს ჩვენგანს შეიწირავს, ბევრისაგან ბევრი უმანკო სისხლი დაიღვრება, მაგრამ გამარჯვება ჩვენია, ბრძოლის ველისაგან ბევრისაგან ბევრს გავიტანთ.“²⁾

იმედი და გამარჯვების აუცილებლობა ხალხის შეგნებაში მტკიცედ ჩაიჭედა. და ეს გამარჯვების მოლოდინი ახლა მართო გრძნობის აღგზნებითა და მონობის უფლის სიმძიმისაგან თავის დაღწევის სურვილით არ აიხსნება! მისი ლოგიკური დასაბუთებაც უკვე ხალხისათვის აშკარაა და გასაგები გახდა. ბრძოლა გლეხობისა სტიქიური ფაზიდან გადადის მწყობრ, გარკვეულ, გეგმიან ბრძოლაზე:

1) ს ო ფ. მ გა ლ ო ბ ღ ი შ ვ ი ლ ი—და შეჭფიცეს—გვ. 20—21.

2) ი ქ ვ ე—გვ. 21—22.

ამხანაგებო, —უხსნის ილიკო ხალხს, —ღმერთს არ გაუჩენია არც ბატონი, არც ყმა, არც მონა, არც მდიდარი და არც ღარიბი. ყველანაირი ჩვენი გაჩენილია, ყველა ეს ჩვენი უგუნურობის ნაშობია... მიწა, აი ეს დედამიწა, ჩვენი სისხლითა და ოფლით მორწყული, არავის საკუთრებად არ გაჩენილა, ამას ერთი ვინმე ბატონ-პატრონი არა ჰყოლია; იგი ჩვენისავე უგუნურებით რამდენისამე ხელში ჩავარდნილა. მიწა იმისია, ვინც იმას ამუშავებს, ვისაც იმაში ოფლი და სისხლი უწვიმებია და ასე უნაყოფიერებია იგი... მაშ მიწა ხალხისაა, საერთოა!...¹⁾

გლებობაცა და მათი მოკეთე ხალხონებიც კარგა, დიდი პერიოდის ბრძოლის შემდეგ, დარწმუნდენ, რომ ბრძოლა მიწის მიღებისათვის, ბრძოლა ეკონომიური კეთილდღეობისათვის შეუძლებელია ხალხმა აწარმოოს, თუ ის პოლიტიკურადაც არ განთავისუფლდება. ხალხის ეკონომიურად თანასწორი და უზრუნველყოფილი ცხოვრებისათვის საჭიროა არსებული ბაჟროკრატიული წყობილების დამხობაც. ამისათვის სოციალ-ეკონომიურ ბრძოლასთან ერთად — ბრძოლა პოლიტიკურიც! აი ლოზუნგი, რომელმაც 70-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მძლავრად გაქვინთა ატმოსფერო ცხოვრებისა და მძლავრად ასუნთქა თავისუფლების მაძიებელი ხალხის მასები რუსეთში და ჩვენშიც.

ხალხის ასეთი სულისკვეთება მშვენიერადაა ასახული სოფ. მგალობლიშვილის მიერ მოთხრობაში „და შექმნიეს...“ „მაგრამ რას ვაქნევთ, ამხანაგებო, — აგრძელებს ილიკო თავის ახსნას, — ცარიელ-ტარიელ მიწას, თუ ბატონის ჩიბუხი კვლავ კბილებს ჩავვიტვრევს, თუ კვლავ ჩვენი სული და გული მარწუხებში იქნება გათანგული!... მაშ მიწასთან თავისუფლებაც უნდა, რომ ხალხმა ფრთა გაშალოს... მაშ, ამხანაგებო, მიწა და თავისუფლება!... — მოვიპოვებთ მიწას, თავისუფლებას, — განაგრძო კვლავ ილიკომ, — მოვიპოვებთ შვებას, სიცოცხლეს, სიხარულსა, მოვრჩებით ტირილსა და ვაი-უშველებელსა... მაშ „ნეტარ ხარ თქვენ, რომელთა გშიათ აწ, რამეთუ განსძღეთ, ნეტარ ხართ, რომელნი სტირით აწ, რამეთუ იცინოდეთ“...¹⁾

თუ ასეთია მომავლი ჩაგრულთა და მშაერთა, თუ მომავალში გამარჯვება და სიხარული იმათ მხარესაა, სამაგიეროდ, მძიმეა და სავალალო მომავლი აწ მადლართა, მჩაგვრელთა და ჩაგვრით ბედნიერებისა და სიამოვნების მომხვეჭთა. ამიტომ სრული რწმენით ჩა-

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი — და შექმნიეს — გვ. 22—23. ხახი ჩვენია.

²⁾ იქვე — გვ. 23.

სუქებულ ისაკას (სოფლის წურბელას) და მისთანაებს ილიკო ასე მიჰმართავს: „ვამ თქვენდა, გამძღარნო აწ, რამეთუ გშიოდეს, ვამ თქვენდა, რომელნი იცინით აწ, რამეთუ იგლოვდეთ და სტიროდეთ“. ამ თქვენზეა ეს ნათქვამი მდიდარნო და ფუფუნებაში აღზრდილნო. თქვენ ნებით არ დაემორჩილებით ერთობის ძალას, ამიერიდან დადგა დრო თქვენის სიმშობისა, თქვენის გლოვისა და ტირილისა; ივემეთ, როგორია სიმშობილი, როგორია შრომა, როგორია სისხლის ცრემლით ტირილი“. ¹⁾

სოფ. მგალობლიშვილი თითქოს რაღაც მისნობით ჰშლის სურათს დიდი რევოლუციის ხანისას, რომლის მოწმენიც ჩვენ შევიქვით. თითქოს მშრომელის მძღავრი გამარჯვების მძღავრი წინაგრძნობა შეუცნობელს აცნობიერებს, ფანტაზიას რეალობად აქცევს.

ეს ახალი მოძღვრება მძაფრად მოედო სოფლებს, „მიძინებულმა დევმა გაიღვიძა, შეკრულ-შებოქილმა ამირანმა ხელები აითითა და ამ თავის ახს ითხოვს“... ათავებს სოფ. მგალობლიშვილი ამოძრავებულ სოფლის აღწერას.

ილიკოს თან იუდაც სდევდა, ილიკოს იდეების წინააღმდეგ დარაზმული იერიშები მიჰქონდათ; ილიკოსა ჰკლავენ, მის სახლ-კარს ცეცხლს აძლევენ, მტარვალები ილიკოსა და მისი ოჯახის დალუპვის დროს, გამარჯვების კმაყოფილებით დამთვრალნი, ტაშს უკრავდენ და ვაშას დასძახოდენ. მაგრამ ხალხის გული, ილიკოს იდეებით ანთებული, ვეებერთელა ცეცხლად გადაიქცევა, შეარყჷს მთელ სამყაროს, ვით მძღავრი ვულკანი, ამოჰხეთქს მისი გულიდან საუკუნეებით დაგროვილ ვაი-ვაგლახსა, შურსა, გაბოროტებას და წალეკავს მძღართა სამეფოს თავისი ნებივრობითა და ფუფუნებით, უზრუნველყოფითა და ძალმომრეობით; ააფრიალებს დროშას ნამდვილი ძმობისას, ერთობისას, თავისუფლებისას! დაანგრევს და გადაჰბუგავს საუკუნეებით დაწნულ ზღუდეებს აღთქმის ქვეყნისაკენ და შეიყვანს იქ ტანჯულ ხალხს ქეშმარიტი ცხოვრების აშენებისათვის.

აი, ესაა მთავარი მისწრაფება ხალხოსნების მოღვაწეობისა, რომ აღფრთოვანებს და აალებს მათ ძალას, გასაქანსა და შინაარსს რომ აძლევს, მკითხველსაც რომ ასე იტაცებს. ამით აიხსნება, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრის მანძილზე ქართულ ლიტერატურაში იშვიათი მწერალი გადარჩა, რომ ხალხოსნური მიმართულების გაელენა არ განეცადა.

ესევე მისწრაფებაა ხალხოსან მწერლებს და კერძოდ სოფ. მგალობლიშვილისაც პოეტური ინტუიციის მოქმედებას რომ უბორო-

¹⁾ სოფ. მგალობლიშვილი—და შეფიცეს—გვ. 24—25.

კავდა; მათ მხატვრულ აღმაფრენას ფრთას რომ აკვეცავდა და უტი-
ლიტარული ტენდენციებით ასე რომ ჟღინთავდა მათ პოეტურ შემ-
ოქმედებას.

მიუხედავად ამისა, სოფ. მგალობლიშვილის შემოქმედებას მაინც
თვალსაჩინო პოეტური ღირებულება ახასიათებს.

სოფ. მგალობლიშვილი, როგორც მოცემული მოკლე მიმოხილ-
ვიდანაც შეგვეძლო დაგვეჩინა, ხალხოსან-მწერლების მხატვრული შე-
მოქმედების დამახასიათებელი სტილური ნიშნების მატარებელია.

ის ეპოქის მღვლეარე თემებს ეხმაურებოდა, გლეხკაცის უშუა-
ლო ცხოვრებისა და მისი ენის (ქართული დიალექტის) ზედმიწევნით
ცოდნით და რეალური კოლორიტის დაცვით ცოცხლად და დამა-
ჯერებლად ჰშლის გაჭირებული გლეხკაცის მდგომარეობას. მის შე-
მოქმედებაში ზედმიწევნით შერწყმულია მხატვრობა პუბლიცისტიკას-
თან. იაიცი თავის მისწრაფებებს ლოზუნგების სახით ჰხატავს მთავა-
რი მოქმედი პირის ან ლირიკული ადგილების საშუალებით. ძირი-
თად ჟანრად სოფ. მგალობლიშვილი იყენებს სოციალურ მოთ-
ხრობას, ნარკვევს, სადაც მწერალი გლეხის ცხოვრების
მარტო მხატვარი კი არ არის, არამედ მკვლევარი სო-
ციოლოგი. მის შემოქმედებაში მკითხველი უშუალოდ გრძნობს
სოფელს ყოველდღიურ მუშაობაში, ღვინვაში, ჭმუნვაში, გაჭირბა-
მწუხარებაში, გრძნობს მისი ცხოვრების მაჯის ცემას.

ამაშია დამსახურება სოფ. მგალობლიშვილის მხატვრული შე-
მოქმედებისა, ამაშია მისი შემოქმედების მიზანდასახულება.

იოსებ სვიმონის ქმ დავითაშვილი

1850—1887

იოსებ დავითაშვილი სოფ. რუისის (ხოლო ალექსანდრე ციციშვილის წინადადებით იოსების მამის სვიმონის გადასახლების შემდეგ სოფ. გარდატენის) მცხოვრები გლეხის შვილი იყო.

იოსებ დავითაშვილი ქართული ლიტერატურის XIX საუკუნის 70—80-იან წლებში თავისებური და საგულისხმიერო მოვლენაა. ეს თავისებურება იმით კი არ არის გამოწვეული, რომ იოსებ დავითაშვილი, როგორც გლეხი, ოფიციალური ქართული ლიტერატურის რკალში შემოდის და მხატვრულ შემოქმედებას ეწევა. არა.

70—80 წლებში გლეხის, არა თავად-აზნაურის წრის წარმომადგენლის, სამწერლო ასპარეზზე მოღვაწეობა არც ისეთი იშვიათი მოვლენაა. დან. ქონქაძის შემდეგ, ხალხოსანი მწერლების უმეტესი ნაწილი, ე. წ. „ღიაკენის შვილები“ მასობრივადაც კი გამოვიდნენ სამწერლო და სამოღვაწეო ასპარეზზე. მაგ. ნიკოლოზოური, მიხ. ასათიანი, შაქრო, სოფ. მგალობლიშვილი და სხვანი. მაგრამ ესენი ასე თუ ისე ჩამოშორებული იყვნენ გლეხთა წოდებას. ესენი გლეხთა წრიდან გამოსული მღვდელებისა და ღიაკენის შვილები იყვნენ.

ი. დავითაშვილი კი არა მარტო ღარიბი, უღარიბესი გლეხის, არამედ ყმის შვილი იყო. ის სიკვდილამდის გლეხობასთან მჭიდრო კავშირში დარჩა. აი თვით პოეტი როგორ გვაცნობს თავის ავტობიოგრაფიას.

„სოფლელი გლეხის შვილი ვარ,
მჭადითა გამოზრდილია,
უქუდო, ჩოხის ამარა,
ქალამნებ გაცვეთილია.
ობოლი დაერჩი დედ-მამას,
ღრო მადგა გასაქირია:
სადაცა ვარდსა დაეძებ,
იქ მხედება ეკლის ძირია.

მამაც ამ რიგად ტანჯულა,
ვით ვიტანჯები შვილია:
თუმცა სათქმელი ბევრი მაქვს,
ვერ გამოიღია პირია¹⁾.

ი. დავითაშვილმა თავისით, მოჯამაგირეობით, შემდეგ ხელოსნობა-ღურგლობითა და მეჩუქურთმეობით გაიკაფა როგორც სამწერლო, ისე ყოველდღიური ცხოვრების გზა. მას სკოლა არც კი უნახავს. აი რას შემოგვიჩვენებს სიყრმიდგანვე ცხოვრებით გაწვალებული პოეტო:

„მე ვინ მომაცლის იმდენსა,
გლებმა ვისწავლო ანბანი,
დავეჯდე და წიგნი ვიკითხო,
გავვიგო ქვეყნის ამბავი!

მიწაა ჩემი ქალაღდი,
გუთანი — ბასრი კალამი
და მელნათ — ტანჯვა წვალეებით
ოფლი უზომოდ ნაღვარი“²⁾

წერა-კითხვა პოეტს უფროსმა დამ, მელანიამ შეასწავლა. ლექსში „გლების მასწავლებელი“ პოეტი ასე გადმოგვცემს თავის სწავლების დასაწყისს:

„ქვების მურის მონალესით
მომიმზადა მელანია,
ხარის ბეჭი დაფად მქონდა,
მასწავლიდა მელანია“.

ი. დავითაშვილის ცხოვრება ბავშობიდან სიკვდილამდის მძიმე კოშმარებით არის სავსე: მამის სიცოცხლეში — ყმის ოჯახში, მამის სიკვდილის შემდეგ ხან ბატონის სახლში მოსამსახურედ — მამის ოჯახის გამოსყიდვის ვალის გადასახდელად, ხან უფროს ძმა გიგოსთან ხელობის შესასწავლად, უსაზღვროდ შევიწროებული ძმის ცოლი ნატოსაგან, ხან ერთ ოსტატთან. და ხან მეორესთან.

აი, თვითონ ი. დავითაშვილი როგორ აგვიწერს თავის ცხოვრებას ძმის ოჯახში ავტობიოგრაფიულ მოთხრობაში „ნატო“.

„რძალი ცეცხლის გენიაში ატარებდა საწყალ სოსოს (იოსებს — მ. ზ.) და ყოველთვის იმას ცდილობდა ან გაეგზავნა სადმე ან გაეკეთებინე-

1) ი. დავითაშვილი — გლების პასუხი — გვ. 110.

2) იქვე.

ნა რამე, რომ არ დაესვენა და წველებულიყო. ისე გასინჯეთ სოსოს მოტანილი ოქროც არ მოსწონდა და ტყვიად მოაჩნდა. ყოველთვის იმ ცდაში იყო, რომ როგორმე იძულებული შეექნა გაქცეულიყო სადმე და კიდევ გაიქცა ერთ სადღაც ქალაქში, მაგრამ გიორგიმ ისევ დააბრუნა... წამოიყვანა თავისთანვე, სადაც მან (ე. ი. სოსომ—მ. ზ.) მრავალი მწუხარება და ტანჯვა გამოიარა ძმის სახლში რძლის გამო. მაგრამ სოსო ზომთმენი იყო და ითმენდა ყველაფერს, თუმცა რძალი წამდაუწუმ მისძახოდა „უხვირო და სახლის დამღუპველო“ და სხვა. ყველა ამასთან საშინლად სძულდა სოსოსაგან წიგნის კითხვა. რომელსაც განუშორებლად ჯიბით ატარებდა „ვეფხისტყაოსანს“ და სხვებს. ამ უმეცარმა და ბოროტმა რძალმა, რომ მაზლთან ვერა გააწვორა ავის ქცევით, ბოლოს ქმარს შეუჩნდა, რომ უთუოდ თავიდან მოიშოროს, თორემ ის თითონ მოშორდება ქმარს. მოთმინებიდან გამოსულმა ძმამ და გაბარებულმა რძალმა სოსო შეგირდად მოამზადეს... ტანთ ჩააცვეს ერთი დაგლეჯილი რუსული პალტო, რომელიც, სიძველის გარდა, ისე იყო გაჭონილი, როგორც ყასაბის წინსაფარი. თავზედ დაადეს რუსული ჩაჩი, რომელიც ორ სართულად იყო გაყოფილი: ერთი ფარამდა კინკრიბოს და მეორე თვალეზედ ჰქონდა ჩამოფხატული... ფეხს ჩააცვეს რალაც ჯღანი, რომელიც ფეხის ზურგს ჰფარავდა, ძირად კი ისევ მისივე საკუთარი ფეხის გულები ჰქონდა. შარვალიც სწორედ აღნიშნულ მართულობასთან იყო შეხამებული მშვენივრად. ძმამ ამოურჩია ოსტატად ჩუქურთმის მკრელი, ტომით რუსი პეტრო ივანიჩ რუბცოვი“.¹⁾

ასეთია მისი ყოველდღიური ცხოვრება. ი. დავითაშვილს კი არაფრად უნდა მიიჩნიოს ეს. მას ბავშობიდანვე, როგორც ირკვევა, შინაგანი ძალა სწვაედა, სხვა სამუშაოსკენ იზიდავდა. ცხოვრება კი მას მწარედ თავში უქაკუნებდა, ლუკმა პურისათვის ბრძოლის წვრილმანობაში ახრჩობდა. მაგრამ ამ უკუღმარაბმა ცხოვრების პირობებმა იოსებ დავითაშვილში ვერ ჩაკლეს სურვილი სწავლისა, ცოდნის შეძენისა, პატიოსანი შრომით ლუკმის შოვნისა, ვერ ჩაკლა მოძმის დახმარებაზე ფიქრი და ზრუნვა.

პოეტს მარტო ხელობის ცოდნა არ აკმაყოფილებს, ის დაუკმაყოფილებელი წყურვილით სწავლას ეტანება და ყველას ევედრება ასწავლონ მას, ასწავლონ გლეხს, რათა ბნელი გაუშუქდეს.

1) ესარგებლობთ ნ. მთავარელი შვილის მიერ შედგენილი ბიოგრაფიით.

პოეტი მტკიცედ იძახის, რომ გლეხის შვილსაც არ აკლია ნიჭი და ამიტომ:

„გებეწებით სწავლა მომცეთ მცირია,
რომელიც რომ გლეხისათვის ძვირია,
სწავლა მინდა მე არა გთხოვთ ფულებსა,
გთხოვთ: მასწავლეთ, ხუ ჩამოჰყრიეთ ყურებსა“. ¹⁾

ი. დავითაშვილის ლექსი ხალხურია ენითაც, თემითაც, უან-რითაც და ლექსწყობითაც.

კარგი მკოდნე გლეხის ცხოვრებისა, ნიჭისა და ტკივილებისა ი. დავითაშვილი მთელი მოღვაწეობის მანძილზე ფარვანასავით დასტრიალებს გლეხს, გაჭირებულს, არაფრის მქონე გლეხს და ურჩევს მას ამგვარი ცხოვრებისაგან თავის დახწევის მიზნით ისწავლოს. ეს ძირითადი მოტივია ჩვენი პოეტის შექმნილდებაში და პრაქტიკულ მოღვაწეობაშიც. და ეს ხომ ხალხოსნებისათვის კულტურტრეგერა ხალხოსნისათვისაც ძირითადი იყო.

„ეცადე სწავლა მიიღო, ¹
იგი ცხოვრების ხიღია,
მაშინ გეშველოს ძირს დასდო,
ენლა რომ ტვირთი გკიღია“. ²⁾

ეს უსწავლელი გლეხი, დურგალი, გაფაციცებით თვალყურს ადევნებს ცივილიზირებულ ქვეყნებს, მათ კულტურულ წინმსვლელობას. მოძმეთ მოუწოდებს მიჰბაძონ მათ, აღნიშნავს, რომ ისინი, ეს კულტურული ქვეყნები დაწინაურებულნი არიან სწავლითა და სწავლის საშუალებით მონაპოვრებით. აქ ი. დავითაშვილი უდაოდ თერგდალეულთა გავლენას უფრო განიცდის, ვიდრე ხალხოსნებისას. პოეტი გულწრფელად მიუთითებს თავის ჩამორჩენილ მოძმეთ ამ ხალხების პრაქტიკიდან აიღონ მაგალითი კულტურული ცხოვრების შექმნისათვის:

„აბა, მუშებო, შეხედეთ
იაპონელებსო,
თორმეტი წელიწადია
გაზეთი იწყესო.
დიდსაცა და პატარასაც,
ყველა გლეხკაცებსო,
ადგნენ და ისე შეჰკივლეს,
ყველამ ერთმანეთსო:

¹⁾ ი. დავითაშვილი — მებრეთა ვარ — გვ. 182.

²⁾ მისივე — დატვირთულ მუშას — გვ. 81.

„ვინც გაზეთი არ იკითხოს,
ლმერთი გაუწყურეს“...
ფიცი მტკიცეა—ასე სთქვენს
კიდევ დაიცევსო. ¹⁾

ი. დავითაშვილი კარგადა გრძნობს, რომ გაზეთი, როგორც ყოველდღიური ცხოვრების გამომხატველი, საჭიროა არა მარტო პრივილეგიური კლასების წარმომადგენლებისათვის, არამედ მასებისათვის. გაზეთი უნდა შეიქმნეს იაფფასიანი, „შაურად გახდეს“, რომ ყველასათვის ხელმისაწვდომი იყოს.

ი. დავითაშვილი ზარმაცობას, დაუდევრობას უკიჟინებს თავის თანამომძე-მუშებს, რომელნიც გაიძახიან:

„გაზეთი მუშას რათ უნდა,
უნდა ჰქონდეს მღვდლებსაო,
ვაკრებსა და „ჩინოვნიკებს“,
უქმად მსხდომარებსაო“.

პოეტი აქ კლასობრივ ურთიერთობას აღნიშნავს. მღვდლებს, ვაკრებს და „ჩინოვნიკებს“, გლახთა მოწინააღმდეგეთა ბანაკში ათავსებს. აქ ერთგვარი ირონიაა!

პოეტის შეხედულებით, როცა მუშები ამ მხენე, ჩამორჩენილ შეხედულებას დააღწევენ თავს, მიჰყვებიან სწავლას, გაიგებენ მის გემოს, მაშინ შრომაც გაუადვილებათ, პოეტი იქედნიანად ეუბნება გაკირებულს:

„ღღეს რომ გვწველის უმეცრება,
ის ველარ მოგვწველსო“. ²⁾

ი. დავითაშვილი გაკირებული გლახის ცხოვრების ღვიძლი შვილია. მან კარგად იცის კაპიტალიზაციის პროცესით დარღვეული სოფლის ავ-კარგი, უფრო, რასაკვირველია, ავი. კარგად იცის, რომ გლახკაცი შრომისაგან წელში გაწყვეტილი, ილაჯ-გამოღლეული, ყველას ხელში ექსპლოატაციის ააგნადაა გადაქცეული. აი, გლახს პოეტი თავის მდგომარეობაზე როგორ აღაპარაკებს:

„ჩვენ ვშრომობთ, მიწას ვმუშაობთ
უღლის ქვეშ, როგორც ხარიო,
მაგრამ სხვას რჩება ნაშრომი,
დაფქვილი, გამომცხვარიო“. ³⁾

¹⁾ ი. დავითაშვილი—იაპონელების გაზეთი— გვ. 83.

²⁾ იქვე—გვ. 84.

³⁾ მისივე—წელიწადის ოთხი დრო—გვ. 90.

ან კიდევ:

„ღარიბი შრომობს მუდამ დღე,
კირს ითმენს მრავალგვარსაო,
იცის, რომ შრომით გაიკვლევს
ამ სოფლის აესა გზასაო.
გლები თვით რჩება, სხვას არჩენს,
თაყვანს სცემს მაცხოვარსაო,
არ ერიდება ნაზივით,
არც ავდარს, არცა დარსაო“. ¹⁾

ვინ არაა მისეული გლებზე? ვინ არ აწუხებს მას? მეამბულე, მღვდელი, მამასახლისი—ნაცვალი, ვაჭარი. ი. დავითაშვილს გლების მტრად განსაკუთრებით ვაჭარი, ეს ახალი ცხოვრების ბატონი, მიაჩნია. ი. დავითაშვილი განიცდის რა ხალხოსნების დიდ გავლენას, დგება ხალხოსანთა მსოფლმხედველობის საფუძველზე, უარყოფითად უყურებს ქვეყნის კაპიტალიზაციას, მასზე აღმოცენებულ ვაჭართა კლასს (უფრო მხედველობაში აქვს ჩარჩი) და გაშლილ კაპიტალისტურ ექსპლოატაციას. ეს მოტივი ხომ დამახასიათებელი იყო რუსი ხალხოსანი-მწერლებისათვის და ჩვენებისათვისაც (ხოლო უკანასკნელთათვის უფრო შენელებული კილოთი).

აა როგორ დამახასიათებელ ფერებში გვაძლევს ი. დავითაშვილი ვაჭრის მიერ გლების შევიწროებას:

„ღალუა მოვა წაიღებს
პურის მშენიერ ხეავსაო,
ისე გაჰყვლეფავს საწყალ გლებს,
ცრემლებს მოადნენ თვალსაო“.

მწერლის გაგებით, ვაჭრები სხედან ღუქნებში, კარგად ცხოვრობენ და „კირი არ ესმით სხვისა“.

შემოდგომაზე, როდესაც გლები ჩაიკლებს. წლის ნაამაგდარს, მას ყორნებივით დაეხვევიან პარაზიტები: მეამბულე, მღვდელი, სახელმწიფო. უდიერად ყვლეფენ და ცარიელზე სტოვებენ მას. ესეც დამახასიათებელია ხალხოსანი-მწერლებისათვის.

„კულუხს აძლევენ თავადებს,
მაზედ მეტს მოვალესაო,
და თუ გადარჩა მცირე რამ,
ის მიაქვს ერს და მღვდელსაო.“

¹⁾ ი. დავითაშვილი—წელიწადის ოთხი დრო—გვ. 91.

წლის სარჩოს დაინარჩუნებს
სიძინდსა ანუ ფეტვსაო,
ამისთვის წვალობს საწყალი
წელიწადს, თორმეტ თვესაო“. ¹⁾

დაირღვა ნატურალური ყოფა. დაირღვა, განადგურდა გლეხის, ისედაც მცირე, უვარგისი მეურნეობა. სოფელი ველარ ინახავს გლეხს. ჩნდება ქალაქი. იქ უფრო შესაძლებელია თავის გატანა, თუ ფიზიკური ძალა შერჩენილი აქვს გლეხს. გაქირებულო, უილაჯო თავის თავდაუზოგველი, ცდილობს გადაეშვას ქალაქის ცხოვრების მძიმე ტალღებში. ხედავს, რომ იქ ქალაქში შეიძლება მან ახალ ცხოვრებასთან საბრძოლველი იარაღი — სწავლა, ან ხელობა რამე, როგორმე შეითვისოს. აი, როგორი უშუალოდით გადმოგვცემს პოეტი ლექსში „ჯეჯილი“ გლეხის ამ ნატვრას:

„ნეტავი აქ არ მამყოფა,
ქალაქში ჩამიყვანაო:
მასწავლა რამე ხელობა,
მასწავლა ანა-ბანაო“.

მარტო აღნიშნული მხარეები კი არ არის გლეხის შემავიწროებელი პირობები. ი. დავითაშვილმა ცხოვრება მთელი თავისი ვაითა და ვაგლახითა ხომ ზედმიწევნით განიცადა! ი. დავითაშვილი, როგორც მისი თანამედროვე ხალხოსანი-მწერლები, ცდილობს გადახსნას გლეხის ცხოვრება, მისი დამაბრკოლებელი მოვლენები. პოეტი უშუალოდ გვიჩვენებს გლეხის ცხოვრების სხვა ბნელ მხარეებსაც, რომლებიც შემხუთავ გარსსავეთ შემოჰკერია მის ცხოვრებას და გასაქანს არ აძლევს. ესაა: გაუნათლებლობა, კულტურულად საარაკო ჩამორჩენილობა, ცრუმორწმუნეობა, რომელიც მისი ეკონომიური ცხოვრების უილაჯო მომენტში რალაც მძიმე კოშმარის ხასიათს იღებს და ისედაც მოლიპულ გზაზე მყოფ გლეხს უფსკრულისაკენ შიაქანებს.

ესაა — მკითხავი, ხატი — გლეხის უილაჯობის მალამო. რელიგია, ხომ, ჩვეულებრივ, უილაჯობის საფუძველზე ვითარდება. ი. დავითაშვილი გრძნობს ამ საშინელ მაჯლაჯუნას, გლეხის ტვინსა და გულზე დაწოლილს. ესაა ხშირად მიზეზი გლეხის ვალში ჩაკვლისა, ეკონომიურად განადგურებისა. ასე გადმოგვცემს პოეტი თავის ტკივილს:

¹⁾ ი. დავითაშვილი — წელიწადის ოთხი დრო — გვ. 93.

მიდიან გერის-თავსაო,
წამოაქცევენ დაჰკლავენ
საცოდავ მშრომელ ხარსაო.

ფული სკირდებათ—ეძებენ
მოშეს ან ალალოსაო.

ვენახი მსხმოიარე აქვთ,
მან ფული ავალოსაო.

ღმერს შეჰფიცავენ, მისცემენ
თავნის სწორ სარგებელსაო.

პირობას სდებენ ორივე,
აწერინებენ მღვდელსაო...

ადვოკატ მღვდელსაც ეს უნდა
ორნივე ითბობენ ხელსაო“. ¹⁾

ი. დავითაშვილი უდაოდ ხედავს კლასთა შორის ინტერესთა წინააღმდეგობას, მათ შორის ბრძოლას, მაგრამ ჯერ კიდევ ვერ შეუგნია ამ მოვლენის ნამდვილი ხასიათი და მიმართულება. მასაც ვერ შეუგნია მუშის პოზიციისა და როლის რევოლუციონური, შეურიგებელი ბრძოლის ხასიათი. ის კარგად ხედავს, რომ, თუმცა ბატონ-ყმობა გადავარდა, გლეხი განთავისუფლდა, მაგრამ ეკონომიური უილაჯობა გლეხს მაინც მემამულის ხელში ექსპლოატაციის საგნად აყენებს; მაინც გარდაუვალი უფსკრულია გლეხებსა და მემამულეთა შორის; ძველი ურთიერთობა გლეხსა და ბატონს შორის თითქმის უცვლელი რჩება. ამ გარემოებაზე ი. დავითაშვილი გლეხს ასე ალაპარაკებს ლექსში „გლეხი და თავადი“.

„თაყვანსა გცემ, მაშ რა გიყო,
მე უწყალოდ წამებულმა?
უნდა ძალაუნებურად
შემოგცინოს ჩემმა გულმა...“

შეგიპყრივარ სუსტი მძლავრსა,
ვით შეიპყრობს კატას ლომი,
ვით გაებედო, გაგიხადო,
მე უძლურმა მძლავრსა ომი?

1) ი. დავითაშვილი — წელიწადი ოთხი დრო — გვ. 92.

მეც კაცი ვარ, შემობრალე,
ალარ მიდგა მკლავში ღონე,
შენ კი ამბობ: რას დავეძებ.
მძლავრი ვარ და გამიგონე?"

ი. დავითაშვილი ხედავს ამ უთანასწორო ბრძოლას „სუსტისა და მძლავრისას“. კარგად ხედავს პოეტი, რომ ეს ბრძოლა, უფრო ჩაგვრა ძლიერისაგან სუსტისა, არა მარტო სოფლად, არამედ ქალაქადაც მძვინვარებს. საზოგადოება გაყოფილია ორ ბანაკად, ორ მოწინააღმდეგე კლასად—მადლარი და მშიერი, მდიდარი და ღარიბი. მან კარგად იცის, რომ მათ შორის გაუგებრობაა; კარგადა აქვს გამოცდილი ცხოვრებაში, რომ მშიერს მადლარი ვერ გაიგებს; კარგად იცის, თვითონაც ხშირად განუცდია, მდიდრების-მადლრების მოპყრობა, როცა მათ დავრდომილი, ცხოვრების სიმძიმით გატეხილი, უილაჯოს სასოებით მიჰმართავს:

„გასწყრა მხეცი მდიდარი,
შეხტა შემოსძახაო:
„გასწი, დაიკარგევი,
მაწანწალა გლახაო!

— —

გაიგდო უპედური,
ლანძღა და გალახაო:
„წადი იმან გარჩინოს,
ვინც რომ გამოგსახაო!“¹⁾

გაქირებულთა ცხოვრების კარგი მკოდნე ი. დავითაშვილი ასე გვიხატავს ღარიბსა და მდიდარს შორის ურთიერთობას. პოეტის გაგებით აი როგორ ცინიზმამდის მიდის მდიდარი! როგორ აბუჩად ასაგდები, ადვილი და დასამცირებელია ცხოვრებაში ღარიბი! ხალხის ტკივილების მგოსანმა კარგად იცის, რომ ამ ღარიბის, დაბეჭავებულია და დავრდომილის გამკითხავი, შენებრალეული მხოლოდ ისეთივე ღარიბია.

ამიტომ პოეტს ის გარემოება, რომ ზოგი ხარობს და ზოგი კი ბნელს მარხია, როგორც კური, —თუმცა კი უკანასკნელთ საზოგადოებას გაუწიეს სამსახური,—ცხოვრებას, რომელიც პოეტს ასე უყვარს, რომელსაც ის ეტანება, ეწაფება, ჯოჯოხეთად გადაუქცევს. პოეტი თავის ტკივილს ასე გამოთქვამს:

1) ი. დავითაშვილი—ღარიბი და მდიდარი—გვ. 115.

„მე გულსა მწვავს ეს სოფელი
ორნაირად გაყოფილი,
ბედით ჩაგრულს უღვთოთ სტანჯავს
თავის ბედით კმაყოფილი!“ ¹⁾

მგოსანი წყრომითა და უკმაყოფილებით მიჰმართავს „ბედის
წყაროს“:

„რამ დაგაშრო, შე ოხერო,
ლარიბების ბედის წყარო?!
ამოდუღდი, რომ ქვეყანა
ერთნაირად გაახარო!“ ²⁾

ი. დავითაშვილი არა მარტო სოფელსა, მის მშრომელ და შე-
ვიწროებულ ნაწილს იცნობს კარგად, არამედ ქალაქსაც, მის მშრო-
მელ მასას. ი. დავითაშვილი, ხომ ხელოსანია, წვრილი ხელო-
სანი, დურგალი, მეჩუქურთმე. კაპიტალიზმის თანდათანობითმა გან-
ვითარებამ ხელოსნობა და ხელოსანთა ფენა შეაფიწროვა. ჩვენი პოე-
ტიც ამ შეფიწროებული კალაპოტიდან ამოვარდნილი წვრილი ხე-
ლოსნის პროლეტარად გადაქცევის ტენდენციებს ასახავს. ი. დავი-
თაშვილის მთელი სიმპატიები ამ მუშის ლუკმა პურისათვის მებრ-
ძოლის მხარეზეა, ვინაიდან, მისი შეგნებით, ეს ხალხი ცხოვრების
ნამდვილი ბურჯია: ის ოფლსა ღვრის, ყველას პურს აქმევს, თვი-
თონ შეფიწროებულთა:

„მუშის ოფლითა ირწყვება,
მინდორი, მთა და ქედია;
ის შრომობს—სხვები ძღვებიან,
დაკარგული აქვს ბედია.
ჩასცქერის დედამიწასა,
მალლა ვერ აუხეღია;
დაჩუმდა—მუნჯი გვეგონია,
თქვა რამე—ვამბობთ: ყბედია“.

ხელოსანთა შეფიწროებასაც გრძნობს ი. დავითაშვილი და
უჩივის:

„ხელოსნობა არ გადის
დავალთ უსაქმურადა,
და თუ სადმე ვიშოვეთ,
უნდათ უფასურადა...“

¹⁾ ი. დავითაშვილი—ბედის წყარო—გვ. 119.

²⁾ იქვე—გვ. 119.

რა ვქნა ველარა ვცხოვრობთ
 ახლა ძველებურათა.
 შინ შიმშილობით გვიკვდება
 შვილი უძუძურათა,
 შრომის ფას ველარ ვიღებთ
 ნაშოვნს ჩვენ დღიურათა.
 აღებო, გაიხარეთ,
 თქვენ რომ არ გაწვეთ ჯაფა!
 ხელოსნები კი ვტირით
 ბედის კვერმა ვითაფა*. 1)

ი. დავითაშვილის მსოფლმხედველობა გაურკვეველია, თუმცა ის, როგორც ზევითაც ვაჩვენეთ, კარგად ხედავს კლასთა შორის წინააღმდეგობას, მდიდრისაგან ღარიბის ექსპლოატაციასა და მისი სიმპატიები გლეხის, ღარიბის, შევიწროებულის მხარეზეა. მაგრამ მის შეგნებში ჯერ კიდევ მუშა და წვრილი ხელოსანი ერთი და იგივეა. ხშირად მას მუშა, გლეხი და წვრილი ხელოსანიც გაიგივებული ჰყავს.

ეს აიხსნება შცმდევით: მუშა თავისი დამახასიათებელი ნიშნებით საქართველოს ცხოვრების სინამდვილეში ჯერ არ იყო ჩამოყალიბებული. იმ დროს მუშა მხოლოდ ჩნდებოდა. წვრილი ხელოსნობაც, ამასთან დაკავშირებით, თანდათან ირღვეოდა, პროლეტარდებოდა. ი. დავითაშვილი სცდილობს ამ დარღვეული წვრილი ხელოსნების, რომელთა ექსპლოატაციას ოსტატები — „ხაზინები“ აწარმოებდენ, ამხანაგობაში შეერთებას.

იოსებ დავითაშვილი მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე ამათი ცხოვრების გაუმჯობესებაზე ზრუნავდა. ამ მდგომარეობის შესახებ წერს ის თავის „ყვირილაში“ 1881 წელს: „ჩვენში ხელოსნობა ერთობ დავარდნილია, ასე რომ მომეტებული ნაწილი ქართველი ხელოსნებისა ლუქმას ფასსაც ვერ იღებს, თუმცა ჯაფა და წვალება მეტი აქვს, ვიდრე გარედან მოსულებს, იმისათვის რომ ყველა შემკეთებელი იმათთან გარბიან, „ზარგარიანცის მასტერიაო“. ის ჯ არ იცინა, რომ ის „ზარგარიანცის მასტერები“ უხვევენ ხოლმე მათ თვალებს და თავიანთ მოძმეებისა კი ოქროც არ მოსწონთ. რასაკვირველია, რომ ხელობა დაეცემა. ჩვენს ხელოსნებს თაოსნობა რომ ჰქონდეთ, ან ჩამგონებელი ჰყვანდეთ ვინმე, ადვილი იყო იმათი დაყენება კეთილ გზაზე“-ო. 2)

1) XXX, გვ. 136.

2) ნ. მთვარელი შვილი — ი. დავითაშვილი.

ასეთ „კეთილ საქმედ“ ი. დავითაშვილს მიაჩნია წვრილ ხელო-
ანთა ამხანაგობა.

ხელოსანთა ამხანაგობების მოწყობა ი. დავითაშვილისათვის
ოცნება იყო. ამ ოცნების განხორციელებისათვის ი. დავითაშვილი
არც დროს, არც ენერგიას, არც მატერიალურ დახმარებას (თუ კი
შეეძლო) არა ზოგავდა. სადაც მივიდოდა, ამხანაგობის დაარსების
ცდაში იყო.

1886 წელს ი. დავითაშვილი თელავში რომ ჩავიდა, მოახერხა
თელავში მოძუშავე დურგლების შეერთება ხელოსანთა ამხანაგობაში.
თვითონ იოსები ხელძღვანელობდა მათ. როგორც ცნობილია ამ ამხანა-
გობას არ უზარალნია. პირველსავე თვის ბოლოს ამხანაგებს მოგება
გაუნაწილებია და თითოეულ ამხანაგს სამუშაო დღეში მანეთი რგე-
ბია. ეს კარგი ხელფასი იყო იმ დროს ისეთ პატარა ქალაქში რო-
გორც თელავია. ამხანაგობა შინაურულად იყო მოწყობილი. სა-
ჭირო იყო წესდების კანონიერად დამტკიცებაზე ზრუნვა. ი. დავითა-
შვილს უკრძნია, რომ ეს დიდი საქმეა და საჭიროა დახმარება
გამოცდილა, ნასწავლი პირებისაგან და ამ მიზნით 1887 წ. ის, აი,
როგორ წერილს სწერს: „ბატონო რედაქტორო! ნება გვიბოძეთ თქვენ-
ის პატივცემულის გაზეთის საშუალებით გაუზიაროთ ჩვენი განზრახ-
ვა მკითხველ საზოგადოებას და რომელსამე ნასწავლ პირს, რომე-
ლიც უფრო დახელოვნებული იქნება ქვემოხსენებულ საქმეში და
ეკოდინება მისი ავ-კარგიანობა... ჩვენს ქართულ გაზეთ-ჟურნალებში
რამდენჯერაჲ იყო დაბეჭდილი საჩივარი დურგლების სიღარიბეზედ
და მათის ხელობის დაცემაზედ, რომლისათვისაც ვგონებ ჯერაც
გერაფერი მოუხერხებიათ რა ტვილისელ ხელოსნებს; ასე, რომ რამ-
დენიც დრო გადის, იმდენი უფრო ღარიბდებიან ჩვენი ხელოსნები
და ხელობაც დღითი დღე სიყალბეში შედის, რადგან ერთი გულ-
გრილად ექცევიან თვით ხელობის რიგიანად შესწავლას. ან ვისგან
უნდა შეისწავლონ და გაიგონ რამე, როდესაც ამაზედ ერთი კაციც
არ მოიპოვება ჩვენში, რომელიც ყოფილიყოს უცხო ქვეყნებში, და-
ეელოს იქაური ქარხნები, ენახოს სხვადასხვა კარგი იარაღები და
იქაურების მუშაობა. შემდეგ დაბრუნებულყოს თავის სამშობლოში
და ეჩვენებინოს რამე თავის მოძმეებისათვის?... ამასთან უსწავლე-
ლობის და გამოუცდელობის ბრალია, რომ ჩვენი ხელოსნები დღემ-
დის ვერ მიმხედარან თავიანთი თავის და ხელობის დაცემის მიზეზს და
გამხდარან ჩარჩებისა და უცხოთა ხელში შემაყურებელნი... ამის
ჯამო ჩვენი ხელოსანი, მართალია, შრომობს, მაგრამ რადგანაც ამ
შრომას თვალსაჩინო ნაყოფი არ მოაქვს, ამისათვის მისდევს უანგა-

რიშო სმა-ქამას... უეკველია, რომ შრომისაგან ნაყოფის მოუტანლობა კაცს ართმევს წარმატების სურვილს და უბნელებს კეჟუა-გონებას. მაშასადამე, საჭიროა გვეყვოდეს მცოდნე ხელოსნები, მაგრამ რადგან ჯერ ესენი არა გვეყვანან და თუ გვეყვანან, ერთობ ცოტანი, ამისათვის საჭირო არის, გარდა სახელოსნო სკოლებისა, შინაურს ქარხნებშიაც ვაქცევდეთ ყურადღებას და ამ გვარად ვამზადებდეთ მომავალს კარგ ხელოსნებს... ახლა ეს ნაკლულევიანება, ბატონო რედაქტორო, მადლობა ღმერთს, მცირე ნაწილმა მაინც შევიგენით და გვინდა მივწართოთ იმ საშუალებას, რომელსაც ამხანაგობას ეძახიან... დღეს თელავში შევიყარენით ხუთიოდე ხელოსანი და გვესურს საამხანაგოთ ვიმუშაოთ. წესდება უკვე მზადა ვვაქვს. მხოლოდ არ ვიცი, ბუთის კაცისაგან შეიძლება ამხანაგობის დაწყება და წესდების დამტკიცება მთავრობისაგან თუ არა?... ამისათვის მოგმართავთ და ესთხოვთ ჩვენს მცოდნე პირებს ამ საქმისა, გვაცნობონ რამე—ამტკიცებს მთავრობა ხუთი კაცისაგან შემდგარს ამხანაგობას თუ არა? ჩვენი ამხანაგობის მიზანი არის: ა) გაუმჯობესობა ხელოსნობისა, ბ) შეძენა მარჯვე იარაღებისა—კარგის ყალიბებისა და თარგებისა, გ) შეგირდების აღზრდა, როგორც ხელობით, ეგრეთვე ზნეობრივ და გონებით (ჩვენს ქარხანაში არ დაიშლება თავისუფალ დროს თავისთვის მუშაობა და რიგიანი, შინაარსიანი წიგნების კითხვა), დ) დახმარება ერთმანეთისა საჭირო დროს, ე) მუშაობა დანიშნულს დროზე და სხვა. აბა, ვისაც გული შესტკივა და უყვარს ჩვენი საწყალი ხალხი, მოგვეცეს ძმური დარიგება და რჩევა“...¹⁾

ასეთს მიმართვას წერს ი. დავითაშვილი თავისი სიკვდილის ერთი თვისა და ოცის დღის წინ 25 იანვარს 1887 წელს.

მართალია, იოსებმა დიდი ხნის მისწრაფება—მშრომელთა მდგომარეობის გაუმჯობესება ვერ მოახერხა სურვილისამებრ, მაგრამ, როგორც სამართლიანად შენიშნავს პოეტის საუკეთესო ბიოგრაფი ნ. მთვარელი შვილი „მისმა მუდმივმა საუბარმა, კითხვამ და წერამ გაუღვიძა მაინც მუშა-ხელოსნებს ახალი აზრი შეერთებული შრომის სასარგებლოდ: დაარწმუნა ისინი, რომ რალაც აკლიათ და ეს ნაკლი უნდა როგორმე თავიდან აიცილინონ შეერთებული მხნეობით“.

ეს პრაქტიკული მოღვაწეობა ი. დავითაშვილში არა ნაკლებ ფასდაუდებელია. ამგვარი ზიდრეკილებისა და შეხედულებათა გამოძევაგნებით ი. დავითაშვილს, ექვს გარეშეა, ახალი მოტივები

¹⁾ ნ. მთვარელი შვილი—იოსებ სვიმონისძე დავითაშვილი.

შემოაქვს, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ახალ მუშურ მოტივებში პოეტი გაურკვეველია. მასში მუშა, როგორც თავისუფალი, ახალ ეკონომიურ ურთიერთობაში წარმოშობილი და გარკვეული რევოლუციონური როლის მქონე ძალად არ არის განსკვრივებული.

ი. დავითაშვილის მოქმედება ჩვენ გვეხატება, როგორც ახალი ძალის, მუშის ცხოვრების გამოხატულება თავის დასაწყისში, როდესაც ის ცხოვრობს თავისში და არა თავისთვის, როდესაც მას ჯერ არა აქვს გამომუშავებული თავისი უსიკრიფოლოგია, როდესაც გაბატონებული კლასების არტახებშია, თუმცა ერთგვარად სხვანაირად ამოძრავებული, მაგრამ ჯერ კიდევ ვერ უპოვნია თავისი თავი და თავისი გზა. ლიტერატურაშიც ის ასეთსავე ხასიათს ამჟღავნებს.

ასეთია ი. დავითაშვილი მუშის დახატვაში. მისი მუშა, რასაკვირველია, არა, ჰგავს არც გრიგოლ ორბელიანის „მუშა ბოქულაძეს“ და არც ილია ქავჭავაძის „მუშას“. მისი მუშა უფრო უახლოვდება იოსებ დავითაშვილის დროის მუშას. ი. დავითაშვილი ერთგვარი, მეტად შორეული წინამორბედი და დემოკრატიულ-რევოლუციონური პოეტებისა. ი. დავითაშვილის მუშას სრულიადაც არა აქვს წარმოდგენა თავის სიღარიბეზე, როგორც სამარცხვინო, დამამცირებელ რამეზე. მუშას სიღარიბე ავიწროებს, ცხოვრებისა და სიცოცხლის შესაძლებლობას არ აძლევს, მძიმე დაბრკოლებად ელობება, სიღარიბისა მას სრულებითაც არ სცხვნიან, როგორც ეს ახასიათებს კალაპოტიდან ამოვარდნილ, გაღარიბებულ პრივილეგიურ კლასთა წარმომადგენელთ. თითქოს თავის უპირატესობის შეგნებით ი. დავითაშვილის მუშა „მუშის სიმღერაში“ ამაყად გაიძახის:

„მუშა ვარ და კიდევ ვიცი,
მუშის ბედი თუ რა არი,
ის უღელში გაბმულია
ქედ მოდრეკით, როგორც ხარი“.

და ვინც „უშრომლადა ყლაპავს“ ამაყადვე ასე მიმართავს, ლექსში „მუშის წუნია“:

„შენ რა იცი მუშის ფასი,
მუქთათ ძლები, როგორც სვავი,
შენის თავის არა მცნობი,
სხვის წუნია, სხვის მკიცხავი.
მუშა ვარ და მუშის მკლავი,
ვიცი და მწამს ნაკურთხია,

და ვინც მუშას კაცად არ ჰსცნობს
საფურთხია, საფურთხია!*

ი. დავითაშვილს იმედი აქვს, რომ მომავალი უკეთესი იქნება, აქითაა მისი ხედვა მიმართული, მკითხველსაც, მართალია, პრიმიტიული, მაგრამ მაინც მძლავრი უშუალოდ იქით უძახის:

„მაგრამ დაო, დრო მოგვივა,
აგისრულებთ რაც გვინდაო,
და ძმურადა დავიძახებთ:
ბოროტება გაფრინდაო.
მაშინ, მაშინ დაფრლომილსა
ვერვინ გენახავს, ჩემო დაო,
მთა და ბარი შემოგვძახებს:
რალას გძინავთ, გათენდაო!“¹⁾

მომავლის შემოქმედად, მის მამოძრავებელ ძალად ი. დავითაშვილს მუშა ჰყავს წარმოდგენილი. ამიტომ პოეტის სურვილია მუშათა რიცხვი, უკეთესი, სამართლიანი, მოქმედი ცხოვრების მომპოვებლთა და განმტკიცებელთა რიცხვი გადიდდეს და გადამდები ექსტაზით ასე გაჰყივის ლექსში „სისაწყლე“, რომელსაც პირველად ჰქვია „მონობა“, შემდეგ თვით მწერალს წაუშლია და „სისაწყლე“ დაუწერია:

„გვამრავლოს ყველა მუშები,
გიორგი თუნდა ილია,
გვეკონდეს სამშობლო, მამული,
სახლები გვეკონდეს თბილი“.

ი. დავითაშვილის ლექსების უკანასკნელი გამომცემი 1927 წ. ვ. ხუროძე ამ ორ უკანასკნელ სტრიქონს შემდეგ განმარტებას უკეთებს: ორი უკანასკნელი სტრიქონის მაგიერ დედანში წერია:

„რომ დაეუნაყოთ ჩვენს მტრებსა,
ძვალი გვხკდეს, თუნდა რბილი“.

ეს სტრიქონები პოეტს წაუშლია, ალბათ, ცენზურის შიშით და ტექსტში მოყვანილი ორი სტრიქონი გვერდით მოუწერია.²⁾

აქ და ამ ხასიათის რამდენიმე ლექსში მოჩანს ი. დავითაშვილის მსოფლმხედველობასა და შემოქმედებაში მუშური, შეიძლება ითქვას, პროლეტარული ელემენტები. მაგრამ ი. დავითაშვილის მსოფლმხედველობა იმდენად გაურკვეველია, იმდენადაა მისი შემო-

1) * * — გვ. 139.

2) ი. დავითაშვილი — ლექსები — გვ. 95.

ქმედება დატვირთულია უცხო, სხვა ლიტერატურულ მიმართულებათა სტილური ხიშნებით, რომ ეს მოტივი იჩქმალება, ითქვიფება. ი. დავითაშვილი გაბატონებულ ლიტერატურულ მიმართულებათა გავლენის ქვეშაა მოქცეული და თავისთავად მსოფლმხედველობას ვერ ამქლავნებს.

ი. დავითაშვილის შემოქმედების ერთი თვალის გადაკვრაც გარკვეულად აჩქლავნებს მასზე თერგდალეულთა მწერლების—ილიაქავკავაძისა და აკაკი წერეთლის დიდ გავლენას. აგრეთვე ძველი დრომოქმული რომანტული მიმართულების მწერლების გ. ორბელიანისა და ვახტანგ ორბელიანის გავლენასაც. მაგრამ საწაოლო ანგარიშში, ყველაზე მეტი გავლენა ი. დავითაშვილმა განიცადა ხალხოსანთა მსოფლმხედველობისა და ეს სრულიად ბუნებრივია. ის ხალხის, ლარიბი გლეხის შვილია, პროფესიით წვრილი ხელოსანი. წვრილ ხელოსანთა და გლეხთა ინტერესები ი. დავითაშვილისათვის მუდამ პირადი ინტერესები იყო. მათი ცხოვრების გამაჯობებესლად და მოაქვლის შემოქმედად ის ყოველთვის მათ ხედავდა. ი. მშრომელ გლეხს, მუშას, რომელსაც წვრილი ხელოსნისაგან არ არჩევდა. ამიტომ ი. დავითაშვილი ხალხოსანთა წვრილბურჟუაზიული მსოფლმხედველობის რკალში გრძნობს, როგორც თავის საკუთარში. და ძირითადად ამ მიმართულებას გამოხატავს როგორც პოეტური შემოქმედებით, ისე პრაქტიკული მოღვაწეობითაც.

ამიტომაც ი. დავითაშვილის მსოფლმხედველობა და eo ipso მისი შემოქმედებაც გაურკვეველი, მერყევი. ხან ილია—აკაკისთანაა, იმათი შემოქმედების მოტივებს გამოხატავს, ხან ლომოურ—მგალობლიშვილთან, მათი შემოქმედების მოტივებს ავითარებს.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ი. დავითაშვილი საჭიროდ არა ჰგრძნობს კლასთა წინააღმდეგობის გამწვავების გაღრმავებას. ის მუშის ბუნების შეურიგებლობას, შეუთანხმებლობას არ აღრმავებს. მისი სიტყვითა და გაგებითაც მუშა შრომობს, შრომა კეთილშობილი საქმეა, ამის შეგნება მუშას აქვს. პოეტი მუშას გარკვეულად მალა აყენებს „მუქთა ყლაპიებზე“, მაგრამ რელიგიური გრძნობა და კლასთა წინააღმდეგობის შენელების სურვილი მას ბორკავს, პოეტი მუშას დადებით მხარეთ უთვლის, რომ ის „მუქთა ყლაპიებისადმი“ მტრობას მაინც არა გრძნობს. მგოსანი ამ გრძნობას ლექსში „მუშის სიმღერა“, ასე გამოხატავს:

„შრომობს მუშა... თანაც ლილინებს,

ავონდება მაცხოვარი.

ავონდება და მხნევედება,

პირველისწერით შრომას აგრძობს,
და ვინც უშრომლოთა ჰყლაპავს,
იმათ მტრობას მაინც არ გრძნობს“.

ასეთსავე განწყობილებას გვიხატავს ი. დავითაშვილი ი მეორე ლექსში „გლები და თავადი“ ანუ პირველადი სათაურით „სუსტი და ძლიერი“. პოეტმა კარგად იცის რა მძიმე უღლად აწევს თავადი-მემამულე გლებს არა მარტო ბატონყმობის დროს, არამედ მისი გადავარდნის შემდეგაც, მიუხედავად ამისა ის მაინც გაიძახის:

„ეს უწინ კინკლაობდენ,
თავადი და მათი მუშა,
ბოლოს სძლია ქრისტეს სიტყვამ:
ბატონყმობა დაიფუშა.
ის თავადი ახლა გლებსა:
ეხვეწება მიუავ ძმობა!
დაიფიწყე რაც შეგცოდე,
გადავარდა ბატონყმობა!“

აქ, ცხადია, დავითაშვილსაც კლასთა შორის ზავის, შეთანხმების იდეა ილია—აქაკისავით იზიდავს. ამ ზავის იდეას ის არაერთხელ უბრუნდება და ბოლოს გარკვეულადაც გამოხატავს:

„მოდი, ძმაო, ხელი მომე,
წინ წაუძღვეთ ამ ბრმა ხალხსა,
ლობე-ყორეს ავაშოროთ,
დავაყენოთ კეთილ გზასა.

მივიყვანოთ იქამდინა
მგელი სცავდეს ცხვარს და თხასა,
და ვინც გლებსა კაცად არ სთვლის,
გძახოდენ მაზინ ძმასა“.¹⁾

ამასთან ერთად ი. დავითაშვილის შემოქმედებაში საკმარისად შევეთრადება გამოხატული ეროვნული გრძნობა ილია—აქაკისებრი გაგებით. ი. დავითაშვილი ცნობილ ალეგორიებს მიჰმართავს ამ მოტივის განსახიერებაში. პოეტი ასე გვიხატავს მაშინდელ ჩინოვნიკურ-ბიუროკრატიულ რუსულ მმართველობას და მის გადაგვარების პოლიტიკას:

¹⁾ * * *—გვ. 134.

„ჩვენ სახლსა შემოეჩვია
 ხელმძღაერი, გულით მხეციო,
 გაგვიბატონდა ოჯახში,
 ყვირის: პატივი მეციო!
 გამომიციხევი ქაღები,
 არ გააციო კეციო,
 შენი მშობელი უარჰყავ,
 ჩემსას პატივი ეციო!
 თავს მადეჟ, წარბი არ შესძრა,
 გიბრძანო წაიქეციო!“¹⁾

ი. დავითაშვილი 1881 წ. 1 მარტის აქტს ალექსანდრე მეორის მოკვლას აკაკისებურად ალტაცებით ეგებება. დავითაშვილს ესმის ამ აქტის გამომწვევი მიზეზები. მისი სიმპატიები ამ განმათავისუფლებელი ჯმოდრობისკენაა. რეაქცია მასაც უხუთავს სულსა და გულს, ბურჟუასიანი დღეები მასაც კოშმარსავეთ აწევს. ამ აქტის ის დიდ მნიშვნელობას აძლევს. იმედიაანად უყურებს მომავალს და ასე გამოხატავს თავის ალტაცებას ლექსში „ალექსანდრე მეორის მოკვლის გამო“.

„თებრევალი გავიდა,
 მარტი დადგა მზიანი,
 დღეს მოფრინდა მერცხალი,
 მოქიკქიკე ხშიანი.
 აყვავდა მთა და ველი
 ყვავილი ჰყო იამა,
 საამურად დაჰბერა
 გაზაფხულის ნიაემა.
 მე იმან გამახარა,
 რაც რომ ყველას იაზა!“

ი. დავითაშვილი თერგდალეულ მწერლებიდან არა მარტო შემოქმედების თეძას, იდეიას იღებს, არამედ ხშირად თვით წერის მანერას, დამახასიათებელ შედარებებს, თქმებს და ა. შ., მაგალითად, ი. დავითაშვილის თქმა:

1) *—გვ. 213.

ან კი რად მინდა აბჯარი,
რათ მინდა თქვენი დავთარი;
უნებურ მუნჯი შევქნილვარ
ვერ მითქომს ერთი მართალი“¹⁾)

გარკვეულად მოგვაგონებს ილიას „გუთნის დედიდან“ შემდეგ ადგილს:

„შენ პირუტყვი ხარ და მე მეტყველი?
ეგ ჩემო, ლაბავ, ნუ შეგშურდება.
რად მინდა ხმალი, გინდ იყოს მკრელი,
თუ სიმართლისთვის დამიჩლუნგდება?!“

შეიძლება ითქვას, ილიასაგან აღებულია თემა, იდეა და პირდაპირ პერეფრაზირებულია. ასეთივეა მსგავსება ი. დავითაშვილის ამ ლექსის შემდეგი ტაეპისა:

„თაეზე დამეცეს ცა რისხვით,
სხივი ვერ ვნახო მზისა მე,
მალალი ღმერთი გამიწყურეს,
თუ რომ ვინდომო სხვისა მე!“

აკაკი წერეთლის ლექსთან „მუშის ნატვრა“

„თავი მოუკედეს ზოგიერთს:
რომ იტაცებენ სხვისასა!..
საწყალ კაცს ჯიბეს აკრიან
ურცხვათ ივსებენ ქისასა!“

ქორი ვარ, სხვას რომ მოვტაცო?
რათ გაგიშავო პირი მე?
გარს შემოვევლე ჩემს გუთანს
ჩემი სახნისი ქირიმე!“

ამისთანა მაგალითები მრავლადაა ი. დავითაშვილის შემოქმედებაში. მაგრამ მიუხედავად ამისა, ი. დავითაშვილის შემოქმედებაში, მწერლის სულიერი განწყობილების გამოხატვის თვალსაზრისით, ხალხოსნური მოტივები და მსოფლმხედველობა უფრო მძლავრადაა აღბეჭდილი. მუშის სულისკვეთების გაგებაში ხანდახან ი. დავითაშვილი ხალხოსნებზე მარცნივაც მიდის. მაგრამ გაურკვეველობა, რომელიც მას ახასიათებს, თავისებურ ელფერს ადებს მის შემოქმედებას. გარკვეულად ის არც ერთს მისი დროის დაჯგუფებას არ

1) ი. დავითაშვილი—გლეხის პასუხი.

ეკუთვნის. მაგრამ საერთო ხასიათით უფრო ისევ კულტურტრეგერ ხალხოსნებს უახლოვდება.

ი. დავითაშვილის ენა და ლექსი პირდაპირ ხალხურია. პრიმიტიულია, თუმცა ხშირად დიდი უშუალობითაა სავსე. ხალხის ცხოვრებაში ტრიალის დროს დიდი სიყვარულით ამოკრეფილი. თვითონ მგოსანმა თავისი მდგომარობა და ცხოვრება მშვენივრად განსკერბიტა და ასე გამოხატა სიკვდილის სამის დღის წინათ:

„მე გახლავარ ბედნიერი,
ბოროტისა დიდი მტერი,
მიკამია მქადი, კვერი,
ლექსის ცოდნით ვიცან ერი.

არ მეხურა თავზე კერი
გასინჯევით რაც დავწერი,
ლექსნი ჩემგან დანაწერი...

უცოლშვილოთ გადავეგე...
როგორც შუამთისა ბერი.
მშიერ-ტიტველი დავდივარ
და მოვკვდები ვით ოხერი.“

ღიახ, ასეც მოხდა! ხალხისათვის, გაკირებული მოძმისათვის. ი. დავითაშვილის მუდამ აღზნებულმა გულმა სილარიბეში, უპატრონოდ შეწყვიტა ცხოვრება. მძიმე პირობებში დაიწვა და დაიფერფლა ხალხის სიყვარულით ანთებული ხალხის მგოსნის გული და ტვინი 1887 წელს ქ. თელავში.

ანტონ ნიკოლოზის ქე ფურცელაქე

1839—1913

ანტონ ფურცელაქე ქართული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიაში მეტად თავისებური და არა შეუმჩნეველი მოვლენაა. ის სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდის 60-იანი წლების დასაწყისიდანვე (1858 წ.) და სიკვდილამდის (1913 წ.) კალამი ხელიდან არ გაუკვია. ის მოწამე და მონაწილეა მეტად საგულთსხმიერო სოციალური ძვრებისა, საზოგადოებრივი აზროვნებისა და მოქმედების აფეთქებისა, დაწყებული 60-იანი წლების რეფორმებით, „მამათა“ და „შილთა“ ბრძოლით და გათავებული 1905 წლის რევოლუციით.

ანტონ ფურცელაქეც გამუდვებით, დაუღალავად ეხმაურებოდა აშლილი ცხოვრების მიერ წამოყენებულ საჭირბოროტო საკითხებს და ამ საკითხების გადაჭრას ყოველთვის ხალხისა და ფართო საზოგადოებრიობის საკეთილდღეოდ სცდილობდა. შეიძლება ითქვას, რომ ანტ. ფურცელაქე როგორც კრიტიკა-პუბლიცისტიკაში, ისე მხატვრულ შემოქმედებაში ყოველთვის წინ, შორეულ, ხალხისათვის თავისუფლებისა და ბედნიერების მომნიჭებელი მომავლისაკენ გაიყურებოდა. მართალია, ეს მომავალი მწერლისათვის ბუნდოვანია, გაურკვეველი, ხშირად, ძალიან ხშირად გაუმართლებელ მხატვრულ ფორმებში მოცემული, მაგრამ ზრახვა მისი გარკვეულია—უკეთესი მომავალი, რომელიც ხალხის ფართო მასებს დააკმაყოფილებს, იხსნის არსებული ქაობი ცხოვრებისაგან

ანტონ ფურცელაქე ქართლის ღარიბი აზნაურის ნიკოლოზ ფურცელაქის შვილია. ის დაიბადა 1839 წელს სოფ. მერეთში. სოფ. მერეთი პატარა ლიახვის ხეობაშია, სამხრეთ-ოსეთის საზღვარზე. ანტონს ბავშობიდანვე უხდებოდა ოსთა ცხოვრების გაცნობა და მასთან დაახლოება. ბავშობის შთაბეჭდილებანი ამ ხალხის ცხოვრებაზე ანტონმა 1865 წელს დაწერილ მოთხრობაში „მართა“ დიდოთანაგრძნობით გამოხატა მართასა და მისი დედის ბასიკონიას ცხოვრების აღწერით.

ანტონ ფურცელაძის მამას მრავალრიცხოვანი ოჯახი აწვა კი-სერზე და, როგორც ხელმოკლე აზნაურს, მეტად უპირდა მისი შე-ნახვა.

ანტონის დედა ბარბარე გედევანი შვილი კვიანი, დარ-ბაისელი და სათნოიანი ქალი ქართული მწერლობის, როგორც საეკ-ლესიო, ისე საეროსი დიდი მოყვარული იყო. ანტონის ოჯახში, გარ-და მისი დედისა, მწერლობის დიდი მოყვარული იყვნენ აგრეთვე მისი ბიძის ცოლები სოფიო და ელისაბედი.

ანტ. ფურცელაძის პირველი მასწავლებელნი და აღმზრდელნი ეს სამი ქალი იყო: დედა მისი ბარბარე, და ბიძის ცოლები—სოფიო და ელისაბედი.

მამამ ანტონი, სიღარიბის გამო, ტფილისის გიმნაზიაში ვერ მისცა, სწავლის მოთხოვნილება კი მან იგრძნო. ამიტომ, თუმცა დი-დის გაქირებით, მაგრამ მაინც მოახერხა, რომ მისი შვილი, ანტონი, როგორც ლარიბი აზნაურის შვილი, ნიკოლოზ I განკარგულების თანახმად, სახელმწიფო ხარჯზე მიეღოთ ორლოვის კადეტთა კორპუსში. მაგრამ კადეტთა კორპუსში სწავლის მესამე წელს ანტონმა ვარჯიშის დროს მძიმედ იღრძო ფეხი და საბოლოოდ დაი-შავა. დაკოქლებული ანტონი, კადეტთა კორპუსისათვის შეუფერებ-ლობის გამო, 1854 წელს დაბრუნდა სახლში.

1854—1858 წლებში ანტონ ფურცელაძე ცხოვრობდა სოფელში, მშობლების სახლში, რადგანაც მამამ ის, ხელმოკლეობის გამო, სასწავლებელში ახლაც ვერ მისცა. ის ცხოველი სიყვარული სწავლისადმი, რომელიც ანტონს ბავშვობიდანვე ახასიათებდა, მან და-იკმაყოფილა კითხვით, თვითგანვითარებით. ანტონი დიდი ხალისით კითხულობდა ყველაფერს, რაც კი მოჰხვდებოდა, როგორც ქართულს, ისე რუსულ ენაზე (რუსული ენის კარგი ცოდნის გამოტანა ანტონმა კადეტთა კორპუსიდან მაინც მოახერხა); ის გატაცებით კითხულობ-და როგორც მხატვარ მწერალთა, ისე ფილოსოფოსთა და ეკონომისტ-თა ნაწარმოებთ, და ჟურნალ-გაზეთებს.

ანტონმა მალე იგრძნო, რომ სოფლის კარჩაკეტილი ცხოვრება მას ვერ დააკმაყოფილებდა, მისი ენერგიული და ნიჭიერი ბუნება ფართო სამოღვაწეო ასპარეზს ეძებდა და 1858 წელს გადაწყვიტა დაეტოვებია სოფელი, გადმოსულიყო ტფილისში და სამოქმედო ასპარეზი გამოენახა.

ტფილისში ჩამოსვლისთანავე ანტონ ფურცელაძე მოხვდა ქარ-თული. მოთავად-აზნაურო ინტელიგენციის წრეში, რომელიც ვერც „მაშების“ გავლენისგან განთავისუფლებულიყო და ვერც „რუსეთუ-

მკებთან“ მისულიყო. მაგ. დიმ. ყიფიანი, ქრისტ. მამაცა-
შვილი და სხვანი.

ანტონი საკმარისად დაუახლოვდა დიმ. ყიფიანს (რომელიც მას
ნათესავდაც მოხვდებოდა) და პატივისცემით ეპყრობოდა. მაგრამ
მან სამსახური მაინც კარგა ხანს ვერ იშოვა. ბოლოს თავისი ნათე-
სავის (სიძის) და ვით მირზაშვილის დახმარებით მოეწყო სა-
მოწყალო დაწესებულებაში („Богателъня“) გადამწერის ადგილზე
თვეში ხუთ მანეთად.

აქიდან ანტონ ფურცელაძეს უკვე შეეძლო დამოუკიდებლად
(ეკონომიურად) ცხოვრება. დაიჭირა მან რამდენიმე სემინარელთან
ერთად კოლოუბნის ქუჩაზე (ახლა ანტ. ფურცელაძის ქუჩა ეწოდება)
სარდაფის სართულში ოთახი და იშვიათი მოწადინებით განაგრძო
თვითგანვითარების საქმე.

თვითონ ანტ. ფურცელაძის მოწმობით, ამ დროს მათ წრეში,
მასთან სარდაფის ოთახში იკრიბებოდა მოაზროვნე საზოგადოებრივი
ელემენტები: პეტრე უმიკაშვილი, ნიკო ყიფიანი (დიმიტ.
ყიფიანის შვილი, რომელიც დიდ იმედებს იძლეოდა თურბე. მაგრამ
მალე დაიღუპა), თვითონ დიმ. ყიფიანი, კონსტანტინე ივა-
ნოვი, სარქისოვი, აივაზოვი, მდივანი, გიორგი პაი-
ქაძე და სხვანი. გარდა თვითგანვითარებისა, ეს წრე სცდილობდა
საზოგადოებრივ-სასარგებლო მოღვაწეობის წარმატებასაც, მან გა-
მართა კიდევ წარპოღვენები, რომლების საბოლოომიზანი იყო ქარ-
თული ასტენის აღდგენა.¹⁾

ანტ. ფურცელაძე თვითგანვითარების შენწეობით მალე მოეშადა
ისე, რომ 1862 წელს ის გადავიდა გიმნაზიაში აღმზრდელის თანა-
მდებობაზე.

ანტონი ამითაც არა კმაყოფილდება, იმისი მ-სწრაფება უფრო
ფართო სამოღვაწეო ასპარეზს ეძებს. ამიტომ ის დაშეშულსავეთ გა-
ნაგრძობდა დაუღალავ. მუშაობას თავის თავზე და 70-იანი წლების
დასაწყისიდან მან მიიღო უფლება კერძო ვექალობისა. სწორედ ეს ის
პერიოდია, როდესაც ანტონი გაიტაცა ხალხოსნურმა მოღვაწეობამ.
ის დაუახლოვდა ხალხოსნურ ორგანიზაციას. ხალხოსნურ ორგანიზა-
ციაში მონაწილეობასთან ერთად ანტ. ფურცელაძე დაუღალავად
ექსახურებოდა გლეხკაცობას, აგრეთვე, როგორც ვექილი.

80-იან წლებიდან ანტ. ფურცელაძე გადმოვიდა ტფილისში სა-
ადგილ-მამულო ბანკში ჯერ დამფასებლის თანამდებობაზე, ხოლო
ილია ქავქავაძის წასვლის შემდეგ, ბანკის დირექტორად.

¹⁾ Закавказская речь, 1911 г. № № 256, 257.

ასეთ ოფიციალურ სამსახურთან ერთად ანტ. ფურცელაძე ენერგიულად და დაუხარებლად მუშაობდა საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზეც. ის ცდილობდა საზოგადოებრივი ცხოვრებას ყველა საკითხის თუ მოვლენის შესაფერისი პასუხი მოენახა, გაეგო, გადაეკრა. ამასთან ერთად ანტონ ფურცელაძე ცდილობს საკითხის თუ მოვლენის გარკვევა-გადაქრაში თავისებურება შეინარჩუნოს. ასეთმა ფართო ხასიათის მოღვაწეობამ, თვითგანვითარების გზით მიღებულმა, უდაოდ, ფართო განათლებამ, პირადმა უნარიანობამ ანტ. ფურცელაძეს ქართულ საზოგადოებრივ ასპარეზზე თვალსაჩინო ადგილი მოუპოვეს.

2

ანტონ ფურცელაძის მოღვაწეობა არ ამოიწურება მარტო პრაქტიკული მუშაობით. 1858 წლიდან ის სამწერლო ასპარეზზეც გამოდის და აქაც დაუღალავ ენერგიას იჩენს. მან სამწერლო მოღვაწეობა დაიწყო ჟურნალი „ცისკრიდან“ და შემდეგ იშვიათი იყო ქართული პერიოდული გამოცემა, რომ ანტ. ფურცელაძეს აქტიური მონაწილეობა არ მიეღოს („მნათობი“, „გუთნის დედა“, „იმედი“, „ივერია“ და სხვანი). იყო შემთხვევები როცა ანტონს ნაწარმოებთ პერიოდული გამოცემები არ უბეჭდავდნენ და მაშინ ის თავის ნაწერების ცალკე გამოცემასაც ახერხებდა, უფრო კი ცნობილი მწიგნობრის ზაქ. კინაძის შემწეობით.

ანტონ ფურცელაძე, როგორც ეს დამახასიათებელი იყო XIX საუკუნის სხვა ჩვენი მწერლებისათვისაც, თავისი აზრების გამოხატვისათვის მიჰმართავდა ხოლმე შემოქმედების სხვადასხვა ენას. ის წერდა: ლექსებს (აქვს თარგმანი რუსი და უცხო მწერლებიდან, ალბათ. რუსულათ—ნეკრასოვი, კრილოვი, ბარბიე, ბერანჟე, ჰეინე, ბაირონი, ლეოპარდი და სხვანი), მოთხრობებს, პოემას, დრამას, ისტორიულ-ნარკვევს, პუბლიცისტურ და კრიტიკულ წერილებს.

ის წერდა როგორც თავისი გვარისა და სახელის მოწერით— ანტონ ფურცელაძე, აგრეთვე ფსევდონიმებითაც: ქერელი ბექა (ჟურნალ „ცისკარში“) ზურ. მოენიძე („იმედში“).

მრავალფეროვანია ანტონის სამწერლო მოღვაწეობა. ყველგან და ყოველთვის ავტორს ახასიათებს სურვილი საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე იყოს სასარგებლო მოქალაქე.

თავის სამწერლო ასპარეზს ანტონ ფურცელაძე იწყებს ლექსით „ჩემს მეგობარს“. ეს ლექსი მკითხველს გარკვეულად აგრძნო-

ბინებს ავტორის საზოგადოებრივ განწყობილებას, 60-იანი წლების იდეების გამომხატველს. ასე მიჰმართავს ანტონი თავის მეგობარს:

„თუ რომ დაიწყო მცონარეობა,
მამაპაპურად ან ლეინოს გაპყვე,
თუ მოისურვო უდარდელობა
და ჩვენს პირობას მუხთლად გადუდგე,
მაშინ შენ, ძმაო, ნუ მომიგონებ,
ნუ იტყვი ჩემსა მეგობრობასა,
ჩემსა სახელსა ნულარ ასენებ,
ვერ ჰპოვებ ჩემში თანაგრძნობასა.

და თუ ქვეყნისთვის სწირავდე თავსა
და დასდგომოდე ღიშარასლის გზასა,
მაშინ კი, მაშინ არ დაძვირდები,
გახსოვდეს, რომა, სადაც კი ვიყო,
შენთან მექნება მღელვარე გული,
და, თუ შენს გზაზე ვერ დავალ იმ წამს,
ამ გზასა მე, თავგამეტებულნი
დღეს არის თუ ხვალ თვით შეგწირავ თავსა“.

ქაბუკი მწერლის სულიერი განწყობილება საკმარისად მახვილდაა გამოთქმული. (უნდა ითქვას, რომ ანტონ ფურცელაძის ლექსებსაც პოეტური ფორმის თვალსაზრისით მეტად სიღარიბე, მოუქნელობა ახასიათებს. მის მხატვრულ შემოქმედებაში სქარბობის იდეა, საზოგადოებრივი გრძნობა-მისწრაფება; პოეტური მხარე, როგორც ეს 60-იანი წლების მოღვაწეთა უფრო კი ხალხოსნებს ახასიათებდა, ეწირება ნაწარმოების შინაარსს, მის იდეურ მხარეს. ანტ. ფურცელაძეში ეს ნაკლი მეტად თვალსაჩინოა).

ანტ. ფურცელაძისათვის რომ საზოგადოებრივი განწყობილება, მართლა, ასეა დამახასიათებელი მისი პოეტური მოღვაწეობის დასაწყისშივე, ჩანს მეორე მისი ლექსიდან „პასუხი“, 1859 წელს რომაა დაწერილი. მეგობრის მიმართვაზე „ჩემს მეგობარს“ ავტორი ასე უპასუხებს:

„ნუ შეძრწუნდები მით, რომ უშვერო
ხალხი დაგიწყებს ჩაქვავებასა,
რომ მეგობარი, რომ გულის სატრფოც
მოგცემენ წყველა-შეჩვენებასა!
რათ გინდა სატრფო ან მეგობარი,
თუ რომ ისინიც სხვას სწოვენ ტვინსა?“

უნდა მომავლის ბედნიერება
გაგამხნეებდეს ბრძოლად გასულსა...
თუ, მორეული მტრის მახვილითა,
იღო მტრის ფეხქვეშ, მიწას გართხული
მხნედ დასდევ თავი: ამ სიკვდილითა
გახდები მართალთ გზათ სანათური“.

ასეთისავე განწყობილებისაა ანტ. ფურცელაძის მიერ 1861 წელს დაწერილი ლექსი „ვეუძღვნი ქრისტე ფორე მამაცა შვილს“, რომელშიც ავტორი საზოგადოებრივი მოვალეობის შეგნებით ასევე მიჰმართავს თავის მეგობარს:

„დღეს, როდესაცა დრო ხელს გვიწყობს, გვაქვს მოცალეობა,
მტრისა მახვილი, შემართული არ გვიმუქრება.

როს სხვა განსაცდელს უარესსა უნდა ველოდეთ,
თუ დროს შესაფერს საქქეს ხელი ჩვენ არ მოგვირდეთ...“

ჩვენცა დაგვიხშავს ცრუ ზმანების ღრმა მორქვეშია

ჩვენი ფიქრები, ჩვენი ცნობა, ჩვენი აზრებუ,

და ვერა ვხედავთ, უდარდელსა განცხრომაშია,

რა უფსკრულისკენ დაწეებულან დღეს ჩვენი გზები“.

ასეთი ტკივილებითა და მიმართულებით გამოდის ანტონ ფურცელაძე სამოღვპწეო და სამწერლო ასპარეზზე! ტყუილად კი არ ამბობს ავტორი „ღრამა-ტრაგიზმით ვარ აღზრდილიო“.

მაგრამ მიუხედავად ასეთი აღტყინებისა, საგულისხმეოა, რომ ანტონ ფურცელაძე 60-იანი წლების დასაწყისში, თაობათა შორის გაშლილ მკაცრ ბრძოლაში, შეილებთან კი არ არის, არამედ, როცა თერგდალეულნი აარსებენ თავიანთ ორგანოს „საქართველოს მოამბეს“, ის რჩება „ცისკარში“, „მამების“ ორგანოში

მაგრამ არ იქნება მართალი არ აღვნიშნოთ, რომ ანტ. ფურცელაძე, თუმცა „მამათა“ ორგანო „ცისკარში“ დარჩა, მაგრამ იქ ის გამტარებელია ახალი 60-იანი წლების იდეებისა, განსაკუთრებით რუსეთის მოწინავე საზოგადოებიდან—ნ. ჩენი შევსკი, ნ. დობროლუბოვი, დ. პისარევი და ნ. რომ მომდინარეობდა. ანტ. ფურცელაძე თერგდალეულების ჟურნალი „ცისკარიდან“ თუ ებრძვის თერგდალეულთ, ებრძვის ან პირადი შეურიგებლობის გამო, ან უფრო მარცხენა პოზიციებიდან. ამას ადასტურებს მისი—„ცისკარში“ მოთავსებული წერილები. ამ მიმართულებით მეტად საგულისხმეოა მისი კრიტიკული განხილვა დანიელ ჭონქაძის მოთხრობისა „სურამის ციხე“ და მთელი რიგი სხვა წერილები.

აღნიშნულ წერილებში ახტ. ფურცელაძე მელანდება როგორც 60-იანი წლების რადიკალური სოაზროვნე.

1863 წელს „ცისკრიდან“ ანტ. ფურცელაძე ასე ეკამათება „საქართველოს მოამბეს“: „სად არის საქმე? სად არის წარმართვა? სად არის ყოველისფრის თაოსნობა? მე გიპასუხებთ: ჯიბეში. ყველა თავისთვის არის და სხვა მხედველობაში არა ჰყავს. ჩვენში როგორც საზოგადოებაა ამ ყოფაში, როგორც საზოგადოების ბობოლოები, ეგრეთვე ლიტერატურაცა. ლიტერატორები და ლიტერატურა სრულებით არ მისდევენ ხალხის საჭიროებასა და ჰბლაჯნიან, ვითომ და შეიტყუთ, რომ მეც კაცი ვარ და ქვეყანაში ურევივარო.“¹⁾

თავის პოზიციას ანტ. ფურცელაძე თანდათან უფრო აღრმავებს და იმავე წერილში, ცოტა ქვევით, შემდეგს ამბობს: „როდესაც ის (ე. ი. „საქართველოს მოამბე“—მ. ზ.) გავა სწორ გზაზე და აღასრულებს თავის მოვალეობას, მაშინ ჩვენ შევეძლებოდა, მკითხველო, მწუხარების მაგივრად გავიხაროთ, რომ ჩვენში არის ლიტერატურაცა, მწერლობაცა და ეს ლიტერატურა ცდილობს, რომელიმე კეთილი აზრის გაღვიძებასა, კეთილ სინდისიანათ და მტკიცედ ხალხში ჩაებას. ეგრეთვე; როგორც „მოამბე“ აღგვიბოქვამდა, გვეგონა შეუდგებოდა ხალხის ნაკლებულობის გამოკვლევისა და იმის მიზეზების ჩვენებას. გვეგონა ის გაბედვით გადაელობებოდა ყოველ უგვანებას, როგორც შეჭურის ყმაწვილ თაობასა, მაგამ, ჩვენდა სამწუხაროდ, ამას ველარ ვიტყუით. „მოამბეს“ დაეკარგა გზა „საზოგადო სარგებლობის მაგივრად“, გაჰყვა გარემო თავის ეგოისტურ მიხედულებებს (თუმცა სოვრემენიკის კაბა ჩაიცვა), აქვს მხედველობაში თავის თავის მოყვარება და ინტერესი.“²⁾

მოტანილი ციტატებიდან ცხადად მტკიცდება ჩვენ მიერ ზევით წამოყენებული დებულება: ანტ. ფურცელაძის თერგდალეულებისადმი დამოკიდებულება როგორც პირადი, ისე საზოგადოებრივი ხასიათის მოტივებია. რა თქმა უნდა, ანტონის მიერ ამგვარი შეფასება „საქართველოს მოამბისა“ და მის მესვეერთა მიერ არ არის მართებული (რასაკვირველია, იმ დროისა და გარემოების მიხედვით) ანტონის ასეთი შეხედულების გამართლებას ეწინააღმდეგებოდა როგორც „საქართველოს მოამბის“, ისე თერგდალეულთა მოღვაწეობის საზოგადოებრივი მნიშვნელობა, მაგრამ ერთი რამ კი ცხადია, ეს ის, რომ ანტ. ფურცელაძე რუსეთის 60-იანი წლების მოწინავე აზროვნების უკი-

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—ქართული ლიტერატურა—„ცისკარი“, 1863 წ. № VII, გვ. 347.

²⁾ იქვე—გვ. 353.

ღურესობისაკენ-უტილიტარიზმის მიმართულებით უფრო მეტად იხრება, უფრო რადიკალურად აზროვნებს, ვიდრე სხვა თერგდალეულები.

ანტ. ფურცელაძე თავის დამოკიდებულებას პოეზიისა და ხელოვნებისადმი ასე გამოთქვამს: „ცრუ ოცნებები კი არ გვინდა პოეზიაში,—რით ვერ გაიგეთ, რომ მაგ გვარი ოცნებებისა, ოხისა და უხის ამოღ ლაყაფისა და ქადაგებების დროებები წავიდნენ. ჩვენ გვინდა პოეზიაშიაც და ისეც ვხედავდეთ საქმეს, ქეშმარიტებას, ჩვენი გულის პასუხს, ჩვენი თავის ცნობას, ჩვენს გარშემოს, ჩვენს თვისებას და კუთვნილებას და არა თქვენი ოპიუმისაგან მთერალის ოცნებების და გვარსა რალაცა რალაებსა... ვაშა, ვუშსა და ვავლახებსა.“¹⁾ და ბოლოს ასე განმარტავს ჟურნალის დანიშნულებას: „ყოველი კეთილსინდისიანი ჟურნალი უნდა ცდილობდეს, რომ ხალხს აუხსნას გონება, გამოიყვანოს თავის უშვერის მდგომარეობიდან და უჩვენოს ქეშმარიტება და გზა ქეშმარიტებისა.“²⁾

გარკვევით უნდა აღინიშნოს, რომ ანტ. ფურცელაძის ლიტერატურული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა მეტად ტეხილი ხაზით მიიმართებოდა, მისი მოღვაწეობის ახლო გასინჯვა გვიდასტურებს, რომ ის ვერ თავსდებოდა ვერც ერთი მიმდინარეობის ფარგლებში. ის ცნობილი იყო ნილილისტიის სახელწოდებით. და ეს სახელწოდება ანტ. ფურცელაძის მიმართ მარტო იმით კი არ აიხსნება, რომ ის დიდი პატივისცემით იხსენიებს პისარესს და მისი აზრებით ხშირად სარგებლობდა თავის ლიტერატურულ მოღვაწეობაში, არამედ იმიტომ, რომ ნილილისტობას იჩენდა ანტ. ფურცელაძე გაბატონებულ მიმართულებათა და პირთა მიმართაც (ანტ. ფურცელაძის ამ მიმართულებით შესწავლა, უსათუოდ, როგორც ანტ. ფურცელაძის, ისე ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ბევრს საინტერესო მხარეს გაარკვევდა, მაგრამ ეს უფრო სპეციალური მონოგრაფიის საქმეა, ვიდრე წინამდებარე ჩვენი შრომისა, ამიტომ ამ მხრის შესწავლა-გარკვევას შემდეგისათვის გადავდებთ). ამ გარემოებით აიხსნება ის, ხშირად, არა კეთილმეგობრული განწყობილება, რომელსაც ანტ. ფურცელაძისადმი იჩენდენ მისი თანამედროვენი, განსაკუთრებით პერიოდული გამოცემების ხელმძღვანელები. ანტ. ფურცელაძეს რომ არა ჰყოლოდა ისეთი ენერგიული პატივისცემელი, როგორც იყო ზაქ. კიკინაძე, შესაძლებელია, ბევრ მის ნაწერს თავის დროზე ვერ ეხილა ნათელი (ანტ. ფურცელაძის ბელეტ-

1) ანტ. ფურცელაძე—ქართლი ლიტერატურა—„ცისკარი“ გვ. 358.

2) იქვე—გვ. 378.

რისტული ნაწერები ხშირად დაწერის რამდენიმე წლის შემდეგ იბეჭდებოდა).

ზაქ. კიკინაძე არაერთხელ აღნიშნავს ქართველი საზოგადოების ერთი ნაწილის ანტ. ფურცელაძისადმი ამგვარ დამოკიდებულებას: „ანტ. ფურცელაძის ნაწერების გამოცემას,—წერს ზაქ. კიკინაძე,—მე მით უფრო შეუდგეკი, რომ იწუნებდნენ წინეთ და იწუნებენ დღესაც, იღვენება ზოგიერთი ცრუმწერლებისაგან და მრავალი ამ მწერლების ფეხის ხმის ამყოლთაგან და ამავე დროს ამ მწერალს ჰყავს მრავალი მკითხველი და თანამგრძნობელიცა. მიზეზი ამ დევნისა მე არ ვიცი თუ რამ გამოიწვია... მე დიდად მსურდა, რომ შემეტყო მიზეზები ამისი, მაგრამ ისმის მხოლოდ ლანძღვა და საბუთები კი არა!.. ჩვენ პირში საქებარი ანტონ ფურცელაძესთან არა გვაქვს რა, რომ მას პირმოთენობით ქება ვუძღვენათ და მით ვინდომოთ მისი სიამოვნება, მაგრამ არ შეგვიძლიან არა ვთქვათ ისიც, რომ ქართულს მწერლობაში, რომელმაც თავის ვალს გზა აუქცია... ანტ. ფურცელაძის ნაწერები სულ უმნიშვნელოვანი და უსარგებლონი იყვნენ, რომელიც უქადაგებს ხალხს ახალს აზრს, ახალს ცხოვრებას, უყურებს ძველს კრიტიკულად, შემოაქვს ახალი გარკვევით და აწონით... შეიძლება ანტ. ფურცელაძის ნაწერები იმით იყოს შეუნიშნავი, რომ ვითომც მასში არ მოიპოვებოდეს ესთეტიკური კილო, მაგრამ... ხშირად არც ესა აქვს ფურცელაძეს სხვებზე ნაკლები, როდესაც ამას მოითხოვს საგნის საჭიროება, თუ არა და ცარიელ ესთეტიკას რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს ჩვენს მწერლობაში“.¹⁾ ექვს გარეშეა. ზაქ. კიკინაძის შეხედულება გამომხატველია ქართველი მკითხველის საზოგადოების ერთი ნაწილისა. მაგრამ ქართველი მკითხველი საზოგადოების მეორე ნაწილის ანტ. ფურცელაძის შემოქმედებისადმი გულგრილობასა და უყურადღებობასაცა აქვს თავისი *raison d'être*.

3

ანტონ ფურცელაძის ნაწერების არ დაბეჭდას ჩვენი პერიოდული გამოცემების მიერ, თუ ერთის მხრით, პირადი ხასიათი ჰქონდა (ანტ. ფურცელაძე მოურიგებელი, დაუდგრომელი კაცი იყო; ჩვენი პრესის საუკეთესო წარმომადგენლებთან—ილ. ჭავჭავაძესთან, ნიკო ნიკოლაძესთან, გიორგი წერეთელთან და სხვებთან ხშირად არა ჰქონდა კარგი დამოკიდებულება, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ მი-

¹⁾ ანტონ ფურცელაძის თხზულებანი, წიგნი მეორე, წინასიტყვაობა, გვ. I, II და VI

სი კალმის ნამოქმედარი დაუბრკოლებრივ იბეჭდებოდა „ცისკარსა“, „გუთნის დედასი“, „მნათობსა“ და „იმედში“), მეორის მხრით, უდაოდ, ანტ. ფურცელაძის მხატვრული შემოქმედების ნაკლით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული.

ანტ. ფურცელაძის შემოქმედების გაცნობა მკითხველს ადვილად აგძნობინებს, რომ ანტ. ფურცელაძე არ იყო დაჯილდოებული დიდი მხატვრული ნიჭით. ის როგორც მხატვარი, უდაოდ, მეორეხარისხოვანია, მას არა აქვს უნარი ნაწარმოების მხატვრული დამუშავებისა, დახვეწისა. მისი შემოქმედების კომპოზიცია მეტად მარტივად იშლება, დაკვირვებული მკითხველი წინდაწინვე გრძნობს როგორ განავითარებს ავტორი მოქმედი პირის ცხოვრებას. თვითონ მოქმედი პირის გაშლაც ხშირად მეტად ხელოვნურია, განვითარება ხასიათისა მოდუნებულია; მეტად უხეშად, ხან უდავლოდაც მეორდება ერთი და იგივე ხერხები (სიზმარი, წინათგრძნობა); დრამატული ნაწარმოებნი ზედმეტად დატვირთულნი არიან, დინამიკურობა მათში შენელებულია; სცენური ხელოვნების თვალსაზრისით მძიმე და სუსტი არიან. თვით ენა სავსეა რუსოციზმით, მე უად მარტივი, ქართული ენის თვალსაზრისით არასწორია. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ანტ. ფურცელაძის შემოქმედებას, რა თქმა უნდა, თავის ღირებულებაა აქვს.

ანტ. ფურცელაძეს უდაოდ ახასიათებს დაკვირვების უნარის კარგად იცნობს ცხოვრებას, გრძნობს ეპოქის მაჯის ცემას, მის მოთხოვნილებას, ეხმაურება მას. მართალია, ის თავის მხატვრულ შემოქმედებაში, თავისი დადებითი გმირების სახით, ხშირად თავის პირად ზრახვათა და მისწრაფებათ გვისურათებს, მაგრამ თვითონაც ხომ ეპოქის ღვიძლი შვილი იყო, ეპოქის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჩაბმული, მგრძნობიარე ბარომეტრსათვით გამცდელი და ამიტომ, ბუნებრივია, თუ მის შემოქმედებაში მკითხველი გამახვილებულად იგრძნობს ეპოქის მაჯის ცემას.

ანტ. ფურცელაძის შემოქმედება, როგორც ზევეთაც აღვნიშნეთ, ტეხილი ხაზით ვითარდება. ის სხვადასხვა მიმართულებებს და გავლენებს ითავსებს, რაც, ჩვენის შეხედულებით, თუ უმთავრესად მწერლის წვრილბურჯუაზიული, წვრილ-აზნაურული. ფსიქოიდეოლოგიის გამოვლინებაა, ნაწილობრივაც შედეგი უნდა იყოს მისი არა სისტემატური განვითარებისა: ყველას, ხშირად განურჩევლად, კითხულობს: მაგ. ბ. ბელინსკის, ნ. ჩერნიშევსკის, ნ. დობროლუბოვს, დ. პისარევს, კ. მარქსს, პ. ლავროვს, ნ. მიხაილოვსკის, რობერტ-ოუენს, სპენსერს, მილს,

და მრავალ სხვათა. მაგრამ ძირითადში ანტ. ფურცელაძე ხალხოსანი მწერალია როგორც პუბლიცისტიკაში, ისე მხატვრულ შემოქმედებაში. ხალხოსნური მიმართულების მწერლების შემოქმედების დადებითი და უარყოფითი თვისებებით ხასიათდება ანტ. ფურცელაძის შემოქმედებაც.

ხალხოსან-მწერალთა შემოქმედებაში, ცნობილია, წინ წამოწეულია, ეპოქისათვის დამახასიათებელი მოწინავე იდეები. ხალხოსანი მწერლები ლიტერატურულ შემოქმედებას ისევე უყურებენ, როგორც პუბლიცისტიკას, ე. ი. როგორც იარაღს, საშუალებას ხალხის გამოფხიზლებისა, მისი მდგომარეობის გარკვევისა, მისი უკეთესი მომავლის მოპოებისა. ამით აიხსნება, რომ ყოველი ხალხოსანი მწერალი პირველ რიგში სკდილობს საქირბოროტო საკითხების წინ წამოწევას; მას უმთავრესად აინტერესებს შემოქმედების თემატიკა, ის სახეები, რომელნიც ალებული თემების მოტივთ აწვსრიგებენ და იძლევიან მათ შესაფერ გადაწყვეტას.

ასეთივეა ანტ. ფურცელაძეც.

ძირითადი თემები მისი მხატვრული შემოქმედებისა შემდეგია:

- 1) გლეხის სოციალური და იურიდიკული მდგომარეობა; 2) საზოგადოებრივი ცხოვრების სოციალური დაჯგუფებანი და მათი ურთიერთობა: ა) დარღვეული თავად-აზნაურობა, მისი შინაგანი ბრძოლა, მისი ისტორიული როლი, ხელმოკლე აზნაურები და ფეოდალური არისტოკრატია; ბ) განათლების გზაზე დამდვარი ქართველი ინტელიგენცია; გ) ფეხადგმული ბურჟუაზია; დ) მეშჩანური საზოგადოება, რომელიც ხუნდებსავეით შემორტყმია გამოფხიზლებულ ადამიანს და მის კეთილზრახვათა სისრულეში მოყვანას გასაქანს არ აძლევს; ე) ქალის მდგომარეობა; ვ) ეროვნული საკითხი—საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა; 4) ახალი კაცი—ახალი ცხოვრების მოწესრიგების საფუძვლები.

ანტ. ფურცელაძე, როგორც საერთოდ 60-იანი წლების მწერლები და განსაკუთრებით ხალხოსნები, მხატვრულ შემოქმედებაში პუბლიცისტური მიმართულების საფუძველზე დგას და თავის პოეტურ მოღვაწეობას ამ მიმართულებით ავითარებს.

60-იან წლებში, როდესაც ანტ. ფურცელაძე გამოვიდა სამოღვაწეო-სამწერლო ასპარეზზე, რუსეთის საზოგადოებრივ აზროვნებაში, რომლის გავლენას ქართველი მოწინავე საზოგადოება ასე ძალუმად ისუნთქავდა—ძირითადი საკითხი იყო გლეხის—ყმის საკითხი, მისი მდგომარეობის გამახვილებული ჩვენება და მისი მომავლის მოწესრიგების—პრობლემის გარკვევა.

ამ საკითხს ანტ. ფურცელაძემაც თავიდანვე დიდი ყურადღება მიაქცია. მოღვაწეობის დასაწყისში (1858—1862) მის შემოქმედებას გარკვეულთა არ ეტყობა, მაგრამ, როგორც ზევეითაც აღვნიშნეთ, საზოგადოებრივი ხასიათი მის შემოქმედებას თავიდანვე წითელ ზოლსავით მისდევს.

გლეხის—ყმის საკითხი ანტ. ფურცელაძემ გარკვეულად წამოაყენა 1863 წელს დან. ქონქაძის „სურამის ციხის“ განხილვის დროს. ხსენებული წერილით ანტ. ფურცელაძემ პოპულარიზაცია გაუკეთა დან. ქონქაძესაც და მის მოთხრობასაც (ანტ. ფურცელაძე პირველია, რომელმაც ერთდროულად და დადებითად შეაფასა „სურამის ციხისა“ და მისი ავტორის მნიშვნელობა).

1865 წელს მან დაწერა მოთხრობა „მართა“, სადაც ავტორმა ბატონსა და ყმას შორის გამწვავებული ურთიერთობა სინამდვილის კარგი ცოდნით გაშალა.

განვითარდა კაპიტალიზმი. ძველი ფეოდალური მეურნეობის დასაყრდენს—ბატონყმობას საფუძველი ეცლება. ყმა განთავისუფლებას ეძებს. მებატონეს ურჩობას უწყევს. თავად-აზნაურობამ დაკარგა მოღვაწეობის ფართო ასპარეზი. დაირღვა, დაკნინდა. ნაწილი, ცხოვრებაში გამოუსადეგრობის გამო, თანდათან იხსნება ცხოვრების ასპარეზიდან, ნაწილიც (რასაკვირველია, „მცირე“) ახალ ცხოვრებას ეგუება, შეშინებული ახალ ცხოვრებას ებლაუჭება. ამ ნიადაგზე იზრდება და ვითარდება როსტომ ტაბლაძე, ანტ. ფურცელაძის მოთხრობა „მართას“ მთავარი გმირი. „როსტომ ტაბლაძე, მებატონე... ისეთი ანგარიშის კაცი იყო, ისე უყურებდა ყველას აწონვითა რომ თუ არ დაატყობდა ცხადლივ საქმის მოგებასა, არასდროს ხელს არაფერს არ მოჰკიდებდა. როსტომი იმის მაგიერად, რომ ცდილიყო მამულებისა და მოსავლის გაუმჯობესებას, ცდილიყო რიგიანს წესზედ დაეყენებინა თავისი სახლ-პატრონობის მდგომარეობა, იმან გაიჩინა მამა-პაპურად მთელი გუთნეული თავისის იარაღით. იმის მაგიერად, რომ ჩაეყარა კარგი ვაზი, ის ისევ ძველ ვაზსა ჰყრიდა ვენახებში, რადგან ამბობდნენ, აქ რაც უნდა ვაზი ჩაიყაროს, ისევ გადიცვლებდა და აქაურ ვაზივით შეიქნებოდა... რასაკვირველია, როსტომი ისეთი ანგარიშის კაცი არ იყო, რომ თუ ახალიდამ ცხადი მოგება დაენახა, მამა-პაპისათვის მიეხატა. მაგრამ ამას აყენებდა უკან ისა, რომ იმან ნახა ზოგიერთა კაცის თავს მაგალითი, რომ ახალი დაწყობილება არ მოუხდათ კარგადა და ამის გამო ის ყველა ახალს წესს და წყობილებას სახლოსნობაში ერიდებოდა“¹⁾.)

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე — მართა — გვ. მ—4

როსტომი მამამ სასწავლებელში მისცა, როგორც ვაჟაკობაში გამოუსადეგარი. მაგრამ მან სასწავლებელში ვერ მოიპოვა ამხანაგების სიყვარული და თანაგრძნობა. მაშინ მან მიჰპარათა სასწავლებელში უეროსების გულის მოგებას. „როსტომმა დაუწყო ამხანაგებს თვალთვალობა და ყოველს იმათ მოქმედებას ამცნებდა ჩუმჩუმათ მეუფროსეებსა. მეუფროსეებმა უფრო თავზედ ქონი წაუსვეს და უფრო წააქებეს ამ ხელობაზედ. რასაკვირველია, ეს არ დაემაღათ ამხანაგებს და უფრო ამოიჩემეს. როსტომ თანდათან დაუახლოვდა მეუფროსეებს, შეიქმნა იმათი მონა. რასაკვირველია, რაკი მეუფროსეები ამისკენ იყვნენ, შევირდებმა ვერა დააკლეს რა¹⁾).

როსტომს სასწავლებელშივე აღმოაჩნდა ახალ ცხოვრებასთან მისვლის ჩვევები. მან, როგორც დარღვეული კლასის წიაღიდან გამოსულმა, ახალ ცხოვრებასთან შეგუებისათვის ნაკლები წინააღმდეგობის გზა აირჩია. ცხოვრების ხელში ჩაგდებისათვის ის საშუალებებს არ არჩევს, როგორც დარღვეული კლასისათვის ჩვეულებრივი იყო. ამგვარ შემთხვევაში მასაც მორალური განურჩევლობა ახასიათებს. როსტომ ტაბლადის ოჯახს, სანამდის ის სასწავლებელში იყო, უბედურება ეწვია. ორი იმის ვაჟაკი ძმა სპარსეთთან ომში დაიღუპა. ერთი გზაზე ვიღამაც აჩეხა, ერთიც უკანასკნელი სვიმონი, კოლშიელიანი, გარდაიცვალა სწორედ მაშინ, როცა როსტომი სასწავლებელს ათავებდა. როსტომი რჩებოდა მთელი დარჩენილი მამულ-დედულის გამგებლად. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, როსტომმა არ მოინდომა მამულში დაბრუნება. ავტორი ასე გვიხატავს მის ამ დროის განწყობილებას: „რა უნდა მერქვას!—მსჯელობს როსტომი,— რაც აქამდის ვიყავი ჩვენი ყმებისა და მეზობლების თვალში, ის ეხლა ვიქნები: ძალღად არავინ ჩამაგდებს. ამას გარდა, სასამართლოში მე არა ვარ გამოცდილი, დავიდარაბისა მე არაფერი გამეგება; უბრალო კაციც კი დამიბრიყვებს და ყველასთან სახვეწარი მექნება. არაა მე ისე უნდა მოვიქცე, რომ მე დავიბრიყვო და დაჩაგრო სხვა და არა სხვამ მე. ამის გულისათვის იმან გადაწყვიტა სამსახურში შესულიყო, გამოცდილიყო. თუ სამსახურში კარგად წავიდოდა, დარჩენილიყო იქ ხანი, შეეძინებინა ფული და ფულთან ყველაფერი იქნებოდა. თუ არა, უფულოდ, რა უნდა მერქვას!“²⁾

თუ სწავლა-განათლებამ მებატონეების უმრავლესობას ახალი ცხოვრების ფუფუნების მადა გაუშახვილა და ისინი დარჩენილი დოგ-

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—მართა—გვ. 12—13.

²⁾ იქვე—გვ. 16—17.

ლათის უანგარიშო ფლანგვას შეაჩვია, ხოლო დოვლათის მოპოების უნარი კი არ გამოუმუშავა, როსტომ ტაბლაძემ სწავლის მიღების შემდეგ სხვა გზა აიჩრია—ნიადამგმორღვეული, შევიწროებული ცხოვრებისა და დარღვეული ძალა-უფლების შენახვა-განმტკიცება მოინდომა. ამ მიზნისათვის უნდა მას სწავლა და ეს უკანასკნელი კი ფულის შესაძენად, ვინაიდან, მან იგრძნო, რომ ფული ერთადერთი დასაყრდენია ამ ცხოვრებაში.

როსტომ ტაბლაძე შევიდა მოსამსახურედ პოლიციაში, როგორც მისი მიზნებისათვის უფრო ხელსაყრელ დაწესებულებაში. ადვილად აულო ალლო ბიუროკრატიულ სახელმწიფოებრივ ცხოვრებას. აქაც მან საკვირველი სიმარჯვე გამოიჩინა მეუფროსეების ერთგულებაში. ის მათ ყოველგვარ დავალებას დიდი ხალისით უსრულებდა და ამით შეაყვარა მათ თავი. ამიტომ როსტომი მალე დანიშნეს „ერთ მსუქან უჩასტკაში“ დიამბეგის თანაშემწედ. როსტომმა მალე და ადვილად აულო ალლო ახალ სამსახურს, მოხელეთა შორის გაბატონებულ ზნე-ჩვეულებას, განსაკუთრებით რაც კი შეეხებოდა ფულის შეძენას. „მოკლე ხანში ამან კარგად გაივსო ჯიბე“.

ფულის მიღების მაღა როსტომს თანდათან უფრო გაეზარდა, ფულის აღებაში ის თანდათან უფრო დაიგეშა, გათამამდა ქრთამების აღებაში, ხშირად ის თავხედობამდისაც მიდიოდა. ხშირად ხელოვნურად ქმნიდა შემოსავლის შესაძლებლობას.

აქ ავტორი მშვენიერად შლის იმ ეპოქაში სახელმწიფოებრივ დაწესებულებებში გაბატონებულ მექრთამეობას და თავის უარყოფით დაშოკიდებულებასაც საგრინობი სიმკვეთრით ამჟღავნებს.

მაგრამ ამ შემოსავლითაც აღარ კმაყოფილდება ახალი ცხოვრებით შეშინებული, მაღაგახსნილი, მორღვეული კლასის წარმომადგენელი როსტომ ტაბლაძე. რამდენიც როსტომს ჯიბე ეზრდებოდა, იმდენად ის უფრო ცდილობდა მდიდარი ქალის შერთვას და მით ეკონომიურად თავისი ოჯახის განმტკიცებას. ასეთიც გაუჩნდა ხეჩატურ ჩაიფხანოვის ქალი შუშანა.

უეჭველად დამახასიათებელ საყოფაცხოვრებო ფერებშია მოცემული ჩაიფხანოვის ოჯახში წარმოებული შუამავლობა შუშანას როსტომზე გათხოვების შესახებ. პოლოს კარაპეტიჩის მაცდური განდობა, რომ როსტომს მოსწონს შუშანა: გაიანე (დედა შუშანასი) ცდილობს ტაბლაძემ მისი ქალი რუსული სიყვარულით შეირთოს (ე. ი. უმზითვოდ), რადგან მას უყვარს და ამას გაიანე ამტკიცებდა მით, რომ ეს მას „ქალაღლებმაც უთხრა“. ამის საპასუხოდ მეტად კარგია პოლოს კარაპეტიჩის მიერ როსტომ ტაბლაძის

დახასიათება: „შენ როსტომ იაგორიჩი არ გიცვნი, — ეუბნება პოლოს კარაპეტიჩი გაიანეს, — იმან ქალი არავინ უყვარს, იმან ფული უყვარს. იმან სომხური კაცია, სხვა ქართველი კაცებით ქარი-მარი არ არის... ფულის ყადრი იცის“. ¹⁾

პოლოს მიკირტიჩის ეს დახასიათება სწორია. დარღვეული ქართველი თავად-აზნაურობის ერთმა ნაწილმა მოინდომა თავისი შერყეული მდგომარეობის გამოსწორება ფულიანი ვაჭრების ქალთა შერთვით. ეს მოვლენა დამახასიათებელი შეიქმნა განსაკუთრებით XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც ჩვენი დამშეული თავად-აზნაურობა ეძებდა, ფულს ცხოვრების წყაროს და არა ცოლს — ამხანაგს. როსტომის მსჯელობა: „თუნდა გონჯი იყვეს, ოღონდ ბევრი ფული ჰქონდეს: ფულს ყველა შეუძლიან და ქალიც როგორც უნდა იყოს, რას მომცემს, ან რას წამართმევსო“, ჩვეულებრივი იყო გზააბნეული და ნიადაგმორღვეული თავად-აზნაურობისათვის.

ცოცხლადაა გადმოცემული შუშანასა და გაიანეს შორის უსიამოვნობა გათხოვების გარშემო. შუშანა თხოულობს მშობლებმა ფული არ დაზოგონ, მოახერხონ რომ ის კნიაზ ტაბლაძემ შეირთოს. კარგია სცენა პოლოს კარაპეტიჩის მაქანკლობისა. მისი ვაჭრობა მზითვის შესახებ როსტომ ტაბლაძესთან. ეს ორი გაქნილი კაცია, ერთმანეთის ზრახვა უსიტყოდაც ესმით, შეხედვაც კი საკმარისია, რომ გულის წადილს ერთმანეთს მიუხვდნენ. ახალმა ცხოვრებამ წარმოშვა ასეთი ხასიათები. პოლოსა და იწყებს სამასი თუმნიდან, როსტომი ათასიდან. ერთმანეთის მოტყუებით ხანგრძლივი ვაჭრობის შემდეგ როსტომი დათანხმდება შეიდას თუმანზე, ხოლო „იმ პირობით, რომ რვაასი თუმანი დასწეროს და არავინ იცოდეს, რომ რვაასი არ მიუცია, თორემ ქვეყანა, ვინ იცის რას იფიქრებს: სომხის ქალი შეირთო, გვარი დაამცირა, და მზითევიც რიგიანი ვერ აილოვო“. ¹⁾

დიად, აქაც ანტ, ფურცელაძე სწორედ შენიშნავს იმ ცრუ თავმოყვარეობას, რომელიც შეინჩეული ჰქონდა ნიადაგმორღვეულ თავად-აზნაურობას. თავად-აზნაურობის ამ ნაწილმა შეჯიბრი გამართა — ვინ უფრო მეტად გაჰყიდის თავის თავს და შერჩენილ გვარში შეილობას.

„ამბობენ კოკა წყალზე გატყუდებო“, როსტომის საქმიანობა და ბედნიერებაც ამ ფულის აღებაზე წახდა. როსტომის საქციელით მოთმინება დაკარგულმა ხალხმა მიართვა მთავრობას მასზე საჩივარი,

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე — მართა — გვ. 31.

²⁾ იქვე — გვ. 52.

„ქალაღმწი იყო მოხსენებული, ვითომ როსტომ ტაბლაძეს ჰყვანდა გუნდი ქურდებისა და ავაზაკებისა და აძარცვინებდა ჩუმიდ ხალხსა, ნახევარს თითონ იღებდა და ნახევარს იმათ უყოფდა, ჰმალავდა მმართველებისაგან ამ ავაზაკებსა და სხვა მართალ ხალხს იქერდა, აბრალებდა იმათ ყველაფერსა და ახდევინებდა; იყო მოხსენებული, რომ როსტომ ტაბლაძე უქრთამოდ ერთი ნემსის დანაფასევს საქმესაც არავის ურიგებდა... რომ ტაბლაძის ბრძანებითა და დასტურითა ჰხოცავდენ და ახრჩობდენ ქურდები და ავაზაკები იმათ, რო-რომელნიც შეუტყობდენ მას აკაცობასა და უპირებდნენ გაცემასა: „რომ ტაბლაძე აპარებდა ყველა დაქერილს ამ გუნდიდამ ავაზაკსა, და კიდევ, ვინ იცის რაები არა“. 1) დაინიშნა გამოძიება და რაკი როსტომი ერთი, წაქეუული ნახეს „ცულიანიცა და უცულოც“, რო-გორც იტყვიან, ყველა მას მიადგა. შევიდა როსტომზე საჩივარი საჩივარზე, დაუწყეს როსტომს წინ და უკან თრევა. გამოძიება ცუ-დად დატრიალდა. გაშოაშკარაჲდა მისი „საქმენი საგმირონი“. როს-ტომი ძალიან დაბლუნძეს. მას ვერ უშველა იმ მდგომარეობამაც კი, რომ მისი ქრთამების თანაზიარი თვით მისი უფროსიც იყო. გამოძ-ძიებელი სასტიკად ეკიდებოდა.

მიუხედავად ამისა, როსტომი არ დაიბნა. კარგადაა მოცემუ-ლი როსტომ ტაბლაძის დიდ უფროსთან მისვლა, თავის შევედრება და ქრთამის მიცემა. ტაბლაძემ ხსნის კარი კვლავ გამონახა. გან-თავისუფლდა.

თავისი „მოგებული“ ფული ამ დროისათვის უკვე შემოაკლდა. ცოლის მზითევს არა ჰხარჯავს. ახალი ადგილის შოვნაჲ ფული უნ-დოდა. იცის, რომ არსებულ წყობილებასში უფულოდ არაფერი კეთდებოდა. ამიტომ მიჰმართა თავის გლეხებს. შეაწერა ორასიოდე თუმანი. გაუგზავნა ვისაც ჯერ არს და მიიღო უფრო უკეთესი ადგილი.

აქაც ავტორი, მართალია, პუბლიცისტიკაშია გადავარდნილი, მაგრამ საკმარისად მკვეთრად ახასიათებს იმ დროის წყობილებას, მის გახრწნილებას. მწერლის ეპოქის პროგრესულ განწყობილებას, რა თქმა უნდა, ასახავს.

როსტომს ახალ ადგილზეც აუჯანყდა ხალხი. მადა იმისი დაუ-ოკებელი აღმოჩნდა და როცა მისი მწყალობელი უფროსი გადაი-ყვანეს, როსტომმაც გადაწყვიტა სამსახურისათვის თავი დაენებე-ბინა. საბოლოოდ ერთს კარგ თანხას კიდევ გაჰკრა კლანჭი და მი-აშურა თავის მამა-პაპულ მამულს.

1) ანტ. ფურცლაძე—მართა—გვ. 57.

აქ იწყება ბატონსა და ყმას შორის გამწვავებული ურთიერთობის ასახვა. როსტომმა ჩამოიშორა გზიდან ქვრივი ძმის ცოლი, გამოუცდელი ძმისწული და ვითი სასწავლებლად გაგზავნა და დაიწყო სოფლისა და გლეხობის მართვა მეტად თვითნებურად.

როსტომს, ავტორის დახასიათებით, „კარგად ახსოვდა, რომ ყმა სულს იქით ბატონს ეკუთვნოდა, ახსოვდა ეს და კიდევ სარგებლობდა ამითი... დაბრუნდა თუ არა როსტომ შინა, სახლისა და მდგომარეობის მოსაწყობად შეაწერა გლეხაკეებს ფული. ამოდენა ფული იმათ ჯერ არსაღ შესწეროდათ და კიდევ გაუქირდათ ამისი შოვნა. გლეხაკეები აგვიანებდნენ ფულის გაღებას, როსტომი დიდხანს არ ელაპარაკა იმათა და მალე უჩვენა თავისი ძალა. იმან ჩაუყენა ზეკუცია. ზეკუციამ იჩინა თავი. გლეხებს დააყენეს ის დღე, რასაც სრულებითაც არ მოელოდნენ. ბევრი იმათგანი თავისი წინააღმდეგობისათვის დააწვინეს როზგს ქვეშა, ბევრი ჩაჯდა იმისთანა ალაგასა, სადაც ჯერ არა მჯდარიყვნენ, ბევრი გაიგზავნა რამოდენიმე წლობით სხვადასხვა ციხეებში სამუშაოთა, გამოურეკეს საქონელი, გამოიტანეს ქონება და დაუსყიდეს ვალში“.¹⁾

მართლაც, უტყუარი სურათია ბატონისა და ყმის დამოკიდებულებისა. როსტომის დაბრუნებიდგანვე გამწვავდა ურთიერთობა მასსა და გლეხებს შორის.

როსტომის მისწრაფება მამულის მიმართაც იგივე გამოდგა, როგორც ფულის მიმართ. მან მოინდომა თავისი მამულის გადიდება და და მით ქალაუფლების ხელში ჩაგდება. ამიტომ მოინდომა მეზობელი და ნათესავი მემამულეების დაჩაგვრა. „საცა კარგი მიწები ჰქონდათ, — აგვიწერს ავტორი... იმან (ე. ი. როსტომმა—მ. ზ.) წაართვა; მერე დაუწყო რთმევა საუკეთესო ხოდაბუნებისა და შემდგომ წაართვა უკეთესი ვენახებიცა. სადაც ძალზე დაუდგებოდნენ, იქ როსტომის კაცები და მსახურები ცემით ტყავს აძრობდნენ; თუ გაბედავდნენ საჩივარსა, მაშინ ხარჯის მეტს სამართალს ვერ ჰხედავდნენ... ისე გაუქირა საწყალ ბიძაშვილებს საქმე, რომ ცხადად ისინი ვეღარ დადიოდნენ ტყეში. როსტომმა ესევე დღე დააყენა სხვა ამაზე უფრო ფხიან მეზობლებსაც, მიიმძლავრა ცოტცოტათი იმათი მამულები, ტყე და სხვა“. ესეც დამახასიათებელი შტრიხია დარღვეულ თავდაზნაურთა წრეში. უფრო შეძლებული, განსაკუთრებით დიდ მოხელეებთან მიღებული, ცდილობდა თავისი დაწვრილებული ბიძაშვილები და მეზობლები თანდათან ისევე დამომნავეებინა, როგორც გლეხაკაცობა. მათ ხშირად გაიშინაყმავებდა ხოლმე. კარგადაა მოცემული

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—მართა—გვ. 5—6.

„მართაში“ ამ პრივილეგირებული წოდების რღვევის პროცესში ეს შინაური ბრძოლა.

მაგრამ ყურადღების ცენტრი ავტორს გადმოტანილი აქვს გლეხკაცობის შევიწროებაზე. გლეხკაცთა და როსტომს შორის ურთიერთობა თანდათან მწვევდება. როსტომი, გაიგეშა, სულ თავისკენ მიითლის. გლეხკაცობა როსტომს ისე წარმოედგინა, როგორც გამუდმებულად საწველი ფურია და საკრეჭი ცხვარი. არავეთარი პასუხისმგებლობა, არავეთარი ვალდებულება მათდამი მასში არ იყო.

როსტომი არა მარტო გარეშე გლეხკაცებს აწიოკებს, არამედ შინაყმასაც გაუგონარი უკაცობით ეპყრობა.

მისი შინაქმა სოსიკა, ბატონისგან ოჯახს მოგლეჯილი, ერთგულად ემსახურებოდა მას ბაეშობიდან ჯერ ქალაქში და შემდეგ, როცა როსტომი ოჯახობით სოფლად გადასახლდა იქაც. სოსიკას შეუყვარდება ქალბატონი შუშანას მოსამსახურე მართა: ეს უკანასკნელი ხეჩატურ ჩაიფხანოვმა ერთი თავადისგან ერთ მძებარ ძალღში იყიდა (ბატონმა ამ ძალღში ჩაიფხანოვს ერთი ურემი პურიც ზედ დაუმატა მართას).

მართამ თავისი სანდომიანი გარეგნობითა და ზნეთი მიიზიდა ახალგაზრდა სოსიკა. „მართა ამას თავის მდგომარეობით თითქო აგონებდა თავის ვითარებასაც და სოფელსაც, რომელსაც ამდენი ხანია დააშორა ბატონმა.“ მათ შეუყვარდათ ერთმანეთი.

მართალია, რიტორიკულადა და შაბლონურადაცაა აწერილი სოსიკას მართასთან დაახლოება, მაგრამ სიმართლესთან კი უდაოდ ძალიან ახლოა (სოსიკას მართასთან დაახლოება მოგვაგონებს დან. კონქაძის „სურამის ციხიდან“ დურმიშხანისა და ვარდუას და აგრეთვე ნოდარისა და ნატუას დაახლოება-გამიჯნურობასა. საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ ანტ. ფურცელაძის ამ ნაწარმოებს დან. კონქაძის „სურამის ციხის“ გავლენა ეტყობა როგორც იდეურად, ისე სტილურადაც. გარდა ზემოაღნიშნულისა, სოსიკას მიერ როსტომისა და მისი ცოლშვილის ამოწყვეტაც მათ შორის მაგავსებას გვიჩვენებს¹⁾).

მაღე სოსიკასა და მართას შორის ურთიერთობა გამომჟღავნდება. შუშანა საშინელმა სიბრაზემ აიტანა. დატუქსვა, ლანძღვა-გინება, ხელით შეურაცყოფა—ქალბატონმა არაფერი არ დააკლო მართასა. მართა იდგა გაჩუმებული. გამართლებასაც კი ვერა ჰბედავდა. როცა შუშანამ ეს ამბავი როსტომს გადასცა, უკანასკნელმა, ავიწყრს ავტორი, — „არც აცივა, არც აცხელა, სოსიკო წააყვანილა ჩასტში და

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—მართა—გვ. 107—108.

დააწვინა როზგ ქვეშ. სოსიკა სულ გაკმენდილი და გულშემაგრებული წვებოდა როზგ ქვეშ, რაკი არცობდა რომ ვერც ძალით და ვერც ნებით ამ თავის მოსაკლავს სირცხვილს ვერ ასცლებოდ, ის ჩუმად, საღმრთო ცხვარივით დაწვა. დიდი ხანია სდიოდა ამას ტანიდან თქრიალით სისხლი, სახე მთლად გაულურჯდა, ძარღვები გაემსო სისხლითა, ხორცისა და ტყავის ნაფლეთები ასდევდნენ წკებლის წვერებსა, თვალები ჩაუსისხლდნენ და სოსიკამ არც ერთი კრინტი, არც ერთი ხმა არ ამოუშვა პირიდან. ბატონი ელოდა სოსიკას თხოვნასა, მაგრამ სოსიკა ელოდა ბატონისგან სიკვდილს, იმას აღარ უნდოდა ამ სირცხვილიდამ ცოცხლივ ადგომა. სოსიკა თითქმის უგონოდ აუშვეს როზგიდამ, როსტომმა აღუკრძალა მას იბის სახლში შესვლა.¹⁾

ასეთი იყო სინამდვილეში ბატონის დამოკიდებულება ყმისადმი! გლეხი—ყმა ბატონის ხელში საკუთარი საგანი იყო, რომელიც ყველაზე მციოდ ფასობდა. ანტ. ფურცელაძე ბატონუშობის ურთიერთობის დახატვაში, უდაოდ, დიდ რადიკალობას იჩენს.

სოსიკას მდგომარეობა, მისდამი ბატონის დამოკიდებულება ჩვეულებრივი იყო იმ შავბნელ ეპოქაში და ქვეყანაში!

შეურაცხოფილი სოსიკა უილაჯოა. არ იცის რა გზა გამოიხსოს. ფიქრი ფიქრზე მოსდიოდა, არეული გონება უფრო ემღეროდა. აღელვებული და აღშფოთებული სისხლი ტეინში სცემდა და შერცხვენილი თავმოყვარეობა არ აძლევდა მოსვენებას. ის თხოულობდა „სისხლსა და ზღევასა შერცხვენისა და დამკირებისათვის“. სოსიკა გადაწყვეტს მოკლას როსტომი: „მაინც ხომ თავი მაჟგა გადადებული და სასიცოცხლო აღარა ვარ და ბარემ ერთი ჯავრი ვიყარო, დავლიო ერთი მუქა სისხლი ჩემი მკვლელისა...“²⁾

სოსიკა შოინდომებებს როსტომის მოკლას. ჩაუსაფრდება, მაგრამ როცა როსტომი გამოივლის, სოსიკა ვერ მოახერხებს თოფის სროლას. ნებისყოფა არ შესწევს.

დამახასიათებელია იმ დროის გლეხისათვის—ყმისათვის შანობრივად, განსაკუთრებით კი ოჯახში მოსამსახურედ გაზრდილისათვის, ასეთი უნებისყოფობა.

გადის დრო. დრო ხომ შევიწროებულისა და დამცირებული-სათვის ერთადერთი ექიშია!.. ამიტომ სოსიკას უფრო მშვიდ გზას, უფრო იოლ გამოსავალს ეძებს: „ჰე! რაც მოხდა მოხდა,—იფიქრა

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—მართა—გვ. 107—108.

²⁾ იქვე—გვ. 110.

მან,—ბატონია, რაც უნდა, ყველა შეუძლიან ჩვენს თავსა... ყმა, მაშ რის ყმა! სჯობს როგორმე სხვაფრივ მოუარო ჩემს თავსა“...¹⁾

დაყუჩებული ტკივილებით სოსიკამ გადასწყვიტა ჯარში წასვლა იმ ანგარიშით, რომ თვეში ექნებოდა ათი მანეთი; სამი მანეთი მას ეყოფოდა, ხოლო დანარჩენს შეაგრა: ვებდა, რომ მართა გამოესყიდა. რვა წელიწადი აწვალა როსტომ ტაბლაძემ სოსიკა. ყოველი წლის ბოლოს როსტომი შეაწერდა გლეხებს გადასახადს, სოსიკას მამასაც არ ასცდებოდა ხოლმე ბატონის გადასახადი და სოსიკას შეგროვილი ფული ბატონის ჯიბეში გადადიოდა. რვა წლის განმავლობაში სოსიკას ცხოვრება, მართლაც, რაღაც მძიმე, პირდაპირ ჯოჯოხეთური ტანჯვის ხანაა. ბევრჯერ გადასწყვიტა სოსიკამ არასგზით აღარ გაიღოს ასეთი წამებით შეგროვილი ფული, მაგრამ მამის მუდარასა და ტირილს ვეღარ უძლებდა და მისი ოცნება კვლავ, როგორც საპნის ბუშტი, ილუპებოდა, ქრებოდა.

სოსიკამ მოთმინება დაკარგა და გადასწყვიტა სამსახურისათვის თავი დაენებებინა შემდეგი მუქარით: „ახლა ან მე უნდა ვიყო და ან ეგა“.

სოსიკას უფროსმა გიორგი ტაბლაძემ, რომ ვაიგო მისი დარდი, დაამშვიდა, მისცა ოცი თუმანი მართას გამოსაყიდლად.

ბედნიერი სოსიკა სიხარულით ბრუნდება სოფელში. მართას არც კი სჯერა, რომ ეს ბედნიერება შესაძლებელია. შუშანასა და როსტომს არ უნდათ მართა სახლიდან გაუშვან. ასეთი სურვილისათვის როსტომი სოსიკას კვლავ გაამათრახებს. გიორგი ტაბლაძის რჩევით სოსიკა როსტომს მღვდელ ონისიმეს მიუგზავნის. ტაბლაძე ონისიმე მღვდელს, მიატანინებს სოსიკას მიერ ნაშოვნ ფულს იმ დაპირებით, რომ მართას გაათავისუფლებს და სოსიკას გაატანს, მაგრამ როსტომი ფულებს რომ ჩაითვლის, ცინიკურად განუცხადებს ონისიმე მღვდელს: „ეს კარგად იცოდნენ, რომ სულს აქეთ ჩემი არიან და რაც მაგათ აქვთ სულ ჩემია. თუ ამას იქით კიდევ გაბედავს ეგ ჩემი გოგოს თხოვნასა, სულ ციმბირის იქით დაეკარგვინებ!.. ეგ ჰარამზადები ეგენი! როცა ბატონი სთხოვს არა აქვთ, თუ თითონ მოინდომებენ—მაშინ კი აქეთ!..²⁾ მე უჩვენებ მაგათა, როგორც უნდა ბატონის სამსახური!.. დამაცადონ“...¹⁾

ასეთი იყო „კანონიერი“ ყვლეფა უფლებააყრილი გლეხისა მწერალი აქაც მართალ სურათს იძლევა.

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—მართა—გვ. 110.

²⁾ იქვე—გვ. 130.

სოსიკამ კვლავ მოინდომა როსტომის მოკვლა. ჩაუსაფრდა, მაგრამ კვლავ ააცდინა. განა მარტო სოსიკა იყო ამ მდგომარეობაში? ავტორს უნდა მკითხველს დაანახოს, რომ ბატონსა და გლეხს შორის ურთიერთობა ძალიანაა გამწვავებული და გლეხკაცობა მასობრივად-სტიქიურად ამხედრებულია ბატონის წინააღმდეგ. ბატონის სუხსის შესასუსტებლად, მოგვითხრობს ავტორი, — „ბევრჯელ ეცადნენ გლეხები საჩივარსა, ეგება სადმე მაინც ვიპოვოთ სამართალი, სიღარიბისა და შიმშილისაგან სულელები არ ამოგვხდესო, ბევრჯელ შეეცადნენ, მაგრამ ყველგან და ყოველთვის იმათი ბატონი გამოდიოდა მართალი. ბოლოს იქამდის გამართლდა როსტომი, რომ ისინი, ვინც გლეხებს ქალღმერთებს უწერდნენ ცრუ საჩივრების წერისათვის გადასახლეს საცალას შორს გუბერნიაში. ამასთან ამოუვიდათ ბრძანება ნაჩაღნიკსა და დიამბეგს, რომ მოეყვანათ როსტომ ტაბლადისათვის მონებაში იმისი ყმები. გლეხკაცებმა იფიქრეს თავისით გამოენახათ სამართალი, მაგრამ რამდენჯერაც დააპირა ვინმემ: ზოგს მოუცდა სოსესავით, ზოგს შეეშინდა ერთი ბატონის დანახვაზედ, ზოგმა ვერ მოახერხა და ამრიგად ყველას გადურჩა როსტომი“.¹⁾

აშკარაა ავტორის რადიკალური შეხედულება ბატონყმობის უმსგავსობის წინააღმდეგ. ცხადია, ავტორი მთელი თავისი სიმპატიებით გლეხკაცობისკენაა. ანტ. ფურცელაძე თავის აღწერებებს მებატონისადმი შლის აგრეთვე მაშინაც, როცა გვაჩვენებს სახელმწიფოებრივი აპარატების პრივილეგიური კლასისათვის მომსახურობას.

როსტომმა გლეხობა ურჩობისათვის დაასჯევინა. ჩააყენა ეგზეკუცია. „ყაზახები და იასაულები, — მოგვითხრობს ავტორი, — უწყალოთ უცვიფდებოდნენ გლეხკაცებს სახლებში, ვისაც მოასწრებდნენ მათრახებით, გამოჰქონდათ და გამოჰყავდათ, რასაც ვინმეს უპოვნოდნენ. ვისაც შეეძლო, გაასწრო მინდორსა და ტყეში და დააგდეს სახლები მარტო დედაკაცების ამარა... იმათი ფიქრი და გონება იყო მიპყრობილი სოფელზედ და მუშაობისათვის იმათ არ სცხელოდათ. ყოველ ამბავზედ, რომ ამა და ამის მამა დაიჭირეს, ამა და ამის მამა შეჰკრეს და გაგზავნეს, ამა და ამის დედასა, რძალსა ან ცოლსა სცემეს ყაზახებმა და იასაულებმა, ამა და ამის სახლი სულ აიკლეს, ყველას უდუღდებოდა გული და არ იცოდნენ რა ექნათ“.²⁾

ასეთია მწერლის მიერ სინამდვილის დანახვა. უეპქველად რეალურ ფერებშია მოკმეული გლეხკაცის მდგომარეობის გაგება. გაიტანჯა სოფელი. ყველაფერს ხომ საზღვარი აქვს. სოფელმაც დაჰკარა-

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე — მართა — გვ. 147.

²⁾ იქვე — გვ. 148—149.

გა მოთმინება. მასში ილვიძებს შურისძიება. ჩნდება აქტიური ბრძოლის დასაწყისი ძალა. სეხნიასა და ნინიკას გავლენით სოფელი, რადგანაც გლენთა დაწოკებას ბოლო არ ეღება, შეთანხმდება როსტომი მოკლან. როსტომს ზურგს უმაგრებს სახელმწიფო აპარატი—ლიამბეგი „პერეოჩიკითა“ და ჩაფარ-ყაზახებითა. გლენობა განადგორების პირზე იყო. შეწუხებულმა გლენობამ გადაწყვიტა როსტომის თავიდან მოშორება. მწერალს კარგი დაკვირვებითა აქვს გაშლილი თუ გლენები, მიუხედავად მტკიცე განზრახვისა, შინც როგორ ვერ ახერხებენ სისრულეში მოიყვანონ თავიანთი დადგენილება.

შეთქმული გლენები გადაწყვეტენ „დათვის საბუღარში“ ჩაუსაფრდენ და „ბატონს ბოლო მოუღონ“. ბევრს ემზადებოდნენ გლენები. ბოლოს არჩევნენ ორი უცოლო გამწარებული გლენისათვის სოსიკა და დათიასათვის მიენდოთ ამ გადაწყვეტალების სისრულეში მოყვანა. მაგრამ როსტომის დანახვა ჩასაფრებულებს შიშის ზარსა სცემს. განზრახვა სისრულეში ვერ მოჰყავთ. მხოლოდ ნინიკასა, სეხნიასა და მართას თავვანწირული დანხარებით ახერხებენ ღამით როსტომს სახლში შეუცვიოდნენ. მოჰკლეს როსტომ, მიაყოლეს ცოლი და შვილები. ბუნებრივია ყმაში, რომელიც ყოველშემძლებელ ბატონის სახლში რაღაც დაცინვის, შეურაცხყოფის, თვითნებობის საგანი იყო, ასეთი შიშიც და ბოლოს ასეთი სტიქიური მოქმედებაც.

„მართაში“ ანტ. ფურცელაძემ დაგვიხატა ჯერ კიდევ ბატონყმობის უღელში მყოფი გლენობა.

მწერალი გვიხატავს, რომ ასეთსავე მახინჯ პირობებში არიან ხიზანი ოსები. უკანასკნელთაღმი ავტორი ისეთივე თანაგრძნობითაა გამსჭვალული (მართასადმი), როგორც ქართველი ყმა გლენებისადმი. ეს ახალი შტრიხია ანტ. ფურცელაძის მიერ შემოტანილი ქართულ ლიტერატურაში.

მწერლის აღწოფოთება ამ ინსტიქტით გამოწვეული მეტ კომენტარიებს აღარ ითხოვს!

ანტ. ფურცელაძისათვის, როგორც 60—80-იანი წლების ტიპური მოაზროვნისათვის გლენის მდგომარეობის საკითხი ძირითადია. ამიტომ ამ მოვლენას მწერალი ფართოდ აკვირდება. ამ მოვლენის ასახვას მწერალი გვაძლევს არა მარტო XIX საუკუნეში ბატონყმობის მძვინვარების ხანაში, არამედ წინა და შემდეგ პერიოდებშიც. ანტ. ფურცელაძე, ალბათ, ამას აკეთებს იმათ საპასუხოდ, ვინც ამბობდა, რომ ბატონყმობას ძველი დროის საქართველოში კეთილი, მამაშვილური დამოკიდებულება ახასიათებდაო, ან ბატონყმობის გა-

დავარდნის შემდეგ გლეხი კაცად იქნა ცნობილი, დაბინავედა და თავისუფალ განვითარებას მიეცაო.

ანტ. ფურცელაძის გაგებით, როგორც საერთოდ ხალხოსნების შეხედულებითაც, გლეხ-კაცი უფლება აყრილი იყო ძველადც XVII XVIII საუკუნეებშიც.

ანტ. ფურცელაძე ასე ახასიათებს თავის რომანში „მაცი ხეიტია“ გლეხთა მდგომარეობას სამეგრელოში (ავტორი, რასაკვირველია, მოვლენას აზოგადოებს სამეგრელოს დახატვაში. მას მთელი საქართველო აქვს მხედველობაში) „ოდიშის გლეხკაცობის მდგომარეობამ უკიდურეს წერტილამდე მიიღწია, ცალკე ნიადაგ ძარცვამა და ცალკე თავად-აზნაურობისა და მთავრის სახლის მათს კისერზე დაწოლამ ისინი სასოწარკვეთილებაში ჩააგდო. გლეხკაცობა სრული კუთვნილება იყო თავისი ბატონისა და მთავრისა. იმას უნდა შეენახა ესენი სულიან ხორციანათ. გლეხების ცოლები და ქალებიც ბატონებისა და მთავრის სრულს უფლებაში უფრო იყვნენ, ვიდრე ქმრისა და მამისაში. გლეხკაცი ითმენდა ყველა ამას უნებლიეთ. მაგრამ ყველაფერს ბოლო აქვს. ისინი უკიდურესობამდეც მივიდნენ, მაგრამ მაინც კიდევ ამ მდგომარეობიდან გამოსვლის ღონეს ვერა ჰხედავენენ“.¹⁾

ანტ. ფურცელაძე საკმარისად გამახვილებულად აგვიწერს ბატონის ყმისადმი დამოკიდებულებას მთელი რომანის მანძილზე. ავტორის გადმოცემით, გლეხკაცობა ძველადც საკრეჭი და საწველი ცხოველები იყვნენ. „ჩვეულება არ იყო,—ავგიწერს მწერალი,—რომ ოდიშის დიდკაცებს თვითონ მოეწიათ წლის საზრდო, ისინი ცხოვრობდნენ გლეხკაცის ხარჯზედ, რიგით უნდა ექნია ამათთვის გლეხკაცს პური, რიგით უნდა ეზიდნა დღიური საზრდო. უფრო ღარიბნი, რომელთაც ამგვარათ შენახვით ვერ აუვიდოდნენ თავისი გლეხები, ცდილობდნენ თვითონაც წლის სარჩოს დაშაადებასა, მაგრამ ბევრი ყმა-გლეხის პატრონი არ იმცრობდა ასე თავს, რომ თითონ ეზოუნა წლის საზრდოსათვის“.²⁾

ამის შემდეგი იყო ის თავაშვებული მოქცევა თავად-აზნაურებისა, რომელსაც იჩენდნენ გლეხთა მიმართ ეს უკანასკნელნი. აგრეთვე, უსაქმოდ დარჩენილი, უზრუნველყოფილნი და სხვისი ოფლით გათქვირებული თავად-აზნაურობა დაგუბებული ენერჯის გამოსავალს იმაში ლა ჰხედავდა რომ ერთმანეთს ესეოდა, ეჭიშპებოდა, სიხლსა ჰღვრიდა და გლეხობასაც ამ „მოღვაწეობაში“ ცხვრებდავით მიე-

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—მაცი ხეიტია—გვ. 129—130.

²⁾ იქვე—გვ. 131—132.

რეკეზობდა. იღვრებოდა გლეხთა დაუკითხავად მათი სისხლი, წრიოკ-
დებოდა მათი ქონება.

რომანში „მაცი ხვატია“ ანტ. ფურცელაძე საკმარისი სი-
მახვილით და დამახასიათებელი კოლორიტით იპლევა ფეოდალთა
ქიშპობასა და სისხლის ღვრას. ფეოდალი მთავრის ცოლი გურან-
დუხტი ამ სისხლის ღვრაში თავის ქმარს მთავარს ვამეყს აპარ-
ბებს. ასევეა მანუჩარი და მისი მეუღლე კესარია — გარს შე-
მორტყმული თავად აზნაურებით, მაგრამ ყველაზე მეტად ამ ქიშპო-
ბით დარბეულნი, განადგურებულნი გლეხები არიან.

მართალია, ანტ. ფურცელაძე რომანში „მაცი ხვატია“ ისტო-
რიული პერსპექტივის დაუცველად ჰშლის გლეხთა აჯანყებებს, ისტო-
რიულ სინამდვილეს ვერ იცავს, მაგრამ ამ აჯანყებათა
ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი — გლეხთა უკმაყოფილება,
მწერლის მიერ უდაოდ სიმართლითაა განქვერეტილი. ამაშია
ანტ. ფურცელაძის მსოფლმხედველობის უდაო რადიკალობა.

გლეხთა მდგომარეობა, რაც დრო გადიოდა, უარესდებოდა. კა-
პიტალიზმის განვითარება. თანდათან არღვევდა ფეოდალურ მეურ-
ნეობას, ფეოდალებს ართმევდა საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპა-
რეზზე როლს, მნიშვნელობას, გავლენას. ახალი ყოფა მათ უფრო
უღიზიანებდა ცხოვრების მადას. ისინი შინაარსეულად დაცლილნი,
პოზიცია დაკარგულნი, აშლილნი ვენებიანობით, თავდავიწყებით ეძ-
ღებოდნენ ახალ, აშლილ ცხოვრებას და მოთხოვნილებათა დაკმაყო-
ფილების მთელი სიძძიმით აწვებოდნენ გლეხკაცობას.

გადაეარდა ბატონყმობა, როგორც კაპიტალიზმის აუცილებელი
მოთხოვნილება. მაგრამ გლეხი, ყოფილი ყმა ვერა და ვერ ამოვიდა
გაქირებიდან. ახალი ეკონომიური ფაქტორის (კაპიტალიზმის) განვი
თარებამ, ცხოვრების ახალმა პირობებმა თვით გლეხთა შიგნით
შექმნა დიფერენციაცია. გლეხკაცს მძიმე ტვირთად დააწვა
არა მარტო მემამულე, ყოფილი ბატონი, რომლის საკუთრებად დარ-
ჩა მამული და რომლითაც ის სარგებლობს დიდის ექსპლოატაციით,
არამედ მთელი სახელმწიფო თავისი დიდი მოთხოვნილებით.

თვით გლეხებში შიგნით გაჩნდა შეძლებული გლეხთა ფენა,
რომელმაც საშინელი ექსპლოატაცია დაუწყო თავისსავე მოძმე და-
რბ გლეხს. ამ გამაძღარმა გლეხმაც ღარიბი გლეხი ნახა დაბალ-
ღობედ. დაიწყო ამ ფრონტზედ გამწვავებული კლასობრივი ურთი-
ერთობა. 70-იანი წლების დასაწყისიდან ხალხოსნები (თითქმის ყვე-
ლა) აღნიშნავენ ასეთს სოციალურ დაჯგუფებას და მათ შორის გამ-
წვავებულ ბრძოლას.

ამავე მოვლენას აღნიშნავს ანტ. ფურცელაძეც 1871 წელს დაწერილ მოთხრობაში „ქიტესა“.

ამ მოთხრობაში ანტ. ფურცელაძე ჩვეულებრივი დაკვირვებითა და უშუალოდ აგვიწერს სახელმწიფო გლეხთა ცხოვრებიდან დამახასიათებელ ეპიზოდს. სოფ. ბრიყვეთიანში თანამდებობის პირნი სულ ამორჩეულნი იყვნენ მამულიანი გლეხების წრიდან. მართალია, არჩევის დროს უმამულო გლეხები ბევრს ეცადენ თავიანთი კაცები გაეყვანათ, მაგრამ მამულიანებმა დასძლიეს. ასე იყო, ვისაც ეკონომიური ძალა ჰქონდა, იმას უჭრიდა ძალაცა და კანონიც.

ბრიყვეთიანში ფოსტისა და სხვა სახელმწიფო გადასახადის გაწერის დროს მოხელებმა თანაბრად შეაწერეს მამულიან გლეხებს, მაგ. ცეციაშვილს, რომელსაც თხუთმეტი დღის ნაფუზარი კარებზედა აქვთ გადაჭიმული და ღარიბებსაც—მაგ. ქიტესა ნაცარკვერძეს, რომელსაც აღარაფერი არ გააჩნდა. ამ უკანასკნელს ერთი ძროხა ჰყავდა და ისიც შიმშილით მოუკვდა. ქვეყნის დახმარებით და გამოდის.

უმამულო გლეხებმა: ბერო ბურტყლაძემ, ქიტესა ნაცარკვერძემ, მოსე მწყერაძემ და სხვებმა სოფლის ამორჩეულებს პროტესტი განუცხადეს: „თავენს დავიხოცავთ და ჩვენი ცოცხალი თავით კი თქვენთან ხარჯს არ გავიღებთ“.

აღარ შეუძლიათ ამდენი ვაი-ვაგლახის ატანა ღარიბებს. ყველა ცდილობს მათი შრომით ისარგებლოს. „რჯულსაც გაგაგდებინებთ და ისე გაიღებთ“—მამულიანი გლეხების სახელით ეპასუხება უმამულოებს თევდორე ცეციაშვილი.

ილაჯგაწყვეტილნი უმამულო გლეხნი ვედარ ითმენენ. მოუვიდათ შეტაკება. დაიწყო ხელჩართული ბრძოლა. „პატარა ხანს, — აგვიწერს ავტორი, — გაიმართა ძალიან კეტის ტრიალი, რაკი იგრძნეს ცუდი ძალა მრავლის კეტის ცემისა და თვისი უძლურება უმარულო ხალხმა ცოტცოტად დააძვრინეს თავი ჩხუბს და მიიმალ-მოიმალნენ საბძლებსა და სხვა თავის მისაფარებელ ადგილებში“.¹⁾

უმამულონი იცემენ კიდევ. ქიტესა და მისი ცოლი შარინე მეორე დღეს სამი დღით სატუხალოშიც ჩაყარეს, ხუთი მანეთი ჯარიმა დაადეს და გადასახადი მაინც თავისებურად გააწერეს. ასეთია ძალმომრეობა სოფლად ახალ პირობებში! ასეთია კლასთა ბრძოლის დასაწყისი ახალი სოციალური გადაჯგუფების შემდეგ!

ცხოვრების კარგი ცოდნითაა გადმოცემული „ქიტესაში“ ამ უძლურ, ღარიბ გლეხთა „გაძალღებული“ მდგომარეობა, მათი

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—ქიტესა—გვ. 5.

ეკონომიური და უფლებრივი შევიწროება. არ იციან მათ, როგორ მოუხარონ თავს, ვის მიჰმართონ, რომ ძალმომრეობისაგან ოდნავ მაინც თავი დაიფარონ. მათთვის გამკითხავი არ არის.

მეტად მძიმეა ქიტესა ხაცარკვერაძის ოჯახის აუტანელი მშვიერი მდგომარეობა. ორი კვირაა ბავშვებს პური არც კი დაუნახავთ. მხალით და აოკებს მარინე თავის დამწეულ შვილებს. და ეს მაშინ, როდესაც ორივე ცოლ-ქმარნი ქიტესაცა და მარინეც არც უგონო და არც გაურჯელნი არ არიან. მაგრამ რა ქნან! სიღარიბე მათ არავითარ გასაქანს არ აძლევს.

არჩეული პირების გადასახადების გაწერით უკმაყოფილო ღარიბი გლეხები მოინდომებენ საშუალების გამონახვას, რომ როგორმე თავი გადაიჩინონ ასეთი ძალმომრეობისაგან. „მამულსაც ეგენი სკამენ, — ეუბნება მოსე. მწყერაძე შეკრებილ ღარიბ გლეხებს, — და არა, ხარჯის გაღება უნდათ. დეე თითო დღის მამული მოგვეცენ და ჩვენც მაგათთან ყაბული გვაქ“.

აი რა ცოტათი კმაყოფილებიან ღარიბები! მაგრამ მათ ვინა ჰკითხავს! ისინი ხომ ცხოვრების გერები არიან!

უმამულონი გადასწყვეტენ სამართალს მიჰმართონ. კარგად გაითვალისწინეს რომ საგზაო ხარჯის შოვნა ძნელია მათთვის, მაგრამ ეს გაჭირება, ეს უსამართლოება იმდენად მძიმე ლოდსავით აწევთ მათ, რომ გადასწყვეტენ ყველა წავიდეს ერთად, რომ უფრო შეაბრალონ თავი მოსამართლეს და დააჯერონ თავიანთ გაჭირებაში.

ზოგიერთს საგზაო არამც თუ ხარჯები, ცარიელა პურიც არა აქვს, რომ წაიღოს. ასეთია ქიტესას ოჯახიც. მარინემ არ იცის, ვისა სთხოვოს ქმრისათვის საგზაო პური. მდიდარი მას არ გაიკითხავს. ღარიბებს ან თვითონაც არა აქვთ, ან არა და მარინესაგან ისედაც შეწუხებულნი არიან. მაგრამ რა გზაა, კიდევ უნდა შეაწუხოს მეზობელი!

მუქ ფერებშია აწერილი მარინეს მისვლა პურის ან ფქვილის სათხოვნელად მეზობელთან, რომელიც, უჭონლობისა გამო, შესთავაზებს ქატოს თუ მარინე როგორმე გამოიყენებს. მარინემ სიხარულით მიიღო ქატო, რომელიც, ავტორის განმარტებით, უფრო ჰგავდა მსხვილად დახერხილ ხის ნახერხს, ვიდრე ხორბლეულის რაიმე ქატოს. მარინემ არ უთხრა ქმარს შინ, რომ სამი ჯამი ქატო მოიტანა. იმან ჩუმად გამოაცხო ამ ქატოს ნაცარკვერები, ნახევარი მისცა სამგზავროდ ქმარსა და ნახევარი ჩუმად გამოუხოგა თავის პაწაწა შვილებს, რომელთაც ნამცხვარის დანახვაზე შეჰქმნეს ერთი სიხარული და ხტომა.

„— დედი!—დაუძახა პაწაწა გოგომ მარინეს: აი სვიმონა ამბობს, რომ ხორცი უფრო გემრიელი არის ამ პურზედო. ამაზე გემრიელი ხორცი როგორ იქნება?

„— იქნება, ლმერთმანი! — გუშინ დიაკვნთან ძალსმოეტაცნა ხორცი. მე გავაგდებინე—და ისეთი გემრიელი იყო, ისეთი, რო, როგორც თავლი იმითანა, დაიწყო პატარა სვიმონამ“. ¹⁾

თავბრუნდამსხმელია მოცემული სინამდვილე! „ქიტესა“ მართლაც შეუფერავი სურათია ღარიბი გლეხის ცხოვრებიდან ამოღებული ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ. ანტ. ფურცელაძის შემოქმედებაში ეს ნაწარმოები ყველაზე მეტი უშუალოდითა და ემოციანალობითაა დაწერილი.

ამ გლეხთათვის არაა არც გზა, არც კვალი. ერთი კვირა უტრიალეს მათ და ძლივს მოახერხეს თავმჯდომარის ნახვა და ისიც თურმე მისთვის კი არ უნდა მიემართათ, არამედ მაზრის მოსამართლისათვის, რომელმაც შემდეგ გლეხებს მაზრის უფროსზე მიუთითა. ცოცხლადაა მოცემული უფლებააყრილი, გზაკვალ უცოდინარი გლეხის მდგომარეობა!

ბევრი ხეტიალის შემდეგ გლეხები ძლივს ეღირსნენ მაზრის უფროსის ნახვას და უკანასკნელის დაპირებას—„გამოვიძიებ“—ო.

მაგრამ შემდეგი გაწერის დროს ისეთივე მდგომარეობა რჩება.

მოთხრობა „ქიტესა“ მთავრდება თავზარდამცემი გარემოებით, რომელიც შედეგია გლეხის ასეთი მძიმე და უფლებააყრილი მდგომარეობისა. ქიტესა და მარინეს მდგომარეობა თანდათან უარესდება. ისინი იძულებული არიან თავიანთ 14—15 წლის ქალი მარო მოსამსახურედ დააყენონ სხვის ოჯახში.

გამოუვალი და თავზარდამცემია ქიტესასა და მარინეს მდგომარეობა, როცა მათი ქალი მარო ბატონისაგან განწილებული ქვითინით დაბრუნდება სახლში: „მარო შემოეხვია მარინეს მუხლზედ, — გადმოგვეცემს ავტორი, — და შესტიროდა განწირულებით. — „მომკალდედილო რაც გინდა მიყავ“. ქიტესა გავარდა სახლიდამ—„წავალ! — იძახოდა ის, — ხელმწიფესთან წავალ... ლმერთამდის ვიელი, ლმერთამდინა. რალად მირდა ქვეყანაში თავი ცოცხალი“... მაგრამ არც ერთთან ქიტესას გზა არა ჰქონდა. საღამოთი დაბრუნდა შინ არყისაგან ძალზე დამთვრალი. მარინეს უკმაყოფილებაზე განადგურებული ქიტესა მწუხარებით შეჰბღავლებს: „მა რა ვქნა დედაკაცო რატო არ მეტყვი... მა რა ვქნა, რო არც კი დავლიო? როგორ გაუძლო ამდენ დარდს“!... ²⁾

¹⁾ ანტონ ფურცელაძე—ქიტესა—გვ. 11.

²⁾ იქვე—გვ. 39.

ანტ. ფურცელაძე თავის შემოქმედებაში უფრო მკვლევარი, სოციოლოგია, ვიდრე მხატვარი და ესეც ხომ ხალხოსნებისათვის დამახასიათებელი იყო.

დიღ, ავტორი ახლო მიდის გაქირებული გლეხის ცხოვრებასთან. სინამდვილით აგვიწერს ამ ცხოვრებას. თვითონ თანაგრძნობით ეკიდება დამცირებულს, შეურაცხყოფილს. მაგრამ დამახასიათებელი ის არის, რომ ანტ. ფურცელაძე ამ დაჩაგრულებს უბედურად ათავებინებს ცხოვრებას, პერსპექტივას არ აძლევს. ეს შედეგია იმისი, რომ ანტ. ფურცელაძის იდეოლოგია მუდამ მერყევია, წვრილბურჯუაზიულ ფსიქოიდეოლოგიას ვერ გასცილდა. ის მუდამ სხვადასხვა ლიბერალური, წვრილბურჯუაზიული გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული.

4

ანტ. ფურცელაძის ეპოქა, ე. ი. 60—90-იანი წლები ცნობილია ეროვნული საკითხის გამახვილებულად წამოყენებით. ცნობილია, რუსეთის ბიუროკრატიული რეჟიმი როგორი დაწოლის, ხალხის ასიმილაციის, „გარუსების“ პოლიტიკას აწარმოებდა. რუსეთის მთავრობა საქართველოს და საერთოდ განაპირა ქვეყნებს ისე უყურებდა, როგორც თავის კოლონიას. ასეთმა პოლიტიკამ შექმნა რუსეთის შიგნით მყოფი მცირე ერების წინააღმდეგობა (ცნობილია წინააღმდეგობა ეროვნულ ნიადაგზე, პოლონეთის, ფინეთის და სხვა). 60-იანი წლებიდან ჩვენმა თერგდალეულებმაც დაიწყეს ეროვნული წინააღმდეგობის გაღვივება, ეროვნული აღორძინება როგორც მხატვრული სიტყვით, ისე კრიტიკა-პუბლიცისტიკითა და პრაქტიკული მოღვაწეობით: ილია ჭავჭავაძემ, აკაკი წერეთელმა, სერგი მესხმა, გ. წერეთელმა და სხვა.

ეროვნული მდგომარეობის უარყოფამ, მთლიანი პოლიტიკური საქართველოს შექმნის იდეამ თერგდალეულნი წარსულის იდეალიზაციაში გადააგდო. საქართველოს წარსული ცხოვრებიდან თერგდალეულნი სწერდენ პოემებს, სადაც მკითხველს საქართველოს წარმოუდგენდენ მთლიანს, შეთანხმებულს. ამით უნდოდათ ქართველ მკითხველში გაეღვივებინათ ეროვნული თვითშეგნება. მართალია, თერგდალეულებს წარსულის დახატვით უნდოდათ არა წარსულის სინამდვილე მოეცათ, არამედ მომავლის სურათი დაენახებინათ, როგორც ანას ამბობს ილია ჭავჭავაძეც პოემა „ქართლის დედა“-ს შესავალში: „მყობადს ავხადე ერთი კუთხე დიდის ფარდისა და ეს ვახილე—მომიტყვე მე სითამამე“. თვითონ პოემის სა-

თაურს ფრჩხილებში ასეთს განმარტებას უკეთებს: „სცენა მომავალი ცხოვრებიდან“.

თერგდალეულნი შეტად გამახვილებულად აყენებდენ ეროვნულ საკითხს, გამახვილებულად აჩვენებდნენ მკიახველს რუსეთის მიერ წარმოებულ ეროვნულ ჩაგვრას, მაგრამ იმას კი არ აკვევდენ, თუ რამ გამოიწვია საქართველოს ასეთი დაბეჩავებული მდგომარეობა. რამ შეუწყო ხელი საქართველოს დასუსტებას, რუსეთის მოსვლასა და ქვეყნის ასე ადვილად დაპყრობას (გამონაკლისს შეადგენს ილიას „რა ვაკეთეთ, რას ვშერებოდით“ და „ბედნიერი ერი“).

ანტ. ფურცელაძე თარგდალეულებისაგან ამ მიმართულებით, უდაოდ, განსხვავდება.

მან, როგორც სხვა ხალხოსნებმა, მოინდომა ისტორიის ღია თვალთ გადახედვა და საქართველოს დაკნინების მიზეზის გამონახვა.

ზემოთ განხილული საკითხიდან და ნაწარმოებებიდან აშკარაა, რომ ანტონ ფურცელაძე უარყოფითად ეკიდება თავად აზნაურებას, როგორც წოდებას. ის ხედავს, რომ ეს წოდება თუ კლასი ისტორიას ჰბარდება. მართლაც, ეს ასეა. კაპიტალიზმის განვითარებასთან ერთად ფეოდალური კლასი თანდათან დაირღვა, დაკარგა ძალა, გავლენა. ფეოდალურ წოდებაში იქმნება შინაგანი ფენები. შეძლებული—თავ დი; ხელმოკლე—აზნაური; ამ ეკონომიურ უთანასწორობის ნიადაგზე იქმნება ბრძოლა ძალისა და გავლენისათვის. ეს ბრძოლა, ანტ. ფურცელაძის შეხედულებით, მკვეთრადაა გამომჟღავნებული XVI საუკუნეში. დამოუკიდებელი ეროვნული განვითარების იდეა, ანტონ ფურცელაძის გაგებით, იწყება გიორგი სააკაძის მოღვაწეობით. გიორგი სააკაძის სახე ანტ. ფურცელაძეს ჯუზეპე გარიბალდის მოღვაწეობით უცხოველდება. გიორგი სააკაძე და ჯუზეპე გარიბალდი, ანტ. ფურცელაძის შეხედულებით, იყვნენ ნამდვილი ეროვნული იდეის დიდი გმირები.

ანტ. ფურცელაძის გაგებით, ფეოდალური მალალი არისტოკრატია მიზეზია ქვეყნის დარღვევისა, დაკნინებისა. ამ თვალსაზრისითაა გაშლილი ბრძოლები რომანში „მაცი ხვითია“ დიდ ფეოდალთა შორის მათი ხშირად ყოველივე საფუძველს მოკლებული, უმნიშვნელო, ცრუ პატივმოყვარეობით გამოწვეული სისხლის ღვრები. ამავე თემაზეა გაშლილი ანტ. ფურცელაძის ტრაგედია „დიდი მოურავი“ ანუ „გიორგი სააკაძე“ და აგრეთვე ისტორიული ნარკვევი „ბრძოლა საქართველოს მოსასპობლად ანუ გიორგი სააკაძე და მისი დრო“.

ანტ. ფურცელაძის შეხედულებით, თუ ქართველმა ხალხმა ვერ შექმნა ძლიერი პოლიტიკური მმართველობა, ეს სულ მაღალი ფეოდალური წოდების — დიდგვაროვანთა ბრალია. მეფის ძალის განმტკიცებაში, პოლიტიკურად მთლიანი საქართველოს შექმნაში დიდგვაროვანნი ჰხედავდნენ თავის დასუსტებას. ამიტომ ყველა ღონისძიებას ხპარობდნენ მეფის ძალა შეესუსტებინათ. ავტორი როგორც ტრაგედიაში, ისე ისტორიულ ნარკვევში გამახვილებულად ხატავს მეფის სასახლეში წარმოებულ საშინელ ინტრიგას, ფეოდალთა დაბალი გრძნობით გამოწვეულს ლუარსაბ II და თეიმურაზ I წინააღმდეგ. ეს თავადნი არიან, რომ მეფეს არ უწყობენ ხელს და როგორც გარეშე მტერს, ისე შიგნით ერთ-ერთმანეთზე ამხედრებულებს, აყლენებენ ქართველ ხალხს.

სამაგიეროდ, მეფის ძალის განმამტკიცებელი, პოლიტიკურად მთლიანი საქართველოს იდეის მაძიებელი და განმახორციელებელი საქართველოს ისტორიაში, ანტ. ფურცელაძის განქვერებით, წერილი აზნაურობაა, რომლის მისწრაფებათა გამომხატველია გიორგი სააკაძე.

გიორგი სააკაძე ანტონ ფურცელაძეს ეხატება, როგორც დიდი ქართველი პატრიოტი, რომელსაც საქართველოს გამთლიანებისა და მისი გადარჩენა-გაძლიერების სამსხვერპლოზე ყველაფერი: პირადი ნიჭი, თავმოყვარეობა, ქონება, ოჯახის წევრთა სიცოცხლე და თავისი სიცოცხლეც უნგაროდ მიაქვს. გ. სააკაძე საქართველოს სიყვარულით, რაღაც საშინელი, გაუნელებელი ტრაგედიის მატარებელია.

ერთნაირია სახე გიორგი სააკაძისა როგორც ტრაგედიაში, ისე ისტორიულ ნარკვევებში.

ასეთივეა სახე გიორგი სააკაძისა პოემაში „ცხრა ძმა“. ანტ. ფურცელაძის დახატვით, ეს რაღაც მისანი სარდალია, რომელსაც შეუძლია პირდაპირ სასწაული მოახდინოს. ჯარის საყვარელი გმირია. ხალხი მას ომშიც კი ისე მისდევს, როგორც ლხინში:

„შენ გაგვიძებ, გმირო გიორგი,
და ჩვენ გიჩვენოთ ქართული ძალა!“

შესძახებს ბრძოლის ველზე ჯარი გამამხნეველ გიორგი სააკაძეს. ელის ჯარი რომ სააკაძე გაუძღვება მას, გაამხნევენს და მტერს დასცემს შიშის ზარს. მაგრამ:

„გაისმა ჯარის ხმა, რომ სააკაძეს
ხელით წაჰგლიჯეს მთავარ სარდლობა!
მეფე, მთავარნი დასძლია შურმა
და გადასწყვიტეს მისი დამცრობა;“

არა ნდომობენ ძლიერსა მტერზედ
კვლავ სააკაძის გამარჯვებასა;
არ კადრულობენ უბრალო კაცის
თავიზედ მალლა ამალღებასა;
არ შეიწყნარე მისი რჩევანი,
მოშალეს მისი დაწყობილება,
სხვა გზა არჩიეს მტრის საბრძოლველად,
გაათახსირეს მისი გმირობა“¹⁾.

ამ ხმის გაგონებამ, მწერლის გადმოცემით, ქართველ ჯარს თითქო რალაცა ზარმა დაჰკრა. აი ეს ქი შპობაა, რომელმაც მოულო ბოლო, მწერლის შეხედულებით, გიორგი სააკაძესაც და მით საქართველოსაც.

გიორგი სააკაძის სახე ანტ. ფურცელაძეს გულისყურს იპყრობდა არა ნაკლებ ოცი წლისა: ტრავედია „დიდი მოურავი“ დაიბეჭდა ჟურნალ „იმედში“ 1871 წლის იანვრიდან; ისტორიული ნარკვევი „გიორგი სააკაძე და მისი დრო“ ავტორს დამთავრებული აქვს 1888 წ. სექტემბრის მ.ს. გიორგი სააკაძის სახე შემდეგ წლებში დაწერილ პოემებშიც გვხვდება.

ანტ. ფურცელაძე ხსენებულ ისტორიული ნარკვევს ასე ამთავრებს: სააკაძე მოკვდა 48 წლისა...

„ამ მოკლე ხანში იმან ჩაიდინა იმდენი საქმენი, რომ მოდიხარ გასაოცარს, როგორ მოთავსდა ამდენი საქმე ამ მოკლე ცხოვრებაში... რა ჯანმა, რა გულმა, რა გონებამ შეუძლო ამოდენა ტრავედიას, ამოდენა ბრძოლას, ამოდენა საქმეს, ამოდენა თავის გადასაღლებს... ეძებ ისტორიაში მსგავს მაგალითს და გიძნელდება პოვნა...

„მოკვდა ეს დიდებული კაცი და მასთან დაიმარხნენ მისი დიდებული საქმენი და წყობილებანი. ჩავიდა ის საფლავს და ჩაესვენა საქართველოს მზეც: მის უკან აღარ იყო ძალა და მკლავი იმისი საქმეების შესასრულებლად“.²⁾

ანტ. ფურცელაძეს გიორგი სააკაძის მისწრაფებები ეხატება როგორც მთელი ქართველი ხალხისა, რომელსაც დიდგვაროვანნი ეწინააღმდეგებიან. ეს წინააღმდეგობა ქრება, როცა საქართველოს ძლიერი გარეშე მტერი შემოესეოდა ხოლმე. ხოლო საკმარისი იყო ცოტაოდენი დასვენება, რომ ამ წინააღმდეგობას, რომელსაც კლასობრივ

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—ცხრა ძმა—გვ.—143 144.

²⁾ მისივე—ბრძოლა საქართველოს მოსასობლად ანუ გიორგი სააკაძე და მისი დრო—გვ. 382.

თუ წოდებრივ წინააღმდეგობაში ჰქონდა საფუძველი, კვლავ წამოეყო თავი და საქართველო მოერწყო „ძმათა“ სისხლითა.

ასეთი ხასიათისაა ბრძოლა ბაზალეთის ტბასთან, სადაც გიორგი სააკაძე საბოლოოდ მარცხდება.

ანტონ ფურცელაძე ისტორიის პროცესის გაგებაში იდეალისტიკა, ამიტომ გიორგი სააკაძის ისტორიული როლიც გაზვიადებულად ეჩვენება: „მოკვდა ეს დიდებული კაცი და მასთან დაიმარხნენ მისი დიდებული საქმენი და წყობილებანი... მის უკან აღარ იყო ძალა და მკლავი იმის საქმეების შესასრულებლად“. აქ აშკარაა პიროვნების როლის ყოველშემძლებლობა, რაც, რასაკვირველია, გაუმართლებელია. ავტორი მაინც ვერ იგებს ისტორიის განვითარების ძირითად ხრახნილს—მის კლასობრივ ბუნებას. და ამიტომ ასე უპერსპექტივოდ ჰკლავს გიორგი სააკაძეს და თავის ისტორიულ ნარკვევებსაც ასე პესიმისტურად ათავებს. ეს, რასაკვირველია, ბუნებრივია ანტ. ფურცელაძის ლიბერალურ-ნაციონალური და წვრილბურჟუაზიული მსოფლმხედველობისათვის.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ ანტ. ფურცელაძე, გიორგი სააკაძის ტყვიელების გაშხიარებლად მოჩანს, ისიც მიისწრაფვის საქართველოს პოლიტიკური გამთლიანებისაკენ. ამ მხრივ ანტ. ფურცელაძე თერგდალეულ მწერლებს უახლოვდება, თუმცა თავიანთურებას ის აქაც ინახავს.

ამ საკითხის გარკვევას ანტ. ფურცელაძე იძლევა აგრეთვე თავის ისტორიულ პოემებში: „თამარ დაზნელი“, „ციხკარა“, „ცხრა ძმა“, „წყალობა“ და სხვა. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ანტ. ფურცელაძემ, ისევე როგორც თერგდალეულმა მწერლებმაც, ვერ შექმნა ნამდვილი ქანრი ისტორიული პოემისა. ისტორიულ ფაქტებს ანტ. ფურცელაძე მეტად თავისებურად ეპყრობოდა და არც იძლევა ისტორიულ სინამდვილეს. ამ პოემებში ანტ. ფურცელაძე უდაოდ თერგდალეული მწერლების დიდ სტილურ გავლენას განიცდის.

პოემაში „ცხრა ძმა“ ავტორს იზიდავს სამშობლოსათვის თავის დადება. ცხრა ძმა ხერხეულიძეების ოჯახისა და განსაკუთრებით მათი დედის სახით მოცემული ქართველი გმირი ქალისა (ესეც ხომ თერგდალეულთათვის დამახასიათებელი იყო). კულტი ქართველი ქალისა, რომელიც შეიღს დედის რძესთან შეაზრდიდა მძლავრ ეროვნულ გრძნობას, XIX საუკუნის საზოგადოებრივი ცხოვრების ამ დანინებისა და გადაგვარების ეპოქაში მიზიდველი იყო ქართველი

მწერლობისათვის. ანტ. ფურცელაძეც ვერ ასცდა ეპოქის ამ გავლენას.

საქართველოზე სპარსნი წამოვიდნენ აუარებელი ჯარით. საქართველოც ემზადება. არ უნდა მტერს დაემონოს. კელავ დატრიალდა ჯარასავეთ პატარა საქართველო. შუა ღამეა. არ სძინავთ ცხრა ძმა ხერხეულიძეებს, ემზადებიან; დედა და ცოლებიც მათ მხარში უდგანან, ამზადებენ. დაამთავრეს მომზადება. შემოუსხდენ ღამის ტრაპეზს. დედა ცხრა შვილს ჰგზავნის ომში, სახლში მარტო ქალები რჩებიან, მაგრამ ეს არავეის ანაღელებს. მთავარია სამშობლოს ხსნა მტრისაგან. ასე მიჰმართავს დედა შვილებს:

„შვილნო! ჯიგარნო ჩემი გულ-გვამის,
მაკურნებელო დედის წყლულისა,
ყველას გიმეტებთ... გულს შუა ვიპოზ...
არის დღე ქვეყნის აღსასრულისა!..
გიმეტებთ მისთვის, რომ საქართველოს
ელის დღე მწარე და საზარელი!..
გიმეტებთ მისთვის, რომ უსაცილოდ
უნდა იძლიოს მტერი ძლიერი!..
მაგრამ თუ მტერი დარჩა მძლეველი,
გაბედეთ მტრისა ზურგის ჩვენება,
სიკვდილამდისინ ზიდეთ საქვეყნოდ
კაენის წყევლა და შეჩვენება!
ან გამარჯვება, ანუ სიკვდილი!
ნურც დაბრუნდებით შერცხვენილები!“¹⁾

რიტორიკა მეტია, ვიდრე ნამდვილი გრძნობა! ანტონ ფურცელაძის პოემები ერთგვარი ცრუ პათოსით ხასიათდებიან. აქ გაცილებით მეტი გადაჭარბებაა ეროვნული გრძნობის გამოხატვაში, ვიდრე ილია ჭავჭავაძის, ან აკაკი წერეთლის გმირებში. ანტ. ფურცელაძე მეტის სიუხვით ასხამს დიდებას „ქართველ გმირთა მხარ-მკლავებს“.

ასეთ გმირ დედას, რომელიც ასეთი სიტყვებით ისტუმრებს ყველა შვილს ომში, მართლა სიარაკო გმირობის კილოთი უპასუხებენ შვილებიც:

„ეფიცავთ, დედაო, ჩვენს გამზრდელ ძუძუს,
რომ არ გავტეხავთ შენს ბრძანებასა;
მაგრამ გაფიცებთ, შენც არ გადუღგე

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—ცხრა ძმა—გვ. 135.

ჩვენს უკანასკნელს ანდერძის თქმასა:
თუ ვაქცა ცურად ჩვენ მტერს შევაკედეთ,
შეგესმათ ესე ლხენის ამბავი,
ჰქენით ნადიმი, ხალხს დაუძახეთ,
სარკეთ უქციეთ მათ თქვენი თავი.
და თუ დაებრუნდეთ დამარცხებულნი,
მაშინ დაიდგით გლოვის კარავი,
მოგვთქვით ცოცხალნი ხალხის წინაშე,
და მათ აჩვენეთ ეს სანახავი.

მშვიდობით დედაე! მშვიდობით ცოლნო!
გული აქციეთ თქვენი ქეებათა.
ან გაეიმარჯვებთ, ან ცხრათაჲ ძმათა
ერთად გვიხილავთ ძმურებრ მკედრებათა“. 1)

მიდიან საომრად. ავტორი იძლევა საარაკო ვაქცა ცობას ცხრა ძმა ხერხეულიძეებისას, რომელნიც იბრძვიან ლომსავით, სიკვდილს არ უშინდებიან. ცხრა ძმა ზედიზედ გმირულად წვება ბრძოლის ველზე. მწერალი დაუფარავი თანაგრძნობით და ალტაცებით ასე ამცნობს ამ ცხრა ძმის საგმირო საქმეს:

„ამ გვარად გაქრენ ცხრა გმირი ძმანი:
სატრფო საშობლოს თავი შესწირეს.
უმაგალითო გმირთა სიკვდილი
ჩვენ უღირსთ შვილთა, ხიდად გაგვიდეს“.

ანტ. ფურცელაძეც ისეთსავე ახსნას იძლევა საქართველოს ისტორიულად გადარჩენის შესახებ, როგორც თერგდალეულნი. საქართველო თუ შერჩა ისტორიას, არ აღიგავა ისტორიის ასპარეზიდან, ეს მხოლოდ ქართველ წინაპართა გმირული მოღვაწეობის მეოხებით.

თერგდალეულთა ასეთსავე სტილურსა და იდეოლოგიურ გავლენას ანტ. ფურცელაძეზე ვხედავთ მწერლის სხვა პოემებშიაც. მაგ. „წყალობა ში“. აქაც საქართველოს ისტორიიდან ერთი მომენტი — ოსმალთა ბატონობაა აღებული, როცა ოსმალთა ვახდა ბატონი, განაგებდა ყველა საქმესა: „მთასა თუ ველსა, ავტორის თქმით, ყველას პატრონად ეკიდებოდა: ოხრად დარჩენილ ქვეყნებში აღარას ერიდებოდა“. მაგრამ მაინც ქართველის გულის სიღრმეში მხნეობის ხმა გაისმა:

1) ანტონ. ფურცელაძე — წყალობა — გვ. 137.

„ათასი საუკუნენი
მტერი კარს ადგა ქართველსა.
მის ხორცსა სჰამდა, სისხლს ჰსევამდა,
ჰმუსრავდა იმის სახელსა;
შეუდრეკელად ქართველი,
მტერს ძლიერს უმკლავდებოდა,
ამირანისა წყლულები
ბრძოლაში უმთელდებოდა“ და სხვა. ¹⁾

ქართველობა კვლავ აღსდგა, კვლავ იარაღი შეისხა. გაერთიან-
და ერთი მისწრაფებით — სამშობლოს დაცვის მიზნით — „მეფე, თავა-
დი, ხელქვეითი და მმართველი“. გაისმა ერთობისა და ძმობის ტკბი-
ლი სიმღერა:

„ერთად ვიბრძოლოთ, ქართველნო,
ვართ ერთად ერთი ერია,
ამ ერთი ბეწვა ხალხისა
ისეც ქვეყანა მტერია.
ერთად ვიბრძოლოთ, ვუჩვენოთ
ქვეყანას ჩვენი გმირობა,
მტერს და მუხანათს სიკედელი!
ეს იყვეს ჩვენი პირობა“.²⁾

და შართლაც, ქართველნი მედგრად. ეტაკენ დიდრიცხოვან
მტრის ჯარებს:

„ვით შავარდენი გნოლის გუნდს
გადაერივნ: ნ მტრის რაზმსა;
თითო შეტევით გორებად
შეაყენებდნენ მკვლართ გემსა“.³⁾

ყოველ ექვს გარეშეა, ამ საკითხში, ანტ. ფურცელაძის სტილური
და იდეური დაახლოება თერგდალეულებთან. გაგება, შე-
ფასება და ასახვის მანერა ქართველთ წინაპართა ვაეკაცობისა ან-
ტონსაც აქ ილია-აკაკისებური აქვს. მაგრამ ერთი კი ხაზგასას-
მელია. ეს ის, რომ ანტ. ფურცელაძეს საქართველოს ისტორიის
პროცესის განვითარებაში საქართველოს პოლიტიკური
ძლიერების დამლუპველად გარკვეულად ეხატება
ფეოდალთა წოდება.

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე — წყალობა — გვ. 166.

²⁾ იქვე — გვ. 186.

³⁾ იქვე — გვ. 182.

ანტ. ფურცელაძე არჩევს ფეოდალთა და წვრილ აზნაურთა როლს საქართველოს ისტორიის სარბიელზე, ხედავს მათ შორის წინააღმდეგობას. წვრილ აზნაურებს ის დადებითად ხატავს, ისინი უახლოვდებიან ხალხის მოთხოვნილებებს, წარსულშიაც იბრძოდნენ საქართველოს პოლიტიკური ძალის განმტკიცებისათვის. აქ, უდაოდ, ანტონ ფურცელაძეში წოდებრივი რეცედივია. ეს შედეგია მისი წვრილბურჟუაზიული, მერყევი მსოფლმხედველობისა, რომელიც წოდებათა შორის წინააღმდეგობას არ ამახვილებდა და ყოველი სოციალური ჯგუფის, კლასის როლს სათანადო სიმახვილით ვერა სქვრეტდა.

ანტ. ფურცელაძე თავადებსა და აზნაურებს შორის XIX საუკუნეში, თავის დროშიც ხედავდა ამგვარ წინააღმდეგობასა და ბრძოლას. აქ ანტ. ფურცელაძეს აზნაურები უფრო მისაღებ ელემენტებად მიაჩნია. თავადები, მისი შეხედულებით, საზოგადოებრივობისათვის ხორც-მეტია. თავადები უმკმედებაში ძაბუნდებიან, იღუპებიან. აი, როგორ ააწერინებს ავტორი ლიზა გამშენებლის შვილს თავაუთა ჩეულებრივ ცხოვრებას: „რა ცხოვრებაა!.. დაიძინე, ადექ, იჯექ მთელი დღე ფანჯარასთან და გაჰყურე შორს გზას: სტუმარი ხომ არ მოგდის, რომ ცოტაც არის გული გავართოვო; დალიე ჩაი, დალიე ყავა, ჰამე სადილი, იხეტიალე ბაღსა და ალუბლებში, ჰამე ვახშამი და კიდევ მიეც თავი ძილსა თუ ან კი დაიძინე რიგიანად... თუ არა, მოირთე დედოფალასავეით, გასწი სტუმრათა, იტლიკნე, იხტუნე, პრიწე თვალები; დაბრუნდი ისევ უარესად გულნაკლული, გულჩაწყვეტილი და ევედრე ღმერთსა, რომ ახლა სხვა გასართობი გაგიჩინოს რამ... აბა ამას ცხოვრება ჰქვია? ¹⁾

ასეთია ცხოვრება თავად-აზნაურების ერთი ნაწილის, რომელშიაც კიდევ შერჩენოდა ეკონომიური დოვლათი და შეეძლო განეგრძო უუფუნება, უსაქმურობაში ცხოვრება. სამაგიეროდ, ხელმოკლე თავად-აზნაურობა, უფრო კი აზნაურობა ადვილად დაირღვა, დაკნინდა. მცირე მამული, რომელიც მათ შერჩათ, ახალ პირობებშიც ადვილად მიდიოდა ხელიდან; ისინი შედარებით თავადებთან, როგორც ავტორი ხსნის, გამრავლდნენ, მამული მათ უფრო შეუმცირდათ და მათი ცხოვრება ჩეულებრივი გლეხის ცხოვრებას დაემსგავსა. აი რას მოგვითხრობს ბესარიონ ვარგისაშვილი (ავტობიოგრაფიული სახეა), როდესაც სასწავლებელში ოჯახის გაჰირებულ ცხოვრებას გადაჩვეულმა დაბრუნებისას კიდევ დავიანხა: „ისევ ძველებუ-

1) ანტ. ფურცელაძე—ვი მართალთა—გვ. 23—24.

რი, თავიდან ბოლომდის შავად გაქვარტლული დარბაზი, სადაც თავზედ გვეყარა პურის გოგროხები, პურის კიდობნები, ცომის ვარცლები თავისის ცხვრის ტყავებითა, სარეცხის ვარცლები, თაბახები, ხონჩები, გულები, ტომრები, ჭილობები, მთელი და დაღეწილი ქილები, ქოთნები, კოკები და სხვა ათასი ჩიხო-მახო, როდესაც დაინახე წიწილ-კრუხი, რომელიც ზედ თავზედ გვახტებოდნენ, ძალღებები, ღორები, თხები, რომელთათვისაც ყოველთვის ღია იყო ჩვენი სახლი და რომელნიც ჩვენ არც კი გვეკუთნოდნენ... მე ვერ წარმომედგინა, რომ ეს იყო ჩემი საწმინდო სახლი... სადაც პირველად გავიგონე ტკბილი ალერსი და მწარე წყველა ერთმანეთში არეული“¹⁾. ასეთი გარემოება, ავტორის განცხადებით, ჩვეულებრივი ყოფილა. „ყველა ჩვენი სახლიკაცები, —წერს ანტ. ფურცელაძე, —გარდა ერთისა, იყვნენ თითქმის ისეთივე ღარიბები, როგორც ჩვენა“.¹⁾

ასევეა ნაწრეტა შვილების გვარი. ამ საკმარისად მრავალრიცხოვან გვარში ორი ოჯახი იყო შეძლებული—ბაადურისა და იოთამისა. ესენი იყვნენ დანარჩენების მონახევრენი. თუ მათ მამული საკმაო ჰქონდათ (ბაადურს კარგა ბლომად), დანარჩენნი იყვნენ ძალზე ღარიბები. „ესენი ყველანი სახლობდნენ ერთ ალაგას და გაჰყურებდნენ ერთმანეთის ჯამსა და კოვსსა“.

მოთხრობაში „ჩვენებური საქმის ბოლო“ ანტ. ფურცელაძე სოფრონ ნაწრეტი შვილის, მისი ცოლის თუთელასი, მისი რძლის ზილახანის (გვ. 22—30), ბექან კუდარიკაძის, მისი შვილი ილიკოს სახით (გვ. 68, 71—72, 82—83) უდაოდ კარგი დაკვირვებით აგვიწერს გალატაკების გზაზე დამდგარ თავად-აზნაურობას. ამ მიმართულებით ანტ. ფურცელაძე გვეხატება ერთგვარ შორეულ წინამორბედად („ჩვენებური საქმის ბოლო“ დაწერილია 1873 წელს) დავ. კლდია შვილისა, რომელმაც მთელ რიგ ნაწარმოებებში დიდი ოსტატობითა და მდიდარი ვარიაციებით დაგვიხატა დარღვევის გზაზე დამდგარი, გაწრიოკებული „შემოდგომის აზნაური“.

5

XIX საუკუნის მანძილზე კაპიტალიზმი შეუყენებლივ იკაფავდა განვითარების გზას, დაუნდობლად არღვევდა ფეოდალური სოფლის მეურნეობას. ჩვენი თავად-აზნაურობაც დიდი სისწრაფით ირღვევოდა, ნადგურდებოდა. ახალმა ცხოვრების პირობებმა, ახალმა

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—ჩვენებური საქმის ბოლო—გვ. 10—11.

ბურჟუაზიულმა კულტურამ მათ უფრო გაუხსნა მადა ცხოვრებისა და, როგორც დაძაბუნებული კლასი, ნაკლები წინააღმდეგობის გზით წაიყვანა. ჩვენი პრივილეგიური კლასი თავდავიწყებით გადავარდა ახალი ცხოვრების აშლილ ტალღებში და გამძლეობას მფკლებული მალეც ილუპებოდა.

ნიადაგშერყული თავად-აზნაურობის ერთმა ნაწილმა მოხელის თანამდებობას შეაფარა თავი. ხშირად ნათესაური კავშირის მეოხებით ისინი დიდი დაწესებულების ხელმძღვანელებადაც კი ინიშნებოდნენ. ამ დაწესებულებებს და მასში მოსამსახურე პირებს ეს „უქროსნი“ ისე უყურებდნენ, როგორც მამა-პაპურ მამულ-დედულსა და ყმებს. დაწესებულებებისადმი მათ გადმოაქვთ ძველი ფეოდალური განწყობილებანი. გაჩინოვნიკებული თავად-აზნაურობა 50-იან წლებიდან ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე ერთ-ერთი მოქმედი ფენაა.

ანტ. ფურცელაძის შემოქმედებითი აპერცეპცია გამახვილებულად იყურება ამ ფენისაკენ და თუმცა სქემატურად, მაგრამ საკმარისი სისწორით გვაძლევს ამგვარ ტიპებს თავის დრამაში „ავაზაქანი“ — ზახარ იაგორიჩის, ვლადიმერ მიხაილოვიჩის და სხვათა სახით.

დამახასიათებელია საზოგადოების ამ ფენისათვის ზახარ იაგორიჩის ტიპილები; „სამი მოსწრებული ქალი!.. სამი დასაზრდელი ვაჟი! ჩემი ქონება კი უკან-უკან მიდის... გუშინ ღამ ას ოცი თუმანი წავაგე, წუხელიც ოთხმოცი თუმანი! ორ ღამეს — ორასი თუმანი! ამ ორ თვეში ჯერ ეს ოთხასი თუმანი მაქვს წაგებული! ხარჯი კი ერთი ათად მატულობს... მოვალეებიც ცალკე იწუხებიან; დღესასწაულები მოდის, სახლში კი ფული აღარ არის“¹⁾). მადა დიდი აქვს ზახარ იაგორიჩს. ცხოვრება და წვეულება ფართო უყვარს. ამას კი ფული უნდა. ფულის მოგება მან არ იცის. ფულის აღებას ნაკლები წინააღმდეგობის გზით ამჯობინებს. „ქანონის ძალით“ სხვას შეუმციროს მისაღები, თვითონ გაიდიდოს. ამგვარ საშუალებას ის ხშირად მიჰმართავს. ახლაც ზახარ იაგორიჩს დაწესებულების „ოსტატების“ იმედი აქვს.

სიმართლითაა მოცემული ზახარ იაგორიჩის დამოკიდებულება ამ „ოსტატებისადმი“ და თავისი ხელქვეითებისადმი.

ზახარ იაგორიჩი გადასინჯავს თანამშრომელთა შორის ნარჩენების განაწილების პროექტს და ხაზინადარს ცინიკურად შემდეგს

1) ანტ. ფურცელაძე — ავაზაქანი — გვ. 34.

განუცხადებს: „მწერლებს ოც-ოცდახუთი მანეთი! რა საჭიროა! თხუთმეტ-თუთხმეტეც ეყოფათ (ასწორებს), დელოპროიზგოდიტელის პომოშნიკებს სამოცი-სამოცი მანეთი! რა მინდაო! ხაზინას განა გადასაპნევი ფულები აქვს ოხ ოა.ხი თუმანიც ეყოფათ (ასწორებს). დელოპროიზგოდიტლებს ათ-ათი თუმან ! ვიოომ რაო! მთელი დღე სულ პაპიროსსა სწევენ, კანცელარიაში არ შეისვლება კომლისაგან, სამოც-სამოცი მანეთიც ეყოფათ (ასწორებს). სტარში დელოპროიზგოდიტლებს ოც-ოცი თუმანი! ეს კარგად ბლომად დაუნიშნაეთ თავისთვის!.. მაგრამ ეს იყვეს. თუმცა ოც-ოცი თუმანი ცარიელი ხელის მოწერაში ბევრი მოუვათ, მაგრამ ჩემი მარჯვენა ხელები არიან (აძლევს სიას). ჩემთვის ასი თუმანი დ ინიშნება, თორემ ეხლა სადღესასწაულზე ფული აღარა მაქვს!.. თქვენთვის, დროფეი ეროფეიჩი, ოცი თუმანი გამოიყვანეთ და ის ოთხმოცი თუმანი რომ გითხარით ნაგრადათა, იმასაც უქვევლად მიიღებთ...“ ¹⁾

დაუხვეწავია ზახარ იაგორიჩის სახე, სქემატურია, მაგრამ ჩვენი საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების სინამდვილის კი უტყუარად მთქმელია! ზახარ იაგორიჩი და მისთანანი ყოველ უზნეო კომბინაციებს მისდევენ, ოღონდ კი აშლილი მადა, როგორმე დაიკმაყოფილნ: ჰპარავენ ზახინას, ჰპარავენ თავის თანამშრომლებს, მზად არიან ყოველივე უზნეო ხელშეკრულება დასდონ მინას იაგორიჩთან. და ყველაფერი იმისათვის, რომ „ბალებში“, „კრუჟოკებში“, „ვეჩერებში“ დრო გაატარონ. დღე გადაუქცევიათ ღამედ და ღამე დღედ. სინამდვილე რეალური ფერებიტაა მოცემული.

ანტ. ფურცელაძე ამგვარ საზოგადოებრივ ცხოვრებას ამახვილებს თავის დრამაში. მან უნდა მკითხველს აჩვენოს ამ ცხოვრების მდებალი მორალური დონე, მისი გამრყენელი გავლენა.

ამ მიზნით, ამავე დრამაში მას დაპიოისპიოებული ჰყავს ორი ვეჟილი—გამოცდილი და გამოუცდილი. უკანასკნელს უნდა თავისი ხელობა გამოიყენოს პატიოსნებით და ეს საქმითაც დაამტკიცოს. ამაზე გამოცდილი, რომელმაც, მწერლის გაგებით, ძლუმად იყროსა საზოგადოებრივი ცხოვრების ზხამი, ცინიკურად უპასუხებს: „რა არის პატიოსნება?—სიტყვა, რომელიც ყველას თავისებურად ეყურება და თავისებურად ხმარობს. ხალხის თვალში კი პატიოსანი ის არის, ვინც პატიოსნებაზედ მეტს ყვირის და ნაკლებს სრულებს, რადგან ხალხი სცემს პატივს ძალასა. ერთი უძლიერესი ძალა-

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—ავაზანი—გვ. 36.

თავანი არის ფული, და ფული პატიოსნებით შექმნილი ისეთივე ძვირია, როგორც ფულით შექმნილი პატიოსნება“. 1)

ამიტომ გამოცდილი ადვოკატი, წინააღმდეგ გამოუცდელის სურვილებისა და შეხედულებისა, ყოველ უზნეო საქმეს ჰკიდებს ხელს, ოღონდ კი ფული აიღოს. „შეარცხვინა მაგათი მშვიერი პატრიოტობა“, ცინიკურად გაიძახის გამოცდილი ადვოკატი.

მწერალი გრძნობს, რომ ახალ ცხოვრებაში ფული გადაიქცა მამოძრავებელ ღერძად. ფულია, რომ აძლევს ცხოვრებას თავისებურ შინაარსს, ეთიკას, ესთეტიკას.

ანტ. ფურცელაძე უარყოფითად უყურებს ფულის ასეთ ძალას, უარყოფითად უყურებს ასეთ ეთიკასაცა და ესთეტიკასაც. უარყოფითად უყურებს ყველა მათ, ვინც ფულის ძალას გაჰყვავს, ვინც ფული კერპად გაიხადა. ფულის მოგების გზა ანტ. ფურცელაძეს მიაჩნია ადამიანის მორალურად დაკნინების გზად (და ეს დამახასიათებელი იყო არა მარტო ხალხოსნებისათვის, არამედ საერთოდ 60-იანი წლების მოღვაწეთათვისაც). 60-იანი წლების მოღვაწეთა და ხალხოსნების მაღალი საზოგადოებრივი გრძნობა და ადამიანის მისი საზოგადოებრივი ღირებულების თვალსაზრისით დაფასება, ვერ ეგუებოდა იმ მორალურ გააურჩევლობას, რომელსაც სავაჭრო-საევაზმო კაპიტალიზმის განვითარების პერიოდში ფულის მოგება თხოულობდა.

რაა თუ არა ადამიანის სახედაკარგული, გამხეცებული ჰავეაქა დილანოვი, ისაქ მარტინიჩი და სხვანი?

აი, როგორ მოუთხრობს ჰავეაქა დილანოვის გამდიდრების ამორალურ გზას მისი მეუღლე ოროვს იმე თავის ქალს რიფსიმეს: „რა ღენს თოკს გადარჩენილა, შვილო, მამაშენი ჰავეაქა მაგ ფულებისათვის!.. რამდენი ელდა და ვარამი გამოუვლია. ჯერ პირველად რუსეთში რომ გაჰყვა ყზაზოვს გზის ასასათ ბარგისათვის, ნახიჩევნიდან მოიტანა ჩუმად ერთი დაკრტილი ზანდუკი ასიგნაცი... მთელი ღამეები არა სძინებია. . მადა დაკარგა... ისეთი ელდაში იყო პოლიციისაგან. დაკეცილი ასფენაციები სულ ფარდა ჩამოშვებულ ბუხარში ეწყო და ზვეიდან სულ ხმელი ჩინჩხვარი და ძველი ქალღმერთი ეწყო, რა არი: რამწამს პოლიცია მოვა, მშინვე სპიჩკას მივცემ და დაეწვამო... მერე წავიდა აუშებში, თათრებში, ქართლში და სულ მატყლსა, პურსა და ქერზე გაასალა, ყველაში ერთი სამად აძლევდა ფასსა, რა არის ბევრი ვაჭრობა არ მომინდესო. ყველგან სულ სხედასხვა სახელითა და სხვა ტანისამოსით დადიოდა, რა არის

1) ანტ. ფურცელაძე—ავაზანი—გვ. 55.

არ მიცნონო... მერე დაიკირეს მეცხვარეები, დაიკირეს გლეხები, თუ არა არის, ვინ მოგცათ ეგ ფულეზიო? მთელი ორი წელიწადი მამაშენი ჰვაქა, ახალციხესა და ყიზლარში იმალებოდა... რამდენი ფული შეაქამა ჩინოვნიკებსა... ნახევარი მოგება სულ ასე შემოეხარჯა... მემრე შევიდა ამხანაგად გორელ ღვთისწყალობასთან... გაქურდა და მერმე ქარვასლაც რომ დაუწვა, რა არის: არ მიმიხედნენო! ერთ წელიწადს ღვთისწყალობას ნაარმევი ფული გადმოვიდა მამაშენთანა... მემრე მამაშენი ღუქანი ზასტრახოვითი ჰქნა ათას თუმნათა, შიგ ორმოცი თუმანისაც არა იყო რა: მისცა ცეცხლი და დასწვა... აქაც ერთი შეილდას რვაას თუმანი მოგება ჰქნა... კიდევ რამდენი რამეები!..“¹⁾

ასეთივეა ცხოვრების გზა, ფულის შეძენის გარდაუვალი ნდომით დაკვალული სხვა ვაქრებისაც – ცონცოვიანცის, გიზნუაშვილის, ქლესოვისა და სხვათა. ფულმა გაიტაცა ვაქრებიც, მოხელეებიც, ვექილებიც, მოსამართლეებიც და ყველა. ავტორის განქვრეტით, შეიქმნა რალაც ვაქანალია. ყველა ფულს ეძებს, რადგანაც ფული გადაუქცევიათ ცხოვრების დასაყრდენად. ამის გამო ცხოვრება შეიქმნა ამორალური, ფლიდი, დაუნდობელი. კაპიკის გულისაფვის ძმა-ძმასა ჰყიდის, მშობელი შვილს, შვილი მშობელს. ყველა ცდილობს თავისკენ მიითალოს. სხვის უბედურებაზე თავისი ბედნიერება შეჰქმნას. ამ ცხოვრების ვაქრული ვაქხ ნალიით ერთი გაიდვერაობით, საშუალებათა განუჩევლობით, ფულის შემწეობით მდიდრდება, მეორე კი – იღუპება პირველთა წყალობით.

ამ გზამ კალაპოტიდან ამოაგდო და ავაზაკობის გზაზე დააყენა მთელი ჯგუფი: ტოტოლა, ჯირკუა (თათარი), ფარსა (ოსი), დარჩო, კურცხალია და სხვანი. ეს ავაზაკნი ბავშვობაში მეტად გულჩილნი, გულკეთილნი და წყნარნი იყვნენ. ქვეყნის უსამართლობამ გაამრუდა მათი ცხოვრების მიმართულება. უნებლიედ, ხშირად თავისი ბუნებისა და სურვილების წინააღმდეგ, ისინი უაჩალობენ. ავტორის სიმპატიები ამ უაჩალებისკენაა. ამ უაჩალთა დახატვით ანტ. ფურცელაძე არსებული წყობილებისა და კერძოდ ახალი ეკონომიური ფაქტორის (კაპიტალიზმის) განვითარებისადმი, როგორც ხალხოსნებიც, უარყოფით დამოკიდებულებას ამჟღავნებს.

ავტორი თავის დამოკიდებულებას ცხოვრების მოვლენებისადმი და მისწრაფებებს ხშირად ამ „ავაზაკთა“ პირით ავითარებს.

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—ავაზაკნი—გვ. 14—15.

ყაჩაღებისადმი ანტ. ფურცელაძე ისეთივე თანაგრძობითი დამოკიდებულების გამო. მხატველია, როგორც ფრ. შილერი თავის „ყაჩაღებში“ და ილია ქავექავაძე „კაკო ყაჩაღში“.

ოსი ფარსა ოაგის იძულებით ყაჩაღად გავარდნას ასე გადმოვკვებ. „ცეზა მზემ, კაი კაცობაც რომ გინდოდეს, ველარ იზამ: სინ ვერ წასულხარ და საქმეზე ვერ დამდგარხარ, — მა რას იზამ, რომ არ ირ-ზბონიკებ... ეხლა ც-მი-ცო-ჴი და სილი სულ სიმსილით წივილობენ... ასი წელიწადი მამულზე იდექი, სახლი და კარი გააქეფე, ტყე გაცეხე, მამულები გააქეთე, ხილი ცაყარე, ახლა ყველას გართმეუნ და საცა გინდა იქ წ-დიო... მოდი და კაცის გული მოითმინოს! კაცს მოკლავ, მა რას იზამ! ახლა დაგდევნ ცოფიანი ძაღლივით: კაცი რათ მოკალიო!..“ 1)

ფარსას აზრი ავტორის აზრია. ანტ. ფურცელაძემ, ბატონყობის გლეხის უმსგავსი მდგომარეობის საკითხთან ერთად, პირველმა წამოაყენა ხიზნის მდგომარეობის მიუღებლობა. ავტორი სოციალური რეფორმის რადიკალური განხორციელების მომხრეა, თორემ, მისი გაგებით, იქმნება უკმაყოფილოთა რაზმები; რომელნიც შურს იძიებენ.

ასეთივე იძულებითაა გამოწვეული დარჩოს გაყაჩაღებაც. „ოხ! ფინაჩოვ! განა ისე უნდა მოვეკდე, რომ შენი ჯავრი შეეკამო!.. ქურდობაც პირიქით დამებრალა, რაკი თავისი არამზადობა არ გაუვიდა: მთელი ორი წელიწადი ჩემი ჯანი, უმაწვილობა ციხესა და პოლიციაში მომაკვლევიანა!.. დარჩო ქურდია, რალა?!.. იმიტომ რომ ავაზაკთა ხელობა არ დაიპირა!.. პოლიციის ნაღზორი აქვს ჩემზედა საქმის პატრონები ხელობას აღარ მძღვევენ!.. ფინაჩოვი კაი კაცია!.. პოლიცია კაი კაცად იცნობს!.. ქალაქიც თავის მოხელეთ არჩევს!.. დარჩო ცუდი კაცია!.. დარჩო უნდა შიმშილთ მოკედეს თავის ბებერი დედი, თავის პაწია დები, თ! გადი ქუჩაში, ქვა ზიდე ისე დაირჩინე თავიცა და ისე შეინახე სახლობაცაო! მერე მ.გ ხელობაზე როდის გავზრდილვარ?! ერთი უბრალო კრუა ხუთ ჩემოდენას გააქეთებს, მე ვილა ამიყვანს!..“ 2)

მკერალი ამჩნევს როგორც ფულის ტრიალისა და ძალის აუცილებლობას ახალ ცხოვრებაში, აგრეთვე მის ძირითად ბუნებას: წინააღმდეგობას, კონკურენციას, ძლიერის უფრო გაძლიერებას, სუსტის უფრო დასუსტებას, განადგურებას. თვით სახელმწიფოებრივი აპარატიც ფულიანებისა გამხდარა. და-

1) ანტ. ფურცელაძე — ავაზაკნი — გვ. 22.

2) იქვე — გვ. 31.

წყებულა საშვედრო-სასიცოცხლო კლასობრივი ბრძოლა ფულიანთა და უფულოთა შორის. რასაკვირვლია, საქირო სიმბავილე არც აქ არის ავტორისაგან დატული უფულონი გაუკონარი, შეუწყნარებელი არიან როგორც ალებისაგან, ისე სახელმწიფოებრივ დაწესებულებათა მოხელეებისაგან. ლარიბნი, კალაპოტიდან ამოვარდნილნი შურს იძებენ, ჰქნიან დამცირებულთა წრეს განურჩევლად ეროვნებისა. აქ არიან ქართველებიც: კურცხალია, კაკო და სხვა; აქვე არიან თათარი—ჯირკუა, აქვეა—ოსი ფარსა, აქვე არიან სომხები: ტოტოლა, დარჩო და სხვანი. საერთო შექმნილი მდგომარეობა ახალ კაპიტალისტურ ურთიერთობაში აერთიანებს ამათ. ეს უდაოდ ახალია და შეიძლება ითქვას ანტ. ფურცელაძე პირველია, რომელმაც ეს მოტივი შემოიტანა ჩვენს ლიტერატურაში.

თათარი ჯირკუა ასე ხსნის შურისჩიებას შეძლებულთადმი:— ჯირკუა რომ დაინახამს ორ დიდ კაცს; დიდ მოხელეს ვლადიმერ მიხაილოვიჩს და დიდ ვაჰარს მინას ივანიჩს, გულში ხელს ჩაიკრავს: „ამალამ უნდა გაუსწორდე მე მაგასა... დღესაც სდირის ჩენი ქვეყანა მაგის იქ ყოუნასა. ათასობით ხალხს ამწყვევდა ციხეებში და არაეინ იცოდა რათა? მთელი რვა ძელიწადი მი და ორმოცი სხვა ჯემთან, ვიყავით ერთად დაჯეოილნი და დამძღვეულნი ბნელ ჯურღულში, და არც ჩვენ და არც ჩვენ მახლობლები არ იცოდნენ: რათა და რა დანაშაულობისათვის?... რათა?!.. რისთვის?!.. ჩენი ცოლი, ჩენი შვილი ჩვენ დევნაში სულს ირთმევდნენ, ტყავდებოდნენ, უკანასკნელ პერანგს ჰყიდნენ და დღესაც არ იციან: რად დასტაცეს და დაუღღვევეს ქმრები და შვილები... ორმოც კაცში ათი და დავრჩით ცოცხალი... მარჯო მე და გამოვასწარ, გამოვიქეცი იქიდანა და ათასი დევია დამადვენეს იქიდანა... რათა?!.. რისთვის?!.. ამალამ მეტყვის მე ეგ დიდებული გნიაზი... ამალამ მედღვის! რა დანაშაულობით გაუშვა ათასობით ოჯახები ულუკაპუროდ, უმუშაკაცოდ!.. ამალამ მედღვის: ვინ არის რაზმონიკი: მე უბრალო მაჰმადი თათარი, თუ ეგ დიდებული და აღმატებული გრისტიანი!“¹⁾

ანტ. ფურცელაძის განწყობილება, სიმპატიები შეუტაცხოფილთა, დაჩაგრულთა და შევიწროებულთადმი აშკაოა. ავტორის გულის წყრომაც საკმარისად მკვეთრია. აქ შემოქმედების ხერხები პუბლიცისტისა უფროა, ვიდრე პოეტისა, მაგრამ ეს ხალხონებისათვის ხომ ჩვეულებრივი და დამახასიათებელი იყო!

1) ანტ. ფურცელაძე—ავაზაქანი—გვ. 41.

ანტ. ფურცელაძის შემოქმედების გაცნობით მკითხველი აშკარად რწმუნდება, რომ მწერალი გამახვილებულად ხედავს და განიცდის ახალ პირობებში შექმნილ უსამართლო სოციალურ ურთიერთობასა და მკითხველშიც იწვევს შევიწროებულთაღმისი სიპატიას. აქაა ანტ. ფურცელაძის მნიშვნელობა და მისი საზოგადოებრივი ღირებულება. ამაშია ჩამარხული მიზეზი ანტ. ფურცელაძის მკითხველთა წრის რაობისა და რაოდენობისა.

მწერალი პროტესტანტია. შექმნილი საზოგადოებრივი წყობილება მას არ აკმაყოფილებს. ის ახალ გზებს ეძებს და ძიებაში ის ეყრდნობა „ავაზაკთა“ მისწრაფებებს, რომელნიც მას ქეშმარიტებად მიაჩნია. ის რეფორმატორი-პროტესტანტია.

მშვენიერია ტოტოლას განცხადება სასამართლოში, რომელსაც დამსწრე (ისი მდგომარეობაში მყოფი) გადმოგვცემს: „ვა! არ მინდა თქვენი ავდოკატო... იმათ ლაპარაკს და ტყუილებსა სახარობელა მიჩვენია!.. დახრჩობა რომ გამოუცხადეს: მოსამართლეებს თავი დაუქრა“. 1)

უფრო საგულისხმიეროა დახრჩობაგადაწყვეტილი ტოტოლას მიმართეა შემოხვეული ხალხისაღმისი, რომელიც სეირის საყურებლად მოსულა „ყაჩაღების გასამართლებაზე“: „ვა! რა სეირია!.. დღეისწორს მახათაზე დამიპატიენიხართ: მე და დარჩო ჯამბაზობას ვითამაშებთ!.. ერთიც ნახეთ: თოკი უფრო კვიანია, თუ თქვენა“...

ტოტოლას სიტყვებში ისმის არსებულის წინააღმდეგ აღშფოთება და დაცინვაც. თითქოს ტოტოლა, ეს უბრალო კაცი, „ყაჩაღი“ მორალური სიძლიერით ზევიდან დაჰყურებდეს დაბალი გრძნობებით გახრწნილ საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და მის მმართველთ. აქ ავტორი უდაოდ ეპოქის საზოგადოებრივი აზროვნების მოწინავე პოზიციებიდან იყურება.

ანტ. ფურცელაძე, როგორც მოაზროვნე უფრო მკვეთრად ჩანს ტოტოლას მონოლოგში (საპრობილეში—სიკვდილის წინ): „ერთიც არ შევეკითხე ჩემს თავს თუ: ტოტოლ! რათ არის ეს ამოდენა უსამართლობა და ვინ არის, რომ თავს ბედნიერად ხედავს ქვეყანაში!.. ვუქვით ჩემი დანა გავლესე უსამართლო კაცზედ,-- აქაც უნდა მეკითხნა ჩემი თავისათვის... მაგ უსამართლო კაცს რომ ყელსა სჭრი, რა იცი, რომ ეგ კაცი თავის ნებით არის უსამართლო?.. როდის ჩაგიხეუნია მაგის გულში? როდის შეგიტყვია მაგისი გავლილი დღეები?!.. თუ, ტოტოლ! შენ შენის ნებით გამხდარხარ ავაზაკი, სისხლის მსმელი, მაშინ მაგაზედაც ისე იფიქრე... ახლა უნდა მოვკვდე იმიტომ,

1) ანტ. ფურცელაძე—ავაზანი—გვ. 76.

რომ ათასი უბრალო და უდანაშაულო კაცის სისხლი დაგღვარეს!.. ან ჩემს თავს რა ვარგე ამითი, ან სხვას რა შეემატა!.. განა ეს უნდა ყოფილიყო ჩემი გზა!.. წყალი სათავეში უნდა მოსწყდესო, მესმის ხოლმე, რომ ამბობს ეგ ზევითა გეზობელი (რევოლუციონერი ტუსა-ლი—მ. ზ.)... უსამართლობაც უნდა ძირიდავ მოითხაროს... სად არის იმისი ძირი?! განა ისინი არიან, ვისაც მი დანა გოლში გაუტარეს?!.. აი, აქ, ამ გზაზედ რომ წამხდარეყავ, მაშინ მეც მოსვენებული გულით მოეკედებოდი... მაშინ ხალხი ეხლანდელივით წყვილით არ მოწყვებოდა საფლავამდის... რატომ წინათ არ შეეხვდი მე მათ?!.. (დაფიქრდება). ერთიც ორე ეგენი კაი კაცები არიან, რატომ არ ევძებენ ჩვენ? რატომ არ წაგვავლებენ ქოჩორში ხელს და არ გვეტყვიან თუ, ე ჩვენი საქმე თქვენთვის არის!..“

ტოტოლას პირით აქ თითონ ანტ. ფურცელაძე ლაპარაკობს. ტოტოლას თვითკრიტიკა, მისი მისწრაფება იდეური დარაზმული ცხოვრებისაკენ, ეს ავტორის სულსცევითა ანტ. ფურცელაძე ამდროს უკვე საჭიროდ ხედავს იდეური მოღვაწეობის გარშემო დარაზმოს სწორედ კალაპოტიდან ამოვარდნილი ელემენტები, რომელნიც არსებულ უსამართლო ცხოვრებას ვერ ეგუებიან. ანტ. ფურცელაძე რწმუნდება, რომ არსებულისადმი ინდივიდუალური გზით წინააღმდეგობის გაწევა ვერ დააკმაყოფილებს უკმაყოფილოთა მოთხოვნილებებს. მწერლის თავისებურება იმაშიც ჩხატება, რომ მის ყურადღებას მარტო სოფლის უკმაყოფილო ელემენტები კი არ იზიდავს, არამედ ქალაქისაც—კაპიტალიზაციით კალაპოტიდან ამოვარდნილი ხელოსნებიც. მათი გაერთიანება, მათი დარაზმვა ჩხატება მას, როგორც ცხოვრების გადაუღებელი მოთხოვნილება. ამაშიც ანტ. ფურცელაძე ახალია, ნოვატორია. თუმცა ვერც ამ საკითხში მივიდა ბოლომდის, გარკვეულობამდის.

უნდა აღინიშნოს, რომ ანტ. ფურცელაძეს, როგორც ის შეჟღავნდება თავის შემოქმედებაში, ბუბლიცისტური-კრიტიკული იქნება თუ მხატვრული, იზიდავს გარდამავალი ეპოქები, სადაც ხდება გარდატეხები: კაცობრიობის, ეროვნებათა და ვიწრო საზოგადოების ცხოვრებაში. მოქმედ გმირებად მას გამოყავს ისეთი პირები, რომლებიც გამოჰხატავენ კაცობრიობის, თუ ვიწრო საზოგადოების კრიზისს, რომელნიც განიცდიან შინაგან რევოლუციას, ნაზღვლევს, რომელთაც აღამიანი ხშირად დაუუპყვამდის მიჰყავთ. ამგვარი ხასიათი ანტ. ფურცელაძის შემოქმედებაში აშკარადღება, როგორც უკვე განხილულ („დიდი მოურავი“, „ავაზაკნი“, „მაცი ხეცია“ და სხვანი), აგრეთვე მის სხვა ნაწარმოებშიც („სამის თავგადასავალი“, „ვაი მართალთა“, „ჩვენებური საქმის ბოლო“ და სხვა).

განხილული მასალიდანაც გამოირკვა, რომ ანტ. ფურცელაძე ენერგიულად ეძებს ცხოვრების ახალ გზებს, საზოგადოებრივი ურთიერთობის ახალ ფორმებს. თავის მისწრაფებებს ანტ. ფურცელაძე არა მარტო პუბლიცისტურ წერილებში აშუქებს, არამედ მხატვრულ შემოქმედებაშიც ასახეირებს.

ანტ. ფურცელაძის შემოქმედებაში ირევიან მოქმედი პირნი, რომელნიც ახალი ცხოვრების მოახლოებას გრძნობენ, ემზადებიან და სცდილობენ მასთან შესახვედრად სხვების მომზადებასაც. მართალია, ამ მოქმედი პირების დახატვაში მწერლის მხატვრული უნარი სუსტია, მაგრამ, იდეების გამოტანის თვალსაზრისით, ეპოქისა და თვითონ ავტორისათვის დამახასიათებელია.

ერთ-ერთ თავის მოთხრობაში „ვაი მართალთა“ მიხეილ ზახარის, ახალი ცხოვრების მაძიებელ გმირს, ავტორი ასე დაახასიათებინებს საზოგადოებრივ ცხოვრებას: „დააკვირდით აბა ჩვენს ცხოვრებას, თუ ვინმე ჰნატავდეს თავის თავს ბედნიერად, უგუნურთ გარდა... დიხა! არავინ არის ბედნიერი. დაიწყეთ პირველიდან და გადადით უკანასკნელ კაცამდი, და ნახათ, რომ ყველას რაღაცის ეშინიან, ყველა ცდილობს, რომ სხვა მოაუძღუროს, რომ იმ სხვამ, ძალა მოკმეულმა, არ დასცეს ესა. ყველა თრთის ხეალის წინაშე და არ იცის დღეს, რა მოაქვს იმისათვის ხეალასა. და ხვალინდელი დღე არის უფრო საშიშარი დიდისათვის, ვიდრე პატარასათვის“...¹⁾

ასეთია, ანტ. ფურცელაძის გაგებითაც, არსებული საზოგადოებრივი წყობილება: დაძაბუნებული, ფლიდი, მერყევი, არა დამაკმაყოფილებელი, რომლის ხვალინდელი დღე საშიშია უფრო „დიდისათვის“, ვიდრე „პატარისათვის“.

ცხადია, საჭიროა გზების გაკვლევა, ახალი ყოფის უორმის გამოწახვა. ანტ. ფურცელაძე, რა თქმა უნდა, ამ მომავლის ყოფის რაობაში არ არის ჯეროვანად გარკვეული, მერყეობს ლიბერალურ-აზნაურულ, ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ და სოციალისტურ მისწრაფებათა შორის, მაგრამ თავისი ეპოქისათვის მაინც მოწინავეთა რიგებშია.

გავარკვიოთ ეს ისე, როგორც ის ანტ. ფურცელაძეს აქვს გამოტანილი მხატვრულ შემოქმედებაში (რასაკვირელია, ეს სრულიადაც არ ეწინააღმდეგება მის პუბლიცისტურ წერილებს).

რომანი „მაცი ხვითია“ ს გმირი ეკა, როცა შემთხვევით მოხვდება საყრანგეთში (ქ. მარსელში), გაიცნობს იქაურ წყობილ-

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—ვაი მართალთა—გვ. 78—79.

ბას, ფიქრობს იპოვოს თავისი მაცი და დაბრუნდეს ისევ ამ ქვეყანაში, „სადაც ასე თავისუფლად სუნთქავს ხალხი, სადაც დამკვიდრებულია თანასწორობა, სადაც ყველას შეუძლიან თავის ნებით ცხოვრება, თავის ნებით შრომა, სადაც არც მართე'ლობასა და ბთავრის დარკაცებს უბრალოდ კაცის დასჯა და წვალების ნება არა აქვთ, სადაც ყველა კაცი ცუდ საქმეზე ერთნაირად პასუხისმგებელია, სადაც ხალხი სკოცხლობს, მოძრაობს და ელტვის უკეთეს ცხოვრებას და გაუმჯობესებას“. ¹⁾

ანტ. ფურცელაძე, მარაგელი ფრანგი ვეჭილის პირით, თავის მრწამს ამჟღავნებს (უნდა კი ითქვას, რომ ფრანგი ვეჭილის გამოყვანა „მაცი ხეიტიაჰი“ მეტად ნაძალადევა, არაბუნებრივია. ამის გარდა, საფრანგეთის, როგორც ბურჟუაზიული ქვეყნის წყობილება ანტ. ფურცელაძისათვის, როგორც ხალხოსნისათვის, არ უნდა ყოფილიყო ისეთი იდეალური და მომავალშიც ბისაბაძევი. „მაცი ხეიტია“ იბეჭდებოდა ჟურნალ „იმედში“ 1871—1872 წ.წ. როცა ანტ. ფურცელაძე იდეოლოგიურად ერკვევა და ხალხოსნებს მკიდროდ უკავშირდება).

ანტ. ფურცელაძე მაცი ხეიტიას ფრანგი ვეჭილის პირით თხოულობს არსებული კანონმდებლობის რეფორმას. ძველის შეხედულებით, არსებული კანონმდებლობა არ ეყარება ხალხის მდგომარეობის, ზნე-ჩვეულების ზუტ შესწავლას; ის არ ითვალისწინებს იმ სოციალურ პირობებს, რომლებშიც ჩნდება ადამიანის ესა თუ ის ზნე ჩვეულება, ქცევა. ფრანგი ვეჭილი, ცუდილობს ახსნას და გაამართლას მაცი ხეიტიას ქურდობა. ამას ის ასე გამოხატავს. „ყველანი, ვინც კი მეგრელებს გარს ატყევენ, თავის ჟინიან სურვილს ძარცვითა და მტაცებლობით იკლავენ. მეგრელნი სხვა მაგალითს ვერ ხედავენ, ყველა იმასა სწავლობს, რასაც მხედავს, ყველა იმას მოქმედობს, რასაც სხვები სჩადიან... დარჩა მხოლოდ შესწავლა იმ ხელობისა, რომლითაც სცხოვრობდა შემოსული და გარშემო მცხოვრები ხალხი, რომელსაც გაუხედენელობისა და მიწა-ადგილის სიმციროს გამო, სხვათა მორის, ძარცვა-ქურდობა. დარჩენოდათ რჩენის დონეთა. ამ ს შეეჩვივნენ მეგრელნი თანდათან... შემდეგ ეს საქმე საქმე ბურათა და საკვებურადაც გადაიქცა, რადგან საყოველთაო გახდა და ამასთან რჩენის საშუალებად იქცა“.

მწერალს უნდა დაამტკიცოს, რომ არსებული კანონმდებლობის მფარველობის ქვეშ ქურდობა-მძარცველობა უფრო გამახვილებული,

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—მაცი ხეიტია—გვ. 220—221.

მაგრამ ნიღაბაფარებული სახით, მძვინვარებს. კანონი მათ არა სჯის, არა სდევნის იმიტომ, რომ ის „კანონიერია“. „ამას რომ კარგად განვიხილავთ,— ხსნის ფრანგი ვეჟილი,— ჩვენ ენახავთ, რომ, როგორც მეგრელნი ქურდობასა და აბრაგობას არიან შეჩვეული და საქებურადაც წიაჩნიათ, აგრეთვე ყველა სხვა ხალხი შესჩვევია სხვა, გაცილებით კიდევ უარეს საძაგელ საქმეებს, რომლითაც ერთნი სძარცვავენ მეორეს, ხელიდან აცლიან უკანასკნელ ლუქმა-პურს, თვითონ მდიდრდებიან და ღარიბნი კი უფრო და უფრო ღატაკდებიან... ის საქენი, რომელიც ჩვენ საქებურათა და საკეხრად მიგვაჩნია, ბევრით უფრო მავნე და საძაგელია ხალხისათვის, ვიდრე ქურდობა და აბრაგობა“. 1)

მაგალითისათვის ვეჟილი იღებს ვაქრობას, რომელიც თითქმის ყველა ქვეყანაშია გავრცელებული. მეტად თვალსაჩინოდ, დამარწმუნებლად ამტკიცებს, რომ გამჟიდველი ატყუებს, სძარცავს, ჰპარავს მყიდველს. „ესთქვათ,— მოხდენილად ამბობს ვეჟილი,— გაიგე კიდევ, რომ ვაქარმა მოგატყუა და მანეთში ან ორი მანეთი და მეტი გამოგართვა— რას იზამ? არაუფროს. იმიტომ, რომ ამგვარი ქურდობა ჩვენგანაცა და კანონისაგანაც შეწყნარებულია. რაც უფრო მდიდარი ვაქარია, იმდენი უფრო ფიანდაზათ ქვეშ ვეგებით და პატიკსა ვცემთ, თუცა რამდენიც უფრო მდიდარია, იმდენი ამისი სიმდიდრე იმას ამტკიცებს, რომ უფრო ბევრი მოუტყუებია და გაუძარცვავს“. 2)

ანტ. ფურცელაძე ფრანგ ვეჟილს უფრო გააღრმავებინებს სოციალური ცხოვრების უსამართლობას, მას კერძო საქუთრების, სხვისი შრომის ექსპლოატაციის წინააღმდეგაც ალაპარაკებს (თუმცა ეს საფრანგეთის მოქალაქისათვისაც უცხოა, მაგრამ ეს შესაძლებელია ავხსნათ პარიზის კოჟუნარების აჯანყების გავლენით). ფრანგი ვიქილი აღნიშნავს, რომ მარტო აღებ-მიცემობა არ არის ღარიბი ხალხის საძარცვაად მიღებული სხვადასხვა ქვეყანაში. ფრანგი ვეჟილი მაგალითისათვის აიღებს მიწის სარგებლობისა და გამოყენების პირობებს და შემდეგი კითხვებით არკვევს მათი მძარცველობის ხასიათს: „რაში აძლევს... მშრომელი კაცი თავის ნაშრომს მიწის პატრონს?... ის (ე. ი. მშრომელი—მ. ზ.) ტყულად კარგავს თავის ჯანღონეს, ეს (ე. ი. მიწის მესაკუთრე—მ. ზ.) კი ჯანს ჰხმარობს, მითი სარგებლობს... ჯანიანისაგან სხვის კისერზე წოლა არის ქურდობა, რადგან თავის ჯანს არა სჯის და სარგებლობს მხოლოდ სხვისი ჯანით, რაკი ხელდავს მის, გაჰიკრებას და იცის, რომ ის ნებით, თუ

1) ანტ. ფურცელაძე—მატი ხეტილა—გვ. 248.

2) იქვე—გვ. 250.

უნებლიეთ უნდა ემსახუროს მას... ზოგჯერ ერთი კაცი ჰნთქავს ათა-
სობით სხვის ჯანსა და ღონეს მიწის მიქირავებაში, თუ ქარხნებისა
და სხვა ამგვარ სამუშაოებებში და ჩვენ ამისთანა წუზრბელა კაცებს
დიდებითა და ღალადებით შევეყურებთ. ამგვარ უსაზომობითა და
უწესრიგობით არის ქვეყანა მოცული. ჩვენ ყოველივე ამას ვუყურებთ
სრულიად გულგრილად, რადგან თვალისა და ყურისა შეჩვეული
გვაქვს“. ¹⁾

ფრანგი ვეჭილი თავის გრძელ (და უნდა ითქვას გაქიანურე-
ბულ, მოსაწყენ) სიტყვაში აკრიტიკებს რა არსებულ წყობილებას.
ცდილობს გამოსავალი მისცეს კანონმდებლობის წარმომადგენელთ:
„როგორც კაცს,—ამბობს ის,—სიმშლილი და სიღარიბე ცუდს საქმე-
ებს ჩაადენინებს, ისეც ის შეიქმნება კარგი, სალი და კეთილი, რო-
ცა კარგს მაგალითებში, კარგ გაზრდაში ამყოფებ და მისცემ ცხოვ-
რებისა და შრომის სახსარს. ამიტომ უპირველესად საქიროა, რომ
ყველა კაცი თავის საქმეში თავისუფალი გახდეს მხოლოდ ამ თავი-
სუფლებით კი სხვას არ უნდა ავიწროვებდეს, სხვის თავისუფლებას
არ უნდა ზღუდავდეს. მიეცით ხალხს აც გილი სახელმწიფო საქმეებ-
სა და მმართველობაში, გაიყვანეთ გზები, მიეცით საყოველთაო სწავ-
ლა, სწავლა ნამდვილი, რომელიც ანვითარებდეს იმის ბუნებასა და
საზოგადო კანონებსა და მოვლენების გამოკვლევა-შესწავლაში, მიე-
ცით სახსარი, რომ არ შეეძლოს ერთს მეორესი დაჩაგვრა და და-
ჯაბნება“. ²⁾

მართალია, ფრანგი ვეჭილისათვის ასეთი გამოსავალის ჩვენება.
ცოტა არ იყოს ხელოვნურია, გადაქარბებულია, ის ხომ ბურჟუაზიუ-
ლი წყობილების წარმომადგენელია და, როგორც ასეთისადვის, ძალ-
მომრეობის წინააღმდეგ ასეთი გალაშქრება შეუფერებელია, მაგრამ
ავტორისათვის ეს არ არის დამაბრკოლებელი, რადგანაც მისთვის
მთავარია თავისი მრწამსის გამოტანა მკითხველთა წრეში. ამ მიზნის
განხორციელებაში ანტ. ფურცელაძე ხაირად სამუალებებს არ
არჩევს, არ ერიდება მხატვრულობის თვალსაზრისით, შეუფერებლო-
ბას, სტილურად დაუხვეწაობას. ეს იყო ხშირად დიდი ნ.კლი ხალ-
ხოსანი მწერლებისათვის. ესევე ხაკლი, უფრო მეტი დოზით, ანტ.
ფურცელაძესაც ახასიათებს. მწერალი ენერჯიის მთელი დაქიმივით
ახალი ქვეყნისაკენ გაიყურება. ამისათვის უნდა ხელოვნებაც. თავის
იღებები ავტორს ჰსურს მოქმედ პირთა საშუალებით გამოიჩანოს. რაც
დამახასიათებელი სტილური ნიშანი იყო ხალხოსანი-მწერლებისათ-
ვის.

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე — მაცი ხვითია — გვ. 254 — 255.

²⁾ იქვე — გვ. 259 — 260.

ანტ. ფურცელაძე, ფრანგი ვეჟილის პირით, აცხადებს იმ საფუძვლებს, რომლებზედაც უნდა გარდაიქმნას ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება. საქიროა ამ ახალი ცხოვრებისათვის მზადება. საქიროა ახალი კაცობა, ახალი, არსებულის საწინააღმდეგო მისწრაფებებით, რომელიც ხალხს აღფრთხილებს და მიუთითებს, გაუძღვება. ასეთი პრობლემა თითქმის ყველა ხალხოსანი-მწერლის წინაშე დაისვება. ეს საკითხი საკმარისი სიცხადით ზის ანტ. ფურცელაძის წინაშეც.

ანტ. ფურცელაძეს ამ ახალი ცხოვრების მკვდელი ეხატება იმ განათლებული, ზნეობრივად მაღალი კაცის სახით, რომელსაც ვალდებულება საზოგადოებრივი ცხოვრების გაუმჯობესებისა სტანჯავს, არ აძლევს მოსვენებას და აიძულებს არსებულ წყობილებას, ძველ წესოფლებზედ დასაყრდენად შეუჩინებელი ომი გამოუცხადოს.

ასეთები არიან: სვიმონ ბაღდაძე („სამის თავედასაველი“), ბესარიონ ვარგისაშვილი (რომლის სახითაც მწერალი აწარმოებს თხრობას თავის სამ ნაწარმოებში — „სამის თავედასაველი“, „ვამარტალთა“, „ჩვენებური საქვის ბოლო“), მიხეილ ზახარაი („ვამარტალთა“) და ვასილ ნაწარმეცაშვილი („ჩვენებური საქვის ბოლო“).

აღსანიშნავია, რომ ეს „ახალი კაცები“, ახალი ცხოვრების მიღებისათვის ასე გატაცებულნი, ხალხის ფართო ბედნიერი და შეგნებული ცხოვრების მაძიებელნი, ანტონ ფურცელაძის შემოქმედებაში, ყველა გამოსულია თავად-აზნაურობის წრიდან. ყველა ესენი თითქმის „მონანიე აზნაურის“ თვისებების მატარებელი არიან, თუმცა „მონანიე აზნაურის“ თვისებები მათში მეტად ბუნდოვანად მქლავდებოდა. ისინი არ არიან არც ხალხში მოსიარულენი და არც მებრძოლნი. ეს მეტად დამასახიანებელი შტრუხია ანტ. ფურცელაძისათვის და ამიტომ განსაკუთრებულ დაკვირვებას თხოულობს.

სვიმონ ბაღდაძე კარგა შეძლებული მებატონის — გივი ბაღდაძის შვილი იყო. მისი ოჯახი ჩვეულებრივი მებატონის ოჯახის სპეციფიკური თვისებებით ხასიათდებოდა: ყმით, მამულით, მოსამსახურეებო, რომელთადაც გივის ჰქონდა ჩვეულებრივი მებატონისა და მოქელის (რადგანაც გივი რუსეთში იყო შვიდი წელი და დაბრუნების შემდეგ სამსახურში შევიდა) მკაცრი მოპყრობა: გივის არ უყვარდა დიდხანს საქმის ჩიჩინი. ჯერ მოჩივარს სცემდა ან აცვიინებდა (უფრო უკანასკნელ საშუალებას იყენებდა) და შემ-

დეგ იმასა, ვისაც უჩივოდენ: „ესენი თუ მე არ დავრწმუნებინი,—ამბობდა ის,—ამათგან ხეირი არ იქნება და კაცის პატივის ცემა არ ექნებათ“... რასაკერეღია, გივი ისეთი ბრძიყვი არ იყო,—გესლიანად წერს ავტორი,—რომ არა სცოდნოდა ცემა რა დროს, ან ვის უნდოდა. ვინც გივის პატივისცემა იცოდა იმათ, არამთუ როზგსა, ცივს ნიავსაცა არ მიაკარებდა, და თუ არ იცოდნენ მისი პატივისცემა, მაშინ ამისი ბრალი ღღარ იყო, ვინც უნდა შეხვედროდა გარჩევა ჰქონდა“. ¹⁾

მალე გივიმ მიიღო მაიორობა, ფული, პატივისცემა. გააფართოვა ყმა და მამული და გააძლიერა თავის ძალმომრეობაც.

მწერლის დახატვით, გივის შვილი სვიმონი ბავშობიდანვე ვერ ეგუებოდა მამის მოპყრობას გლეხკაცისადმი (ავტორი არ გვიჩვენებს, როგორ ან საი ღან განვითარდა სვიმონში ამგვარი ბუნება), ვერ შეეგუა სვიმონის ბუნება, ავრეთვე სასწავლებლის უაზრო, მკაცრ რეჟიმს. სვიმონი არავის (და არც უფროსებს) არ უთმენდა შეურაცხყოფასა და უსამართლობას. თავისი მკვახე სიტყვით მოთმინებიდან გამოჰყავდა ისინი, რისთვისაც სვიმონი მალე დაითხოვეს სასწავლებლიდან. მამამ ახლა რუსეთში გაგზავნა ის სასწავლებლად. აქ სვიმონში თანდათან მუშავდება ხასიათი და მიმართულება. ავტორის მოწმობით, სვიმონს არ უყვარდა მუქთად ყოფნა და ყოველთვის რასმე აკეთებდა. ბევრს კითხულობდა განსაკუთრებით, როდესაც სვიმონი ლიცეიში გადავიდა. „მალე მიჰყო რიგიან საკითხავ წიგნებს ხელი და დაუღო სწავლასაც თავი“. ამის გარდა, უყვარდა ამხანაგებში სხვადასხვა საქმის დაწყება და ყოველ საქმეში უეჭველად მოთავე ის უნდა ყოფილიყო. თუმცა ამხანაგები მის დაღვრემილ სახესა და მკვახე სიტყვას გაურბოდენ, მაგრამ საზოგადო საქმის დაწყება კი უიმისოდ არა ხერხდებოდა. „ყველა ამხანაგებაში,—ახასიათებს ავტორი,—ეს ირიცხებოდა შეუსყიდელ მართლის მოქმელად და სწორე მოსამართლეთ“. რაც დრო მიდიოდა, სვიმონის მსოფლმხედველობა და ცოდნა ღრმავდებოდა. ის აღარ სჯერდებოდა და ლექციებში ცარიელა სიტყვას, პროფესორებისაგან თხოულობდა ახანაგანმარტებას, დასაბუთებას. ამ ნიადაგზე იქაც მოხდა გაუგებრობა თუ უსიამოვნება, და სვიმონი დაითხოვეს სასწავლებლიდან. ეს ხაზები ჩვეულებრივი იყო რუსეთის „მონანიე ანაჟურთა“ ცხოვრებაში.

სვიმონს საზღვარგარეთ უნდოდა წასვლა. მამას სთხოვა დახმარება, მაგრამ მამამ საპასუხოდ შემდეგი მისწერა: „თუ შენ კარგი ყოფილიყავ, შენ მანდღან არ დაგიტხოვდენო“.

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—სამის თავგადასავალი—გვ. 15.

სვიმონი იძულებულია დაბრუნდეს სახლში. სამსახურში არ შედის. ის წინააღმდეგია ბიუროკრატიულ დაწესებულებებში მუშაობისა. მან სოფლად ოთხი წელიწადი დაჰყო. „ის, — გადმოგვცემს მწერალი, — ხშირად დაღიოდა გლეხკაცების სახლებში და უგდებდა იმათ ცხოვრებას ყურს; დასდევდა სალამომდის სამუშაოზედ, ღამე ხარში, ტყეში, სარწყავში და სხვა. უგდებდა შიწებს ყურსა, დაჰქონდა მინდორში რალაც წიგნები, სჩხრეკავდა სხვადასხვა მიწებსა, უგდებდა ყურსა რა მიწაში რა მოსავალი მოდიოდა, რა მიწას რა მოვლა უხდებოდა... ყოველ კლდეს, ყოველ ხეს სინჯავდა და სწერდა რა ალაგას როგორი მცენარე იზრდებოდა, რა ალაგას რა უფრო ხარობს, რა ალაგას რა მოუხდება და ხშირად თითო კვირაობით არ მიდიოდა სახლში“.¹⁾

მეტად მკრთალი სახეა სვიმონისა. რა უნდა მას ან სოფელში, ან გლეხებში, ან რას დაეძებს მინდორ-ველებში არა ჩანს. ეტყობა ავტორსაც ეს ხასიათი არა აქვს ჯერ გაგებული („სამის თავგადასავალი“ დაწერილია 1866 წელს) „მონანიე ახნაური“ მასობრივად გამოდის რუსეთშიაც 70-იან წლებში. ჩანს ავტორის ყურადღება სოფლის მცხოვრებთა და მისი ბუნების გარშემოა დატრიალებული. სოფლის ამოკმედება, მისი აყვავება უნდა აინტერესებდეს მწერალს. მაგრამ სვიმონს ავტორი არა სტოვებს სოფლად. სოფლად ის სვიმონს გასაქანს ვერ აძლევს. მისთვისაც ბუნდოვანია სვიმონის ასპარეზი. მიდის ქალაქში სვიმონი იმ იმედით, რომ იქნება როგორმე მოახერხოს საზღვარგარეთ წასვლა.

საზღვარ-გარეთი იზიდავს ანტ. ფურცელაძის მეორე მოთხრობის „ვაი მართალთა“-ს გმირს მიხეილ ზახარიჩსაც, განსაკუთრებით საფრანგეთი, როგორც თავისუფალი ქვეყნის სიმბოლო. ასეთივე ბუნდოვანი, გაურკვეველია სახე მიხეილ ზახარიჩსაც. რიტორიკული ხასიათისაა მიხეილის საუბრები ლიზასთან ბოროტების, ავკაცობის წინააღმდეგ „აბა გახშირდნენ საზოგადო აზრისა და ერთხელ დადებული ჩვეულების გადამდგონი, შეხედონ ამ აზრისა და ჩვეულების ავსა და კარგს მხარეს გონივრულად, ჩაუდგნენ ამათ შინჯვაში, და ნახავთ, როგორ წაიწვეს და წავა წინ კაცთა კაცური ცხოვრება; პნახავთ... რა ერთი სალაღადო და სათაყვანო გარემოებანი დაემხობიან და მოიდრეკენ სიძარტლის წინ მუხლსა... მართალია; „ვაი მართალთა“! მართალია, უბედურნი არიან თავის სიცოცხლეში, ვინც პირველი შეჰმართავს ხელს საზოგადო კერპს და დამ-

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—სამის თავგადასავალი—გვ. 26—27.

კვიდრებულს წესებს, მაგრამ ისინი არიან მარილნი სოფლისა, როგორც ამბობს სახარება...¹⁾

მიხეილ ზახარჩი მკერმეტყველურად უქადაგებს ლიზას თავი სი საკუთარი შრომითა და ხელით იცხოვროს. ლიზას ამის ქადაგება აღარა სჭირია. მან უკვე გადალახა პრივილეგიური კლასის სიამპარტავენე, შრომაც დაიწყო და ძველ ყოფას, ძველ მსოფლმხედველობასაც ბრძოლა გამოუტახადა, თუმცა სუსტი მომზადებით. თვითონ მიხეილი კი განაგრძობს თავისი მშობლების ხარჯზე ცხოვრებას, თუმცა ის მათ ცხოვრებას აკრიტიკებს, მათთან ერთად ცხოვრება შეუძლებლად მიაჩნია. ავტორს მიხეილისთვისაც ვერ მოუნახავს მოღვაწეობის ასპარეზი, მისი მკერმეტყველება მარტო ლიზასათვის იკარგება. ამ საუბრებში ამჟღავნებს ანტ. ფურცელაძე თავისი გმირის იდეურ მისწრაფებებს (აღბათ, თავისას). მიხეილი ლიზას და თავის დას ნატოს უკითხავს წიგნებს, უხსნის ისტორიას და განსაკუთრებით საფრანგეთის ახალ ისტორიაზე ელაპარაკება პათეტიკური ტონით. საფრანგეთი ჩვენს ავტორსაც იზიდავდა, საფრანგეთი მისთვისაც თავისუფალი ქვეყნის სიმბოლო იყო. მიხეილმა „აღუწერა ხალხის აღძვრა და ძალა ხალხისა, როდესაც იმან გამოყვანილმა მოთმინებიდამ მეტის გაჭირვებით, დაიწყო საფრანგეთში მოძრაობა და მაშინ ველარა აღუდგარა. უჩვენა მიზეზები, რომლითაც იძულებულ ჰყევს ხალხი, რომ მიემართათ თავის ძალისათვის და თავად ეპატრონებინათ თავის თავისათვის. აღუწერა, როგორც აღძრულს ხალხის ძალას ველარა გაუმაგრდა რა და ყველა დაემხო მის წინაშე... როგორც ეს ხალხი შინაურს და გარეულს მტერს სძლევდა და უმუსრავედა ძალას. უჩვენა ის აზრი და ლტოლვილებანი, რომელიც დაჰბადა და გააღვიძა ამ ხალხის მოძრაობამ, როდესაც ყველას მიეცა ნება თავისუფლად ამოსუნთქვისა და თავის აზრების წარმოთქმისა. უჩვენა, როგორც ამ ხალხის მოწინავე პირნი და მთელი ევროპის სახელმწიფოთა უფლების მქონებელი უკანასკნელს ძალას ჰხმარობდნენ, რომ დაემხოთ საფრანგეთის მოძრაობა და ძირშივე ამოეთხარათ თავის ქვეყანაშიაც შეპარებული ფრანციული აზრები. მარტო ცოცხალმა და შეუდრეკელმა ფრანციის ხალხმა აღმართა დროშა სიმართლისათვის... მათი აღძრული სწავლა და საქმენი გავიდნენ ხალხში... და დღეს იქნება, თუ ხვალ ხალხნი მოიყვანენ ამ აზრთა აღსრულებაში“.²⁾

1) ანტ. ფურცელაძე—ვაი მართალთა—გვ. 72.

2) იქვე—გვ. 85—86.

ეს მხოლოდ სიტყვებია, ლაპარაკი მაღალ იდეებზე, მისწრაფებებზე. საქმე, საქმე კი არა ჩანს. ავტორსაც ეს იდეები თავში აქვს შეკრებილი, გავლენებით გამოწვეული და არა უშუალო ცხოვრებიდან ამოკრებილი. მას ეს იდეები მოქმედებაში ვერ გადაუტანია და არც იცის როგორ გადაიტანოს.

მიხეილი, სვიმონი, როგორც, სხვა მოთხრობის „ჩვენებური საქმის ბოლო“-ს მოქმედი პირი ვასილ ნაწრეტიშვილი, ნაწილობრივ მაინც მოგვაგონებენ რუსეთის სინამდვილეში XIX საუკუნის 20-40 წლებში განვითარებულს უნიადაგო, ზედმეტ ადამიანებს („лишние люди“). ავტორი თითქოს რუსი მწერლისა გერცენის გავლენასაც განიცდიდდეს, განსაკუთრებით მისი რომანის „Кто виноват?..“.

ვასილ ნაწრეტიშვილიც განათლებული თავადია. მან იგრძნო ახალი ცხოვრების მოახლოება, მისი საჭიროება, აზრიანობა. გაიმსქვალა მისი იდეებით. უნივერსიტეტიდან ბრუნდება თავის სოფელში. აქ შეხვდება მას მეზობელი, ნათესავი, ახალგაზრდა ნიკიერი კალოკატო. ესეც მასთან საუბრებში გამოიჩინს თავის ნიქს, მოიზადებას, მორალურ სიმაღლეს.

კატოსთან საუბრებში ვასილი ამქადავებს თავის იდეებს, რომლებიც ხალხოსნურს უფრო უახლოვდება, ვიდრე სვიმონისა და მიხეილისას. „რაკი დავასრულებთ სწავლასა, — ეუბნება ვასილი კატოს, — დაებრუნდებით ჩვენს დაჩაგრულს ქვეყანაში. გვექნება სწავლის მხრივ საკმაო მომზადება, და ვინ იცის რაჟდენი საქმე გვექნება წინა! რამდენი კარგი საქმე შეგვეძლება გაეკეთთ ამ ჩვენს ჯერეთ თავშეუდებელს და ხელშეუხებელს ქვეყანაში!.. სასწავლებლები, ამხანაგობები, ბანკები სოფლებისათვის! ეხლა რომ საცოდავთ მურტლები და ტიტვლები დაიარებიან ე საცოდავი გლეხის ბიჭები ილიაში სახრე აოჩრალები და სიცივისაგან წელში წაკუზულები, შეგვეძლება სწავლით და სხვადასხვა დაწყობილებაებით ამათი ამ გვარო, არა კაცური ცხოვრების შეცვლა. მ. შინ უყურე, როგორ ეხლანდელი წუმპეების მაგიერად ჩვენს კარმიდაძოზე, რა სუფთა მეიდნები იქნებიან; კვარტლიანი სადგოების მაგიერათ, სადაც პირუტყვნი და კაცნი თითქმის ერთს საწოლზედა წვანან, იქნებიან სუბთათ გამოწყობილნი, დიდ ფანჯრებიანი სუფთა სახლები თავისი მშვენიერის ბაღებით... ამას ყველას უნდა მხოლოდ მხნე და თავგამოდებული გულის შემატკივარი მომზადებულნი კაცები.“ 1)

1) ანტ. ფურცელაძე—ჩვენებური საქმის ბოლო—გვ. 44—45.

უდაოდ, ხალხოსნური გავლენა ღოჩანს ანტ. ფურცელაძეზე („ჩვენებური საქმის ბოლო“ დაწერილია 1873 წელს, სწორედ რუსეთში ხალხოსნური მოღვაწეობის უძლიერესი განვითარების ხანაში). შესაძლებელია ანტ. ფურცელაძე ამ ნაწარმოებით ეკატერინე გაბაშვილის ერთგვარ წინამორბედად მივიჩნიოთ (რასაკვირველია, იდეურობის მხრით. ეკ. გაბაშვილის „გამარჯვებული ნიკო“-ს ეპილოგი ძალიან წააგავს ანჯონის ხსენებულ ხაწარმოებს იდეურად).

ვასილ ნაწრეტაშვილიც პრაქტიკულ ცხოვრებაში რაღაც გამოუსადეგარი კაცია, როგორც სხვისათვის, ისე თავისათვისაც. ანტ. ფურცელაძის აღნიშნული სამივე გმირი უკვალოდ იღუპება. ცხოვრების ასპარეზზე ისინი მეტად ადვილად იმახვრებიან. ამისი მიზეზი, როგორც ზევითაც აღვხიხნეთ, მწერლის გაურკვეველობაა.

მიხეილს, როცა აკტორი აქვერ გამოუჩნახავს მოქმედების ასპარეზს ცოდნისა და ენერჯის გამოყენებისათვის, საზღვარგარეთ, საფრანგეთში გაგზავნის. იქ უნდა მიხეილს გაიღრზაოს ცოდნა, ისწავლოს კიდევ ახალი. და რაღაც გაუგებრობით, ყოველ შემთხვევაში, მკითხველისათვის სრულიად მოულოდნელად, მიხეილი საფრანგეთში ბარიკადებზე გაშოხნდება.

„ამ დროს,—ავეიწერს აქტორი,—ერთი ბარიკადიდან, რომელიც იყო მუშების კვარტალში გამართული, გამოვიდა ერთი ახალგაზრდა, შავ თვალ წაზბა, ცოცხალი სახის, მუხა-ტანათ მყოფი ყმაწვილი... ის მივარდა საჩქაროთ იმ ადგილას, სადაც უხვევდნენ დაქრილებს დაკოდილს ადგილებსა. იმას საჩქაროთ შეუხვიეს ხელი. ის გაბრუნდა ისევ წასასვლელად... ის იყო მიშო... მიშო გადაეირა და დაერქო ბაირახტართან. ბაირალი ექირა ერთს ახალგაზრდა ქალს, რომელსაც დაქრილობისაგან ჩამოსდიოდა მხრებზე თქრიალით სისხელი. ის არ უშვებდა ბაირალს ხელიდამ...—გაუშარჯოს კომუნას! შესძახა ამ ქალმა და გაუფარდა ბაირალი ხელიდამ. იმას გაუარა ტყვიამ შიგ გულში. მიშო დასწვდა ბაირალს... აიტაცა ბაირალი და წადგა კიდევ წინ... გავარდა თითქმის ზედ ბარიკადებზე შემომდგარის ვერსალის ჯარის მთელი ზოდის თოფები და მთელი წინ მდგომი კომუნარები დაეცნენ... მიშოს გავარდა ხელიდამ ბაირალი...“¹⁾

რატომ? რისთვის? რა აკავშირებდა მიშოს პარიზის კომუნარებთან? გამოუხნილ საიდუმლოდ რჩება მკითხველისათვის. მიხეილის სახე ცოტათი მოგვაგონებს ი. ტურგენევის რომანის „Рудин“-ის გმირს რუდინს. იქ ეს მოულოდნელი არ არის. რუდი-

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე-ჩვენებური საქმის ბოლო—გვ. 117—120.

ნის ხასიათის გაშლა ბუნებრივად მიდის რუდინის საფრანგეთის რევოლუციაში ბარიკადებზე სიკვდილამდის.

ასეთივე უნილქნოა ვასილ ნაწრეტაშვილი სალი გონებით, კარგი ცოდნით, მაღალი შორალით. მაგრამ ისიც ცხოვრებაში უნიადგოა. ის სიტყვის კაცია და არა საქმისა. ვასილმა თავის საუბრებით აამღერია გული კატოსი, გაუღვიძა მას ახალი ცხოვრების დიდი ნდომა. კატო მთელი გატაცებით გამზადებული ღვას იმ ქვეყნის კარებში, საითკენაც ასეთი ჯადოსნური გავლენით მას მიუთითა ვასილ ნაწრეტაშვილმა. მაგრამ ვასილი ცხოვრებას პირველსავე ნაბიჯზე უსუსური, უძლური გამოდგა. ის კატოსთან წერილის მოწერასაც ისე ვერ ახერხებს, რომ მისი მშობლები არ ჩაერივნინ მათ შორის. მისმა შეხვედრამ კატო იმსხვერპლა. ვასილმა ვერც კი მოახერხა ჩამოვიდეს საყვარელ ადამიანთან, გაიგოს საქმის ვითარება. ვასილი ცხოვრებას არ იცნობს, მას სათანადოდ ალლოს ვერ უღებს. ამიტომაც ის უნიადგო, უხერხემლო.

ვასილის უხერხემლობა შემდეგშიც გამოჩნდება. ის შეირთავს ერთს რუსის ქალს. ველარ გასძლებს რუსეთში. ჩამოვა ტფილისში. იქ მსახურობს. სოფელში დაბრუნებისას, მოინდომებს კატოს ნახვასაც, მაგრამ დამახინჯებული, გაუბედურებული კატოს დანახვა მას წარსულს მოუწამლავს და უშალ წამოვა იქიდან, აღარც კი ინახულებს მას... ესეც ხომ ჩვეულებრივი გაქცევაა სინამდვილისაგან, რაც ასე ახასიათებდა ზედმეტ ადამიანებს!

მაგრამ რა ქნა ვასილმა? გააკეთა რამე იმ დიდი ნიქითა და ცოდნით, რომლებიც მას ჰქონდა?

ამის საპასუხოდ მწერალი შემდეგ ცნობას იძლევა: „ვასილი დატრიალდა ქალაქში. იმის სახლის კარი ღია იყო თავის ახალგაზრდა ამხანაგებისათვის. გარდა ამისა, ვასილის სახლში ნიადგ ცხარე ბასი და მუსაიფი იყო სხვადასხვა დაწინაურებული აზრების მოძრაობაზე, რომელიც კარგის ვახშით ან ქალაღლით თავდებოდა. „*Это все сробал*“ იძახოდენ თვითონვე ეს ახალგაზრდები. „*Нам надо дело. Дело давайте дело*“. და თვითონვე განაგრძობს მწერალი, — ეს „დღლოს მთხოვნელები, როდესაც საქმე მიდგებოდა „დღლოზედ“, რჩეობდნენ ისევე ლაპარაკს, რადგან ლაპარაკი უფრო ადვილიცაა და სასიამოვნოც“.

ავტორი ვასილ ნაწრეტაშვილს და მის წრეს, ამ მოლაპარაკე ხალხს, უარყოფითად ეკიდება. ავტორში მოჩანს რუსეთის 60-იანი წლების გავლენა. 60-იან წლებში რუსეთის ინტელიგენციამ, განსაკუთრებით „რაზნოჩინცის“ წრიდამ რომ გამოვიდა,

ბრძოლა გამოუცხადა სიტყვას და სიტყვის ადამიანებს. თავისი მხრით წამოაყენა საქმისა და საქმის ადამიანების აუცილებლობა:

„На труд и битву я готов,
Лишь бы начать в союзе нашем
Живое дело вместо слов!“...

ამბობს 60-იანი წლების მოწინავე საზოგადოების განწყობილების გამომხატველი ნ. დობროლუბოვი.

ვასილი ოჯახშიც უხეირო, უნიადაგო გამოდგა. მისი ცოლიც ძოლაპარაკეა. ვაქრის ქალი ცხოვრებას პრაქტიკულად უყურებს. ამიტომ მას „საქმით ყველა დიდკაცების ცნობა და მიყოლ-მოყულა და მდიდრული ცხოვრება ერჩინა“. ასეთმა ცხოვრებამ ვასილი ვალებში ჩააგდო. ამასთან ერთად ვასილი, „რომელიც,—მწერლის დაუთარავი ირონიით,—თავის შეწირვას უპირებდა თავის სამშობლოს, ახლა ქართველებსაც სრულიად ძვირად ხედებოდა; ამ თავდადებულ ქართველს შვილებიც ისე ეზრდებოდნენ, რომ ქართული ინიციალად იცოდნენ და საქართველოს ხალხი იმათთვის იყო ისეთივე უცხო, როგორც სპარსელები და იაპონელები. ცოლს ამისას არ მოსწონდა ქართველები“¹⁾.

ასე ფუჭად, უშინაარსოდ მიიზღაზნებოდა ვასილის, გაშლაშივე დაქიანებული, ცხოვრება. საქმეს ეძებდა, მაგრამ საქმე კი მას ასეთს მოუყირწლავ ცხოვრების ველზე ვერ ეპოვა.

შედარებით მიხეილსა და ვასილთან სვიმონი უფრო გარკვეულიცაა და მტკიცეც. იმასა აქვს უნარი საქმე მონახოს, გააკეთოს, ცხოვრების უკულმართობასაც ებრძოლოს.

სვიმონი გადმოვიდა ტფილისში. მართალია, მამას დაჰპირდა სამსახურში შესვლას, მაგრამ სამსახურში არ უნდა შევიდეს. უარყოფითად უყურებს სამსახურს დაწესებულებაში. ის საზღვარგარეთ ემზადებოდა წასასვლელად, თუ მამა ფულს მისცემდა. დაიჭირა ქალაქში ორი ოთახი. ჰყავს მოსამსახურე გოგია. სწავლობს, ბევრს კითხულობს. „ენის გასაქარებლად“ მოსიარულე ყმაწვილებს სვიმონმა მალე ამოაკვეთინა ფეხი თავის სახლიდან. ახლა მასთან მეზობელი საწყალადედაკაცი თუ მოვიდოდა „ქალაქის გასაკეთებლად ან სხვა რამე საჭირო საქმისათვის“. დანარჩენ დროს ის ეჯდა „სასარგებლო წიგნებს და მუყაითად ჩაჰკირკიტებდა“. გარგისაშვილის შეკითხვაზე, რატომ არ დადის სვიმონი თავის ნათესაებთან—დიდკაცებთან, რადგანაც ისინი, ყოველ წემთხვევაში, გამოსადეგნი არიან,

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—ჩვენებური, საქმის ბოლო—გვ. 94.

სვიმონი თავისებურად მკვახედ უპასუხებს: „მერწმუნე, თუ სადმე გამოუსადეგარნი ვინმე არიან, გამოუსადეგარნი მაგ გვარი ხალხნი არიან, თუ სამსახური უნ და კაცსა და მაგათი საკბილოა, მაშინ კი და სხვაფორიე კი ღწერთმა შეინახოს... მაგათთვის საზოგადო საქმე ღმერთს არ დაუბადია.“¹⁾

სვიმონ ბაღდაძის მოღვაწეობას, უნარს, მორალურს სიმალლესა და ძალას ავტორი ამქლავნებს სვიმონის შემდეგ მოქმედებაში.

სვიმონი შეჰხვდება მკაძე ქალს მაშა სტრუგოვსკოვას, რომელიც, დედინ ცვლის ზეგავლენით, მამას ძალად გაუყიდა. მაშას, მიუხედავად ასეთი მდგომარეობისა შერჩენია თავმოყვარეობა და სურვილი აქიდან თავის დახწევისა. ზიზლითა. და შაამორეული ბოღმით უყურებს ის უსაძართლო საზოგადოებრივ ცხოვრებას.

მაშა სტრუგოვსკოვა შეხვდა ჯერ სვიმონის ამხანაგს დავით დესპანიძეს, რომელსაც პრველ შეყრისთანავე მაშასადმი რაღაც გამოურკვეველი თანგრძნობა აღუძრა. მკითხველზე გარკვეულ შთაბეჭდილებას ახდენს მაშას მოთხოვნა თავისი მძიმე ცხოვრების შესახებ; განსაკუთრებით ამალელებელია ის პირობები, რომლების გამოც მაშა ამგვარ გზაზე დადგა. მაშას ცხოვრების მოუწესრიგებლობისადმი სიძულვილში, ავტორის აღშფოთებული ხმაც ისრის-„გარწმუნებ, — უბნება მაშა დავით დესპანიძეს, — რომ ამყოფაში ჩავარდნილი ქალი ძვირია უმიზეზოთა... რომელსაც გინდა ჰკითხე ამ ჩვენს სახლში მყოფ ქალსა და იმათგან გაიგონებთ იმისთანა სმწობარო თავს გადასაღლებს, რომელნიც ამაზედ ნალები სამწუხარონი არ არიან... მაგრამ ბევრნი მალე ეჩვივიან ამ ცხოვრებასა... მე კი... მგონია არც როდის... და ნურცა ჰქმნას ღმერთმა... როგორც იქნება და როდესაც იქნება გადავიხდი ჩემს ვალს... და მასუკან... როგორც იქნება მოვიწინიებ ჩემს ცოდოსა.“²⁾

ეს შეხედულება ცხოვრებაზე თვით ავტორისაცაა. მწერლის შეხედულებით, ცხოვრება მოუწესრიგებელია. ისეა მოწყობილი, რომ თუ კაცი ერთი დასხლტა ცხოვრების მოლიპულ ბილიკზე, შესაძლებლობა ესპობა ცხოვრებასთან დაბრუნებისა. მეტად მეტყველია ბოღმისა და აღშფოთების გამოჩხატველი ის დიალოგი, რომელიც მაშასა და დავითს შორის გაიმართება, როცა უკანასკნელი ურჩევს მაშას უჩივლოს ექსპლოატაციისათვის, რომელსაც მას სახლის პატრონი უწევს (გვ. 48—49).

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—სამის თავგადასავალი—გვ. 11.

²⁾ იქვე—გვ. 48.

სვიმონი, როდესაც თვითონ თარწმუნდება რომ მაშა უდა-
ნაშაულოა, რომ ის ძალმომრეობით მოხედრილა ასეთს გზაზე, რომ
მაშას სწყურია ნამდვილი ცხოვრება, გადაიხდის მის ვალს, გაათა-
ვისუფლებს, წამოიყვანს თავისთან და მერე ცოლადაც შეირთავს.

აქაც ეპოქის, 60 იანი წლების გავლენაა. ხელი გაუწოდე
დამცირებულს, შეურაცხყოფილს, ლაფიდან ამოი-
ყვანე, გვერდში ამოიყენე, კაცად აქციე, ნამდვილ
გზაზე დააყენე. ვერქრობთ ახტ. ფურცელაძეს ნ. ჩერნიშე-
სკის რომანის „ЧТО ДЕЛАТЬ?“-ის გავლენა უნდა გრჩნეოდეს. მაგრამ სვი-
მონსაც და რაშასაც ცხოვრებაში აუარებელი დაპროვლება შეხვდება.
ჯერ სვიმონის მამა გადაეღობება. არ მისცემს ჯვრის დაწერის ნებას და
შეჰდებ დაწყებული ეკლესიის უბროსიდან და გუბერნატორიდან და
გათაყვებული „დესიატნიკით“ ყველა მათ დაპროვლებას ჟქმნის პატი-
ოსან, შეგნებულ ცხოვრებაში. ყველა შეურაცხყოფილად სთვლის
თავის თავს, რომ სვიმონ ბადლაძემ მეძავე ქალი ცოლად შეირთო.
ასეთი ნეზალანსი მეტად ეჩოთირება განსაკუთრებით „ბრწყინვალე
საზოგადოებას“.

მიუხედავად ასეთი ამბედრებისა, სვიმონი და მაშა დაიწ-
ყებენ ერთად ცხოვრებას. ბღბნიერია მაშა ამ ახალი ცხოვრებით,
ხარბად ეწაფება ის მას. მაშა ნიჭიერი, გონიერი, პატიოსანი ქალია,
ის ერთგულად და შროიანად იკიდება ოჯახს. მასთან ერთად ცდილობს
იკითხოს სერიოზული წიგნები, შეისწავლოს ენები. რა დიდ ტაქტს,
სიყვარულს, მადლიერ გრძნობას იჩენს მაშა სვიმონისადმი! როგორი
ამტანი, ანგარიშის გამწევი! მაგრამ საზოგადოება თავისი ყალბი
ეთიკით საშუალებას არ აძლევს მათ იცხოვრონ სინდისიერად, პატი-
ოსანი შრომიით.

მამა მოუსპობს საშუალებას სვიმონს. საჭიროა ცხოვრების წყა-
როს გამონახვა. სხვა გზა არაა, სამსახურში უნდა შევიდეს და სვი-
მონიც გადისწყვეტს სამსახურის დაწყებას. მაგრამ სადაც არ მიდის,
ყველგან უარს ეუბნებიან—ხან ხსნიან მით, რომ თავისუფალი ადგილი
არა აქვთ და ხანაც პირდაპირ ცინიკურად უპასუხებენ: „თქვენთვის
ადგილი არ არის“

სვიმონი იძულებულია მივიდეს იმ ნათესაებთან — დიდკაცებთან,
რომელნიც მას წინათ ეხვეწებოდნენ სამსახურში შესვლას და კარგ
ადგილსაც პირდებოდნენ, მაგრამ ახლა კი პირდაპირ ეუბნებიან ხოლ-
მე: „დიახ, კეშმარიტია. მე გაძლევდით თქვენ... ადგილს მაშინ, რო-
დესაც გიცნობდით რეგიან კაცად და სანდო კაცი მეგონეთ, მაგრამ
ეხლა სამსახურშიაც რომ იყვეთ ჩემს ხელში, დაგიტხოვდით“.¹⁾

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე — სამის თავგადასავალი — გვ. 64.

თითქოს მთელმა საზოგადოებამ: ნათესავემა თუ უცხო, ნაცნობ-
მა თუ უცნობმა პირი შეკრა ხელი შეუშალონ მაშას დაუბრუნდეს.
პატიოსან, შინაარსიან, კმაყოფილ ცხოვრებას. სვიმონმა მოინდომა
პანსიონის გახსნა, მოსწავლეების მიღება, მათი მომზადება, მაგრამ
აქაც საზოგადოებამ სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია. არც ერთი
ბავშვი არ გააქაქანეს. სვიმონმა ვერც კერძო გაკვეთილები იშოვნა.

მათ მდგომარეობაში მხოლოდ მათი მოსამსახურე პოლკა შე-
ვიდა. პოლკამ თავისი უშუალოებით, გაუხრწნელობით დააფასა ისინი,
გაიგო მათი ცხოვრების არსი. დაუზოგველად დაუწყო მათ დახმა-
რება. პოლკა არ სტოვებდა მაშას, ხშირად დადიოდა, შავს მუშაო-
ბას ის უკეთებდა.

დამაჯერებელი ტონითაა გაშლილი პოლკას დახმარება ამ ახალი
ოჯახისადმი. პოლკა თავის მწირი ჯამაგირიდან აძლევს მათ დახმა-
რებას. არც სვიმონს და არც მაშას არ აძლევენ არავითარ სამუშაოს.
პოლკა თავის სახელზე იღებს სამუშაოს, მოაქვს მაშასთან. უკანასკნე-
ლიც სიამოვნებითა და სიხალისით აკეთებს.

ოჯახმა პატარა სული მოიღვა პოლკასაგან ნაშოვნის სამუშაო-
თი. „მაშა არ ჯერდებოდა მარტო ხელსაქმესა: როდესაც მოილაღე-
ბოდა ხელსაქმისაგან, ის ჩაუჯდებოდა ხოლმე წიგნებსა და რო მოი-
ლალებოდა წიგნებიდამა, ჩაუჯდებოდა ხელსაქმესა. ამასთან ის ას-
წრებდა სახლის დალაგებასაცა და რომ შესულიყავი იმათ სახლ-
ში, გეგონებოდა ამ სახლს ერთი სამი მარჯვე მსახური მაინც ად-
გიაო. ამგვარს ქეუისა და სხეულის ვარჯიშობაში, მაშა თანდათან
უფრო გამხნეყდა... საკერავს უჯდა და ღიღინებდა დაბლა ლამაზ
კილოზე სიმღერასა, და თუ წიგნს კითხულობდა ხმა მალლა სვიმონ-
თან ერთათა და თან სხვადასხვა წიგნების აზრების სჯასა და ბაასში
შედიოდა თავის საყვარელ კაცთანა. ან არა და მაშა აკეთებდა საქ-
მესა და სვიმონი კითხულობდა წიგნსა. ამგვარად გადიოდა დრო.“¹⁾

მკითხველი უდაოდ გრძნობს ახალი ცხოვრების ძალუმ წყურ-
ვილს. ახალი ოჯახის, ახალი ყოფის ძიებას. ჩერნიშევსკის რომანი
„Что делать?“ ავტორზე ამ ნაწილშიც, რასაკვირველია, გავლენას
ახდენს.

ამ ახალი ოჯახის მდგომარეობა თანდათან გართულდა. შვილიც
მიეცათ. ყველამ; მშობლებმაც კი სვიმონი უსასტიკესად გაწი-
რეს. არავითარ დახმარებას, გარდა მოსამსახურე პოლკასი, არავინ
არ აძლევს.

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—საშის თავგადასავალი—გვ. 72.

პოლკა არაჩვეულებლივ კაცთმოყვარეობასა და ადამიანობას იჩენს. ისევე ზრუნავს ის მათთვის, როგორც თავის თავისთვის. მათთვის საკერავს, თუ კერძო გაკვეთილებს, გაფაციცებით დაეძებს.

ამ ხანებში ტფილისში გადმოჰყავთ დიდი მოხელე ვლადიმერ ვლადიმეროვიჩ კუსტნიცკი. მას ჰყავს ორი შვილი. ეძებს ხეირიან მასწავლებელს. პოლკამ ეს კუსტნიცკის მოსაშსახურე ქალის შემწეობით გაიგო და მოახერხა მას სვიმონი აეყვანა. კუსტნიცკის სვიმონი მოეწონა, დაუნიშნა კვირაში ექვსი გაკვეთილი, თითო ორ მანეთად.

ამ გარემოებამ სვიმონისა და მამას საქმე მთლად გააკეთა. დაიწყეს ამ ახალმა ადამიანებმა დამშვიდებული ცხოვრება. თვითგანვითარება, შეგნებულად ახალი ყოფის შექმნა.

გარშემორტყმული მეშინაური საზოგადოება გაკვირვებული დარჩა, რომ ასეთმა დიდმა პირმა სვიმონი სახლში შეუშვა და შვილების სწავლა-აღზრდა ანდო; მაგრამ საზოგადოების გაკვირვებას საზღვარი არა ჰქონდა, როდესაც კუსტნიცკიმ, გაიგო რა მამას ვითარება, ცოლით სადარბაზოდ მივიდა მათთან სახლში, დიდი ალერსით შეხედენ და სთხოვეს მათთან ეარნათ. დაიწყო ურთიერთობა მათ შორის. კუსტნიცკიმ სვიმონს დაწესებულებაში მალე კარგი, შესაფერი ადგილი მისცა. საზოგადოებამაც შეიცვალა დამოკიდებულება გუშინ მისგან ათვალისწინებული ოჯახისადმი. თუ გუშინ მათ დანახვას ვერ გააგონებდით, დღეს ბევრი ცდილობს მათ დაახლოებას, დაპატიჟებაც კი დაუწყეს მათ.

მაგრამ საზოგადოების გამოფხიზლება მხრჩოლავი ტრადიციებისაგან არ გამოდგა ხანგრძლივი. კუსტნიცკის პატიოსანი მოქმედება მისი სამსახურისადმი დამოკიდებულება მუქთა ხორა, დიდი ჩამომავლობის მოხელეთათვის, რომელთაც ის მკაცრად მოეკიდა, უჩვევი და შეურაცხყოფელი იყო. დაუწყეს მას (კუსტნიცკის) ინტრიგა, დაბეზლება. კუსტნიცკიმ ამჯობინა გაცლა.

დარჩა სვიმონი ისევ ამ საზოგადოების ხელში. კვლავ წამოყო თავი საზოგადოების მისდამი ძველმა დამოკიდებულებამ. კვლავ ყველამ ზურგი შეაქცია. ყველამ მოინდომა ამ თავხედის „ახალი ადამიანების“ შეურაცხყოფა, შეგინება. სვიმონი და მამა განაგრძობენ თავიანთ გზას. არავითარ ანგარიშს არ უწევენ საზოგადოებრივ აზრს. ხოლო საუბრის დროს საზოგადოებას სვიმონი ვალად არა რჩება. ამან გააბრაზა საზოგადოება.

მოინდომეს ამ „მეტიჩრების“ სასტიკი დასჯა. გაიტაცეს ორივე ცოლქმარი. სვიმონი მოჰკლეს, ხოლო მამა საშინლად ნაცემი იპოვეს.

გხოლოდ პოლკასა და კეთილი დედაბერი დიასახლისის დახმარებამ დროებით გადაარჩინა სიკვდილს მაშაცა და მისი შვილი გიორგიც. მაგრამ მაშას ცხოვრება დაუსრულებელი წამება შეიქმნა, საესე ცილისწამებით, შეურაცხყოფით.

მაშას არაეინ არც პასპორტს აძლევს, არც სამსახურში იღებს, არც სამუშაოს აძლევს. დასნეულებულ მაშას და მის პატარა შვილს გიორგის საზოგადოება გულგრილად, ცინიკურად გასწირვს. ბავშვი დიასახლისს ხელზე მოუკვდება, მაშა დასნეულებული სადღაც საავადმყოფოშია. საზოგადოება ისეთი სისტიკი და გულქვაა, რომ არამც თუ სვიმონს, მაშასა და მის პაწია ბაკშვს სდევნის, ცხოვრებისა და სიცოცხლის საშუალებას არ აძლევს, არამედ ყველა იმათაც, ვინც ამ უცნაურ ხალხს თანაგრძნობით ეპყრობა.

მთხრობის ეს ადგილიც, მართალია, არ არის სათანადო მხატვრულად დახვეწილი, მაგრამ მწერლის აღშფოთება და გაბედული ამხედრება საზოგადოების „მეშხანობის“, უსამართლობის, ცინიზმის, გარეგნული ეთიკეტი დაფარული გახრწნილობის წინააღმდეგ, უდაოდ პროგრესული, გაბედული და იმ ეპოქისათვის დროული მოვლენაა.

საკითხი ქალისა, მისი პარტიისცემა საკმარისად მძლავრად იყო წამოყენებული რუსეთის საზოგადოებრივ აზროვნებაში 60-იანი წლებიდან. ახალი იდეებით ვატაცებული მომავალი თავისუფალი, სალი, თანასწორუფლებიანი ცხოვრების მაძიებელი მოწინავე ნაწილი ზნეობრივ ვალდებულებას გრძნობდა ქალის წინაშე. ცხოვრების პირობებია, რომ ასეთს ბორკილს ადებს ხალხს, ამახინჯებს მის ცხოვრებას, გასაქანს არ აძლევს, რომ ისიც დაეწაფოს შინაარსიან ცხოვრებას. ძალიანაც რომ მოინდოვოს, ვერ შესძლებს ნამდვილი გზით სიარულს. ცხოვრება ისე ბინძურადაა მოწყობილი, რომ ნამდვილ მოაზროვნე პოტიოსან ქალსაც კი, თუ ის მოინდომებს მიღებული ეთიკის დარღვევას, გასვრის, წაბილწავს. ასევე უყურებს ამ საკითხს ანტ. ფურცელაძეც.

მწერლის შეხედულებით, ქალის აღზრდა ოჯახშიც და სკოლაშიც რაღაც უბადრუტია, უშინაარსო („ვთი მ.რთალთა“ გვ. 82—83—ლიზას აღზრდა; ასეთივეა კატოს აღზრდაც—„ჩვენებური საქმის ბოლო“ გვ. 32—33). ყველა ამ დეტალებშიც კი მოჩანს მწერალზე ჩერნიშევსკის ხსენებული რომანის გავლენა.

უნდა ითქვას, რომ ანტ. ფურცელაძეზე რუსეთის რადიკალური მოაზროვნე საზოგადოებისა და კერძოდ ჩერნიშევსკის დიდი გავლენა არა მარტო ქალის საკითხის გადაქრაში მქლავნდება, არამედ იმ რადიკალურ რევოლუციონურ განწყობილებაშიც, რომელსაც ანტ. ფურცელაძე ააშკარავებდა ცხოვრებაშიც და ხშირად მწერლობაშიც

(რასაკვირველია, ამასაც მწერლისათვის უფრო თეორიაში ჰქონდა ძალა და მნიშვნელობა, ვიდრე პრაქტიკაში. თავში, აზროვნებაში უფრო იყო, ვიდრე საქმეში).

რომანში „ვაი მართალთა“ ანტ. ფურცელაძე საკმარისად თვალს. ჩინოვ გამოხატავს რევოლუციონურ განწყობილებას: მიხეილს ავტორი საფრანგეთში წაიყვანს და პარიზის კომუნარების აჯანყების მონაწილედ გახდის, ბარიკადზე მოკლავს და ერთგვარი დაუკმაყოფილებლობით ათქმევინებს: „აქ უნდა მომკვდარიყო ლიზაცა... აქ იყო მისი ადგილი“.. ეს ადგილი, მართალია, მხატვრულობის თვალსაზრისით უხეშია, მაგრამ მწერლის აზრს კი შვეთრად გამოხატავს.

ამის გარდა, მეტად საგულისხმეიროა ის თანაგრძობის კილო, რომლითაც ანტ. ფურცელაძე ჰხატავს მოხუცი კომუნარის მოწოდება მიმართვას ახალგაზრდობისადმი.

ვერსალის ჯარმა შეავიწროვა კომუნარები. უკანასკნელნი იხევნენ დიდის გმირობით. ადვილად არ უთმობენ პოზიციებს უხეშ ძალას. კომუნარების ერთს ჯგუფს მიუძღოდა შუატანის მოხუცი... თეთრის წვერითა და საშინელი მხნე და გამბედავის სახით... ამას მისდევდნენ სისხლსა და თოფის წამალში ამოსვრილნი კომუნის სხვა გადარჩენილი მოთავეთაგანი.

— „უშველეთ თქვენს თავს!—მიუბრუნდა უცებ ამათ ის მოხუცი კომუნარი, როდესაც ისინი დადკენ ერთს მიყრუებულ კუთხეში,—საქმე წაგებულია! ეხლა ჩვენ ველარას ვუშველით! თქვენ ისევ ყმაწვილები ხართ და კიდევ საჭირონი იქნებით ამ ჩვენი საქმისათვის, თქვენ კიდევ დასკირდებით საფრანგეთს და კაცობრიობის საქმეს!.. თქვენი გადარჩენით მოიგებს კიდევ საქმე. მაგრამ მე, რომელსაც გამოუვლია ამდენი წამება... მე, რომელმაც ნახევარი ჩემი დღენი გაატარე საპყრობილესა და დევნილობაში... მე, რომელსაც აღარ შემწევს ხანი, რომ ერთი კიდევ ანახო საფრანგეთის დამცრობა, თავისუფლების დაკარგვა და უბედურება—მე უნდა მოვკვდე.—გაუმარჯოს კაცობრიობას!—შემოსძახა აქ მან მალა ქუდის ქნევით და გადაერია ბარიკადებისაკენ... გმირი დღეეკლუზე, მძიმედ დაკრილი იღგა ამართული ბარიკადებზედ ყველას წინ და უშვერდა კიდევ ტყვიებს გულს და ამხნეებდა მეომართ.“¹⁾

თუ ანტ. ფურცელაძე თავისი გმირების ცხოვრებას სიკვდილითა და დამარცხებით ათავებს, მათთვის ვერ ახერხებს მოქმედების, მათი ძალების გამოყენებისათვის ასპარეზის გამონახვას, ვერ ახერ-

¹⁾ ანტ. ფურცელაძე—ვაი მართალთა—გვ. 118—119.

ებს გამოუძებნოს მათ მოქმედების პერსპექტივა, სამაგიეროდ შორს, საფრანგეთში ცოცხალი, მოქმედი ძალების ფართო და მიმზიდველ პერსპექტივას ხედავს. ამ ფართო პერსპექტივისაკენ აღტყინებული უძახის თავის მკითხველსაც.

როდესაც ანტონ ფურცელაძის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას თავიდან ბოლომდის გადავხედავთ და მის შეჯამება-შეფასებას მოვინდომებთ ჩვენ წინაშე ცხადად დგება მწერლის სახე, როგორც 60-80-იანი წლების თვალსაჩინო მოაზროვნე, რომელიც ძალუმად განიკდის როგორც რუსეთის მოწინავე საზოგადოების აზროვნების გავლენას, ისე დასავლეთ ევროპისასაც (რასაკვირველია, რუსეთის გზით). ეს გავლენებია: ლიბერალურ-ბურჟუაზიული, ლიბერალურ ნაციონალური, ლიბერალურ-დემოკრატიული, რადიკალურ-დემოკრატიული, წვრილ-ბურჟუაზიული, ხალხოსნურ-სოციალისტურ უტოპისტური). ძირითადი ამ გავლენებიდან ანტ. ფურცელაძეში, რა თქმა უნდა, წვრილ-ბურჟუაზიულ ხალხოსნურია. ის ცენტრალური საკითხები, რომლებიც ხალხოსნებმა წაშაყენეს: მიწის საერთო მფლობელობა, გლეხთა ცხოვრების ყოველმხრივი (ეკონომიური, იურიდიკული, საზოგადოებრივი) მაწესრიგება, ახალი გზებისა და „ახალი კაცის“ (თუნდაც „მონანიე აზნაურის“ სახით, თუმცა მკრთალი და გაურყვეველი) სახეების ჩვენება ანტ. ფურცელაძისათვისაც დამახასიათებელი იყო.

ანტ. ფურცელაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესწავლას იმ დასკვნამდის მივყავართ, რომ მწერალი, საკმარისად ნიჭიერი, მოწინავე რადიკალური მოაზროვნე, მუდამ რყევაში, შესაბამი გზის ძიებაშია, მარცხნივ — რადიკალიზმისაკენ იწევს. მან მაინც ვერც ერთს პერიოდში ვერ გამოინახა ისეთი გზა და იდეოლოგია, რომელიც მას სრულიად დააკმაყოფილებდა და გარკვეული მიმდინარეობის კალაპოტში ჩააყენებდა.

ასეთი მუდმივი რყევა, ძიება ანტ. ფურცელაძისათვის დამახასიათებელი იყო როგორც პუბლიცისტიკა - კრიტიკაში, აგრეთვე მხატვრულ შემოქმედებაში იმ დადებითი და უარყოფითი თვისებებით, რომლებითაც ჩვენ ეს ზ. ვით აღვნიშნეთ. მხატვრობის თვალსაზრისით ანტ. ფურცელაძის შემოქმედება, როგორც გზადაგზა აღვნიშნეთ, უდაოდ მოიკოკლებს, სუსტია, მაგრამ, სამაგიეროდ ის ძლიერა როგორც მოაზროვნე. ის მოთხოვრებას თუ ლექსს წერს იმ მიზანდასახულობით, რომ გამოიტანოს ახალი იდეები და თავისი ხმა შეუერთოს არსებული მოუწესრიგებლობით აშლილთა ხმას. და ეს ხომ დამახასიათებელი იყო არა მარტო ანტ. ფურცელაძის მოღვაწეობისათვის, არამედ ხალხოსანი მწერლებისათვის, რომელთა ბანაკს ძირითადად ჩვენი მწერალიც მიეკუთვნება.

ეკატერინე რევაზის ასული გაბაშვილი

1851 წ.

I

XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიაში ეკატერინე გაბაშვილი თვალსაჩინო და ორგინალური მოვლენაა.

ის სამოღვაწეო ასპარეზზე 70-იანი წლების დასაწყისიდან გამოდის. მას თავისი პოეტური შემოქმედების გაშლა მოუხდა ქართული საზოგადოებრივი აზროვნებისა და ქართული ლიტერატურის ორი უმნიშვნელოვანესი მიმართულების — თერგდალეულთა და ხალხოსნების ურთიერთობისა და ბრძოლის გავლენის ქვეშ. ეკ. გაბაშვილმა ორივე ამ მიმართულების გავლენა ხარბად შეისუნთქა და მკვეთრადაც აღბეჭდა თავის მხატვრულ შემოქმედებაში. მან მოღვაწეობა დაიწყო ილია ჭავჭავაძის სკოლის ლიბერალურ თავად-აზნაურულ საფუძვლებზე, მაგრამ მისი შემოქმედება თანდათან ლიტერატურული მიმართულების, თემისა და ძირითადი სიმპატიების მიხედვით უფრო ახლო მივიდა კულტურტრეგერულ ხალხოსნებთან თუმცა თავისებურება მთელი მოღვაწეობის მანძილზე მკაფიოდ დაიკლდა. ეს თავისებურება ეკ. გაბაშვილში გამომჟღავნდა, როგორც რომანტული წერის მანერის ელემენტების შემონახვაში, ისე „მონანიე აზნაურის“ ფსიქოიდეოლოგიის ასახვაში. ეს თავისებურება ეკ. გაბაშვილს უთმობს ქართული ლიტერატურის ისტორიის განვითარებაში განსაკუთრებულ ადგილს ხალხოსანი ბწერლისას.

მაგრამ სანამდის ეკ. გაბაშვილის შემოქმედების განხილვაზე გადავიდოდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია გავითვალისწინოთ მისი ბიოგრაფიის ზოგიერთი მომენტი და ის სოციალურ-კულტურული გარემო, რომელშიც ის ცხოვრობდა და იზრდებოდა.

ეკ. გაბაშვილი დაიბადა 1851 წელს 16 ივნისს ქ. გორში, სადაც ცხოვრობდნენ მისი მშობლები: მამა რევაზ თარხნიშვილი, რომელიც შსახურობდა სახალხო სამსჯავროში (народный суд) და დედა სოფიო ბაგრატიონ-დავითაშვილის ქალი.

ეკ. გაბაშვილის მამა, რევაზ თარხნიშვილი ყოფილა თავის დროისათვის განვითარებული კაცი, თვით მწერლის მოწმობით: „მეთვრამეტე საუკუნის მწერალთა შედეგებზე აღზრდილი, ნაკითხი და თავისუფალი მოაზროვნე“.

დედა მწერლისა, სოფიო ბაგრატიონ-დავითაშვილის ასული ცნობილი იყო ახოვანობით, მხიარულობით, სიმღერითა და ცეკვით. ამასთან ერთად, ეკ. გაბაშვილის მოწმობით, ის თურმე იყო „გასაკვარველი მოჯირითე და შეუდარებელი მსროლელი“. დედის ხსენებული თვისებების შესახებ მწერალი შემდეგს წერს: პაპაჩემი ვახან-გი, რომელსაც ვაჟიშვილი არა ჰყავდა, თავის პირმშო ქალიშვილს ვაჟურ სიმხნევებს ასწავლიდა მეჰკვიდრეობის დესაკავად. მემკვიდრეობა, რომელიც დედაჩემზე გადმოვიდა, არ იყო ძლიერ დიდი, მაგრამ საკმაოდ კარგი მამული იყო ზემო ქართლში, სურამის რაიონში, სადაც ზაფხულობით ვცხოვრობდით და სადაც გავიცანი და შევისწავლე სოფლის ცხოვრება, გლეხთა ავი და კარგი და როგორცაა შესწავლა და დაკვირვება შემდეგ მასალად გამომადგა ჩემ მოთხრობათა შინაარსად. „გაბედნიერება“, „რომანი დიდხვეში“, „კონა“, „ორენა და ქუჩე“ და სხვა.“

ეკატერინეს დედა აღრე გარდაიცვალა. მაშინ მომავალი მწერალი ხუთი წლისა იყო. დედის სიკვდილის შემდეგ ის იზრდებოდა თავის დიდდა ბარბარესთან, რომელიც ჩამომავლობით სომხის ქალი იყო და გონიერი დედაკაცი.

პატარა ეკატერინე, რვა წლისა რომ გახდა, მამამ წამოიყვანა ტფილისში სასწავლებლად. ის ჯერ შიაბარა გერმანელების სკოლაში, შემდეგ კი გადაიყვანა მამადავითში სომეხი ქალების ამბარდანიოვების პანსიონში. თორმეტ წლამდის პატარა კატო აქ სწავლობდა. შემდეგ მოინდომეს მისი ქალთა ინსტიტუტში მიღებინება, მაგრამ, რუსულ ენაში სუსტი მომზადების გამო, კატო მიღებული არ იყო. მაშინ რევაზ თარხნიშვილმა თავისი ქალი შიაბარა იმ დროს ტფილისში კარგად ცნობილი ფრანგი ქალის ფაბრის პანსიონში.

ფაბრის პანსიონი დიდად განირჩეოდა მაშინდელი კარჩაკეტილი სახელმწიფო ქალთა ინსტიტუტისაგან თავისი ლიბერალური მიმართულებით. თვით მწერალი მოწმობს, რომ ფაბრის პანსიონში „მასწავლებლად იყვნენ კავკასიაში ექსორია ქმნილი პოლიტიკური დამნაშავენი: პოლონელი პროფესორები და მეცნიერები, უკრაინელი დევნილი პოეტები და ლიტერატორნი. კერძო პანსიონში ისინი თავი სუფლად ქადაგობდნენ თავიანთ, რწმენას და ზოგჯერ თავიანთ პირადი გულის ლელვასაც აღშფოთებით გადმოგვეცემდნო. იმათი მოწ-

ყალბით მივეჩვიე რუსულ მწერალთა საუკეთესო ლიტერატურულ ქმნილებასა და რუსული კრიტიკის მამამთავართა ბელინაჰის, დობროლუბოვის, პისარევის და სხვათა ბრწყინვალე მოაზროვნეთა შეთვისებასო“.

ფაბრის პანსიონში სხვა საგნებთა შორის ასწავლიდნენ ქართულ ენას, რომელსაც სახელმწიფო სკოლებში გაბატონებული ტრადიციების წინააღმდეგ აქ პატივსა სცემდნენ. ამიტომ ქართული ენის მასწავლებლად ფაბრის პანსიონში მოწვეული იყვნენ იმ დროის საუკეთესო ქართველი პედაგოგები „დიდად განვითარებულნი და დიდი პატიოტული აღფრთოვანებით გატაცებულნი“. ნიკო დედაბრი შვილი, ნაკო ინაშვილი, ალექსანდრე ცაგარელი, იაკობ გოგებაშვილი. რა თქმა უნდა, ეს პედაგოგებიც ახალგაზრდა მოსწავლეებზე დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდნენ. „მათი გავლენით, გადმოგვემს ეკ. გაბაშვილი,—შთავიბეჭდე სამშობლოს სიყვარული და იმისი სამსახური“.

1868 წელს. ეკატ. გაბაშვილმა დაამთავრა ფაბრის პანსიონი. მალე შეირთო ქმარი ალექსანდრე გაბაშვილი, რომელიც თვით მწერლის მოწმობით, „ეგრეთვე ეტრფოდა სამშობლოს და თან დარწმუნებული იყო, რომ მხოლოდ ეკონომიური განვითარება აღადგენდა ჩვენ დაფრდომილ ქვეყანას. ამიტომ მთელ ძალ-ღონეს ახმარებდა მეურნეობის შესწავლას და მის განვითარების გადატანას ხალხში“. ამ საერთო მისწრაფებამ ხალხისა და სამშობლოს კეთილდღეობისათვის დაახლოვა და სიბერეულის დააკვეშირა ისინი.

ქართული მწერლობის ასპარეზზე ეკატ. გაბაშვილი 1870-იან წლების დასაწყისიდანვე გამოდის. სწორედ 1870 წლის პირველი იანვრის გაზეთ „დროებაში“ იყო დაბეჭდილი ეკატ. გაბაშვილის პირველი ესკიზი „გლეხკაცობის აზრი სასოფლო სკოლაზე“. ხსენებულ პირველ მოთხრობაშივე ჩანს ეკატ. გაბაშვილის შემოქმედების ძირითადი ხაზები: სოფელი, გლეხკაცი, მისი ცხოვრების ჩამორჩენილობა და მის მომავალზე ზრუნვა. ყველა ეს საკითხები და მათი მწერლის მიერ გადაწყვეტა ხომ ბუნებრივი გამოძახილი იყო იმ ეპოქისა, რომელშიც მწერალი ქალი იწყებს თავის პოეტურ შემოქმედებას.

70-იანი წლები, როგორც არაერთხელ გვქონდა შემთხვევა აღგვენიშნა, მეტად საგულისხმიერო ხანაა, ესაა კაპიტალიზმის ინტენსიური განვითარების, ბატონყმობის ინსტიტუტის გადაფარდნის, ე.წ. „დიდი რეფორმების“ ხანა და მისი შედეგებით გამოწვეული მძლავრი უკმაყოფილების ჯერ კიდევ გაუნელებელი კერა. საზოგადოებრი-

ვი აზროვნების გამახვილება ამ პერიოდში განსაკუთრებით სწორედ გლუხკაცის-„უნცროსი ძმის“ მდგომარეობის გაუმჯობესებითაა ამოძრავებული. ამ მიზნით გამოწვეულია საზოგადოების უკეთესი ნაწილის გმირული სიარული ხალხში.

ეს გმირული სიარული ხალხში, რასაკვირველია, გამოწვეულია იმ ადგილობრივი სოციალურ-ეკონომიური და კულტურული პირობებით, რომლებიც წარმოიშვა საქართველოში კაპიტალიზმის განვითარების, ნიადაგზე. მაგრამ მის გამახვილებას და, შეიძლება ითქვას, ხშირად გაფორმებას ხელს უწყობდა ის გარემოებაც, რომ ქართველი მოწინავე საზოგადოება, როგორც ზევით თავის ადგილზე გვქონდა აღნიშნული, ამ ხნიდან უკვე საგრძნობლად მჭიდროდა დაკავშირებული რუსეთის საზოგადოებრივ აზროვნებასთან და ლიტერატურასთან. როგორც თერგდალეულნი, ისე განსაკუთრებით ხალხოსნები დიდს იდეურსა და ლიტერატურულ გავლენას განიცდიან რუსეთის 60-80 წლების მოღვაწეებისას. ¹⁾ სოფელი, გლეხი, მისი აწმყო და მომავალი ცხოვრება რუსი და აქიდან ჩვენი მწერლებისათვისაც ცენტრალურ საკითხად გადაიქცა.

ეკატ. გაბაშვილიც ძალუმადაა ამ მიმართულების რკალში ჩაქედლილი. ცხოვრების პირობებიც—სოფელში ცხოვრება, მის მცხოვრებთა მდგომარეობასთან ახლო მისვლა, პანსიონში მასწავლებელ-ხელმძღვანელთა წარუშლელი გავლენა, დარღვეული ფეოდალური ოჯახის ახალი ცხოვრებით შემჭიდროებული მდგომარეობა, რა თქმა უნდა, ხელს უწყობდა ეკატერინე გაბაშვილს—ეპოქის ხსენებული მტკივნეული იდეები შეეთვისებინა.

ეკატ. გაბაშვილის მხატვრული ყურადღება და დაკვირვება ბავშობიდანვე ხარბად დაეწაფა ჩვენი კაპიტალიზირებული სოფლის დარღვეულ და გართულებულ ცხოვრებას. ის ზედმიწევნით კარგად იცნობს როგორც დაძაბუნებულ, დაშლილ თავად-აზნაურთა ყოფას, ისე ცხოვრების მიმე პირობებით ჯგაწრიოკებულ გლეხის მდგომარეობას.

ეკატერ. გაბაშვილი თუმცა რეალისტი მწერლების უშუალო გავლენის ქვეშ იწყებს მხატვრულ მოღვაწეობას, მაგრამ მასში რომანტიკული წერის მანერა საკმარისად მძლავრად მქლავნდება. წერის მანერის თვალსაზრისით ის ხშირად ნეორომანტიულ სკოლას უახლოვდება. მწერალს ხშირად ყოველდღიური ცხოვრების სინამდვილე კი არ იზიდავს, არამედ განსაკუთრებული, გამონაკლისი მოვლენა, რომელიც

1) რუსეთის 60-80 წ. წ. საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიის ძირითადი ხაზების შესახებ იხ. მ. ზანდუკელი—ახალი ქართ. ლიტერატურა, II. ტ.

სრულიად შესაძლებელია, ბუნებრივია იმ სინამდვილისათვის რომელსაც ის ასე ახლო იცნობს და ასე მიმზიდველად ხატავს.

ეკატ. გაბაშვილის რომანტულ საწყისებს საფუძველი აქვს მწერლის ფსიქო-იდეოლოგიაში, რომელიც დარღვეული ფეოდალური კლასის ახალ ცხოვრებასთან ურთიერთობის წიაღში გაიშალა. მაგრამ ძირითადში ის მაინც რეალისტია, რომელიც ცდილობს ახალ ცხოვრებასთან მივიდეს, გაუგოს მიმართულების გეზი და შემოქმედებაში ასახოს. ის თერგდალეულთა და ხალხოსანთა მწერლების გავლენის ქვეშ იზრდება და მათ მიმართულებას მძლავრად იღებს.

მწერლის შემოქმედებითი აპერცეპცია ხსენებულ სოციალ-ეკონომიური ცხოვრების რღვევის პროცესში ხარბად ითვისებს გლეხის გაჭირებულ მდგომარეობას. მწერლის გაგებითაც, გლეხი, როგორც ეს ეპოქის მწერლობისათვის იყო დამახასიათებელი, წელგებზე ფეხს იდგამს, დღესა და ღამეს ასწორებს და მაინც შშიერია.

მოთხრობაში „ხოლერა“ ეკატ. გაბაშვილი გვიხატავს გაჭირებული გლეხის ცხოვრებას, რომელსაც მიწის სიმციროსა და სიმწირის გამო, თავისი სოფელი ვეღარ აცხოვრებს, ის იძულებულია დატოვოს თავისი სოფელი და მის გარეთ ეძიოს ლუკმა-პურის შოვნის საშუალება. ასეთია გიგოლა, რაქველი გლეხი, რომელიც ათის წლის წინათ სოფელ ნაგომურს შემოეკედლა და აქ თიხის ქურჭლის კეთებით იჩინდა თავს. მან ცოლად შეირთო თავისავით ოხერ-ტიალი გოგო ქეთო, სიღარიბითა და დედინაცვლით უწყალოდ შევიწროებული. „ლოგინი რა არის, ლოგინი,—ეს აუცილებელი მზითვეი გლეხკაცის სარძლოსი, ისიც კი არ მოუტანია ქეთოს გიგოლასათვის. მთელი ოთხი წელიწადი დაუღალავე შრომა მოანდომეს ამ ცოლქმართ ერთი ხელი ლოგინისა და გახეხილის ფარდავის შეძენას და ეს ლოგინი და პატარა ხის ტახტი ზედ გადაშლილის ფარდავით იყო მთელი იმათი საკუთრება; არავითარი სხვა სამკაული არ ამშვენებდა პატარა, ბნელს, მიწურ კოთახს, რომელიც თვეში ორ აბაზად ჰქონდათ დაქირავებული. წლითი წლამდე გიგოლა დადიოდა სოფელ-სოფელ და თანატარებდა ვირზე აკიდებულს გოდრებს თიხის ქურჭლით. ქურჭელს ჰირნახულზე სცვლიდა და ამგვარად შოულობდა ცოლშვილისათვის საზრდოს. არც მეზობელი, არც ნათესავი არ ეკარებოდა ამათს ღატაკს ოჯახს და არც ლხინსა და ჰირში იკარებდა ვინმე „საიდგანდაც მოთრეულს“ ნაგლეჯუა ცოლ-ქმარს.“¹⁾

1) ეკ. გაბაშვილი—ხოლერა—გვ. 293—294.

აი, დამახასიათებელი მოვლენა ფერცვლილი ახალი ცხოვრებისა, რომელიც დაუნდობლად ჰგლეჯს შეჩვეული ადგილიდან გლესს, უშლის ბუდეს და სადაც მოხვდება, იქით სტყორცნის. ისედაც ვაქიზებული გლეხი, ამ მოუწყობელ ცხოვრებაში უფრო ირიყება, კნინდება.

ასეთია გიგოლა თავისი ცოლშვილით. ამ ოჯახის წევრები ცხოვრების გერად რჩებიან ბოლომდის. საკმარისია ერთი უბედური შემთხვევა და მთელი ოჯახი ისეთი სისწრაფით ილუპება, როგორც ბზე ნიაჟმა მოიტაცოს და სადმე უფსკრულში შთანთქას.

მძიჟეა შთაბეჭდილება და გრძნობა მკითხველისა ამ მოთხრობის გმირების ხვედრის გაცნობით გამოწვეული. ამას ხელს უწყობს ის უშუალობა და ემოციონალობა, რომელიც დამახასიათებელი სტილური ნიშანია ეკატ. გაბაშვილის შემოქმედებისათვის.

განა ასეთსავე მძიმე სურათს არ გვიხატავს ეკატ გაბაშვილის მოთხრობაში „ღვინია გაღაიჩეხა“? განა აქაც — ნინიკას დაბეჩავებული ოჯახის სახით, რომელიც შობის დღესაც კი ცარიელი ლობიოთი ძლივს ახერხებს ბავშვების დაპურებას, ჩვენი გაძვალტყავებული გლეხის ცხოვრებიდან ცოცხალი მოვლენა არ არის განსახიერებული? მძიმე სევდის ლოდოდ აწვევა მკითხველს საახალწლო ანგარიში ნინიკას ოჯახისა ერთი საბაზრო ურმის შეშის საფასურის მოლოდინში.

— „მამილო, ხვალ ქალაქში რომ ჩახვიდე, საახალწლოდ „ბაშმაკები“ მიყიდე! ამოდენა გოგო ვარ და ჯერ ფეხსაცმელი არ მლირსებია.

— „მეხი კი დაგაყარე თავზე!.. ნეტა იმდენი ფული აილოს ერთ პატარა ურემ შეშაში, რომ საახალწლოდ ორიოდე ფული ფქვილი მოგვიტანოს და პირის გასახსნელად ხუთიოდე გირვანქა ხორცი შობა დღესაც ცარიელ ლობიოზედ გადავიარეთ.

— „მართალს ამბობს ნენე, უხორცობა ამისთანა დიდ ბედნიერ დღეს, როგორ შეიძლება! ნახევარი თუნგი არაყიც კი მომეტებული არ იქნება, მე და ჩემმა ღმერთმა! შეტადრე ამისთანა ყინვაში. დამქაში დაუკრა გოგია მძალს.

-- „ბატონო, ეგ ხომ კარგი იქნება და კარგი, მაგრამ თქვენ პერანგს გული-პირი სულ ჩამოგლეჯილი აქვს და არყის ფასით რომ ერთი არშინი ლურჯი ტერნო მოგიტანოს ნინიკამ, მე მგონია, ის ემჯობება.

— „მე ძალო! ე, ოხერი ქალამნები სულ შემომეგლიჯა, ფეხები ლამის დამაძროს, მაშ ქალამნები არ მინდა?

— „შენა, დედაცო, შენთვის რატომ არაფერს მბარებ?—
დაცინვით უთხრა ნინიკა ცოლსა...

— „მარალა, ბიჭო, უთხრა მორცხვად თაჩაღუნულმა გოგიამ
შვილსა: თუ მოპეტებული ვქონდეს ოროდღე შაური, ნუ დაზოგავ,
შენ გაზრდას, და ცოლიადენი თუთუნი მიყიდე. აგერ ორი კვირაა,
რა, ჩიბუხი არ გამ ბოლცრია და ლაღის გავგიჟდე, პურზე მომეტე-
ბულად მომშივა ხოლმე, ი ტიალი!

— „დედა! დედა! თაფლი, ნიგოზი! ახალწელიწადს გოზინაყი
არ გვინდა? კაბას სწეყდა პატარა ფეფე დედას და საცოდავად ელ-
რიჯებოდა ნენეს“¹⁾

დიად ც, ჩვენი გლეხის ცხოვრების უტყუარი ნატეხია ასე ნი-
კიერად ნაჩვენები! განსაკვიფრებელი უშუალოდით, გულთამბილობით,
ოსტატობითა და გადაცდები თანაგრძობით გვიხატავს მწერალი
გლეხკაცის ცხოვრების ჩვეულებრივ მოვლენას—მცირეოდენი მოვ-
ლენის იმედითაც კი რაღაც უდიდესი სიამოვნება და ბედნიერება
განიცადოს, მაგრამ სინამდვილისაგან აქაც გაკრუებული და ჩამწა-
რებული დარჩეს.

მშვენიერად, მართლაც, დიდი ხელოვანი ოსტატობითაა ხსე-
ნებულ მოთხრობაში გაშლილი წინააღმდეგობა გლეხის იმედებსა და
ცხოვრების სინამდვილეს შორის: პიდის ნინიკა ქალაქისაკენ და-
კონკილ საცვლებში, დაგლეჯილი ფარაჯის ამარა, პატარა მიხათი,
დაეარდნილი ხარებით, პატარა „ბავაჯის სათამაშოს რომ ჰგავს“
ურმით, საშინლად გალიბული გზით, პოლიციელების შევიწროებისა
და გაუმაძღარი ჩარჩების ექსპლუატაციისა და დაცინვის საგნად
გამზდარი. დიდის ემოციონალობითაა აწერილი ნინიკას მწუხარე-
ბითა და მკრპე დაბკოლებით სავსე მგზავრობა ლუქა პურის
მოსაპოებლად. მშვენიერად მოჩანს ნინიკას დაღარული სახე, სიცი-
ვისაგან და შიმშილისაგან დაგრებილ კითხვის ნიშნად გადაქცეული
მისი სხეული, ქალაქის ბაზრის ფუსფუსით (სადაც ჩარჩები და
მცხოვრებნი არეულან და გაშმაგებით ცდილობენ თავის სასარგებ-
ლოდ იყიდონ თუ გაყიდონ) დაბნეული გამომეტყველება მისი, ცდა
არ მოტყუედეს და როგორმე იმანაც ხეირიან ფასში გაყიდოს. ბო-
ლოს ლკინია ხარის გადაჩეხა და ნინიკას იმედის სრული განად-
გურებაც!

ამის პარალელურად შინ, ნინიკას ოჯახის საახალწლო მზადება
ნენეს, წვრილი ბავშვებისა და მოხუცი გოგიას ნინიკას მოლო-

¹⁾ ე. კ. გაბაშვილი—ღვინია გადაჩეხა—გვ. 234—236.

დინი საახალწლო საჩუქრებით. თითქოს მკითხველი ერთის თვალთ
განუწყეტლივ ანდამატსავით ნინიკას მისჯაქვია. მასთან ერ-
თად იტანჯება, ხედავს ქალაქის შეშის მოედანზე შემოტანილ სიფ-
რიფანა შეშის ურემს, თანაგრძნობით უყურებს ყველასაგან შეშინე-
ბულს, ბუნებისაგან, პოლიციელისაგან, მყიდველისაგან შევიწროებულ
ნინიკას. მკითხველი მკაფიოდ ხედავს, გრძნობს ნინიკას გულისა და
სულის მოძრაობას, როცა მისი ურემი ყინულზე შედგება და ნინი-
კას მხარმკერდით უნდა შეიმაგროს ურემი, ხარებს გაუადვილოს,
ურემი არ გადააბრუნოს. ნინიკას ტანჯვით მკითხველიც იტანჯება.
მეორე თვალთ კი მკითხველი ნინიკას სახლშია, დილოში ნე-
ნისთან, მამის მოლოდინში მოტიკტიკე ნინიკას ბავშვებთან, უილაჯო
და მოუთმენლობით გაწამებულ მოხუც გოგისთან. მოლოდინით
დაღლილ, ჩაძინებულ გოგის სიზმარი უფრო ღრმა სევდით ავსებს
მკითხველის გულს და ნინიკას ოჯახის მწარე გოდებას ღვინიას გა-
დაჩეხით გამოწვეულს გულწრფელად და ძალაუნებურად უერთდება.

ექ. გაბაშვილს უდაოდ კარგად ეხერხება ნაწარმოების ფაბულა-
რული განვითარება. ის ნაწარმოებს ისეთი წინააღმდეგობით შლის,
რომ მკითხველს იტაცებს.

ან ავიღოთ პატარა მოთხრობა „თინას ლექური“. მკით-
ხველის ყურადღება: დასაწყისიდანვე იპყრობს მოთხრობის გმირის
თინას გულშემხარავი ცხოვრება, რომელიც თუშკა ტიპიური მოვ-
ლენა არ არის, მაგრამ გლეხის ყოველდღიური ცხოვრების. მაჯის-
ცემის უტყუარი გამომხატველი კია. დღეს თუ თინა ასეთ მდგო-
მარეობაში, ხვალ ეს ბედი საბედის კარს დააკაუნებს, ზეგ პე-
ლაგისას და მაზეგ მაისას და ასე. საკმარისია გლეხის ოჯა-
ხის მრჩენელი მოკვდეს, რომ გლეხის მთელი ოჯახი, როგორც იტყვი-
ან, „ღვთისა და ზეცის ამარა“, ე. ი. უპატრონოდ, ოხრად დარჩეს.

აი, ასეთი შემთხვევაა თინას გამოუვალეი გაქირებული ცხოვრე-
ბის ნაწყვეტით მოცეპული. „მთელ სოფელში მარტო თინას კერაა
გაციებული, მარტო მისი შეილიშვილები, სიცივისაგან გალურჯებუ-
ლა, სხედან ცივ კერასთან და ძველ დაგლეჯილ საბანში გახვეულნი
მშვიერი შვლის ლეკვებივით ყმუიან:

„დიდედო, ცივა, ცივა! დიდედო, გვშია, გვშია!..

„რა ქნას საწყალმა თინამ, რა უშველოს, საიდან გააჩინოს ან
ცეცხლი და ან ლუქმა?.. აი ორიოდ ჩანახი ფქვილი კიდევ უყრია
გოდრის ძირში, მაგრამ რით გამოაცხოს? აგერ დღენახევარია თვალი
უქირავს, რომ ეგებ ვინმე მეზობელმა თონე გაახუროს, რომ გაციე-
ბულ თონეზე ლავაშები შინც მიუკრას ბაღლებს, მაგრამ სად არის?

ყველამ სადღესასწაულოდ ადრე დაიმზადა ნამცხვარი და ახლა არ-
ხეინად სხედან.

„ნეტა ღონე მიინც მქონდეს, რომ აი გაღმა ქალაში გავიდე, გაშხმარი ჩირგვეები, ძეძვები მივჩეხ-მოვჩეხო და სული როგორღე მო-
ვიბრუნო, — ტუტუნებს საწყალი თინა, — მაგრამ ეს წყეული გულის
კანკალი მკლავს, მუხლს მიდუნებს, მკლავები სულ ძირსა მცვივა...
დაუძღურებული თინა უსუსურ და ცოცხალ მკვდარსავეთაა კერას-
თან მობღუნძული თავია მშიერ-მწყურვალ შვილი-შვილებით, რო-
მელთა შემზარავი ტირილ-მუდარით ძახილი: „ბები პური, ერთი
ბეწო პური“ — გულს საცოდავად უღრნიდა ისედაც გაწამებულ
თინას.

ამ მოთხრობაშიც ეკ. გაბაშვილი პარალელურადა შლის უპატ-
რონოდ, ოხრად დაყრილი ქვრივ-ობლების გაჭირებულ ცხოვრებას
და შეძლებული მებატონის ცხოვრებას — სტუმრებით სავსე მდიდარ
დარბაზს — გამხიარულებული, თუ ხელოვნურად სევდის მომგვრელი
ღუღუქის ხმით, განუწყვეტელი ქეიფითა და მხიარულობით.

თინას მოესმის მებატონის სასახლიდან ეს ხმები. მოაგონდება
თავისი სიყმაწვილე, სიკეკლუცე, მოხდენილობა. გადასწყეტს მოი-
კრიფოს უკანასკნელი ძალ-ღონე, წავიდეს მებატონის სასახლეში,
იკეკოს, ეკებ ამით მიინც შეაბრალოს თავი და უპატრონოდ და-
ტოვებული შვილიშვილები.

რალაც არაჩვეულებრივი სითბოთი და სიყვარულითაა აწერი-
ლი თინას სულიერი და ფიზიკური ტანჯვა მებატონის სახლს რომ
შიაშურებს, როგორც უკანასკნელ ხსნას. მწერალი ისეთი თანა-
გრძობით ეკიდება თინას და მკითხველსაც იტაცებს ამ მიმართუ-
ლებით, რომ თინას ლეკურს კომიკურ ელფერს სრულიად აშორებს
და მკითხველიც თინას განცდაში თავდავიწყებით ეხვევა.

„ღედაბერი უცებ შესდგა, თვალები გადაატრიალა, ჰაერში
დაწყვეტილივით კლავები გადიქნია, ერთი მძლავრად ამოიფშვინა
და იატაკზე დაეცა. წამის წინათ ცამდის აწვდენილი ბედნიერთა
მხიარულება უკიდურესი მღუმარებით შეიცვალა.

იატაკზე გაშეშებული ეგდო სათამაშოდ ხელებ-გაშლილი, თვა-
ლებ დაჭყეტილი, საოცარის ტანჯვით ჯვარცმული თინა და თავისის
საზარელი შეხედულობით იქ მყოფთა გულში რალაც ტკივილს, რალაც
სინდისის ქენჯნას იწვევდა...

„ბები, ბები! მართლა მოკვდი? პურს ვილა გვაქმევს!“ გაისმა
გულშემზარავი ბღავილი ორი ტიტლიკანა, მშიერი, სიცივისგან გა-
ლურჯებული ბავშვისა. ერთმა დამსწრეთაგანმა დაარღვია საერთო

სიჩუმე და წამოიძახა: „მოწყალეობა ობლებს!“ დამსწრე საზოგადოებამ ჯიბეს ხელი იკრა და მოწყალეობა უხვად გასცა. მოკვდა თინა და მან თავის სიკვდილით თავის ობოლ შვილიშვილებს „ლუკმა გაუჩინა“.

ასეთია, მწერლის გაგებით, ის გოლგოთა, რომელსაც გლეხის ცხოვრება ჰქვია. ეკ. გაბაშვილის მთელი სიძაქიებით აქითაა მიმართული, აქითვე მოუწოდებს ის თავის მკითხველებსაც.

3

სოფლისა და გლეხიკაცის ცხოვრების მძიმე პირობები უფრო დამძიმდა კაპიტალისტური ურთიერთობის განვითარებასთან დაკავშირებით. კაპიტალიზმის განვითარებამ თანდათან სწრაფი ტემპით დაიწყო ფეოდალური მეურნეობის რღვევა. დაირღვა სოფელი და პირველ რიგში გლეხის მეურნეობა. გაუქირდა გლეხს ცხოვრება. მძიმე ტვირთად დააწვა მას არა მარტო მემამულე, არამედ მღვდელი, მოსამართლე და სახელმწიფო უამრავი გადასახადებით. ყველას მისგან მიაჩვენს საზრდო, გამორჩენა. ისიც უილაჯო, ჯერ კიდევ უფლება-აყრილი, იძულებულია დღედაღამ ებრძოდოს მიწას, რომ შესძლოს ყველას გასტუქრება და თავისი ოჯახის ხმელა ლუკმით გამოკვება. მაგრამ მიწა და მისი შრომა ყოველთვის ვერ აკმაყოფილებს. ხშირად ბუნებაც ღალატობს გლეხს და წლის ნამუშევარს უფუტუტებს. მემამულე, მღვდელი, გზირი, ნაცვალი, მამასახლისი და მრავალი სხვა მაინც მისევია მას და „თავისას“ თხოულობს. გლეხი ხშირად გამოუვალ მდგომარეობაშია. ის იძულებულია მიჰპაროს სოფლის ახალ ბატონს — ჩარჩვაკარს, მიგან „ხელი გაიმართოს“. ეს ახალი ბატონი გლეხს კისერზე აჯდება და ხშირად ძველ ბატონზე უფრო შემავიწროებელი და დაუნდობელია. სოფელი ამ ჩარჩ-ვაკრების ხელშია ახლა ჩაყარნილი და ეს უკანასკნელი გლეხის სხეულს წურბელასავით ჰყავს მოკადებული.

ეს მოვლენა ჩვენი სოფლის ცხოვრებას განსაკუთრებით ახასიათებს 70 იანი წლებიდან. ამ გარემოებას, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, დიდი ყურადღება მიაქციეს ხალხოსნებმა. ისინი უარყოფიდაო უკურბდენ მას და ებრძოდენ როგორც კაპიტალიზმის მავნე გამოვლენას.

ასევე უყურებს მას ეკ. გაბაშვილიც. ჩარჩის უარყოფითი გავლენა სოფელზე მას მთელ რიგ ნაწარმოებში აქვს ნაჩვენები.

ავილოთ მოთხრობა „სურათი“. შემოდგომაა. გლეხისათვის ყველაზე სასიამოვნო ხანა. ახლა უნდა შეინახოს მან წლის სარჩო, ახლა უნდა მოუყაროს თავი თავის წლიურ მუშაობას, შეაჯამოს და ყველასთან ანგარიშები გაასწოროს.

მაგრამ გლეხისათვის ეს პერიოდიც ხშირად მტანჯველი ხდება. ანგარიშების გასწორება მისთვის არც ისეთი ადვილია. ხშირად არ იცის ვის რა და როგორ გააწვდინოს. „რომელ ერთს გავუძღვე ათი კოკა ღვინით?—ბუჭბუჭებდა პავლიკა,—პური ვიყიღო, ხელმწიფეს ხარჯი მივცე, თუ ჩემს მოვალეებს პირნათლად გავუსწორდე? აი, ჩვეულებრივი კენესა და ჩივილი გლეხისა. ეს მოვალეები არიან, რომ ტყავს აძრობენ გლეხს და მთლიანად ეპატრონებიან მის ნაწვეგნადაგს. ნიკუა გალუსტოვისაგან პავლიკა გლეხს აუღია ხუთი თუშანი. ამის გასანაღდებლად ნიკუს „ხუთი თუშნის თამასუქი აქვს და ხუთი თუშნის პირობის წერილი“ და ამ წერილის პირობის მიხედვით, ეუბნება პავლიკა მამიას „თუ დროზე არ ჩაებაბარე, დღეში ათი შაური „ტრაფი“ უნდა ვაძლიო“.

ნიკუა და მამია როგორც ყორნები ლეშს, ისე დასტრიალებენ პავლიკას მოსაველს, სულს იქით აღარას უტოვებენ. ამ ჩარჩების უსინდისო მოპყრობით, მოთმენა დაკარგული გლეხი ხშირად შეებრძოლება ხოლმე, ხშირად თავ-პირს დაამტკვრევს და თითონაც თავმრთიელი არა რჩება. მაგრამ რა ჰქნას, ძალა ჩარჩას ხელშია, კანონი მისკენაა! და ისიც ნებდება. „რამდენი ჩემისთანა უბედურია მაგის ხელში! რამდენი სული ტრიალებს მაგის გაქონილ ჯიბეში! აი დაიქკეს ის დღე, როდესაც ეგენი ჩამოსახლდნენ ჩვენ სოფელში“, მწარედ აძოიკენესებს პავლიკა და ეს კენესა ეპოქისაა და თვით მწერლასაც, რომელსაც ასე მძლავრად უსუნთქავს ეპოქა.

ასეთივე და უფრო ამაღლევებელი სურათია გადაშლილი ეკ. გაბაშვილის მეოვე მოხრობაში „სოფლის მევახშენი“.

სოფელ ილევის შეეჩვია ვაჭარი ბაღდასარა დანდურაშვილი. რამდენიმე წლის განმავლობაში მან თავისი პირფერობითა და გაიძვერობით ხელთ იგდო მთელი სოფელი. „ბაღდასარას სავაჭროდ მისვლა ილევიზ ნამდვილი დღესასწაული იყო მთელი სოფლისათვის. ქალი თუ კაცი, დიდი თუ პატარა სიხარულით აღფრთოვანდებოდა, როდესაც იმისი იორღა ლურჯი ფაშატი დიდროვანის ბოზქობით დატკირთული და ზედ ყენივით მჯდომი ბაღდასარით შემოგოგმანდებოდა სოფელში.

„გაშლიდა ბაღდასარა კვირა დღით თავის ბოლჩებს სარდანანთ ფართო დერეფანში, გვერდით მოიდგამდა სპილენძის 25 გირვანქიან ჩანახს და მხიარულად, სიცილ-ხარხარით, ათასის ლექსებით შეუდგებოდა ვაჭრობას.

„სოფლის ქალი“ და რძალი ხომ ცას ეწეოდნენ ამის დანახვანჯედ. რა გინდა სულო და გულო, რომ არ იყო ბაღდასარას ბოზ

ჩებში ქალების გასახარებელი; დაბასმული ლეჩაქი, აბრეშუმის ბაღ-დადები, ოქრომკედით ნაკერი სარტყელი, გულისპირი, ფერ-უმარინ-ლი, წითელი ჩითის თავშალები, ყინვარი შაქარი, კამფეტი, ილი, დარიჩინი, პიტნის კაპლი და მრავალი სხვა რამ ცხოვრებისათვის საჭირო და თვალის გასახარი.

„ასე კევის ლეკვით და მასხარაობით გრძელდებოდა მთელი კვირა ბაღდასარას ვაქრობა და იმის გვერდით სარდნანანთ დერე-ფანში მარჯვნივ და მარცხნივ ქერის და პურის ხვავებით ქერამდე იმსებოდა. შაბათს კი ბაღდასარა აჰკეცდა ბოხჩებს და ყელამდე ავისილი ქირნახულით. კვერცხებით, ქათმით, კარაქით, თაფლით, ლობიო-მუხუდოთი და სხვა მრავალი სანოვაგით სარდნისავე ურ-მით და სოფლის ლოცვა-კურთხევით და „ღვთის ნაბოძებით“ გაუდ-გებოდა ალისუბნის გზას, სადაც დანღურაშვილს დუქანი ჰქონდა და დუქანთან დიდრონი ხის ამბრები, ბელლები, ძარები ნავაჭრი ქირ-ნახულის შესანახავად“.

აი, ჩვეულებრივი სახე ჩარჩი-ვაქრისა და მისი გამდიდრების, „კაცად ქევის“ გზა!

დანღურაშვილმა სოფ. ილევიში მალე გახსნა დუქანი და თავი-სი ლაქანდრიანი ენით მალე მიიწიდა როგორც გლეხი, ისე თავაღ-აზნაურობა. თავის დუქანში ბაღდუა ყველას „ნამდვილ სტუმართ-მოყვარეობით უმასპინძლდებოდა“ მთელი დღის ყაყანით დალილ-დამშეულ გლეხებს. თანაც მას ასეთი ჩვეულება ჰქონდა: „ნასადი-ლეკს თავის დღეში არ წარუდგინდა ანგარიშებს თავის სტუმრებს, „მარბე როდისმე“, როდესაც ქირნახული მომწიფდებოდა და ბაღ-დასარა თავის ჩანახ ტომრებით კალოებზედ გაისეირნებდა ნისიე-ბის ასაკრეფად. მაშინ „ოველი ოჯახი თავის მოვალეობად სთვლიდა დიდი ჩანახი „დაეყარნათ“ ტომრის ასავსებად და დუქანში ნაქეი-ფარის აღსადგენად“.

ასე დათარეშობდნენ ამ ფულის ტრიალით ისედაც შევიწრო-ებულ სოფლებში ბაღდასარა, მისი მეუღლე ქაქალა და შემ-დეგ მისი შვილი გეურქა ბაღდუიჩი: იესებოთენ, სუქდებოდენ, მდიდრდებოდენ. როცა კარგა დიდ შეძლებას მოჰკრეს ხელი, გა-დიდკაცდენ და თავადობა მოინდომეს.

ასეც იყო სოფლისთვის ისინი ახალი დროის თავადები და ბატონები იყვნენ.

ამგვარი ევოლუცია მოცემულია ამავე მოთხრობაში. ბაღდუას სიკვდილის შემდეგ, მისმა შვილმა გეორქამ სოფელს უფრო მაგრა ჩაუქირა კანჭი. გარეგნულადაც შეიცვალა. ქართული ტანისამოსის.

მაგივრად, მოკლე პიდეაკს ატარებდა. მართალია, პიდეაკის ქვეშ იმასაც ახალუხი ეცვა და წელზე დასევალებული ქამარი ეკრა, მაგრამ პიდეაკი, „კარტუზიანი რუსული ქუდი“ სულ სხვა იერს და შეხედულებას აძლევდა. ოქროს ძეწკვი, ვერცხლის საათი, ვიწრო შალვარი, „პოლსაპოკეი“ უფრო ვინმე დიდკაცს ამგვანებდა და გიქოც, მართლაც, „დიდ ვინმესავით“ გაბერილი დადიოდა, „ცხვირ დაშვებული, გაბღენძილი, პირმოკუმული, ქანგინი“.

გეურქამ უფრო თავისუფლად და მოურიდებლად გაშალა გლეხთა სისტემატური ექ.პლოატაცია. „კარგი, ერთი -ტუტუც ვრაცი“, ნუ მომიყვები ლათაიებს!—უხეშად შეაწვეტინებდა ხოლმე მონისიავეებს გეურქა, —მე ნისია, მისია არ ვიცი. სავაქრო გინდა? ფული მოიტანე. ფული არა გაქვს? პური იყვეს, ქერი, სიმინდი... უკან სადევენელი რათ მინდა ომ გამიხდეს... მე თქვენთან საერთო არაფერი მაქვს რა! მოიტა და წაიღე. არა? შენ შენთვის, მე ჩემთვის. „მერესი“ არა მინდა რა“.

გეურქამ მამის გაცემული ვალები უმალ აკრიფა. პირველ მოთხოვნილებსამებრ ვალის განაღდება, სადაც ნებით არ მოხერხდა, ძალით მოახერხა. „ბატონსაც და გლეხსაც საპაპართლოს კარისაკენ გზა დაათელვინა, „ადუკატების“ სახელი აწყველინა და „სულ სუდებნი პრისტავებით“ გადაახდევინა“.

პირველ ხანებში გეურქას ასეთი საქციელი სოფელმა იუცხოვა და იწყინა კიდევ. პირი უბრუნა კიდევ მას. „მაგრამ,—მწუხარებით შეჩაშნავს ექ. გაბაშვილი,—სოფელი ისე მკიდროდ არის დაჯავშირებული თავის მედუქნესთან, რომ იმის იქით გზა არა აქვს. ისევ და ისევ იმას უნდა მიმართოს და კირში თუ ლხინში ხელი იმით გაიმართოს და აღისუბნელებმაც ნელ-ნელა გიქუას მძიმე უღელი დაიდგეს“.

ასეთია დარღვეული სოფლის ყოფა, ასეთია გაქირებული გლეხის ეკონომიური და კულტურული მდგომარეობა. ის ყველასაგან საჯიჯგნი, საექსპლოატაცია საგანია. ექ. გაბაშვილის ამ წყების ნაწარმოებს რომ კითხულობთ, მწერლის ძახილი: „სოფელს, გლეხს შველა ესაქიროება!“—მკაფიოდ გესმით და ჰქმნის თქვენში გარკვეული თანაგრძნობის სულეერ განწყობილებას.

4

ექატ. გაბაშვილი სითბოთი, სიყვარულთ, გულისყურით დასტრიალებს ამ ხალხის გაქირებულ მდგომარეობას. მწერალს ჰურს სოფლის და განსაკუთრებით გლეხის ცხოვრება მკითხველს მრავალ-

მხრივ დაანახოს: აჩვენოს ის მიზეზები და მოვლენები, რომელნიც ასე აკნინებენ მის ცხოვრებას, მის საღს ბუნებასა და მის დაუშრე- ტელ ცხოვრების წყურვილს განსაქანს არ აძლევენ.

ეკ. გაბაშვილი ხედავს ახალი ცხოვრების მოწოლას, ხედავს ძველი ცხოვრების დროგადსულობას, აკიროება ცხ ვრებას, ადამიანს და რწმუნდება, რომ ადამიანს, განსაკუთრებით ქალს, ბედნიერებისათვისა და სიამოვნებისათვის შექმნილს, აუბედურებს საზოგადოებრივი ცხოვრების დრომოქმული, მანენ, პატრიარქალური ტრადიციები.

რომანი „დიდხევაში“ ეკ. გაბაშვილის შემოქმედებაში, ერთი საუკეთესო ნაწარმოებთაგანია. გლეხი სოსიკა მგელაძის ქალი მარო ჯან-ლონით, საღი გრძნობით, ბუნებრივი სიკეულუ- ცით აღსავესე ახალგაზრდა ქალია. მწერლის აღწერით, „მარო მაღალი და წარმოსადეგი გოგო იყო. მის ხორბლის ფერს, გარდა შლილ პირი-სახეს ორი მაყვალის ფერი თვალები, რომელნიც არასოდეს არ შეჩერდებოდნენ, ფონთო ცხერი და მსხვილი აღისფერი ტუჩები ლაზათს აძლევდნენ, თუმცა მჩვენისკი არა, მაგრამ ძლიერ სასიამოვნო და ცოცხალ სახეს. ყველივე მხერა-მოხერა მაროსი იყო მარჯვე; ყოველი იმის სიტყვა იყო ტკბილი და ცოცხალი. თავის ამხანაგ გოგოებში მარო, როგორც მარგალიტი, ისე ირჩეოდა. თამაში, ლხინი, არაკები ზამთარში და არიფანები ზაფხულში უმაროთ არ შეიძლებოდა... მაროს ისეთი თვისება ჰქონდა, რა წამს დაინახამდა მას, მტერიც კი მოყვრად გადაექცეოდა“.

მაროს შეუყვარდება ახალგაზრდა, ლამაზი, სათნოიანი, კივიანი, ჯანიანი კეთილი პავლე, ოსტატი ტასიას შვილი, რომელიც ბატონის შვილთან მოჯამაგირედ ნამყოფა. მისმა ბატონის შვილმა გიორგიმ, როცა ის სასწავლებლად ტფილიაში წაიყვანეს, პავლეს თან გაიყოლია. პავლეს ტფილისის ცხოვრებამ ბატონის სახლში თავისებური ბეჭედი დაასვა. ის ზრდილობიანი, მიმზიდველი, თავაზიანი ქცევით, შემბრალებელი გულით (პავლეს გლახების გამოჭომაგება მოურავი ივანიკას წინააღმდეგ) საგრძნობლად ირჩევა იმ არე-მარე სოფლის გლეხაკებისაგან.

განსაკუთრებით მოურავ ივანიკასთან შებმამ, გლახთა გამოსარჩლებამ, პავლია გმირად გადააქცია დიდხეველ გოგოების გულში. განსაკუთრებით კი მაროს გული აინთო აქამდის უცნობი გრძნობით—სიყვარულით.

პავლიას გულმაც მალე იგრძნო მაროსადმი საპასუხო გრძნობა. სიყვარულის გრძნობა ოცდასამი წლის საღ პავლეს ბუნებაში

მთელი სიმძლავრით გაუჯდა. ერთხელ, როდესაც ტასია შეყვარებულთ ალერსის მოულოდნელი მოწამე შეიკმნება, სიყვარულის გოდობით შებოქილი პავლე, დედას ასე გადაუხსნის თავის გულს: „დედავ, ნუ დამძრახავ, ღმერთმა ხომ იცის, მე ცუდი არა მიქნია რა. მარო მიყვარს და უიმისოდ სიცოცხლე არ შემიძლიან. თუ მარო არ შევირთე, თავს მოვიკლავე“... ტასიას პასუხზე, რომ მარო მოყვარის ქალია და კანონით არ ერგება, „და, თუნდა კანონმაც ნება მიცეს, სოსიკა არ მისცემს მას ქალს, რადგანაც ის თავადიშვილის სახლშია ნამსახური და ასეთს ოჯახის შვილს ქალს არ მისცემსო“, პავლე გადაწყვეტით და დაჟინებით განუცხადებს დედას: „ერთი სიტყვით, ძალით იქნება თუ ნებით, მარო ჩემი უნდა გახდეს და ვინც წინ დამიდგება, მე იმას ვუჩვენებ სეირსა... ჩემი სულის ამოცლა კი შეიძლება და მაროს თავის დანებება კი არა“. ¹⁾

ასეთსავე ანთებულ საკირეს წარმოადგენს მაროს გულიც. ისიც მოურიდებლად გადალახავს შეჩვეულ მორჩილებასა და ახალგაზრდის შორიდებასაც და მამას გულასდილად ეუბნება: „უარი რათ უნდა უთხრა (პავლეს), მამა?... თუ პავლეს ვერგები და მღვდელი ჯვარს დამწერს, მე იმის მეტს არავის შევირთავ. რა ვქნა რომ ღარიბია, ერთ ლუქმა პურს როგორ ვერ ვიშოვიო?“ ²⁾

ყველა დაითანხმეს. სოსიკაც, ტასიაც მოწადინებულა... საქმე უკვე საქმეზეა. პავლე გარდაიქმნა, დღესა და ღამეს აერთებს, მუშაობს, გატაცებით ემზადება მომავალი ბედნიერი ცხოვრებისათვის მაროსთან ერთად. ასეთია მწერალი ქალის შეხედულება: სიყვარულის გრძობა ადამიანს გარდაქმნის, თავის თავს აპოვინებს. მაგრამ, დახე უბედურებას. ისინი მძახლები არიან (მარო პავლეს დის მაზლის წულია), ამიტომ ისინი არ ერგებიან ერთმანეთს, როგორც ნათესალები.

აი აბსურდამდის დაყვანილი კანონი! რა ნათესაობაა მათ შორის—დის მაზლის წული? მაგრამ შიო მღვდელმა დაჯკრა სასტიკი უარი. გაწბილებულმა პავლემ და ტასიამ ვერას გზით ვერ მოახერხეს კანონი ეპოვათ, თავი დაეცვათ ამ საშინელი ჩვეულებისაგან. „ბევრისგან ბევრს ეცადნენ უბედურნი, —გადმოგვეცემს ავტორი,—მაგრამ სულ ტყუილად. მოხუცებულ „მუჟიკ“ ტასიას სასამართლოებში არც კი უშვებდნენ. პავლემ რუსული არ იცოდა და ფული იმდენი არ ჰქონდა, რომ უენოთ გაეგებინებინა ჩინოვნიკებისათვის თავისი ამბავი და ეგზარხოსადმი არაეინ მიუშვა“. ასე უმწევოდ

¹⁾ ე. კ. გაბაშვილი — რომანი დიდხევი — გვ. 41—47.

²⁾ იქვე — გვ. 50.

ილუპებიან ცხოვრებით დატკობისათვის გამზადებულნი მარო და პავლე.

აქ ეკატერინე გაბაშვილი გამოდის არა მარტო სოფლის დრო-მოქმული ზნე-ჩვეულების წინააღმდეგ, არამედ აგრეთვე მმართველობის, წყობისა, რომელიც ხალხისათვის, მდაბიო ხალხისათვის მიუქდომელი და გაუკითხავი იყო. მწერალი სწორედ ამ შებოროტილი ცხოვრების წინააღმდეგ არის ამხედრებული. მის უმსგავსობას, მიუღებლობას, ის რისხვით, ზიზღით, შეურიგებლობით აღწერს და მკითხველსაც ამ მიმართულებით ამოძრავებს.

საზოგადოებრივი ცხოვრება ადამიანს ხუთავს, გასაქანს არ აძლევს არა მარტო გაყალბებული, აბსურდამდის დაყვანილი სარწმუნოებრივი ჩვეულებებით, არამედ სხვა მხარეებითაც. ცხოვრების მოუწყვსრიგებლობა ეკ. გაბაშვილს სტანჯავს, მოსვენებას არ აძლევს, მისი შემოქმედებითი ყურადღება მწარე განცდებით საზოგადოებრივი ცხოვრების ხან ერთ უბანს დასცქერის, ხან მეორეს.

სიღარიბის გარდა, გლეხს და საერთოდ საზოგადოებრივ ცხოვრებას მძიმედ ბორკავს წოდებრივი განსხვავებაც. წოდებრივი ტრადიციები ასევე მაგრად ზის საზოგადოებაში და არ აძლევს ცხოვრებით დატკობის შესაძლებლობას. თვით უმაღლესი გრძნობა ადამიანისა — სიყვარული უძღურია დალეწოს წოდებრიობის ტრადიციით გამოქედნილი ბორკილი. წოდებრიობით შექმნილი ზღუდე ადამიანს უზშობს ბედნიერების კარს.

მოთხრობაში „იონა“ ეკ. გაბაშვილი ამ სიმახინჯის წინააღმდეგ ილაშქრებს.

გლეხი პეტრე ახალკაცი სამი წლის განმავლობაში მოუსაველობის გამო, როგორც ბევრი სხვა მისი მეზობელი, უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდა. სამათხოვროდ გაუხდა საქმე პეტრეს. ვერ აიტანეს პეტრემ და მისმა ოჯახმა მათხოვრობა. თხოვნა, ხელის გაშვება სასირცხოდ მიაჩნდათ. უშრომლად, ნაბოძები ლუკმა ბევრჯელ ყელზე ადგებოდათ. პეტრეს ურჩიეს ზემო ქართლში წასვლა, და იმანაც მიატანა ქართლის სოფელს არა შენდას. აქ ძლივს მოითქვა იმან და მისმა ოჯახმა სული.

სიმშვილითა და ნაკლულევენებით შევიწროებულმა მართამ, პეტრეს ცოლმა, გადაწყვიტა თავისი უფროსი ქალი კონა იმავი სოფელში მცხოვრებ თავად თავბრუიძეების ოჯახში მიეცა მოსამსახურედ. საბრალო დედამ პატარა ათი წლის კონას აუხსნა, რომ მასაც ძალიან სტანჯავს შვილის „სხვის ხელში ჩაგდება“, მაგრამ იფიქრა შინ მშიერ ყოფნას, იქ მუცელი მაინც გაუძლებოა. პატარა

კონა, მწარე დღეს გამოვლილი, დამორჩილდა მშობლების გადაწყვეტილებას. იგრძნო, რომ სხვა გზა არ იყო.

ათი წლის პატარა კონა თავად სპირდონ თავბრუიძის მეუღლის კნენინა ბარბარესა და მისი შოახლის იისახარის, მთელი მოსამსახურეების მეხის, ხელში ჩაეარდა. დიდი და პატარა, გოგო თუ ბავშვი, ბატონი თუ მოსამსახურე ყველა კონას უბრაახუნებდა თავში: „კონა წყალი, კონა ცეცხლი, აქ წადი, იქ წადი“ გაისმოდა სამხარეულოდან დაწყებული ბატონის ოთახამდის.

თუ კონა ბავშვების თამაშზე თავისი აკენის ძირიდან (აკენის ბავშვსაც ის უვლიდა) ბავშვურად გულით გაიხარებდა, იისახარი შეუბღვრიალებდა: „ქა რას ხარხარებ, შე წუწკო, განა შენც მაგათი ტოლი ხარ, შე აშარო!“

თუ ბავშვები კონას აწვალებდნენ, სჩქმეტდნენ, ქოჩორს აგლეჯდნენ, მას ტირილი არ შეეძლო. ბარბარე და იისახარი დიდად გაიოცებდნენ: „ქა დამიხედეთ ნებიერს, ყმაწვილებმა ხელი ვეღარ უნდა გახლონ, არც კი გიხარიან, შე გულმკვდარო, რომ ეს ბავშვები შენ გეთამაშებიან?!“

კონა წელში გაუშლელი მეშაობდა. დღესა და ღამეს ასწორებდა და მადლობის მაგივრად ისახრებოდა.

აი, ასეთი უდიერი მოპყრობა ჰქონდა პატარა კონას თავად თავბრუიძის ოჯახში. ისიც ითმენდა. სხვა გზა არა ჰქონდა!

კონას შემბრალებელი და იმედი ამ ჯოჯოხეთად ქცეულ სახლში იყო თავ. სპირდონის უფროსი შვილი, პირველი ცოლისაგან—ლევანი, რომელიც დედინაცვალს კნ. ბარბარეს ათვალისწინებული და შევიწროებული ჰყავდა.

შევიწროებულმა და დაბრიყვებულმა მდგომარეობამ დაახლოვა ეს ორი დაჩაგრული არსება. უპატრონო და უმართებულოდ შეურაცყოფილ კონას ნუგეში ლევანი იყო. ესეც უბედურების დროს, რაც დედინაცვალის წყალობით, მისთვისაც ძალიან ხშირი მოვლენა იყო, კონას მიჰმართავდა. კონას თანაგრძნობის ცრემლები ლევანს ამშვიდებდა, მის აღელვებულ გულს ამსუბუქებდა.

ამ გარემოებამ ეს ორი არსება ერთმანეთს დაახლოვა. ძნელი იყო მათთვის ოჯახში უდიერი მოპყრობა და მოთმინება დაკარგულთ, უკეთეს და ბედნიერ ცხოვრებას მოწყურებულთ, გადაწყვეტეს სახლიდან გაქცევა, გადაკარგვა, ისე კი რომ არავის სცოდნოდა, რომ კონა მოახლეა და ლევანი ბატონიშვილი და ეცხოვრათ ერთად.

ფაქიზი გრძნობით, დიდი უშუალოებითაა გადმოცემული კონასა და ლევანის ურთიერთ დაახლოება, მათი ურთიერთ გრძნობა, რომელიც თანდათანობით ბუნებრივად იზრდება და ბედნიერების სხივს ჩაუშვებს მათ გარემოებით დაჩრდილულ გულში. ესაა ის სიყვარულის გრძნობა, რომელიც მწერლის შეხედულებით და გაგებით უდიდესი გრძნობაა ადამიანში, მაგრამ დაახლოებულნი ერთმანეთს არც კი უმხელენ თავიანთ გრძნობას, თითქოს ეშინიათ სიტყვამ არ შელახოს მათი ეს დიდებული განცდა.

ლევანისადმი გრძნობა კონას გადააწყვეტინებს გაიქცეს ლევანთან ერთად. გაიქცევიან ქალაქისაკენ კეთილი მეგობრის, იდეური ახალგაზრდის ალექსანდრე გოგორაშვილის იმედით. მაგრამ ხანგრძლივი არ არის მათი ბედნიერება. სპირიდონ თავბრუიძე სადგურზე შენიშნავს მათ. ლევანი გაიქცევა, ხოლო კონას შეკრულს ტარანტასით მოიყვანს სახლში, სადაც აუწერილი ველურობით მოეპყრობიან მას. განსაკუთრებით ყასპის ქალი კნ. ბარბარე, რომელიც ფეხით შესდგება შეკრულ კონას და პირუტყვისავეთ სცემს. კნ. ბარბარე შეძრწუნებულ იყო იმით, რომ მოსამსახურე, გლეხის გოგო კნენია უნდა გამხდარიყო.

ასეთი უდიერი დაცინვით უღელვებდენ კონას გრძნობასა და გონებას: „ო, რა კარგად მოუხდებოდა კნენობა ახალკაცის გომბიოსა! იქნება დედაშენმა დაგარიგა, აგრე მარდად მოქცეულიყავ? და სიკეთის მაგიერად, რომ მშვიერი გაეძღეთ წინიდან მოსათხრელი თვალები უკანიდამ დაეეთხარა.

— „საშინლად დაშვენდებოდა ტახტზე ჯდომა ლანჩა-შეხეულს და გამურულ კონას! რა რძალი დაგიმშვენებდა, კნენია, გვერდს, თითით საჩვენებელი კი იქნებოდა! მეხი კი მაგ თავზე, მეხი! შეწუწუკო, კაცმა რომ შემოგხედოს, მკადში ნახშირს ვერ გამოარჩევ და მაგდენი კუდიანობა კი შეიძელი.

— „აი გახმეს ეგ გოგრა, რომ შენისთანა გომბიოები ვერ გაქალბატონდნენ — და ორთავე ხელით/თავში ჩაჰკრა ბარბარემ კონას... შენ გინდოდა გაგეჩირქიანებინა ჩვენი ოჯახი, შენ გინდოდა პატიოსანი თავადიშვილი დაგედუპა“...¹⁾

რალაც საშინელ მწარე ღიმილს იწვევს ბარბარეს ეს საყვედური. ის, რა თქმა უნდა თავის გერზე, ლევანზე კი არა ზრუნავს, არამედ იმაზე, რომ კონა — „გლეხის გომბიო“ გაქალბატონდებოდა. ეს შიაჩნია მას და მის ერთგულ იისახარს შეუძლებლად და დაუშვებლად.

¹⁾ ეჭ. გაბაშვილი — კონა — გვ. 101.

ამგვარმა უსაშართლო დაცინვამ, მოპყრობამ, ცილისწამებამ სრულიად შეუცვალა კონას ხასიათი. კნ. ბარბარესი და იისახარის ახალ-ახალმა თავმოყვარეობის დამამცირებელმა მოქმედებამ და დაცინვამ კონა უკიდურესობამდის მიიყვანა, ცხოვრება გაუმწარა, შეაძულა და შურისძიება გადააწყვეტინა. ამ ძიზნით კონამ უბეში მაგრად შეინახა ის ჯიპის დანა, რომელიც ლევანის პირველი საჩუქარი იყო. მოიკრიფა უკანასკნელი ძალა შურისძიების შესასრულებლად. ცდაც დიდი ხანი აო დასკურდა. ერთხელ კონამ ბარბარეს ძვირფასი შალი დაწვა უთოთი. ბარბარე გაათორდა, „მოჭკლიჯა კონას თავ-შალი და ქოჩრის წიშენა დაუწყა: „აი, შე წუწკო, შენა. აბა ახლა გიშველოს, აბა ახლა მოგიტაცოს შენმა კნიაზმა, აბა გაგანთავისუფლოს!“ და თან ლუკმა-ლუკმა აგლეჯდა ხორცებს. კონაც აღელდა, ათოთოლდა. ბარბარეს ხელიდან გაუსხლტა, „ცოფიანივით დორბლები გასდიოდა პირითგან, თვალები წინ წამოუცვივდა, ყელში ხრიალი დაიწყა და თვალის დახმამამდამდის თავისი დანა ბაობარეს გულში ჩაარქო“. იქავე დაბარბაცდა და უსულოდ ბარბარეს ფეხთით დაეცა.

სწორედ ამ მომენტში შემოდის კონას დედა მართა ძღვნიტ — სავსე ხურჯინით. ის მოვიდა ქალის გასათავისუფლებლად. „ძლივს ეღირსა, — მოგვითხრობს მწერალი, — თავისი გულითადი აზრის ასრულება. მოვიდა ქალის განსათავისუფლებლად და დაინახა, რომ განთავისუფლებამ დაასწრო, განთავისუფლებამ საზარელმა, მაგრამ ნამდვილმა და საუკუნომ“.

დიდია ემოცია, თანაგრძნობა, სიმახვილე, ექსპრესია, რომლითაც მწერალი ავითარებს „უბედურთა“ ცხოვრებას, მათ ამ ცხოვრებასთან ანგარიშის გასწორების გადაწყვეტილებას. კონასადმი თანაგრძნობა ფართოდ უღებს მკითხველს გულს. ზიზლი, შეურიგებელი აღშფოთება ამ ცხოვრებისადმი მძლავრად იბუდებს მკითხველშიც.

რალაც მწარე, დაუნდობელ დაცინვასავით ისმის მოთხოვნის დაბოლოებაში მწერლის გადმოცემა: „ლევანი გიმნაზიაში სწავლობს და იმედი აქვს უმაღლესი სწავლაც მიიღოს. ამის შრომით სავსე სიცოცხლეს ძლიერ ხშირად ამღვრავს ის აზრი, რომ ამხანაგს უმტყუნა და სათნო კონა უმეცრების მსხვეპლად გახადა“.

ლევანში მოჩანს ის უხერხემლო, მოდუნებული ტიპი, რომელიც ფეოდალური ყოფის რღვევაში, ახალი ცხოვრების მოახლოების რიყრაყზე გაჩნდა თავდადუნაურთა წრეში და რომელიც კეთილი სურვილების, კეთილგანწყობილი დუღილის იქით ვერ მიდიოდენ. სიტყვა და საქმე ერთმანეთში ვერ გადადიოდა. ეკ. გაბაშვილი ამათაც არ უყუ-

რებს სრული თანაგრძნობით, თუმცა კი მათ ერთგვარი სითბოთი მაინც ხატავს.

არამც თუ წოდებრივი განსხვავება, არამედ ამ მოუწყობელ ცხოვრებაში, განსაკუთრებით ახალ კაპიტალიზირებულ პირობებში, სადაც ფულის ტრიალმა მძლავრი ბეჭედი დაასვა ცხოვრებას, არამედ საზოგადოების ახალი, უფრო რთული დიფერენციაციაც ხდება.

თვით შიგნით, გლახთა შორის შეიქრა მოწინააღმდეგე ფენები. ამ გარემოებას ხალხოსანი მწერლები ძალუმაღ განიცდიან. გლახთა შორისაც გაჩნდა შეძლებული და ღარიბი და მათ შორის არსებული ეკონომიური უთანასწორობა ისეთსავე უკუღმართ შედეგებს იწვევდა, როგორსაც წოდებრივი უთანასწორობა.

ახალი ცხოვრების ამ უკუღმართი მოვლენის წინააღმდეგაც ე.კ. გაბაშვილი დამახასიათებელი სიმკაცრითაა ამხედრებული, მოთხრობაში „ორენა და ქუჩე“.

სოფ. ვარდისუბანში შეძლებული გლახის გოგონას „მაღალი, კოპწია მაისის ვარდივით გადაშლილი ლოყა-ტუჩებით“ ქალს ქუჩეს მოსწონს ერთი სხვა მხრიდან გადმოვარდნილი სხვისი მოჯამაგირე თედო, „ბიჭი ლომი, მხარ-ბეჭ გადაჭიმული, ახლად ულვაშ აყვავებული“, ჩონა-ახალუხითა და წულა-საცვეთებით ლაზათიანად გაწყობილი. თედო მთელ თავის ჯამაგირს თავის მორთვას ანდომებდა. ამიტომ დღემდის თავის ბედობაზე გროში არსად გააჩნდა. ამასთან ერთად თედო საშინელი ყბედი, ლაზლანდარა იყო რისთვისაც მას სოფელში ორენა დაარქვეს.

ამ ორ საღს არსებას მალე შეუყვარდებათ ერთმანეთი და გამიჯნურდებიან. მაგრამ განა საზოგადოება (თუნდაც სოფლის საზოგადოება), დახვესებული და დრომოკმული ტრადიციებით შებორკილი, გასაქანს მისცემს უანგარო, ყოველი ბედნიერების აღმოქმელ სიყვარულის გრძნობას გაიშალოს,—გაიზარდოს და ბედნიერებით დაატკბოს შეყვარებულნი? ქუჩე ხომ პირველი პატარძალია სოფელში შეძლებით, ოჯახის შვილობით, თედო კი—მოჯამაგირე! „მდიდარი გლახის ამყობისათვის,—მწარედ შენიშნავს მწერალი,—ეს შეუძლებელი იყო და ამისათვის თითქმის ყურს არც კი უგდებდნენ იმათ დაახლოვებას და სიცილად არა ჰყოფნიდათ თედოს მიჯნურობა“.

ქუჩესა და თედოს (ორენას) გრძნობა დაუძლეველი გამოდგა. მათმა გრძნობამ, როგორც საკირემ დასწვა და დაფერფლა ყოველი დაბრკოლება. ისინი დაახლოვდნენ. მაგრამ უღმობელია საზოგადოებრივი ტრადიციაც! შეუბრალებელია დამრღვევისადმი. ახმაურდა

ქუჩეს წინააღმდეგ. ქალი ხომ დაბალი ლოზე იყო იმ საზოგადოებაში! მშობელი შვილის, განსაკუთრებით ქალის, ბედ-იღბალში ბატონ-პატრონია. ქუჩეს მშობლებმაც საზოდოებრივი ხმა რომ ჩაეჩუქებინათ ქუჩე სახლში დაამწყვდიეს და მალეც ერთ ქვრივს, ოთხი შვილის მამას, კარგა ქალარა შერთულ 50 წლიან კაცს ქალისდა დაუკითხავად მიათხოვეს. ეს კაცი შვილების მოვლაზე უფრო ზრუნავდა, ვიდრე სიყვარულსა და საღ გრძნობაზე ქუჩესადმი.

ჯოჯოხეთი უნდა ყოფილიყო ქუჩესათვის ცხოვრება კაცთან, რომელიც მას არ უყვარდა, არ შეეფერებოდა, განსაკუთრებით განცდილი ტრაგედიის შემდეგ. მაგრამ რა გზა აქვს ქალს! უნდა დამორჩილდეს და ისიც მზადაა... მალე ქმარი შეატყობს ქუჩეს „შეცოდებას“, შეაკვრევენებს მზითევს უკლებლად, დალაგებს ურემზე, ზედ ქუჩეს დასვამს და ერთს მაისის სალამოს ბინდისას ქუჩეს მშობლებს უკანვე ჩააბარებს და საჩქაროდ გაბრუნდება. „გოგია და ნინო გაოცებული, პირდაღებული იდგნენ... ქუჩე ბოძთანვე ჩაჯდა, თვალებზე ხელი მიიფარა და მოჰყვა მწარე ქვითქვითს. იმისმა ტირილმა გამოიყვანა დედ-მამა ფიქრისაგან და ორთავენი ერთად მხეცებივით დაეტაკნენ ქუჩეს. როგორ? შემრცხვენელი და თავლადამსხმელი ქალი უკანვე დაუბრუნდათ! რა უნდა ეთქვათ ქვეყნისათვის და რა პირით უნდა შეეხედათ მეზობლებისათვის? გაცოფებულნი ამგვარი დამცირებით, ისინი შეუბრალებლივ სტანჯავდნენ ქუჩეს. პირი, ხელი, ნაწნავები, ერთი სიტყვით რაც კი ხელქვეშ მოხვდებოდათ, შეუბრალებლივ იბღვენებოდა.“¹⁾

ქუჩეს მშობლებისათვის მთავარი შვილის მდომარეობის გაგება, მისი გამოსწორება, კეთილად მიმართვა კი. არ არის, არამედ „რა უნდა ეთქვათ ქვეყნისათვის და რა პირით უნდა შეეხედათ მეზობლებისათვის?“ ე.კ. გაბაშვილი სწორედ ამ დამლუპველი, ყოვლის შემძლებელი ტრადიციის მიმართა ახე აღლევებული. ამიტომაც რომ ის არ ინდობს არც მშობლებსა და არც მეზობლებს.

აღწერს რა მშობლების ასეთ გულქვაობას, ტრადიციით დაბრმავებას, მწერალი ახლა მეზობლებზე გადადის. მათ გულგრილობას, შეუბრალებლობას, უადამიანობასაც აღშფოთებით ახდის ფარდას: „დიდი და პატარა ცდილობდა ნუგეში ეცა დედმამისათვის და ვაგლახი გადაეყარა უბედური შვილისათვის. ერთ კაცს ფიქრად არ მოსვლია ის ადამიანური აზრი, რომ მიეხედნათ პირ მუცელ მომდგარ ქალისათვის და შემწეობა მიეცათ რამე.“²⁾

¹⁾ ე.კ. გაბაშვილი—ორენა და ქუჩე—გვ. 154.

²⁾ ი. ქვე—გვ. 155.

ბოსელში, საშინელ სიბნელეში, ნოტიოში, ხბორებსა და მოზერებს შორის დამწყვედული ქუჩე გონს რომ მოვიდა, გაოცებულმა ყური დაუგდო და „სივავლახით გაიგონა, რომ დიდი და პატარა საქოლავს უგებდა მას. არც ერთი მოსარჩლე, არც ერთი ნუგეშის მცემელი მთელ სოფელში არავინა ჰყავს ის უნუგეშოდ მიწას დაასკდა და ცხვირპირიდან სისხლი წასკდა“.¹⁾

სულიერი ლელვით გაწამებულმა, სამი დღის შიმშილობითა და მგზავრობით, მშობლების ასეთი უდიერი ფიზიკური და მორალური მოპყრობით დაქანცულმა ქუჩემ განთიადისას იგრძნო საშინელი ტკივილები: „მთელ იმის გვაშში ჯოჯობხეთი აღიგზნა და ცეცხლს უკიდებდა“. საშინელ გამოუთქმელ ტანჯვას გრძნობდა ქუჩე, სიკვდილს ნატრობდა, მაგრამ ვერაფრით ახერხებდა. გული წაუვიდა, როდესაც გონზე მოვიდა, მის „ვერდით ეგდო პაწაწინა გალურჯებული ქმნილება და საცოდავად კნაოდა“. მასში ილვიძებს სალი დედური გრძნობა. „ის გიჟვით დააფრინდა პატარას, საჩქაროდ მიიკრა გულზე, ალერსით დაეკონა“. მაგრამ მასში გაიღვიძა ში შ მ ა ს ა ზ ო გ ა დ ო ე ბ ი ს ა ზ რ ი ს წ ი ნ ა შ ე . ამ შიშმა დასძლია: „და ისევ საჩქაროდ დაახეჭქა ბავშვი ქვებზედ. ბავშვმა ერთი კი დაიქნავლა და საუკუნოდ გაჩუმდა“.

ეს შეუმჩნეველი არ დარჩა სოფელს. ქუჩეც მძიმე ავადმყოფი შეიქმნა. სამი კვირა მისი სიცოცხლე ძაფზე ეკიდა. ქუჩეს მშობლებმა, როდესაც შვილის ასეთი უზომო ტანჯვა და მისი საშინელი შედეგები დაინახეს, როდესაც დარწმუნდნენ რა ტანჯვის გოლგოთაზე აიყვანეს მათ თავიანთი შვილი, მხოლოდ მაშინ იგრძნეს, რომ ისინი და ისევ ისინი იყვნენ მიზეზნი თავიანთი შვილის დაღუპვისა და თუ ამათი უზომო ამაყობა არა, ქუჩე იქნებოდა ბედნიერი და რიგიანი დედაკაცი“.

ე.კ. გაბაშვილი არ კმაყოფილდება მოუწესრიგებელი ცხოვრების ამ მხარის გაკიცხვით. მას ეს ცხოვრება თავისი საზოგადოებრივი წყობა-ყოფით არ აკმაყოფილებს. როგორც მძიმე ბორკილს, ისე გრძნობს მის წყობილებას, სარგებლობს მშვენიერი შემთხვევით და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა მხარეების გაკიცხვაზეც გადადის ცნობილია, ადვილი არ არის ამ ცხოვრებაში დასხლეთილი ფეხის შეკაება. ქუჩეს არ აკმარეს ოჯახში მიყენებული უბედურება. „კანონიერების“ დაცვის როლს ახლა სასამართლო იღებს. და ქუჩეს წამება როგორც ფიზიკური, ისე ზნეობრივი გრძელდება.

სასამართლო, მოსამართლენი გულციობით, შეუბრალებლობით მწერლის მიერ აღშფოთებითა და ზიზღითაა გამათრახებული. მშვე-

¹⁾ ე.კ. გაბაშვილი — ორენა და ქუჩე — გვ. 155.

ნივრად და მოცემული ტრაფარეტული და უშინაარსო კითხვები მოსა-
მართლეთა:

— „არა, სუყველაფერი უნდა სწორედ სთქვათ“.

ასეთ კითხვაზე დემონური, გულის შემზარავი, ტვინის ამრევი ძალით მოისმის ქუჩეს შევიწროებული და ცხოვრებასთან ანგარინშ-
გათავებული ხმით პასუხი: „მე მოეკალ ბაეზი! ამაზე მეტს ვერას
ვიტყვი და არცარა მაქვს რა სათქმელი, ჩამომხხრჩეთ, გვედრებით
ჩაომხხრჩეთ“.

ექ. გაბაშვილი თავს ვერ იკავებს, რომ თავის მხრითაც საზოგა-
დოებისადმი ზიზღი არ დაუმატოს. ერთხელ უკიდევ ამ უმანკო ცხოვ-
რების დასრულებამდის არ შეაფურთხოს საზოგადოებას და აღშფო-
თებული გადმოგვცემს: „მოწმებმა ყველამ დაამტკიცეს, რომ ქუჩემ
დედამიწას დაახეთქა თავისი შვილი და იმით მოჰკლაო. იმაზედ, თუ
რამ მიიყვანა აქამდის, რასაკვირველია, ხმა არავის ამოუღიაო“.

ასეთი ლირიკული ადგილები ავტორის შემოქმედების ერთ-ერთი
დამახასიათებელი სტილური ნიშანია.

ვილას ან რად უნდა ქუჩეს მშობლების გადარეულსავეთ ტფი-
ლისში გაცვიენა, მათი ცდა შვილის დახსნისათვის, როცა ქუჩე იქ
გადაიყვანეს. „მართლ-მსაჯულება, — შხამიანად იცინის მწერალი, —
შეუსყიდველია და ქუჩეს ათის წლით ციმბირი გადაუწყვიტეს“.

ექ. გაბაშვილი სარგებლობს მშვენიერი თემით, გარემოებით და
საზოგადოებრივი მოუწესრიგებლობისა და მისი ვერაგობის წინააღ-
მდეგ ამხედრებას ვერ იკავებს, ის თავის უღაოდ ნიჭიერ პამფლეტს
ასეთს დასასრულს აძლევს: „სასამართლოს დარბაზი სრულიად ცარი-
ელი იყო. სულ ათი კაცი არ დასწრებია ამ საქმის გარჩევას. აბა
რა ღირს საცნობი იყო საწყალი გლეხის გოგოს ამბავი? ქუჩე რომ
დიდი ოჯახის ასული ყოფილიყო, მაშინ ადვოკატები მჭერმეტყველბა-
ში ივარჯიშებდნენ. მაშინ სასამართლო ბევრს შემამსუბუქებელ სა-
შუალებას მიიღებდა მხედველობაში. ეხლა კი გოგიამ ვილაცა საეჭვო
პატიოსნების „აღუკანტი“ მოიწვია, რომელიც სასამართლოს წინ
თრთოდა, გამართლების მაგივრად, თავის მომწვევლებისათვის შებრა-
ლებას თხოულობდა. შებრალებას! შებრალებას! იქიდგან, სადაც კა-
ცის გული გაქვავებულია და სადაც სხვისი ჭირი მხოლოდ გამართო-
ბელი საგანია!“

მწერალს უნდა ბოლომდის მიიყვანოს საზოგადოებისა და ქუჩეს
ურთიერთობის გამორკვევა, საზოგადოებრივი ცხოვრების მიუღებლო-
ბა. მწერალი გამთბარი, აღელვებული გულით ქუჩეს დასტრიალებს,
მის მოძრაობას გაფაციცებით აღევნებს თვალ-ყურსა და მისი უპირა-

ტესობის შეგნებით ღრმა გულისტკივილიანი დაკმაყოფილებით ამბობს. ქუჩებში „იმ დღეს მარტო ორჯერ აიხედა მალა: ერთი მაშინ, როდესაც გადაწყვეტილებაზე გოგიამ და ნინომ ტირილი მორთეს,— და საშინელი იყო ეს გადახედვა. ამ გადახედვაში და მწარე ღიმილში გამოცხადდა სრული სიძულვილი და ზიზღი იმის ამ დღემდის მიმყვანთა ცრემლების ულაგობაზე და მეორე მაშინ, როდესაც ის ორ ხიშტიან სალდათს ჩამოჰყავდათ სასამართლოს კიბეზე; იქ კუნჭულში იდგა გაყვითლებული, დაგლეჯილის ტანისამოსით ცალხელა უმაწვილი ბიჭი და ხელგაშლილი მოწყალეებს თხოულობდა. ქუჩეს გააჟრჟოლა. ის ერთის წამით შედგა, უნუგეშოდ თავი გაიქნია, ეხლა კი ცრემლები ველარ შეიმავრა“... ეს გახლდათ იმავე ხალხის წყალობით განწირული“ უწინ სილაშხით, სიცოცხლით სავსე, ახლა დამახინჯებული თედო-ორენა.

ღიაღ, ასეთია საზოგადოებრივი ცხოვრება! ასე უაზროდ ამახინჯებს ადამიანს ცხოვრება. ზიზღი, ზიზღი, ზიზღი მას! ძალუშად ისმის მწერლის ამ ნაწარმოებიდან.

განა ჯანღონით, საღი გრძნობით, ცხოვრების წყურვილით სავსე „გონიერი, ტკბილი დარბაისელი გოგო“ ბაბოც ასეთივე მახვერპლი არ შეიქმნა სოფლის ცხოვრების ტრადიციისა? რომ უფროსის; მშობლების სურვილი სწყვეტს. შეღის, უმცროსის, უფრო კი ქალის ბედს, გათხოვება-დაოჯახების საკითხშიც კი. ჯერ უფროსმა უნდა შეერთოს კოღი ან უფროსი და უნდა გათხოვდეს და შემდეგ უმცროსი. სიყვარულის გრძნობამ ჯიბოსადმი მუღამ უამს შუბღშეკრული, გულღათხრობიღი ბაბო ირულიად გამოსცვალა. უშუაღო, მძღავრმა სიყვარულის გრძნობამ ბედნიერების ცეცხლით აანთო ჯიბო და მონატრებული ეშხით აღაგზნო ბაბო. თითონ გურგენაული ბაბო, ამ გრძნობის გამო შეჩვენების შექდეგ, რამდენიმე წლის შემდეგ, ასე ახასიათებს თავის გრძნობას/ჯიბოსადმი: „ჩემი გრძრობა ძღიერი და წმინდა იყო; მე მიყვარდა ჯიბო, ისე როგორც მეორე ღმერთი, უმეტესად ღდღისა, უმეტესად სიცოცხღისა, უმეტესად მღის სინათღისა, უშეტესად იმ მომავღის ტკბიღის ცხოვრებისა, რომელსაც შენ ასე გატაცებით მიხატავდი ხოღმე შენის ნაამბობით და რა ვიცოღდი, თუ ამ გვარი სიყვარული, ამ გვარი ძღიერი გრძნობა გმობა იყო ღვთისაცა და კაცისაც“.

ასეთია პოეტი ქალის გაგება სიყვარუღის გრძნობისა, როგორც ყოვეღშემძღებისა და ადამიანის გამაკაცებელი, უსაქიროღსი წყაროსი. ამიტომაა რომ ამ გრძნობის მორევში კაცი სიტკბოებას მო-

წყურებული განცდით თავდავიწყებით მიექანება, ამიტომაც რომ ამ გრძნობაზე ადამიანი ხშირად ვერა ბატონდება.

მაგრამ სოფლის ტრადიცია ძლიერია. ვერც მას გაუწევს გამოუცდელი გლეხის ქალი წინააღმდეგობას. ჩვეულებამ, უფროსის „უფლებამ“ ბაბო ჯიბოს უფროს ძმას დაუსაკუთრა. ჯიბო იძულებული გახდა გასკლოდა. ბაბოც დაემორჩილა ბედს. მაქსიმეს უფლება მიიღო. შეეცადა თავის მოვალეობის აღსრულებას. თავისი გრძნობის დამორჩილებას-ჩაკვლას. მაგრამ ბაბომ ვერ შესძლო ამ ვალდებულების სრული დაძლევა. მან ვერ მისცა მაქსიმეს, თავის „კანონიერ“ ქმარს ბედნიერება: „ერთში ყოვლად უღონო ვიყავი, — ეუბნება ბაბო ავტორს, — დამემორჩილებინა ჩემი თავი, ვერ შევიძელ მაქსიმესათვის ალერსი დამეწყო და იმის მხურვალე სიყვარულზე პასუხი გამეცა; მე როგორც უსულო გვამი, ისე ვიყავი იმის ხელში და ეს გარემოება იმას აშფოთებდა, აღელვებდა, თითქმის ცოფიანობამდე მიჰყავდა“.

ბაბოს ასეთმა მდგომარეობამ ოსიანთ მთელი ოჯახი დალუპვაძღის მიიყვანა. მაქსიმე, თავის გრძნობის პასუხს ბაბოსაგან დაჟინებით თხოულობდა. ამ მომენტში დაუქმყოფილებელი მაქსიმე ბაბოს საშინელ მორალურსა და ფიზიკურ შეურაცხყოფას აყენებდა. ერთ ამისთანა მომენტში ჯიბო ველარ მოითმენს ბაბოს ამგვარ წვალებას, და როცა გაცოფებული მაქსიმე ბაბოს უდიერად სტანჯავდა, დაჰკრავს მაქსიმეს ჯოხს თავში და მოჰკლავს.

ჯიბოს ციმბირში გადაასახლებენ, მათი დედა თინა ქუჯაზე შეიშლება. ამ ამბით თავზარდაცემული, სოფლის აზრის გაკრცვის შიშით აღგზნებული ბაბო გავარდება; არ იცის სად წავიდეს. უბედურების მეორე დღეს მგზავრებმა გზის პირად იპოვეს ბაბო და დედასთან მოიტანეს. მძიმე და ხანგრძლივმა ავადმყოფობამ იხსნა ბაბო დალუპვისაგან. „ექვსი კვირა ვებრძოდი სიკვდილს, — მოუთხორობს ბაბო ავტორს, — და მერე გამოვბრუნდი. რისთვის? დაილოცა, ღმერთო, შენი საპართალი! რად მინდოდა შერცხვენილი სიკოცხლე, ლუქმა-ლუქმად ქქეული გული, გამოშტერებული გონება? ველარ დაენახებოდა ბაბო ამ ცივ, უსაპართლო სოფელს, რომელიც სჯის თავის წევრს, ისე რომ „დანაშაუის“ გულში არ ჩაიხედავს. ბაბომ ამჯობინა წასულიყო სოფლიდან და თავი ცოცხლად დაემარხა მცხეთის ქალთა მონასტერში“. აი, ასეთია სოფელი თავისი პირობითი ცხოვრებით. ეს პირობითი ცხოვრებაა რომ ასე ავიწროვებს ადამიანს, განსაკუთრებით ქალს. ამ შევიწროებას მტკივნეულად გრძნობს ჩვენი პოეტი ქალიც და მის წინააღმდეგ ანხედრებულია მთელი შეგნებით.

ასეთია გლეხი ქალის უფლებააყრილი მდგომარეობა. ის ცხოვრებაში გულჩამარხული ძალად ჩაკლული და შეჩერებული ნდომით დადის, სოფლისაგან გაუგონარი და შეუბრალებელი, ყველასა და ყველაფრის ბრძანების აღმასრულებელი.

მაგრამ გლეხთა და გლეხი ქალის მდგომარეობა ეკ. გაბაშვილის პოეტური ხედვისა და დაკვირვების მხოლოდ ერთი უბანია. ეს მისი შემოქმედების, თუმცა ძირითადი, მაგრამ მაინც ერთი თემაა.

ეკატ. გაბაშვილმა მშვენიერად იცის არა მარტო გლეხისა და გლეხი ქალის ავკარგი-სიხარული და უბედურება, სიამოვნება და უკმაყოფილება. მისთვის ძალიან ახლოა და კარგად ნაცნობი აგრეთვე თავად-აზნაურთა, პრივილეგიური კლასის დარღვეული, ბურჟუაზიული გემოვნებითა და მოთხოვნილებებით შემქმნდროებული ცხოვრება.

ამ წრეშიც ეკ. გაბაშვილს პირველ რიგში აინტერესებს ქალის მდგომარეობა და მისი მიმართულება. მწერალი ქალი, როგორც ეპოქის საზოგადოებრივი ცხოვრების მოთხოვნილებათა შემგარძნობი კარგად ითვალისწინებს საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზის მნიშვნელობასა და საჭიროებას ქალისათვისაც. მან კარგად იცის, რომ საზოგადოებრივი სარბიელი, აქტიური მოქმედება მასზე, ადამიანთა შეგნებულ ურთიერთობაში მუშაობა, ამახვილებს ადამიანის ნიჭს, უნარსა და საზოგადოებრივი მოვალეობის შეგნებას. ქალსაც წყურიან შეგნებული მუშაობა, შეგნებული ცხოვრება. ისიც კაცია და უნდა კაცური ცხოვრება. „ჩემის აზრით,—წერს ეკატ. გაბაშვილი,—დედაკაცს ერის გამობრუნებაში უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს“ ეკ. გაბაშვილი გაძუდმებით ენერგიულად თხოულობს მისცენ ქალს სამოღვაწეო ასპარეზზე თავისი ნიჭისა და უნარის გამომქლავნების შესაძლებლობა. ის თავისუფალი და სრულუფლებიანი წევრი უნდა იყოს საზოგადოებასა საზოგადოებრივი საქმეების სარბიელზე. მაგრამ ეკ. გაბაშვილის შეხედულებით, ეს თავისუფლება და სწორუფლებიანობა სრულიადაც არა ნიშნავს, რომ ქალმა თავისი ქალური თავისებურება, დედური მოვალეობა დაკარგოს. არა, მან ეს, როგორც თავისი უპირატესობა, უნდა შეინახოს და თავისუფლად გაშალოს. პოეტი ენერგიულად იბრძვის, რომ ოჯახი ციხე კი არ იყოს და ქალი ტყვე, არამედ თავისუფალი კერა, რომელიც ქალის ნიჭსაც გააღვიძებს, შეავსებს დამეტი ნაყოფიერებით აამუშავებს. „დედაკაცი ხომ ოჯახის კეთილ განწყობილების ნიადაგია! და, მაშასადამე, მხოლოდ იგივე დედაკაცია

მოზაელის შთამომავლობის დამბადებელი, აღმზრდელი და სულის ჩამდგმელი. ქალი გრძნობა გამახვილებული არსებაა. მალე შეიგნებს, რაშია იმისი დანიშნულება, იმისი მოწოდება, და თუ საერთო ღონით ეს მოვახერხეთ როგორმე, ჩვენს დაქცეულს ოჯახს, ჩვენს დარღვეულს ერთობას, ჩვენი ბუნების ჩანალებული დედაკაცი ნამდვილ დედაბოძად შედგმის და ჩაქრობილ კერას კვლავ აგვიბოლებს, აგვანთებს“.

ქალის მიმართ, მწერლის შეხედულობით, საზოგადოება საშინელ სიბეცესა და უსამართლობას იჩენს. სინამდვილეში დედაკაცი მონაა. მის ნიქს აქრობენ, მას გასაქანს არ აძლევენ „ფრთებს აგლეჯენ“. ახალი ცხოვრების პირობებში ქალი, დრომოქმული ტრადიციებით უნდათ აცხოვრონ.

ავილოთ მოთხრობა „ფრთებ და გლეჯილი“.

ახალგაზრდა, ნასწავლი ქალი ქეთო გატაცებულია სცნით, მწერლობით. ჟურნალის მორიგი ნომრისათვის ამზადებს დაკვეთილ მოთხრობას. მოღვაწეობის ეს სარბიელი მას იზიდავს. ამ გატაცების გამო ქეთო საოჯახო ზოგიერთი წვრილმანის შესრულებას ვეღარ ასწობს და არც მიაჩნია საკიროდ. ქეთოს მეტად აღელვებს ოჯახის წევრების მისდამი უხეში დამოკიდებულება, ქმრის ყვედრება: „მე და შენ ერთი ვართ? მაშ საშხაბურში რომ დავდივარ, ხუთ-ექვს საათს ორად მოკაქული რომ ვზივარ და ვწერ, ოცში რომ შრიალ-შრიალით ახალ-ახალ ასიგნალებს დაგიძვილი ხოლმე, ამას პატივისცემა არ უნდა?“.

ასეთივეა მოსამსახურე ქალის — მელანის ველური მოპყრობა ქეთოს ხელნაწერებისადმი, საყურნალოდ გამზადებული სტატიით ბუხრის მოკიდება, და განსაკუთრებით დედამთილის უტაქტო, შეურაცხმყოფელი მოქცევა და სურვილი ჩაახრჩოს ის ოჯახის ვიწრო ჩარჩოებში. „ვის გაუგონია, გენაცვალე გათხოვილი ქალი და გაზეთები, წერილები,“ საყვიდურით ეუბნება ქეთოს გაოცებული დედამთილი. როცა ის ჟურნალის რედაქტორს ელაპარაკებოდა ჟურნალისათვის წერილის დამზადების შესახებ. ამ პირობებში, ავტორის შეხედულებით, „დედაკაცი, მართლაც, რომ მონაა, მონა ხელ-ფეხ შეკრული, უგზო, უკვალო, უმწეო“.

რედაქტორი ვაკვირვებულა ქეთოსადმი ოჯახის წევრების ასეთი ბარბაროსული მოპყრობით და აღშფოთებული მიჰმართავს მას: „თქვენ მოვალე ხართ, როგორც შეგნებული და ნიქიერი არსება თავი დაახწიოთ ოჯახურ რუტინას და მთლად ემსახუროთ საზოგადოებას“. ამის საპასუხოდ ქეთო, აი, რას ეუბნება რედაქტორს:

„მეც ბევრჯელ მომსვლია ეგ ფიქრი თავში, მაგრამ ძალა სად არის? ძალა და რა ძალა? ძალა ისეთი, რომელმაც უნდა დაანგრიოს რჯულად ქვეული წყობილობა, შექმნას ახალი გზა, გადაიტანოს დევნა უღმობელი, შეურაცხყოფა დაუსრულებელი... მაგრამ ყველაზე უდიდესი, თითქმის გარდაუვალი საფეხური ამ შემთხვევაში შვილებია. იმათ მომავალზე ხელის აღება... მე კი მგონია ადამიანები ბოროტნი და შურიანნი რომ არ იყვნენ, შეიძლება ოჯახის მოვლაც და საზოგადო საქმეც შეერთებინა დედაკაცს; აქ მხოლოდ საჭირო იქნებოდა ცოტაოდენი დათმობა, პატივისცემა“....

ეს თქმა თითქმის მწერლის გულის სიღრმიდან ამოხეთქილი აღსარებაა. ამისთვის იბრძვის ის, ამ საქმის თანახმარს დიდი გატაცებით უჯახის. „ფრთებ დაგლეჯილა“, ექვს გარეშეა ავტობიოგრაფიული ხასიათის მოთხრობაა, რაც ხალხოსანი მწერლებისათვის, როგორც დავინახეთ, დამახასიათებელია.

ქეთოს ასეთი მდგომარეობის, ცხოვრების მეტად მახინჯი პირობების გამო, ქალის ხასიათი, მიმართულება სულ ზოგად მახინჯდება. დიდია განსაცდელი, რომ ქალი ყალბ მდგომარეობას არ მიიჩვიოს, რადგანაც საზოგადოებრივ ცხოვრებაში კაცი ცდილობს დედაკაცში თანასწორი მეგობარი კი არ მონახოს, არამედ დიასახლისი, შემსრულებელი მისი კაპრიზებისა, შემქმნელი მყუდრო კერიისა, მონად გამხდარი დაბეჩავებული, მახინჯი ტრადიციებისა. ამიტომაც, რომ ოჯახი იშვიათად არის ბედნიერი, სრული, და ამაში ქალი კი არ არის დამნაშავე, არამედ საზოგადოებრივი ცხოვრება და მასში უმთავრესად მამაკაცი.

სრულიად ბუნებრივია, რომ ქალი ასეთს პირობებში მახინჯდება, მას ხასიათი უფუჭდება, ისიც ვერაგი ხდება და შურს იძიებს. ის თითქოს თავის განთავისუფლების მიზნით უხეშად არღვევს ოჯახს, არღვევს მიღებულ მორალს და უკიდურესობაშიც ვარდება. მორალის ტიპი მწერალი ე. ვ. გ. ბ. შვილი ოჯახის დარღვეულთა თანამგრძობლად და გამამართლებლადაც კი გამოდის.

ავიღოთ მისი მოთხრობა „ლუარსაბმა ცოლი შეერთო“.¹⁾

მოთხრობის გმირი ლუარსაბ ცხონებაშვილი საზოგადოების თვალში „ჩინებული ყმაწვილი კაცია, დაპლომინანი, უმაღლეს სასწავლებელში კურსდამთავრებული და მარტო სახელით კი

¹⁾ ამ მოთხრობას თავდაპირველად თურმე ერქვა „ლუარსაბმა პატრონი იშოვნა“. ვფიქრობთ, ასეთი სათაური უფრო მკვეთრად ამჟღავნებს ავტორის დამოკიდებულებას აღებული მოვლენისადმი.

არა, ნამდვილის სწავლით აღჭურვილი, ფრიად მკერმეტყველი და სეინდისიანი ვეკილი“. ის 30—32 წლის კაცია, საზოგადოების ნდობა და პატივისცემა უკვე დამსახურებული აქვს. ლუარსაბი ყოველი მხრით სასურველი საქმრო იყო, ბევრსაც ენატრებოდა მისი სიძეობა. ბევრი მაქანკალიც მისდიოდა. მაგრამ ლუარსაბს მხოლოდ ლამაზი და განათლებული ქალები მოსწონდა. ესენი კი ლუარსაბს რატომღაც გაუბრძოდნენ.

რა იყო ამის მიზეზი? ლუარსაბი თუმცა პირველ შეხვედრაზე ზრდილი, მორცხვი და გაუბედავი ახალგაზრდა იყო, მაგრამ მიუახლოვდებოდა თუ არა ლამაზ ქალს, რაღაც მანქანებით ჰკარგავდა ამ მორცხვობას და გაბედულად, ხშირად მეტად უხეშად დაიწყებდა ბლაგვად არშიყობას, რაც ამ ქალებზე არ ახდენდა სასარგებლო შთაბეჭდილებას. ამასთან ერთად ლუარსაბის გარეგნობაც არ იყო მიმზიდველი. „მეტად ტლანქი... დარგვალბებული ბურთივით, კისერ მოკლე, პაჭუა, წვერ-ულვაშ რიჟა, თავმოტვლებილი და, რაც ყველაზე მეტად ეზიზღებოდათ ლამაზ ქალებს, ეს იყო მისი ხელები- რბილი, მსუქანი, ცივი და მუდამ ნესტიანი“.

! ლუარსაბს ცხოვრების გზაზე შეამჩნევს ვერა მაცდურა- შევილი, რომელსაც, ავტორის გადმოცემით, „ყოველდღიური ჯანდაკი ცხენივით ტვირთის ზიდვა“ მოსწყინდა და გათხოვება მოინდომა. მან უნდა იშოქოს ქმარი, რომელიც იშრომებს და ის კი მის ნაშრომს გონიერულად მოიხმარს. ამ მიზნისათვის მან შეარჩია ლუარსაბ ცხოვრება შევილი და თავისი ნაცნობი „ჩინოვნიკის“ ვისაძის შემწყობით მახეში ადვილად გააბა. ამ არჩევანის შესახებ ვერა თავის დედას ცინიკურად ასე ეუბნება: „დიდი სახარბიელო და სასიხარულო კი არა არის რა... მე ქმარს ვირთავ, ქმარს და კი არ ვუარშიყდები: არშიყობის დრო მქონდა და იქნება მქონდეს კიდევ. ეხლა ზინდა კერა ვიპოვნო. მინდა მრევსვენო“. დიად სიყალბეა! ამ სიყალბეს გრძნობს ვერაც. მწერალი ქალი აღშფოთებულა, მაგრამ ამაში ხომ თვით საზოგადოება და მისი „საუკეთესო“ წარმომადგენელი—ლუარსაბიცაა დამნაშავე, რადგან ცოლის შეერთვა, მათი შეხედულობით, მხოლოდ მომგებინა საქმეა. ვერაც ასეთმა შეხედულებამ გააყალბა და თვითონაც ამგვარად დაუწყო ცხოვრებას ცქერა.

ვერას ანგარიში გამართლდა. ერთ თვეზე ლუარსაბმა და მან ჯვარი დაიწერეს. ვერა შეიქმნა ლუარსაბის ქონების სრული პატრონი და დაიწყო ცხოვრების მოწყობა. გაათართოვა ბინა. ოთხ ოთახს ორიც მიუმატა. დიდი გემოვნებით მოაწყო იატაკი, კედლები,

ქერი, ყველაფერი შესაფერი ნივთებით მორთო. როდესაც ვერამ თავის ქმარს ლუარსაბს ხელი გაუყარა და წაიყვანა ბინის დასათვალთვალად, ის „თვალეზ დაქვეტილი“ შექურდებდა ყველა ამ საკვირველებას და ვერ მოეაზრებინა, თუ რა მანქანებით გადაიქცა იმის უბრალო სადგომი ამ მუზაა შესაფერ სასახლედ“.

ლუარსაბმა მოიწონა ყველაფერი და ამასთან ერთად მას რაღაც უსიამოვნების ნალველიც ჩაესახა გულში. გააფრთხილა ცოლი, რომ ის ქონება, რომელიც მან ვერას გადასცა „ერთად-ერთი წყაროა შავი დღისათვის შენახული... ვთხოვთ ფულს ხელი მოუჭიროთ... ანგარიშიანი ცხოვრება უპირველესი სიპატიოსნება ადაჰიანის ცხოვრებაში“.

ვერას კი თავისი გეგმა აქვს, თავისი პირადი სიამოვნებისა და ბედნიერების მოპოებისათვის. ქმარი მას ამ გეგმის განხორციელებისათვის უნდა.

ვერას ასეთი თვითნება, ეგოისტური ქცევა, ეკ. გაბაშვილის შეხედულებით, რასაკვირველია, არ არის გამართლებული, ის ამაღლებელია. მაგრამ მამაკაცთა ჰეგემონიით შექმნილი ცხოვრების ყალბი პირობები მწერალს აშფოთებს და ვერას ასეთს საქციელს გასამართლებელ საფუძველს მოუნახავს. თვით ლუარსაბში, როგორც საზოგადოების წარმომადგენელში, მწერალი პოულობს ვერას საქციელის გამართლებას.

მწერლის დახასიათებით, ლუარსაბი თუმცა ქალთა ემანსიპაციას დიდ მნიშვნელობას აძლევდა, ქალს, თავის წარმოდგენაში, ფართო გასაქანს უსახავდა, „მაგრამ ნამდვილად კი, გადმოგვეცემს განრისხებული მწერალი, — განხორციელებული მამაკაცი იყო, ყოველის ეგოისტურის მამაკაცურის მოთხოვნისათვის, იმ მამაკაცურის მოთხოვნისათვის, რომ ცოლი უნდა იყოს ქმრისა თუ არასრული მონა, გამგონი მაინც იმის განკარგულებისა, ამსრულებელი იმისი სურვილებისა, დამცველი და გამფრთხილებელი ყოველის იმის შეძენილი გროშისა“. ამიტომ ვერას საქციელი, წვეულებები, მეტად ხელგაშლილი ცხოვრება, მისი მუსიკის მასწავლებელი ლუარსაბს არაფრად მოსწონდა. მაგრამ თვით საზოგადოებრივ ცხოვრებაში შემუშავებული მორალით შებორკილი მონა, გამოსავალს ვერა პოულობდა.

გულმოსული მწერალი დაუნდობლად ახასიათებს ლუარსაბის ამ გარემოებით გამოწვეულ სულიერ ტანჯვას. ლუარსაბმა „ათასჯერ დააპირა განქორწინებაზე მოლაპარაკება ცოლთან, ათასჯერ დააპირა სახლიდან გაძევება. ბევრჯერ ზნეობრივად შეურაცხყოფილმა ქმარმა მოთმინება დაჰკარგა და მუშტით უნდოდა გასწორებოდა

ლაგამაწყვეტილ ცოლს, ბევრჯელ მოკვლაც დააპირა, წამება, მაგრამ ბუნებრივმა გაუბედობამ, სისხლთან და ხორცთან შეხელილმა რიგიანობამ—„ვინ რას იტყვის“, შიშმა ჩააჩუმა და თავისი ტვირთი დუმბილით აზიდვინა“.

ეკატ. გაბაშვილი სწორედ იმ გარემოებითაა ყველაზე მეტად აღზფოთებული, რომ ლუარსაბის (და საერთოდ საზოგადოების) მოქმედება ნამდვილი სალი გრძნობით კი არ მოძრაობს, არამედ შიშით „ვინ რას იტყვის“. ამიტომაა რომ მწერალი დამშვიდებულად უყურებს ვერას ლაგამაწყვეტილობას, იმ გარემოებას, რომ ვერა ყურს არ ათხოვებდა ლუარსაბის დაღვრემილობას, არავითარ ანგარიშს არ უწევდა, რომ ქმარს მისი ქცევა არ მოსწონდა, რომ ვერა მხოლოდ თავის აშლილ ვნებათა ღელვას მისდევდა. თუ ლუარსაბმა ვერ გამონახა გამოსავალი, „ვინ რას იტყვისა“ შეეშინდა, ვერამ როგორც ცხოვრების უკუღმართობით შევიწროებულმა, ცხოვრება მოწყურებულმა, ამ საზოგადოებრივი ცხოვრებითვე კალაპოტიდან ამოვარდნილმა, როგორც პროტესტი, მოახერხა ამ ჯგბირის დაგლეჯაც.

ლუარსაბი სამი დღით საქმეების გამო სხვა ქალაქში წავიდა. და, როცა სახლში დაბრუნდა, არც ცოლი და არც სახლის ავეჯი სახლში აღარ დახვდა. ძიძამ გადასცა მას პატარა ვაჟიშვილი იპატო და სიცილით მოახსენა, რომ „ქალბატონი საზღვარგარეთ წაბრძანდაო“. საინტერესოა ვერას ცინიკური წერილი ლუარსაბისადმი. ვერა გაქურდულ და მიტოვებულ ქმარს აი რასა სწერს: „რაც შეეხება ჩვენს მომავალ ურთიერთობას (მე არ მინდა მოგატყუო) ეგ ყოვლად შეუძლებელია. მე არტისტი ვარ და თავისუფალი ფრენა შეადგენს ჩემს სტიქიას, შენ კი, ჩემო მეგობარო (ღმერთმანი, მეგობრად მიმაჩნდი და მიმაჩნიხარ) მშრომელი მუშა ხარ და დედამიწას უნდა დაჰყურებდე განუყრელად. უეკველია შენ იშოვნი კიდევ შენს შესაფერს და შენს ხელქვეით მეუღლეს, რომელიც საუკეთესოდ მოგიხარშავს შენს საყვარელს ლობიო-კოლიოს და საგანგებოდ ულოლიავენს შენ პატარა იპატს. გასაოცარი ხარ ყველაფერში, მაგრამ სანამ ჩემს შვილს შენ დაარქმევდი მაგ უცნაურ სახელს, მანამდის გასაოცრად კი არ მიმაჩნდი. Если когда нибудь он будет в моих руках, я сумею изменить это поповское имя и еще кое что поповское, რაც მე ვერ მოვინელე შენში და რის მიზეზითაც (ისე უსვინდისოთ, შენის აზრით) გამოვექეცი გიმინეის კავშირს“.

ლუარსაბი, ალბათ, ამავე საზოგადოების შიშით, თუ ამავე საზოგადოების მორალით, ეთიკეტით საღ გრძნობაჩაკლული გასწევს

მძიმე ქაპანს. აპირებს შვილის აღზრდას, ხოლო ვერას, მისი ოჯახის დამგმელს, ფულების თხოვნაზე სრულ თანხმობას უცხადებს.

რალაც დემონური ხარხარი ისმის ამ ნაწარმოებიდან. მწერალი თითქოს შურს იძიებს ქალის შემზღვეველი საზოგადოების მიმართ, განსაკუთრებით მამაკაცების მიმართ, რომელნიც ქალს უყურებენ, როგორც საკუთრებას, მასში ხედავენ კრუხს, რომელიც ოჯახში უნდა იყოს და კარჩაკეტილი მხოლოდ ქმარსა და შვილებს ენსახურებოდეს.

მორალისტი ეკატ. გაბაშვილი, ასე სასტიკად და მოურიდებლად მკიცხავი ადაიანის დაუნდობლობისა, ლალატისა, სიმრუდისა, აქ ამ მოთხრობაში ვერას ასეთს საქციელს თითქმის ამართლებს. ძალითა და ვერაგობით ჩამორთმეული ასპარეზს ქალი იძულებულია ძალითა და ვერაგობით დაიბრუნოს. ასეთ ვერაგობაში დამნაშავეა თვით მამაკაცი, საზოგადოება და არა ქალი.

6

ეკატერინე გაბაშვილის მოღვაწეობის ხანა ძველის რღვევისა და ახლის წამოწყების ხანაა. 70—80-იანი წლებში კაპიტალიზმი საქართველოშიც სწრაფად ვითარდება, მედგრად არღვევს ძველ ფეოდალურ კლასს, იშლება ფეოდალური ყოფა, კნინდებიან ეკონომიურ საფუძველ გამოცლილი მისი წარმომადგენელი. ძველი ტრადიციების, ზნე-ჩვეულების და ცხოვრებაზე ძველი წარმოდგენისა და ადამიანისადმი დამოკიდებულების შენარჩუნება, ერთის მხრით, ხოლო ეკონომიური დარღვეულობა, მეორის მხრით, იწვევს საზოგადოების ღრვა სოციალურ დიფერენციაციას. ნიადაგამოცლილობა, შეშინებული ფსიქოლოგია, დაუძღურების ინსტიქტი, ცხოვრებასთან შეგუების სურვილი აი, მუტივები, რომლებსაც მწერალი ავითარებს.

თავად აზნაურობა მოუმზადებელი ხვდება ახალ ბურჟუაზიულ ცხოვრებას. მუშაობას შეუჩვეველი; მადა აშლილი, მეტად ქარაფშუტად, უანგარიშოდ ანიავებს თავის ქონებას, ჯერ კიდევ სულ ახალგაზრდები ირიყებიან ცხოვრების კალაპოტიდან და, ყველაფერს მოკლებულნი, იღუპებიან.

ეკ. გაბაშვილისათვის ეს წრე ნაცნობია, ახლოა. ის ხედავს ამ წრის უმწეო მდგომარეობას, გული სტკივს. ისიც ხომ ამ წრიდანაა გამოსული და ჩანს არ არის ამ წრის ფსიქოიდეოლოგიისაგან სავსებით განთავისუფლებული. ის გრძნობს: ახალი ცხოვრების აუცილებლობას, გრძნობს წოდებრივ უსამართლობას, გრძნობს გლეხის უმწეო გახრწნილ ეკონომიურ მდგომარეობას, ხედავს თავად-აზნაურ-

თა ბედოვლათობას, გადაგვარებას. მას უნდა, რომ საზოგადოების ამ წრეშიც (თავაღ-აზნაურობამ), შეიგნოს ახალი, შინაარსიანი შრომითი ცხოვრების აუცილებლობა და გაჯანსაღებულმა ეროვნული ცხოვრების გზით წარმართოს მომავალი მოღვაწეობა.

ეკატ. გაბაშვილი ცდილობს პოეტური შემოქმედება გამოიყენოს იმ მიზნით, რომ ეს ფენაც გამოაფხიზლოს, სინამდვილე, თავისი ნაკლი დაანახოს, მიუთითოს ახალ ცხოვრებასთან შეგუების აუცილებლობაზე. აქ. ეკატ. გაბაშვილი, უდაოდ, ილია ქაეკავაძის დიდ გავლენის ქვეშაა.

„დათიკოს მონოლოგი“ ეკატ. გაბაშვილი დათიკო ყლაპიაშვილის სახით გვაძლევს დაუძლურებულს, დაბეჩავებულს, შიმშილით სასოწარკვეთილებამდის მიყვანილს, ტიტველს, ქუჭყიანს, გაოფლიანებული პერანგით ტანგამობრულ, ოდესღაც შეძლებულ, ფუფუნება ნებიერობაში აღზრდილ (მოსარეცხე შეწუხებული იყო იმისაგან—დღეში ორჯერ იცვლიდა) პრივილეგიური კლასის წარმომადგენელს.

დათიკო ყლაპიაშვილმა დროზე არ მოინდომა ცხოვრებისათვის თვალღიად შეეხედა, გაეგო მისი მოთხოვნილება და თავის ცხოვრება ამის მიხედვით გაეშალა. მან ხელი მიჰყო მშობლებისაგან დარჩენილ ქონებას და ისე დაანია, რომ მოხედვა ვერც კი მოასწრო. დათიკომ მეტი გაფლანგა, ვიდრე ამის არამც თუ უფლება, შესაძლებლობა ჰქონდა. და სულ ახალგაზრდა ვაჟაკი ფიზიკურადაც და ფსიქიკურადაც დაუძლურებული, დაქიანებული, სრულიად კალაპოტიდან ამოვარდნილი, საშინელი გამოუვალი მკენჯნავი ტანჯვებით რალაც მახინჯ არსებადაა გადაქცეული. ახლა ლუკმა არა აქვს, ბინიდან (თუ ამას ბინა ეწოდება, პატარა ოთახია, რომელიც რალაც ჯურღმულსა ჰგავს სიბნელისა და ქუჭყის გამო) დღეში სამჯერ აგდებენ, ათასი მოვალე პირში აფურთხებს, მის თავმოყვარეობას, სინდისს, პატიოსნებას ყოველ წამს ფეხით სთელავს, თავზე ლაფს ასხავს.

დათიკო თითონაც იტანჯება. მას თავისი მდგომარეობა არაერთხელ აფიქრებინებს თავის მოკვლასაც კი, მაგრამ ისეა დაუძლურებული, დაჩივებული, რომ ამის ძალაც ვერ შესწევს. აი წამოწოლილს, თავის ცივ, ღარიბ ოთახში როგორი ტანჯვის ფიქრები ღრღნის: „მშინან... მწყურნიან, მცივა... ოცდა ცხრა წლის ვაჟაკი ვარ, სალი, ღონიერი, როგორც საცოდავი დედაჩემი იტყოდა ხოლმე, გონიერიც, ლამაზი, ტანადი და მშინან კი. ფუ, სირცხვილო! ხელი მაქვს და მუშაობა არ ვიცი. ტვინი მაქვს და ზრუნვა არ ვიცი, ჯანი მაქვს და უძლური კი ვარ. უძლური, უპყარი, პირდაღებული

გლახა. ხა, ხა, ხა! გლახაზედ უარესი, იმიტომ რომ იმდენი ძალა კ არა მაქვს, რომ ხელის გაწოდება მოვახერხო მოწყალეებისათვის“.

უეჭველად სწორი და მკეთრი გაგებაა დარღვეული, დაკნინებული ფეოდალური კლასის წარმოქმედებულთა, რომელთაც ახალი ცხოვრების პირობებს ვერ აუღეს ალღო, ვერ შეეგუვნენ და ფეოდალურ უზრუნველობაში, დაუღვენელობაში გაფლანგეს მემკვიდრეობით მიღებული დოვლათი. ოცდა ცხრა წლას ვაჟკაცი „სალი, გონიერი“, დაქიანებული, დაუძღურებული, უქნარია.

ეკატ. გაბაშვილი დათიკოს დახასიათების შემდეგ იქვე გვაძლევს ამ გარემოების მიხეზს. ესაა ის ძველი ბატონყმური ცხოვრება—ყმით, ღალით, კულუხით, ძღენით, ზვრებით, ჩაფუზრებით, ტყითა და საძოვრით, რომელიც მის მშობლებს და მას— „სლყველაფერს“ ზედმეტად, მზამზარეულად აძლევდა, რომელმაც ბავშვს (დათიკოს) საჭიროდ არ დაანახვა არც სწავლის, არც დიპლომის, არც განვითარების საჭიროება (გიმნაზიის მეოთხე კლასს ვერ გასცილდა) და იმიტომ რომ მისი რწმენითა და შეგნებით, მისი შეძლება - მთა და ბარი საკმარისი იყო, რომ „ქვეყანაშიც უსწავლელადაც პატივი და დიდება ეპოვა“. მაგრამ იმავე აღზრდისა და გამომუშავებული შეგნების გამო, ეს დიდი მამული, მთა და ბარი დათიკომ უანგარიშოდ გაფლანგა „ქალაქის ბაღებში, კლუბებში, მაწანწალა, ურცხვ დედაკაცების სადგურებში... თერამეტი - წლისა ვიყავი, რომ პირველად „სან-სუსში“ არფიანკებში დავითვერო, სამ დღეს ლოგინიდან ვეღარ ავდექი, სიმთვრალემ მიხაბა... და სამი დღის შემდეგ „ვაზაში“ წავედი... „კინგრესტში“... მაგრამ ყველაზე მომეტებული წავიდა ფაიტონ-ეკიპაჟებში. . ეს წყეული ფაიტონი რა რიგად მიყვარდა, როგორ მოყელყელებული, მუხლებზე ხელებ დაბჯენილი, ჩოხა ხანჯლით გამოვიკიმიებოდი ხოლმე და რა რიგად მივფრინავდი დაუღალავად, საჩქაროდ, შეუფერხებლად... სად?... აი აქ ამ ქოხში“...

და ეს ხომ ტიპიური მოვლენა იყო ჩვენი დარღვეული თავდადუნაურობისათვის, რომელიც, სანამ ჰქონდა მამულში აღებული ფულები, თავდავიწყებით ეძლეოდა დროის ტარებასა და ფული რომ მალე უთავდებოდა, ჩამოყრიდა ხოლმე ყურებს. „დაღუპულთ“ ეს წრე მკიდროდ ეხვია ეკატ. გაბაშვილს. მწერალი ცდილობს მათი ცხოვრების უარყოფითი მხარეების ჩვენებით დაანახოს მათ ის საშინელი უფსკრული, რომლისაკენაც ისინი ასე შეუჩერებლივ მიექანებიან. საჭიროა გამოფხიზლება. საჭიროა ცხოვრებას თვალღია შეხედონ, თორემ სრული განადგურება უკვე ფაქტია. ისინი ცხოვრებაში ზედმეტ ბარგად, პარაზიტებად ხდებიან.

ამავე თემაზეა დაწერილი ეკატ. გაბაშვილის მოთხრობა „ბენუარ № 3“. აქაც მთავარი გმირნი არიან ქონებაგანიალებული კნეინა კუქნა თავისი ქალი ლიზათი. ამათაც არავითარი შეძლება აღაოა აქვთ, დღე-დღეურად სესხითა და მოტუჟილებით ძლივს გამოდიან. სამაკიეროდ ცხოვრების მადა და გემო კი ძველი დარჩათ: საზაფხულოდ საუკეთესო აგარაკებზე გამგზავრება, თეატრში ლოკების დაქერა, დაბადებისა და სახელწოდების დღესასწაულების გადახდა მათთვის კვლავინდებურად აუცილებელი ხდება. ესენი ძველებურად არ იკლებენ არც ტანისამოსს, არც კაბფეტ-შოკოლად-ტორტსა და არც სხვა საშაქარლამო ნამცხვრებს. მათ მეუფერებლად მიაჩნიათ შრომა და ამ გზით მოთხოვნალების დაკმაყოფილება. ისინი ამჯობინებენ ყველას, ვისაც კი მათი მოთხოვნის დაკმაყოფილება შეუძლია, განურჩევლად პიროვნებისა, ზნეობისა, გონებისა და მდომარეობისა აღერსიანად მოეპყრან (რასაკვირველია, ხშირად ყალბად), ტყუილი დაპირებები მისცენ, სიფლიდე და პირმოთნეობა გასწიონ, როგორც, მაგალითად, კნეინა კუქნა, რომელიც თავის ქალსაც აიძულებს ამ გზით წავიდეს.

აგური ხედავს ამ პირების მორალურ განურჩევლობას, ხედავს, რომ მათში ყოველი სალი, ადამიანური, საზოგადოებრივი ჩაკლულია, და სამაკიეროდ ზოოლოგიური გრძნობები გამახვილებულან; კნეინა კუქნა თითქოს ყველაფერს აკეთებს, რათა საზოგადოებაში შეინარჩუნოს თავისი მდგომარეობა. ყოველდღიურად ხელოვნური აღერსითა და ფლადობით თავმრებზრებული, ლიზა აღელვებით ეკითხება დედას, კნეინა კუქნას: „მერე რისთვის? რა გამოდის?... ვინ რად გვაგდებს?“...

მათ ძლიერ სილატაკეს, სიმჩატეს ეკატ. გაბაშვილი ასე გადახსნის: „სამოცი წლის მოხუცებულებით დავქანი თავის ძალის დატანებით: დღედაღამ აუარებელი მწუხარება, დარდი, ზრუნვა იმაზედ, რომ სხვამ არ დაინახოს, რომ ჩვენ გლახები ვართ და მხოლოდ ხელის გაშვერით და ვაჩანჩალებთ ჩვენ ღირსებას არისტოკრატისას. ოხ, mamani, რა ცარიელია ჩვენი სიცოცხლე! რა წვრილმანზედ ვახურდავებთ ჩვენ ძალღონეს, ჩვენ მახვილ გონიერებას, ჩვენ ფიზიკურ და გონებრივ სიმდიდრეს. როდემდის უნდა ვეწიოთ ეს მძიმე ქაპანი?“.

მშვენიერად, ცოცხლად და მოცემული კნეინა კუქნას სახით ქონებადაკარგული, დარღვეული პრივილეგიური კლასის წარმომადგენელი, დიდკატური ცხოვრების მადა და გემო შენარჩუნებული, რომელიც ცხოვრების სიტკბობას ვნებააშლილი, განწირულის მთე-

ლი ძალღონით ებლაუქება, მისთვის ყველაფერს კადრულობს, არავითარ საშუალებას არ ერიდება.

გაოკებით და რალაც გაურკვეველ ღიმილს გგვრით კნინა კუქნას გონებაშახვილიანობა და ყველა ნიქის სიამოვნების მოპოებისათვის (მისი შეხვედრა არაქელ არაქელიჩთან და. სხვა) გამოყენება. რალაც შეუჩრებელ ხარხარს იწვევს მკითხველში კუქნასაგან მოტყუებული არაქელ არაქელიჩის გაჯავრება და ამ უქანასკნელისაგან კნ. კუქნასადმი ვამზადებული კონვეტების მაგიერ ყუთით გამწვანებული ხურმისა და ტალახში ამოსვრილი ყინულის გაგზავნა ლოქაში, რაც საშინლად შეაძრწუნებს კნ. კუქნას.

სალი მკითხველის წინაშე ძალაუნებურად, ისმის კითხვა: ნუ თუ მოტყუება, ალერსი, ძალად სიამოვნებით ბაასი არაქელ არაქელიჩთან ნაკლები შეურაცხყოფაა, ვიდრე იმისაგან გამოგზავნილი ხურმა?! მაგრამ სხვანაირია კნ. კუქნას ცხოვრების გაგება, მისი თავმოყვარეობა!

ასეთია მორალური განურჩევლობა ამ დარღვეული, გზაბნეული წოდებისა, რომელიც პარაზიტადაა გადაქცეული და ეკატ. გაბაშვილიც მათდამი. რ იშორებს შხამს, კიცხვას. მთელი მოთხრობა „ბენუარ № 3“ რალაც უზადო ირონიითაა აღსავსე, რათა თვალი აუხილოს ამ ცხოვრებას ჩამორჩენილ ხალხს.

ასეთივე უთავბოლოდაა დანგრეული დიდი შეძლებული თავადიშვილი ქაიხოსროს სავსე ოჯახი და კარგად გაშენებული შემოსავლიანი მამული ქალაქსა და საზღვარგარეთ უაზრო მოგზაურობით, ფულის დაუზოგველად ფლანგვით („მზარეულის ნაამბობი“). მშვენივრადაა დაბატული, როგორი სისწრაფით ირღვევა თეიმურაზის ოჯახი ამ უანგარიშო ცხოვრებით. მისი უსახსროდ დარჩენილი მეუღლე, მადა აშლილი, ფულის ძიებით გატაცებული, ბოროტ-მომქმედებთანაც კი დაიჭერს კავშირს, ყველაფერს იკადრებს. ბოლოს, ბოროტმოქმედებაში შენიშნული, როსალოდნელი სასჯელის შიშით, მამო თავს იკლავს.

აქაც უტყუარი სახეა მოცემული დარღვეული ქართველი ფეოდალური არისტოკრატის XIX საუკუნის მეორე ნახევარში.

7

დარღვეული თავად-აზნაურის წრიდან ეკ. გაბაშვილი განსაკუთრებული ყურადღებით ქალს ხატავს. მწერალი დიდი ინტერესით აკვირდება ქალის მოქმედებასა და იმ როლს, რომელსაც ის თამაშობს „ძველი ბუდეების“ დანგრევაში. ეკატ. გაბაშვილი აქაც

პირუთენელია. მაღალი წრის ქალის უპრინციპობას, გადაგვარებას ხედავს და ამხედრებული მათ სასტიკად ამხელს.

ავილოთ ეტიუდი „ზ ა ფ ხ უ ლ ი ს ს უ რ ა თ ე ბ ი“.

კნ. მარიამ დიდებულის ძე ქმრის მშვენიერ მდიდრულ ევროპულ გემოვნებაზე გადაკეთებულ სასახლეში ცხოვრობს, ფუფუნებასა და ნებივრობას ეძლევა. თორმეტ საათამდის არ აბძანდება. მოსამსახურეების დაუნმარებლად ფეხს არ გადადგამს. მუდამ გართობას ეძებს. ინტიმური მეგობარი (მისი ზნეობრივი განურჩევლობა არ ერიდება ქმრის მახლობელ ნათესავსაც კი), რასაკერეღია, მუდამ თან სდევს. პირადი სიამოვნებისათვის უანგარიშოდ ხარჯავს ქმრის ქონებას, არა ზრუნავს არც ოჯახისათვის, არც ქმრისათვის და არც შვილების მომავლისათვის. შვილებზე ზრუნევა მხოლოდ იმაში გამოიხატება, რომ მათი აღზრდა მხოლოდ „გუვერნანტკას“ მიანდო, თვითონ კი წვეულებაშია გაართული. თუ სტუმრები მასთან არ არიან, ის სხვასთან მიდის სტუმრად.

ამით მოყინებული ახლა საზღვარგარეთ აპირებს წასვლას. გასართობად თავის ინტიმურ მეგობარ — მიშელ დიდებულის ძესთან ერთად, მიუხედავად იმისა, რომ მისი შეძლებული ოჯახი იმდენად დაეცა, რომ „ყოველ დღე მზარეულის ფულის მიცემა“ უჭირს. კნ. მარიამი აღარ კმაყოფილდება ჩვენი კურორტებით — ჩვენებური სოფლით, ან ბორჯომით და დაქინებით ქმარს ასეთ ულტიმატუმს უყენებს: „ან უნდა სამგზავრო ფული მიშოვო, ან ჩემზე ხელი აიღო“ — ო.

თ. ნიკოლოზ დიდებულის ძე ცდილობს დაარწმუნოს კნ. მარიამი, რომ მისი სურვილი მიუღებელია. ამის დასამტკიცებლად მას მოყავს აუარებელი საბუთი. მათ შორის ამ წრისათვის შემდეგი დამახასიათებელი საუბარი გაიმართება:

„— ხომ არ გაგიჟდი ქალო... გინდა „სკანდალი“ მოახდინო? კაცი გენერალ-ლეიტენანტი ვარ და ცოლს გავეყარო! ეგ შეუძლებელია. მაელი სახელმწიფო თითით საჩვენებელს გაშხდის.

„— მაშ ფული იშოვნე.

„— ეგეც შეუძლებელია. რამდენჯერ მითქვამს შენთვის, რომ გაჭირვებაში ვართ, ჯამაგირი სამ თვესაც არა გეყოფნის, დანარჩენ ცხრა თვეს ვალეებითა ვცხოვრობთ, ნდობაც აღარა გვაქვს. რაც მამულები გვაბადია, სულ დაგირაევებულია; დაგირაევებულია განა ერთ-თან: თითო მამული სამთან, ოთხთან. სხვა არა იყოს რა, ოთხ-ოთხი ბავშვი ვისთან უნდა დატოვოთ უპატრონოდ.

„—მე ეგებები არ ვიცი, მე მხოლოდ მინდა საზღვარგარეთ წასვლა და ფულების შოვნა თქვენი საქმეა. ბავშვები? ბავშვებს გუვერნანტკა, ბონა ჰყავთ. იმათი პატრონობა მე რას შემიძლება, ბორჯომის ისინი გაგზავნენ

„—რა საშინელი ახირებული ქალი ხარ! გზა მიჩვენე, საიდან ვიშოვნო და ბატონი ხარ. არ გეყო მაგდენი ფულების ხარჯვა. შესდექ, თორემ ჩვენი საქმე ცუდად არის, შვილები ულუკმა-პუროდ დაგვრჩება.

„—როგორ თუ შვილები, როგორ თუ შვილები! ოცდაათი წლის არც კი ვარ და შვილებისათვის თავი მოვიკლა? მაგისათვის შემირთეთ, მოწყალეო ხელმწიფევე, რომ შვილებს ლალად გაუხდეს, შემცდარი ხართ. კიდევ გეუბნებით: ან ფული მიშოვნეთ, ან არა და ხვალ მამასთან მივდივარ“.

ასეთი ოჯახური უთანხმოება, დღევანდელი მკითხველისათვის გაუგებარი, ხშირი, ძალიან ხშირი მოვლენა იყო XIX საუკუნის განმავლობაში დარღვეული ქართველი თავად-აზნაურის ოჯახში.

თავად ნიკოლოზ დიდებულიძე, მიუხედავად მძიმე პირობებისა და სამართლიანი აღშფოთებისა, ძვალსა და რბილში შეზღვილმა „რას იტყვიან“—მა დასძლია, „თავის შერცხვენას“ თავის დამცირება არჩია, ერთ სომეხ ვაჭართან წავიდა ექვსასი თუმნის სასესხებლად და თავის მტანჯველ, ოჯახის დამნგრეველ ცოლს მოუტანა. ცოლმაც, რომელთანაც ამ დროს ინტიმური მეგობარი იყო, ქმარს მადლობის ნიშნად თავზე აკოცა, მადლობა გადაუხადა, გულში კი სატანურად გაიფიქრა: „წლეურს ხომ ვაგაბი და შემდეგისათვის ღმერთი მოწყალეა“.

ასეთია ახალი ცხოვრების პირობებში თავად აზნაურობის ერთი ფენის—ფეოდალური არისტოკრატის, დიდი მემამულისა და ჩინორდენების პატრონის ცხოვრების გაგება და მოქცევა. ის მოსწყდა ძველ ფეოდალურ ციხე-დარბაზებს, ევროპულმა, ბურჟუაზიულმა ცხოვრებამ მას ცხოვრების გემო გაუმახვილა, საღერდელი საბედისწეროდ აუშალა. ეკატ. გაბაშვილი აღშფოთებულია მათი ასეთი გადაგვარებული ცხოვრებით და დაუნდობლად ჰკიცხავს მათ, მოურიდებლად ნაკლზე მიუთითებს.

ევროპულმა-ბურჟუაზიულმა ცხოვრებამ განიტაცა ნიდაგ გამოცლილი ქართველი თავად-აზნაურობა. ქალაქი, თეატრი, „კრუჟოკი“—აი რა იტაცებს მას. სოფელი აღარ აკმაყოფილებს მას. ქალაქში ეძებენ ბედს, განსაკუთრებით ქალები. ამ ბედისა და სიამოვნება-გართობის ძებნაში ნიავდება მათი დარჩენილი ქონება.

ასეთია თავ. ლუარსაბ კუდაბზიკაძის აყრილი ოჯახიც სამი გასაბხოვარი ქალით („ზაფხულიც სურათები“). მაგრამ ხშირად ვერც ქალაქში პოულობენ ისინი „ბედს“. ქონება მალე ელევათ და იძულებულნი ხდებიან უკან სოფელში გადასახლდნენ. იქაც გაადაქვთ ქალაქური ახალი ჩვეულებანი—სადილ-ვახშმების, „ვეჩერების“ გამართვა.

„უნდა მოგახსენოთ,—აგვიწერს მწერალი,—რომ კუდაბზიკაანთ კარი ძრიელ დიდი სოფელია. აქ ორმოცადის თავად-აზნაურობის სახლობა სცხ-ჯირობს და ორასამდე გლეხაკობა... ცოტ ცოტათი შეიკრიბნენ მებატონეებიც და მოაგარაკენიც. გაიმართა ჩვეულებრივი მხიარულობა. ვინ ვიზედ უფრო მდიდრულ „ვეჩერს“ გააკეთებს, ამაში ეჯობებიან ერთმანეთს კუდაბზიკაანთ კარელები. ვინც სტუმრებს ვახშამზე გაათენებინებს, ის არის დიდი ვაჟაკობა და ყველა ცაილობს ამ გმირობაში სხვეტს არ ჩამორჩეს. მშვენიერ სურათს წარმოადგენს,—მწარე დაცინვით გადმოგვეყვს ეკატ. გაბაშვილი,— მთელი სოფელი ზაფხულში. დღისით მებატონის კარები მოკეტილია და ღამენათევი ქალ-კაცნი განსვენებაში არიან, რომ საღამოზე ისევ შეუდგნენ ქეიფს და გლეხაკობა კი თავგადაგლეჯილი: გულისპირ ჩამოფხრეწილი ჯაფაში წელს იწყევტს, მალა ღიღინსაც ვერა ჰბედავს, რომ ბატონებს მოსენება არ შეუწყოს“. საგულისხმეიეროა ამ მოთხრობაში მოცემული კლასობრივი დაპირისპირება.

რასაკვირველია, ასეთი ცხოვრება არამც თუ არ შეაჩერებდა პრივილეგიური კლასის რღვევას, არამედ ააჩქარებდა. მაგრამ, კალაპოტიდან ამოვარდნილთ, თავის შეკავება არ შეეძლოთ. ლუარსაბ კუდაბზიკაძე გრძნობს ოჯახის უკან წასვლას. ის წინააღმდეგია ასეთი ცხოვრებისა, მაგრამ იძულებულია მანც მიჰყვეს, რადგანაც მისი ქალები მხოლოდ ასეთ ცხოვრებაში პოულობენ ბედნიერებას.

ასეთი უაზრო, თავისა და სხვისათვისაც დამლუპველი ცხოვრება პრივილეგიური კლასისა რომ უფრო გაამახვილოს, ეკატ. გაბაშვილი მათ პარალელურად გვიხატავს მშრომელი ფენების ცხოვრებას—ალექსი შრომაძისა, კალატოზი შაქროსა და მისი პატარა ძმის ძუშისას. ამ უკანასკნელთა ცხოვრება მძიმეა, გაჭირვებულია, ლუკმა პურისათვის დღისა და ღამის გასწორება უხდებოთ, ყოველდღიური შრომით ეჯაჯგურებიან ცხოვრებას და ლუკა პურის შოვნაში ლევენ თავიანთ უფერულ დღეს. მიუხედავად ამისა, ეკატ. გაბაშვილის გაგებით, მათი ცხოვრება უფრო შინაარსიანია, მათ რაღაც ცოცხალი სურვილი და ინტერესი ამოძრავებთ.

ეკატ. გაბაშვილს ლყვარს ასეთი პარალელებით, თუ კონტრასტებით აზროვნება და მკითხველისათვის მათი ჩვენება. ამ ხერხით ავტორი მიზანს უფრო ადვილად აღწევს.

დიფერენცირებული საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სოციალური ფენების ამგვარივე დახასიათებაა გაშლილი მოთხრობაში „სხვადასხვა გვარი ქორწილი“. ერთია მისწრაფება, ცხოვრების შინაარსი (თუ მათ ცხოვრებას შეიძლება შინაარსი ჰქონდეს) დიდგვაროვანთა თავადებისა, რომელთაც ნიადაგი ნომეზღვლათ, ვაი-ვაგლახით და ახერხებენ „ცხოვრებას“, იხტიბარს არ იტყვენ, ფეხს ქიმავენ, ცლილობენ მდიდრულ ცხოვრებაში სხვას არ ჩამორჩენ, სამაგიეროდ სერიოზულ საქმეს, შრომას რომ თხოულობს, ვერ ეკიდებიან, ვერც სწავლას მისდევენ, რადგანაც სწავლა შრომას ითხოვს. მათ ცხოვრებას ავსებს დროის ტარება, ცეკვა, სამხედრო მუნდირი და დეზების ქლარუნნი. ყველაფერს ამას მწერალი უარყოფითად უყურებს.

მაღალი წოდების წარმომადგენლის გაგებით, ქორწილი დასაწყისია განუწყვეტელი სიამოვნებისა, დროის ტარებისა და არა სერიოზული ვალდებულების შესრულებისა ერთმანეთისა და საზოგადოებისადმი. ამისათვის საჭიროა შეძლება და ვინც შეძლებულია ისიც კარგი სასიძოა ან სარძლო. ასე უყურებენ დიდგვაროვანთა მშობლები. ასე უყურებენ მათი შეილებიც. ცდილობენ რაც შეიძლება, სარგებლიანი საქმე გააწყონ.

ასეთი ობიექტია თავადი გიორგი მაღალგვაროვი: „ეს არის,—ავგიწერს მწერალი,—ოცდასამი წლის ლამაზი ბიჭი, დედის ერთა და ჩინი პრაპორჩიკისა აქვს. გიორგიმ სწავლა დაასრულა მას აქეთ, რაც თორმეტის წლისამ თავის გუვერნიორს სცემა და მოიშორა. ჩინი ადვილად მიიღო დიდი ნათესაობის და მამის მეოხებით. გიორგი კარგად ცეკვავს მანურკას, მშენივრად ლაპარაკობს რუსულს, ფრანგულად უკამანდრებს კადრილში ქალებს და ლაზათიანათაც ატარებს თავის დრაგუნის მუნდირს. გიორგის მამას დიდი მამული აქვს, დიდი ადგილი უჭირავს სამსახურში, ამიტომ პრაპორჩიკი დიდგვაროვი პირველი საქმროა საქართველოში, რასაკვირველია, „უმბაღეს საზოგადოებაში“,— დასძენს ეკატ. გაბაშვილი.

გიორგი გატაცებულია ცეკვით, ქეიფით, „სიამოვნებით“, დროისტარებით. ისიც იმ ქალს მიაქცევს ყურადღებას, რომლის შესახებაც გაიგებს, რომ მას „მამა ლენერალი ჰყავს, დედა დიდი კაცის შვილი, მზითვევიც უქველად შესაყერი“. როცა გიორგი ამისთანა ცნობებს

შეკრებს, მაშინ დაუახლოვდება ამ ქალს. მშობლებიც სიაროვნებით მიიღებენ და გადასწყდება მათი შეუღლება.

ეკატ. გაბაშვილი მთელი შეგნებით ეწინააღმდეგება ასეთს შეუღლებას. ესენი ვაჭრობით არიან გატაცებულნი, თვითონ პირადად ადამიანობა, საერთო მისწრაფება-გაგება, ოაც, მწერლის შეხედულებით, მთავარი უნდა იყოს ოჯახური ცხოვრებისათვის, ღათ მიერ სრულებით უგულვებელყოფილია. ისინი სრულებით არა ფიქრობენ რა მოვლით მათ ჯვარის დაწერის შემდეგ. „ერთად დადიან, ერთად სვირობენ ეკაპაყით, მაგრამ...“ ამ ერთი თვის განმავლობაში ერთი სიტყვაც არ უთქვამთ ერთმანეთისათვის. სუყველაფერზე უჭროსებმა მოილაპარაკეს. გიორგი ხედავს, რომ მაშო ლამაზია, თავი რიგიანად უჭირავს და იმისათვის ეს სრულიად საკმაოა.... იმათი წრის ქალები კი ირწმუნებიან, რომ მაშოს და გიორგის ერთმანეთი გაგიყვებით უვართ. „ეკურა ხეულ არიან მორწმუნენი“-ო, მოურიდებლივ ამხელს ამ წრის სიფლიდეს და აღშფოთებული დასციინის მას ეკატ. გაბაშვილი.

ახლად ჯვარდაწერილები, რომ შეხვედრის პირველ პერიოდში მინც შეავსონ, ჩვეულებრივ მიმართავენ ხოლმე ევროპაში გამგზავრებას, სადაც უგზოუკლოდ, უმიზნოდ დაიარებოდენ, დაღლილი, დაქანცული ბრუნდებოდენ და ზღაზენით შეუღებოდენ ხოლმე ცხოვრებას. „გარეგნულად ერთად და სრულიად ცალკე-ცალკე სულიერად, იმიტომ რომ შემაერთებელი მათში არაფერი არ იყო“-ო, —ამბობს შეურიგებელი მწერალი.

ასეთია გამოფიტული, უშინაარსო ცხოვრება დარღვეული პრივილეგიური კლასის ერთი ფენისა.

ამ ფენის სხვაობა ნოცემულია ამავე მოთხრობის მოქმედი პირის ზაალ მხედრიშვილისა და მისი მეუღლე ანეტას დახატვით.

ზაალ მხედრიშვილიც და ანეტაც თანდათან დაქანების გზით მიდიან. ისინი არც სწავლობენ, არც სამსახურს უდებენ გულს. რაც მათგან შრომის, გულისყურის დაღლას თხოვლობს, ისინი მას სასტიკად გაურბიან. „უყვართ ჩაცმა-დახურვა, გემრიელი საზრდო და საქეთოდ სიარული. ქეთობენ თავიანთ სახლში, სადაც სტუქმრების ცხენები და ურემი განუყრელად მათ კარზე დგას და თუ როგორკე სტუქმარი არა ჰყავთ, თითონ მიეშურებიან სტუქმარად“. ოჯახის პატრონობაზე არ ზრუნავენ და ხშირად მოურავის ხელში არიან მთლიანად. საცხოვრებლად სოფელი აღარ მოსწონთ. ქალაქის ქუჩებმა, რესტორანებმა და დროსტარებამ მთელი ძალით მიიზიდა ეს უშინაარსდაც-

ლილი ხალხი. ქალაქი თხოულობდა ხარჯებს—ფულს. ისინიც იძულებული იყვნენ მამული დაეგირავებინათ, გადაეგირავებინათ, გაეყიდათ, სანაქ ამის შესაძლებლობა ჰქონდათ, და ასეც აკეთებდნენ. ალებულ ფულს თავდავიწყებით ხარჯავდნენ, ხვალინდელ დღეზე არა ფიქრობდნენ და, როცა დადგებოდა „განკითხვის-დღე“, ყველაფრისაგან ცარიელი უნდა დარჩენილიყვნენ, მაშინ ყურკებჩამოყრილნი, უილაჯონი, ისინი რალაც საცოდავ უქნარ ბავშვს წარმოადგენდნენ, რომლებსადმი უფრო ზიზღი, გულისწყრომა, აღშფოთება თუ გამოკრთებოდა, ვიდრე სიბრალული. ასე ექცევათ მათ ეკატერ. გაბაშვილიც.

მწერალი რწმუნდება, რომ ეს ვაჟბატონნი არამარტო თავიანთ ოჯახს ანიავებენ, ანად. ურებენ, არამედ ქვეყანას, ერსაც. ესენი გადაგვარდნენ ფიზიკურადაც, გონებრივადაც, ზნეობრივადაც და იდეურადაც („განათლებული ქართველი ქალი“), დატოვეს სოფელი, დაანგრირეს ოჯახი, გადაგყარდნენ, უცხოსთან მისვლაც ვერ მოახერხეს, უცხოს ძიებაში რალაც კარიკატურებად გადაიქცენ. არც თავიანთის, არც სხვისათვის სასარგებლონი არ არიან.

მწერალი წუხს, რომ ქართველ ქალს ეკარგება თავისი ენა, თავისი ზნეობის ძალა. „დაძრწის რგი დიდკაცობაში, სტუკანის ბულვარს, დადის თეატრში, ბაღებში, მიჯლისებში, ირთვება ყოვლის ძალითა და ღონით, სოფლის მამულიდგან გამონაწურის შემწვობით, აპლატუნებს ტვალებს, რომ იმისთანაზე შეაჩეროს, რომელიც ყოველ ზემოხსენებულ სანაგარდობებს არ დაუღევს, თვალს შეაჩეროს, გულს გადაუშლის და თავის ნახს, კეკლუც რუნებას მონად გაუხდის დაჩანდრაკებულს, წილში მოხრილს ზნედამხობილს, ოღონდ კი ჰქონდეს ჯიბეში ქისა და უნარი ფულის მოგებისა. ფული ხომ ერთად-ერთი საშუალებაა, —სარკასტული ხარხართ ამხელს ცწერალი მათ, —ამ ზიზილპიპილოების შესაძენად, ამ შეუწყვეტელის ნავარდობისათვის. ფულის სიუხვითა ზომავს ეს კოპწია ტიკინი კაცის ბედნიერების სიღრმე-სიგანეს.“¹⁾

თვითონ მწერალი ქალი ამისთანებს გზას უჭკევს, განზე უღგება, როგორც გამოუსადეგაოსა და ფშუტყავავილას. ამასვე ურჩევს მკითხველსაც. მოუწოდებს მას: „მოდი ხელი მივეცეთ ყველამ ერთმანეთს, მთელი ჩვენი ღონისძიება მიემართოთ და ვეცაცნეთ, ისეთი ბალი გავახენოთ, ისეთი წალკოტი ავაგოთ, სადაც ჩვენს ფესვებზედ, ჩვენს ნიადაგზე საუკეთესო, რჩეული ხალხის შტოე ს ვამყნობთ და ჩვენის ხელითვე ჩვენს მომავალს ბედს მოვიმზადებთ.“²⁾

¹⁾ ეკატ. გაბაშვილი—განათლებული ქართველი ქალი—გვ. 308.

²⁾ იქვე.

ეკატ. გაბაშვილი უდაოდ მოზავლის მწერალია. რომეული ცხოვრების შესაფერი ყოფის შექმნისათვის იბრძვის. დრომოქმული, მავნე ტრადიციების სასტიკი დამორგუნველია.

ახალი ცხოვრების პირობებში ამ დარღვეული კლასის წიაღში ჩნდება სხვა მიმართულების ფენებიც, რომლებიც შეშინებულია ახალი ცხოვრებ ს მოწოლით, რომლებსაც უგრძნია ნიადაგის გამოცვლა, შეშინებული დაბლაუქებია ცხოვრებას და, შრომას შეუჩვეველი, ამჯობინებს ნაკლები წინააღმდეგობის გზით წავიდეს. ამიტომ ესენი ცდლობენ დარღვეული ოჯახის გამოპარუნებას — შედიან სამსახურში, ზოგი სამხედროში, ზოგიც სამოქალაქოში. სასახურა უყურებენ, როგორც პირადი კმაყოფილების წყაროს. ნათესაეების პროტექციის საშუალებით ადვილად ახერხებენ კარგი თანამდებობის დაქვრას. მაგრამ ჯამაგივი მათ მადას ვერ აკმაყოფილებს, ამიტომ ვაჭართა ფენის სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლის შედეგ, ბევრმა ქართველმა თავად-აზნაურთა ოჯახის მგლომარეობის გამოსწორებაა, როგორც ეს ანტონ ფურცელაძესაც აქვს შენიშნული, მდიდარი ვაჭრის ქალის შერთვით მოინდომა.

ეკატ. გაბაშვილის მხატვრულ ყურადღებას არც ეს მოვლენა გამორჩა. ამავე ნაწარმოებში „სხვადასხვა გვარი ქორწილი“ მკვეთრადაა მოცემული ამგვარი ტიპი თადეოზ ყოჩალიშვილის სახით.

თადეოზი, დიდი მზითვის გამო, ვაჭარი კარაპეტოვის საკმარისად უხეშ, ულაჰაზო ქალს ღიზას შეირთავს. ესენი ოჯახში კარგად მოეწყობიან. ქონებას კი არ ანიავებენ, არამედ ცდილობენ მიუმატონ (ყოჩალიშვილმა საკმარისი სიმწვავეით გამოსცადა უქონლობის ტკივილები, ჭკვა ისწავლა, ახლა ფხიზლად და ფრთხილად). სურვილი კვლავ „აყვავონ ოჯახი“ ისეთი დილია, რომ უპატიოსნო გზასაც კი არ ერიდებიან. „ამაბობენ, — შხამიანად გაანდობს მკითხველს მწერალი, ჩაყენებული პირებით თავისი პოლკის გამოკვება „ფოდრატით“ აქვს აღებული და დიდი მოგებაც რჩებაო...“ ამგვარი საქციელით და ღიზას დახმარებით თადეოზ ყოჩალიშვილმა შესძლო ოჯახის ფეხზე დაყენება და კმაყოფილიც არის. ქორწილმა ამ შემთხვევაში ოჯახს სიმტკიცე მისცა. მაგრამ ამგვარი სიმტკიცე ეკატ. გაბაშვილს არ აკმაყოფილებს.

მწერლის სიმპატიებმ უფრო ღარიბი ფენებისკენაა. გაღარიბებული აზნაური, რომელმაც იგრძნო ახალი ცხოვრების მოთხოვნილება, სტოვეებს ძველს, დრომოქმულ ჩვევებს, ახალი ცხოვრების

ულელში ებმის და უკეთესი მომავლის იმედით (თუ თავისთვის არა, შვილებისათვის მაინც) ერთგულ მომუშავე ცოლთან სკიმავს ჭაპანს.

ასეთია კოტე ზღმარტლაძე უამულ-დედულო, ღარიბ-გაკორებული აზნაურის შვილი, რომელიც დედამ, ვინ იცის, რა ვაი-ვაგლახით მიაბარა აღზულალის „მეფე ვჩიკების“ სკოლაში. შემდეგ ერთმა ნათესავმა პალატაში მწერლად წაიყვანა. აქიდან დაიწყო მისი შრომის ყოველდღიური ცხოვრების მძიმე პირობები. შემდეგ გამო-ნახა კარგი შეოჯახე ქალი ნინო, სირაჯ ივანე მელვინოვის ქალი, აიღო ორასი თუმანი ფულად.

ამის შემდეგ უფრო მეტის ხალისითა და ენერგიით ჩაეჭიდენ ისინი ცხოვრების მოწყობას. ჯვარისწერა, შეუღლება მათთვის შრომის შინაარსიანი ცხოვრების სალი დასაწყისია. „აი შეიდი წელიწადია, — მოგვითხრობს ავტორი, — რაც ნინომ და კოტემ ჯვარი დაიწერეს და ჯამაგირი ხუთ თუმნამდე გაუხადეს. კოტეს დედა მოკვდა და ნინუცა მარტოდ მარტო უელას ოჯახს და ოთხ შვილს, რომელიც ზედიზედ შეეძინა. პატარა ზღმარტლაძეები ნახევარზედ მშვიერნი არიან, ნახევარზედ ტიტველ-შიშველნი, მაგრამ ცოლ-ქმარნი ნინას მზითევეს ხელს არ ახლებენ: ეს მომავალი სახლის სასყიდელია. სახლი ქალაქში კოტეს განუყრელი აზრია და ნინოც ამისი სრული თანახმაა. რაკი ბინა ექნებათ, შვილების სწავლასაც როგორმე შეიძლებენ და მოქალაქენი გახდებიან.“¹⁾

უფრო მიმზიდველი და სალია ქორწილი გლეხისა, რომელსაც ოჯახის შექმნა ხალისს, შინაარსს და დოვლათს აძლევს. დღეს მათ ქორწილი აქვთ, ლხინობენ, დღეს თუ ნამდვილად ისინი „მეფე დედუფლობენ“; ხვალ ისინი რევ თავიანთ მძიმე შრომას შეუდგებიან და შრომის შვილნი უშრომოდ ვერც ივარგებენ“. ასეთია თედუასა და ტასუას დაქორწინება.

ეკატ. გაბაშვილიც იქითკენ, ამ სალი ურთიერთობისაკენა გულლიად მიმართული და მკითხველსაც იქით უთითებს.

ასეთივე შეხედულებაა განვითარებული ეკ. გაბაშვილის მოთხრობაში „ქალის პორტრეტები“. ბრწყინვალე წოდების დანგრეული ბუდეების ქალებმა (ხლენე, კატო) დაკარგეს სისადავე, სირისტიანობა, ზომიერება, გონიერება. ფუფუნებას მიეცენ. მიზნად ცხოვრებაში მხოლოდ განცხრომა აქვთ. ამისთვის, ვინც მათ ამ ცხოვრებას მისცემს, ისინი თვალდახუჭული მათ. მისდევენ და სიფლიდში დაღვევენ თავიანთ წუთისოფელს. ასეთი ცხოვრება მწერალს მთელი თავისი უარყოფითობით აქვს დახატული. ამ მოთხრობაშიაც

¹⁾ ეკატ. გაბაშვილი — სხვადასხვა გვარი ქორწილი — გვ. 16.

მოცემულია პრივილეგიური კლასიდან გამოსული ხელმოკლე ინტელიგენტი ქალი (ნინო), რომელიც გრძნობს ოჯახის ვალდებულებას. დაეკიდება ცხოვრებას, დაუწყებს პატრონობას თავის წერილ დაძმებს; გულით არჩეული მეგობრისაგან გაწბილებული, განაგრძობს მუშაობას „ივ დღემდის, მანამ გმირულად თავის სისხლში ამოსვრილი უძლურად ლოგინზე არ დაეცა“.

ასეთია ნინოს ცხოვრება. მართალია, მძიმე, ტანჯული, მაგრამ შინაარსიანი, აზრიანი, მიზანდასახული. ნინოს ცხოვრება გაცილებით ლამაზია, მისაღებია, ვიდრე ელენესი ან კატოსი; ნინოს ცხოვრების დახატვით მწერალი თითქოს მიუთითებს დარღვეულ პრივილეგიურ კლასს, რომ ცხოვრება და სიცოცხლის მიმართვა შინაარსიანობისაგან შესაძლებელია და ნინოს ეს „უფერული“ ცხოვრება გაცილებით უკეთესია, ვიდრე ელენესა და კატოს ზემიანი და ზღიდრული დროს ტარება. საჭიროა ცხოვრების გასადავება, შრომა.

ელენესა და მისთანების მოღვნილებული, უაზროდ, უსაქმობაში დამკვიდრარი ცხოვრების გამახვილებულად შეგრძნების მიზნით ეკ. გაბაშვილი მათ პარალელურად ხატავს გლეხის ნენეს მეხუთე გოგოს ფეფენას, რომლის დაბადება, როგორც ღარიბ ოჯახში მეხუთე გოგოსი, ყველას იწყინა, და რომლისთვისაც მძიმე ცხოვრების ჰ.პანი სიცოცხლის პირველი დღიდანვე დაიწყო. მისი სიცოცხლე „მხოლოდ შრომის და მასთან მძიმე შრომის ასპარეზია“. ასეთია ფეფენას ცხოვრება ნობელების ოჯახში. ასეთივეა მარტოხელა ქმრის ოჯახში, სადაც ფეფენა გლეხკაცის მძიმე ტვირთს ეზიდებოდა. „ჩუმი, წყნარი, მაგრამ დროზე ამაყი. — რაღაც სიამოვნებით გადმოგვეცემს მწერალი, — დაუღალავი მშრომელი (ფეფენა — მ. ზ.) ნამდვილ ბედნიერებათ შეიქმნა ოჯახში. დედამთილი არ ბურბურებდა ამის ზარმაცობაზედ, ქმარი წაბაძვით და ცოლის აღერსიანის ქცევით დღეს ღამესთან ასწორებდა და დღითი-დღე იმათ ოჯახს გაუმჯობესება ეტყობოდა.“¹)

რაღაც ახალი, უფრო სალი, ამტანი, შინაარსიანი ქვეყნიდან გამოიყურება ფეფენას ენერგიითა და ცხოვრების წყურვილით სავსე კუნთმძლავრი სახე. ენერგიას, ხალისს უმატებს მკითხველსაც კი ფეფენას იმედიანი მიმართვა ქმრისადმი: „ერთი ორ წელიწადს, კაცო, საქმე გაიჭირვე, ვალი გადავიხადოთ და მერე შევისვენოთ“.

ეს სისაღე, ეს გამძლეობა, ეს შრომის სიყვარული იზიდავს ეკატ. გაბაშვილის ყურადღებას. ამას, მწერალი სოფლად გლეხში ხედავს. ამიტომ რაც დრო გადიოდა და ეკატ. გაბაშვილის შემოქმე-

¹ ეკატ. გაბაშვილი — ქალების პორტრეტები — გვ. 156.

დება ღრმად უკვირდებოდა ქართველი საზოგადოებრივი ცხოვრების ბრუნვას, გლეხი, მასზე ზრუნვა მით უფრო გადაიქცა მისი ყურადღებისა და ზრუნვის მთავარ საგნად.

მწერლის შემოქმედებაში თითქოს ამის თანადროულად პარალელურად იშლება პრივილეგიური კლასის სწრაფი ეკონომიური და ზნობრივ-გონებრივი რღვევა, დაკნინება, ერთის მხრით, და, მეორის მხრით, ახალ პირობებში შექმნილი სახე იმ ინტელიგენტისა, რომელიც გამოისავალს ეძებს ამ ჯადოსნური ცხოვრებდან და პოულობს კიდევ გლეხსა და სოფელზე ზრუნვაში. ეს გამოსავალი თვით მწერლის გულის ნადებიცაა.

8

ეკატ. გაბაშვილის მხატვრულმა აღლომ მშვენიერად შენიშნა ძველი ყოფის კატატროფული რღვევა; მწერლის აპერეკციამ გაონახა ამის მიზეზიც, რა აკნინებს, აღუნებს, ნიადაგს რა აცლის, გამოუსადეგად, ხშირად ხორცმ ტად რა ხდის აღმიანს? ამის პასუხი ეკატ. გაბაშვილმა მოგვცა და თიკო ყლ აპია შვილების, კნ. კუქნასა და მათთანა სახეების ჩვენებით გაოსავალიც მწერალმა მათი ცხოვრების რღვევის მიხეზშივე ოპოვა. ეკატ. გაბაშვილი რწმუნდა, რომ საჭიროა ქვეყნის, ერის, საზოგადოების გარდაქმნა. ამ დროს გავრცელებულმა და მოქმედმა ხალხოსნურმა მიმართულებამ—გლეხზე ზრუნვით, მისი ცხოვრების გაუმჯობესების კულტურულად აწევისა და მოწესრიგების კულტით, ეკ. გაბაშვილიც ძალუმად გაიტაცა.

ეკატ. გაბაშვილის შემოქმედებაში გამოქვლავნდა რუსეთის საზოგადოებრივ აზროვნებაში და ლიტერატურაში გამოაშკარავებული ფსიქოლოგია „მონანიე აზნაურისა“—გაღვიძებული სინდისის ქეჯნით, ხალხში სიარულისა და გლეხკაცზე ზრუნვის ვალდებულების მტკივნეული შეგნებით.

„მონანიე აზნაურების“ ფსიქოლოგიის გამოქვლავნება ზოგან მეტად მკრთალად, ზოგან კი საკმარისად მკვეთრად ეკ. გაბაშვილის შემოქმედებაში ბევრგან მოჩანს: „რომანი დიდხევაში“ (თავადი გიორგის სახით), „კონა“ (სანდრო გოგორაშვილის სახით), „სოფლის შეგობარი“ (სოლომონ ვაღიშვილის სახით), „თამარის ნუგეში“ (თამროსა და გ. ედიშერიშვილის სახით), „სოფლის მასწავლებელი“ (ნინო ნაჭვთიაშვილის სახით), „გამარჯვებულნიკო“ (მაშო კოშკაძის სახით).

ამ ნაწარმოებებში გაიშალა ეკატ. გაბაშვილის ხალხოსნური მსოფლმხედველობა.

„სოფლის მეგობარში“ მთავარი გმირი—ექიმი სოლომონ ვარდიშვილი—ავადმყოფთან შეხედება ახალგაზრდა ქალს დარია აზნაუროვას. ეს ქალი კეთილი, გულშემატყეარია, ცხოვრობს თავისი შრომით. მიუხედავად ეკონომიურად შევიწროებისა, ის სიამოვნებასა გრძნობს გაჭირებულს დაეხმაროს, ხშირად მისცეს, რაც კი აქვს, არაფერი არ დაიშუროს. მის ეზოში ცხოვრობს დარღვეული ოჯახის თავადის ქალი ნინო, რომელსაც საცხოვრებელი აღარაფერი აქვს, უფსკრულის წინაშეა. ან სიმშლით სიკვდილი, ან თავმოყვარეობის დაკარგვა და სამუდამოდ ზნეობრივი დაცემა. კნ. ნინო გადასწყვეტს პირველი გზით წასვლას. უსახსრო, უნუგემო, ყველასაგან დაღიწყებული, უპატრონო მძიძე ავად გახდება. მისი მიმხედი არა-ვინაა, გაოდა დარო აზნაუროვისა, რომელიც თავს მიაჩნდება სამსახურსაც კი (ამ ერთადერთს წყაროს ცხოვრებისას), რაც კი სახარები აქვს ნინოს მოახმარს ავადყოფობია დროს. თითონაც აღარ იცის რა ქნას. მომაკვდავ, უპატრონო ნინოსთან დარჩეს, თუ სამსახურს მიაკითხოს, რომ მშვიერი არ მოკვდეს.

ამ გარემოებას შემთხვევით შეამჩნევს ახალგაზრდა ექიმი სოლომონ ვარდიშვილი, რომელიც ისეთივე გულშემატყეარია და უანგარო ყოველი გაჭირებულს მიმართ. აქედან გააბეკა ამათ შორის კავშირი. ორივეს ერთმანეთისადმი იზიდავს სხვაზე ზრუნვა, დაჩაგრულის თანაგრძნობა, სხვის საკეთილდღეოდ მსხვერპლის მიტანა. „ნუ თუ ვარდიშვილი მუყარს?—ეკითხება დარო თავია თავს, ნუ თუ შესაძლებელია საყვარული იმ კაცია, რომელსაც სამი კვირის განმავლობაში, სამჯერ რიკიანად არ დაუღაპარაკიოვარ? მაგრამ ლაპარაკი იქ, სადაც კაცის საქმე, კაცის საქმიევი ლაღაღებს მის ადამიანობას, რა საქიროა. განა იმისი გულმოდკინე, კაცთმყუარებით სავსე, ზრდილობიანი ქცევა ჩემთან და უპატრონო, უილაჯო ავადმყოფთან, საუკეთესო მოჭობია არ არის იმის კაცური კაცობისა?“(1)

ამ გრძნობის საპასუიოდ დაროს სოლომონ ვარდიშვილისაგანაც, რომელიც მოულოდნელად, მამის სიკვდილის გამო, სოფელში წავიდა, მოსდის ვრცელი წერილი—წინადადება, რომელშიაც ის დაროს აცნობს თავის თავს, თავის ცხოვრებას წარსულში, ამწყოში და უზიარებს თავისი მომავლი მოღვაწეობის გეგმასაც.

სოლომონ ვარდიშვილი გატაცებით აღნიშნავს წერილში თავის მისწრაფებას იმოღვაწეოს სოფელში, სადაც, მამის მსოფლმხედველობის სხვაობის გამო, აქამდისაც ვერ მოეწყო. მას ჰსურს დასახლდეს

1) ეკატ. გაბაშვილი—სოფლის მეგობარი—გვ. 226.

თავის სოფელში. ეს გავლენა მან განიცადა რუსეთში უნივერსიტეტში სწავლის დროს: „იმ დროს რუსეთში მწერლობაში და ახალგაზრდობაში, — წერს სოლომონი დაროს, — ის აზრი ტარდებოდა, რომ ინტელიგენცია სოფლად დატრიალებულიყო, სოფლის სიბნელით მოკულ ცხოვრებაში სინათლე შეეტანა... ამ წმინდა აზრს ჩემმა მგონობიარე გულმა, ბავშვობიდანვე დევნილმა და მაშვრალთ ხვედრის კარგად მცნობმა, ხმა მისცა და რაც მანამდე მხოლოდ აღლო იყო, მის შემდეგ შეგნებულ. რწმენად ქცეული, იდეალად გადამექცა... ეს-ლა მინდა შეუდგე ჩემი აზრის ასრულებას, ჩემი იდეალის განხორციელებას, და ამისათვის სამუდამოდ სოფელში ვაპირებ დასახლებას. იმედი მაქვს ჩემი სპეციალური სწავლა — ექიმობაც — ხელს შემიწყობს. თქვენ, როგორც ქალაქში მცხოვრებს, არც კი შეგიძლიანთ წარმოიდგინოთ, თუ რა უბედურია სოფელი, მეტადრე ზამთარში, როდესაც სიცოცხეს, სინეზილსა და ავადმყოფობას ხელიხელს მიუტოვებ და მედგრად მისევიან ბეჩავს გლეხკაცობას. მთელი ჩვენი მხარე სილატაკის სამფლობელოს და უფიცობის სამყაროს წარმოადგენს...“¹⁾

ის აუწერს სოფლისა და გლეხკაცობის გაპირებულ, სავალალო, ჩამორჩენილ ცხოვრებას, რამდენად საჭიროა ყოველი კულტურული კაცი სოფლისათვის, რამდენად შეუძლია ამ კაცს შეუმსუბუქოს გლეხს მდგომარეობა. აუწერს კონკრეტულ შემთხვევას ლარიბი, უვიცი გლეხის ოჯახში. ნახულ ავადმყოფს. რომელთანაც ის მიიწვიეს, როგორ დაუბრუნა მან სიცოცხლეს სრულიად უბრალო საშუალებით ოჯახის მრჩენელი კაცი და რა ბედნიერება განაცდევინა ამით ცოლსა — მშობლებს. რა ცოტაა საჭირო. რომ კაცს ჭირი ააცილო და სინდისიც განამტკიცო, — რალაც გადამდები აღტაცებით სწერს სოლომონი დაროს და ურყევი ტონით უცხადებს: „არა, მე ველარა მომამორებს რა ამ ბეჩავს სურათს?!“ ამასთანავე სოლომონი დაროს აძლევს წინადადებას: „თუ თქვენც დაკმაყოფილებით ამ მოკლე საბჭომით, მიბოძეთ ხელი და წავიდეთ ერთად, განვლოთ მოკლე, უხმო და შეუნიშნავი გზა. ჩვენი ცხოვრება შეიძლება მრავლის ეკლით შეიმოსოს, მრავალი ბორძიკი მოგვედოს. მაგრამ ადამიანის დანიშნულება მართლ ია-ვარდზე სიარული ხომ არ არის?“

ამ წერილში გარკვეულად ისმის სინდისის ქეჯნა, აღტყინება უანგარო, სასარგებლო მუშაობით.

სოლომონ ვარდიშვილს თავის სურვილებს მწერალი მოქმედებაში იარაშლევიანებს, არამედ მხოლოდ წერილის საშუალებით. ჩანს, მწერ-

1) ეკატ. გაბაშვილი — სოფლის მეგობარი — გვ. 237 — 238.

ლისათვის სოლომონის, ე. ი. ხალხის, სახე ჯერ კიდევ არ იყო გარკვეული, ამიტომ გაუძნელდა ამ გმირის მოქმედებაში განსახიერება, ჩანს მწერალსაც ხალხოსანის სახე აზრში, მისწრაფებაში აქვს დაბუდებული. პრაქტიკაში კი ვერ გადაუტანია.

ამ სახის უფრო გარკვევა ეკატ. გაბაშვილს „თამარის ნუგეზში“ აქვს მოცემული. ეკ. გაბაშვილი იდეალისტი მწერალია. მას სწამს, რომ ხალხის კეთილდღეობით აღზნებული, გულწრფელი, პატიოსანი პიროვნების სასარგებლო მოქმედებასა და სიტყვის ცხოველყოფელ გავლენას წინ ვერაფერი დაუღება. კეთილი მისწრაფება და აზრი ჰბუგავს ყველა დაბრკოლებას, ათბობს და აცხოველებს შავს მუშაობაში. ცხოვრების უკუღმართ ტრიალში გამოსულ გლეხკაცის უნდობელ და გაციებულ გულს. ამიტომ ეკატ. გაბაშვილის ხალხოსანი-გმირების მოქმედებას გლეხობა დიდის სიმპატიითა და ნდობით ეპყრობა.

ასეთია თამარ შალვაშვილი. სოფ. ახალუბანში თამარმა ხალხისათვის თავისი მზრუნველობით საერთო ნდობა და სიყვარული დაიმსახურა. მისი მზრუნველობისა და ენერჯის შემწეობით ახალუბანში სკოლა გაიხსნა და ღირსეული მასწავლებელი იქნა მოწვეული, რომელსაც თამარ ფართო მიზნებსა და მოვალეობას უსახავს. თამარ ასეთი სიტყვებით მიჰმართავს სკოლის გახსნის მიზნით შეკრებილ გლეხკაცობას: „ახალ-უბნელებო! სამი წელიწადია, რაც ჩვენ ამ სოფელში თქვენთან ერთად ვცხოვრობთ. ამ სამ წელიწადში ჩვენ რაც ღონე გვქონდა, ვეცადენით, რომ რაშიმე გამოგდგომოდით. წადილი დიდი გვქონდა, საქმით კი დიდი არა გამოვიდა რა. მე ვასწავლე მხოლოდ თქვენს ქალებს წიგნი, კოტაოდენი ხელსაქმე და ვაგობინე, თუ ოჯახის სუფთად შენახვას და მოვლას რა მნიშვნელობა აქვს ჯანის სისალისათვის. მაგრამ ყველა ეს ძლიერ, ძლიერ ცოტაა თქვენი წარმატებისათვის. თქვენს ვაჟიშვილებსაც უნდა სწავლა და არც თქვენთვის იქნება უსარგებლო, რომ კვირაობით მაინც მოისმინოთ ხოლმე საუბარი იმაზე, თუ თქვენთვის რა უფრო მავნებელია და რა სასარგებლო, რა გარგებთ, რითი უნდა ებრძოლოთ თქვენს მტერსა და რითი უნდა გაუღვეთ თქვენს მოყვარეს. ამისათვის მამას ღონე არ მოსდევს და მეც ჩემ თავს საკმაოდ მომზადებულად არ ვთვლი. აქამდისაც გირჩევდით და დღესაც გირჩევთ გამართოთ თქვენი შვილებისათვის სკოლა, სადაც იმათ შეეძლოთ სწავლის შეძენა და ამით ცხოვრების მძიმე ტვირთის შემსუბუქება.“

„მე ჩემის მხრით ვეცადე და გიშოვნეთ თქვენთვის პატიოსანი კაცი, რომელიც არამც თუ მარტო თქვენი შვილების მასწავლებელი

იქნება, არაჟედ თქვენი დამრიგებელი და სწორი გზის მაჩვენებელიც იქნება. 1)

მოღვაწეობის ასეთი სურვილი, გზა და დასაწყისი ჩვეულებრივი იყო ხალხოსნებისათვის, განსაკუთრებით მაღალი წოდებიდან გაზოსული ხალხოსნისათვის, რომელიც ერთგვარი სასოებით მიდიოდა ზევიდან ხალხის ცხოვრების მორევში, რათა გაეზიარებინა ხალხის ცხოვრება, დაჰხმარებოდა თავის უმცროს ძმას. თამრო შალვაშვილი სახეა ასეთი ხალხოსნისა.

რამდენიმე წლის შემდეგ, თავისი საზოგადოებრივი მოღვაწეობით ბედნიერი და კმაყოფილი თამრო გიორგი ედიშერიშვილს რომ შეჰხედება ყოველთვის „სხვისი ბედნიერებით კმაყოფილი“, სიხარულით აი რას ეუბნება მას: „ოხ, თქვენ ახალ-უბანს ვერ იცნობთ,—გადამდები გატაცებით უამბობთ თამრო, ჩვენი სკოლა თავისი პატარა და დიდი მოწაფეობით ალტაცებაში მოგიყვანთ, მასწავლებელი სამაგალითო გამოგვადგა. მღვდელი უფრო უკეთესი“. 2)

თამრო, როგორც გაზაფხულის სასიამოვნო მხურვალე მზე, ყველას ათბობს და აყვავებს, როგორც მძლავრი ანდამატი, იზიდავს თანაზიარტ ხალხისათვის სასარგებლო მოღვაწეობის ასპარეზზე და, უნდა ითქვას, წარმატებითაც. აკი სოფლისათვის სასარგებლო და შესაფერი მასწავლებელი იშოვა, აკი ალექსი მღვდელიც შეაყენა ამ კეთილ საქმეზე! აკი თავის მამაც ჩააბა ხალხისათვის სასარგებლო საქმეში, აკი ბრწყინვალე მხედარი გიორგი ედიშერიშვილის ცხოვრებაც შეაბრუნა ხალხისაკენ!

გიორგი ედიშერიშვილი ახალი გზისაკენ გამზადებული, დღემდის რაღაც დაუკმაყოფილებელი ბუნებას დაკმაყოფილების მოლოდინში მყოფი, თავის დედას ასე აუხსნის ახალ სულიერ განწყობილებას, თამროსაგან გადადებულს: „მე თუმცა მომზადებული არა ვარ ამ საქმისათვის, მაგრამ საზღვარგარეთ წავალ და იქ შევისწავლი, რაც საჭიროა ჩვენი მიწა-წყლისათვის და უკან დავბრუნდები. მაშინ, დედა, გადავსახლდეთ „შავლასეულში“ და ხელახლად ავაშენონოთ ის, რაც დავაქციეთ და ავაოხრეთ ჩვენი ქალაქში გადმოსახლებით. თუმცა ახლა გვიან არის იმის დაწყება, რაც ყოველილობიდანვე უნდა დამეწყო, მაგრამ გამოფიხილება და საქმის დაწყება რა დროსაც უნდა იყოს, საზარალო არ იქნება ჩემის ქვეყნისათვის. 3)

1) ეკ. ჩაბაშვილი—თამროს ნუგეში—გვ. 350—351.

2) იქვე—გვ. 363.

3) იქვე—გვ. 371.

თამრომ უახლოეს მეგობრადაც აირჩია ლევანი, რომელიც მზადაა შედეგს თამროს სამოქმედო ასპარეზზე, გაჰყევს მას გატაცებით და უფრო გააღრმავოს მისი დაწყებული საქმე. ამ მიზნით ლევანი მიდის საფრანგეთში, სადაც უმაღლეს სასწავლებელში მეურნეობა უნდა შეისწავლოს. ის სამსახურში შესვლის წინააღმდეგია. „სამსახურში, — გაცოცხებით უპასუხებთ ლევანი გიორგის და ღიმილით თავს გაიქნევს. — „არა, არა! ღმერთმა დამიფაროს! საუბედუროდ არც მამული მაქვს. მაგრამ მთელი საქართველო მე ჩემს მამულად მიმაჩნია, რომელიც ავად არის და მკურნალი ექირვება, რამდენიც უფრო მეტი მკურნალი ეყოლება მას, იმდენი უფრო უკეთესი იქნება.“¹⁾

ეკატ. გაბაშვილის შეუდუღებით, ასე დიდდება რაზმი ამ ხალხის მოკეთეთა.

„იამარის ნუგეში“ „მონინიე აზნაურის“ სახეები არ არის სათანადოდ სისხლ და ხორც შესხმული. მწერალი ქალი ამ გმირებს ხატავს თავის შეგნებაში დაბუდებული სახეების მიხედვით. მწერალი თვითონ ლაპარაკობს მათი მიღვაწეობის შესახებ.

„მონანიე აზნაურის“ სახე ეკ. გაბაშვილმა უფრო გარკვეულად მოგვცა მოთხრობაში „სოფლის მასწავლებელი“ ნინო ნაქვთიაშვილს სახით.

ნინო ნაქვთიაშვილი მივარდნილი ღარიბი სოფლის ეკლიანის ახალგაზრდა მასწავლებელია, რომელიც დიდი გატაცებით, მოთმინებითა და თავდადებით ასრულებს სახალხო მასწავლებლის მძიმე მოვალეობას. ეკ. გაბაშვილი ასე გვაცნობს მის ვინაობას: ნინო იყო „დიდი გვარიშვილის და დიდად წარჩინებული ოჯახის შვილი. სხვა საზოგადოებაში ტრიალისათვის აღზრდილი და მომზადებული და ამიტომ დიდად გააკვირვა ნინომ ეს საზოგადოება, თავისის გადაწყვეტილებით, როდესაც ამ ორი-სამი თვის წინად გამოუცხადა იმათ, რომ სპობს თავს წაუსულთან ყოველს კავშირს და სკოლის მასწავლებლად მიდის.“²⁾ აი ტაპიური დასაწყისი „მონანიე აზნაურის“ ცხოვრებისა!

ნინო დიდი ოჯახის ჩამომავალი, ახლა საგრძობლად გაღარიბებულია, ბუნებით კვიანია, ხასიათით მტკიცე ადამიანი იყო, თუმცა სერიოზულ ფიქრს შეუჩქვევლი. მაგრამ „ის არც იმ ბედნიერ არსებათ ეკუთვნოდა, — გვიხასიათებს მწერალი, — რომელიც ფრინველსავეთ არ ზრუნავენ ხვალისათვის და მხოლოდ ჩაფლულნი არიან ფუფუნების ორომ ტრიალში“. ნინო ბევრს კითხულობდა, წაკითხულს

¹⁾ ეკ. გაბაშვილი თამროს ნუგეზი — გვ. 371.

²⁾ მისივე — სოფლის მასწავლებელი — გვ. 320.

უკვირდებოდა თავისი წრის ცხოვრებას ადარებდა და რაღაც გაურკვეველი კმუნვა, მოწყენილობა იპყრობდა. მისი ბუნება სხვა გზას, ახალს, მოკმედობიანს, შინაარსიანს თხოულობდა. ის, მწერლის ლამაზი თქმით, „უსაქმურთა საბუღრიდან გადმოფრენილ წიწილას მიემსგავსებოდა“.

ნინო თავის მეგობარ მარო ქანდარაშვილთან შეხვედრებზე ალექსანდრე მხატვრიშვილს, რომელიც იმ ყმაწვილ კაცებისაგან, ნინოს გარშემო რომ იყვნენ, შესამჩნევად განსხვავდებოდა. ალექსანდრე ენთუზიასტი ხალხოსანია. მათ ორივეს ერთმანეთი შეუქნეველი არ დარჩათ. ალექსანდრესთან შეხვედრისთანავე მათ შორის გაამართა შინაარსიანი, ნინოსაფვის ახალი საუბარი. ალექსანდრემ მოურიდებლივ გაკიცხა ნინოსა და მისთანანების მოწყენილი, უსაქმური, უკვაყოფილებითა და სიზანტით სავსე ცხოვრება. ალექსანდრეს ცეცხლიანმა მიმართვამ: „თქვენ სკუჩნაობთ“ უსაქმურობით და ხალხი კი სიბნელეში შუქის შემტანს ელის; წადით ხალხში, გაიფანტებით ყოველ კუთხივ, შეიტანეთ ეს „შუქი“;“ თქვენც დაკვაყოფილდებით და საქმეც წინ წაიწივს“, ¹⁾ — ნინოს გულში პოხიერი ნიადაგი ჰპოვა.

ნინოს კითხვაზე: „როგორ და რა გზით?“ ალექსანდრე ურყევი, დამარწმუნებელი ტონით უპასუხებს: „აი თუნდ სოფლის მასწავლებლად, სოფლის ბებიად, ფერშლად. ყველა კეთილ გონიერ ქალს შეუძლია ამ საქმეების ასრულება. და ამ საქმეების სინდისიერად ასრულება კი ის „შუქია“, რომელიც საჭიროა საერთო სიბნელეში“. ²⁾ ესეც ხომ ტიპიურია ხალხოსნური მოძრაობისათვის. ნინოში ამ გავლენის გამო გარდატეხა ხდება. ის უახლოვდება მთელ წრეს ყმაწვილებისას, რომელთაც გადაეწყვიტათ ხალხში გასვლა, რომლისათვისაც ისინი გაფაციცებით ემზადებოდნენ. ნინო გამოიცვალა, გარდაიქმნა. ეკატ. გაბაშვილს იდეალისტ-მორალისტ მწერალს (და ეს დამახასიათებელია ხალხოსნებისათვის) სწაჰს ადამიანის ამგვარი გარდაქმნა.

ამიტომ, როცა მივარდნილ, ღარიბ სოუელ ეკლიანში სოფლის მასწავლებლის ადგილი განთავისუფლდა და ახალგაზრდათა წრემ დაინახა, რომ იქ უსათუოდ თავიანთი კაცი უნდა ჩაეყენებინათ, ნინომ ურყევად განაცხადა იქ გამწესება და მასწავლებლობა, მიუხედავად მახლობლების რჩევისა და გაურთხილებისა, რომ ეგ ცოცხლად დამარხვაა, სიცოცხლესთან კავშირის გაწყვეტაა.

¹⁾ ეკ. გაბაშვილი — სოფლის მასწავლებელი — გვ. 323.

²⁾ იქვე — გვ. 324.

თვითონ ახალგაზრდათა წრესაც გაუყვირდა ნინოს ასეთი გადაწყვეტილება და ეუბნება მას: „თქვენ ჩქარობთ, ჯერ კიდევ გპირია, სამხაჯისი, თავის თავის წრთენა რთულის და ძნელის საქმისათვის“. ამაზე ნინო გადაწყვეტით და საქმიანი ტონით ეტყვის: „დიახ, ვიცი და ვეცდები, რაც არ ვიცი, თანდათან, საქმის მსვლელობის დროს, შევისწავლო. ხანდახან თქვენც ხომ გამამხნევებთ ხოლმე, ხომ მომავლით ხელს, როცა გამიპირდება“—რაღაცა სიამოვნებისა და იმედიანი ტონით! წყვეტს ის ამაზე ლაპარაკს.

ნინო მუშაობაში, მართლაც, მტკიცე ნებისყოფასა და მოსიყვარულე გულს იჩენს. ის დიდი გატაცებით, მოთმინებითა და თავდადებით ჩაება სახალხო მასწავლებლის მძიმე მოვალეობის ასრულებაში. ნინო ეკლიანში მართო ბავშვების მასწავლებელი კი არ იყო, არამედ სოფლის უანგარო მეთვალყურეც, მზრუნავიც: ის ავადმყოფებსაც შეეღობა, გლუნობას უკერავს, დაბეჩავებულთ არხას უწერს და ვისაც კი რა გაუპირდება სოფელში, ის იმათი დამხმარეა.

ნინომ ორი თვის შემდეგ უკვე დაიმსახურა ნდობა და სიყვარული არა მართო მოსწავლე გოგო-ბიჭებისა, არამედ მათი მშობლებისაც. გაიბა მათ შორის მკიდრო კავშირი. კმაყოფილია ნინო სიამოვნებას და ბედნიერებას განიცდის მათთან დაახლოებაში.

ტიპიურ რეალურ ხაზებშია გაშლილი ნინოს პრაქტიკული მოღვაწეობა სოფლად. მაგრამ ნინოს ბებია მაკრინე, მაინც ვერ ურიგდება შვილიშვილის ასეთს „ცოცხლად დამარხვას“. როცა ნინო გაკვირვებული მოაგონებს ბებიას, რომ მასაც ხომ უტხოვრია სოფლად და სიამოვნებითაც იგონებს, ამაზე ბებია მაკრინე მისთვის დასახასიათებელ ფერებში გადაშლის ძველი სოფლის უპირატესობას. სახელდობრ: მაშინ ისინი ბატონები იყვნენ, ყველა და ყველაფერი მათი საკუთრება იყო: „ათასი ჩვენისთანა მებატონე გეჟეზობლობდა, მიდიოდ-მოდიოდნენ, ვლხინობდით, კირსა და ლხინს ერთად ვეწვოდით“. ახალი ცხოვრებიდან გამოფხიზლებული ნინო ამაზე ბებიას ასეთს პასუხს აძლევს: „ბრძანდებოდით, ყველა და ყველაფერი თქვენი საკუთრება იყო. გარშემო ცხოვრება ყვაოდა და სუყველაფერი გატიელდა. განა რო გატიელდა, მაგაში სოფელია დანაშავე? პირიქით, თქვენ წაართვით სოფელს ყველაფერი ის, რაც ეკუთვნოდა იმას და რითაც გასაზრდოვებდათ თქვენც: მიწა, წყალ, მთა და ბარი და ბოგანოთ გახადეთ ისიც და თქვენი თავიც და ეხლა ისიც კი არ გემეტებათ, რომ თქვენი შვილები ცდილობენ თქვენი დანაშაული შეასწორონ, პირადი შრომით, კეთილის სიტყვით, მაგალითით ცოტათი

მაინც გადაუხადოთ სოფელს ის ვაგლახი, რომელიც მათ გამოაცდევინეთ“.)

აი ნიშანდობლივი თვისება და მოვალეობის თუ ვალდებულების გაგება „მონანიე აზნაურისა“. ნინო სწორედ ტიპური სახეა „მონანიე აზნაურისა, რომელსაც ვალი წინაპრებისა სტანჯაჲს, მოსვენებას არ აძლევს. გადახდა უნდა და ამ მიზნით გასულა ხალხში.

ნინოს ასეთი ქცევითა და ლაპარაკით შეწუხებული და აღშფოთებული მაკრინე კი უქმაყოფილოდ არა ერთხელ ეუბნება შვილიშვილს: „იყვეს შენი ნება, თავი შეაკალ, ემსახურე ტეტეებს, მაგრამ მე მაინც ვიტყვი, რომ არ მესმის შენი თავგანწირულება“.

ნინო ამაზე დაკმაყოფილებით ასეთს განმარტებას აძლევს ბეზიას: „უწინ გმირობა იყო მანულისათვის ცეცხლში ჩაფარდნა, ჯვარცმა, წამება, ახლა კი საჭიროა მასწავლებელი, მასწავლებელი და ისევე მასწავლებელი, ყველაფრის თავით ფეხამდის უვიცის და ბეჩავის სოვლისათვის, და ეს ვალდებულებაა მეტადრე ჩვენი, ჩამომავალთ იმ წარჩინებულთ წოდებისა; რადგან მომეტებულ დ ჩვენ გვიდევს ბრალი სოფლის გათახსირებაში და იმის სიბხელით მოკულ ცხოვრებაში“.)

აკორი მსოფლმხედველობაა მკვეთრად დაპირისპირებული: ნინო ახალი ადამიანია, ახალი გაგებით, მისწრაფებებით. ნინო, ცხადია, „მონანიე აზნაურის“ დამახასიათებელი ტკივილებითაა გამსჭვალული. ვალდებულებების შეგნება გლეხების წინაშე, ამ ვალდებულებების მოხდა და მისთვის მსხვერპლის გაწირვა. აი, რა არის ნინოს ეთიკა, ესთეტიკა, მისწრაფება. „სოფლის მასწავლებელი“ ეკატ. გაბაშვილის შემოქმედებაში ამ თვალსაზრისით უდაოდ მეტად საგულისხმიეროა.

ეკ. გაბაშვილი ამ აღძრულ ტკივილებში თანდათან უფრო ღრმად იხედება. მალე რწმუნდება რომ „მონანიე აზნაური“ მაინც არ არის ის, რომელიც ხალხს ნამდვილ მასწავლებლად — მკურნალად მოეველინება. ის მაინც მოღუწებულია, მას ახასიათებს რაღაც თვისებები, რომლებიც ხალხთან უშუალო მისვლის შესაძლებლობას არ აძლევს საჭიროა უფრო მაგარი ნებისყოფა, მეტი სიმტკიცე, ურყევი რწმენა და ამ რწმენის ხალხში გამტანი ბუნება

ასეთს სახს ხალხოსნისას ეკატ. გაბაშვილი გვაძლევს „გამარჯვებულ ნიკოში“.

1) ეკატ. გაბაშვილი — სოფლის მასწავლებელი — გვ. 329—330. ხაზი ჩვენია.

2) იქვე, — გვ. 331. ხაზი ჩვენია.

„მონანიე აზნაურში“ ხალხოსნურმა იდეებმა ნოყიერი ნიადაგი აპოვა. ბევრი მათგანი ჩაება ხალხოსნურ მოღვაწეობაში. უნდა კი აღინიშნოს, რომ „მონანიე აზნაურ“ -ხალხოსანს არა აქვს ისეთი ძარღვი და ძალა, როგორც ხალხიდან გამოსულ-ხალხოსანს „მონანიე აზნაურში“ კიდევ ცოცხალია ნაშთი ფეოდალური ყოფისა და ფსიქოლოგიისა. გზა რევოლუციონური მოღვაწეობისა ძველ ტრადიციებზე აღმოცენებული თვისებებისაგან განთავისუფლებული მაინც არ არის.. პირადი ბედნიერების ძიება მათში მაინც საგრძნობია.

ხალხოსანი, გამოსული თვით ხალხის წიაღიდან უფრო ძლიერია და ჩვენ ლიტერატურაშიც ხალხის შვილის, ხალხოსნის ასახვაც უფრო მეეტრია. თვით ეკ გაბაშვილიც გრძნობს ამ უპირატესობას და უფრო მეტი დეტალებით გვიხატავს „ხალხის მოკეთის“ ფიგურას მოთხრობაში „გამარჯვებელი ნიკო“ ნიკო ბერიშვილის სახით.

ნიკო ბერიშვილს „საკუთარი პირადობის ფიქრი აინუნში არ მოაღიოდა“. ის მუდამ უამს ზრუნავდა იმ მოვალეობაზე. რომელიც მან თავის ცხოვრების გზაზე აირჩია და, რომელიც მას უეჭველად, უწყევად, საუკეთესო გზად მიაჩნდა. და ეს იმიტომ, რომ ნიკო, როგორც ამას ხაზს უსვამს ეკ გაბაშვილი, „სოფლის შვილია და სიამოვნებით მიილტვის სოკლისაკენ“. მისი ოცნება „სავსე იყო მრავლის მაღალის აზრებით და იმედი ჰქონდა თავისი კეთილი აზრები დაეყენო სოფლის ნიადაგზე“.

ნიკოს ასეთი ბუნება და მიმართულება რომ უფრო ოვალსაჩინო გახდეს, ეკატერინე გაბაშვილი მას უპირისპირებს მაღალწოდებიდან გამოსულს, სოფელშივე სამასწავლებლოდ გამგზავრებულს, ლიზაკოშკაძეს. „ესეც (ნიკო ბერიშვილი),—წერს მწერალი,—იმავე აზრით მიდიოდა კახეთში, როგორც ლიზა; ამასაც სოფლის მასწავლებლობა ჰქონდა მინჯობილი. მაგრამ ეს თანამდებობა უფრო სანუგეშო და სასიამოვნო აზრებს ჰბადებდა მის გულში, ვიდრე სამწუხაროს. ლიზა იტანჯებოდა მხოლოდ პირადის უბედურებით, სწუხდა მხოლოდ თავის მარტოობას, თავის ოცდახუთის მანეთის ჯაჯაგირის სიმცირეს და ნიკო ბერიშვილს კი საკუთარი პირადობის ფიქრი აინუნში არ მოსდიოდა. ფიქრობდა მხოლოდ იმ მოვალეობისათვის, რომელიც თავის ცხოვრების ასპარეზად აირჩია და რომელიც თავის ქვეყანაში საუკეთესო შრომად მიაჩნდა. თვალწინ ჰყავდა მხოლოდ ის პატარა მოწაფეები, რომლებსადათვისაც სინათლის გზა უნდა ესწავლებინა, რომელთა გულში სწავ-

ლა და მეცნიერება უნდა დაენერგა. სოფლის შვილი იყო, სიღარიბეში წვითა და დაგვიტ გამოზრდილი... ამიტომ ძალიან კარგად იცოდა სოფლის ავი და კარგი, მისი მწვავე და წყლულნი და ფიქრობდა რომ ერთად ერთი სინათლის მომფენი სოფლის ბნელს ცხოვრებაში სკოლა იყო, და ამ სინათლის მოფენა, ამ სიბნელის გაშუქება საბედნიერო საქმედ მიაჩნდა და სხვა გვარი პირადი ბედნიერება მივიწყებული ჰქონდა¹⁾

ნიკოს ცხოვრება და მოღვაწეობა საკმარისად დაწვრილებით არის მოთხრობაში ნაჩვენები. მისი, მართლაც, არაჩვეულებრივი მოთხინებითა და გულმხურვალებით თავგანწირული მოღვაწეობა ხალხის კეთილდღეობისათვის საკმარისად ღია ფერებშია ასახული. თავადი იასონ ჯამბაღდრუკიანი დაცივნის მიზნითა და ერთგვარი მძულვარებით ასე ახასიათებს ნიკო ბერიშვილს: „ჩვენი სოფლის ლეიკარის სკოლის მასწავლებელი მთელი დღე, კვირაობითაც კი, განუყრელად გლეხებში ზის, იმათ ელაპარაკება, იმათში ერთობა; ჩვენ კი ვერასგზით ვერ შევიჩივით. გასაკვირველი არის, განათლებული კაცი და განათლებულ საზოგადოებას ერიდებოდეს და გლეხებში, იმ უმეცარ, თიხოს გაპირუტყვებულ ხალხში დროს ატარებს და თანაც კმაყოფილებით ჰგრძნობდეს თავს“²⁾

და სწორედ თავად ჯამბაღდრუკიანის ნიკოს ამ დამცინავ დახასიათებაში, ხოლო ნიკოს ასეთს თვითდაკმაყოფილებაში არის მთელი ძალა და ნიკოს, როგორც ხალხოსნის, ბუნების სწორი გამომჟღავნება. ნიკოს მიერ ჯამბაღდრუკიანებთან შეგნებულად ხიდის ჩატებაში და „თითქმის გაპირუტყვებულ ხალხში“ კმაყოფილებით ტრიალში, შათთან ურთიერთობაში იყო ხალხოსანთა ძალა, ორიგინალობა და ზიზიდიველობა.

ნიკო ბერიშვილი მშვენიერად ამჟღავნებს ჯამბაღდრუკიანის ბუნებას და მათ შორის სხვადასხვაობას, როდესაც ის გამოუცდელ ლიზას აფრთხილებს: „ეგ ყმაწვილი (იასონ ჯამბაღდრუკიანი — მ ზ.), — გუბნება ნიკო ლიზას, — იმ კრებულის კაცია, რომლის წევრნიც ყოველად უსაქმონი, ამაყნი, გონება-გაუხსნელნი ბრძანდებიან. ამ ვაჟბატონების აზრით, ყოველი ღარიბი იმიტომ არის გაჩენილი, რომ იმათი ლუკმა გახდეს, იმათ ოქროს არ გადურჩეს შეუსყიდველი, დაუძლველი. ჰიოველი ხომ თქვენ არ იქნებით“³⁾. ნიკო ლიზას ჯამბაღდრუკიანების განზრწნილ და ზნედაცემულ ცხოვრებას მუქ ფერებში დაუხატავს. ესეც

¹⁾ ე. გ. ბაბაშვილი — გამარჯვებული ნიკო — გვ. 390—391.

²⁾ • ქვე — გვ. 403.

³⁾ ი ქვე — გვ. 453.

დამახასიათებელი იყო ხალხოსნებისათვის და მკვეთრად ამკლავებდა ავტორის ხალხოსნური მიმართულების არსის გაგებას.

ნიკო ბერიშვილის ასეთმა მორიდებულმა და ამაყმა შეხედვლებამ ჯამბაღრუჯანებზე, ადამიანურმა, კაცურმა გრძნობამ უბედური, ნიშანში ამოღებული მსხე რკლისადმი, ნიკოს დააკარგინა საყვარელი და სანეტარო გზა მოღვაწეობისა; ბევრი ვაი-ვაგლახი და შევიწროება მიაყენა მას და მას ღარიბ ოჯახს. ბოლოს, ბევრი ფიქრისა და ზნეობრივი ტანჯვის შემდეგ, ნიკომ გადაწყვიტა მღვდლის მოღვაწეობისათვის მოექიდა ხელი. „თუმცა სარწმუნოებრივი გრძნობა, — ხაზგასმით აღნიშნავს ავტორი, — ხელს არ უწყობდა ამ ღიღსა და წმინდა საქმეს შესდგომოდა, მაგრამ სრულის გულწრფელობით ნუგეშობდა მით, რომ სამაგიეროდ რელიგიურის რწმენისა ჰქონდა მადლი, ზნეობრივი ძალა, ძალა კაცთა სამსახურის, რომ თამაძად შეეძლო მოღვაწეობის ჯვარი აელო ხელში და შესდგომოდა ამ მძიმე საქმეს, ფრიად ვრცელსა და სავალდებულო საქმეს“.¹⁾

ამრიგად, ნიკო ბერიშვილმა, ერთ მხრივ გზა შეკრულმა, მეორე გზით მოახერხა გაეტარებინა ცხოვრებაში ღიღი მცნება — „შეიყვარე მოყვასი შენი, ვითარცა თავი შენი“-ო. და არა მარტო თვითონ შესძლო ამ გზით სიარული, არამედ გვერდში ამოიყენა გაუკუღმართებული ცხოვრების ტალღებიდან უზნეო და უკუღმართი ხალხის მიერ გადატყორცნილი და გათელილი ლ ი ზ ა (რომელიც შემდგომ მისი ცოლი შეიქმნა) და აგრეთვე სხვანიც.

ნიკოს მადლიანმა და გატაცებულმა მოღვაწეობამ სოფელი ლ ი ღ ი ფ ა რ ი ა ნ ი არაჩვეულებრივ, ყველაფრით რაციონალურად მოწყობილ ასოციაციად გადააქცია, სადაც ყველა შრომობს სიხარულით, ხალისით, სარგებლობისა და ცხოვრების სარგებლიანობის შეგნებით. შრომობს ყველა ყოველისათვის და ყოველი ყველასათვის.

აი, რასა წერს ამ სოფლის შესახებ თავ. იასონ ჯამბაღრუჯიანი, რომელიც როგორც მაზრის უფროსი, გაგზავნილი იყო საიღუმლოდ გამოეძია ნიკო ბერიშვილის მოღვაწეობა: „არსად, გარდა საზღვ რგარეთისა, არ შევხვედრივარ იმისთანა სუფთა და კოპწია სოფელს; ორპირად ჩამომწკრივებულს სოფლის სახლებს, გზის აქეთ-იქით. წინ ორიოდ სამი ზე უმშვენებდა ეზოს, რაც საქართველოში იშვიათია და ქართლში ხომ სანთლით არ მოიპოვება. თვით გზა გატკეცილი იყო და ორივე მხრივ ღრმად ამოჭრილ არხებში ანკარა რუები მოდიოდა“.²⁾

¹⁾ ე. კ. ნ ა ბ ა შ ვ ი ლ ი — გამარჯვებული ნიკო — გვ. 455.

²⁾ ი კ ვ ე — გვ. 463.

მშენიერი და ხალხოსნებისათვის დამახასიათებელი გეგმა მოცემული მომავალი სოფლის ბედნიერი წყობილებისა, ურთიერთ მდგომარეობის გაგებისა და დახმარებისა, ეკონომიურად გამაგრებისა და კულტურულად წინ წაწევისა. ეს ფურიესებური ფალანგია. ამგვარი ასოციაციებით გატაცებას ვხედავთ რუსეთის საზოგადოებრივ აზროვნებაში და რუსეთის ლიტერატურაშიაც (ნ. ჩერნიშევსკის რომანი „Что делать?“ მკვეთრი გამომხატველია ამ სულიერი განწყობილებისა რუსეთში. ამ რომანმა ქართულ მწერლობაშიაც კავთ თავისი იდეური გამოძახილი. ნ. ჩერნიშევსკის გავლენა ანტ. ფურცელაძეზე თავის ადგილას აღვნიშნეთ. ეკატ. გაბაშვილიც საუკეთესოდ აღბეჭდავს თავის შემოქმედებაში ჩერნიშევსკის გავლენას. და ამას არა მარტო ქალის სამოქმედო ასპარეზზე აქტიურ მოღვაწედ გამოსვლის შეგნების აუცილებლობით, არამედ მისი მოღვაწეობით ხალხისათვის, ხალხში სიარულისა და მათი დარაზმვის გზით.

„გამარჯვებულ ნიკოშიც“ ბერიშვილების მოღვაწეობის გაშლაში ვგრძნობთ ჩერნიშევსკის შეხედულებათა გავლენას.

გავეცნოთ სოფ. ლილიფარიანის ახალ სახეს, სადაც ბერიშვილებმა გაშალეს თავიანთი საზოგადოებრივი მოღვაწეობა და გეგმასაც სწორი მიმართულებით ასრულებდენ.

„ბერიშვილი სდგას, დედაჩემო, — სწერს იასონ ჯამბადრუკიანი, — იმისთანა სასახლეში, რომელთანაც ჩვენი ნაქები დარბაზები თავის სოროებათ გვიჩვენება. მაგრამ კი არ იფიქრო, რომ ის სასახლეს გაედიდეს ცებინოს, სიმდიდრეს და ფუფუნებას შეეპუროს. არა! ეს ისევ ის ნიკოა და ისევ ის ტყავი ასხია! თავდაბალი, სადა, ზრდილი და კაცთმოყვარე, მხოლოდ სათნოება მოჰმატებია, რადგან ყოველი თავისი აზრი შეუსრულებია და საბრძოლველად აღარა დარჩენია რა.

„ჩვენ გავედით მოძღვრის ოთახიდან, — განაგრძნობს განციფრენული იასონ ჯამბადრუკიანი, — გრძელ ტალანში და შევედით დიდს დარბაზში, რომელიც სამოსწავლო სკამებით იყო სავსე და ზედ რამდენიმე ახალგაზრდა გლეხის დედაკაცი სწერდა რვეულებზე; იმათ თავს ეღვა შავებით ჩაცმული ქალი და წერას თვალყურს ადევნებდა... „აი ბატონო, — უხსნის ნიკო ჯამბადრუკიანს, — ეს დიდი და საუკეთესო ოთახი ჩვენ დაუთმეთ სასოფლო სკოლას, აქვე გვაქვს მოთავსებული პატარა სასოფლო ბიბლიოთეკა. კვირაობით კი ჩემი მეუღლე აქ ასწავლის, როგორც თქვენ ხედავთ, ამ ახლად მოყვანილ პატარძლებს, რომელთაც წერა-კითხვა აუ იციან, კვირაში ერთხელ სალამოობით — კრა და კერვასაც“. ჯამბადრუკიანის შეკითხვაზე

„რატომ მართო პატარძლებსო“, ნიკო უპასუხებს: „სხვებმა ყველამ იცის წერა-კითხვა და კრა კერვაც“.1)

„შემდეგ, განაგრძობს სოფლის აღწერას იასონ ჯამბადრუკიანი, —ნიკომ გამიყვანა მეორე ოთახში, სადაც გამართული იყო ჩარხები, ქანდაკები და სხვადასხვა სააბრეშუმო იარაღი და მითხრა: „აქ, ბატონო, ჩვენ ვამზადებთ აბრეშუმს და ვასწავლით მის შემუშავებას გლეხის ქალებს“. მესამე ოთახში მაჩვენა აფთიაკი. ამ ოთახის ერთს მხარეს, შირმის უკან, ორი სუფთად გაშლილი ლოგინი იყო. მე ამაღ ძალიან გამაკვირვა.—ეს საწოლები იმ შემთხვევისათვის გვაქვს, მითხრა მოძღვარმა.—თუ დიდ ოჯახში გადამდეგი ავადმყოფობით გახდებავინმე. ჩვენი სახლი სოფელზე კარგა მოშორებით არის და ბევრჯელ ამ განცალკევებით სოფელი გადავარჩინეთ განსაცდელს. მეც და ჩემი ცოლიც ცოტაოდნად მიხვედრილი ვართ ექიმობას და, სანამ შეძლება ნებას მისცემს გლეხკაცობას თავისი საკუთარი ექიმი იყოლიონ, ჩვენ ვაძლევთ ცოტაოდენ შემწეობას“. მერე მაჩვენა დიდი ქიტიკირის ბელელი, სადაც ინახებოდა საზოგადო პური, მერე შარანი, მშენიერად მოწყობილი ყურძნის საწურავი მანქანით, საქაჯავით და სხვა.

„ყველა ეს აქაური გლეხებისა არის,—მისხნიდა ნიკოლოზ მღვდელი,—საზოგადო ზვრიდან შემოსული ღვინო და საზოგადო მალაზიის პური სრულიად ჰფარავს სასოფლო ხარჯებს, სახელმწიფო გადასახადს, გზების შეკეთებას და კიდევ რჩება იმღენი, რომ ვინახოთ თანხის შესაგროვებლად, რომლის სარგებლითაც შეგვეძლება ვიყოლიოთ საკუთარი ექიმი, გავიჩინოთ რიგიანი საქონელი, შევიძინოთ ზოგიერთი სამეურნეო იარაღი და, თუ საჭიროდ დავინახავთ, მამულებსაც შევისყიდოთ მეზობელ თავადებისაგან“. იასონ ჯამბადრუკიანის კითხვაზე: „საზოგადო ვენახი რას ქვიანო?, ნიკო უპასუხებს, რომ მისმა ცოლმა შეიძირა წლის წინად გადასცა გლეხკაცებს ოცდაათის დღის მიწა „იმ პირობით“, რომ სოფელს შემოეღობნა და თავისი მუშით და შრომით გაეშენებინა ვენახი. რასაკვირველია, სოფელი დათანხმდა, აგერ ოთხი-ხუთი წელიწადია ჩინებული მოსავალი მოსდის კიდევ“.

მაგრამ გამოირკვა, რომ ნიკოს ხელმძღვანელობით გლეხები ჩვეულებრივი მოსავლის მოყვანით აღარა კმაყოფილდებოდნენ. მათი სურვილი და გულისყური წაომატებისაკენ, კულტურულ წინმსვლელობისაკენაა მიმართული.

1) იდეა ხალხის მასების წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაციისა, ჩანს ხალხსწინებაც უპირველეს და უსაკიროეს მიხედვით მიანდათ.

„ვენახის გაშენების სასწავლებლად, — უხსნის ნიკო ჯამბადრუკიანს — ჩვენ მხოლოდ მცოდნე მებაღე მოვიწვიეთ და იმის შემწეობით ის საზოგადო ვენახი დღეს ჩინებულის ვაზით არის სავსე და სამაგალითო მევენახეობის წესით ნაგები და შემუშავებული. აგრეთვე ღვინის დაყენება პირველში გვასწავლა იმავე მცოდნე მებაღემ და ახლაც თვითონ გლეხებიდან არჩეული და მსწავლული მებაღისაგან გაწვრთნილი მებაღეობს და აწარმოებს, როგორც ვენახს, ისე ღვინის დაყენების საქმეს.

„გარდა ამისა, — განაგრძობს ნიკო, — გლეხებს აქვთ საზოგადო მინდორიც სახნავად. მთელი სოფელი ჰხნავს იმას, ანოციერებს. როგორც მარჯვენა თვალს ისე ულოლიებს. წელს კერძო მამულებიდან დღიურზე საშუალო რიცხვით თორმეტი კოდი გამოვიდა და საზოგადო მინდორიდან კი ოცდახუთს გადააჭარბა. ეს ბელელი სავსეა ქერამდის და მხოლოდ, მაშინ გაეყიდით, როდესაც მომავლის წლის მოსავლის პირს დავენახავთ“.

რომ სოფ. ლილიფარიანის ცხოვრებისა და წინმსვლელობის სურათი სრული იყოს, მოვიყვანთ ნიკო ბერიშვილის კიდევ ერთს ახსნას.

იასონ ჯამბადრუკიანი, გაკვირვებული ასეთი დაწყობილებით, ეკითხება ბერიშვილს: „ვინ განაგებს, ვინ ხელმძღვანელობს ყველა მაგ საქმეს?“ „რასაკვირველია, — სრულის შეგნებითა და კმაყოფილებით უპასუხებს ნიკო, — ჯერ მე და ჩემი ცოლი. შემდგომისათვის კი ვამზადებთ თვით მცხოვრებთაგან გამგებელთ. ჩვენ ყოველ წელიწადს ეგზავნით ქალაქში უკეთესის ნიჭის ყუაწვილებს და შემდეგში ისინი დაიკვირენ ჩვენს ალაგს. აი მალე მოგვივლენ ჩინებულად მომზადებული ხელოსნები, ამ სოფლის შვილნი და იმათი დახმარებით წაუშაბტებთ კიდევ ერთ საქმეს: დავაარსებთ სახელოსნოს, სადაც სოფლის სკოლაში დამთავრებულები გადავლენ სახელოსნოში ხელობის შესასწავლად.“¹⁾

აი, ტიპური მიზანი, გეგმა და მისწრაფება კულტურტიკური ხალხოსნის მოღვაწეობისა: შექმნა პატარა-პატარა ფურციეხებული ასოციაცია. და ყველაზე, საგულისხმოდ იხსნა, რომ თვით მასებია ჩაბმული საერთო კეთილდღეობის შექმნის საქმეში, თვით მასები სჭედენ თავიანთ ბედს. და ისიც, რომ კულტურტიკური ხალხოსნები ნიკო ბერიშვილის და მისი მეუღლე ლიზა კოშკაძის ახალი მოღვაწეობა არ არღვევდა „საზოგადო“ მშვიდობ ანობას“, მაგრამ საქმარისად საფუძვლიანად ძირს უთხრიდა არსებულ წყობილებას. ბევრი რამ აქიდან

¹⁾ ე. გ. გ ა ბ ა შ ვ ი ლ ი — გამარჯვებული ნიკო — გვ. 466 — 470.

ხომ დღევანდელი ცხოვრების აღმშენებლობის გეგმაშიცაა: ახლაც პირველ რიგში აუცილებელია, შეიქმნას, ზოგიერთი აქ დაყენებული ამოცანის შესრულება.

აქაა ეკატ. გაბაშვილის შემოქმედების უდაოდ დიდი პროგრესულობა. ის მომავლის მწერალი იყო თავის დროზე. მომავლისკენ იყურებოდა და ძალუმაღ უხზობდა იქით თავის მკითხველთა ფართო წრეებს, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი მწერალი ქალი, როგორც წინამდებარე მიმოხილვიდან აშკარად დავინახეთ, საესებით ვერ განთავისუფლდა ძველი ფეოდალური იდეოლოგიისაგან და რომანტული წერის მანერისაგან.

თავად-აზნაურული ელფერი საკმარისად საგრძნობლად მქლავნდება ეკ. გაბაშვილის შემოქმედების საერთო სტილურ თავაზიანობაში (галантность): მისი შემოქმედების ენა ხალხური—გლეხური, დაუხვეწავი, კორდიანი კი არ არის, როგორც ეს სხვა ხალხოსან-მწერალთა შემოქმედებაში გვაქვს, არამედ დახვეწილი, სხარტი, ცქრილა ენაა სალონებში რომ ისმარებოდი XIX საუკუნის მეორე ნახევარში. ფეოდალურ-ბურჟუაზიული ესთეტიკის თვალსაზრისითაა მწერლის მიერ აღწერილი: ბინის მოწყობილობა, მისი დამამშვენებელი სამკაულები, მოქმედ პირთა ტანსაცმელი, დროის გატარება. ასეთივე გაგებითაა მოცემული პეიზაჟიც. მართალია, მწერლის გარკვეული გამყიციხავი, უარყოფელი დამოკიდებულებაა მოცემული თავად-აზნაურთა მიმართ, მაგრამ მასთან ერთად რაღაც თბილი გრძნობა გამოსკვივის ძველი დარღვეული ფეოდალური ბუდეების აღწერაში. მწერლის დაკვირვება, სიყვარული, მეგობრობა, სიძულვილი, შურისძიებაც კი მოწმობს მის კავშირს თავად-აზნაურობასთან.

მაგრამ, როგორც წინამდებარე მიმოხილვიდანაც შეიძლება დავინახოთ, უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული თვისებები სრულიადაც არ განსაზღვრავს ეკატ. გაბაშვილის შემოქმედებითს მეთოდს. ეს თვისებები მწერლის შემოქმედებას საერთო ხალხოსანურ მიმართულების დენაში მხოლოდ თავისებურ ხასიათს აძლევს. ეკატ. გაბაშვილის პოეტური აპერკეპცია, მისი შემოქმედების თემა, მოქმედ პირთა ასპარეზის ჩვენება და შეფასება, მისი ძირითადი გულისყური და სიმბოლოები, რასაკვირველია, ხალხოსანურ მიმართულებას უფრო ახლო ენათესავება. ამიტომ მისი ადგილიც ხალხოსან-მწერალთა რიგებშია.

საკუთარ სახელთა საძიებელი ¹⁾

ა

აბაშიძე, გრიგოლ 7
 ამბარდანიოვები 348
 აბდუშელიშვილი, დ. 33, 45
 253,254
 აბრია („განთიადი“ შაქრო) 200
 „ავაზაკნი“ (ან. ფურ-ძე) 320,
 327
 აზმეიფარაშვილი („ბედნიერი კუნ-
 კუნჭული“ შაქრო) 187,188
 აზნაური გიგო („ორიოდე სურათი
 მოთხრობიდან“—შაქრო) 184,
 185
 აივაზოვი 258
 ალექსანდრე გოგორიშვილი („კო-
 ნა“) 364
 ალექსანდრე II 44, 280
 ალექსანდრე III 44, 54
 ალექსანდრე მხატვრიშვილი („სოფ-
 ლის მასწავლებელი“) 398
 ალექსი მღვდელი („თამარის ნუ-
 გეში“) 396
 ალექსი შრომაძე („ზაფხულის სუ-
 რათები“) 385
 „ალი“ (ნ. ლომოური) 111,
 120,127 130, 131, 220
 ამოს კომენსკი 208
 ანდრია („ყოველის მხრიდან“) 128,129

ანეტა („ლიდ ზალაში“) 229
 ანეტა („სხვადასხვა გვარი ქორ-
 წილი“) 337
 ანტონ კათალიკოზი 7
 არაგვისპირელი, შიო 229
 არაშენდაშვილი („ალი“) 67, 121,
 122, 124, 127, 128, 129, 130
 არაქელ არაქელის („ბენუარი №3“) 382
 არდაზიანი, ლ. 6,33
 არტემა („მეტივე“ შაქრო) 180,
 181
 არტემ იაგორიჩი („ბედნიერი კუნ-
 კული“) 183, 186, 187, 189
 არუთინა („ყოველის მხრიდან“) 128,
 129
 არჩილი („ოთარაანთ ქვრივი“) 154, 155
 ასათიანი, მიხეილ 6, 23, 42, 52,
 64, 65, 73-79-109, 112, 252
 ასათიანისა, ეკატერინე 74, 75,
 88, 91
 „აღმართ-აღმართ“ (აკ. წე-
 რეთელი) 59
 „ახალ მოდის ექიმი“ (მ.
 ასათიანი) 104, 107
 „ახალი ქართული ლიტ.
 II ტ.“ 5, 8

¹⁾ შენიშვნებში მოხსენებული სახელები საძიებელში შეტანილი არ არის.

- ბაადურ მუჟუნაშვილი („წუთი სოფელი“) 146, 147
- ბაადურ ნაწრეტაშვილი (ჩვენებური საქმის ბოლო“) 319
- ბაბაღე („ბედი უბედურთა“) 144
- ბაბო („გურგენაული ბაბო“) 370, 371
- ბაირონი, ჯ. გ. 986
- ბარბარე („კონა“) 363, 364, 365
- ბარბიე, ოგ. 286
- ბასიკონია („მართა“) 283
- ბაღდასარა დანდურაშვილი („სოფლის მეფახშენი“) 357, 358
- ბაღდუა („სოფლის მეფახშენი“) 358
- ბაიკა („მეტივე“—შაქრო) 179, 180, 181, 182, 184
- „ბედი უბედურთა“ (ნ. ლომოური) 64, 119, 140, 143, 152
- „ბედის წყარო“ (ლექ. ირ. ევდ-ლი) 272
- „ბედნიერი კუნძული“ (შაქრო) 68, 183, 191
- ბელინსკი, ბ 292, 349
- ბენაშვილი, ანდრო 91
- „ბენუარი № 3“ (ექ. გაბაშვილი) 381, 382
- ბეჟან კუდარიაძე („ჩვენებური საქმის ბოლო“) 319
- ბერანგე, პიერ 286
- ბერო ბურტულაძე („ქიტესა“) 307
- „ბერუა ქრისტესიაშვილი“ (ნიკო ლომოური) 228
- ბერტა ნაზირიშვილი („წუთი სოფელი“) 145, 152, 154 156
- ბესარიონ ვარგისაშვილი („ჩვენებური საქმის ბოლო“) 63, 318, 332

ბოკლი, ფ. 203

- „ბრძოლა საქართველოს მოსასპობლად ანუ გიორგი სააკაძე და მისი დრო“ 311, 313
- ბურნუთის კოლოფი („წარსულიდან“) 285
- ბლუნძელაშვილი („ღამის მეხრე ცეცო“) 67, 240

ბ

- გაბაევი, გიგო 37
- გაბაშვილი, ალექსანდრე 91, 349
- გაბაშვილი, ეკატერინე 64, 65, 159, 252, 337, 347, 348—407
- „გაბედნიერება“ (ექ. გაბაშვილი) 348
- გაბიჩვაძე, ვარლამ 28
- გაბრიელ ვეტევიჩი („ჯორჯაქარა“) 247, 248
- გაბრიელ ეპისკოპოსი 89
- გაბრიელ ლარიზაშვილი („ცვრევაზე“) 228
- გაბუნია, კესო 27
- გაბუნია, ნატო 27
- გალაღმელი 252, 253, 254
- „გაზაფხული“ (მ. ასათიანი) 108
- გაიანე („მართა“) 296, 297
- „გამარჯვებულნიკო“ (ექ. გაბაშვილი) 337, 392, 400, 401, 404
- „განათლებული ქართველი ქალი“ (ექ. გაბაშვილი) 338
- „განთიადი“ (შაქრო) 64, 199, 200, 205, 206
- გედევანიშვილი, ბარბარე 284

გედეონ ბადრიძე („წუთისოფელი“) 145, 148, 150, 152—156
 გერცენი, ა. 336
 გეურქა ბალუღუიჩი („სოფლის მე-
 ვახშენი“) 358, 359
 გიგა („განთიადი“—შაქრო) 201
 გიგო სოსიაშვილი („ბედი უბე-
 ღურთა“) 142, 143, 144, 157
 გიგო („გიგო ღრუბელაშვილი“) 61, 113, 114, 115—117, 157, 158
 გიგოლა („ხოლერა“) 351
 „გიგო ღრუბელაშვილი“ (ნ. ლომოური) 53, 60, 64, 67, 113, 117, 119, 132
 გივი ბაღლაძე („სამის თავკადა-
 სავალი“) 332, 333
 გიზნუაშვილი („ავაზაკნი“) 323
 გიორგი („რომანი დიდხევაში“) 360, 392
 გიორგი („სამის თავკადასავალი“) 344
 გიორგი დალაქი („ქრისტიანი ლე-
 კები“) 136, 137
 გიორგი ედიშერაშვალი („თამა-
 რის ნუგეში“) 392, 396, 397
 გიორგი მაღალგვაროვი („სხვადა-
 სხვა გვარი ქორწილი“) 316, 387
 გიორგი სააკაძე 311, 312, 313, 314
 „გიორგი სააკაძე“ (ანტ. ფურცელაძე) 311
 გიორგი ტაბლაძე („მართა“) 302
 „გლეხი და თავადი“ (ლექ-
 ი. დავითაშვილისა) 270, 279
 „გლეხის მასწავლებელი“ (ლექ. ი. დავითაშვილისა) 269

„გლეხკაცის აზრი სასოფ-
 ლო სკოლაზე“ (ექ. გაბა-
 შვილი) 349

„გმირისეულის ქალი“ (ს.
 მგალობლიშვილი) 216, 224

გოგებაშვილი, იაკობ 348

გოგია („ორენა და ქუჩე“) 336, 337, 369, 370

გოგია („სამის თავკადასავალი“) 334

გოგია („ღვინია გადაიჩეხა“) 352, 353, 354

„გუთნის დედა“ 292

გულისაშვილი, ზაქარია 52, 177, 178, 179, 180—192, 193—214, 252, 263

გურგენიძე, მიხეილ 23, 44, 60, 77, 87, 88, 90, 91, 92, 126, 252

გურიელი, მამია 7, 189

დ

დავითაშვილი, იოსებ 6, 65, 263, 264—282

დავითაშვილი, შ. 27, 28, 29

დავით დესპანიძე („სამის თავკა-
 დასავალი“) 340

დავითი („მართა“) 299, 304

„დათიკოს მონოლოგი“ (ექ.
 გაბაშვილი) 379

დათიკო ულაპიაშვილი („დათიკოს
 მონოლოგი“) 379, 380, 392

დათუა („ალი“) 125, 130

დარეჯახ („დედა მამია“) 220

დარია აზნაუროვა („სოფლის მე-
 გობარი“) 393, 394

დარჩო („ავაზაკნი“) 323, 324, 325, 326

„და შეჰფიცეს...“ (ს. მგალობლიშვილი) 64, 216, 236, 240, 258, 260

დედაბრიშვილი, ნიკო 349

„დედა მაია“ (ს. მგალობლიშვილი) 206, 207

დედეკლუზე („ვაი მართალთა“) 345

დეკანოზოვი, ვასო 27, 28, 29

დემეტრე („დემეტრეს სახლობა“) 221, 222—224

„დემეტრეს სახლობა“ (ს. მგალობლიშვილი) 216, 221, 224

დიდგულაძე („მე და ონისიმე“) 78

„დიდ ზალაში“ (ს. მგალობლიშვილი) 216, 228, 230

„დიდი მოურავი“ (ანტ. ფურცელაძე) 311, 313, 327

დიურინგი, ევგ. 206

დიტეხი 208

დობროლუბოვი, ნ. 56, 79, 80, 201, 288, 292, 339, 349

„დროება“ 15, 16, 19, 22, 23, 25, 26, 60, 99, 110, 189, 216, 349

ე

ელიშერ გელაშვილი („წარსულიდან“) 226

ეთერი („წუთისოფელი“) 148, 150, 152, 153—156

ეკალაძე (ეურნ. „იმედის“ თანამშრომელი) 26

ეკა („მატი ხეიტია“) 328

ერისთავი, გიორგი 6, 66

ერისთავი, დავით 7

ერისთავი, ლუარსაბ 27

ერისთავი, მ. 27

ერისთავი, რაფიელ 6, 189

„ეფროს დღიური“ (შაქრო) 64

ეფროსინე („წარსულიდან“) 226

ესტატე მარუშაძე („ჯორ-ზაქარა“) 241, 242, 247—249

ეშმაკურაშვილი („ლამის მეხრე ცეცო“) 67

„Эстетические отношения искусства к действительности“ (ჩერნიშევსკი) 56

ვ

„ვაი მართალთა“ (ან. ფურცელაძე) 64, 327, 328, 332, 334, 335

ვანო მხიარულაძე („ბედი უბედურთა“) 142—144, 157, 159, 160

ვაჟა-ფშაველა 6

ვასილ ქავკასიძე („დიდ ზალაში“) 228

ვასილ ნაწრეტაშვილი („ჩვენებური საქმის ბოლო“) 322, 336—339

ვახტანგი („წარსულიდან“) 226

ვლადიმერ ვლადიმირიჩ კუსტნიცკი („სამის თავგადასავალი“) 343

ვლადიმირ მიხაილოვიჩი („ავა-ზაკნი“) 320, 325

ვერა მაცდურაშვილი („ლუარსაბმა ცოლი შეირთო“) 67, 375, 376, 377, 378

ვისაძე („ლუარსაბმა ცოლი შეირთო“) 375

ზ

ზაალ მხედრიშვილი („სხვადასხვა გვარი ქორწილი“) 387

„ზ ა ფ ხ უ ლ ი ს ს უ რ ა თ ე ბ ი“ (ეკ. გაბაშვილი) 313, 385
 ზაქარა („ჯორ ზაქარა“) 236
 ზაქარია დიაკვანი („ალი“) 121, 122, 123, 124, 125
 ზახარ იავორიჩი („აეაზაქნი“) 320, 321
 ზიზო ამაყაძე („დიდ ზალაში“) 228
 ზილიხანი („ჩვენებური საქმის ბოლო“) 319
 ზირაქიშვილი, სიდონია 74
 ზლატოვრატსკი, ნ. 62, 64
 ზურაბა ლექსოშვილი („ქრისტიანი ლექები“) 133
 ზურაბი („წუთისოფელი“) 152
 ზურ. მოენიძე (ან. ფურცელაძის ფსევ.) 286

თ

თადეოზ ყოჩილაშვილი („სხვადასხვა გვარი. ქორწილი“) 389
 თავბრუიძე („კონა“) 67
 „თავო ჩემო“ (აკ. წერეთელი) 9
 თალიაძე („ბედნიერი კუნჭული“) 187
 „თამარის ნუგეში“ (ეკ. გაბაშვილი) 392, 395, 397
 თამრო შალვაშვილი („თამარის ნუგეში“) 392, 395—397
 „თამარ ღაზნელი“ (ან. ფურცელაძე) 314
 თარხან მოურავი, გ. 15
 თარხნიშვილი, ბარბარე 348
 თარხნიშვილი, რევაზ 347, 348
 „თეატრი და ცხოვრება“ 216

თედუა („სხვადასხვა გვარი ქორწილი“) 390
 თედორე ცეციაშვილი („ქიტესა“) 216
 თეიმურაზი („მზარეულის ნაამბობი“) 382
 თეიმურაზ ნადირაშვილი („წუთისოფელი“) 145, 152
 თეიმურაზ I 312
 თეო („საფლავშა ჩამომძახე“) 257
 თინა („გურგენაული ბაბო“) 377
 თინა („დემეტრეს სახლობა“) 224
 თინა („თინას ლექური“) 366, 370
 „თინას ლექური“ (ეკ. გაბაშვილი) 354
 თონიკე ბაღრიძე („წუთისოფელი“) 145, 150, 152
 თონიკე ხმამალაშვილი („ბედი უბედურთა“) 143, 144
 თუთელა („ჩვენებური საქმის ბოლო“) 319
 თულაშვილი, ვ. 6
 თუმანიშვილი, მ. 6
 თხის-ტვინა („წარსულიდან“) 215
 თხუნელა („წარსულიდან“) 215

ი

იასე („ყოველის მზრიდან“) 138 139
 ია ძე (ქურ. „იმედის“ თანამშრომელი) 49
 იასონ ჯამბადრუკიანი („გამარჯვებული ნიკო“) 402—406
 ივანე მელვინოვი („სხვადასხვა გვარი ქორწილი“) 390
 ივანიკა („რომანი დიდხევაში“) 360
 ივანოვი, კოსტანტინე 285

„ივერია“ 18, 22, 23, 25, 26, 35, 44, 54, 60, 189, 216, 233, 286
 იისახარი („კონა“) 363
 ილიკო მშველიძე („და შეჰფიცეს“) 236, 258, 259, 260, 261
 ილიკო („ორიოდე სურათი მოთხრობიდან“) 184
 ილიკო („ჩვენებური საქმის ბოლო“) 319
 ილო („დემეტრეს სახლობა“) 224
 იმედაშვილი, მ. (მ. ასათიანის ფსევ.) 25, 98
 „იმედი“ 22—27, 33, 35, 40, 42—44, 50—52, 59, 60, 77, 87, 91, 95—98, 101, 126, 189, 216, 217, 220, 238, 252, 254, 286, 292, 313, 329
 იოთამ ნაწრეტაშვილი („ჩვენებური საქმის ბოლო“) 319
 ინაშვილი, ნ. 6, 18, 19, 99, 348
 ინსპექტორი—ისიხი („წარსულიდან“) 215
 იოკიმიანთ სოლომონა („წარსულიდან“) 226
 იოსებ ლაშვი („წარსულიდან“) 226
 იოსელიანი, ეგნატე 28
 იბატი („ლუარსაბმა ცოლი შეირთო“) 337
 იროდიონ ვოროტილოვი („წითელი სარჩული“) 231
 იროდიონი („წარსულიდან“) 227
 ისაკა („და შეჰფიცეს...“) 264
 ისაკა მამასახლისი („ჯორ-ზაქარა“) 248
 ისაკ მარტინიჩი („ავაზაკნი“) 322

იუდა ლეჰიაშვილი („წითელი სარჩული“) 231—233

კ

კალანდაძე, არსენ 26
 კაკო („ავაზაკნი“) 325
 „კაკო ყაჩაღი“ (ილ. ქაე—ძე) 324
 კარაპეტა („ორიოდე სურათი მოთხრობიდან“—შაქრო) 183, 184 185
 კარაპეტა („სხვადასხვა გვარი ქორწილი“) 389
 კატო („ჩვენებური საქმის ბოლო“) 336, 338
 კატო („ქალების პორტრეტები“) 390, 391
 „კაცია აღამიანი!“ (ილ. ქაე—ძე) 57
 კეზელი, დ. 79
 კერესელიძე, მათე 27
 „კეკელი“ 51
 კვიციანიძე, პოლიევქტ 28
 კიკლა („ქაჯანა“) 124
 კლდიაშვილი, დ. 319
 კონა („კონა“) 362—365
 „კონა“ (ეკ. გაბაშვილი) 348, 362, 392
 კონა ხმამაღლაშვილი („ბედი უბედურთა“) 142, 144
 კორინთელი, ბაბო 27
 კოტე ზღმარტლაძე („სხვადასხვა გვარი ქორწილი“) 290
 „კრებული“ 15, 18—19, 202
 კრილოვი ივ, 286
 კუქნა („ბენუარი № 3“) 381, 382, 392

კურცხალია („აგვაჯანი“) 323,
325
„Кто виноват?“ (გერცენი)
336

ლ

ლაეროვი, პ. 192
ლასალი, ფერდ. 206
ლევანი („თამარის ნუგეში“) 397
ლევანი („კონა“) 363—365
ლენინი, ვლ. 6, 14, 29, 30, 32, 35,
47, 65, 69, 98, 185, 206
ლეოპარდი, ჯ. 286
ლიზა („ბენუარი № 3“) 381
ლიზა („სხვადასხვა გვარი ქორ-
წალი“) 389
ლიზა გამშენებლიშვილი („ეაი
მართალთა“) 318, 334, 335,
345
ლიზა კოშკაძე * („გამარჯვებული
ნიკო“) 401—403, 406
ლომოური, ნიკო 6, 42, 45, 52,
53, 57, 60, 62, 64, 65—67,
79—80, 103, 108, 109—171,
220, 228, 252, 263, 278
ლუარსაბ კუდაბზიკაძე („ზაფხუ-
ლის სურათები“) 385.
ლუარსაბ II („გიორგი სააკაძე“) 312.
„ლუარსაბმა ცოლი შე-
ერთო“ (ექ. გაბაშვილი) 374
ლუარსაბ ცხონებაშვილი („ლუარ-
საბმა ცოლი შეერთო“) 374—377
„მაია“ („ალი“) 123.
მაია („სურათი“) 357.
მაია ლარიბაშვილი („ღვდა მაია“) 67, 217—221
მაიაშვილი, გ. 16, 19, 20, 21,
25, 31, 60

მათე ლაშვი („საფლავში ჩამომძა-
ხე“) 255, 256, 257
მაკრინე („სოფლის მასწავლებე-
ლი“) 399, 400
მამაცაშვილი, ქრისტ. 285
მარიამ დიდებულიძე („ზაფხულის
სურათებში“) — 382
„მართა“ (ანტ. ფურცელაძე) 283,
294, 300, 304
მართა („კონა“) 362, 365
მართა („მართა“) 283, 300, 302,
304
მარინე („ქიტესა“) 307, 308
მარო („რომანი დიდხევაში“) 360,
361, 362
მარო („ქიტესა“) 309
მარო ქანდარაშვილი („სოფლის
მასწავლებელი“) 398
მარტიანთ პაპა („მარტიანთ
პაპა“) 64, 177, 178
მარქსი, კ. 206, 292
მატარაძე, ს. პ.—91
მაშა სტრუგოვსკოვა („სამის თავ-
გადასავალი“) 340, 341, 344
მაშინკა („წუთისოფელი“) 192
მაშო („მზარეულის ნაამბობი“) 382
მაშო („სხვადასხვა გვარი ქორწი-
ლი“) 387
მაშო კოშკაძე („გამარჯვებული
ნიკო“) 392
მაქსიმე („გურგენაული ბაბო“) 371
მაცი („მაცი ხეტი“) 329
„მაცი ხეტი“ (ან. ფურცე-
ლაძე) 305, 311, 327—329
მაქავარიანი, ილიკო—27
მგალობლიშვილი, ზაქარია—215

მგალობლიშვილი, სოფრომ 6, 27, 29, 36, 37, 42, 45, 50, 62, 64—66, 79, 80, 103, 108, 209, 215—263, 278

მგელაბაძე („წარსულიდან“) 226 227, 227

„მგზავრის წერილები“ (ილ. ქავ—ძე) 57

მდივანი 285

„მე და ონისიმე“ (მ. ასათიანი) 64, 65, 74, 77—80, 83, 87, 90, 91, 100, 108

„მეველე“ (ს. მგალობლიშვილი) 216

„მესამე დასი“ 54, 79

მესხი, სეოგვი 6, 15, 17, 99, 310
მეჯღანუაშვილი, სოლომონ ისაკიჩი 35

მთვარელიშვილი, ნ. 274

მილი დ. ს. 297

მინას იაგორიჩი („ავაზაკნი“) 321

მინას ივანიჩი („ავაზაკნი“) 325

მირზაშვილი, დ. 285

მიშელ დიდებულიძე („ზაფხულის, სურათები“) 383

მიხა („ლამის მეზრე ცეცო“) 236, 238, 239

მიხა („ლვინია გადაიჩეხა“) 353

მიხაილოვსკი, ნ. 292

მიხეილ ზახარიჩი („ვაი მართალთა“) 328, 332, 334, 335, 337, 339, 345

მიხეილ ზეაუნაშვილი („წუთი სოფელი“) 145—152, 155

„მნათობი“ 18, 19, 49, 110, 220, 286, 292

„მოამბე“ 54, 216, 225, 233

„მონობა“ (ლექ. ი. დავითაშვილისა) 277

მოსე მწყერაძე („ქიტესა“) 307, 308

„მოწვევა“ (მ. ასათიანი) 97

„მტკვრის ბაასი რიონთან“ (მ. ასათიანი) 92, 103

„მუშის ნატვრა“ (ლექ. ი. დავითაშვილისა) 281

„მუშის სიმღერა“ (ლექ. ი. დავითაშვილისა) 276, 278

„მუშის წუნი“ (ლექ. ი. დავითაშვილისა) 276

ნ

ნაკვთიაშვილი, ნ. („სოფლის მასწავლებელი“) 65.

ნატო („ვაი მართალთა“) 335

„ნატო“ (მოთ. ი. დავითაშვილისა) 264

ნატუა („სურამის ციხე“) 300

ნეკრასოვი, ნ. 56, 286

ნენე („დემეტრეს სახლობა“) 221, 224

ნენე („ქალების პორტრეტები“) 391

ნენე („ლვინია გადაიჩეხა“) 352, 354

ნიკო ბერიშვილი („გამარჯვებული ნიკო“) 404—406

ნიკოლა კალატოზი („წუთისოფელი“) 150

ნიკოლაძე, ნ. 6, 15, 291

ნიკოლოზ დიდებულიძე („ზაფხულის სურათები“) 358

ნიკოლოზ I 284

ნიკუა გალუსტოვი („სურათი“) 357

ნინიკა („მართა“) 300
 ნინიკა („ლვინია გადაიჩეხა“) 352,
 354
 ნინო ნაქვთიაშვილი („სოფლის მას-
 წავლებელი“) 392, 397, 400
 ნინო („ორენა და ქუჩე“) 367,
 376
 ნინო („სოფლის მეგობრები“) 393
 ნინო („სხვადასხვა გვარი ქორწი-
 ლი“) 290
 ნინო („ქალების პორტრები“) 391
 ნინო („წარსულიდან“) 226, 227
 „ნობათი“ 216
 ნოდარი („სურამის ციხე“) 406

ო

ორბელიანი, ალექს. 7
 ორბელიანი, გრგ. 189, 276, 278
 ორბელიანი, ვახტ. 7, 89, 278
 „ოთარაანთ ქვრივი“ 57,
 254
 ონისიმე („მართა“ № 302
 ონისიმე („მე და ონისიმე“) 65,
 79, 80, 82, 83, 87, 99, 100,
 101
 ორენა („ორენა და ქუჩე“) 366
 „ორენა და ქუჩე“ (ეკ. გა-
 ბაშვილი) 348, 366
 „ორიოდე სურათი მოთ-
 ხრობიდან“ (შაქრო) 184
 ოროესიმე („ავაზაკნი“) 322
 ოსეფა („ოსეფას ანდერძი“) 102
 „ოსეფას ანდერძი“ (მ. ასა-
 თიანი) 92, 102
 „О черки бурсы“ (პომიალოვ-
 სკი)

პ

პავლე („რომანი დიდხევაში“) 360
 362
 პავლიკა („სურათი“) 357

პაიკაძე, გიორგი 285
 პალო („წითელი სარჩული“) 231
 „პასუხი“ (ანტ. ფურცელაძე)
 289
 პახომ პახომიჩი („დიდ ზალაში“) 229
 პესტალოცი 208
 პეტრე („საფლავეში ჩამომძახე“) 256, 257
 პეტრე ახალკაცი („კონა“) 369
 პეტრე გლეხი („ორიოდე სურათი მოთხრობიდან“) 183, 184

პეტრიაშვილი, მ. 91
 პისარევი, დ. 56, 80, 201, 288
 290, 292, 349
 პოლე („განთიადი“-- შაქრო) 65,
 199, 201, 202--207
 პოლკა („სამის თავგადასავალი“) 242, 244
 პომიალოვსკი, ნ. 199, 200
 პოლოს კარაპეტჩი („მართა“) 296, 297

ჟ

ჟორდანი, თედო 89, 111

რ

„რა ვაკეთებთ რას ვშვრე-
 ბოლით?“ (ილ. ჭავჭავაძე) 311
 „რაზნოჩინეცი“ 6, 23, 26, 42, 50,
 58, 73, 93, 95, 98, 158, 208,
 333
 რევაზ მორთულაძე. („წარსული-
 დან“) 226, 227
 რიფსიმე („ავაზაკნი“) 322
 რომბერტ ოუენი 292
 რომესპიერი, მაქს. 206

როსტომ ტაბლაძე („მართა“) 294—304
 რუბცოვი, პეტრე 265
 რუდინი („Рудин“) 337, 338
 „Рудин“ (И. Тургенев) 337
 „რუსკოე სლოვო“ 202
 რუსო, ე. ე. 208
 რუსუდანი („წუთისოფელი“) 150

ს

სალომე („გმირისეულის ქალი“) 224
 სალტიკოვ-შჩედრინი 56
 სამადოვი, ვასო 27, 28
 „სამის თავგადასავალი“ (ან. ფურცელაძე) 64, 327, 332, 334
 სანდრო გოგორაშვილი („კონა“) 392
 სარქისოვი 285
 „საფლავში ჩამომძახე“ (სოფ. მგალობლიშვილი) 216
 „საქაროველოს მოამბე“ 18, 288, 289
 სეხნია („მართა“) 304
 სვიმონა ლუკაშვილი („ქრისტიანი ლეკები“) 131, 136
 სვიმონ ბაღლაძე („სამის თავგადასავალი“) 332, 334, 337, 339 344
 სვიმონ („მართა“) 295
 სიმონა („ალი“) 127, 130
 სიმონა („ქაჯანა“) 124
 სიმნო („განთიადი“—შაქრო) 65, 199, 201, 205, 213
 „სისაწყლე“ (ლექ. ი. დავითაშვილისა) 277
 „სოკრემენიკი“ 202

სოლომონ ვარგისაშვილი („სოფლის მეგობარი“) 392, 395
 სოლომონ ისაკიშ მეჯღანუაშვილი 13
 სოლო („განთიადი“) 204
 სოლომონა („დედა მია“) 217 218, 221
 სოლომონ ფარცხაძე („ბედი უბედურთა“) 142, 153
 სოსიკა („მართა“) 300, 304
 სოსიკა („ჯორ ზაქარა“) 241, 242
 სოსიკა მგელაძე („რომანი დიდხევაში“) 358, 361
 „სოფლის მასწავლებელი“ (ეკ. გაბაშვილი) 392, 397, 400
 „სოფლის მეგობარი“ (ეკ. გაბაშვილი) 355
 „სოფლის მევახშენი“ (ეკ. გაბაშვილი) 355
 სოფიო ბაგრატიონ-დავითაშვილი 347, 348
 სოფრომ ნაწრეტაშვილი („ჩვენებური საქმის ბოლო“) 319
 სპენსერი, ჰერბ. 203, 208, 292
 სპირიდონ თავბრუიძე („კონა“) 363, 364
 „სურათი“ (ეკ. გაბაშვილი) 356
 „სულიკო“ (აკ. წერეთელი) 53, 59
 „სურამის ციხე“ 6, 288, 294, 300
 „სხვადასხვა გვარის ქორწილი“ (ეკ. გაბაშვილი) 386 389

ღ

ტასია („რომანი დიდხევაში“) 360, 361

ტასუა („სხედასხევა გვარი ქორ-
წილი“) 330

ტატალა (სტ. კრელაწვილის ფსევ.)
40 - 45

ტეტიკაშვილი, მ. (მ. ასათიანის
ფსევ.) 92, 96, 97, 101

ტვლებია („განთიადი“ — შაქრო)
200

ტოტოლა („ავაზაკნი“) 323, 325,
326, 327

ტურგენევი, ი. ს. 337

უ

უთურგაული, ვ. 91

უმიკაშვილი, პ. 15, 285

უსპენსკი, გლ. 62, 64

ფ

ფავლენიშვილი, კოლია 27

ფავლენიშვილი, რომან 27, 29

ფარსა („ავაზაკნი“) 323, 324

ფეფე („ლვინია გადაიჩეხა“) 353

ფეფელა („დედა მათა“) 220

ფეფენა („ქალების პორტრეტები“)
391

ფაბრი 348, 349

ფიდუა („ლამის მეხრე ცეცო“)
240

„ფრთებ და გლეჯილი“ (ეკ.
გაბაშვილი) 64, 373, 374

ფურცელაძე, ანტონ 18, 27, 52,
62, 64, 65, 246, 273, 274, 389,
404

ფურცელაძე, დავით 27, 28

ფურცელაძე, ელისაბედი 289

ფურცელაძე, ნიკოლოზ 283

ფურცელაძე, სოფიო 284

ქაიხოსრო („მზარეულის ნამბო-
ბი“) 382

„ქალების პორტრეტები“
(ეკ. გაბაშვილი) 390

„ქართველ ქალებს“ (მ. ასა-
თიანი) 90

„ქართლის დედა“ (ილ. ქაე-
ქავაძე) 310

ქაქალა („სოფლის მოვებზენია“)
358

„ქაჯანა“ (ლომოური) 120,
123, 220

ქეთო („ფრთებ და გლეჯილი“)
373, 374

ქეთო („ზოლერა“) 51

ქერელი ბექა (ანტ. ფურცე-
ლადის ფსევ.) 286

ქიტესა („ბედნიერი კუნჭული“
შაქრო) 189, 190

„ქიტესა“ (ანტ. ფურცელაძე) 307
309

ქიტესა ნაცარკვერაძე („ქიტესა“)
307, 308

ქიქოძე, მ. 18

ქიშიშა („წარსულიდან“) 215

ქლესოვი („ავაზაკნი“) 323

„ქრისტიანი ლეკები“ (ლო-
მოური ნიკო) 119, 131

ქუჩე („ორენა და ქუჩე“) 366, 367,
370

ლ

„ლამის მეხრე ცეცო“ (ს.
მგალობლიშვილი) 216, 236

ლეკიაშვილი („წითელი სარჩული“)
36, 37

„ღვინია გადაიჩეხა“ (ეკ. გა-
ბაშვილი) 352
ღვინიაშვილი 89, 90, 99

ჟ

ჯაზარა („დემეტრეს სახლობა“) 223, 224
ჯაზბეგი 5, 32, 52, 225
„ჯაჩაღები“ (შილერი) 324
ჯვინილა („წარსულიდან“) 215
„ჯვირილა“ (ლექ. ი. დავითა-
შვილისა) 273
ჯეყეჩა („წარსულიდან“) 215
ჯიფიანი, მ. 28

ჯიფიანი, ნიკო 285
ჯიფიანი, ხ 284 /
ჯიფშიძე, გრ. 23, 31, 252
ჯლაპიაშვილები („ბედის უბედურ-
თა“) 67, 142, 143, 159
„ჯოველის მხრიდან“ (ნ.
ლომოური) 67, 119, 130, 131,
132, 137.

შ

შამოგლი („ჯოველის მხრიდან“) 128
შაქრო (გულისაშვილი, ზ.) 23,
42, 45, 52, 62, 64, 65, 66, 68
103, 108
შილლერი, ფრდ. 324
„შიკრიკი“ (მ. ასათიანი) 91,
92, 96, 101, 107, 108
„შეუპოვარი“ (მ. ასათიანი)
108
„შრომა“ (გაზ.) 26
შუშანა („მართა“) 296, 300, 302

ჩ

ჩალოლაძე („მეტევე“ შაქრო) 199
„ჩემი სამშობლო ჩემი გუ-
ლია“ შ. არაგვისპირელი 222
„ჩემს მეგობარს“ (ლექ. ანტ.
ფურცელაძისა) 286
ჩერნიშევსკი, ნ. 55, 79, 80, 288,
292, 341, 342, 344, 404
„ჩვენებური საქმის ბოლო“
(ანტ. ფურცელაძე) 327, 332, 337
ჩიმაკაძე, დათა 91
„Что делать?“ (ჩერნიშევსკი)
349, 342, 404

ც

ცაგარელი, ალექსანდრე 349
ცეციაშვილი („ქიტესა“) 307
ცეცო („ლამის მეზრე ცეცო“) 236,
237, 238, 239
„ცისკარი“ (ანტ. ფურცელაძე)
414
„ცისკარი“ 286, 288, 289, 292
ციციშვილი, ალექსანდრე 263
„ცვრევაზე“ (ს. მგალობლიშვი-
ლი) 216, 228
ცონცოვიანცი („აევაჯანი“) 323
ცხონებაშვილი ლუარსაბ („ლუარ-
საბმა ცოლი შეირთო“) 67
„ცხრა ძმა“ (ანტ. ფურცელაძე)
312, 314

წ

„წარსულიდან“ (სოფ. მგა-
ლობლიშვილი) 64, 65, 200, 215,
216, 225, 240
წერეთელი, აკაკი 6, 15, 22, 56,
111, 189, 276, 281, 300, 310
315, 317

წერეთელი, გიორგი 6, 15, 291, 310

„წერილი ჩვენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა მიმართ“ (გ. შაიაშვილი) 60

„წითელი სარჩული“ (სოფ. მგალობლიშვილი) 36, 216, 230

„წუთისსოფელი“ (ნ. ლომოური) 119, 145, 152, 154

„წყალობა“ (ანტ. ფურცელაძე) 314, 316

ჰ

ქაეკაეაძე, ალექსან. 189

ქაეკაეაძე, ილია 6, 15, 56, 57, 58, 138, 154, 189, 276, 278, 279, 281, 291, 310, 315, 317, 324, 347, 379

ქალადიდელი, გ. 6, 189

ქიქინაძე, ზაქ. 286, 290, 291

ქონჭაძე, დ. 67, 263, 288, 294

ქრელაშვილი, გ. 23

ქრელაშვილი, სტ. 6, 21, 23, 25, 26, 31, 33, 38, 44, 45, 51, 59, 91, 234.

ბ

ბახამ გაბრიელა („ალი“) 129, 130
ხერხეულიძეები („ცხრა ძმა“) 314, 316

ხეჩატურ ჩაიფხანოვი („მართა“) 298, 300

ხიზანაშვილი, ნ. 6, 23, 25, 35, 39, 42, 47, 48, 50, 58, 79, 189, 253

ხიშიაშვილი, ივ. 27, 29

ხმამალაშვილი („ბედი უბედურთა“) 67

„ხმა უდაბნოდან“ (ეურნ.) 81, 90

„ხოლერა“ (ეკ. გაბაშვილი) 315
ხუდადოვი, ნ. 113

ხუდადოვი, სოფიო 113

ხუროძე, ვ. 277

ჯ

ჯანაშვილი, დ. 18

„ჯეჯილი“ (ლექ. ი. დავითაშვილისა) 269

ჯიბო („გურგენაული ბაბო“) 379, 371

ჯირკუა („ავაზაქნი“) 323, 325

ჯორ-ზაქარა („ჯორ-ზაქარა“) 241, 246, 249

„ჯორ-ზაქარა“ (ს. მგალობლიშვილი) 64, 216, 236, 240, 241, 248

ჯორჯაძე, ბარბაღე 189

ჯუპეზე გარიბალდი 311

ჰ

ჰაეკა დილანოვი („ავაზაქნი“) 322, 323

ჰენინე, ჰენრიხ 286

ზ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა	5
-------------------------	---

ნაწილი პირველი:

ხალხოსნური მიმართულება ქართულ ლიტერატურაში	
--	--

1. ხალხოსნები და მათი მისწრაფებანი 11
2. ხალხოსნების მხატვრული შემოქმედება 54

ნაწილი მეორე:

ხალხოსანი მწერლების შემოქმედება	
---	--

1. ასათიანი მიხეილ იოსების ძე 73
2. ლომოური ნიკოლოზ იოსების ძე 110
3. გულისაშვილი ზაქარია მიხეილის ძე 172
4. მგალობლიშვილი სოფრომ ზაქარიას ძე 215
5. დავითაშვილი იოსებ სვიმონის ძე 263
6. ფურცელაძე აკტონ ნიკოლოზის ძე 283
7. გაბაშვილი ეკატერინე რევაზის ასული 347

სამძიებელი	409
----------------------	-----